Coperta: *S. Sandulovici*

TITUS POPOVICI

Setea

ROMAN

EDITURA DE STAT
PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

C a p i t o l u l I

1

Cu mult înainte de cel dintîi război mondial, Lunca nu era decît o îngrămădire de case, adunate la întîmplare pe malul Teuzului, în mijlocul unui codru uriaş, la marginea căruia şerpuia drumul de ţară.

Luncanii creşteau vite şi se îndeletniceau şi cu jaful la drumul mare: de aici s-au ridicat cîţiva tîlhari vestiţi, dintre care unul a ajuns om de încredere al lui Sóbri Ioska şi l-a spînzurat la Szegedin însuşi Bogár Imre, cunoscutul călău; vreo doi bătrîni îşi mai aduc aminte şi astăzi de popa Aavram, care umbla în reverendă, cu pistol şi sabie la brîu.

Prin 1870 pădurea a început să se taie, făcînd din ce în ce mai mult loc pămînturilor; pe şosea au început să umble jandarmi — cu pene de cocoş la „ceacău" — iar luncanii s-au potolit, devenind oameni de pustă, blegiţi de malarie. Cît a rămas din pădure a ajuns terenul de vînătoare, împănat cu paznici, al unui arhiduce. În mijlocul codrului, într-un luminiş, s-a clădit o bisericuţă în amintirea unei întîmplări cumplite. Azi nu mai stă în picioare decît un singur zid, îmbrăcat în muşchi şi o cruce ciuntită de umezeală, pe care scrie doar atît:

IOHANN

1863 + 1884

Acest Iohann era fiul mai mare al arhiducelui şi se împuşcase singur la o vînătoare de rîşi. Oamenii care au fost hăitaşi au povestit, multă vreme după aceea, că

arhiducele l-a omorît pe fecior, deoarece acesta îi furase ibovnica, o vestită cîntăreaţă într-o cafenea din Budapesta. S-ar putea să fi fost adevărat, fiindcă de atunci arhiducele n-a mai venit multă vreme la vînătoare. Abia la cîţiva ani după întîmplarea aceea s-a zvonit că „ar binevoi să vie“ şi primarul de atunci, Cloambeş zis Lădoc, a scos oamenii la marginea drumului. A ieşit şi popa cu praporii, dar trăsurile au trecut atît de repede încît oamenii abia au zărit obrazul arhiducelui şi pălăria înaltă a fişpanului. Părintele a slobozit cu glas de bivol: „Pre stăpînul şi arhiereul nostru“, copiii de la şcoală au ţipat: „Doamne ţine şi protege“, iar primarul, aplecat pînă la pămînt, bîiguia în neştire, pe ungureşte: „Să ne miluiască alteţa Sa cu înalta Sa mărinimie“...

Sînt unele cîntece din vremurile acelea:

Ardelean cu şuba sură
Ziua bea şi noaptea fură
Ziua bate cărţile
Noaptea fură fetele...

Ori altul, tărăgănat şi amar:

Pe dealul Feleacului
Trec carăle Iancului...
Da' nu trec cum trec carăle
Ce lucesc ca soarele....
Trece Iancu supărat,
Pre un hoţ de împărat...

precum şi o colindă despre trei tovarăşi păstori, unul cinstit şi bun, ceilalţi doi păcătoşi, care l-au şi omorît pe urmă, să-i ia oile:

D-aude s-aude, d-aude s-aude
Un gomon de om
Nu-i gomon de om
Ce-i Ion la oi...

Mulţi bătrîni le-au uitat. Şed pe laviţă în faţa porţii, pîcîie din pipele de cireş, cu camiş lung şi-i păleşte lenea vîrstei. Numai cînd se întunecă şi lămpaşele încep să-şi pîlpîie lumina lor gălbuie, tulbure şi tremurătoare, încep să-şi aducă aminte, fiindcă noaptea, vremea nu mai are chip.

2

Şi Ana Moţ îşi reaminteşte totul, ciudat de limpede în aceste ceasuri. Îşi pune încet, pe masa mare din bucătărie, mîinile mici, cu pielea galbenă şi încreţită de zbîrcituri şi stă aşa, privind undeva. De ani de zile, nici nu mai ţine minte de cînd, toate amintirile se rînduiesc în acelaşi fel, într-unul singur.

Întîi cum a fost la Czernowitz în 1890, prin martie, să-şi vadă bărbatul care era husar : avea nădragi roşii, dolman vînăt, cu tot felul de ciucuri negri, pinteni şi sabie. Mihai era ordonanţă la un locotenent, om bun, mare beţiv şi jucător de cărţi, gata să se taie în săbii cu oricine, dintr-o vorbă, sau dintr-o căutătură piezişă. Ca să-şi „facă mînă", spunea el, îl scotea pe Mihai în curte în fiecare dimineaţă şi, în joacă, se băteau cu nişte săbii fără vîrf şi tăiş. Ofiţerul sărea ca zvîrluga în jurul lui Mihai, spunînd tot la a doua vorbă, dracu ştie de ce : În gard ! În gard !"

Pe urmă în faţa ochilor Anei răsare căsuţa lor de pe marginea Teuzului, ograda cu maci, cucuruz, castraveţi şi cartofi, gardul de nuiele bine şi strîns împletite...

Ce fecior frumos era Moţ Mihai pe vremea cînd a început şi ea să iasă la horă !... Înalt, cu ochi verzi, păr negru şi o mustaţă mătăsoasă, uşor răsucită. Oamenii din sat îl socoteau lucraş de mîna întîia, iar fetelor li se scurgeau ochii după el. Lăboşoaia cea bătrînă, tartoriţa, îl iscodea mereu, gîndindu-se că nu i-ar strica un astfel de ginere, dar lui i-a plăcut Ana şi s-au luat. Atunci cîţiva au început să-i ia în bătaie de joc, bîrfindu-i că şi-ar fi găsit sacul petecul ; dar n-au rîs multă vreme. Mihai, aşa mălai mare cum părea, l-a tăvălit o

dată pe feciorul lui Flondor de l-a lăsat lat în mijlocul drumului, cu capul spart. Nimeni n-a avut ce zice : toţi erau martori că Imbre, cam afumat, şi-a bătut joc de Mihai şi de muiere, aşa că a primit ce şi-a căutat.

După un an de la cununie, Mihai s-a dus cătană. Acum, Anei i se pare că vremea aceea a trecut repede, ca o clipă, dar atunci credea că o să-şi piardă minţile ; se zvîrcolea nopţi întregi în aşternutul fierbinte, parcă plin de urzici, umbla ca năucă şi tremura ca varga ori de cîte ori feciorii de o seamă cu ea, rămaşi neînsuraţi, căutau să-i taie calea. N-avea de unde să ştie că la cîrciumă s-a făcut un rămăşag : pe cine anume va primi cel dintîi în pat, într-o noapte de iarnă. Încălziţi de pălincă, feciorii se întrecuseră care de care cu laudele, numai Miklos, intezăul domniei, şedea pe o margine de laviţă, îşi răsucea mustaţa lungă, subţire şi surîdea rece, privindu-i de sus. Ştia el ce ştia : ca mai toată lumea din sat, Ana lucra şi ea pe pămînturile domniei, cam jumătate din vară, iar toamna şi iarna mergea la clacă. Mamă şi tată n-avea, surorile se măritaseră şi aveau grijile noii lor vieţi, aşa că Ana rămăsese singură...

După ce s-a întors de la Czernowitz, parcă i-a venit şi mai greu să aştepte. Slăbise, avea cearcăne la ochi şi nici mersul nu-i mai era atît de sprinten ca înainte. De la o vreme băgă de seamă privirile pline de subînţelesuri pe care i le arunca Miklos ; o spaimă oarbă puse stăpînire pe ea. Miklos era un fost strajă-meşter la husari, unde-i mersese vestea că se purta ca o fiară. Umbla îmbrăcat într-un laibăr negru, cu nasturi de argint, avea chimir lat, bătut în ţinte, cizme cu tureac lung şi pinteni mari, că umbla mai mult călare decît pedestru. Îi plăcea grozav să sperie muierile, atunci cînd le întîlnea, ridicînd în două picioare armăsarul negru, pintenog. Domnia îl preţuia fiindcă-şi făcea slujba cu tragere de inimă şi nu era hoţ. Îi plăcea numai să bea, ungureşte, în fiecare noapte, iar spre dimineaţă se înnegura : atunci dădea de pămînt cu paharele şi sticlele, îşi cuprindea în palme fruntea îngustă şi plîngea, cîntînd cu glas subţire, ca de scopit, despre o iubită din a

cărei dragoste o să i se tragă lui moartea. Dumineca venea la horă și pișca fetele de pulpe. Feciorii strîngreu dinții, pipăindu-și cuțitele la brîu. Unii binevoitori, lingăii stăpînirii, îl preveneau să se păzească, dar Miklos rîdea de sărea cămașa de pe el :

— Fugi de aici, mă ! Tîmpit ești ! Nu mă tem de voi de-ați fi de cinci ori mai mari decît sînteți ! Nu-mi purta grija !

Singurătatea Anei îl ațîța : se gîndea că pînă i-o veni bărbatul — și nu mai era tocmai așa de mult pînă atunci — ar putea merge la ea în fiecare noapte, să rămînă acolo, în patul ei, și ar avea și el, om pribeag și fără bucurii, un fel de casă. Nevasta îl lăsase încă din vremea cînd ostășea în armata chezaro-crăiască ; fugise cu un ofițeraș austriac. O și uitase ; numai un singur lucru mai ținea minte : ce bine era să nu te trezești singur într-un pat, mai ales toamna, cînd bat ploile putrede.

Începu să-i dea tîrcoale Anei. Venise vremea culesului porumbului și pămînturile erau pline de muieri ; se afundau tot mai mult în porumbiște, ca într-o pădure. Peste pustă plutea arama și vîntul de amărăciune al toamnelor. Miklos descălecase, își legase armăsarul de o tufă ; o văzu pe Ana, printre tuleii gălbui. Porni spre ea, fluierînd.

— Cum merge treaba, nevăstuță ?

— Bine... Ana îl privea pieziș, fricoasă.

— No, nu mai zice, șopti el înecat. Nu știa ce să-i mai spună și se apropie de ea, suflînd pripit.

— Auzi tu... Ană... nevastă...

Ea se întoarse încruntată :

— Du-te de aici. că strig pe bacea Irimie... Ce-ți trebuiește ?

— No, că nu știi ? rîse Miklos trăgînd cu ochiul.

— Du-te-n drumu-ți ! ridică Ana glasul, poate vor auzi-o cei ce lucrau prin apropiere.

— Om mai vedea noi... Da să știi că ești proastă...

— Așa ni-s noi... Du-te dară, cu binele...

— Mi-i că ți-a părea rău, nevastă...

— Nu-mi purta grija. Și du-te, du-te omule !

După ce isprăveau lucrul şi vătăjelul le scria în catastif fiecăruia cît lucrase, se îndreptau spre casă. Ana nu mergea niciodată pe drumul de ţară, cu ceilalţi. O tăia drept, printre porumbişte, pe un duleu ce şerpuia pieziş şi o scotea drept pe malul Teuzului. Îi plăcea să fie singură : cu alţii ar fi trebuit să vorbească, să rîdă şi nu putea. Pe aici ar fi putut merge şi cu ochii închişi, ascultînd susurul frunzelor de cucuruz şi plînsul vîntului. Se gîndea, umblînd, că Mihai are să vie acasă, se vor pune pe lucru, o să adune bani... într-un an îşi cumpără un iugăr de la domnie, în celălalt altul, apoi îşi fac casă de piatră cu tărnaţul vopsit albastru, cu o curte mare unde cresc pomi şi e loc şi pentru vite, să le duci la adăpat.

Auzi deodată, în urma ei, tropăitul focos al unui cal. Grăbi pasul, fără să se întoarcă, voind să iasă din porumbişti. Desluşi sforăitul calului şi clincănitul clopoţelului de argint de la zăbală. Miklos, cu mîna încleştată pe frîu, împinse calul alături de ea, şi Ana simţi cu umărul crupa lucioasă, tare.

— No, uite că... mormăi Miklos şi se pregăti să coboare. Cînd rămase numai cu un picior în scară, Ana lovi cu pumnul în burta calului, din toate puterile. Armăsarul se ridică în două picioare şi Miklos căzu, rostogolindu-se în praf.

— Dumnezeii fîntînilor şi găleţilor care te-au adăpat în burta mătii, trestia pe care o taie unul dumnezeu încălţat în papucii negri ai sfîntului Antoniu de Padova ! zbiera Miklos, ştergîndu-şi cu mîneca sîngele care-i şiroia din tîmplă. Pun eu mîna pe tine, căcăcioasă ! Şi te...

Ana fugi în neştire, pînă ajunse destul de departe.

În seara aceea îi scrise lui Mihai : „Haide acasă, că eu nu mai pot singură“.

Nu mai avu linişte. Noaptea, Miklos venea la ea, beat şi-l auzea cum se opinteşte să spargă uşa. Îşi puse toporul lîngă pat ; dacă Miklos ar fi intrat era hotărîtă să-i crape capul. Dar uşa era tare. Cu cît se apropia vremea eliberării lui Mihai, Miklos îşi pierdea cumpătul şi se

lega de ea pe faţă, fără să-i mai pese de oameni. Să fi îndrăznit numai unul să spună ceva, că-i arăta el lui. Cînd se gîndea la Ana, îi venea să aprindă satul ; şi-ar fi dat jumătate din viaţă numai s-o poată ruşina în mijlocul uliţei, cu lumea strînsă roată în jurul lor.

3

A doua zi după întoarcerea lui Mihai, într-o duminică, Miklos veni la biserică, numai ca să-i vadă. Tot timpul slujbei nu avu alinare. Ana se lipea ruşinată de umărul lui Mihai şi-i şoptea ceva, fără încetare. El se ţinea drept, milităreşte, şi din pricina sfielii, îşi făcea cruci mari, una după alta.

După masă, aşa cum era datina, s-a dus la cîrciumă cu prietenii din copilărie să le povestească istorii de prin locurile pe unde umblase. A venit şi părintele, a închinat şase pahare de vinars, apoi s-a dus unde avea treabă. Dintr-o vorbă într-alta, oamenii i-au povestit lui Mihai cum s-a legat intezăul de nevastă-sa. El n-a mai zis nimic din clipa aceea şi a început să golească paharele de parcă ar fi fost pline cu apă.

— Bată-l unul dumnezeu, doamne iartă-mă, se pocni peste buze moş Pătru, un unchi de-al treilea. Nu-şi mai încape în piele, gîndeşti că el e Înălţimea sa fişpanul.

— Dacă nu sînteţi oameni ! a răcnit Mihai muşcîndu-şi buzele.

— Ce vrei să faci ? El îi mai mare aici... Ori vrei să te scoată din sat ?

— Om mai vedea noi !

— Şezi blînd, Mihai... Măi, cocoş te-ai mai făcut... I-o plăcut muierea ta şi gata... Ea n-o vrut, ba odată l-o şi ţîpat jos de pe cal...

— Bine am ajuns, dacă muierele îs mai oameni ca noi, s-a posomorît Mihai.

Atunci a intrat în crîşmă Miklos. S-a uitat de jur împrejur, s-a încruntat şi după ce şi-a răsucit o ţigară s-a

așezat pe o margine de laviță. Lăboșoiul cel bătrîn i-a adus o sticlă și l-a întrebat ce alta mai poftește.

— Să te duci dracului...

— Mai încet, domnule Miklos! s-a burzuluit bătrînul. Mai încet că te afli în crîșma mea și nici eu nu-s chiară cel mai de pre urmă.

Fierbînd în sine Miklos a băut cît a băut, apoi s-a dus la masa lui Mihai.

— Venit-ai, mă? Am auzit că ai fost husar! Ce? Amu-i bagă la husari pe toți boii și bivolii?

— Vezi-ți de treabă, a scrîșnit Mihai. Ai de grije să nu mă scol de aici...

— Ce-e-e? a behăit Miklos, făcînd o roată mare cu brațele, parcă ar fi poruncit tuturor din jur să tacă, fiindcă are el ceva însemnat de spus. Și l-a suduit pe Mihai de mamă.

Atunci Mihai s-a sculat încet depe laviță, a dat-o cu grijă de-o parte și l-a pălit cu pumnul între ochi. Miklos s-a rostogolit de-a berbeleacul prin crîșmă, murdărindu-și cămașa albă. s-a ridicat repede, scuipînd, și a început să se caute după pistol. Într-o clipă prietenii lui Mihai au fost deasupra lui și i-au cărat la pumni, pînă l-au umplut de sînge.

— Măi oamenilor! zbiera Lăboșoiul, frîngîndu-și mîinile. Tulvai doamne, că faceți moarte de om!

După ce l-au snopit, l-au luat de mîini și de picioare, l-au dus în ocol și l-au tăvălit în valăul porcilor, lăsîndu-l acolo leșinat. Dacă nu venea repede birăul, poate-l omorau. Pe urmă, plini de sîngele lui Miklos pe mîini, au petrecut, fără veselie, pînă-n zori.

Ana nu l-a întrebat nimic pe Mihai, care venise acasă beat, înnegurat și posomorît. L-a spălat, i-a tras cizmele din picioare și l-a ajutat să se culce. El mormăia cu răutate:

— L-am bătut... No, poate-ți pare rău, Ană... Că și ție, dacă-mi vine mie, odată-ți crăp capul...

— Taci și dormi! s-a răstit ea. Ce-ți umblă prin cap, tu, bolundule?

Şi după ce el a început să sforăie, a ieşit în ocolul îngust, s-a rezemat cu fruntea de un prun şi a plîns multă vreme, cu inima grea, fără să ştie de ce. Mihai s-a trezit a doua zi, pe la prînz, cu capul greu şi limba încleioşată. A robotit prin curte, potrivind nişte leţuri în gard, a tăiat cîteva crengi uscate din pomi. Nu îndrăznea să se uite în ochii Anei, dar bănuiala rodea încă în el. Dar dacă... La armată tot despre asta vorbea fiecare : „Ei, noi ne uscăm pe aici, iară acasă, cine ştie cine ne scarpină nevestele..."

O vreme a plutit între ei o stinghereală prostească, Mihai arătîndu-se supărat, ca nu cumva să-şi dea seama Ana cît îi e de ruşine de bănuielile lui. Ea era mîndră din fire şi nu voia să arate că o doare. Îi făcea de mîncare, îl îngrijea, iar noaptea, cînd el o mîngîia înfocat, strîngea dinţii şi stătea ca stana, stăpînindu-se.

Miklos a bolit o săptămînă, învelit în prişniţe, apoi s-a sculat şi a ieşit la lucru. În faţa mai multor oameni s-a jurat că are să-l omoare pe Mihai Moţ ca pe un cîine. Pe ceilalţi îi iertase. Umbla ca năuc şi-i spunea notarului ungur, cu care era prieten :

— Plezneşte maiu-n mine, mă !

În primăvară, cînd au început muncile la hodăi şi Mihai a venit cu Ana, Miklos s-a făcut verde şi n-a putut zice decît :

— Ai venit şi tu ?

— Dupre cum vezi, i-a răspuns liniştit Mihai.

— Bine... atunci...

La cîteva zile, Ana a aflat, după semnele cunoscute femeilor, că era însărcinată. În noaptea aceea n-a putut închide ochii. Mihai răsufla uşor, liniştit, alături de ea. „Doarme" se gîndi şi începu să plîngă încet, fără suspinuri şi sughiţuri ; numai lacrimile i se scurgeau de-a lungul obrazului, pe pernă.

— Da tu de ce plîngi, Ană ? răsună în întuneric glasul speriat al lui Mihai. Cine ţi-o avut baiul ?

Ea se strînse lîngă el şi spuse :

— Mi se pare că am rămas grea...

La o săptămînă după aceea carul cu care Mihai căra gunoi, se rupse din senin, în mijlocul drumului. El rămase prostit, cu biciul atîrnînd deasupra cailor care sforăiau speriaţi. Tocmai atunci trecu Miklos călare. Cînd văzu paguba se opri, îşi săltă trăpaşul şi azvîrli, privind în altă parte :

— De ce nu eşti cu băgare de seamă ? Amu ai ce plăti, feldi. Cocie bună, luată anul trecut din tîrg de la Dobriţîn. Ce-ai ştiut face cu ea, aci pe drum neted ?

Asta s-a întîmplat odată ; Mihai bănuia că ar putea fi mîna lui Miklos la mijloc, dar n-avea dovezi. Pe urmă jandarmul l-a prins pescuind în Teuz, pe un mal care trecea prin pămînturile domniei. Toţi luncanii pescuiau cît voiau, dar lui Mihai aşa ceva nu-i fu iertat. Îl puseră să plătească amendă şi cum n-avea bani, chişbărăul veni să-l poprească. Mihai nu pricepea ce se întîmplă cu el, dar parcă de cînd se întorsese din armată, călca mereu cu stîngul. Ana nu mai ieşea la lucru. Se apropia vremea să nască. Se urîţise, faţa i se acoperise de pete gălbui. Călca greoi, legănîndu-se şi pe Mihai îl durea inima cînd se uita la ea. Pe urmă-şi spuse că asta-i soarta muierii, hărăzită de cel de sus : în dureri să-şi nască pruncii. Avea el alte griji pe cap, decît să se mai necăjească şi din pricina ei. Într-o zi de tîrg, s-a întors de la Arad îngîndurat.

Toată seara s-a foit prin curte fără să-şi afle locul, iar noaptea i-a spus Anei pe neaşteptate :

— Muiere, ce-ai zice tu dacă ne-am duce la America ?

— Unde ? a ţipat Ana îngrozită. Doamne apără şi păzeşte, Mihăieş, da ce-i cu tine ?

— Am vorbit la Arad cu nişte oameni... Zice că-ţi plăteşte drumul pînă acolo, iară dacă ai ajuns, poţi lua cît pămînt îţi trebuieşte, numai să-l poţi birui...

— Cum să ne lăsăm satul ? întrebă Ana, aspră. Să mergem la capătul pămîntului ?

— Mulţi s-or dus...

— Treaba lor...

Mihai n-a mai vorbit de plecare, dar era din ce în ce mai îngîndurat. Îşi făcea socoteli : jumătate din munca lui din anul acela, se ducea dracului, pe carul stricat, pe amenda cu pescuitul ; pe urmă Miklos pusese vina pe el că ar fi betegit un cal, pe care l-a lovit cu coada furcii în picior, fiindcă era nărăvaş din cale afară. Mihai vedea cum oamenii, care altădată îl preţuiseră, îi vorbeau ca din spatele calului ; la crîşmă, cînd se aşeza la masa lor, tăceau dîndu-i să priceapă că-i stînjeneşte. Ajunsese în rînd cu Crăcea, cu Picuţu, cu urmele satului. Pe la începutul lui mai Ana născu un băiat pe care-l botezară Todor. N-avea pe seama cui să-l lase, aşa că stătea în casă şi nu mai ieşea la lucru. Nemaiştiind ce să facă, Mihai se apucă şi-i scrise fratelui său, care era neguţător în Ungaria şi-i spuse că dacă nu-l ajută cumva, îşi pune ştreangul de gît. Nădăjduia că Iosiv are să-l împrumute cu nişte bani, ca să-şi poată cumpăra un iugăr, două. Peste cîteva luni primi carte. Frate-său îi scria să vie la Tisa, să se bage slugi la o moşie a grofului Bornemisza Aladár. Mihai şi Ana citiră scrisoarea pînă o învăţară amîndoi pe dinafară. Li se rupea inima, dar îşi dădeau seama că nu le rămîne altceva de făcut. Ana era din nou însărcinată şi Mihai voia s-o aştepte pînă va naşte, dar ea se împotrivi :

— Nu mai stăm... Dacă-i să fim slugi, apoi mai bine în străini. Acolo barem nu te rîde nime.

Ana vedea limpede că pe Mihai îl cuprinsese o groază, ca de moarte, cu cît se apropia vremea să ia o hotărîre. Căuta să-l îmbărbăteze şi numai ea ştia cît îi venea de greu :

— N-om rămîne acolo, Mihăieş... Om veni înapoi cu bani mulţi... Ungaria nu-i America. Pruncilor le-a fi bine şi noi om îmbătrîni pe lîngă ei. Scrie-i lui Iosiv că venim... Auzi tu, nu zăbovi, omule !

El o privea mirat. N-o mai cunoştea, aşa se făcuse de rea. Ochii negri îi străluceau arareori şi atunci numai de mînie :

— Nu-i bai! Le-om arăta noi cine sîntem, dumnezeul mamii lor!

Mihai nu ştia că acum cîteva zile, întorcîndu-se de la fîntînă, Ana se întîlnise cu Miklos. Acesta se ţinea tot semeţ, deşi îmbătrînise. Pleşuvise şi mustaţa îi atîrna sub nări ca un fuior nescărmănat. Miklos s-a oprit, şi-a pus mîinile în şolduri şi a rîs, arătîndu-şi dinţii stricaţi, mîncaţi de carii şi de tutun.

— Hei, muierea lui dumnezeu... Te-ai făcut ca o scoabă. Iară eşti grea! Se vede că te călăreşte des bărbatu! Dacă nu erai proastă, azi ai fi doamnă...

Ana l-a înjurat de mamă şi l-a ameninţat că-i sparge olul în creştet:

— Orăcăi ca o broască, bată-te dumnezeu!

Dar acasă, după ce l-a pus în pat pe Todor, a luat o oglindă, s-a dus la fereastră şi şi-a privit obrazul tăbăcit de vînt, cele două creţuri timpurii ce se săpaseră la rădăcina sprîncenelor. Parcă s-a rupt ceva înăuntrul ei. Fusese o fătuţă nebună şi fără griji, jucase la horă simţind că pluteşte şi acum, deodată, fără să fi avut nici o bucurie, s-a trezit zbîrcită, urîtă şi bătrînă. În clipa aceea i-a urît şi i-a blestemat pe Mihai, pe Todoruţ şi pe cel ce urma să vie şi-i îngreuna pîntecele.

Îndată, speriată, a căzut în genunchi pe locul unde se afla şi s-a rugat lui dumnezeu s-o ierte. Mihai era în pădure să fure lemne şi pînă s-a întors acasă, Ana nu şi-a aflat liniştea. Doamne, da dacă-l prinde cumva? Sau dacă ciosul are să puşte după el? Cînd l-a văzut intrînd pe poartă, a fugit înaintea lui, ca odinioară. Mihai era aşa de obosit că abia se mai ţinea pe picioare.

— Nu te-a prins? întrebă ea.

— Prins pe muma lor... Lemnele le-am lăsat la Bituşiţa, la marginea satului... Mîne noapte mă duc să le iau.

Ana nu ştia cum să-i intre în voie şi pînă la urmă, călcîndu-şi pe inimă, a prins cocoşul de sămînţă, l-a tăiat şi i-a pregătit zeamă grasă. S-a dus la cîrciumă cu trei ouă în batistă şi s-a întors cu un pac de tutun şi o sticlă de pălincă, pe datorie. S-a aşezat lîngă el şi l-a

privit cum mănîncă, aşa de hămesit că nu putea scoate o vorbă. Se gîndea : „Om în toată firea şi noi mai că nu murim de foame.“ Tuşi şi-i spuse poruncitoare :

— Măi omule, pune-te şi scrie lui Iosiv. Merem.

— Bine, bine, s-a posomorît el. După ce-i naşte tu...

— Mie nu-mi purta grije... Ştii ce ? Mai bine îi scriu eu. (Ana învăţase bine la şcoală. Ştia să scrie, să citească şi să cînte cele opt glasuri. Îi plăcea cîteodată să se aşeze în faţa hîrtiei, să ascuţească o pană de gîscă şi să-şi scrie numele de fată : Ardelean Ana... pe urmă cel de muiere măritată : Moţ Ana).

Peste cîteva săptămîni cînd Ana era în luna şaptea, le veni vestea că Iosiv le găsise loc pe moşia acelui grof Bornemisza, în judeţul Szolnok, lîngă Tisa. Deocamdată Mihai putea fi numit doar sămădău mic, pînă ce avea să se dovedească ce fel de om este.

„*Meltoşagoş groful este pita lui dumnezeu*, scria Iosiv. *Pe cine iubeşte aceala are de la el multă milă vaţ cujetat bine şi io vreau sămăntorc înapoi în sat peste un An doi. Scrieţi cînd veniţi să ştiu că io luna vietoare mă duc la Solnoc şi iară vorbesc de voi. Al vost iubitori frate şi cumnat Móc Ioszef.*“

Începură să vîndă puţinele lucruri, gîndindu-se că Iosiv are să-i ajute la început. Mihai a scos scîndurile din pod şi a meşterit două lăzi mari, în care şi-a îngrămădit toate boarfele. În fiecare seară casa le era plină de vecinii care veneau să-şi ia rămas bun şi să se mire ce curaj le-a venit de-şi lasă şi satul lor şi sărăcia lor şi se duc. Într-o seară a venit şi Miklos. Era afumat şi se înduioşa lezne.

— Şi aşa... Mereţi în Ungaria... Ehei, eu cine ştie... Mie aici în Lunca asta, bat-o voia lui dumnezeu, îmi putrezesc oasele...

Băgînd de seamă că Mihai îl priveşte pieziş, s-a apropiat de el, clătinîndu-se :

— Nu fii mînios, mă. Ce dracu... Ce-o fost, o trecut... Bată-l dumnezeu pe cine se mai gîndeşte... Uite aici... Ţi-am adus ceva... Nu poţi merge în Ungaria aşa goli-

şel cum te afli. Na, nişte haine de-ale mele... Ţi-or veni cam mici, da nu-i bai. Să nu fii zdrenţuros... Na, mă...

Azvîrli pe masă un pachet învelit în foaie de ziar.

Mihai văzu roşu înaintea ochilor. Îşi strînse pumnii, dar tocmai cînd voia să-l trimită la toţi dracii, Ana surîse, se ploconi atîta cît îi îngăduia sarcina şi spuse :

— Mulţămim domnule Miklos, mulţămim frumos...

— Ei, ho... Miklos oftă. Aveţi să vedeţi şi voi amu cît îi de uşoară viaţa de slugă peste slugi... Aşa am socotit şi eu cînd am venit încoace. O să-mi fac bani, o să mă întorc acasă şi mi-oi lua pămînt... Iacă, făcu el, ridicînd mîna de care îi spînzura harapnicul, asta mi-o mai rămas. Asta şi duşmănia oamenilor. Într-o zi m-or tăia... No, drum bun şi dumnezeu să vă ajute...

După plecarea lui, Mihai stătu multă vreme în mijlocul odăii, cu bărbia în piept. Deodată se făcu roşu, se duse la Ana şi fără nici o vorbă îi trase o palmă. Ea se rezemă de perete şi se uită la el cu ochi mari. Mihai mai dădu odată. Atunci ea se repezi la el şi, prinzîndu-l de piept, cu o putere nebănuită, îl împinse cît colo.

— Să nu rădici mîna asupra mea, auzitu-m-ai ? Că-ţi crăp capul ! Te ţii domn ? Pară-ţi bine că o fost beat şi ţi-o adus haine, să ai ce pune pe tine...

— Muiere !

— Nici o muiere ! Şi... să nu mai dai în mine niciodată ! Auzi ? Niciodată, cît îi trăi.

Todoruţ, trezit din somn, începu să ţipe speriat.

— Taci şi tu, că iau zbiciul de după uşe. Culcaţi-vă şi dormiţi !

Amuţit, Mihai se vîrî în pat. Într-un tîrziu, cînd Ana veni şi ea, îi spuse, privind în meştergrindă :

— Nu fii mînioasă, măi muiere...

— De ce ? se miră ea, oftînd.

— Că te-am lovit...

— Dormi. Nu-i bai.

Plecară peste o săptămînă, petrecuţi de întreg satul care-i căina.

Cînd au trecut prin faţa bisericii, au oprit căruţa, s-au dat jos şi s-au pus în genunchi în colbul drumului. Mi-

hai înghiţea cu greu un nod ce i se pusese deacurmezişul gîtlejului şi trăgea cu ochii la Ana. Dar faţa ei era împietrită şi buzele uscate şopteau fără glas :

— Tatăl nostru carele eşti în ceriuri...

După ce satul a rămas în urmă, Mihai nu s-a mai putut stăpîni. A sărit din căruţă, făcînd semn cumnatului să mîne mai departe, s-a trîntit în şanţ şi a început să plîngă. De la un timp, zdroncănitul căruţei nu se mai auzi. Atunci s-a sculat şi a pornit cu paşi tîrşiţi în urma ei.

5

Drumul a durat vreo patru zile. Todoruţ plîngea mereu şi nu putea dormi de fumul de pipă, de mirosurile greţoase care o făceau pe Ana să verse icnind. Mihai se ruga mereu de călători :

— Nu vă supărareţi, faceţi bine... îi grea... Îi într-a şaptea lună...

Pînă cînd o unguroaică grasă îl repezi :

— Lasă omule, ce ? Noi nu pricepem ?

A cincea zi de dimineaţă au ajuns. Iosiv, îmbrăcat orăşeneşte, cu o scurtă neagră şi cizme lucioase, îi aştepta la gară. Nici unul nu ştia cum să înceapă vorba, după ce se sărutară, pînă cînd Iosiv zise :

— Haideţi... Am venit cu o cocie de la domnie...

Aşa a început noua lor viaţă. Copilul care s-a născut a murit la cîteva luni şi l-au îngropat pe marginea Tisei, într-un cimitir mic. În anul următor Mihai a ajuns sămădău, în locul unuia Sandor care fura prea din cale afară. Locuiau într-o căsuţă albă, foarte curată, cu două odăi mici. Domnul căpitan în rezervă Bornemisza Aladár începu să ţină la Mihai. Era holtei şi trăia cu o slujnică frumoasă, lucru pentru care îl dăduseră afară din armată. Se plimba rar pe moşie, mai mult stătea la Budapesta. Crescătoria de porci peste care Mihai era sămădău număra la patru mii de capete şi avea o sumedenie de slugi. Mihai era plătit bine şi foarte curînd învăţă şi meşteşugul afacerilor. Cupeţii care veneau de

la oraş, cu el trebuiau să pună la cale cumpărăturile, pentru că înălţimea sa nu stătea de vorbă cu negustorii din pricina cărora sărăcea nobilimea. Din fiecare vînzare, Mihai avea parte, pentru bunăvoinţa lui şi, pe deasupra, putea lua oricînd cinci-şase godaci, că nu se cunoştea din grămada cea mare. Îşi cumpărară două vaci de lapte, haine şi lucruri de casă. Ana redeveni frumoasă, ca în tinereţe. Numai ochii îşi pierduseră pentru totdeauna strălucirea, devenind aspri ca oţelul. Prin 1901 li se născu o fată pe care o botezară Ana, apoi un băiat Traian, care muri la cinci ani; mai tîrziu o altă fată, Emilia şi încă vreo trei copii cărora nu le-a fost dat să trăiască. Todor n-avea nici o grijă. Se juca toată ziua prin pustă, cu alţii de seama lui şi abia de mai ştia romîneşte. Era un copil ciudat, închis şi scump la vorbă.

6

Peste trei ani de la venire uitară sărăcia cruntă din trecut. Pe moşie intezăii, vătafii şi sămădăii furau cît puteau. Numai pălmaşii o duceau greu, dar asta n-o privea pe Ana. Ea voia să adune cît mai mulţi bani, să se întoarcă în sat şi să cumpere pămînt. Aveau o ladă mare, de gorun, căreia îi făcuseră fund dublu. Acolo ţineau teancurile de bani şi fişicurile de aur, împreună cu un pistol mare, iar deasupra haine şi tot felul de boarfe. Seara, după ce Mihai se întorcea de la treburi, se încuiau amîndoi în odaia din fund şi numărau...

— Asta face nouă jugăre jumătate de pămînt prima, de la Grinduri, spunea Ana, încruntată.

— Da, Ană...

Mihai era mulţumit. Toată lumea îl preţuia fiindcă ştia să se poarte cu oamenii. Umbla îmbrăcat bine. Purta veston negru, chimir cu nasturi de argint, cizme înalte, moi şi cămaşă ca zăpada. Numai harapnic n-a voit să-şi ia.

Cînd se ducea să vadă turmele, împrumuta unul de la un sămădău mai mic. Veneau des pe la ei intezăul,

un om gras, rotund şi fără barbă, numai cu cîteva fire de mustaţă ţepene ca la un cotoi, şi popa protestant. O dată la trei luni, Mihai mergea la castel să dea socoteală. Căpitanului Bornemisza îi plăcea firea lui dîrză şi-l înţepa adeseori cu vorba, să-l vadă cum răspunde. („Este în el, draga mea, o anumită eleganţă, ceva fin, spunea el surorii sale, o fată bătrînă, care trăia în cultul unui logodnic mort acum cincisprezece ani în urma unei căzături de pe cal, la o manevră imperială. Rasă bună, valahii"...)

— De ce să vă mai duceţi acasă ? se mira pastorul protestant. Nu staţi bine aici ? N-aveţi un rost ?

— Noi sîntem romîni ! răspundea Mihai aspru.

— A, da, da... Sîngele apă nu se face, mormăia jenat pastorul.

Uneori seara, Ana începea să rîdă din senin, nevenindu-i să creadă că nu mai sînt săraci. Îi spunea bărbatului :

— Vezi, dacă nu veneam ?

— Am avut noroc cu Iosiv, răspundea el supărat din pricina acestei veselii neruşinate, care ar fi putut aduce şi ceasul rău. Ce ? Crezi că toată lumea putea ajunge ca noi ? Înălţimea sa e plină de datorii la neguţătorul pe care-l slujeşte Iosiv... De aceea ne-a primit, ca să-i facă pe plac neguţătorului...

— Da de unde ! dădea din mînă Ana, supărată. Oamenii harnici îşi fac stare orişiunde... Numai puturosul piere.

— Hm, mormăia Mihai şi tăcea. Nu-i plăcea să se pună împotriva ei, că n-ar mai fi scos-o la capăt. Ea se schimbase, de n-o mai cunoştea de multe ori. Cu toate că nu mai era ofilită, îmbătrînea. În schimb Mihai arăta foarte bine. Înalt, cu ochii verzi, mustaţa tunsă orăşeneşte, umerii laţi şi spatele drept ca scîndura. De cîteva ori, văzîndu-l călare, domnişoara Bornemisza se gîndi, fără să-şi dea seama că făptuieşte un sacrilegiu, că exact aşa se ţinea în şea şi domnul *Vitéz ghici assakürthi es ablonczkürthi Ghyczy Lehel*, logodnicul ei, căruia îi fusese hărăzită moarte de erou. Şi Ana vedea

cum femeile, nevasta popii, fata cea mare a intezăului, dau ochii peste cap cînd îl văd pe Mihai, dar nu-i păsa. În ladă se adunau tot mai mulţi bani. Într-o zi Ana spuse:

— Măi Mihai, eu zic să băgăm banii la bancă... Întreabă pe oarecine de o bancă bună...

Nu-i plăcea să ştie banii afară din casă, şi carnetul pe care-l primiră dela *Állami Bank* i se părea Anei fără nici un preţ, dar auzise de atîtea omoruri şi jafuri întîmplate pe pustă, încît o apucă teama ca nu cumva să se piardă truda atîtor ani. Fetele erau mărişoare; Anuţa umbla la şcoală, în clasa IV-a, Emilia într-a I-a, aşa că Ana avea ajutor la treburile casei. Le lăsă pe ele să facă de toate, iar ea începu să îngraşe gîşte, curcani şi să ţină patru vaci. Trimiteau laptele la oraş, odată cu produsul moşiei. Ana purta haine dintr-un material foarte tare, să nu se rupă. Fiecare filer era chivernisit, singurul loc unde „domneau" era masa; mîncau mult şi ea şi Mihai, iar la prînz copiii n-aveau voie să scoată o vorbă, fiindcă îi plesnea îndată cu dosul lingurii peste gură. În fiecare an îşi făceau socoteala că la primăvară vor porni spre casă, dar nu se îndurau să se despartă de bine, cu toate că abia aşteptau să se vadă stăpîni cu adevărat pe avutul lor. Mihai o lăsa pe ea să hotărască totul; numai din cînd în cînd îl cuprindea un dor năprasnic de casă. Ana ştia să nu zică nimic atunci cînd el venea acasă mort de beat, pus pe ceartă. Îl lăsa să bodogănească în voie, apoi Mihai se ducea pe marginea Tisei unde se aşeza pe o movilă lătăreaţă, privea curgerea molcomă a apei şi îngîna printre lacrimi:

Foaie verde, foi de prun,
Drag mi-i să pornesc la drum,
S-aud calu tropotind
Şi căruţa zdroncănind...

Dormea afară, în antreu, iar a doua zi se scula cu dureri de cap, morocănos şi-i spunea Anei:

— Muierea lui dumnezeu! Îi vremea să merem acasă! Doară nu vrei să ne îngropăm aici...

Copiii creşteau. Pe Todor îl prinsese odată maică-sa în grajd cu o slujnicuţă sub el şi-l bătuse cu biciul. Anuţa, fata cea mare, era destul de urîţică, tăcută şi muncitoare ; în schimb Emilia avea năravuri de domnişoară, bătea din picior, mai ales în faţa lui Mihai care nu ştia cum să-i mai intre în voie.

— Taci Miliuţa tatii, taci să nu te audă mă-ta... Îţi aduc eu ce vrei tu de la Peşta, săptămîna vietoare.

— Nu Peşta ! Budapest ! îl îndrepta ea. Nu vă mai subţiaţi o leacă !

În 1912 Ana rămase iarăşi însărcinată. Pentru prima oară în viaţa ei se simţea mamă cu adevărat. Mihai, ruşinat, socoti că e cam necuviincios să faci copii la vîrsta asta şi-i veni să intre în pămînt cînd căpitanul Bornemisza îl felicită. Băgă de seamă că nici ceilalţi copii nu se simţeau tocmai în largul lor. Todor veni odată acasă cu un ochi vînăt şi cu un dinte lipsă.

— Ce-i cu tine ? îl întrebă mamă-sa. El nu voi să-i spună nimic, dar cînd o văzu că începe să se înfurie, îi povesti plîngînd cum Ioşca, un argat de la grajduri, om de vreo patruzeci de ani, strigase în urma lui : „Mă, că bine vă înmulţiţi... Se vede că vă prieşte aici la noi !"
Todor sărise la el, dar bineînţeles fusese bătut.

— Aşa ? scrîşni Ana, legîndu-şi broboada şi încingînd un brîu de lînă peste mijloc. No, nu-i bai !

— Unde te duci măicuţă ? întrebaseră fetele speriate.

— Tăceţi din gură şi şedeţi acasă, să nu vie careva şi să fure.

Se duse drept la grajduri şi-l chemă pe Ioşca afară. Acesta veni curios, dar nu se dezmetici bine şi Ana îi cîrpi o palmă răsunătoare, apoi încă una şi la urmă un pumn în piept, de-l rostogoli pe jos. Tocmai atunci se deschise poarta şi căpitanul Bornemisza intră cu droşca. Ioşca fugi la el şi, rezemîndu-se de scară, i se plînse.

— Du-te dracului, idiotule ! rîse căpitanul şi ridică biciuşca. Dacă şi o femeie te poate bate, mare folos o să am de tine !

De atunci oamenii curţii începură să se teamă de Ana şi chiar Mihai se simţi sfios faţă de ea, multă vreme. Pe

copilul care se născu, blond, cu ochii albaştri deschişi, îl botezară Pavel, dar ea începu să-l alinte pe ungureşte, Palli. Ceilalţi încetară să existe pentru ea şi nu-i păsa nici cînd auzi că Todor s-a înhăitat cu o codană. Lui Palli îi cumpăra de la oraş cele mai frumoase lucruri şi nu-şi încăpea în piele de bucurie şi mîndrie cînd o auzea pe nevasta intezăului :

— Îi ca un copil de grof... Doamne, ţine-l, doamne...

Pe fete le trimisese la Budapesta : pe Anuţa într-o şcoală de menaj, iar pe Emilia într-un institut de călugăriţe unde erau primite fetele negustorilor rurali şi ale ţăranilor bogaţi. Mihai devenise omul de încredere al căpitanului, care voia chiar să-l numească administrator, îndată ce va găsi un motiv ca să se descotorosească de cel vechi, fratele amantei lui, de la care avea acum vreo trei copii. De aceea, Mihai umbla tot mai des pe la Budapesta şi o dată, cîţiva cupeţi îl duseră, după un chef, într-o casă mare, plină de oglinzi şi covoare şi de muieri îmbrăcate în cămăşi scurte, de mătase. Intrase în odaia uneia, Iulişka şi aceasta îl iubise aşa cum Mihai nu-şi putea închipui că se poate iubi. Păcatul îl cam apăsa, dar n-avea cui să se spovedească, nefiind în tot judeţul un popă ortodox, iar cu papistaşii şi reformaţii nu voia să aibă de-a face.

7

Cînd Pavel avea doi ani, izbucni războiul.

La început oamenii nu-şi dădură seama despre ce e vorba. Se auzea că sîrbii, aceşti turbaţi, l-ar fi omorît pe singurul fecior al împăratului şi pe nevastă-sa. Începură să sosească ordinele de chemare şi trupele în haine cenuşii porniră spre front cîntînd :

Stai, stai, Serbie căţea !
N-o fi a ta Herţegovina !

Dar după un an, rare erau familiile cărora poştaşul să nu le fi adus hîrtie cu chenar negru şi stemă austriacă... Într-o zi veni poruncă de sus ca în toate bisericile să se tragă clopotele în cinstea marii victorii de la Belgrad, pe care oştile austro-ungare îl ocupaseră, dar la cîteva zile se auzi că sîrbii i-au gonit pe soldaţii Împăratului şi i-au înecat în Sava. Se iscă şi un cîntec :

Turbatul comitagiu s-a căţărat în pom,
Să-l puşte de acolo pe viteazul honved !

Cîţiva răniţi veniţi în permisie povesteau cu spaimă de grozăviile din Serbia ; cum, intrînd într-o casă, găsiseră numai o babă pe moarte. N-au băgat-o în seamă şi baba, scoţînd de sub pernă un pistol a împuşcat patru soldaţi înainte ca ceilalţi să aibă vreme să-i bage baioneta în burtă ; despre comitagii îmbrăcaţi în piele de cîine sau de oaie, care înjunghiau sentinelele şi furau ofiţerii din mijlocul cvartirului şi cîte altele.

Todor avea optsprezece ani abia împliniţi şi fu chemat la armată. Mihai îl duse cu căruţa la gară şi plînse la despărţire. După ce făcu trei luni de instrucţie la Cluj, Todor scrise că în curînd îl duc pe front. Ana îi făcu o lădiţă cu de-ale mîncării şi plecă să-l vadă. Clujul era un furnicar de soldaţi de toate vîrstele, flăcăi cărora nu le mijise încă mustaţa, bătrîni cu păr cărunt, toţi în uniforme cenuşii, răpănoase. Cu mare greutate izbuti Ana să găsească în oraş mănuşi de lînă şi ciorapi groşi, pe care voia să-i cumpere lui Todor, deoarece se auzea că regimentul lui pleacă în Rusia. A stat la Cluj şase zile, dar cu Todor a vorbit puţin. Se temea de spaima pe care o citea în ochii lui ; îl vedea că abia se poate ţine să nu izbucnească în plîns şi să se ghemuiască la pieptul ei neputincios ; poate de aceea i-a vorbit tot timpul cam aspru. La despărţire Todor îi spuse, zîmbind cu amărăciune :

— Dumneata, mamă, ai fi fost bună de strajă-meşter...

După ce se întoarse acasă, toată grija gospodăriei rămase pe umerii ei. Mihai era plecat cu treburi, aproape

tot timpul. Căpitanul Bornemisza suferea de reumatism, altfel s-ar fi dus pe front. Umbla însă tot timpul îmbrăcat în uniformă, încins cu centironul de care atîrna sabia şi voia să introducă o disciplină militară pe moşie. Într-una din nopţile cînd Mihai lipsea de acasă, Ana auzi în curte gălăgie şi guiţat de porci. Fetele se treziseră şi o priveau cu ochii măriţi. Emilia începu să urle :

— Au venit ţiganii ! Au să ne taie !

— Ţine-ţi gura ! se răsti Ana. Deschise lada în care-şi ţinea banii, scoase de acolo pistolul, îmbrăcă o scurtă a bărbatului şi ieşi din casă.

— Cine-i acolo ? întrebă ea îngroşîndu-şi vocea, deşi nu era nevoie, fiindcă avea un glas ca de bărbat. Fără să aştepte răspuns, începu să tragă. Pistolul greu, cu butoi, nici nu se mişca în mîna ei. Cineva ţipă ascuţit, prelung.

— Care sînteţi, măi ? Trase iar. Se auziră zgomote de paşi, apoi scîrţîitul unei căruţe. Ana se duse într-o fugă la sălaşurile sămădăilor şi-i trezi, înjurîndu-i cum îi venea la gură.

— Dormiţi, dare-ar guta-n voi şi hoţii s-or băgat între porci.

— No, bine, nană Ană, mormăi unul, scula-ne-om să ne taie ţiganii pentru porcii grofului.

— Gura ! Mereţi şi-i adunareţi, că s-or risipit.

Devenise o femeie aspră, fără nimic duios în fire, iar cînd voia să-l drăgălească pe Pavel se ascundea de ochii celorlalţi, ca şi cum dacă ar fi auzit-o cum îi vorbeşte, nu s-ar mai fi temut de ea. Lui Pavel îi era îngăduit orice : să-şi tăvălească în noroi hainele noi, de catifea, să spargă geamuri, să se caţere în pomi, să se bată cu oricine şi vai de acela care ar fi îndrăznit să ridice mîna împotriva lui.

În ziua cînd s-a aflat de intrarea Romîniei în război, le-a venit şi lor hîrtia cu chenar negru. Todor dispăruse într-o luptă din Galiţia. Mihai a izbucnit în hohote de plîns, lovindu-se cu capul de masă, iar Ana a lăcrimat şi n-a vorbit cu nimeni două zile.

Un om din satul vecin, care s-a întors după trei luni, le-a povestit cum a fost lupta. Cazacii s-au năpustit țipînd, fluierînd, fîlfîindu-și săbiile și împungînd cu lăncile și măturînd totul în calea lor. Atunci Todor Moț, care era culcat pe burtă în linia întîia, s-a sculat în capul gol, a azvîrlit pușca și a ridicat brațele. Mai mult vecinul n-a putut să vadă, deoarece valul de călăreți a învăluit totul. El a simțit numai răsuflarea fierbinte a unui cal ridicat în două picioare, a auzit un șuierat, a simțit o durere nespusă și a văzut cum îi sare mîna din cot, cît colo. După părerea lui, dacă nu l-au tăiat cazacii, Todor trebuia să fie prizonier.

Pe urmă veniră ceasuri și mai grele. Toată lumea era îndîrjită împotriva romînilor și chiar căpitanul Bornemisza nu-l mai trata atît de prietenește pe Mihai, dar nu se putea lipsi de el. În iarna aceea veni să-i vadă Iosiv. Îmbătrînise și se domnise. Le spuse că știe un hotel de vînzare, lîngă gara din Dobrițîn.

— Ar fi o afacere tare bună. Gara-i la doi pași, cupeții ar avea unde trage. L-om lua împreună că și eu poate că am ceva bani puși deoparte.

— Cum să rămînem între unguri ? s-a răstit atunci Mihai, așa de mînios cum nu-l văzuse nimeni pînă atunci. Mi-i destul ! Nu vezi ? Pruncii mei abia de mai știu romînește ! Mi-i destul ! s-a întors el spre Ana, cu dușmănie. Nu te mai satură dumnezeu, gîndești că vrei să cumperi toată țara romînească ! Am mîncat îndeajuns pita amară a străinului.

— No, că n-o fost chiar așa de amară ! a zîmbit Iosiv cu îngăduință. Mai bine sărac acasă ?

— Mai ! a strigat Mihai. Mai bine nu veneam niciodată !

— Dă-i pace, a spus Ana, privindu-l disprețuitoare. Așa-i vine lui cîteodată, nu știe ce scoate pe gură. S-o săturat cu binele... Vrea să poată petrece în crîșma din Lunca cu toți vändrocii ! Cît despre afacere, ne-om mai gîndi, să vedem cum îs vremurile...

— Să nu ne-o ia altul înainte... Că de, afacerea-i bună...

— N-avem ce ne gîndi ! s-a sculat Mihai, parcă gata să-i bată pe amîndoi. Om merge acasă, la Lunca.

Şi din ziua aceea nu se mai gîndi decît la întoarcere. Războiul era pe sfîrşite, se auzea că nemţii au cerut pace francezilor şi englejilor.

Atunci a izbucnit revoluţia în Ungaria.

8

Într-o dimineaţă au sosit nişte călăreţi, purtînd un steag mare roşu, pe urmă au început să vină muncitori înarmaţi din Szolnok. Stăteau de vorbă în adunări cu ţăranii şi le spuneau că tot pămîntul grofilor se ia şi se împarte ţăranilor, ca să-l muncească împreună, în „Comunie". Căpitanul Bornemisza fugise cu cîteva nopţi înainte, după ce mai întîi s-a oprit la geamul lui Mihai şi i-a poruncit, tremurînd de frică şi de furie :

— Auzi, Moţ ? Să-ţi deschizi bine ochii, să vezi ce se întîmplă aici... Că am să viu înapoi şi atunci e vai şi amar de mama voastră...

În noaptea următoare ţăranii şi soldaţii au ocupat castelul. Pentru prima dată de cînd venise aici, pe Ana o cuprinse frica. Nu ştia cum să se poarte, ce să spună : o mulţime de oameni, care înainte vreme munciseră pe moşie, se plimbau acuma ca la ei acasă, vorbeau de sus, de parcă ei erau grofii. Soldaţi, îmbrăcaţi pe jumătate civil, cu benzi de mitralieră trecute de-a curmezişul pieptului, făcură inventarul porcilor, apoi începură să-i ducă. Mihai stătea prostit, se uita şi nu ştia nici el ce să zică. Auzise că ăştia ar fi comunişti şi că te împuşcă fără prea multă socoteală. Unul dintre ei, un tînăr pistruiat, intră în vorbă cu el :

— Ei, vătafe ! Îţi pare rău de avutul „Înălţimii sale" ?

— Pare-i dracului ! Duceţi-l ! mormăi Mihai, fără chef.

Flăcăul îl privi ciudat şi-l întrebă :

— Tu de unde eşti ? Eşti de aici ?

— Nu. De dincolo. Din Ardeal...

— Aha, şi ce faci aici ?...
— Ia, mi-s slugă. Sămădău...
— Slugă ? Du-te-ncolo... Te-ai vîndut grofului...
— Cum m-am vîndut ? îi sări ţîfna lui Mihai. Am căpătat plata muncii mele...
— Da pentru ce ? Pentru că ai asuprit pe alţii...
— Dumneata vorbeşti în bobote, se supără Mihai. Priceapă-te dumnezeu...
— Cu dumnezeu am terminat... Acum a venit rîndul dumnezeilor mai mici...
— Sărac am venit, sărac m-oi duce, îl asigură Mihai, gîndindu-se că nu-i bine să se pună rău cu el. „Să nu zic în ceas rău, se gîndi. Doamne, nu mă asculta"...
N-avea curaj să se ducă să-şi scoată banii din bancă, deşi de multe ori se gîndise că ar trebui s-o facă şi să nu primească decît aur, fiindcă hîrtiile care umblau n-aveau nici un preţ.
În sat era zvîrcoală mare. Pastorul protestant se îmbrăcase ţărăneşte şi se ascundea cînd la unul cînd la altul, apoi cînd nimeni nu voi să-l mai primească îşi găsi o scorbură, departe, pe malul Tisei, unde nevasta-i aducea zilnic de mîncare.
Castelul fusese preschimbat în cartier militar şi un steag roşu fîlfîia deasupra turnului, de unde-i plăcea căpitanului să contemple apusurile de soare. Kovács, cismarul satului, ajunsese mare şi tare. Umbla îmbrăcat în haine de piele, cu pistol în toc de lemn bătîndu-i coapsele, şi locuia cu nevasta în cea mai frumoasă cameră a castelului. Toată lumea tremura în faţa lui, pentru că din pricina unei vorbe scăpate la întîmplare, te trimitea în faţa judecăţii, ori te ducea chiar el la temniţă în oraş. Ana îl blestema în fiecare seară şi se certa cu Mihai, ca şi cum el ar fi fost de vină :
— Ce-a zice înălţimea sa, cînd a veni înapoi, ha ? Ne-a trage pe noi la rost, că nu i-am ştiut păzi avutul !
— Da ce vrei să fac, Ană ! Taci şi dă-mi pace că îţi dau una de...
— No, nu te ţine aşa de mare, nu te întrece ! Du-te şi-i spune aşa : Ascultă nimuricul pămîntului, adu-ţi

aminte cînd ne-ai pingelit cizmele... şi vezi că dacă se întoarce înălţimea sa...

— Taci muiere, ori eşti bolundă ?

Într-o zi, în gara de pe pustă se opri un tren blindat. Mihai era tocmai acolo, fără nici o treabă şi văzu cum coboară o mulţime de soldaţi, apoi auzi pe un muncitor spunînd altuia :

— Gata şi cu Kovács... A sosit tovarăşul Szamuely...

În aceeaşi zi, în curtea castelului, fu adunat tot satul. Kovács, cu mîinile legate la spate, arunca priviri îndobitocite în toate părţile. Dar oamenii nu prea îndrăzneau să-şi spună păsurile. Se temeau că după plecarea soldaţilor, tot Kovács va rămîne şef şi atunci are să-i tragă la răspundere. Un bărbat foarte tînăr, cu nas mare şi părul creţ, începu să vorbească :

— De ce vă temeţi tovarăşi ? Să spună fiecare tot ce are pe inimă, despre acest trădător.

Rînd pe rînd oamenii au vorbit. Cum Kovács se purta la fel ca groful, cum l-a lovit cu biciuşca pe un bătrîn care-şi făcuse cruce în faţa bisericii... (Poate că nu-i frumos să-ţi faci cruce, dar, iertaţi-ne, că noi aşa am învăţat... Sîntem proşti !), cum necinstise la beţie pe nevasta unui argat, spunînd că acuma-i comunism şi muierile-s ale tuturora şi multe altele...

— Indivizi ca acest Kovács sînt mai răi decît duşmanii de clasă, spuse tînărul despre care Mihai auzi în jurul lui că ar fi chiar Szamuely, un fel de ministru al comuniştilor. Noi, dragi tovarăşi, vrem să facem un stat al muncitorilor, ţăranilor şi soldaţilor, în care numai cine munceşte să mănînce...

— Aşa-i !

— Înţelept îi, doamne ţine-l ! Zi mai departe, dragă...

— De acum înainte, noi sîntem stăpînii. Legile să ne slujească pe noi, nu pe cei puţini şi bogaţi. Din pricina asta s-au sculat asupra noastră armatele burgheze ale romînilor şi cehilor...

— Auzi, mă, îl înghionti pe Mihai un sămădău mic, care stătea lîngă el... Du-te, strecoară-te acasă, că dracu

ştie ce mai fac ăştia... Am auzit că puşcă în oameni ca-n iepuri...

— Nu vorbesc de ţăranii romîni, cehi sau sîrbi, care sînt tot atît de necăjiţi ca noi, ci de boierii speriaţi că, luîndu-se după pilda ruşilor şi a noastră, proletarii vor face revoluţie şi la ei. Tovarăşi ! Aveţi încredere în Armata Roşie, iar dacă bandiţi ca acest Kovács vă mai supără cu ceva, vorbiţi deschis cu fiecare comunist. Şi acuma, voi aţi spus tot ce aveaţi pe suflet despre Kovács. Ce pedeapsă să-i dăm ?

Cîtva timp domni tăcerea. Apoi un ţăran bătrîn păşi înainte, îşi scoase pălăria, îşi netezi mustaţa, scuipă şi vorbi rar, cu vădită plăcere că-şi poate spune părerea în faţa unei adunări :

— Eu socotesc că ar fi potrivit să-i tragem o bătaie bună, în faţa lumii !

Izbucniră cîteva rîsete :

— Asta nu-i rău ! Jos nădragii !

— Da ! strigă cineva, şi după aceea să ne împuşte ! La închisoare cu el !

— Cer cuvîntul ! păşi înainte un muncitor de la gară. Numele meu este Asztalos Peter şi sînt comunist. Apoi, tovarăşi, revoluţia are încredere în voi, nu-i bine să ne jucăm cu cuvintele ! Din pricina oamenilor de teapa lui Kovács, oamenii se sperie de revoluţie şi ascultă vorbele duşmanilor de clasă. Eu cer să fie împuşcat imediat !

— Uuh ! răbufni dintr-odată răsuflarea mulţimii.

— Cine este pentru propunerea tovarăşului Asztalos, să ridice mîna ! strigă tînărul cu părul creţ.

Pe rînd, se ridicară toate mîinile.

— Tribunalul Revoluţionar îl condamnă la moarte pe Kovács Lajos, duşman al revoluţiei, rosti rar tînărul. Sentinţa are să se execute chiar acum.

Mihai se strecură afară din mulţime şi porni spre casă. Dacă ungurii vor să se omoare între ei, treaba lor, el n-are ce să se amestece, ca să tragă scurta pe urmă. Dar întîmplarea îl tulburase. Înseamnă că, uite, au venit nişte vremuri cînd nu-şi mai poate bate joc

oricine de oameni. Îi povesti toate acestea Anei, dar ea ridică din umeri.

— Să se așeze vremurile și ne ducem. N-avem ce căuta aici...

Curînd se auzi că se apropie romînii să înăbușe revoluția, și să aducă înapoi pe grofi și pe domni. Ana auzea atîtea blesteme împotriva neamului ei, încît își pierdu somnul de frică.

Îi trimitea nenumărate scrisori lui Iosiv, dar nu primea nici un răspuns. La cîteva săptămîni, într-o seară, se auzi grohăitul înfundat al tunurilor iar a doua zi detașamentele roșii se retraseră ; peste cîteva ceasuri, armata romînă intra în sat. Ana alergă cu copiii înaintea ostașilor și izbucni în plîns, văzîndu-i : apucase și ceasul acesta, să-i vadă pe romîni biruitori. I se părură minunați în uniformele lor albastre, cu sulițe și steaguri tricolore. Conacul ardea cuprins de vîlvătăi ; imediat cîțiva ofițeri luară măsuri ca focul să fie stins, apoi se instalară în castel, pe turnul carbonizat al căruia înălțară steagul romînesc și o opincă. A doua zi un locotenent și cîțiva țărani veniră la casa lor.

— Am auzit că sînteți romîni, li se adresă ofițerul, fără să le dea bună ziua. Așa e ? Bine... Ia, atunci, spuneți-mi, cine anume din sat au fost comuniști ! Scrie Popescule !

— Nu știm, răspunse Mihai, fără să-l privească în ochi.

— Cum nu știi ?

— Ia, așa, nu vă supărați. Ce știu eu care-s comuniștii ? Că doară, nu vă fie cu supărare, nu le scrie pe piept și nici coarne n-au... Îs oameni ca noi...

Ofițerul îl examină mirat :

— Oameni ca noi ? Hm... În fine... Dar despre pămînt, pe cine-ați auzit vorbind ?

— Păi, pe toată lumea, rîse Mihai... Cui nu-i trebuiește pămînt...

— Ia ascultă, cum te chiamă ?

— Moț Mihai...

— Moţ... hoţ... văd că a prins în voi molima roşie... Las că o scoatem noi, cu piele cu tot, 'tu-vă muma voastră de vînduţi şi deznaţionalizaţi ! Ieşi trîntind uşa.

— De ce nu i-ai spus ? strigă Ana.

— Da de ce să-i spun ?

— De aceea ! Vrei să te scrie şi să nu-ţi mai dea banii de la bancă ? Tulvai doamne, Mihai, nu ştiu ce-i cu tine !

După ce a căzut Budapesta, veni ştirea că în două sate, Orgovány şi Siiofok, ofiţerii unguri ar fi omorît mii de soldaţi roşii, care se predaseră. Femeile din sat — multe aveau bărbaţi şi copii în armată — umblau prin sat năucite, smulgîndu-şi părul din cap. Popa catolic refuză să le facă parastas.

— Ce le-a trebuit, au şi căpătat... Aşa sfîrşesc cei ce se leapădă de Dumnezeu şi de lege !

9

Mihai plecă la Szolnok să-şi scoată banii de la bancă. Oraşul era aproape pustiu, prăvăliile sparte, străzile murdare, oamenii speriaţi şi zdrenţoşi. Cînd văzu clădirea băncii, pe Mihai îl săgetă o durere în inimă : era ciuruită de gloanţe, cu geamurile sparte, bătute în şipci de lemn. În locul directorului gras, cu barbă albă, mătăsoasă, Mihai întîlni un om slab, zgribulit şi plictisit, care după ce luă carnetul şi-l cercetă în scîrbă, îi spuse că îi aduce îndată banii.

— Nu vă supăraţi, surîse Mihai, înclinîndu-se, noi, ştiţi, nu sîntem de pe aici... am vrea să mergem acasă...

— Şi ?

— Să-mi daţi bani de aur, aşa cum v-am dat şi eu.

Omul păru că are să se prăpădească de rîs ; îi curgeau lacrimile, înroşindu-i ochii apoşi ; îşi plesnea palmele şi se încovoia peste birou ca un vierme.

— Apoi, din vremea majestăţii sale Frantz-Iosif, n-am auzit una atît de bună... Aur ! aur ! Am să-ţi dau, dom-

nule Moț doi saci cu hîrtii ! Ai să ai cu ce-ți aprinde pipa pînă la moarte ! Vino...

Mihai îl urmă, nepricepînd nimic. Abia cînd se văzu în față cu o grămadă de hîrtii, din astea care n-aveau nici un preț, își dădu seama ce se întîmplase. Se repezi la omulețul vesel din fața lui ; voi să-l strîngă de gît, plînse, fu gata să se pună în genunchi. Celuilalt i se făcu milă :

— Bine, omule, dar pe ce lume trăiești dumneata ?... Familii mari, istorice, domnule Moț, au rămas pe drumuri, tradițiile maghiare s-au prăbușit ! Conversiunea, domnule !

— Eu am fost pe pustă, eu n-am avut de unde ști ! gemea Mihai... Pe pustă ! O venit războiul și revoluția, eu n-am avut de unde ști, domnule... dragă domnule... De șaptesprezece ani m-am trudit, am fost slugă...

— Îmi pare sincer rău... Asta este.

Se trezi în stradă, cu hîrtiile în brațe. Erau cîteva sute de milioane, din care abia de și-ar fi putut cumpăra o vacă slabă. Intră într-o crîșmă, începu să bea și, pe măsură ce mintea i se încețoșa, o liniște ca de moarte îi amorțea trupul. Nu știu cum ajunsese acasă. Fusese cules din piață de către un om din sat și azvîrlit într-o căruță. Tot timpul drumului Mihai a zăcut pe spate, privind cerul albastru de primăvară. Cînd l-a văzut Ana, s-a speriat, l-a luat repede de subțiori și l-a dus înăuntru. Mihai s-a lăsat întins pe pat și, tîrziu de tot, a șoptit :

— Putem mere acasă, așa cum am vinit. Nu mai avem un ban.

— Cum ? a răcnit Ana și s-a repezit la el. Dar Mihai adormise buștean.

Din ziua aceea au început să se ascundă unul de altul. Cînd venea el să mănînce, Ana stătea în fundul curții ; noaptea, Mihai se culca în pod. În casă, fetele pășeau încet, ca și cum ar fi fost un mort în odaia cealaltă. Numai noaptea se culcau în același pat și-și plîngeau visurile spulberate. Ana le auzi o dată, luă mătura de după ușă și, repezindu-se la ele, le bătu

pînă ce-i osteni mîna, după care se îmbătă moartă, cu rachiu.

Căpitanul Bornemisza, în care era ultima lor nădejde, se întoarse de la Budapesta şi în loc să-i răsplătească într-un fel, pentru că, de bine de rău, i-au scăpat avutul, îi spuse lui Mihai că poate să-şi facă boarfele şi să se ducă. A rămas şi el calic, îşi vinde moşia unui fabricant şi are să aştepte reînvierea dumnezeului maghiarilor.

— Mai bine rămîneai acasă, Moţ... La voi s-a făcut reformă agrară. Ieri am vorbit la Cafeneaua Pretzler cu contele Széchény de la Satu Mare... A venit cu ce avea pe el... Au fost deştepţi romînii voştri, altfel îi pîrjoleau şi pe ei... Închipuie-ţi ! La Budapesta m-au arestat ca ostatec... Dacă nu...

— Dumnezeu să vă bată, acum pe loc ! ţipă atunci Mihai, cu o voce ascuţită, ca de copil. O luă la fugă de-a lungul malului Tisei, căutîndu-şi un loc unde să se înece. Copiii-s mari, au să-şi caute singuri pîinea cea de toate zilele...

Aici îl găsi Ana ; se aşeză lîngă el, cu genunchii la gură. Fără să-l privească vorbi, parcă apelor :

— No, Mihăieş, ce s-o dus, îi bun dus... Avem trei vaci, şase porci graşi, mobile... Le-am vinde, ne-om lua cît pămîncior om putea şi gata... Nu te cătrăni... Avem încă putere, mărire ţie doamne...

În ianuarie 1920 porniră spre casă. Fetele începură să plîngă privind în urmă Tisa cu valuri mărunte, pusta, casa unde crescuseră, curtea pustie, cu gardurile strălucind în lumina ascuţită a unui soare cu dinţi, conacul pe jumătate dărîmat de obuze, din care salahorii scoteau mobilele şi lucrurile căpitanului Bornemisza.

La Arad vîndură vitele şi tot ce le prisosea şi adunară ceva bani.

Mihai nu mai simţea nici o bucurie la gîndul că se întoarce în sat şi nici nu-i tresări inima cînd văzu turla bisericii răsărind dintre castanii bătrîni şi pletoşi. Trecură cu căruţa pe şosea, urmăriţi cu priviri curioase de sătenii care nu mai ştiau cine sînt şi se îndreptară spre

marginea Teuzului. Cînd dădu cu ochii de căsuţa dărăpănată, cu ferestrele bătute în scînduri putrede, cu acoperişul mîncat de ploi, zăpezi şi arşiţi, cu ocolul unde creşteau bălării înalte pînă la brîu, Emilia îşi ascunse faţa în palme şi începu să plîngă, ţipînd. Ana îi trase o palmă răsunătoare :

— Nu v-a pica comănacul dacă-ţi munci, cum am muncit şi eu şi cu tată vost'. Nu-mi mai pişorcăi !

Cu bruma de bani pe care o încropiseră, cumpărară lotul de patru iugăre al unui ţigan, Creiţar, care fusese împroprietărit din moşia arhiducelui. Ţiganul se întorsese de pe front, de la Piave, lovit cu leuca : umbla fudul, comandînd şi înjurînd pe nemţeşte : *Rectumgeverarm ! Hercreiţiesuscristusunddonnerweter !* O lună întreagă fu musafirul nelipsit al lui Laboş cel tînăr, pînă-şi bău toţi banii şi se apucă iar de făcut văioage. Mihai, împins de Ana, umblă prin toate părţile, doar va primi şi el patru iugăre din moşie, pentru Todor care pierise în război. Dar cît mai rămăsese neîmpărţit din latifundiu, vreo patru sute de iugăre, le cumpărase baronul Romulus Papp de Zerind, ca să le scape din mîna bisericii catolice, care voia să pună mîna pe ele.

Cu ce le-a mai rămas îşi repararā casa. Dulgherul satului, Tulea, le era cam neam, aşa că nu le-a luat mult. Se simţeau străini în sat : cunoscuţii lor muriseră de mult. Pe Miklos îl scoseseră într-o dimineaţă de iarnă îngheţat, din răstoacă.

Ana nu se plîngea de nimic. Cosi singură buruienile din curte, vărui casa cu albastru, săpă şi plivi grădina, plantă zarzavaturi, adună ou cu ou pînă ce-şi încropi un cîrd de galiţe. În schimb Mihai se lenevise cu totul. Nu voia să pună mîna pe nimic ; chiar dacă se apuca de un lucru, treceau ceasuri pînă cînd îl isprăvea. La muncile cîmpului nu voia să se ducă ; spunea că-l doare inima. Avea un frate mai mic, Dumitru, căruia Ana îi dăduse de înţeles că nu s-au întors din Ungaria tocmai aşa de săraci cum spuneau ei şi cum se zvonea prin sat, dar că nu putea vinde scumpeturile cu care veniseră pentru că le-ar fi luat de prin casele grofilor, în vremea

revoluției. Dumitru era un om de treabă, bătut de dumnezeu. Îi murise nevasta acum o jumătate de an, de oftică și-l lăsase cu un copil de doi ani, Mitruț. Locuiau pe aceeași uliță cu frate-său, într-o cocioabă, aproape de țigănie. Ana îl sfătui să se mute la ei, ca să fie și pruncul mai îngrijit. Toate astea le făcea numai ca să poată birui muncile, fiindcă din partea lui Mihai nu se mai putea aștepta la nici un ajutor. El lîncezea ceasuri întregi în grădină, pe bancă, sub un măr altoit, cu biblia în mînă, dar nu citea : urmărea curgerea nepăsătoare a Teuzului, fuioarele de nori, creasta albăstriu-verde din zare, ultima rămășiță a codrului de odinioară ; rămînea așa, nici el nu știa cît, pînă simțea că-l săgetează un junghi prin inimă și-i dau lacrimile.

Ana răbdă cît răbdă, apoi îl luă la rost. Dar Mihai, privind-o cu ochii lui verzi, spălăciți acum, îi răspunse în doi peri :

— Nu mă tulbura, că-l jelesc în inima mea pre Todor, care nu mai este între cei vii, ci la Domnul...

Speriată, Ana îl lăsă în pace. Avea mare noroc cu Dumitru, care era blînd și nu cîrtea nimic, deși muncea de dimineața pînă seara, pe degeaba, în așteptarea răsplății. Ana își spărgea capul cu toate grijile : Emilia urma Școala Normală și peste trei ani trebuia să vie învățătoare ; Anuța intrase funcționară la C.F.R. și nădăjduia c-o să-și poată cumpăra singură cele trebuitoare pentru măritiș ; Pavel era înscris în clasa I-a, la Liceul Comercial. Emilia învăța foarte bine și tot la două săptămîni îi scria cum o laudă toți profesorii și-i prevestesc viitor mare ; Pavel însă nu voia să se țină de carte. Ana mergea să-l vadă odată pe lună, stătea de vorbă cu directorul și acesta-i spunea :

— Nană dragă, nu-i prost... E chiar deștept, dar nu știu ce are... Toată școala nu-mi dă atîtea grijí cîte feciorul dumitale... Vezi, vorbește cu el, arată-i cum vă trudiți ca să iasă om din el, poate are să priceapă... Că dacă nu, eu multă vreme nu-l mai rabd în școală !

— Ana tăcea, își frîngea fălcile și gîndea : „Bată-ți

Dumnezeu inima, nu-ţi place că învaţă şi pruncii oamenilor săraci..."

Nu era fericită decît atunci cînd Pavel venea în vacanţă. Nu ştia cum să-l ţină mai bine, încerca în fel şi chip să-i intre în voie şi nu se supără nici atunci cînd îl prinse fumînd. „La urma urmei, toţi oamenii duhănesc."

De Todor îşi amintea uneori şi plătea acatiste părintelui Pinteriu pentru ca feciorașul să-şi găsească somn liniştit şi bun, acolo în pămînt depărtat. Uneori încerca să-şi aducă aminte de el, dar în faţa ochilor nu i se închega decît chipul unui copil bondoc, apoi al unui flăcău închis şi tăcut, care nu apucase încă a gusta din viaţă. Ar fi vrut să-l ştie cel puţin îngropat în cimitirul de la marginea satului, acolo unde odihnesc părinţii ei.

Emilia era în ultimul an la Şcoala Normală, cînd într-o noapte, în timpul vacanţei paştilor, Ana îl auzi pe Mihai horcăind. Se ridică în capul oaselor, adunîndu-şi repede părul cenuşiu şi dibuind pe întuneric după broboadă.

— Ană... gemu Mihai... Nu-ş ce-i cu mine...

— Ai prea multe gînduri, şopti ea... Lasă-le... Iaca... am trăit şi noi...

— La ce ? murmură el. O sudoare rece îl acoperi dintr-o dată. Încercă să se scoale, dar nu izbuti.

— Ană, spuse ruşinat... M-aş duce afară şi nu poci...

— Stai o leacă... Se sculă repede, se îmbrăcă, aprinse lămpaşul, lăsîndu-i fitilul jos, ca să nu se trezească Pavel şi fetele care dormeau în odaia cealaltă. Venise şi Anuţa din concediu, chiar în ziua aceea.

— No, hai... Razămă-te de mine...

— Tu eşti tare ca un bărbat, Ană...

Ieşiră afară, împleticindu-se. El se uită împrejur, apoi în sus : pe cerul acoperit de zdrenţe de nori, plutea o lună rotundă. Se chirci :

— Hai în casă... Mi-i frig.

— Da, îi cam răcoare... Haide...

— Parcă-mi vine să duhănesc o ţigară...

Ea-l duse opintindu-se — era foarte greu, ca lutul — şi-l întinse pe pat, apoi îi dădu cutia de tinichea şi foiţa. Degetele lui tremurau şi nu fu în stare să-şi răsucească ţigara.

— Dă-o încoace, că ţi-o fac eu... Risipeşti duhanul cel scump.

I-o întinse, dar Mihai nu mai răspundea nimic. Sufla greu, încerca să spună ceva şi, într-un tîrziu, rosti cîteva cuvinte ciudate :

— Ană... la ce dracu... am trudit noi... atîta ?

Privirile i se tulburară, mai simţi un zgîrci îngheţat strîngîndu-i inima şi muri. Ana îi închise ochii, aprinse o lumînare şi i-o puse între degetele care începeau să se răcească, apoi îşi trase cizmele, fugi după Dumitru şi împreună, încă în aceea noapte, îl spălară, îl raseră, îi traseră hainele noi, aprinseră două lumînări mari, legate cu panglică albastră, rămase de la botezul lui Pavel. Cînd totul fu gata, Ana se duse în odaia cealaltă şi sculă fetele :

— Treziţi-vă, Anuţă şi Emilie, că au murit tatăl vost'...

10

Bulgării de pămînt bocăneau pe sicriu. Ana şi-a acoperit ochii seci cu dosul palmei bătătorite, l-a cuprins cu cealaltă pe Pavel care plîngea cu sughiţuri alături de ea şi a oftat adînc. „Acuma, numai atîta să mai birui, se gîndi, pînă îi ajunge tu domn, puiul mamii... Pe urmă pot veni să mă culc şi eu în acest pămînt.“ I se părea că ziua aceea, a liniştirii veşnice, nu mai e aşa de departe... Numai dacă Pavel s-ar sili să ajungă om, să poată muri şi ea, măcar cu o bucurie. Auzi în jurul ei glasurile oamenilor :

— Dumnezeu să-l ierte, că a fost om muncitor şi cumsecade...

Se înclină :

— Poftiţi dragilor mei, la pomană...

După ce oamenii au închinat în amintirea mortului şi au povestit despre el, au început să-şi aducă aminte de grijile lor, pe urmă s-au dus. În noaptea aceea, Ana s-a plimbat prin curte, plină de gînduri. Trebuia să vadă de viitorul fetelor, al lui Pavel şi rămăsese singură, fără bărbat la casă. E drept că de la Mihai, bunul Dumnezeu să-l ierte, n-a avut prea mare ajutor de cînd s-au întors în sat şi le-a făcut mai toate singură, dar oricum, avea bărbat, nu trebuia să păşească ea în rîndul întîi.

A stat o vreme după aceea de vorbă cu Dumitru cu care se înţelesese totdeauna bine : el era sfios, nehotărît, nu ştia cum să se descurce, aşa că a ascultat-o bucuros. Au hotărît să-şi muncească împreună pămînturile, iar mai tîrziu Emilia va avea grijă de Mitruţ : dacă o să-i placă să înveţe, îl va trimite să se facă învăţător ori popă. Copilul era deştept şi viu şi de la şase ani dădea o mînă de ajutor împrejurul casei, mergea cu gîştele, ori cu vacile. Cînd Emilia a isprăvit Şcoala Normală, s-au certat ca niciodată : fata voia să urmeze mai departe, să se facă profesoară şi să rămînă la oraş. Ana s-a împotrivit, mirîndu-se că Emilia îndrăzneşte să aibă altă părere decît ea :

— Nu ţi-a fi bine dăscăliţă, în Lunca ? Ţi-a fi foarte bine !

— Nici nu mă gîndesc să mă îngrop în noroaiele astea ! Şi dumneata mamă, fă bine şi pricepe că nu-mi mai poţi porunci ! Vinde partea mea de pămînt şi dă-mi banii !

— Care parte ? s-a mirat Ana, plesnindu-şi palmele.

— Cum care ? Aceea pe care trebuie să mi-o dai cînd am să mă mărit !

Ana începu să rîdă.

— Tu n-ai parte, atîta cît trăiesc eu ! Nici un fel de parte. Şi pentru că Emilia, a început să plîngă, încercă s-o potolească :

— Nu fii proastă, Milie, pentru o fată de porcar e numai deajuns să fie dăscăliţă.

— Tata a fost „administrator" ! ţipă Emilia, scoasă din fire. De ce-ţi place să te înjoseşti ?

— Nu dragă, a dat din cap Ana, liniştită, taică-tău, Dumnezeu să-l ierte şi cu mine, am fost slugi... No, gata, să nu ne răcim gurile. Îi veni dăscăliţă aici, trebuieşte să ai grijă şi de Pavelea.

Emilia n-a avut încotro, dar n-a iertat-o niciodată pe mamă-sa, nici mai tîrziu cînd s-a măritat şi a început să le meargă foarte bine. Din cînd în cînd, cu un zîmbet sfios de bătrînă ştirbă, Ana o întreba, tocmai în clipele cînd o vedea fericită :

— No, spune ! Mai bine ar fi fost la oraş ? Uite, ai de toate !

— Ţine-ţi gura, mamă ! se răstea Emilia, înnegurîndu-se dintr-o dată şi aducîndu-şi aminte de toate bucuriile pe care le-ar fi putut avea în altă parte ; bucurii care habar n-avea cum ar fi putut să fie.

Anuţa, fata cea mai mare, s-a măritat cu un funcţionar de la C.F.R., cam fără voie, silită mai mult de mamă-sa, care-şi avea socotelile ei :

— Ascultă, fata mea, i-a spus după logodnă. Vouă pămînt nu vă trebuieşte, că sînteţi orăşeni şi pămîntul ori îl îngrijeşti, ori îţi aduce pagubă şi nu folos. Partea ta oi vinde-o eu, că-s mai pricepută şi ţi-oi trimite banii...

A vîndut pămîntul, două iugăre jumătate, cu un preţ destul de mare, deşi parcă şi-ar fi tăiat o mînă. Fetei nu i-a dat însă decît trei sferturi din bani, iar restul l-a dat Emiliei ca s-o îmbuneze, deoarece era tare încăpăţînată şi lungă la supărare.

— Tîrgoveţii pradă banul... Noi trebuie să ne luăm pămînt, să punem la loc ce-am răsipit cu ea.

Din leafa ei de învăţătoare începătoare, Emilia îşi cumpăra în fiecare lună rochii, pantofi şi Ana se bucura văzînd-o cît e de frumoasă. În sat fusese numit director al şcolii un băiat de vre-o nouăsprezece ani, George Teodorescu, înalt, bine făcut şi serios. În fiecare seară Emilia îi povestea despre el, cît e de energic, de muncitor, de bun dascăl, cum îl respectă ceilalţi învăţători

deşi sînt mai bătrîni decît el. Ana nu spunea nimic: gîndul ei era s-o mărite pe Emilia cu doctorul Hălmăgianu de la Zerind, un holtei beţiv, chel şi burduhănos, care cîştiga bine, avea clienţi pe care-i jecmănea cît putea mai mult, în toate satele plăşii. Venea odată pe lună în Lunca şi Ana făcu tot ce-i stătea în putinţă ca să-l cheme la masă. Ştia că Hălmăgianu trăieşte cu servitoarea lui, de la care avea doi copii, dar se gîndea că, de bună seamă, doctorului are să-i placă o fată tînără, curată şi doamnă. Dar cînd încercă să aducă vorba, Emilia începu să zbiere la ea, roşie toată, sparse nişte farfurii şi o ameninţă că dacă o mai aude o singură dată vorbind despre „satirul acela", îşi ia lucrurile şi pleacă din sat. Nu-şi vorbiră aproape două săptămîni, apoi, într-o zi, Emilia îi spuse poruncitoare :

— Mamă, bietul domnu Teodorescu trăieşte ca vai de el la Gui baci... A slăbit ca scîndura... Ce-ar fi să-l luăm la noi, în vipt ?

— Ce-a zice lumea ? se sperie Ana.

— Puţin îmi pasă...

— Cum crezi tu... Da unde-a dormi ?

— În odaia cea mare... Noi ne-om găsi loc împreună. Îi spun chiar astăzi...

Pe de o parte, Anei îi plăcea că Emilia e aşa de hotărîtă, dar nu renunţă încă la socotelile ei. George se mută în curînd şi Anei îi făcea plăcere să arate Emiliei cămăşile lui cîrpite, ciorapii rupţi, costumul ros şi lucios pe la coate. Îi pîndea mereu şi nu-i lăsa o clipă singuri ; Cu George se purta rece, duşmănoasă aproape. Ce-i drept era frumuşel, dar parcă din asta trăieşte omul bine ? Avea o faţă de copil simţitor, roşea repede şi, la fiecare mişcare mai apăsată, părul negru, bogat, îi cădea pe frunte. Din pricina ochilor mari, reci şi cenuşii, părea mai bătrîn decît era şi te silea să-i vorbeşti cu respect. De Paşti, Ana se gîndi să facă o ultimă încercare : îl chemă la ei pe Hălmăgianu, în ospeţie. Doctorul sosi cu droşca, aducînd zece sticle de vinuri scumpe şi prăjituri de la oraş. La masă povesti cu voioşie că habar n-are de medicină şi că dacă pacienţii lui nu mor, înseamnă

că sînt tari ca taurii şi s-ar vindeca oricum. George îl privea cu scîrbă şi de cîteva ori încercă să-l ia la rost, vorbindu-i despre misiunea intelectualului, la care doctorul rîse multă vreme şi spuse că-i pare foarte rău că vîrsta lui îl va împiedica să vorbească cu George peste vreo zece, cincisprezece ani. Îl bătu pe umeri, îi spuse tot timpul „tinere" şi numai odată „domnu directore". Ana băgă de seamă că Emilia se roşise de ciudă şi înțelese că nu mai era nimic de făcut. După masă, Hălmăgianu se culcă în odaia cea mare, de unde, peste cinci minute se auzi sforăitul lui de om sătul şi mulțumit de viață. Ana se trase spre grădiniță, unde-i auzi vorbind pe Emilia şi pe George :

— Ştii... spunea ea... mi-e scîrbă... Hălmăgianu se plimbă prin sate, trage la casele unde sînt fete mari... şi se îndoapă... iar mama se teme să nu rămîn fată bătrînă.. A devenit ca o zgripțuroaică... Am să plec... Ai să vezi George că am să plec din sat... La Bucureşti...

— Te rog, rămîi, şopti el, privind cu încăpățînare în pămînt.

Spre cină, Ana îl rugă pe neaşteptate pe doctor s-o caute pe Emilia fiindcă i se pare cam slabă de plămîni, ceea ce doctorul acceptă cu plăcere, chiar acum, pînă mai e lumină. Fără un cuvînt, Emilia se ridică şi plecă să se culce la notarul Meliuță, cu a cărui tînără nevastă se împrietenise.

Peste o lună, după ce se încheie şcoala, George veni o dată în bucătărie şi începu să vorbească repede, spunînd parcă o lecție învățată pe de rost.

— Dragă nană Ana, eu aşi vrea... să am bucuria... să-ți pot spune... mamă...

— Spune-mi domnule director, surîse acru Ana, privind țintă plita încinsă.

— Prin aceste cuvinte aşi vrea să înțelegi că... o cer în căsătorie pe Emilia, pe care o iubesc foarte mult.

— Apoi, dacă-i aşa, să stăm de vorbă, se întoarse Ana Trage-ți un scaun. Scoase din dulăpior o sticlă cu țuică, umplu două pahare, îl goli pe-al ei dintr-o sorbitură şi se aşeză țeapănă, cu mîinile încrucişate în poală. Îl în-

trebă ce leafă are, din ce are de gînd s-o țină pe Emilia deoarece „ea a fost învățată cu binele și numai din nenorocire e descălița, fiindcă altfel ar fi doctoriță, sau poate și mai mult."

Roșind tot și începînd să se bîlbîie, George îi spuse că în afară de leafa lui n-are nici un fel de avere, dar că va munci cu puteri înzecite ; tatăl îi murise în 1907, anul în care se născuse el, iar mamă-sa trăia ca vai de ea.

— Îhî, și vrei s-o aduci si pe ea aici ?

— Nu... de altfel știți dumneavoastră cum sînt bătrînii... își părăsesc cu greu... locul unde au...

— Știu, dădu din cap Ana. Și eu mă rog lui Dumnezeu să mă lase să mor aici. după ce mi-oi vedea pruncii alipuiți. Simți că l-a rănit, dar nu-i păru rău ; dimpotrivă, el trebuia să știe cu cine are de-a face.

— Nu prea bei. schimbă Ana vorba... (Ea era la al patrulea păhărel). Nu-ți place ?

— Nu ! strigă aproape George...

— Asta nu-i rău, dară bărbatul care se teme de răchie. să stii de la mine. domnule derector, că-i moale din fire. Eu ce să zic, începu ea să lăcrimeze, simțind că a sosit și clipa lacrimilor. eu m-am trudit toată viața să fac un rost acelora pe care i-am adus pe lume... N-am avut noroc și...

George se repezi și-i sărută mîna. Aducîndu-și aminte că uitase ceva, Ana își suflă nasul, își șterse lacrimile și-i puse în vedere că va trebui să se îngrijească de soarta lui Pavel, care sărmanul, e fără tată, copil fraged, supus ispitelor. George se grăbi să accepte cu bucurie.

Deși Emilia voia ca nunta să fie simplă, Ana n-a vrut să audă :

— Ce, să ne rîdă puturoșii de luncani ? Nu vezi că si asa își bat joc de noi. că am fost prosti si-am venit lipiți pămîntului din Ungaria ?... Ei, doamne hodinește-l pe taică-tău, da slabă minte a avut... Dacă cumpăram hanul acela de la Dobrițîn, erai azi doamnă mare și te măritai cu un ungur bogătoi, poate cu ceva fecior de grof, oberleitnant... Frumoasă ești, deșteaptă ești, altă

soarte ar fi trebuit să ai... (Ca să ştie George în ce familie s-a băgat şi s-o preţuiască pînă la moarte).

La nuntă, părintele a lăudat-o pentru viitorul de aur pe care l-a făurit copiilor ei. S-a băut mult şi Octavian Sabin, bărbatul Anuţei, care avea o voce frumoasă, a cîntat de nu l-au uitat luncanii niciodată încît, mai tîrziu peste ani de zile, cînd venea în sat îl rugau să cînte apostolul şi priceazna în biserică.

Cam ameţită, deşi nu se cunoştea nimic nici după umbletul nici după cuvintele ei, Ana şi-a spus cu amărăciune că de acum s-a sfîrşit cu domnia ei.

La cîteva săptămîni s-au mutat în locuinţa de piatră care fusese a domniei şi unde era acum şcoala : în noua gospodărie toată grija cădea în spinarea Anei. Ea îngrijea de porci, mulgea vaca, număra puii, căuta găinile de ou, gătea, cocea pîine, iar în timpul muncilor de vară era toată vremea pe pămînturi, ca nu cumva Dumitru, care lucra iugărele, să greşească la împărţire. Începu să le meargă bine şi intelectualii satului, care la început îl priviseră pe George chiorîş, din pricina singurului geamantan de lemn, legat cu sfoară, cu care venise, îl primeau cu plăcere în mijlocul lor şi foarte curînd el începu să dea tonul în societatea lor. Sesia şcolară era de cincisprezece iugăre, din care directorului i se dăduseră şase ; Emilia primise două ca zestre. Din recolta unui an îşi mai cumpărară trei iugăre, dintre cele mai bune. Creşteau în fiecare an trei-patru porci, zeci de găini, gîşte, curcani. Şi totuşi, Ana nu era fericită ; nu mai ştia ce se face cu banii, cîţi sînt în casă ; într-o vară Emilia şi George plecară să vadă ţara şi bănui că au cheltuit foarte mulţi bani, deoarece s-au întors cam plouaţi şi Emilia s-a plîns de viaţa asta ticăloasă, murdară, în care s-a îngropat. Se simţea străină între ei : la masă vorbeau de tot felul de lucruri pe care nu le pricepea şi cînd încerca să spună şi ea cîte ceva, George o privea politicos, iar Emilia i-o reteza scurt :

— Lasă-le, mamă, astea ! Nu ne interesează pe noi. cine cu cine trăieşte sau ce boşorog de-al dumitale a mai murit...

O cuprindea atunci o mînie neputincioasă. „Aşa-i, se gîndea, eu mi-s ţărană, ei domni... Îs bună de corvoadă. ferească Dumnezeu să mă lese puterile..."

Îi căuta des ceartă Emiliei, ameninţînd-o că are să-i părăsească şi să se ducă la ea acasă. Dacă n-ar fi fost Pavel, poate că de multe ori ar fi făcut-o. Dar băiatul fusese dat afară din liceu, apoi din Şcoala Normală, unde nu învăţa nimic, se ţinea numai de beţii, şi de jocuri de cărţi pe bani.

— Dumneata eşti de vină, mamă ! i-o aruncase Emilia în obraz, de nenumărate ori. L-ai crescut ca pe un grofşor, nu l-ai învăţat să muncească ! Ai să vezi că are să ajungă hoţ de drumul mare, să ne facă de rîsul ţării !

Cînd se vorbea în felul acesta despre Pavel, Ana tăcea de parcă ar fi fost surdă, ca pămîntul. L-au băgat ucenic la ASTRA şi, cu chiu cu vai, a ajuns să se califice. Emilia mergea des la Arad, dar nu-l găsea niciodată acasă. Proprietăreasa camerei unde locuia Pavel şi unde stătuse şi ea în ultimul an de şcoală, îi povestise în nenumărate rînduri că Pavel vine beat în fiecare seară, cu femei pierdute, cu „tîrîturi, dragă..."

— Dacă n-ar fi fratele unei doamne aşa de drăguţe, aşa de fine, nu l-aşi mai răbda nici o singură zi... Îi tot spun : „Nu fă de ruşine pe surioara dumitale..." Dar, vai e „preverz...

Pe toate acestea Emilia le povestea cu lux de amănunte bătrînei, făcîndu-şi o plăcere din a-i arăta că e mai deşteaptă şi mai departe văzătoare decît mamă-sa.

Din cînd în cînd primeau cîte o telegramă : „Trimiteţi bani, sînt în spital, Pavel". Ascunzîndu-se ca o hoaţă, Ana îi trimitea, deşi ştia că minte, dar faţă de copilul acesta n-avea nici o putere. Cît timp nu-l vedea, îl ura, se jura că n-are să-i mai trimită un leu, chiar dacă s-ar întinde de foame în mijlocul Aradului, dar îndată ce Pavel venea acasă, slab, cu obrajii scobiţi de foame şi asculta umilit, ca un cîine, predicile şi înjurăturile Emiliei, Ana uita totul şi trecea, cu toată inima, de partea lui.

Noaptea, în odăiţa ei, stăteau de vorbă pînă dimineaţa şi ea îi împărtăşea toate necazurile şi umilinţele ei :

— Da, Pavele, ei se ţin amu domni... Eu mi-s de vină, că am trudit ca o roabă pentru Emilia... Mi-s slujnica lor, nimica alta... Fă mamă, du-te mamă, adă mamă... Vai, vai, dacă tu puiule ai fi fost om, să-ţi faci şi tu un rost, să te însori cu o fată cumsecade şi cu avere, să mă duci la tine să mă bucur şi eu, o dată în viaţă, puţinul ce-l mai am de trăit !

Pavel, culcat pe patul ei, începea să plîngă, jura pe ce are mai sfînt că are să se schimbe, făcea planuri de viitor : cum o să-şi cumpere el o căsuţă la marginea oraşului, o să se însoare, şi mamă-sa va trăi ca o doamnă...

— Ai să vezi, măicuţă, cum ai să te simţi la mine... Pe palme am să te port, măicuţă dragă... Numai acuma mă mai ajută să mă pot duce la Arad ca un om, cu o haină pe mine, că ştii cum îi lumea, dacă nu te vede îmbrăcat cumsecade, nici nu se uită la tine...

La plecare Ana îi dădea, pe furiş, toţi banii pe care-i strînsese tot pentru el, iar Pavel, îndată ce se dădea jos din tren intra la „Pipa albastră", unde era cunoscut ca un cal breaz, şi nu ieşea de acolo pînă mai avea o haină pe el.

Cu timpul Ana încetă să se mai întrebe ce-i cu băiatul ei, de ce face ce face. Cînd se mai gîndea la el, numai o amărăciune şi o osteneală îi umplea inima şi se ruga din ce în ce mai rar lui dumnezeu să-l îndrepte, simţind că-şi toceşte genunchii pe ciment degeaba. Începu să-i trimită tot mai puţini bani şi să dea totul Emiliei. Ea barem ştie ce face cu ei : casa-i era îndestulată cu de toate, cu mobile noi, chipuri pe pereţi, haine, albituri, văsărie.

Pe urmă veniră nepoţii : Andrei băiatul Anei şi Dan, al Emiliei. În fiecare vară, Ana cu bărbatul ei veneau în ospeţie şi copiii creşteau împreună, ca fraţii. O dată, privindu-i cum se joacă în soare, ca doi viermuşori trandafirii, bătrîna se gîndi cu o mulţumire neaşteptată,

care o umplu toată, ca şi cînd ar fi mîncat bine : „Ce minune-i şi viaţa asta, Doamne, Doamne... Oamenii se nasc, cresc şi mor cînd le vine rîndul... Şi-n urma lor alţii se nasc şi-n urma acestora alţii şi tot aşa, pînă cînd dumnezeu va pune capăt vieţii pe pămînt"...

La moartea ei nu se gîndea. Rînduise totul în dulap : ştergările pentru preoţi şi dieci, hainele negre, pantofii care nu trebuiau să calce niciodată ţărîna, lumînările şi banii mărunţi, strînşi în fişicuri pe care era scris : *Pentru d. părinte. Pentru hora mortului. Pentru săraci.*

11

Cumnatul ei, Dumitru Moţ, se prăpădi într-o iarnă. Se rupsese gheaţa Teuzului sub el şi stătu acolo două ceasuri pînă scoase din apa rece şi adîncă pînă la brîu căruţa şi calul, pe care George îi împrumutase de la Găvrila Ursului. Toate neamurile, chiar cele mai îndepărtate, se repeziră să-l ia la ele pe Mitru care împlinise paisprezece ani, făcîndu-şi socoteala să pună mîna pe iugărul lui de pămînt. George îl aduse pe Mitru la ei, ca să termine băiatul cele şapte clase şi să le fie de ajutor la treburile gospodăriei ; iugărul rămas de la Dumitru îl puseră laolaltă cu pămîntul bătrînei, iar banii cuveniţi băiatului în dulap, ca să aibă cu ce-şi începe viaţa la optsprezece ani.

Mitru era un băieţandru subţire, firetic, silitor la carte şi muncitor. La început, luni de zile, se simţi stingher în casa directorului, tresărind speriat ori de cîte ori cineva îi vorbea. Ana începu să se simtă din nou mulţumită : avea cui porunci, pe cine muştrului, îl freca pe Mitru toată ziua ; cînd îl vedea cu o carte, sau făcîndu-şi lecţiile, se repezea cu gura la el :

— Mai lasă-le, că nu din asta îi trăi, mă feciorule ! Tu munceşte bine, ca să fim mulţămiţi de tine şi să ai milă de la noi, cînd îi mere pe lume...

Băiatul se scula îndată, supus, punea cartea ori caietul şi se ducea unde-l trimitea ea, dar începu s-o pri-

vească tot mai pieziş pe bătrînă, cu o căutătură ciudată, ca un sfredel, şi o lucire aprinsă, de duşmănie repede ascunsă. Nu fusese vorbăreţ din fire niciodată, dar acum abia de mai scotea patru cinci cuvinte pe zi. Asta o supăra nespus pe bătrînă : ar fi vrut să-l audă cum le mulţumeşte în fiecare zi, i-ar fi plăcut să-l vadă linguşindu-se, şi pentru că Mitru nu făcea nimic din toate astea, începu să-l bănuiască de gînduri ascunse. Acum avea de cine să vorbească, atunci cînd mai venea pe la ea cîte o babă vecină. Se aşezau în soare, pe scăunaşe ; Ana începea să se plîngă de răutatea lumii, dîndu-i drept pildă pe acest orfan, care ar fi trebuit să se roage lui Dumnezeu de dimineaţa pînă seara pentru sănătatea lor, iar el, de bună seamă, îi blestemă şi le doreşte pieirea. Vorbea anume cu glas tare, ca s-o audă nerecunoscătorul. Într-o zi Mitru nu mai putu răbda. Se proţăpi în faţa ei şi începu să strige cu vocea lui caraghioasă din pricina schimbării.

— Mai dă-mi pace, nană Ană ! Ce-ai cu mine ? Mai bine ai tăcea, să-ţi fie ruşine, muiere bătrînă, că nu încapi de mine ! Pe tata l-ai înceluit cît a trăit, i-ai spus că aţi venit bogaţi şi l-ai pus să-ţi lucre ca o marhă ! I-ai spus că ai să mă ţii la şcoală, să ajung domn ! Nu te temi de bunul dumnezeu, că nu mai ai mult de trăit, umbra pămîntului ce eşti !

Dădu de pămînt cu cana de apă, se întoarse pe călcîie şi fugi din curte. Nici seara n-a venit la cină, nici a doua zi dimineaţă.

Ana n-a dormit toată noaptea. Îi era frică. Nu de ce-o să zică George, sau satul, ci pentru că nu înţelegea de ce s-a supărat mucosul ăsta. Dimineaţa i-a venit să se ascundă în pămînt, cînd George a întrebat-o unde-i Mitru...

S-a făcut roşie la faţă şi a bîiguit, slab :

— S-o supărat... pe mine şi... s-o dus...

— Doamne, Dumnezeule ! strigă Emilia. Du-te George după el, vai mamă, mamă...

Peste un ceas, George s-a întors, ţinîndu-l de umăr pe Mitru care plîngea cu sughiţuri. Cînd a văzut-o şi

pe Emilia fugind înaintea lui și sărutîndu-l pe amîndoi obrajii, bătrîna s-a dus în odăița ei și a început să-și adune lucrurile într-un coș mare de nuiele. Aici, îngenunchiată pe ciment și îndesînd hainele cu pumnii, a găsit-o Emilia, care venise s-o certe. Uimită, a întrebat-o :

— Da dumneata ce faci acolo, mamă ?

— Nimica... N-am ce căuta eu la voi... Voi sînteți domni... Da să știi că te pun să-mi plătești toți anii cît ți-am fost roabă, și dacă nu-mi plătești, am să te chem în fața judecăților... mi-oi vinde pămîntul și am să-l prăd cu atvocații, da nu mă lăs ! Mă duc la Arad, la fată mea, Anuța săraca, cu carea m-am purtat ca o viperă, pentru tine, să ai tu și al tău ! Să vă îmbuibați voi și să vă bateți joc de mine, și să mă țineți iarna în camera asta rece, să mă omoare reumele !

Și în clipa cînd Emilia, zguduită de aceste cuvinte neașteptate, a început să plîngă, bătrîna a înțeles că tot ea e cea mai tare ; a urmat să-și îndese hainele, deși îi venea să rîdă de bucurie.

— George ! George ! a strigat Emilia, vino te rog, mama vrea să plece...

— Da ce s-a întîmplat, mamă ? a intrat repede George.

— Nimica. Cine nu mă iubește, nu-l iubesc nici eu.

Pe la prînz însă, a uitat de plecare. S-a așezat în capul mesei, a tăiat pîinea și, ca și cum și-ar fi adus aminte, a strigat :

— Mă tu, ăla, cum te-o fi chemînd ! Vină să-ți dau pită moale !

— Nu mă duc ! a răsunat de după cuptor glasul uscat de plîns al lui Mitru. Nu-mi place mie pita moale, mă dor foalele de ea !

Atunci Dănuț, care avea șapte ani și era un copil tăcut, mereu gînditor, a înhățat pîinea de pe masă, a fugit cu ea la Mitru, s-a așezat la măsuța lui și a spus că el nu mai mănîncă niciodată la masă, dacă nu vine și Mitru, pentru că bunica mănîncă urît și lui i se face

greață. George a sărit să-l pălmuiască, dar Ana l-a oprit rîzînd:

— Lasă-l, George... bine am ajuns, că și pruncii rîd de mine. Vină la masă Dănuț și vină și tu, căpățînosule!

12

Niciodată nu și-a dat seama cum s-a petrecut schimbarea din sufletul ei, de ce și-a schimbat purtarea față de acest orfan, care nu voia să priceapă că e slugă și-și ține capul sus, parcă ar fi fost din viță de grof. În nopțile de iarnă n-avea somn și, ca să aibă cui vorbi, îl ținea pe Mitru lîngă ea, îi povestea din tinerețea ei, despre Miklos: „Ei, acela a fost om, nu glumă! Cînd se uita la o muiere, he he, simțea că o trec nădușelile!..."

— Dumnezeu l-o făcut pe om ca pe o vită, dară i-a dat minte și în schimbul minții l-o pus să trudească, căci nu este plată fără răsplată, nici bucurie fără durere, feciorașule... Tu te rogi?

— Mda, nană Ană...

— Și cum te rogi?

— Păi cum am învățat... Tatăl nostru, împărate ceresc...

— Auzi, șopti ea, eu mă rog singură... Vorbesc cu Domnul și-i spun cum cred eu... Te-oi învăța și pe tine... Auzi tu, tu semeni cu unchiu-tău Mihai, fie iertat... Și el o fost tare mîndru... Nu i-o putut nime călca pe coadă... Dară geaba te ții, dacă ești sărac... Ia-ți cojocul meu, mîine dimineața, cînd te duci la porci, că-i frig...

Mitru începuse să iasă la horă dumineca și de la el mai afla ce e nou prin sat, iar ea îi povestea nemulțumirile ei:

— Cînd din țăran se ardică domn, acela nu-i nici domn, nici țăran, bani mulți n-are ca să-i poată arunca pe ferești, așa cum făceau grofii, iară puținul nu-l știe chivernisi... Că totdeauna, oricît de bine ți-ar fi, trebuie să te gîndești că pot veni zile grele, și-i răbda de foame.

Nu-i mult să nu se gate, nici puţin să n-ajungă... Tu să ţii minte, Mitruţule, că eu mi-s bătrînă şi ştiu... Să încelui o fată bogată, să te învăluieşti cu ea, să ţi-o dee tată său de nevoie, dacă nu de voie. Omul cînd îi sărac nu-i om, e cîne, şi n-are „unoare" la nime... Poţi fi tu prost şi hîd, dacă ai pămînt te vede satul şi frumos şi cuminte.

Cînd Mitru a împlinit optsprezece ani, i-a luat din banii ei un rînd de haine de duminică şi cînd Emilia a început să rîdă de ea, aducîndu-i aminte cum nu l-a putut suferi la început, bătrîna s-a supărat.

— Vouă nu vă pare bine dacă un ţăran are şi el o bucurie. V-aţi domnit fata mea, să nu dee Dumnezeu să vă pară rău într-o zi, că n-aţi rămas la cormana plugului...

Peste un an, Mitru le-a mulţumit frumos pentru toate, şi le-a spus că acuma are să se ţină singur. Bătrîna îi dădu pămîntul ei să-l muncească în parte şi pînă s-a dus feciorul în armată, n-a avut de ce să se plîngă de el. Se sfătuia cu ea, cerîndu-i părerea ce ar fi mai bine să semene, cînd vindeau grîul o ducea şi pe ea la tîrgul din Chişineu şi o lăsa să se tîrguiască, apoi îi aducea la căruţă răchie fiartă şi cinsteau împreună. Numai în privinţa însurătorii nu i-a urmat sfatul; a luat-o pe Floriţa Busuiocului, fată frumuşică şi aşezată, dar din tată nebun, hoţ, mort la ocnă. Ana i-a cumpărat masă, două scaune şi un dulap, deşi ar fi vrut să-l certe, că n-a luat o bogătană. Dar simţea că îmbătrîneşte şi nu se mai putea supăra cu cei iubiţi, ca să nu rămînă singură, şi apoi cînd Mihai a ales-o pe ea, n-a rîs tot aşa satul de el? Dacă ar fi avut noroc în Ungaria, azi ar fi fruntea satului.

13

Al doilea război...

Pavel a plecat din prima zi cu un regiment de Vînători de Munte, la fel şi George care era mobilizat mereu din 38. Nepoţii erau la Arad, la liceu. Emilia a rămas

să conducă școala: toți învățătorii plecaseră pe front, așa că trebui să primească suplinitoare pe fata moașei, pe preuteasă și pe notăreasă. Treaba mergea foarte bine, inspectorii o lăudau mereu. Încerca să nu arate cît suferă din pricina lipsei lui George, dar nu putea și plîngea nopți întregi pe pieptul bătrînei. Ana se silea să muncească la fel ca înainte, dar puterile o lăsau și din zi în zi vedea tot mai slab: ochiul stîng i-l acoperise albeața, dar nu spuse nimic Emiliei, ca să nu-i mai facă griji.

În septembrie 1943, primiră vestea că sergentul Pavel Moț a căzut vitejește în luptele de la Nalcic. Amîndoi nepoții erau în vacanță, la țară. Începură să plîngă amar, numai Ana rămase dreaptă în capul mesei, privind curtea scăldată în razele unui soare alburiu, tomnatic. Cu o voce pierită spuse după un timp:

— Dumnezeu să-l ierte, haideți să ședem la masă, că se răcește zama...

— Pentru Dumnezeu, mamă! strigă Emilia printre lacrimi. Numai la stomac te gîndești!

Ana surîse ciudat:

— Nici așa nu-l mai înviem. Așa i-a fost lui scris, ca lui Todoruț, feciorului meu celui dintîi. Fie-le țărîna ușoară.

După aceea aducea vorba de Pavel, ca și cum ar fi fost mort de foarte multă vreme, din copilărie, cînd îl iubise atîta.

În sat veneau tot mai des înștiințări de moarte. La primărie și la școală atîrnaseră un tablou albastru, reprezentînd un soldat cu baioneta la armă. Vîrful baionetei acoperea Ardealul cedat. Deasupra tabloului scria: „Căzuți pentru reîntregirea teritoriilor vremelnic răpite"; iar dedesubt se înșira pomelnicul:

Lung Mihai, mort la Dalnik, Ilieș Petre, căzut la Kiev, Neteda Gheorghe, căzut la Simferopol, Lung Avram, căzut la Ialta, Trifuț Mihai, căzut la Krivoi Rog, Gurcă Daniel, căzut la Harkov, Pălincaș Dumitru, căzut la Rostov, Bogdan Pavel, Moț Grigore, Albu Petre, Ardeleanu Alexă, Purcaru Vasile, Mihăieș Florea, căzuți

la Stalingrad, Moţ Pavel, căzut la Nalcic, Ifraim Ludovic, căzut la Rostov, şi alţii, în fiecare zi.

În octomvrie 1943 au primit ştirea că locotenentul de rezervă Teodorescu George, din regimentul 74 infanterie, a dispărut în încercuirea de la Stalingrad. Atunci bătrîna a început să plîngă cum nu plînsese pentru nici unul din feciorii ei, nici pentru bărbat. Emilia s-a încuiat în dormitor, a tras storurile şi n-a ieşit de acolo două zile. Dan rămăsese orfan. Cum o să-l crească o femeie singură, cu atîtea griji pe cap ? Noroc de Sabin, la care putea sta şi de Ana, care bolnavă de inimă se pensionase, aşa că se putea ocupa de băieţi.

Emilia intra noaptea în odaia unde mamă-sa dormea într-un pat de lemn tare, pe spătarul căruia era pictată o tavă cu fructe şi-i spunea, rugătoare :

— Mamă, să vindem pămîntul, să ne mutăm în oraş. Simt că George a murit...

Atunci bătrîna îşi regăsea parcă puterea de altă dată; se ridica într-un cot şi striga :

— Ce-ţi umblă prin cap, tu, bolundă ! Să vinzi pămîntul ? Da să ştiu că eu, aşa nimurică cum am ajuns, mă duc să-l ar şi să-l samăn şi să-l secer şi nu te lăs ! Ei, Milie, Milie, dacă n-am avea pămîntul...

În vara aceea, după ce nepoţii veniră acasă, în vacanţă, pe Mitru l-au luat pe front. Din pricina pămîntului semănat cu tutun scăpase pînă atunci, dar Cloambeş zis şi Lădoi, îl înşelase să i-l vîndă, ca să-şi scape de militărie feciorul.

În august s-a făcut pace. În casă a fost mare bucurie : dacă George trăieşte are să vie acasă. Aşa a fost şi în 19 ; toţi prizonierii s-au întors, cei care au mai avut zile. Dar în 13 septembrie, nemţii şi ungurii au mai botropit ţara. Oamenii şi-au adunat lucrurile în căruţe şi au pornit-o spre răsărit, să iasă în întîmpinarea ruşilor, pentru că se zvonise că nemţii iau cu ei pe toţi bărbaţii de la cincisprezece la cincizeci de ani. Emilia era la Arad, unde se dusese să vadă dacă nu poate afla ceva de la comandamentul cercului militar, despre soarta lui George. Bătrîna nici n-a vrut să audă de plecare.

— Duceţi-vă voi, dragilor mei... Cum să las casa pe sama cătanelor ? Nice nu mă gîndesc...

— Dar mamă, pentru Dumnezeu, încercă Anuţa s-o facă să-şi schimbe hotărîrea, cum ai să rămîi, muiere bătrînă ?

— Nu-mi purta grija. Mi-oi pune săcurea după uşe. Nu mă tem eu de nime pe lumea asta... Dacă mă omoară, tot mi-i vremea... Duceţi-vă, nu pierdereţi vremea cu mine...

Nepoţii au ascuns grînele într-o hudiţă a podului, apoi au încărcat ce-au putut în căruţa şefului de gară, Turculeţ. Bătrîna i-a petrecut pînă la poartă, apoi a tras zăvorul, s-a încuiat în casă, după ce şi-a pus toporul la îndemînă. Pe la trei după masă, ultimii grăniceri s-au retras. Cîţiva soldaţi au bătut în poartă şi ea le-a dat lapte şi pîine.

— Să nu vă lăsaţi, le-a spus, să veniţi înapoi !

Şi s-a dus iarăşi în casă, să aştepte duşmanul. Ungurii au intrat în sat, spre seară. Au trecut pe uliţă cîţiva soldaţi călare şi un ofiţer : la primărie le-a ieşit înainte Sofron, cu pîine şi sare, s-a închinat pînă la pămînt şi le-a spus ce voiau să ştie. În satul pe jumătate pustiu, au fost încartiruiţi soldaţii, la şcoală au căzut vreo sută, şi cinci ofiţeri. Cînd au început să bată cu pumnii în poartă, Ana şi-a făcut cruce, şi-a strîns broboada pe umeri şi le-a păşit înainte.

— Unde-s stăpînii casei ? Învăţătorul ? a întrebat-o un ofiţer.

— S-au dus domnule ofiţer, i-a răspuns ea pe ungureşte.

— Au fugit de noi ?

— Treaba lor !

— Da dumneata cine eşti ?

— Io-s o muiere bătrînă.

În noaptea aceea domnii ofiţeri au făcut petrecere mare. Soldaţii se culcaseră în clase, pe paie, după ce tăiaseră toţi puii şi toate găinile. Unul dintre ei, un om între două vîrste, a intrat în vorbă cu bătrîna. Era amărît, lăsase acasă patru copii şi nu ştia nimic de ei.

— Zic ai noştri că într-o lună sîntem la Bucureşti, dar eu nu cred. Ruşii-s aproape şi cu ei nu te poţi prinde.

— Da, încuviinţă Ana. Îs tari...

— Dumnezeu să-l bată de război...

Domnii ofiţeri se îmbătaseră : tăiau cu săbiile aşternuturile de pat, spărgeau geamurile, rupeau cărţile lui George. A doua zi au plecat. Bătrîna s-a apucat să facă rînduială în casă, cu inima strînsă. Ce-o zice Emilia cînd o vedea prăpădul şi paguba ?

La trei zile după aceea s-a întors fată-sa, cu Dan şi o mulţime de ţărani. Îi prinseseră nemţii şi ungurii la Gurba şi i-au întors spre casă. Anuţa era nebună de durere. Andrei se pierduse de ei şi plecase, Dumnezeu ştie unde.

— Lasă că scapă el, o îmbărbăta bătrîna, deşi pricepea că vorbele ei cad în gol. Aşa-i sufletul de mamă, nu-şi poate afla liniştea. Mai tîrziu, fată-sa va şti că toate-s rînduite pe lume şi n-are rost să te zbaţi : şi aşa se întîmplă cum ţi-e scris, nu-ţi poţi schimba soarta.

Într-o zi, stătea pe prag privind cu ochii micşoraţi curtea răvăşită. Auzi un strigăt înăbuşit şi o văzu pe Anuţa căzînd în mijlocul curţii. Cu inima strînsă într-o menghine de gheaţă se repezi la ea, îngenunchie alături şi-i căută inima. Nu mai bătea. Stătu aşa, năucită, fără să poată geme măcar, apoi tot sîngele îi năvăli în cap. Ridică braţele slabe spre cerul senin, şi se gîndi: „Doamne ! Cîne eşti dacă ne baţi atîta !"

Încordîndu-şi toate puterile, luă trupul moartei în braţe şi-l duse în casă, apropie o oglindă de buzele ei învineţite, dar sticla nu se aburi. Dan plîngea mut, cu mîinile spînzurînd. Atunci bătrîna îi porunci:

— Du-te după unchiul tău Ţulea şi cheamă-l încoace... Ce ne facem Dănuţ, că nu-i popă în sat ?

Ţulea a meşterit sicriul din nişte scînduri vechi, găsite în pod. Tot el a săpat groapa în cimitir. Cu greu au găsit o căruţă şubredă, la care au înhămat o vacă. Bătrîna, Dan şi cu Ţulea, au păşit în urma ei, pe uliţa pustie, luminată de un soare obosit de toamnă.

Au coborît sicriul în groapă, cu ajutorul unei funii, apoi Țulea a luat lopata să astupe groapa, dar bătrîna l-a oprit.

— Stai omule, că nu sîntem păgîni! Și cu vocea ei hodorogită, a început să cînte tremurat:

— Cu duhurile drepților, acelora ce s-au săvîrșit, hodinește doamne și sufletul roabei tale, în loc luminat. în loc cu verdeață, de unde a fugit toată grija și suspinarea...

Rezemat în lopată, Țulea dădea răspunsurile: „Amin" și „În veci pomenirea ei." Apoi au astupat groapa, Țulea cu lopata, bătrîna și Dan cu mîinile goale. S-au întors acasă tăcuți. Seara, bătrîna îi spuse nepotului:

— Cea mai mare pedeapsă a omului, Dănuț, îi viața... Iadul de care vorbesc sfinții îi pre pămînt și nu altundeva... Nicăierea ce pre pămînt...

14

Toate acestea au trecut. Oamenii au venit din băjenie, războiul s-a sfîrșit, au primit scrisoare de la George că e viu, voluntar la ruși și se întoarce acasă.

Iarna a fost grea și lungă. Ghemuită lîngă foc, bătrîna asculta hohotele vîntului peste pustă, plînsetul cumpenei zgîlțîite, spulberarea zăpezii pe acoperiș. Nu mai avea somn aproape de loc: toată vremea stătea de vorbă cu morții.

Într-o zi, streșinile au început să cînte.

Atunci a ieșit afară, în curte. Era încă frig, dar vîntul sufla mai dulce și mai cald.

Peste două săptămîni a pipăit o crenguță de salcie și a simțit mîțișorii mătăsoși. Soarele era bun, viu, numai din vreme în vreme nu mai ardea și atunci bătrîna știa că l-a acoperit un nor. Știa; nu se putea uita la soare, din pricina ochilor slabi.

De la George au primit scrisoare, că e rănit la Debrețin. Are să vie.

Se aud multe vorbe ciudate, de tot felul, aşa cum se aud după fiecare război : toată lumea vrea să trăiască, să-i plătească cineva, oricine, suferinţele prin care a trecut. Bărbaţii îs ca muierile, vorbesc tot timpul : i-au înfricoşat vremurile şi războiul le-a supt vlaga. Unii spun că şi la noi are să fie acuma ca la ruşi, colhoz, că o să mănînce toţi la cazan, cu ceaiaca, iar la lucru vor fi scoşi dimineaţa, cu trîmbiţele, ca vitele.

Ei, dacă-i drept ce se vorbeşte — că şi în Ungaria a fost la fel, după celălalt prăpăd — atunci se trezesc plugarii, nici o grijă...

Vai şi amar de acela care vrea să strice rînduielile, dar bătrîna ştie că nici nu sînt asemenea oameni, n-au ei asemenea putere ; sînt numai nişte vorbe, iscate de amărăciunea oamenilor.

N-a mai ieşit din curte, pe picioarele ei, de multă vreme, că-i slabă. Dar cu mintea se poate plimba cît vrea de-a lungul uliţei mari, pînă dincolo de crucea din capul satului, acolo unde se înşiruie pămînturile...

Ca şi cum fiecare om din sat ar sta pe holda lui, bătrîna ştie care iugăr al cui e şi cum îl chiamă, că toate fîşiile de pămînt au nume, ca şi fiinţele vii.

Cum e acuma primăvară şi bate vîntul, capeţi puteri şi ai munci din răsărit pînă-n asfinţit, ai mînca bine la prînz, fără să te îmbuibi, ca să nu te îngreunezi şi să tragi la somn, şi te-ai apleca iarăşi pe cormana plugului cu ochii aţintiţi pe bulgării negri, graşi, lucioşi care se răstoarnă despicaţi, şi sînt ai tăi, fiecare, de demult, de la vechii luncani, şi pînă pururea, în vecii vecilor...

C a p i t o l u l II

1

Spre apus se lățea ca un bivol un nor vînăt. Sub pîntecul lui revărsat, mai lucea o fîșie de cer verzui și sticlos; poate de acolo se cernea lumina sură pe care vîntul o împrăștia de parcă ar fi fost pleavă. Peste satele tupilate în dosul perdelelor de pomi tunetul mîrîia mînios, înfundat, în răstimpuri și, sub amenințarea greoaie a furtunii zbătîndu-se să se dezlănțuie, pusta a încremenit apăsată: pămîntul uscat și vlăguit de vînturile calde și seci care bătuseră neîntrerupt, cam de pe la mijlocul lui martie, căsca despicături adînci, cu marginile zgrunțuroase. Aerul era fierbinte, mirosea a pucioasă și a mîl și tremura ca de friguri. Cîte o zdreanță de nor, gonea șerpuitoare, pînă se destrăma.

Locomotiva scuipa șuvițe de fum, țipa scurt, gîfîia și icnea. Stînd culcat pe acoperișul vagonului, Mitru Moț se gîndi că locomotiva seamănă cu spatele unei iepe asudate și-i veni să rîdă. În jurul lui, sub sabia vîntului, oamenii erau înghesuiți unul în altul: soldați care veneau din război, precupeți întorcîndu-se din oraș cu sacii plini de scumpeturi; muieri ghemuite cu genunchii la gură, țipau ca rațele... Dar oricum, ochii lui Mitru, arși de nesomn, se întorceau spre blidul uriaș al cîmpiei posomorîte și o scormoneau nesătui. Cunoștea totul: așezarea pomilor, fiecare bucată de pădure ce mai rămăsese din codrul de altădată, despre care povesteau bătrînii. Iar cînd luci stins sfoara de apă a Crișului scăzut, ivit pe neașteptate din stufărișul crud, o spu-

zeală de lacrimi îi umezi ochii. „O, pustă, pustă, bată-te Dumnezeu !"

Acum trenul urca, opintindu-se, dolma spre pod ; Mitru își scoase sacul dintre boarfele celorlalți și se ridică în picioare, clătinîndu-se. Dorogan, sergentul cu care călătorise, îi întinse o țigară gata răsucită, din foaie de ziar.

— Na, mă !...

— Mulțam. Ajunsei acasă...

Și Mitru se sili să rîdă, cu toate că-i venea greu : nu știa ce să-i spună celuilalt, la despărțire. Bătuseră alături drumurile Ungariei, tremuraseră alături sub împroșcăturile de gloanțe, văzuseră atîta lume murind în fel și chip : de plumb, de boală, de foame, dar despre asta n-avea rost să vorbească. În sfîrșit, se lăsă lîngă Dorogan și se sărutară stîngaci, neînvățați.

— Să vii pe la noi, murmură Mitru. Te-om omeni.

Podul de fier fusese aruncat în aer ; din apa verde se înălța o încîlcitură neagră de fiare, și printre ele Crișul spumega și bolborosea. Trenul o luă alături, pe un podeț de scînduri care se lăsă, scîrțîind plîngăreț, sub greutatea lui. După ce ultimul vagon trecu, locomotiva șuieră o dată ascuțit și-și luă vînt la vale.

Înghiontind în stînga și în dreapta, Mitru coborî pînă pe tampoane și cînd trenul intră uruind în gară nu-l mai așteptă să se oprească ci sări sprinten, înainte.

— Mult noroc, măi ! îi ură de sus, din mulțimea de fețe de nedeslușit, Dorogan.

Primul om cunoscut pe care-l văzu Mitru în forfota de oameni scoborîți să ia apă și grăbiți să nu piardă trenul, fu șeful de gară, Turculeț. Era îmbrăcat pe jumătate milităreşte ; în spate îi atîrna o pușcă de vînătoare. Mitru așteptă pînă cînd trenul se urni într-o hărmălaie de strigăte și de fierărie ciocnită, apoi merse spre Turculeț, zîmbind cu mîna întinsă.

— Bine v-am găsit sănătos, dom'șef.

Turculeț tresări și-l întrebă răstit :

— Dar tu cine ești ?

— Mitruţ Moţ... Din Lunca, dom'şef... nu mă mai cunoaşteţi ?

— Aha. Te ştiu... Te ştiu... Da, da... Azi vară, nu ?

Tremurînd tot, Mitru îl înhăţă de mînecă.

— Ce-i nou pe acasă, dom'şef ?

Turculeţ se dădu înapoi şi-l privi cu ochi rătăciţi. Era beat criţă.

— Ce să fie ? răspunse după un timp. Nimic. Ce să fie ? Şi, întorcîndu-i spatele, intră pe neaşteptate în birou.

Se înnopta. Departe străluceau ca nişte stropi de lumină ferestrele caselor din sat. Săltîndu-şi raniţa grea în spinare, Mitru porni pieptiş, peste cîmp. Călca apăsat, cu toată talpa, ca pe pămînt cunoscut. Era pămînt bun, gras, sfărmicios, dar vînturile îl secătuiseră şi sub ţintele bocancilor bruşii plesneau ca sticla. Norii se spărseseră, biruiţi, numai vîntul bocea, rostogolindu-se prin înalturi, dedesubtul stelelor verzui. Cînd ajunse cam prin mijlocul imaşului, Mitru se opri să răsufle. Sudoarea îi curgea gîrlă pe spinare : o simţea ca pe un şuvoi fierbinte, pînă pe şale. Îşi scoase capela, să se răcorească, dar n-avu astîmpăr să rămînă aşa, nemişcat. Căutînd să străpungă grămada de umbre unde ştia că e satul se scutură ca de un fior. Nu-şi amintea să mai fi tremurat aşa, din tot adîncul fiinţei lui, decît o dată, acum cine ştie cîţi ani cînd — fecioraş necopt şi răscolit de dorinţe — îl duseseră prietenii mai mari la Ana lu Fodor, curviştina satului. În jurul lui, ca şi atunci, noaptea era grea şi aerul înăbuşit, plin de miresmele sălbatice ale pămîntului, îl îmbăta ca pălinca nouă, de prună... Pe front, cu obrazul lipit de pămîntul străin, încleştîndu-şi degetele pe patul asudat al armei, asurzit şi totuşi căutînd să desluşească în hărmălaia aceea şuierul obuzelor care veneau de la inamic, se închipuise de multe ori păşind pe uliţa mare a satului scăldată în razele unui soare de foc. Muierile care se holbau la el de la ferestre, îşi goneau copiii, şoptindu-le gîfîit : „Fugi, mă şi spune lui bacea Cloambeş să se ascundă, că o venit bolundul de Mitru şi-l taie".

El se oprea în fața casei mari, își ferea ochii de strălucirea razelor pe acoperișul de tablă, clănțănea o dată din închizătorul armei, apoi bătea cu bocancul în poartă...

Acum era noapte, dar era bine și așa, era bine, oricum. Pe unde umblase, purtase credința că o dată și o dată are să se întoarcă, să plătească fiecăruia ce i se cuvenea. De aceea, nici nu s-a ferit de moarte, ca alții. Din ziua cînd din mila lui Cloambeș, a lui Sofron primarul și a domnului notar Meliuță l-au trimis cu sila pe front, au trecut 348 de zile. Uneori la atac, cînd alerga spre nemți, strigînd din răsputeri cu toate că nu-și auzea glasul, amintirile i se înecau într-o pîclă roșie, dar îndată ce se așezau să se odihnească, în vreme ce-și ștergea cu un șomoiog de iarbă baioneta năclăită de sînge, mînia se revărsa din nou în el. Serile, în jurul unui foc aprins cu lețuri de gard ori cu scaune și mese de prin casele părăsite, soldații vorbeau despre reforma care se auzea că ar fi început prin țară, despre staulele noi ce trebuie ridicate, deoarece cele vechi, de bună seamă, s-or fi prăpădit. Mitru tăcea încruntat. Nu voia să se mai amăgească cu gînduri și vorbe. Are să trăiască și are să vadă. Numai o dată, cînd Guțea, un caporal bălăior și cam prostănac, spuse cu acreală plîngăreață: „Astea-s numai vorbe, ca să ne prostească pe noi“, Mitru se răsti, înecîndu-se de ciudă :

— Fire-ai tu al dracului ! Dacă ne-om mai lăsa noi prostiți ! Dacă ne-om mai lăsa... Atunci... Se înecă de ciudă și nu mai putu scoate un cuvînt, deși toți se uitau la el, mirați de mînia lui neașteptată.

Cu sîngele bătîndu-i cald în tîmple, în vinele brațelor, Mitru porni mai departe. Îl așteptau muierea și pruncii, așternutul fierbinte și îmboțit al femeii lui care a fost atîta vreme singură. Fănică a crescut. Să tot aibă șapte ani, vremea să meargă la școală... „Am să-i cumpăr încălțăminte“.

Începu să alerge. Sări șanțul, alunecă și fu cît pe ce să cadă înapoi, îngreunat parcă de turul nădragilor mi-

litari, apoi o luă pe şosea. Iacă şi cimitirul... Aici iarba a crescut grasă, de pe acum, că are din ce să se hrănească. Din cei care au fost. Pe neaşteptate, ca şi cum ar fi fost culcată la pămînt şi s-ar fi înălţat la apropierea lui, îi răsări în faţă crucea cea mare de la capul satului. Se opri să se închine. Atunci băgă de seamă că în şanţ se zvîrcoleau, gemînd amarnic, două trupuri. Se opriră dintr-o dată şi bărbatul trase zadia neagră, peste pulpele dezgolite, groase, ale muierii.

— În altă parte nu v-aţi găsit ? rîse înăbuşit Mitru şi plecă iute. „Aşa-i, se gîndi apoi. Războiul s-o gătat, bărbaţii şi muierile îs însetaţi unul de altul. Or murit mulţi, s-or naşte prunci în loc, că aşa-i legea".

Întunecat, mut, satul se întindea înaintea lui. „Am ajuns acasă", se gîndi şi trase adînc aer în piept, ca şi cum satul ar fi avut un miros al lui. Coti pe cea dintîi uliţă, la stînga. La capătul ei, aproape de sălaşurile ţiganilor şi de răstoacă, era casa lui. De aci se auzea orăcăitul broaştelor. „Cer ploaie, săracele de ele... Iaca, au tăiat salcîmul cel mare, dinaintea fierăriei lui Gyuszi... Era, pesemne, putred pe dinlăuntru".

Picioarele îi bocăniră pe scîndurile putrezite ale podeţului : de jos se ridica duhoarea bălţii coclite, groasă ca aluatul. Casa lui.

Dar, ciudat, nu se vedea acoperişul iar zidurile păreau împuţinate, căzute asupra lor. Şi gardul era dărîmat, la pămînt. Ceva se rupse în Mitru ca o nebunie. Se repezi cu umărul în poartă, intră în ocol. Întîi văzu rămăşiţele gardului, nişte grinzi arse, bucăţi de scînduri negre, apoi casa cu văioagele împrăştiate şi pereţii ca scrumul.

— Doamne, izbuti să îngaime, cu glas încleioşat şi se năpusti înainte, orbiş. O broască icni, strivită sub călcîi, iar cînd Mitru păşi în tărnaţ se împiedică de-o grindă, care se rostogoli cu zgomot.

— Floriţă ! răcni din răsputeri. Fată ! Floriţă !

Broaştele din răstoacă orăcăiau de parcă le-ar fi mîncat şerpii.

— Floriţă ! Unde dracu eşti, muiere ?

Se rezemă de unul din stîlpii tărnaţului şi-l simţi clătinîndu-se. Sudoarea îi frigea ochii, îi săra buzele. Mai strigă de cîteva ori, din ce în ce mai slab : în sfîrşit auzi cum se deschide uşa casei vecine, de care îl despărţea numai un gard de nuiele şi o voce hîrîită, de muiere bătrînă, întrebă întunericul :

— Da carele eşti acolo, mă ?

— Eu mi-s, Mitru, unchioaie Valerie...

— La bun sălaş ai venit, Mitre !...

— Ce... voi el să întrebe, dar nu mai avu glas.

— Vină pînă la gard, că mi-i greu să strîg...

Buimăcit, Mitru străbătu ocolul şi se agăţă cu degetele de spinii gardului.

— Ai venit din rezbel, ha ?

— Da, unchioaie...

— Da pe Trăianu Florii Simii, văzutu-l-ai ?

— Da, unchioaie...

— Da de a'l nost ştii ? Au murit la Peşta... Iară ţie ţi-o ars casa cînd i-or păfugat ruşii pe unguri de la noi...

— Cum a ars ? strigă Mitru.

— Din senin. O trăznit cu tunul în ea... Floriţa şi cu pruncu îs sănătoşi. Îs la Lădoi...

— Cum ? zbieră Mitru şi se lăsă cu toată greutatea asupra gardului. Un par se aplecă, smuls şi Mitru fu cît pe ce să cadă între spini.

— I-o luat la el, că doar vi-s neam de-al patrulea... Moşu tău, Luţărna, o fost văr de frate cu sora mîne-sa... No, bine că te-o adus domnul Iisus... Bătrîna începu să smiorcăie. Al nost' o fost luat volontar la ruşi... Aşa... i-o fost scris... lui... Să scape la Rusia şi să moară la Ungaria...

Mitru n-o mai ascultă. Se repezi pe poartă, ca turbat. „S-o gîndit să se pună bine cu mine, cînd m-oi întoarce, soarele cui l-o teremtit, astăzi şi mîne. No, nu-i bai ! Nu-i bai !"

Umbla clătinîndu-se, cu picioarele muiate. Numai cînd văzu în faţa lui casa mare, de piatră, cu acoperiş de tablă argintie, se linişti. Bătu cu pumnii în poartă,

dar nu cu duşmănie, ci tare, ca atunci cînd vrei să trezeşti pe cineva, tîrziu, noaptea. Din casă nu răzbătea nici un zgomot, ca din mormînt.

— Hei, deschideţi, n-auziţi ? Aţi adormit, dormire-aţi somnul cel de veci !

Într-un tîrziu oblonul verde se crăpă şi, cu o tresărire care-l străbătu tot, Mitru văzu ivindu-se obrazul smead, roşiatic, al Lădoiului.

— Cine-i ? întrebă acesta cu voce înaltă. Loc de cvartir n-avem !

— Mi-s eu... Mitru... Poate m-ai uitat.

— Tu eşti ? Cloambeş trase aer pe nări, sforăind. Te-a adus... domnul... teafăr... Stăi că ies şi te las înlăuntru...

— Mai iute !

Geamul se închise la loc, încet. Mitru scotoci în raniţă, printre boarfele sărace aduse muierii şi scoase de la fund pistolul nemţesc, luat de la un ofiţer prins într-o patrulare. Trase piedica, vîrî un glonţ pe ţeavă şi strecură arma în buzunar. Dincolo lipăiră nişte papuci de lemn, din tărnaţ zbucni o rază de lumină gălbicioasă, se auzi clempănitul greu al unui zăvor, cheia scrîşni în broască. Înainte de-a se deschide poarta, o voce de femeie ţipă prelung :

— Mitrule ! Apoi, fără să-şi dea seama cum, Mitru se pomeni cu Floriţa în braţe. Era numai într-o cămaşe de cînepă, scurtă, cu zadia pusă în pripă. Se lipi de el, strîngîndu-i gîtul încordat cu braţele calde. Degetele ei aspre, ca raşpa, alunecară pe obrazul neras, pe buzele arse de vînt. Hohotea şi-l strîngea din răsputeri, tăindu-i răsuflarea, cu ţîţele strivite de vestonul lui păros. Deodată se lăsă moale, în genunchi şi-i sărută amîndouă mîinile, bîiguind printre sughiţuri :

— Mitre... nu mai avem căsuţă... Am ajuns pe drumuri... Mitre... Mitre... ce ne-om şti face ?

Ridicîndu-şi ochii, Mitru dădu cu ochii de Cloambeş. Schimbat la faţă, îmbătrînit de părea un moşneag, tăcut, încovoiat. Ţinea lămpaşul deasupra capului şi, deşi mîna-i tremura, nu voia să-l lase jos, să micşoreze lu-

mina în care se aflau. Mitru se scutură. Florița nu se mai dezlipea de el, ca și cum ar fi vrut să i se bage în suflet. O dădu la o parte, tuși greu și făcu un pas apăsat spre Cloambeș. Femeia ghici ce se petrecea în el și, agățîndu-i-se de umeri, gemu :

— Nu ! Nu ! Mitre ! Nu ne-o lăsat pe drumuri ! Ne-o ajutat !

— Iaca domnule, cumătrule, că am sosit și eu, spuse Mitru răgușit.

— Slavă domnului, murmură Cloambeș, făcîndu-și o cruce largă, pe tot pieptul.

— A venit dară și acel ceas, vorbi Mitru cu greutate. Rînji : Unde-i Ioșca, să-l vedem și pe el la obraz ? Avem vorbe să-i spunem !

Cloambeș se înălță dintr-o dată și spuse apăsat, cu buzele tremurînd :

— Ioșca-i mort. Nu mai avea treabă cu el. Atunci, din casă, se auzi un glas sălbatic de femeie :

— Tulvai, tulvai ! Că numa un prunc am avut !

— Cum ? plezni, neîncrezătoare, întrebarea lui Mitru.

— L-or omorît rușii...

— Bine i-or făcut.

— Mitre... încercă Florița să-l potolească.

— Tu du-te în casă ! Du-te de aici ! porunci Mitru furios, Du-te și-ți adună boarfele ! Te zbengui aici ca o... fui ! Meri și-ți adună boarfele. Eu am o vorbă cu șogorul. Numa una... și-și strecură mîna în buzunar, în așa fel încît Lădoi să vadă și să înțeleagă. Cloambeș puse lămpașul pe tărnaț, și cu pași mărunți, ca la biserică, se apropie de Mitru. Ajuns lîngă el, întinse mîinile, rugător. Lacrimile-i șiroiau pe obraz. Atunci cînd vorbi, vocea lui păru foarte ostenită, ca după un plîns îndelungat.

— Mitrule... mi-s vinovat, măi... Dumnezeu carele pe toate le vede, mi-au luat pe Ioșcuța, lumina ochilor mei...

— Tulvai, se boci iar Aurelia, din pragul casei. Tulvai !

— Aşa că amu... Cloambeş nu se mai putu stăpîni. Cuvintele i se înecară în gîtlej, stîlcite. Smiorcăia, îşi ştergea nasul, ochii şi se uita ţintă la mîna lui Mitru.

— Fă bine şi iartă-mă... Iartă-mă, fă bine...

Lui Mitru i se făcu scîrbă de el şi în clipa aceea toată ura îl părăsi. Simţi că nu mai are ce căuta aici.

— Cînd ţi-o ars casa... m-am dus... am adus... ho... ho... plîngea Cloambeş, oarecum mai uşurat, dîndu-şi seama că Mitru n-are să-i mai facă nimic. Mitru îşi suflă nasul cu degetele.

— Îţi sta la noi... cît îţi pofti... că... grele vremuri... Păcatele noastre... cele multe şi mari... Sîntem oameni şi romîni...

— Amu-ţi aduci aminte ? zvîrli Mitru îngreţoşat. Du-te dinaintea mea... Du-te dracului !

Cloambeş făcu stînga împrejur şi, într-o clipă, se mişcui în casă. Lămpaşul uitat ardea stingher. Floriţa îl luă, apoi veni lîngă Mitru şi-l trase de mînă, ca pe un orbete.

— Haide... Îi fi ostănit... Haide...

Mitru se lăsă dus. Străbătură curtea cea mare, pardosită cu cărămidă, apoi ajunseră la sălaşurile slugilor unde mai locuiseră ei o dată. Intrară. Auzind în întuneric răsuflările liniştite ale copiilor, pe Mitru îl podidi slăbiciunea. Se lăsă să cadă pe laviţă, cu mîinile spînzurînd, ca rupte din cot. Floriţa, dîndu-şi seama că e aproape goală, sări în pat şi-şi trase pătura aspră de cal, pînă peste bărbie. Ochii îi străluceau. Zîmbi, apoi îi veni să plîngă şi-şi acoperi buzele cu palma. Mitru se sculă şi merse greoi spre laviţă, unde dormea Fănică.

— Şi celălalt ? Că te-am lăsat grea, cînd m-am dus...

— Am lepădat cînd o fost bătaie pe aici... şopti ea.

— Da... N-ai avut putere-n tine să-l ţii... Fănică, murmură, scuturîndu-l de umăr pe băiat. Dar pruncul dădu mînios din mînă şi se întoarse pe partea cealaltă.

— Îi ostenit, că-i tare blăstămat, spuse Floriţa. Nu-l poţi trezi nici cu bătaia tunului... Lasă-l... îţi povesti de dimineaţă...

Înainte de-a se culca, Mitru scoase pungile de bomboane şi le rîndui pe perină, să le afle fecioraşul cum o face ochi. Cu un oftat, se aplecă să-şi dezlege şireturile bocancilor. În clipa cînd nevasta nu-i mai văzu ochii, deznădejdea plezni în el, ca o grenadă. „No, iară ni-s slugi şi amu-i pe vecii vecilor... îşi smulse hainele şi le aruncă pe jos. Nici nu mă întreabă dacă mi-s flămînd... Numai la una-i umblă gîndul... Ei, minte de muiere, minte de muiere... Ori, poate n-are ce-mi da, săraca".

Micşoră fitilul, suflă în lampă şi, bîjbîind, se îndreptă spre pat. Genunchii i se loviră de marginea de scîndură şi atunci, două mîini tremurătoare îl prinseră de umeri şi-l traseră în jos. Sub cămaşa de cînepă dădu de trupul ei arzător, scuturat de-un tremur, care-l prinse şi pe el, şi-l făcu să uite de toate.

Mai tîrziu, ea începu să plîngă potolită, înăbuşindu-şi hohotele şi ghemuindu-se la perete să-i facă mai mult loc.

— Da ce ai ? o întrebă cu glas moale.

— Mă gîndesc... prin cîte-ai trecut, săracu de tine...

Mitru îşi înghiţi oftatul. Îi era sete de-o ţigară... Rămase multă vreme cu ochii deschişi, simţindu-se prea ostenit ca să poată dormi.

2

Din zi în zi, tot mai mulţi, soldaţii se întorceau la casele lor. Spre seară, muierile ieşeau la crucea din capul satului, cam la ceasul cînd trebuia să sosească trenul : se aşezau pe marginea şanţului, în iarba măruntă, şi sporovăiau. Din vreme-n vreme, cîte una se scula şi, cu mîna streaşină la ochi, scruta pusta unde zbenguiau razele amurgului. Iar atunci cînd, departe, se vedeau mişcîndu-se mogîldeţe grăbite, răsuna un strigăt subţire, gîtuit de bucurie, de nelinişte şi nerăbdare :

— Vin, măi muierilor... Vin !

Toate tăceau. Stăteau nemişcate, gîfîind, iar mamele se încleştau de mîinile murdare ale copiilor. Oamenii

se vedeau tot mai desluşit, tot mai aproape, iar cînd ajungeau faţă-n faţă vorbele se înecau în strigăte, plînsete, sărutări stîngace şi stînjenite. Aproape cu teamă, soldaţii îşi ridicau copiii în braţe, îşi cufundau privirile în ochii lor, rîdeau strîmb, deoarece copiii, necunoscîndu-i, priveau sălbătăciţi şi sfioşi feţele acestea bărboase, supte. Într-un tîrziu, cele cărora nu le sosise nimeni, îndrăzneau să se apropie :

— Aurele... da de Mihai ce ştii ?

Şi cei întorşi răspundeau repede, anapoda : pe unii din cei despre care erau întrebaţi îi văzuseră în Ungaria sau în Cehoslovacia, de alţii auziseră că ar fi în drum spre casă, sau răniţi prin spitalele din Arad, Timişoara şi Oradea.

Ceata se punea în mişcare, străbătea satul. Muierile se agăţau mîndre de braţul bărbaţilor, se frecau de ei, rîdeau în neştire sau plîngeau, ca să le vadă satul cît sînt de bucuroase.

Demobilizaţii leneveau o zi, două, se adunau seara la crîşma lui Laboş unde stăteau pînă noaptea tîrziu, povestind de locurile pe unde fuseseră, de bătălii, de ruşi. Istoriile se năşteau şi înfloreau cu fiecare cinzeacă, plătită bucuros de cei mai bătrîni, care nu credeau că războiul acesta să fi fost mai greu decît al lor, cel făcut cu oştirea K. und K. la Piave, Caporetto, în Galiţia sau în Bosnia-Herţegovina. Laboş, cu mînecile cămăşii suflecate, asculta, plescăia din limbă, gusta din ţuică, moţăia, pînă cînd Lăboşoaia, neadormită ca o viperă, îl împungea cu cotul ei osos : atunci tresărea, îşi lingea mustaţa albă şi dădea o duşcă, pe furiş. Dacă n-ar fi fost Lăboşoaia să-i ţie socotelile s-ar fi dus de rîpă, că era molălău. Cîte un plugar venea la tejghea, îi făcea cu ochiul şi-l întreba :

— Cu ce te mai lauzi, bace Ioane ?

El nu răspundea : n-avea vreme de prostiile lor.

Oamenii nu beau din cale afară. Pălincă de prună nu era ; tocmai în vremea culesului veniseră ungurii şi poamele se prăpădiseră ; în schimb toată lumea fierbea răchie de porumb, tare ca spirtul şi greţoasă la gust. La

crîşmă, oamenii veneau doar aşa, să se afle în treabă şi să schimbe o vorbă, că nimeni nu ştia azi ce are să aducă ziua de mîine. Se vestea an rău. În sat se risipiseră multe. Şi cînd aduceau vorba de pierderi se întunecau, dădeau cu pumnii în scîndurile ude ale meselor şi-şi înjurau nevestele :

— Bată-le puterea lui dumnezeu ! Ce le-o trebuit să fugă în lume ?

— S-or temut să nu se suie cătanele pe ele !

— Drac' să le ia ! Luda mea mi-o lăsat plugul la Gurba... Amu să mă duc şi să-l caut, ha ?

— Da mie, că mi-o prăpădit văcuţa... Pe Steala... O ştii ? Era roşie...

— Să-mi vezi cocia ! Hîrburi ! Nevasta, cînd o bat, plînge şi zice : Dă mulţămită cerului că ne vezi vii !

Se întorceau spre cei bătrîni :

— Da dumnilorvoastre ce-aţi păzit ? Aţi luat-o la picior ! Că doar nu era să vă... şi pe voi ?

Şi se înveninau pînă plecau cătrăniţi, nemaiuitîndu-se unde calcă, în noaptea neagră ca smoala. Toţi nădăjduiseră că se vor întoarce acasă la bine, că se vor odihni puţin după război. Şi găsiseră sărăcie lucie, garduri arse, geamuri sparte, staule goale, porumbul necules, pluguri, căruţe şi sape prăpădite. Lui Mitru Moţ barem nu i-a mai rămas nimic. Îi gol ca şarpele.

Lumina dimineţii îi prindea învîrtindu-se prin curţi, ca găina cu ou. Scoteau cîte un cui ruginit şi-l băteau în altă parte, cu atîta năduf de-l strîmbau şi-l rupeau ; încercau să-şi repare căruţele, dar rafurile plesniseră şi, de-i dădeai un picior mai zdravăn, toată căruţa se năruia în bucăţi. Fîntînile n-aveau găleţi : şi pe astea le luaseră femeile în băjenie, împreună cu laviţele din casă, cu hîrdaiele de varză, sau cu cercevelele ferestrelor, ca să le semene pe cîmpuri. Flămînzi şi îngreţoşaţi de zeama de urzici şi ciuperci, fără rîntaş, oamenii adormeau ameţiţi : bîjbîiala asta fără rost îi obosea mai mult ca o zi de coasă.

Porumbul necules se usca pe cîmpuri, iar ciorile se îngrăşaseră, ca găinile. Bătrînii vorbeau de vremurile

„cele dintr-odată“, dar pe furiş, să nu-i audă cumva feciorii ăştia aşa de supărăcioşi. Din cînd în cînd se iscau tot feluri de zvonuri : că la vară se vor lua grînele oamenilor, pînă la cel din urmă bob, de asemenea vitele şi păsările. Petrea Milionului prevestea că are să vie o secetă cumplită, deoarece atîtea milioane de bubuituri de tun şi de puşti au speriat norii, care s-au ridicat în slăvi, de unde n-o să mai coboare cîteva milioane de ani.

În schimb, feciorașii care nu ajunseseră să guste din război, petreceau de mama focului : zilnic se auzea ba că aia a fugit cu ăla, ba că pe Iliuţa primarului a prins-o taică-său în şură cu băiatul Cuţului, un mucos de cincisprezece ani, călare pe ea : i-a legat unul de altul şi i-a bătut cu biciul pînă au sărit vecinii să-i scape. Apoi, o bandă de tîlhari îşi găsi sălaş în pădurile Supreuşului : jefuiră pe popa din Gurbetiu, pe notarul din Vînători şi dădură buzna la o nuntă, batjocorind pe mireasă, fosta iubită a şefului lor, un haidău de prin Bihor.

Atunci oamenii au scos la iveală armele adunate în timpul războiului. În satul vecin, o divizie de husari fusese nimicită de avioanele ruseşti şi, umblînd pe acolo, luncanii adunaseră puşti, pistoale automate, lăzi cu cartuşe : despre cîţiva se spunea chiar că ar avea mitraliere. Îndată ce se însera, pe marginile răstocii se auzeau împuşcături, ca la atac ; dîre subţiri şi verzi de trasoare sfîşiau întunericul ; se trăgeau şi rachete. Pînă şi copiii de cinci, şase ani, aveau buzunarele cioarecilor pline cu gloanţe. Făceau focuri de tulei, în care le azvîrleau, se risipeau ca potîrnichile şi, ascunşi — care unde ajungea — aşteptau „să puşte“. Notarul Meliuţă ieşea la pescuit cu grenade, însoţit de alţii : seara, pe firul scăzut al Teuzului, pluteau sute de peşti cu burta argintie în sus. Un prunc crud, nici nu ştia vorbi cumsecade, băgă în cuptor o rachetă şi stătu cu faţa la uşiţă să vadă ce-o să se întîmple. Racheta explodă şi-i arse toată faţa, pînă la os. Pruncul se chinui vreun ceas, zbierînd de se cutremura toată uliţa. Mă-sa, o vădană beţivă, dormea cu capul pe masă, în ograda Picului, unde se fierbea ra-

chiu de porumb. Zadarnic se ruga părintele Ioja de plutonierul Gociman să confişte armele ; acesta, veşnic beat, îi rîse în nas. Şi el petrecea de minune duminica, după slujbă, pe imaşul din dosul primăriei, unde se trăgea la ţintă într-o cască nemţească prinsă în vîrful unui par. Pînă acum nu izbutise nimeni s-o găurească : o dogiseră numai de semăna cu o oală de noapte.

Apoi, într-o noapte fără lună, feciorii s-au luat la bătaie pentru Măria Ursului, cea mai frumoasă fată din sat. Toată povestea a început de la nişte vorbe slabe pe care le-a spus asupra ei Ion Poţocu, băiatul primarului, otrăvit la gură din pricina urîţeniei şi a ghebului din spate. Petrea Marcului, drăguţul Măriei, un bătăuş fără pereche, l-a znopit de l-a lăsat lat. Atunci au sărit pe el ortacii lui Ion şi, încleştaţi unii cu alţii, s-au rostogolit în uliţă, într-o viermuială de trupuri. Pe neaşteptate a răsunat un zbieret ascuţit de s-au cutremurat ferestrele crîşmei lui Laboş. După ce feciorii s-au împrăştiat repede, Petrea a rămas zvîrcolindu-se în praful şoselei, cu sîngele mustindu-i din burtă. În înghesuială, cineva băgase cuţitul în el. Muri peste trei zile, fără să-şi fi venit în fire. Gociman nu l-a putut descoperi pe făptaş : de altfel nici nu şi-a dat osteneală prea mare : i-a adunat pe feciori la post, s-a răstit la ei, pe cîţiva i-a bătut cu pumnii în fălci. În noaptea aceea, cineva a tras un foc de armă după plutonierul care se întorcea beat de la Laboş şi se oprise sub un gard să se uşureze. Nu l-a nimerit.

La îngropăciunea lui Petrea, părintele Ioja a ţinut o predică de au plîns cu hohot toate babele satului. Pe mama lui Petrea o ţineau patru de mîini, deoarece voia să se arunce în groapă. Striga cu spume însîngerate la gură că n-are să aibă alinare pînă ce nu va afla pe ucigaşul singurului ei fecior, că are să-i scoată ochii cu fusul, că are să-l belească şi are să-l săreze.

Părintele cînta :

— Hodineşte, doamne, pre robul Tău, întru viaţa cea fericită, carea este la tine, iubitoriule de oameni...

Întristata adunare şoptea :

— Eu m-oi duce la oraş, să mă fac şogîrţ...
— Taci mă... Cum să-ţi leşi satul ?
— ...„Şi-l aşază pre dînsul în rai, unde toţi drepţii tăi se hodinesc“...
— Ai auzit ? Pe-a lu Şoantă o lasă bărbatu... O găsit-o grea.
— De, curvă...
Şi Mitru Moţului s-o alipuit la Lădoi...
— Bine-i şede... N-o băgat cuţitu-n el ?
— Nu... I-o fost milă...
— „Privit-am în mormînturi şi-am văzut toată frumuseţea noastră, cea zidită dupre chipul şi asămănarea Ta“...
— D-apoi Floriţa Busuiocului, d-a bună samă că trăieşte cu Lădoiul...
— Taci, mă ! Să nu te audă Mitru...
— Da audă-mă... Temu-mă ? Îi un cacăfrică... Numa gura-i de el.
— „O ! Minune ! Ce taină este aceasta ?“

Măria Ursului stătea la o parte, albă ca o moartă, dar nu se cuvenea să plîngă. Toate babele, toate muierile puteau să-l vaiete, numai ea trebuia să stea, să tacă, să audă cum îi cînta popa prohodul şi, din cînd în cînd, să se uite la lume, prefăcîndu-se curioasă. Atunci cînd Grozuţa, cantorul, începu „Hora mortului“, nu mai putu : se întoarse repede pe călcîiele cizmuliţelor roşii şi se strecură printre oameni. Grozuţa cînta cu vocea ca o trîmbiţă, de se auzea pînă în sat.

Într-o noapte pe-nserat,
Pe Pe-e-trea l-or înjunghiat,
Plîngeţi ochi şi plînge gură
Că-amu-n groapă îl băgară !

Tot în zilele acestea se întoarse cineva în sat şi povesti că l-a văzut pe directorul şcolii, Teodorescu, în spital la Debreţin, unde era rănit. Îi tăiaseră o mînă, altfel era bine şi mult mai gras decît fusese înainte de război. Pe urmă sosi şi o scrisoare de la el : notarul o deschise

şi o citi tuturor celor de faţă, la primărie ; abia după aceea trimise după Emilia, soţia directorului. Arătîndu-i scrisoarea deschisă, îi spuse tainic : „cenzura" şi o rugă să le-o citească cu voce tare, „bineînţeles afară de ceea ce e prea intim", pentru că „toţi aşteptăm apropiata sosire a lui George". Numai familia Cordişilor, care erau vecini cu George, nu s-au bucurat de apropiata lui întoarcere. Petre Cordiş, cel mai mic dintre fraţi, era învăţător, ceva mai tînăr decît Teodorescu. Singurul lui vis era să ajungă director de şcoală în satul acesta, unde cunoştea pe toată lumea pînă-ntr-a şaptea spiţă. Dar nu izbutise nici în timpul războiului, cu toate că fusese lăsat la vatră, în urma unei răni în palma dreaptă. Gurile rele spuneau că şi-ar fi făcut-o singur, împuşcîndu-se printr-o pîine. Şcoala fusese condusă de Emilia Teodorescu, de care inspectorii — dascăli mai în vîrstă, rechemaţi din pensie — se arătaseră încîntaţi. Petre Cordiş o bîrfea cu furie, spunînd cui voia să-l asculte că laudele acestea nu meritelor ei de dăscăliţă se datoresc. În ziua cînd s-a aflat de sosirea lui Teodorescu, dîndu-şi seama că toate nădejdile lui s-au spulberat, Petre îşi pierdu orice rămăşiţă de cumpăt şi izbucni în crîşmă, cît îl ţinea gura :

— Bine că-l aduse dracu şi pe ciungu ăsta ! Ei, dacă nu sînteţi oameni, că de cîte ori v-am spus, să-i faceţi vînt dracului ! Da şi consiliul comunal i se uită-n uşa c... şi din partea mea puteţi să vă spălaţi pe cap cu el !

Din cuvintele acestea fu cît pe ce să se încingă o bătaie, deoarece Teodorescu era preţuit şi iubit de oamenii din sat.

3

Din tren, în lumina brutală a dimineţii, locurile păreau necunoscute : dănţuind uşor, casele se adunau, se despărţeau, străzile se roteau larg, iar departe, pierzîndu-şi formele, gospodăriile mărunte ale mahalalei păreau mormane de cărbuni stinşi.

În vagon, cei care avuseseră loc să doarmă, se trezeau rînd pe rînd, şi-şi priveau miraţi feţele strîmbate, verzui şi zbîrcite din pricina somnului chinuit. Cineva îşi aprinse o ţigară şi începu s-o fumeze lacom, zgomotos, de parcă ar fi supt o pară zemoasă. De pe coridor, o femeie tînără îşi turtea nasul de uşa compartimentului, întrebînd în şoaptă, ruşinată de insistenţa ei deznădăjduită :

— Nu e vreun loc ? Nu s-a făcut vreun loc ? Nu pot sta aici pe coridor...

La început pe George îl crezuseră rus, din pricina uniformei şi-i lăsaseră destul loc să se întindă cu picioarele sub bancheta din faţă ; se siliseră să nu tuşească din pricina ţigărilor pe care le fuma fără încetare, una din alta. Pe urmă, aflînd că e romîn, din divizia Tudor Vladimirescu, îl potopiseră cu întrebări la care el răspundea zîmbind, cu vocea răguşită de oboseală. După ce el adormi, o femeie frumoasă cu trăsături fine, pe care broboada ţărănească şi paltonul demodat şi ros nu le puteau ascunde, îl privi multă vreme cu obrăznicie ; un zîmbet amuzat făcea să-i tresară din cînd în cînd buzele cărnoase, crăpate de vînt, vineţii. Mai tîrziu, cu o strîngere de inimă, observă că bărbatul acesta cu faţa aspră, subţire, cu ochi cenuşii, reci, timpuriu înconjuraţi de o reţea deasă de riduri, n-avea mîna dreaptă. Mantaua care-i acoperea umerii se dăduse la o parte, şi-i văzu mîneca goală, de la cot în jos, vîrîtă sub centura lată, de piele scorojită, alături de tocul negru al revolverului. Îşi închise şi ea ochii, încercînd să adoarmă, deşi n-avea rost, deoarece ajunseseră la marginea oraşului. Hurducîndu-se, trenul trecu peste încrucişările de linii ; oamenii căţăraţi pe acoperişuri şi pe tampoane începură să strige şi să fluiere sălbatic, aşa că trenul intră în gara distrusă, ca o garnitură de cuşti plină de urlete. De pe peronul răvăşit, plin de gropi, găurit de obuze, o mulţime cenuşie, informă, se repezi la asalt, împiedicîndu-i pe cei ce voiau să coboare. La uşa fiecărui vagon se încinse bătaie ; geamantanele de lemn, sacii, erau aruncaţi în capetele care se înghesuiau în lungul vagoa-

nelor. Un ceferist beat răcnea atît de tare încît ochii i se umplură de lacrimi.

— Stați, tu-i dumnezeii lui de tren, că stă cinci ceasuri. Boilor, vitelor ! Unde ești, Marișcă ? Vaca dracului, ai adormit în tren ? Scobo-a-a-a-răă !

Cînd George ajunse în sfîrșit la ușă, oamenii se dădură repede la o parte și un țăran bătrîn, foarte gras, îi strigă cît putu de tare (poate nu atît lui cît celorlalți, pe care voia să-i facă atenți) :

— Pojaluste ruski tăvarăș !

— Mulțumesc bade, răspunse George zîmbind și sări sprinten pe peron. Făcîndu-și loc, cu umărul, izbuti să străbată mulțimea ațîțată din gară, să treacă prin coridoarele arse ale fostei săli de așteptare și să ajungă afară, în piață. Aici regăsi priveliștea familiară pe care o văzuse de atîtea ori în orașele pe unde trecuse : printre scheletele jupuite de mașini, tancuri pline de apă, tot felul de fierării împrăștiate, „tîrgul negru" funcționa furios, strigătele și sudălmile se topeau într-un fel de hămăit general, agresiv și ascuțit, neomenesc. Datorită uniformei, scăpă neagățat de negustorii improvizați, care pîndeau sosirea tuturor trenurilor ; trecu repede printre oamenii cuprinși de frenezie și o porni prin parc, spre locuința cumnatului său, Sabin. Se pare că drumul acesta era ocolit de oameni, deoarece tot timpul își auzi sunetul pașilor pe aleile pustii, multiplicat la infinit, netulburat de nici un alt zgomot. Respira greu mirosul stătut, apăsător al frunzelor putrezite, duhoarea coclită a Pieței, un șuvoi verzui, gros ca flegma, prin care se scurgeau toate murdăriile orașului. Peste puțin timp, obosi. Lunile petrecute în liniștea albă a spitalului unguresc, îl moleșiseră : după cel mai mic efort simțea nevoia să se întindă, să încerce bucuria aceea, care-i producea un sentiment de vinovăție, că toată puterea se scurge din el și se adună undeva în afara lui, ca într-un rezervor. Răsuflînd greoi, asudat, se rezemă cu spatele de trunchiul unui pom și-și aprinse o țigară. Gestul acesta, așa de complicat acum, îl făcea totdeauna să-și piardă echilibrul ; instinctiv, mîna dreaptă se smulgea

de sub centură : degetele ei imateriale, ţineau ţigara, căutau chibriturile, înregistrau forma, căldura, asperităţile cutiei. Această intimă imposibilitate de adaptare îl umilea şi cu o furioasă hotărîre, îşi spunea că trebuie să se supravegheze. Rămase destulă vreme în parc, înregistrînd uimit ciudata rarefiere a aerului, printre pomii negri, cei mai mulţi ciuntiţi de bombe. Şi pe aici războiul îşi lăsase urmele şi de aceea nu se simţea nici „în ţară", nici „acasă" ; poate mai neliniştit, mai încordat şi mai nesigur decît de obicei. În spital, în lungile nopţi de insomnie, răscolit şi deznădăjduit din pricina infirmităţii, pe care vindecarea trupului, dispariţia treptată a temperaturii, o făceau şi mai acută, se silise să-şi închipuie „readaptarea" la cealaltă viaţă, de care-l despărţeau numai cîţiva ani, dar care i se părea infinit mai ireală decît războiul, decît liniştea — la un pas de nebunie — a soldaţilor bătrîni şi experimentaţi. Şi atunci regăsea, cu aceeaşi intensitate, stări din adolescenţă, o vibraţie asemănătoare a corpului, aceeaşi uscăciune în gît, un tremur care-l speria. Din fericire, revederea cu ai lui, nu se va face pe neaşteptate, nu va bate în geam într-o noapte, ca un strigoi. Îşi scriseseră, ei îl aşteptau, ştiau că e infirm, el aflase cam tot ce merita să afle din viaţa satului. „În fond însă, îşi spuse, urnindu-se de lîngă pom, nici ei, nici eu, nu ştim nimic". Un zîmbet vesel îi flutură pe buze şi starea de nelinişte obscură se risipi. Ştia că e o retragere prudentă numai, ca de vulpe pînditoare şi că, oricum, zilele acestea, poate primele săptămîni, nu vor fi uşor de trecut ; cu atît mai bine.

Îndată ce ieşi dintre ruinile roşcate ale cartierului gării, pustiu şi răscolit, oraşul îl copleşi : nu mai era murdăria dezolantă a oraşelor ungureşti, a cartierelor pe care bombardamentele le distruseseră, ci un gunoi vesel, viu, care va fi ridicat mîine, sau peste o săptămînă, ca să se nască îndată la loc, ca o mărturie a setei brutale de viaţă a locuitorilor. Hîrtii unsuroase, cîrpe, ziare, cutii de conserve militare, urme de paşi ; pereţii acoperiţi cu afişe de cinematograf violent colorate ; toate feţele mai roşii de cît ar fi trebuit, trupurile mai grase,

parcă gata să explodeze din pricina mişcării paşnice pe care o înmagazinau ; afişele cîtorva filme de război, cenuşii, informe, neclare cum era normal, nu mai interesau pe nimeni ; iar oamenii alergau, strigau, trînteau cu voluptate uşile prăvăliilor.

Ameţit şi amuzat, George se plimbă pînă la casa cumnatului său. Fusese informat că Dan îl aşteaptă acasă, la Lunca, dar voia să-l întîlnească pe Andrei. Abia intră în curte, că o femeie grasă, care spăla rufe într-o albie enormă, acoperită toată de clăbuci, ca de frişcă, se repezi înaintea lui, strigînd cît o ţinea gura :

— Niet cvartir ! Niet ! Niet !

— Îl caut pe domnul Sabin, spuse George apăsat, dar din pricină că voia să fie cît mai clar cu putinţă, cuvintele ieşiră stîlcite şi nesigure. Femeia îl privi mirată, holbîndu-se, apoi, proţăpindu-i-se mereu în faţă, ca nu cumva el să poată înainta un pas, îi spuse că domnul Sabin e plecat în inspecţie.

— Dar Andrei ?

— Da cine sînteţi dumneata ?

— Eu sînt cumnatul domnului Sabin...

— A, vai, da ! Tata lu domnişoru Dan ? Ai, ai, cum s-a bucura doamna, ai, ai, ai... Se repezi în casă, o chichineaţă măruntă, şi ieşi repede cu un scaun pe care-l împinse sub George şi, după ce-l văzu aşezat, începu să se învîrte în jurul lui, pocnindu-şi palmele. Pe urmă, aducîndu-şi aminte de ultima întrebare, se posomorî :

— Domnişoru Andrei nu-i acasă... Nu mai locuieşte aici... S-o certat cu domnu... Dumnealui nu mai locuieşte aici. O plecat...

— Unde ?

— Pe lume... Şi, aplecîndu-se la urechea lui George, îi şopti îngrijorată şi discretă : îi mare comonist...

După ce scăpă cu greu de insistenţele femeii care-l chema să intre în casă, ca să guste „o cafea cu lapte“ (îi din orz, dar laptele-i bun, american, din praf...) George se trezi în stradă, descumpănit. Avea o mulţime de treburi de aranjat în oraş, dar mai întîi se duse la un restaurant unde, în schimbul unei jumătăţi de soldă,

mîncă o friptură sălcie şi bău un pahar mare de rachiu de porumb, servit conspirativ într-o ceaşcă de porţelan, fără toartă. Plăti, şi porni spre inspectoratul şcolar, sub o burniţă măruntă, care schimbase dintr-o dată înfăţişarea oraşului, silind oamenii să meargă lipiţi de ziduri, în şir indian, ca o patrulă în timpul unei bătălii de stradă.

4

Inspectoratul se afla într-o clădire urîtă, cu faţada jupuită de schije şi de igrasie ; ploaia care se înteţise şi bătea acum oblic, mînjise nenumăratele ferestre care dădeau spre stradă ; casa adăpostea o mulţime de familii şi cîteva dughene ; în curtea îngustă, pardosită cu plăci crăpate de ciment, prin care trecu George, tot felul de mirosuri casnice, stătute şi proaspete, se uneau într-o duhoare grea, atîrnînd în falduri. Dar şi această promiscuitate avea un aer de mizerie paşnică. George urcă nesigur treptele de scîndură subţiată şi prăfuită, ţinîndu-se cît mai aproape de perete. Balustrada se clătina îngrijorător. În clipa cînd deschise uşa enormă, barată de-a curmezişul de o inscripţie cît un panou, „Inspectorat", îl întîmpină un val acru de fum de ţigară şi o hărmălaie de glasuri aţîţate, care tăcură brusc la intrarea lui. O lampă de masă, cu un abajur de tinichea verde, clipea eroic, în fumăraie şi-n întunericul umed. Pînă să se dezmeticească George, cineva veni repede la el şi-i spuse politicos :

— Zdes est Inspectorata... apoi, de la birou, se auzi un răcnet răguşit :

— Teodorescule ! Măi, e Teodorescu ! A venit Teodorescu ! Se trezi cuprins în braţe, sărutat lipicios, prin stufărişul nicotinizat al mustăţilor domnului Mareş, unul din foştii lui profesori de la Şcoala Normală. Bătrînul era cam ameţit, lăcrima, îl bătea pe umăr şi-i pipăia, unul după altul, nasturii de la manta.

— Se întorc eroii, domnilor ! anunţă el apoi pe ceilalţi, în majoritate necunoscuţi, care priveau scena stîn-

jeniţi şi plictisiţi de venirea acestui ofiţer care întrerupsese o discuţie interesantă. Un om mic, rotofei, foarte chel (părea mai chel decît era din pricina rotunjimii perfecte a capului, în care nasul, urechile şi buzele erau mai mult schiţate decît existente), se apropie şi el de George, îi întinse o mînă amorfă, umedă şi lipicioasă, cu unghiile roase pînă la sînge.

— Păi, etă, ţipă el cu un glas care se spărgea la fiecare vocală, păi etă, he, he, tocmai am vorbit... a fost ea, doamna, p-ici, etă, să tot fie o săptămînă... Ştii, se grăbi să-l lămurească, eu sînt inspectorul acuma... He, he... În timp ce vorbea îşi legăna capul cu pieliţa trandafirie, lucitoare şi unsuroasă, de la dreapta la stînga. Era un tic pe care George şi-l aminti din perioada cînd făcuse instrucţia străjerească la Breaza, împreună cu domnul Mocanu. Strîngînd mîna cîtorva învăţători din satele învecinate, se întrebă cum de ajunsese Mocanu în acest post : era un om ciudat, scrîntit — din pricina urîţeniei -- spuneau unii, alţii se fereau de el, bănuindu-l delator, vindicativ şi idiot. Mocanu eliberă un scaun, i-l puse lui George în mijlocul odăii mari, unde domnea o necurăţenie sleită şi prăfoasă, şi începu să se învîrtă în jurul lui, bolborosind. Avea buza de sus foarte mică, transparentă şi deşi rîdea tot timpul, căpreşte, părea că fiecare chicotit îl doare. După cîteva clipe în care rumegase pesemne vreun spirit (îi plăcea să spună o glumă la două trei fraze), rîse îndelung, se opri în faţa lui George şi, gesticulînd dezarticulat, ţipă :

— Şi, zi, aşa ? Ai ? Fără să-i lase timp să răspundă, se întoarse spre ceilalţi :

> Din brav vînător de munte
> Ruşii m-au făcut pandur, he, he, păi etă !

Un hohot general izbucni ; cei mai mulţi rîdeau de Mocanu, alţii gustau situaţia în care-l pusese pe George. Acesta se simţi într-adevăr stînjenit şi roşi, lucru care mări ilaritatea lui Mocanu. Asuda, lăcrima, îşi ştergea nasul şi chelia ; pîntecele gogonel i se zbuciuma, strîns

în chinga pantalonilor albaştri, descheiaţi în faţă şi pătaţi cu hărţi uscate de sosuri.

— Formidabil ! ţipă un învăţător tînăr, blond, pe umeri cu o şubă ţărănească, de oaie. Şi ce bine aţi spus-o, domnule inspector, cît de bine !

Toată societatea se prăpădea de rîs şi-l îndemnau să mai spună. Fără să se sinchisească de George cineva scoase din coşul de hîrtii o sticlă mare cu ţuică şi o făcu să circule din mînă în mînă. Bătrînul Mareş, deşi ar fi vrut şi el să se distreze, stătea lîngă scaunul lui George, cu mîna ostentativ apăsată pe spătar, dîndu-le a înţelege celorlalţi că noul venit e oarecum sub protecţia lui. Dar regretul care i se citea în ochi, văzînd că sticla se goleşte foarte repede, îl făcea pe George să se simtă şi mai prost. Toţi cei de faţă se întreceau în glume împotriva comuniştilor ; din cînd în cînd Mocanu, aducîndu-şi aminte de George, se proţăpea legănîndu-se în faţa lui şi-i mai spunea „una". Acum, pilit, nu mai rîdea ci bătea tactul, anunţînd poanta printr-un gest scurt. Dacă la început George fusese nedumerit şi nu izbutise să-şi explice de unde acumulaseră atîta venin, această nedumerire începu să se preschimbe în mînie atunci cînd observă că supralicitarea asta de humor se făcea pe socoteala lui, ca şi cum cei de faţă ar fi voit să-l provoace. De aceea se ridică brusc şi, cu un gest apăsat, dădu scaunul la o parte. Crezînd că urmează scandalul, ceilalţi amuţiră pe rînd, iar Mocanu îşi adoptă înfăţişarea care-i era proprie cînd simţea că urmează ceva „tare". Privea undeva într-un colţ al camerei, cu ochii ficşi, goi de orice expresie şi-şi mişca buzele, imitînd zgomotul pe care-l fac băşicile de aer, în mămăligă.

— Nu vă supăraţi, spuse George, încheindu-şi mantaua, aş dori să stau puţin de vorbă cu Mocanu. Eu am să plec peste cîteva ceasuri şi am o mulţime de treburi.

— Mocanule, îl scutură Mareş de umăr, n-auzi ?

— Păi etă, se trezi Mocanu, doamna ştie tot... A condus foarte bine, foarte bine, he, he, he... Mulţumiţi... poate şi decoraţie... laude, mulţumiri, Monitorul şcolar...

— Te rog, spune-mi, care e situaţia corpului didactic în Lunca ? Vocea lui George, poruncitoare şi militărească, îl impresionă pe Mocanu. Deschise un dulap din care se prăvăliră cîteva zeci de dosare şi hîrtii, scormoni cu mîna prin rafturi, ca şi cum ar fi fost orb şi se orienta după pipăit, scoase în fine un dosar cartonat, îl răsfoi şi, fără să se întoarcă spre George, chiţcăi :

— Păi, etă, e acolo doamna Teodorescu, Cordiş... şi gata... a fost suplinitoare o moaşe, he, he, i-o fi învăţat pe copii he, he... Pufni încîntat şi, pudic de data asta, îşi acoperi buzele cu palma murdară.

— Cordiş o să se bucure mult, se strîmbă ironic Mareş, tuşinîndu-şi mustaţa. Şi săptămîna trecută ne-a trimis un raport. Îl ai, Mocanule ? Spunea că „sîrguinţa lui", abnegaţia, spiritul democratic, faptul că pe front n-a fost în linia I-a, deci n-a avut ocazia, nici fără voia lui, să provoace vreun rău fizic vreunui ostaş sovietic, viitor aliat etc. etc., îndreptăţesc să fie numit directorul şcolii din Lunca, cel puţin pînă la întoarcerea ta. O să ai de furcă.

George ridică din umeri. Atunci Mareş, care părea să conducă treburile inspectoratului, îi făcu un semn lui Mocanu şi spuse, cu calculată încetineală :

— Mocanule, tu ce-ai zice de... ştii, ăla, care tot vrea să... la ţară. Dracu ştie ce are... Şi azi m-a bătut la cap.

— He, he, he, rîse Mocanu.

— Într-adevăr, Lunca, sat mare, romînesc, merită o soartă mai bună ; Teodorescu... de, trebuie să se mai odihnească şi munca de director nu-i pentru o femeie, oricît de vrednică... Şi, nu-i aşa, acuma, democraţia, şcolaritatea regulată, ridicarea poporului...

— Numai că sîntem şi noi pe aici ! zbieră un dascăl roşcovan, îmbrăcat ca un „gentry" ungur. Şi noi !

— Păi, să-l dăm ? îşi încreţi fruntea Mocanu.

— Despre ce e vorba ? întrebă George. Dar Mareş îl luă de braţ, protector, făcu un semn larg celorlalţi şi strigă :

— Domnilor! inspectoratul își închide ușile! La „Mircea“!

— *Eins, zwei, drei!* porni un bătrînel spre ușă, bătînd pas de gîscă. George voi să protesteze, dar Mareș nu-l lăsă să scoată o vorbă, îl înhăță și mai strîns și-l trase pe scări în jos.

— Lasă, Gică, ce dracu!... Rigorile militare, gata! Ne așteaptă alte rigori, se posomorî el, dintr-o dată. Fără să lase brațul lui George, străbătură strada, în bandă veselă, și intrară în restaurantul „Mircea“, foarte elegant pe vremuri, dar acum o jalnică ruină, cu oglinzile sparte, scaunele rablagite, mesele șchioape, echilibrate cu ziare sau coceni de porumb, George se trezi așezat între Mareș și un tînăr pe care nu-l cunoștea: o față roșcovană, din pricina pieliței prea subțiri, bătută de vînt, și spuzită de coșuri mari, dureroase, stoarse cu încăpățînare. Chelnerul, care-i cunoștea, veni repede, surîzător, distribui o mulțime de sticle de bere, repetînd o formulă, învățată probabil de la ei: „Pentru domnii luminători!“ Răspunsul răsună în cor, probabil stereotip și el: „Dar de foame muritori!“ În sticle se dovedi că nu are bere, ci același rachiu de porumb, foarte tare, cu iz de fum lichid.

Discuția începu să se încingă dintr-o dată, deși după frînturile pe care le auzea George, se părea că toți sînt de acord.

— Uite ce-i, dragule, se aplecă Mareș spre George... O înduioșare subită îi umezi ochii; fără să și-i șteargă, simțind parcă o plăcere călduță, familiară, să plîngă, își culcă tîmpla sură pe epoletul lui moale, de campanie... Prin cîte am trecut, doamne și Calvarul... abia acum! E începutul abia...

— Credeți? zîmbi George și Mareș, cu o uluire de bețiv, îl privi multă vreme: în fond întoarcerea lui sau a altuia de pe front îi era complet indiferentă; de Teodorescu și de atîția alții se vorbise în ultimii ani, cu o îndurerare oficială: A căzut la Rostov... la Stalingrad... Săracu, de ăla ai auzit? Prizonier... Ei, ce să-i faci... Las' că-i vine vremea și lui Hitler, sau „La vara

viitoare gata cu ruşii !" ; dar era bine să te lipeşti aşa de cineva, să-l înduioşezi cu bucuria ta, chiar prefăcută şi să te emoţionezi de emoţia lui.

— Uite ce-i, îşi aduse totuşi aminte bătrînul. Ai dreptate, staţi rău cu învăţătorii la Lunca... Şi să ştii... dincolo de... (făcu un gest scurt, dispreţuitor, spre dăscălimea din ce în ce mai înfierbîntată : O să vedem ! Ce ? Ei au pretenţii ? Care luptă pînă la urmă cu fac... fas... ciştii ? Pe cînd noi... Romînia democrată !) ăştia... Generaţiile tinere... Datoria noastră... să ne uităm pe noi, da, într-un sens... cu toată ironia care s-a vărsat asupra noastră... ca lăturile... Apostoli ! E vorba de... un tînăr profesor... Eminent ! Eminent ! O somitate ! Încolţit aici ! Mari greutăţi morale, intime, e disperat... Vrea să meargă la ţară, pe un an doi... Pînă cînd, cu ajutorul bunului dumnezeu, s-or limpezi aceste monstruozităţi... Debil de plămîni şi, să ştii, horcăi el pradă unui acces de tuse, că ne aşteaptă o mizerie... o mizerie... o mize-e-e-rie ! Vrea să meargă într-un sat, unde evident, un director cu o anumită mentalitate, un domn, un romîn, un om de cultură... Tu eşti... Ce zici ? N-ai să regreţi, şi nici el, sînt sigur...

— Evident, nu pot fi decît de acord, răspunse George... Eu... într-adevăr trebuie să mă odihnesc puţin... Pe urmă zîmbi sfios, cu ochii plecaţi... trebuie să învăţ să scriu cu stînga...

— O, da ! Uite, atunci fug sus să-i dau un telefon şi stabiliţi o întîlnire...

— Stai ! Dacă se poate chiar azi, pe la două, deoarece eu vreau să plec...

— Bine... şi îţi mulţumesc foarte mult... Eşti nobil...

Rămas singur, George încercă să-şi dea seama cam ce discută ceilalţi. Era curios de mentalitatea colegilor lui. deşi îşi dădea seama că dacă mai întîrzie mult între ei, o să-i fie greu să se stăpînească. Boroş, directorul şcolii din Talpeş, urcat pe scaun, tocmai termina de spus o nouă anecdotă :

— Şi atunci, ţineţi-vă, mă, zice : Sire şi sirenă ! Membri şi membrane !

— Eu n-am plăcerea să vă cunosc, spuse atunci tînărul de lîngă el, care-l privise foarte atent. Mă numesc Gavriiş, cu doi i, dar îmi dau seama că nu vă plac aceste glume.

— Sînt cam nesărate, recunoscu George, luîndu-se după tonul lui.

— Sînt foarte sărate, domnule ! Cu lacrimile noastre le sărăm ! izbucni Gavriiş, patetic, culcîndu-şi pieptul pe masă. Habar n-aveţi ce se petrece în ţară ! Mizerie, frică, foame, frig, jubilaţia tuturor străinilor. Antonescu a făcut o mare greşeală, domnule : trebuia să meargă pînă la capăt, ori să fi lăsat misiunea asta pe seama altuia, mai vrednic. Războiul nostru să-l fi dus pînă la capăt !

— Dumneata ai fost pe front ?

— Înţeleg ce vreţi să insinuaţi. N-am fost. Sînt tuberculos. Îşi spuse boala tranşant, agresiv. Mizeria studenţiei, domnule. Răsuflă adînc şi bău repede un pahar mare cu ţuică. Vreau să vă previn, prieteneşte : nu vă va merge ! Îşi strînse amîndoi pumnii pe masă, dînd acestui „nu vă va merge“ adevăratul lui înţeles. George îşi stinse grijuliu ţigara cu talpa cizmei, scuipă milităreşte asupra mucului şi, privindu-l pieziş, spuse moale :

— Dacă într-adevăr suferiţi de TBC, n-ar trebui să beţi atîta. Nu face bine. Şi, fără legătură, destul de încet, dar apăsînd asupra fiecărui cuvînt : Eu cred că va merge. Trebuie să meargă !

Tocmai atunci se întoarse Mareş şi-i strigă lui George de la uşă, ca şi cum ar fi fost numai ei doi :

— S-a făcut ! La două jumătate, în faţa bisericii.

George se ridică, salută circular, dar nimeni nu-i dădu atenţie. Răsuna iar glasul subţire, întinzîndu-se ca un maţ, al lui Mocanu, dar nu se înţelegea ce spune.

La uşa de sticlă opacă, deschisă servil de un chelner, George îi mai privi odată : înghesuiţi în jurul mesei slinoase, ude, cu capetele apropiate, printre sticlele goale, asudaţi, beţi, prost îmbrăcaţi, nechezau, ameţiţi de veselie.

5

Un trecător, destul de uimit, îi spuse unde se află județeana de partid, ba chiar se oferi să-l conducă o bucată de drum. Înainte de-a intra, George se plimbă un timp pe strada îngustă, lăturalnică, mărginită de arțari piperniciți și desfrunziți : un capăt al ei dădea în bulevard și prin el se revărsau în răstimpuri huietele orașului. Clădirea județenei, foarte întinsă, nu avea etaj ; pe unele geamuri erau încă lipite, de-a curmezișul, benzile de hîrtie gumată din timpul războiului. Nu răzbătea nici un zgomot pînă afară, deși George nu se putu opri să nu tragă cu urechea. Numai pe poarta mare de fier, de un galben coclit, secera și ciocanul sîngerii, păreau foarte noi : nu se potriveau cu strada tihnită, cu turla gotică a bisericii ce împungea cerul cenușiu, dincolo de rîndul de case din față. Fără să-și dea seama de ce, George avea senzația că a venit prea devreme la o întîlnire. Încerca să retrăiască, într-o fracțiune, cu toată intensitatea, examenul de conștiință din anii aceștia și, în clipa cînd simți că începe să se enerveze din pricina acestui sentimentalism nepotrivit, apăsă cu toată puterea pe clanța grea, ruginită și intră. Înăuntru, aproape de ușă, pe un gang pardosit cu ciment și destul de larg ca să poată trece un camion, la o masă, de brad, cîțiva muncitori vorbeau și rîdeau. Văzîndu-l unul dintre ei se apropie de el :

— La secția militară ?

— Nu. Aș vrea să vorbesc cu tovarășul secretar.

— Petre, nu știi ? Jurca e aici ?

— Da.

— No, atunci du-l pe tovarășul căpitan.

Străbătură cîteva coridoare lungi, austere și foarte curate, se opriră în fața unei uși enorme deasupra căreia, pe peretele văruit proaspăt, se vedea, ca o umbră, urma vulturului german. Omul intră și după cîteva clipe se întoarse și-l pofti pe George. Într-un fel de anticameră sporovăiau cîțiva tineri, strînși în jurul unui om înalt, în haină de piele neagră, care gesticula dezor-

donat. George intră în biroul secretarului. Îl întîmpină de la ușă un om robust, greoi, cu părul creț, cenușiu și netuns, cu fața uimitor de tînără, dar obosită. George se simți intimidat de privirea lui voalată, de efortul pe care celălalt îl făcea ca să-și țină ochii deschiși ca să se poată uita la el. Vocea nu-l miră : era groasă și tărăgănată, chinuindu-se să articuleze cuvintele și să stăpînească un căscat uriaș.

— Eu sînt Jurca Gheorghe... Ce doriți, domnule căpitan ?

În încăperea largă, cu geamuri mari și o lumină ciudat de intensă, izvorînd parcă din pereții netezi, albi, vocea aceasta părea totuși familiară.

— Am venit să-mi aduc adeziunea... Pentru primirea în partid, răspunse militărește George și, cu degetele neîndemînatice ale stîngii, începu să-și descheie diagonala, mantaua, vestonul. Foarte simplu, Jurca veni lîngă el și-l ajută, ca și cum ar fi fost vorba să care împreună o greutate.

— Rănit ?

— La Debrețin. Îi întinse hîrtiile : adeziunea lui, recomandarea șefului ECP — de la divizie. Jurca le parcurse repede, ținîndu-le foarte aproape de ochi și mormăind bătrînește :

— Da... învățător... Lunca... Lunca, repetă el, voind să-și aducă aminte de ceva... Stalingrad... T.V. „Conștiința unei necesități istorice... pentru"... Le puse pe birou, netezindu-le prelung cu dosul palmei. Cînd se întoarse spre George, ochii lui își pierduseră opacitatea aceea care se datora probabil oboselii : mici, negri, înfundați în orbite, luceau vesel și abia acum George își dădu seama că Jurca trebuie să fie mai tînăr decît el.

— O să le citim în ședință, mîine, dar eu cred că pot să-ți strîng mîna, tovarășe căpitan. Carnetul o să-l primești prin secretarul plășii, Mîndroc... Își încreți fruntea și repetă — Lunca ? Mi se pare că mai avem ocolo un comunist... i-am uitat numele. E cheferist. No, n-am ce face. I l-am uitat, mă prostesc...

— Şi ce misiune am ?

Jurca începu să rîdă, lăsîndu-se pe spate şi arătîndu-şi dinţii mari, albi, ca de lup.

— Cum aţi spus ? Misiune ? Asta sună milităreşte şi e adevărat. Vorbim încă de misiuni, sîntem înarmaţi... Se opri şi întinse mîna spre revolverul de la centura lui George.

— E al dumitale, sau...

— Al meu. De la un ofiţer sovietic.

— Şi eu am unul pe undeva, nu ţin minte... Dar aţi spus bine, misiune... Mai tîrziu vom avea însărcinări şi poate că vom întineri. Sigur, vom întineri... Uneori sînt potriviţi termenii ăştia militari, nu mă ştiu însă folosi de ei... La armată nu mi s-a dat nici puşca ; eram socotit turbulent... rău văzut, am curăţat cartofi şi closete... Redeveni serios : Misiunea, tovarăşe căpitan, oamenii. Oamenii, o celulă de partid... Veniţi din Ungaria, nu ? Aţi avut ocazia să vorbiţi cu cineva ?

— Numai cu... cîţiva colegi, se strîmbă George.

Jurca înţelese. Fără să-şi mişte scaunul, îşi înfipse coatele în genunchi şi se aplecă spre George :

— Mulţi ne înjură acum... vorbesc bineînţeles de alţii, decît aceia pe care o să-i zdrobim. Spusese cuvîntul simplu, ca şi cînd ar fi fost vorba de o operaţie casnică. Ştii cum e acum ? Mulţi poartă un scut de carton, pe care au scris cu litere mari „democraţie" şi ei ştiu că noi ştim că scutul e de carton, dar cred că n-o să avem curajul să-l rupem din pricina literelor acelora scrise la repezeală... Şi-n jurul lor se adună cei slabi, sau cei care nu ştiu adevărul.

— La adevăr nu se ajunge uşor, şopti George.

— Ştiu. Dar trebuie. Ei, oftă el, o să vă anunţe Mîndroc de la plasă, cînd veniţi după carnet. El o să fie mai concret, cunoaşte... Îl conduse pînă la uşă şi, în timp ce-i strîngea mîna, spuse, atît de neaşteptat şi de adevărat, că George tresări uimit :

— Poate că primirea mea, v-a decepţionat puţin... La capătul unui drum, străbătut cu greu... ar trebui

ceva înălţător... Deschise uşa şi, aplecîndu-se la urechea lui, spuse : Marile lucruri încep totdeauna simplu... Şi e bine aşa.

6

Ajunse înainte de ora două în faţa bisericii unde trebuia să se întîlnească cu profesorul acela de care-i vorbise Mareş. Toată istoria i se părea destul de încurcată, plină de subînţelesuri şi aproape-i părea rău că primise aşa de uşor. Se gîndise însă că nu strică un om în plus la şcoala din Lunca, mai ales că el o să aibă atîtea altele pe cap. Ploua încă, în răstimpuri, dar cerul se mai limpezise : avea acum aceeaşi culoare cenuşie, mată, ca asfaltul pieţii. Îi venea să zîmbească înduioşat, gîndindu-se la căldura familiară a bucătăriei de acasă, la patul mare, alb, cu salteaua în care dormind atîţia ani, trupul lui îşi întipărise forma.

Tocmai se pregătea să plece cînd, de după colţul străzii, se ivi un tînăr îmbrăcat într-un palton negru, lung, demodat, cu blana de la gît destul de roasă. Din pricina grabei era asudat şi ochelarii îi străluceau aburiţi. Se opri în faţa lui, foarte încurcat şi-l întrebă cu o voce (George nu-şi dădu seama de ce) rugătoare :

— Domnul director Teodorescu ?

— Da. Eu sînt.

— Îmi permiteţi... profesor Suslănescu. George strînse o mînă de copil, subţire, fierbinte şi asudată. Rămaseră amîndoi stingheriţi, neştiind ce să-şi spună.

— Cred că... domnul Mareş... v-a vorbit despre mine...

— Da. Fără să mă lămurească prea mult. Am înţeles doar că...

— Doresc să plec la ţară, începu să rîdă forţat Suslănescu. Avea un obraz îngust, neras, cu trăsături fine şi nervoase : zîmbetul îi era chinuit, trist şi te făcea să-i bănuieşti ochii, întotdeauna plini de lacrimi. Probabil doriţi... cîteva lămuriri, nu-i aşa ? O porni înainte şi

George se luă după el, întrebîndu-se încotro se duc. Suslănescu mergea repezit, cu tot trupul înclinat înainte şi mîinile inerte, prea grele.

— Explicaţia e... simplă... Bineînţeles n-am intenţia să mă eternizez la ţară, dar deocamdată... Trăim o perioadă tulbure... O mizerie îngrozitoare... sănătatea mea e şubredă... leafa nu-mi ajunge... Le spuse toate acestea dintr-o răsuflare, ca pe-o lecţie îndelung rumegată.

Pe neaşteptate îl privi drept în faţă pe George : dincolo de sticlele groase ale ochelarilor, ochii lui negri străluceau intens, foarte curaţi, neaşteptat de copilăreşti. De altfel în toată fiinţa lui era ceva de adolescent, ai cărui obraji fuseseră pe neaşteptate năpădiţi de o barbă deasă, sîrmoasă. Spuse apăsat, dar cu vocea tremurînd : Şi apoi... acolo e linişte... Mai merse cîţiva paşi şi adăugă : Vă rog foarte mult să fiţi de acord... Mi-am adus actele, diploma... şi, cu degete febrile, începu să se scotocească prin buzunarul dinăuntru al paltonului.

— Nu e nevoie... nu e nevoie, îl potoli, destul de nesigur, George. Şi cînd aveţi intenţia să veniţi ?

— Dar... o dată cu dumneavoastră ! Aveţi ceva împotrivă ?

— Nu, desigur... Doar că eu plec chiar azi...

— Vă pot însoţi. Bagajele-mi sînt făcute.

— Domnule profesor, glumi George, îmi face impresia că plecarea dumneavoastră seamănă cu o fugă ! Se aştepta să-l zăpăcească pe celălalt, îi trecuse prin minte că o fi vreun fost legionar care vrea să se ascundă, aşa că răspunsul promt, desluşit, îl descumpăni.

— Da, e o fugă !

— Şi... de cine fugiţi ?

— De mine ! Suslănescu răsuflă greoi, ca şi cum ar fi vrut să gonească o nelinişte şi preciză : Puteţi primi toate informaţiile despre mine, de la inspectorat. Sînt... membru al partidului socialist... am publicat un articol în „Vocea poporului"... Iar dacă... mai sînt şi alte motive, sînt numai de natură intimă...

— Bine... atunci...

— Mai am o singură rugăminte... V-ar deranja foarte mult dacă v-aş ruga... dar apropo, aţi mîncat ?

— Nu.

— ...dacă v-aş ruga să luaţi masa la mine ? Locuiesc prin apropiere... într-un fel de pensiune, nici o grijă, e plătită pînă la sfîrşitul lunii, surîse el, studenţeşte, şi... n-aş vrea să fiu singur... acum.

Pe faţa bronzată a lui George, pe care Suslănescu o cerceta pe furiş, se citea desluşit plictiseala ; asta îl făcu să roşească şi să adauge, aproape disperat :

— De altfel, va trebui să... mă găzduiţi probabil, o zi, aşa că aş vrea să... mă recompensez, prin anticipaţie.

Restul drumului îl străbătură tăcuţi ; din cînd în cînd Suslănescu, arătîndu-i pereţii stropiţi de găuri ai vreunei case, îi explica ce fel de lupte se dăduseră pe acolo, adăugînd că, desigur, asta nu-i poate produce nici o impresie, deoarece văzuse atîtea... Ajunşi pe malul Mureşului, Suslănescu se opri la poarta cochetă a unei vile, o descuie şi se dădu la o parte, ca să-i facă loc lui George să treacă. Străbătură o mică alee, mărginită de tufe uscate de trandafir, urcară cîteva trepte ; la uşă Suslănescu, din ce în ce mai stînjenit, îi spuse :

— N-o să vă supăraţi... dacă o să vă prezint ca pe un vechi prieten... Înţelegeţi... pentru convenienţe... Ei sînt nişte... burgheji ! Deschise uşa şi în clipa aceea se auzi un glas plin de femeie :

— Tu eşti Sandule ? Te aşteptam cu masa ! O uşă albă se deschise şi în prag se ivi o doamnă într-un elegant capot auriu. Încremeni văzîndu-l pe George, dar Suslănescu, rîzînd tare, forţat, îl prezentă :

— Închipuiţi-vă, doamnă... un prieten din copilărie... domnul căpitan Teodorescu... L-am întîlnit din întîmplare şi mi-am permis... Doamna procuror Velceanu... Ea îşi înclină capul frumos, cu trăsături netede, înconjurat de aureola arămie a părului.

— Mi-am permis... să-l invit la masă...

— Îmi face plăcere. În permisie, domnule ?

— Mă întorc de pe front, spuse George răgușit.

— Domnul Suslănescu vă va conduce la baie... Noi vă așteptăm... îi lăsă singuri și intră în sufragerie, tîrînd în urmă o dîră de parfum greu. Ca să nu-i lase timp să spună ceva, Suslănescu îl ajută vorbind într-una, să se dezbrace, îl conduse la baie, se miră că nu e apă caldă.

— Sînt foarte simpatici... neprotocolari... Să nu credeți că... Poftim prosopul... Îndată după masă, dacă vreți, plecăm. Eu sînt gata... Sau poate... cîteva ceasuri de somn... Nu ? Bine, cum doriți... Pe aici...

Intrară într-o odaie luminoasă, tapisată cu mătase roșie ; în mijloc, pe masa mare, acoperită cu damasc, tacîmurile obișnuite fuseseră înlocuite cu altele, de argint. George strînse mîna procurorului Velceanu, care părea enervat, clipea des din pleoapele umflate, verzui și-și pipăia nodul cravatei, strîmbîndu-l. Numai în clipa cînd ridică păhărutul de țuică, își strîmbă fața gălbuie, smeadă, într-un fel de surîs și se înclină spre George :

— În cinstea... nu-i așa, a victoriei apropiate, căci e foarte apropiată. Doamne-ajută ! Se așezară într-o stinghistereală totală, pe care bietul Suslănescu încerca zadarnic s-o împrăștie, sărind de la un subiect la altul. Velceanu găsi cusururi supei, friptúrii, cartofilor, care erau uscați, apoi, pe neașteptate îl țintui pe George cu degetul :

— Ați fost mult timp prizonier ?

— Aproape doi ani...

— Aha și ce credeți, va trebui mult pînă să se introducă și la noi raiul comunist ?

George își așeză ușor furculița în farfurie și-l privi fix :

— Da. Va fi destul de greu...

Suslănescu sări :

— Ascultați, una fantastică ! Știți că se vorbește... am auzit din foruri serioase, că domnul Varga va fi primar ?

— Nu m-aș mira, surîse doamna Velceanu. O porcărie în plus...

— Și a doua veste, își savură dinainte efectul Suslănescu, e că astăzi voi avea regretul să vă părăsesc. Mi-am găsit un post de învățător la țară. Încep apostolatul. În cinstea lui ! Dădu peste cap paharul cu vin, se înecă, tuși și stropi fața de masă. Fața doamnei Velceanu se acoperi de o paloare verzuie ; numai buzele fardate, ușor unsuroase, rămaseră roșii, ca o rană brusc apărută.

— E-te-te, mormăi Velceanu, și continuă să se scobească în dinți, preocupat, încruntat din pricina durerilor pe care și le isca.

— Vorbești serios ? întrebă Mimi, după un timp, cu voce uscată.

— Extrem de serios... Domnule Teodorescu, serviți-vă din cafeaua aceasta, în prepararea căreia doamna Velceanu e o maestră desăvîrșită. Da, se aplecă spre ea, plec, doamnă. Evident, cuvintele ar fi prea slabe, ca să exprime recunoștința pe care vi-o păstrez, pentru tot ce-ați făcut pentru mine...

— Am auzit un banc excelent, interveni procurorul. Și începu să povestească, cîntărindu-și fiecare cuvînt, o istorie plicticoasă, încărcată de amănunte și descrieri. Doamna Velceanu se ridică încet, rezemîndu-se de marginea mesei, și îl rugă pe Suslănescu s-o urmeze în odaia de dincolo. Sentimentul că asistă, ca un martor nepoftit, la o întîmplare pe care n-o înțelegea, îl paraliza pe George. Vinul băut i se urcase la cap, îmbujorîndu-l și osteneala i se strecura în vine, cu mii de ace. Răspundea cu cîte-un „da, desigur, ...nu e rău", glumelor pe care Velceanu le debita, și din care auzise cîteva azi dimineață, la Inspectorat, apoi deodată încremeni, deoarece din odaia cealaltă se auzeau foarte limpede cuvintele celor doi :

— Ești nebun ? De ce faci asta ?

— Trebuie, doamnă... Glasul lui Suslănescu, încordat, vibra cu o notă mai sus decît era normal. Viața

m-a învăţat că există momente unice... pe care nu mai am dreptul să le scap... Era... un cerc aparent vicios, în care m-am complăcut... fără să-mi dau seama...

— Şi... eu ? Întrebarea se auzi şoptită, dar limpede. Velceanu curăţa o pipă, înşirînd pe faţa de masă, boabele umede, amare şi puturoase de nicotină.

— Vă mulţumesc pentru masă, se ridică George. Tîrşi scaunul, căutînd să facă zgomot cît mai mult, dar Velceanu, cu un rînjet placid, îi făcu semn să se aşeze.

— Ocupă loc, domnule, te rog. Trebuie să se isprăvească interesanta scenă de dincolo. Îl duci cu dumneata pe Suslănescu ?

— Da, murmură George.

— E un tînăr de treabă şi idiot. L-au apucat elanuri bolşevice. Mi-a ţinut multe predici despre misiunea intelectualului, despre destin şi...

— ...gîndul acesta m-a bîntuit şi pe mine, doamnă, cu aceeaşi nesinceritate esenţială. Sîntem prea sănătoşi şi... prea romîni, pentru aşa ceva. Necesită nu numai curaj ci şi o anumită filozofie... demodată, doamnă, şi apoi... urmează o epocă de vitalitate. De dincolo se auzi un ţipăt, apoi linişte. Suslănescu se ivi în prag. Era cu paltonul pe el, încheiat la toţi nasturii şi tîra un geamantan legat cu o frînghiuţă.

— Domnule Velceanu, iertaţi această plecare atît de bruscă.

— La revedere, mă.

O servitoare intră şi anunţă că a sosit trăsura. Suslănescu porni înainte, împiedicîndu-se în geamantan, se urcă şi se trînti pe bancheta de piele, apăsat, privindu-şi încăpăţînat ghetele scîlciate. George îl urmă şi abia în trăsură izbuti să-şi încheie toate cataramele.

Îi spuse enervat :

— Eşti nebun, domnule... S-a auzit tot !

— La gară ! ţipă Suslănescu, înghiontindu-l pe birjar. La gară ! Şi întoarse spre George un obraz roşu, în care ochii aveau o strălucire tîmpă, de mort subit.

7

„Restaurantul“ gării, părea un hangar de aviaţie : o baracă nemaipomenită, din tot felul de scînduri, de vagoane, din poduri de case, uşi, mese, bătute în cuie la întîmplare ; acoperişul din foi de cort, cusute cu sfoară, peticite şi găurite, prin care ploua, ca şi cum n-ar fi fost. Pe jos, zgură roşie, mormane de hîrtie, de cîrpe, oameni trîntiţi, boccele, bagaje, saci, resturi de mîncare, totul învăluit într-un fum dens, albastru, pe care-l tăia cu fiinţa lui subţire, colţuroasă, patronul, un băieţandru cu nasul mîncat de lupus, care vărsa de băut dintr-o imensă damigeană pe care-o ţinea strîns, la subsuoară. Din buzunarul paltonului de piele scorojită, ieşea tocul unui revolver militar, pus la îndemînă. Toate acestea îi păreau lui George de mult cunoscute, fără să şi le poată lega în minte de ceva : un oraş, o stradă, sau o gară pe unde umblase. Tot timpul drumului stăruise în el o jenă îngheţată din pricina celor petrecute azi. Îşi spunea că va trebui mult timp pînă să se obişnuiască cu mentalitatea încîlcită a celor „de acasă“, dar asta nu-l liniştea : tremura interior, ca şi cînd dintr-o clipă într-alta ar fi trebuit să sosească trenul şi era în primejdie să-l scape. În schimb Suslănescu era de-o veselie nestăpînită, vorbea dezlînat, pronunţînd mereu cuvîntul „vacanţă“ ; hamalului care le adusese bagajele la restaurant şi le spusese că abia peste două, trei ore pleacă un tren în direcţia Oradea, îi dăduse un bacşiş uriaş şi omul, plecat de şale şi bîiguind „săru' mîna, săru' mîna domnilor'“, rămăsese pe peron ca o sperietoare de ciori, clătinată de vînt. Abia duhoarea stătută şi groasă dinăuntru îl mai potoli. Îşi găsiră cu greu loc la un capăt de laviţă, alături de un precupeţ care dormea liniştit cu capul pe mîini şi îndată patronul îi zări, le aduse două pahare mari, de sticlă groasă şi le umplu cu ţuică. Băură tăcuţi, George din obişnuinţă, Suslănescu exagerînd plăcerea produsă de spirtul greţos. După al doilea pahar umplut cu promptitudine, Suslănescu deveni volubil.

— Sper că o să ne înțelegem bine, domnule director. Dumneata ești un om tăcut, ponderat, calități care mi-au impus, prin contrast... Iartă-mă... te-am făcut să asiști la o scenă penibilă. Știam că va fi așa și tocmai din pricina aceea am insistat să vii... Ce vrei ? Eliberarea e... Clipi din ochi, dar imediat îl copleși tristețea. Aruncă o privire circulară în restaurant : cei mai mulți dormeau, alții sporovăiau în șoaptă ; în fața lor, lîngă peretele de lemn, doi bărbați sărutau pe rînd buzele groase, cenușii, ale unei femei care stătea pe o buturugă, cu picioarele depărtate și mîinile mari, roșii în poală, ca doi căței nou născuți.

— Fioroasă promiscuitatea asta... nu ? Nu m-am putut obișnui niciodată, deși am trecut prin atîtea... Oare din tot ce vedem se va naște, ca pasărea Phoenix, demnitatea umană ? Așteptă întunecat răspunsul.

— Depinde de succesul revoluției, rosti încet George.

Suslănescu rămase cu sprîncenele ridicate, ca și cum nu i-ar fi venit să creadă. Apoi, fără rușine, începu să-l cerceteze pe George. „O față neobișnuită, o frumusețe bărbătească, rigidă, o inteligență calculată“, își spuse. Suferința fizică îi subțiase obrazul îngust, bronzat, cu oase puternice sub pielea tăbăcită. Dar ceea ce-l impresiona mai mult erau ochii cenușii, cu gene dese și scurte : aveau o strălucire metalică, pătrunzătoare. Păcat că nici alcoolul nu-l face mai vorbăreț. Simți dintr-o dată, ca de atîtea ori pînă acum, că de omul acesta se va lega din toată puterea, că iarăși acțiunile lui se vor coordona într-un fel anume, care să-i fie pe plac celuilalt, să-l ridice în ochii lui. Pînă acum acceptase asta ca pe o fatalitate, dar acum se gîndi cu o bucurie secretă că în noua viață care începea, totul depinde într-adevăr numai de el. „Să trăiești cu luciditate, ca un conspirator, iar momentele de deznădejde să le îneci în acțiune... într-o acțiune care să aibă șanse istorice de succes...“ Și iarăși se gîndi, cu fericirea aceea legănătoare pe care i-o producea întotdeauna alcoolul, că viața lui începe din nou nu numai în ceea ce pri-

veşte viitorul, dar şi trecutul... Se vor destăinui unul altuia şi tot ceea ce a fost, va căpăta alte semnificaţii.

— S-ar putea spune că şi eu mă întorc de pe front, spuse el cu dezinvoltură. Au fost şi pe aici mari bătălii... şi-au avut răniţii lor, marii lor mutilaţi. Senzaţia că a fost numai începutul e măreaţă şi înfricoşătoare...

Se opri brusc, speriat.

— Vă displace că sînt atît de vorbăreţ ?

— Nu... atîta că nu sînt obişnuit... Trebuie să-mi aduc aminte şi alte noţiuni, decît cele pe care le-am folosit atîţia ani...

— Ce drăgălaş aţi spus asta ! Dră-gă-laş !

— Ce aţi predat pînă acum ?

— Istoria, dădu din umeri Suslănescu. Istoria din care nu ştiu o boabă... Figurat, sigur !

George îşi aprinse o nouă ţigară şi tăcu, privindu-l cu ochii micşoraţi din pricina fumului înţepător. Vorbăria asta îl plictisea şi-l obosea ; i se părea neserioasă, ca şi veselia celuilalt după scena aceea groaznică din casa procurorului, şi se întrebă îngrijorat ce belea şi-o fi luat pe cap. În divizie, în timpul marilor frămîntări prin care trecuseră fiecare, discuţiile lor, chiar cele mai pasionate, erau legate de ei cu mii de fibre : se certau pentru *fapte*, pentru o interpretare istorică, pentru o atitudine, pentru un om, cu senzaţia precisă că se naşte ceva în clipele acelea ; mai tîrziu, în spital, discuţiile şi problemele altor ofiţeri i se păruseră meschine, oamenii se pregăteau voioşi şi nerăbdători să se întoarcă la ceea ce lăsaseră acasă înainte de război ; pe el îl priveau cu neîncredere pentru că citea broşuri marxiste şi părea stingherit atunci cînd vreunul începea să descrie cu lux de amănunte cum se culcase cu vreo infirmieră. În anul de lagăr se obişnuise să creadă că tot ceea ce aparţinea Omului, inclusiv fiecare cuvînt, e preţios şi trebuie drămuit ; de aceea, ori de cîte ori izbucnise vreo discuţie violentă, în care oamenii se certau doar ca să facă ceva, se retrăgea prudent şi uşor dispreţuitor. „Tot ceea ce veţi face, va trebui gîndit pînă în ultimele consecinţe“, îi spusese Mihail Alexandrovici,

într-una din nopţile acelea îngrozitor de lungi, cutreerate parcă de un vînt de înţelegere vecin cu nebunia, cînd aştepta să fie împuşcat şi după ce văzuse că asta nu se întîmplă, încerca din răsputeri să ucidă în el orice mijire de nădejde, ca să nu sufere.

Între timp patronul le mai adusese un rînd de pahare şi, la cererea lui Suslănescu, nişte castraveţi muraţi, mari şi zbîrciţi, într-o farfurie cu muştar.

— Pot acum să vă mărturisesc că fug la ţară, în căutarea unui ideal, spuse Suslănescu, în timp ce-şi ştergea ochelarii de blana căciulii. În căutarea unui Sens.

— Acestea pot fi găsite şi în altă parte. Pretutindeni unde sînt oameni, spuse răstit George. Suslănescu clătină din cap, ca şi cum ar fi primit o palmă amicală.

— Poate. Dar întîi trebuie să devenim noi... Iar cînd eşti murdar, trebuie să te speli.

— Şi de ce te simţi murdar dumneata ? îl ţintui George, cu un fel de nervozitate.

— Eu personal, nu. Tagma din care fac parte... Trebuie să recunoşti că intelectualitatea romînă a eşuat lamentabil pînă acum... Şi alte ţări şi-au avut, mai de mult încă *Götterdämmerung*-ul lor, dar nici unde intelectualii nu şi-au plîns mai aprig zeii detronaţi, n-au murit mai masiv o dată cu ei...

Avu senzaţia — ca un fel de trezire — că vorbeşte în gol şi se posomorî brusc. Dintr-o dată, hangarul unde se aflau îi apăru în respingătoarea lui murdărie şi fuga lui din nou lamentabilă.Împărtăşise cîteva frînturi de idei acestui militar ostenit, a cărui tăcere ascundea poate o indiferenţă şi o neînţelegere ostilă. Se simţea iarăşi singur, părăsit, cu fiorul acela de nelinişte cutreierîndu-i, fizic, tot trupul. Îşi bău paharul cu greaţă.

Afară se auzi fluieratul unui tren ; în clipa aceea mulţimea se însufleţi, se îmbulzi spre uşa barăcii unde se auziră zbieretele furioase ale celor striviţi sau împiedicaţi să iasă. Se vede că patronul stabilimentului îşi luase toate precauţiile, deoarece un personal foarte numeros, nişte haidamaci în zdrenţe şi neînchipuit de murdari, se repeziră la mesele celor care nu plătiseră

încă. Afară, trenul era încolţit din toate părţile : din mers lumea se căţăra pe acoperişul plin, sărea pe trepte, îi împingea pe cei care voiau să coboare. George şi Suslănescu se repeziră în urmă şi îşi găsiră, fără prea mare efort, un loc într-un vagon deschis, de marfă. O ploaie măruntă, foarte rară, cădea iarăşi, înecînd toată gara într-o pîclă sură, înţepătoare, ca un fum rece. Ameţit de alcool, gîtuit de frică — amintirile călătoriilor din vara trecută erau încă prea vii — cu mîinile încleştate pe geamantanul lui vechi, legat cu sfoară, Suslănescu încercă să nu se gîndească la nimic.

Peste două ceasuri trenul se urni greoi, chinuit, roţile scrîşniră, alunecară de-a lungul şinelor ude şi părăsiră oraşul, deasupra căruia se învălătuceau ghemotoace mari de pîclă, de fum. George îşi trăsese gluga peste cap şi, cu ţigara aprinsă în colţul gurii, adormise. Vagonul era plin de oameni, ghemuiţi cu genunchii la gură, oferindu-şi spatele umil încovoiat, ploii monotone, ca de toamnă...

8

Plecarea lui Suslănescu „în căutarea adevărului" nu era totuşi rezultatul unui simplu impuls. De luni de zile prietenii lui erau uimiţi de schimbarea care se petrecuse cu el : în locul izbucnirilor pasionate de odinioară, în urma cărora se prăbuşea epuizat, cu ochii în lacrimi, devenise ironic, rece, calculat, dar într-un fel aparte, plin de surprize ; alteori părea absent la tot ce-l înconjoară, zile întregi, îşi făcea lecţiile în silă, azvîrlind datele şi numele (care altădată avuseseră pentru el atîta semnificaţie secretă, din care reuşea să transmită celorlalţi măcar emoţia) cu un fel de plictiseală neprefăcută. Fu văzut o dată, în timpul unei mari manifestaţii muncitoreşti, pe un trotuar, privind cu ochii măriţi, palid, scurgerea cenuşie a mulţimii, peste care, din loc în loc, fîlfîiau, ca nişte aripi roşii, drapelele. În cancelarie discuţiile preferate ale colegilor : foametea, mizeria, nădejdile îndreptate spre America, siguranţa veselă,

că toate acestea nu vor dura mai mult de şase luni, nu-l atrăgeau. Stătea ghemuit pe un scaun, aproape de fereastră, citind încordat, aproape atingînd cu fruntea filele, o carte învelită riguros în foaie de ziar. Dacă la început toate acestea intrigaseră, curînd nimeni nu-i mai dădu nici o atenţie : de aceea izbucnirea lui produse stupoare, în ziua cînd profesorul de geografie, Blaga, tremurînd de indignare, povesti că ziarul P.N.Ţ., „Ardealul Democrat“, fusese interis, iar cei care-l difuzau, fiii celor mai bune familii din oraş, maltrataţi de muncitori unguri. Suslănescu, alb ca varul, cu tot obrazul tremurînd se repezise în mijlocul cancelariei şi începuse să urle :

— Nici acum n-aţi înţeles ? Şi acum continuaţi să debitaţi aceleaşi gogoşi răsuflate, jalnice ? Minciuni ! Noi... să mai vorbim... Noi, care... am trădat, am minţit, am înşelat acest popor nenorocit, această turmă ! Istoria se face afară, în stradă... aşa cum s-a făcut întotdeauna, dar pe atunci ne măguleam egoismul, crezînd că şi noi... buricul pămîntului ! Treziţi-vă o dată, nefericiţilor ! Îţi temi prăvălia dom'le Blaga ?

Luaţi pe neaşteptate, profesorii se dezmeticiră cu greu ; începură să strige, dar vocea lui Suslănescu acoperea tot vacarmul.

— Bate un vînt de înnoire... e revoluţie, domnilor. Şi ori o vom înţelege, ori o să ne calce în picioare... aşa cum merităm, de altfel !

Ieşi, trîndind uşa, de zăngăniră geamurile şi în clasa VIII-a, unde avea cursuri, le vorbi elevilor nu despre „Imperiul Romîno-Bulgar“, cum prevedea condica, ci despre comunişti, despre sacrificiile lor în închisori, în lagăre, despre imensa porcărie care a fost Romînia, despre democraţie, fascism, strigînd din răsputeri într-o tăcere nedumerită la început, apoi ostilă făţiş. Sări de la una la alta, uneori voia să dea precizări, să fie crezut, citea mărturii, alteori era numai vibrant, poetic. Peste două ceasuri liceul vuia : Suslănescu a înnebunit ! Directorul îl chemă la cancelarie, îl puse să stea în cel mai bun fotoliu şi se interesă cu o desăvîrşită lipsă de

tact, de starea sănătăţii lui ; îl sfătui să ia un concediu, ceea ce Suslănescu, la capătul puterilor, primi fără să crîcnească. Din ziua aceea nu mai dădu pe la liceu ; leafa i se trimitea acasă, iar pe stradă, cînd întîlnea vreun coleg, trecea pe trotuarul celălalt.

Totul începuse din pricina fricii şi a remuşcărilor. Toată lumea „bine" vorbea de naţionalişti bătuţi, asasinaţi mai rar, trecuţi pe liste negre, dar nimeni dintre cunoştinţele lui Suslănescu nu avea un depozit atît de mare, mereu împrospătat, ca Velceanu. Procurorul scăpase de primele epurări, dar era foarte neliniştit. Se înscrisese în partidul social-democrat, fără ca asta să-l facă să se simtă la adăpost. Părea că-i face o plăcere nespusă să se înconjoare cu o atmosferă de teroare, dormea pe jumătate îmbrăcat, într-un antreu cu mai multe ieşiri, avînd pe noptieră revolverul şi un geamantan cu lucruri necesare. Cerceta într-una o hartă, pregătindu-se să fugă spre Apus, dar îşi amîna mereu plecarea. De la lucruri generale, trecu la personalităţi : doctorul Guiaşiu ar fi fost arestat ; despre Suslănescu ar fi auzit într-un mediu de „stînga" : „A, boiernaşul ăla, şovin ? Îi vine rîndul"... Cînd află de ieşirea din cancelarie, îi spuse, surîzînd cu bunătate :

— Crezi că îi poţi duce aşa ? Ăştia nu se înşală, dragă... În liceu nu-ţi dai seama ce muncă precisă, duc comuniştii... Cum se pregătesc pentru vremea cînd vor veni la putere. În momentul acela, toţi vom avea o etichetă de care nu vei putea scăpa niciodată...

Există o voluptate amară a schimbării totale de atitudine, pe care Suslănescu o încerca în secret, de cîtăva vreme : cumpărase din librării, adunase de prin bibliotecile prietenilor tot ce era publicaţie marxistă, dispus însă dinainte să accepte totul, dorind cu fervoare în adîncul sufletului, să fie convins. Lucrul nu a fost din cale afară de greu. Avusese o viziune sentimentală, impresionistă a istoriei, iubită ca muzica de exemplu, liric. Plăcerea, beţia, pe care i-o da istoria, venea din posibilitatea lui de-a crea pentru sine, dintr-un mîner de spadă într-un muzeu, dintr-o replică sonoră, dintr-un

detaliu arhitectonic, o întreagă atmosferă plină de sunet şi de culoare şi de-a realiza, în acelaşi timp — lucid — distanţa de netrecut, nostalgia timpului. Istoria Romîniei o judeca după aceleaşi criterii, cu un adaos patriotic format din cîteva locuri comune : rolul nostru de apărători ai civilizaţiei — de unde mîndria destul de puerilă că am participat într-un mod indirect la clădirea Versailles-ului — latinitatea incoruptibilă, marile calităţi ale unor domnitori care fiind într-o ţară mică nu s-au putut valorifica, laudele pe care ni le-au adus străinii : „Atlet al lui Crist“, aprecierile lui Custos, în „Atrii Heroici“"... De aceea, analiza superioară a lui Marx, ironia lui, înţelegerea marilor legi care guvernează lumea şi istoria, îl copleşiră. Avea impresia că se află în faţa unei personalităţi covîrşitoare care, din mulţimea de nume, date şi fapte, pe care le ştia şi el, reface lumea, punîndu-le pe toate la locul pe care într-adevăr l-au ocupat. Vechiul deziderat al cronicarilor, „din cele trecute să pricepem cele viitoare“, devenea acum un imperativ cutremurător. Trăi zile întregi într-un fel de beţie, amestecînd epoci, avînd un fel de viziune a mulţimilor obscure şi infinite, care creează şi distrug, într-un proces colosal, faţă de care vechea lui „înţelegere“ era puerilă. Ceea ce se obişnuise să numească fatalitate nu era decît recunoaştere ; în locul spaimei în faţa evenimentelor venea siguranţa, gîndirea se putea avînta, înflăcărată şi liberă în toate direcţiile.Se pomeni rîzînd cu hohote de ironia cu care Engels îl reducea la neant pe Dühring, dar cu sentimentul că Engels e de faţă şi el îl flatează, supralicitîndu-l. În sfîrşit Revoluţia rusă şi primele cărţi sovietice apărute, îl aruncară într-o lume a cărei existenţă n-o bănuise măcar. Avea senzaţia că simpla participare intelectuală îl face mai bărbat ; citea cu acea uitare de sine şi emoţie epică, pe care o pierduse din adolescenţă, chiar dacă aceste pagini n-aveau subtilitatea literaturii franceze sau adîncimea lui Tolstoi şi Dostoievski. Îşi dădea însă seama că între convingerea lui interioară, sinceră, şi felul cum societatea va accepta această convingere există o prăpastie. Va fi făcut

oportunist, fripturist, i se vor aduce argumente pe care va fi silit să le combată cu noile lui arme, ceea ce va accentua impresia detestabilă asupra caracterului lui. Concesii nu voia să facă, nici una. Aspectul moral al societății în care se învîrtise pînă acum îi apărea într-o lumină crudă : în dosul rățoielilor lor — a căror contradicție cu viața pe care o duceau i se păruse oarecum tragică, fără măreție, dar tragică — apărea o rapacitate obiectivă, *de clasă,* ceva care mînjea idealurile cu care se împăunau.

Dacă în singurătatea camerei lui, unde stătea toată ziua trîntit în pat, cu un maldăr de cărți, chiorîndu-se la veilleuză, i se părea ușor să-i înfrunte, să-și strige mintal disprețul, își dădea seama că era prea slab ca să lupte efectiv împotriva lor și nici nu simțea de altfel vreun imbold pentru așa ceva : ar fi polemizat cu plăcere cu vreun istoric susținînd vechile teze, cu aceeași adorație cu care le susținuse el, dar ziarele erau pline doar de atacuri veninoase, personale, calomnii sau țipete ultragiate în numele „democrației", zeița la modă. La urmă își spuse că totul se reduce, în ceea ce-l privește, la o salvare personală. Contribui la aceasta, prin ricoșet, o discuție cu Răducanu, fost profesor de naturale, acum ajutor de primar, sau așa ceva, în administrația Groza. Într-o zi acesta veni să-i facă o vizită. Era mic, slab, prost îmbrăcat și cămașa îi era destul de cenușie la guler. Rămăsese tot vesel, copilăros, dar agitația lui și lucirile sigure din priviri, dezmințeau atît bonomia lui exagerată, cît și silințele pe care și le dădea să nu ia o atitudine protectoare față de el. Discutară multă vreme lucruri la ordinea zilei, în fond indiferente lui Suslănescu, cînd, pe neașteptate, Răducanu îl întrebă ce anume determinase ieșirea sa din cancelarie. Suslănescu se sili să explice, cît putea mai bine și poate tocmai de aceea fu confuz și neconvingător. Își dădea seama că se încurcă, amesteca fără rost „epoca", „marile cutremurări interioare" și rămase uluit atunci cînd Răducanu, apropiindu-se de el și punîn-

du-i mîna pe genunchi, îi spuse, cu un surîs de circumstanţă :

— Ştii ce se vorbeşte ? Că ai fi făcut asta... ca să te pui la adăpost, ca să... te rog să nu te simţi jignit... ca să acoperi unele lucruri din trecut.

Roşu ca jarul, tremurînd interior, deoarece cele cîteva articole pe care i le scrisese lui Vîslan, ori participarea lui la discuţiile veninoase din „lumea bună“, i se păreau crime oribile în ochii neînduplecaţi ai revoluţionarilor, Suslănescu negă, jură, protestă.

— Trebuie să-ţi spun un lucru, îl linişti la despărţire Răducanu... Pentru opera pe care o pregătim, avem nevoie de tot ce are bun acest popor, de toată inteligenţa, de toate forţele care vor să vină alături de noi, cinstit.

La o săptămînă se auzi că Vîslan, directorul „Ardealului Democrat“, ar fi fost arestat ca criminal de război. Deznădăjduit, Suslănescu îşi spuse că i-a sosit ceasul. Desigur, Vîslan îşi va denunţa toţi colaboratorii, va poza în escroc simpatic, incult şi idiot, care făcuse totul pentru bani, va dovedi că era incapabil să susţină măcar o singură idee, dintre sutele care apăruseră sub semnătura sa. Cu atît mai groaznică i se părea situaţia lui, cu cît nu se simţea capabil să înfrunte martiriul pentru o cauză hidoasă, pentru „burghezie“. (Folosea termenii aceştia, într-o nouă accepţiune, plină de semnificaţiile lor politice şi filozofice, cu deliciul novicelui). Velceanu, care ancheta cazul, plin de groază din pricina năpastei care se abătea pentru prima oară asupra unuia din cercul pe care-l frecventase şi el, era de nepătruns şi nici Suslănescu nu-l întreba nimic, ca să nu se sperie. O singură dată Velceanu scăpase cîteva detalii înficoşătoare : se părea că Vîslan fusese înfundat chiar de baronul Papp, în urma unui şantaj, dar cînd Suslănescu, pierzîndu-şi cumpătul, ceru amănunte, retractă totul, îi ceru cuvîntul de onoare că va tăcea şi, din ziua aceea, începu să se poarte duşmănos cu el. Atmosfera din casă era insuportabilă : o teroare absurdă, dementă îi zgîlţîia pe toţi ; păreau că locuiesc într-o casă cu stafii.

Relațiile cu Mimi Velceanu se reînnodaseră la cîtva timp după întoarcerea din refugiu, după ce ei îi ieșise din cap ideea că, după toate prin cîte a trecut, poate „începe o viață nouă, liberă“. Pasiunea și disperările dispăruseră, lăsînd loc unei intimități casnice, comode. Uneori ea se mai revolta și îi arunca în obraz cuvinte grele, îi spunea că n-o satisface și se culcă cu el numai din milă. Deși se vedeau în fiecare zi, dacă ar fi încercat în absența ei să și-o închipuie, nu i-ar fi putut recompune trăsăturile. Doar în scurtele momente intime, regăsea o vagă duioșie pentru această femeie îmbătrînită, care se zbătea cu ochii închiși alături de el.

Își dădu seama că trebuie să plece de aici, într-una din zilele acestea incerte care nu semănau cu nimic, pe malul Mureșului ; apa, ca o masă de pămînt lichid, cenușiu, curgea atît de încet, încît privită multă vreme părea nemișcată, între malurile care alunecau. Vîntul șuiera dinspre pustă, rece și vesel. Zgribulit, Suslănescu se așeză pe o bancă, strîngîndu-și paltonul în jurul picioarelor, ca pe o rochie. Era oprimat, frămîntat de un neastîmpăr rece, dușmănos, ca o febră. „Am să plec de aici“, își spuse și în prima clipă simți o imensă ușurare, mirarea că nu se gîndise pînă acum la un lucru pe care-l putea realiza atît de simplu. Nu-l lega nimic de acest oraș obtuz, de oamenii mărginiți și condamnați la moarte care-i populau străzile și cîrciumile : simplul cuvînt *plecare* trezi în el o ciudată senzație de căldură, o suită de imagini strălucitoare, ca dintr-o goană veselă prin locuri însorite. Peste două zile se întîlni cu Mareș, de la inspectorat și, după ce vorbiră plictisiți despre mizeriile vieții, Suslănescu îi spuse, într-un oftat :

— Ei, cum aș pleca de aici...

Bătrînul deveni foarte serios, merse un timp îngîndurat, apoi zise :

— Știi că ar fi foarte bine... *Foarte* bine...

— Unde ? surîse Suslănescu.

— De pildă, într-un sat... Nu-ți are nimeni baiul, te mai îngrași, că încape pe dumneata... Într-un sat... e

liniște... Multă liniște... Oamenii de acolo n-au fost corupți încă...

Rămase să se mai gîndească, dar nu-i trebui multă vreme. În copilărie își petrecuse cîteva vacanțe la țară și-și aducea aminte vag, de ceva verde, strălucitor și de mult alb, sub un cer senin. Bucurii uitate... Din ziua aceea începu să-l bombardeze pe Mareș cu telefoane și vizite. Îl întări în credința că e amenințat, că vrea să se ascundă, dar îl rugă totodată să-i găsească un director mai cult, cu care să poată schimba o vorbă și, dacă se poate... chiar unul cu idei „noi", ceea ce Mareș îi făgădui uimit.

În loc să renunțe la această idee, cu cît treceau zilele, ea îi părea din ce în ce mai atrăgătoare, singura soluție. Liniște și puritate, alți oameni.

Își pregăti bagajele. Mimi se arătă furioasă, cînd el îi spuse că va pleca, apoi crezu că înțelege : e un mic șantaj, absurd și copilăresc.

Cîmpia cenușie plutea de-a lungul trenului ; departe, linia orizontului aducea cu un șarpe înaintînd în ondulări largi, leneșe. O pustietate fără sfîrșit, ca o țară moartă, ca o mare toropită, plumburie. Teodorescu dormea mereu, nepăsător și nemișcat, manechin în haine militare. Nu se trezi decît la începutul nopții și-i spuse lui Suslănescu cu o voce răgușită :

— Pregătește-te... Am ajuns...

— Da, da, răspunse acesta, sfios. Inima îi bătea dezordonat, se temea și era nerăbdător în același timp, iar pe buze îl ardea un vers pe care și-l spuse pe toate tonurile, patetic, melancolic și batjocoritor :

Amer savoir celui qu'on tire d'un voyage...

9

O gară înecată între pomi, mormane de umbră, gîfîitul locomotivei, strigăte ; de undeva o vacă mugea, deznădăjduită : toate acestea apărură dintr-odată,

aproape amenințătoare. Trenul păru că se sparge în mii de bucăți, oamenii coborau unii peste alții, făcînd să trosnească scîndurile vagoanelor.

— E fîntînă p-aici ?

— Cît stă, mă ? Cît stă, n-auzi ? Întreabă-l pe ăla !

— Unde-i buda, mă, care știi ?

— Te taie, ce ?

Deodată, chiar lîngă vagonul din care George și Suslănescu se zbăteau să coboare, răsună un zbieret ascuțit, metalic, ca și cum cineva și-ar fi încercat, în noapte, toată puterea plămînilor :

— Dom derectoooor ! Un's'teți dom derectououououoor !

Și, îndată, o voce spartă de adolescent emoționat :

— Tăticulee !

— Aici ! strigă George și se lăsă să alunece jos, cu o sprinteneală nesocotită ; își pierdu echilibrul și căzu, lovindu-se la genunchi și julindu-și palma. Se ridică îndată și șopti :

— Dan, unde ești ? Din întuneric cineva îi căzu la piept, stîngaci, răsuflînd greoi. Îl cuprinse de gît și-și alătură obrazul de al lui, simțindu-i netezimea catifelată, dar și firele țepoase din bărbie. De emoție băiatul nu putea spune nimic și, ca să-și învingă lacrimile, se smuci de lîngă el.

— Ați venit dom'derector, ați venit cu ajutorul și cu îndurările celui care pe toți ne vede !...

Țăranul care-l strigase atît de aprig îl îmbrățișă și el, culcîndu-și capul pe umerii lui, apoi începu să plîngă din răsputeri. Era beat mort, i se împleticeau picioarele și-l zdrobea înduioșarea.

— Că de cîte ori... în sfînta beserică... noi toți nu ne-am rugat...

În clipa aceea trenul porni, zdruncinîndu-se, învăluit într-o ploaie de fluturei de jăratic.

Săriră la o parte și rămaseră asurziți. Cîțiva pași mai încolo, Suslănescu se silea să lege sfoara în jurul geamantanului. Văzînd că sărutările s-au terminat se apropie, încovoiat de greutatea bagajului.

— Fiul meu, îl prezentă George pe Dan. Domnul Suslănescu... dar, poate, vă cunoaşteţi de la liceu...

— A... dumneata eşti fiul... Ne cunoaştem, evident, şopti Suslănescu cu o voce şuerătoare. Mi-a fost elev şi... şi...

— Domnul profesor a venit să funcţioneze un timp la noi, la ţară...

— Îmi pare bine, răspunse Dan.

Grozuţa, care tăcuse pînă acum, hăuli dintr-odată :

— Dumnezeu cel îndurat v-o aduus ! Tulvai, doamne, tulvai, doamne...

— Hai, bace Grozuţă, să plecăm, spuse Dan plictisit. Şi-i şopti lui George : La noi e mare tămbălău... S-au adunat toţi să te aştepte... popa... Cordiş... cîţiva oameni... Sînt beţi... Mama e furioasă.

Se urcară în căruţă ; Grozuţa biciui caii care porniră într-un galop dezordonat. Suslănescu strîngea fălcile, ca să nu-şi muşte limba şi zdruncinăturile le primea ca pe nişte lovituri în maxilare, în oasele frunţii. „E stupid, complet stupid... Dacă te-ai întreba mai atent..."

Alături de Dan, George tăcea : băiatul avea un miros ciudat, care-i amintea de ceva şi-l irita, fără voia lui ; acum cîţiva ani, în clipa cînd îl îmbrăţişase la despărţire şi Dan se smucise grăbit, pentru că-l aşteptau nişte copii la joacă, simţise mirosul dulce, ca de miere puţin prea coaptă al părului blond, zburlit, ud de sudoare ; acum era altceva, oarecum străin şi el n-avea curajul să întindă mîna, să-l mîngîie.

Îl simţea stingherit, ar fi vrut să-l întrebe ceva, să-i vină în clipa asta nişte cuvinte numai ale lor, care să-i izoleze de lume, pentru o singură secundă.

— Tu cîţi ani ai Dănuţ ? întrebă şi se miră de sunetul firav, aproape copilăresc al vocii lui.

— Şaptesprezece, nu ştii ?

— Cum să nu ? Te-am întrebat doar... Între ei erau cîţiva ani, necunoscuţi, goi şi pentru unul şi pentru altul.

Grozuţa, după ce încercă să chiuiască, potoli goana cailor şi se întoarse spre ei :

— Adică... aţi venit... Că noi tot am zis, cînd şi cînd : ada-l doamne, să facă oameni din pruncii noşti... Că doamna... îi buună, da... Da o muiere, he, he,... Îs blăstămaţi pruncii, ce nu se mai vede... Un bărbat trebuie... să-i bată ! Cum vă aşteaptă toată lumea ! Că om ca dumneavoastră noi n-am mai văzut !

— Lasă, Grozuţă !

— Ce să las ! Cu mîna pe cruce zic : Om ca dumneavoastră noi n-am mai văzut şi n-om mai vedea !

Pe sub pătura care le acoperea genunchii, George căută sfios mîna lui Dan. O găsi : era lungă, cu degete flexibile şi unghiile tăiate adînc. Era ceva timid şi străin în ea ; George o strînse încet, apoi din ce în ce mai tare ; degetele copilului nu răspundeau, erau moi, aveau parcă o vibraţie intimă şi ostilă.

— Ai crescut, şopti...

— Ce să fac ? răspunse Dan.

Poate dacă ar fi fost ziuă şi ei singuri, i-ar fi prins faţa în palme, s-ar fi uitat cu insistenţă în ochii lui pe care-i ştia, dar îi bănuia acum mai plini de lucruri necunoscute, şi într-un sens familiare şi lui ; ar fi înfruntat această privire lucitoare, cu privirea lui cenuşie (şi-o cunoştea) şi s-ar fi regăsit. Se simţi însă, o bună bucată de drum, străbătut de o uimire fericită şi de o frică neînţeleasă şi-şi spuse că aveau destulă vreme să se cunoască. Îi păru de aceea bine cînd îl auzi pe Suslănescu :

— Şi aşa... Dan... n-o să mă aveţi profesor, anul acesta...

— O să ne pară rău, răspunse băiatul, repede.

Străbătură, petrecuţi de lătrături, uliţa mare, desfundată ; de sub copitele cailor ţîşneau scăpărări viorii. Curtea şcolii se vedea acum ca o pată galbenă de lumină ; cineva stătea în poartă cu un felinar ridicat deasupra capului. Îndată ce intrară în curte, Grozuţa se sculă în picioare pe capră şi răcni :

— Vi-l adusei, doamnăăă derectoaree ! Iacă-tă-l...

Din bucătărie năvăliră, clătinîndu-se, cîţiva oameni.

Cordiş nimeri între cai, ţipă speriat şi începu să înjure. Îl înconjurară gălăgioşi, trăgîndu-l de poalele mantalei : era popa Ioja, care plîngea, Cordiş duhnind a ţuică, notarul Meliuţă, într-un smoching lucios ca tinicheaua, măruntul perceptor Pocorodiţă, care bîlbîia monoton : Trăiască, bine a venit, trăiască ! În prag, cu lumina gălbui cenuşie a lămpii în spate, Emilia îşi frîngea mîinile. Îl văzu cum coboară, înalt, zvelt, stîngaci... apoi vine spre ea cu paşi mari. Din pricina hohotului de plîns care o sugruma, îi clănţăneau dinţii. În prima clipă nu-l văzu, îşi îngropă faţa la pieptul lui, strivindu-şi-o de mantaua păroasă, cu miros de tutun prost, de fum, de murdărie. Nu-şi putură spune nimic, deoarece în clipa următoare musafirii se repeziră în bucătărie, se îmbulziră în jurul lor, despărţindu-i, strigînd. Abia atunci Emilia îl văzu desluşit : ochii încercuiţi de riduri, gura uscată, gîtul slab, prost ras, cu mărul lui Adam urcîndu-se şi coborînd nervos, cu mîneca goală, vîrîtă în centură. Dintr-odată toată bucuria clocotitoare care o zguduise, păru că se scurge din ea în pămînt ; simţi că-i vine să leşine şi se rezemă de masă. În anii aceştia îl avusese în fiinţa ei, de multe ori noaptea se trezea scăldată în sudoare, simţindu-i mîngîierile cunoscute şi acum, deodată, în faţa ei stătea un om îmbătrînit, altul şi în clipa aceasta grea, cea dintîi, nu puteau fi singuri din pricina bandei acesteia de nesimţiţi. Spuse răstită, aproape grosolană :

— Poftiţi, vă rog, înăuntru... George, îţi pun să te speli şi-ţi aduc hainele...

— Ne-am adunat... de bucurie, mă ! De bucurie ! strigă Cordiş încruntat, bălăngănindu-şi capul... Şi o ţuică, ceva... ne turtirăm. De bucurie... Popa Ioja îl luă de umăr şi-l împinse înăuntru.

— Unde-i mama ? întrebă George.

— Doarme... S-a îmbătat. Îl ajută să se dezbrace şi făcu semn spre odaia cealaltă, de unde se auzeau strigătele musafirilor : Ăştia ne-au mai trebuit...

Atunci intrară Dan cu Suslănescu.

— A, era să uit, rîse George... Domnul profesor a venit să funcţioneze la noi... O să-l adăpostim, cîteva zile... Soţia mea...

— Sărut mîinile, doamnă, se înclină Suslănescu... Mă simt profund stînjenit, că am căzut tocmai acum... cînd...

— Nu face nimic, ne pare bine că ne-a sosit un ajutor... surîse ea şi, deşi zîmbetul era silit, toată expresia feţei i se schimbă, se însenină, ceea ce-i dădu lui Suslănescu impresia că femeia aceasta are o mare putere de stăpînire. Se simţea grozav de intimidat în faţa acestor doi oameni care, desigur, abia aşteptau să fie singuri. Deşi modest şi cam demodat îmbrăcată, doamna Teodorescu i se păru foarte frumoasă, tocmai din pricina senzaţiei de putere pe care o degaja. Era înaltă, robustă, cu un nas acvilin şi ochi minunaţi, mari, negri şi gene lungi, încovoiate care, atunci cînd le cobora, aruncau o pată de umbră pe obrajii ei, făcînd-o să pară foarte obosită.

Ea le turnă apă într-un lighean şi Suslănescu, care se repezise să se spele, rămase îndată nemişcat, privindu-l pe George cum se chinuie să se săpunească, servindu-se de o singură mînă.

— Poftiţi înăuntru... îi rugă Emilia. George, nu vrei să te schimbi ? El clătină din cap, ursuz. Trecură pri-tr-o odaie mică, luminată de o candelă, deasupra unui pat uriaş, plin de perne, în care sforăia cineva. Emilia îl pişcă pe George de braţ, şi ţistui din buze.

În odaia cea mare, pe două mese alăturate, fuseseră întinse tot felul de bunătăţi : răcituri de porc, slănină, cîrnaţi, şuncă. Ţuica licărea în sticlele pe jumătate golite. Intrarea lui George dezlănţui o nouă avalanşă de urale, dar stridenţa lor părea să spună că musafirii se bucură mai mult de ocazia care le dădea de băut, decît de întoarcerea lui.

— Luaţi, vă rog, îi îmbie Emilia... Poftiţi...

— Că am cam tot luat, rîse blajin popa Ioja, ştergîndu-şi faţa roşie şi udă, cu poala reverendei... Sîntem cam făcuţi...

— Ce făcuţi, mă ? se răsti Cordiş... Mie să-mi dai încă o dată pe atîta... şi, nimic ! Eu mă, îs fără fund !

— Şi fără obraz, glumi notarul. Dar Cordiş se înfurie şi se repezi la el :

— Ascultă, să nu... că...

Suslănescu se aşezase pe o canapea, alături de Dan şi încerca să lege cu el o conversaţie. Îi venea să ţipe de plictiseală, între aceşti oameni străini.

— Ei, se ridică popa Ioja cu paharul în mînă, să bem ! apoi George ne va povesti cum e în raiul roşu... George păru că nu-l aude. Se silea să prindă cu furculiţa o bucăţică de slănină ; văzîndu-l, Grozuţa începu să plîngă :

— Tulvai doamne, cum veni olog... Mîna lui cea bună, care atîtea lucruri a făcut !

Se aşternu o tăcere grea. Popa Ioja îşi veni cel dintîi în fire şi se răsti la cantor :

— Ia taci din gură, nu ţi-i ruşine ! Măi !

— Faceţi bine şi mă iertaţi, dar eu atîta l-am iubit pe domnul derector ! smiorcăi el, ca la mort.

Venirea lui George, mai mult decît ieşirea prostească a cantorului le îngheţase veselia. Nici nu mai erau flămînzi, deoarece, tot aşteptîndu-l, se îndopaseră şi băuseră fără măsură şi acum nu ştiau ce să facă. Emilia se aşezase departe de masă şi-i privea încordată şi furioasă. Tăcerea se prelungi apăsătoare ; musafirii se uitau unul la celălalt, apoi, pe furiş, la George, care mînca netulburat.

În sfîrşit, Grozuţa turnă vin în pahare, le rîndui în faţa fiecăruia, cu un zîmbet batjocoritor care voia să spună că, deşi el e beat, „domnii" sînt de zece ori pe atît şi nu-s în stare să se servească singuri.

— Apoi, mormăi popa Ioja, pe care-l biruia un somn de piatră, bine ai venit ! E bine că eşti aici, şi ai venit ca să strîngem forţele noastre, spre mîntuirea satului. Căci, George, scumpul meu, sînt vremuri grele...

— Trăiască maiestatea sa regele Mihăiţă ! zbieră Grozuţa din răsputeri, ridicînd paharul. Atunci George se sculă încet, posomorît, îşi luă paharul şi, privindu-l

în ochi pe Grozuţa, atît de pătrunzător încît cantorul se întrebă ce prostie-i scăpase, spuse :

— Să trăiască poporul romîn, Grozuţă ! Şi mai amabil, celorlalţi : Vă mulţumesc că aţi venit... Cît despre toate cele de pe lume, vom mai vorbi altădată... Să trăiţi...

— Adică, ne dai afară ? surîse strepezit Cordiş şi trase cu ochiul... Îi fi obosit, noi... pricepem... Dar, poate, nu tocmai aşa de obosit...

Plecară repede, ca şi cînd i-ar fi gonit un vînt din spate. În uliţă se opriră nedumeriţi. Ce se întîmplase ? Nimeni n-a fost mojic şi totuşi toţi se simţeau puţin cam jigniţi..

— Ştiţi ce ? Haideţi la mine ! strigă Cordiş. Ţuică am... voie bună a fi... Că nu-s grăbit să... asta !...

— Doamnă, sînt neconsolat, spuse Suslănescu, înclinîndu-se spre Emilia, care rămăsese pe scaun nedumerită şi ea. Nici n-aş fi îndrăznit... dar... am fost...

— Lăsaţi, dom' profesor, spuse atunci Dan şi tonul cu care voi să-l consoleze era atît de stîngaci, încît Suslănescu începu să rîdă. Îi ardeau obrajii, nu îndrăznea să se ridice de pe canapeaua unde simţea că nu incomodează pe nimeni. „O lume obişnuită, se gîndi, în care eu îmi caut locul... pe alt plan, ca şi cînd s-ar putea..." Atunci, ridicîndu-şi ochii, dădu cu privirea de o fotografie a lui Andrei Sabin, într-o ramă de scoici. Simţi că tot trupul i se răceşte dintr-odată şi, fără să-şi deslipească privirea de la fotografia proastă — un licean cu trăsături nesigure, pieptănat cu cărare — îl întrebă pe Dan :

— Sînteţi prieteni ?

— Dar e vărul meu, nu vă mai aduceţi aminte ?

— A, da, da, bîigui Suslănescu şi nu mai spuse nimic.

În timpul acesta Emilia aşternea paturile în odaia cealaltă. Bufnetul mîinilor ei în pernele de fulgi, foşnetul aşternuturilor, erau atît de intime, ca şi nerăbdarea

ei de-a-i vedea odată aşezaţi pe toţi, încît Suslănescu ar fi vrut să se cufunde în pămînt. Abia cînd se văzu în sufrageria mare, neprietenoasă, din pricină că se simţea că nu era folosită decît la zile mari, răsuflă uşurat. Pîndea pe faţa lui Dan aceleaşi sentimente care-l tulburau pe el, apoi, auzind foşnetul patului în odaia de dincolo, începu să vorbească repede, pe măsură ce se dezbrăca :

— Am venit la ţară, ca să mă mai odihnesc... ştii, mi-aţi dat destulă bătaie de cap, voi ! Voi, adolescenţilor neînduplecaţi... Şi, zi, eşti văr cu Sabin ? Da, desigur, acuma-mi aduc aminte... Şi ce e cu el ? Tot nu vrea să vie la şcoală ? E o prostie ceea ce face, aş fi vrut să i-o pot spune... N-are rost să se supere pe viaţă. În general nu ştiu dacă are rost să te superi pe ea, din pricină că nu e aşa cum am vrea noi... Ce figuri triste „intelectualii“ satului... apostolii...

Se strecură sub plapuma grea de mătase vişinie, îşi scoase ochelarii şi rămase cu ei în mînă, neştiind unde să-i pună.

— Ascultă, Dan Teodorescu, întrebă el rîzînd, tu iubeşti oamenii ?

— Nu ştiu. Nu m-am gîndit niciodată la asta... Vreţi un roman poliţist înainte de-a adormi ? Am unul bunicel... patru crime... Şi cine o să vie acum la Istorie, în locul dumneavoastră ?

— Un om, murmură Suslănescu, ascunzîndu-şi capul sub plapumă. Aşternutul mirosea a levănţică şi a lapte proaspăt muls.

10

— Te rog să te duci afară pînă mă dezbrac, îi ceru George aspru. Încremenită din pricina tonului rece, poruncitor, al vocii lui atît de dragi, Emilia îl privi o clipă, cu tot sîngele fugit din obraji. Apoi înţelese că lui îi e ruşine de infirmitatea lui şi ieşi repede, fără să spună o vorbă. Se aşeză pe marginea patului bă-

trînei care dormea greu, sforăind. Doamne, dumnezeule, ce ruşine, se gîndi ea îngrozită. Mama ciocnise cu toţi musafirii, plîngînd tot mai tare, pe măsură ce se ameţea, apoi, curînd, rămăsese prostită, legănîndu-se pe scaun şi neputînd să se scoale. O culcase ea, beştelind-o cum îi venea la gură. Bătrîna mormăia, furioasă : „Nu-s beată, te-a bate dumnezeu că mă ruşinezi de faţă cu lumea..." Ce idee pe George, să aducă în casă pe omul acesta străin !... Pe de altă parte, nu era rău că vine un învăţător nou... S-a chinuit destul cu preoteasa, cu notăreasa şi cu celelalte suplinitoare de ocazie, care puneau copiii să copieze din Cartea de Citire în timp ce tricotau fără întrerupere. A venit George... Închise ochii strîns şi încercă să se obişnuiască mai mult cu gîndul acesta. E aici, dincolo şi... Un tremur pe care nu şi-l putea stăpîni o străbătuse toată seara, dar acum, singură, aşteptînd, auzea acest tremur. Fugi în bucătărie să încuie uşa şi, înainte de-a sufla în lampă, se privi în oglindă, îşi aranjă părul la tîmple, acolo unde, de amîndouă părţile, apăruseră două şuviţe argintii, care o făceau să pară, în mod ciudat, mai tînără. Apoi, păşind pe vîrful picioarelor, intră în dormitor. El era întins în pat, acoperit pînă la bărbie.

— Parcă... eşti un ţigan, rîse ea, dar se opri îndată : nu-şi recunoştea vocea. Cu mîini tremurătoare începu să se dezbrace, apoi, cuprinsă de-o sfială neaşteptată, stinse lampa şi pe întuneric, din cîteva mişcări îşi smulse rochia. Îl auzea răsuflînd greoi, sacadat, şi tulburarea ei crescu ; îşi trecu, cu un fel de spaimă, degetele de-a lungul şoldurilor pline şi tari, apoi, înfiorată de această mîngîiere şi de tot ce-i trezea în minte : sutele de nopţi, cînd stătea aşa, cutremurată, în mijlocul camerei, neîndrăznind să se mişte, dorind aţîţată somnul, se strecură în pat.

Rămaseră multă vreme nemişcaţi, înainte de a se apropia unul de altul ; în clipa cînd îi simţi respiraţia fierbinte, încărcată de tutun şi de ţuică, pe gît, nu se mai putu stăpîni, începu să-l sărute cu lăcomie sălbatică strîngîndu-i mîna, la piept, ca el să nu poată face

nici o mişcare, să-l regăsească, să uite înfăţişarea lui străină şi privirea lui pe care n-o mai înţelegea.

— Iartă-mă... îi şopti la ureche... că sînt atît de... neruşinată... dar tu nu ştii... nu ştii... cît am fost de singură... În clipa cînd el o cuprinse, îi simţi ciotul mătăsos şi fierbinte al braţului zbătîndu-se pe sîn.

Şi rămase nemişcată, tremurînd de bucurie şi de durere.

11

Deodată Mitru împinse blidul de pămînt din faţa lui cu atîta sălbăticie, că-l zvîrli de pe masă, jos, unde se sparse în bucăţi şi zeama închipui o stea gălbuie pe podeaua de lut. Floriţa îşi înghiţi strigătul de spaimă, înhăţă o cîrpă murdară şi îngenunchind la picioarele lui începu să şteargă. Mitru nu mai zise nimic, ruşinat. Pe furişi îşi întoarse pe dos buzunarul, ca să mai adune cîteva fire de tutun.

— Tăicuţă, şopti atunci Fănică foarte bucuros, am furat nişte foi de duhan, din podul Lădoiului... Le-am pus în cuptor să se uşte... Oare ţi-or fi bune ?

Deşi isprăvise de şters, Floriţa nu se ridicase de jos şi Mitru îi văzu umerii scuturaţi de plîns.

— Mai taci ! zise moale, fără s-o privească. Se sculă şi, păşind pe vîrful picioarelor, se strecură pînă lîngă cuptor, deschise uşiţa şi scoase frunzele mari, late, de tutun încă verde. Le fărămiţă între degete, îşi mirosi palmele şi strănută.

— Fănică ! Mai culcă-te o dată ! se răsti Floriţa. Iaca, îi trecut de miezul nopţii... Acuma vine strigoaia, ia te uită !

Mitru ieşi în pridvor. Ocolul strălucea de curăţenie, nisipul mărunt de pe jos părea pieptănat cu mătura. Iară a măturat-o, se gîndi furios, şi de cîte ori i-am spus, mintea ei de ludă ! Ştia că nevastă-sa munceşte ca o roabă, mulge vacile, rîneşte gunoiul din grajd, adapă caii şi numai la gîndul acesta îi venea să urle. El, înadins, se scula mai tîrziu, să nu dea ochii cu

Cloambeş. Mînia aceea stăruitoare, ca o boală îndelungată şi dureroasă, îi trecuse acum, dar simţea că nu i-ar fi trebuit mai mult de-o mişcare sau de-un cuvînt ca să-l apuce nebunia şi să sfarme capul lui Lădoi. Şi cînd se mai gîndea că e în casa lui şi n-are unde se duce, că duşmanul lui de moarte îl hrăneşte, îi venea să spargă totul în jurul lui. În sat nu ieşea aproape de loc. I se părea că citeşte în ochii oamenilor batjocura şi asta n-o putea răbda. Nu mai departe de ieri, Sofron, primarul, îl întîlnise noaptea tîrziu : Mitru se întorcea de la arteziană, cărînd un hîrdăiaş, treabă pe care un bărbat n-ar fi făcut-o nici dacă i-ar fi fost muierea pe moarte. Numai femeilor le şedea bine să vie la arteziană şi să bîrfească de cîte-n lună şi-n stele, aşteptînd să le vie rîndul la apă. Dar Floriţa căzuse pe pat, ca pălită în frunte, adormise sforăind gros : privind-o, pe Mitru l-a înecat amărăciunea şi s-a dus el. Era şi tîrziu, nu s-a întîlnit cu nimeni, dar, venind spre casă, se izbise de Sofron, pe cărăruia îngustă şi veşnic noroioasă care ducea de la arteziană la şosea.

— Ei, tu eşti ? îl recunoscu Sofron, mîngîindu-şi cu plăcere mustaţa încărunţită. Nu ţi-am văzut obrazul de cînd te-ai întors. Bine te-au adus bunul şi înduratul dumnezeu şi rugăciunile Floriţii. Îmi pare bine şi că ţi-au venit minţile la loc, omule... Noi romînii trebuieşte să ţinem unii cu ceilalţi.

— Du-te-n ceea a mîne-ta ! horcăise Mitru, simţind că se îneacă. Du-te, măi boşorogule, pînă nu mă uit de mine şi te coiez ! Şi, după ce primarul se depărtase mormăind speriat, dăduse cu hîrdăul de pămînt.

Stătu multă vreme în ograda cea mare : pe la miezul nopţii razele lunii, rotundă şi albă ca slănina, începură să mături pămîntul. O clipă îi trecu prin minte, cu un oftat, gîndul că ar fi mai bine să scoată cureaua şi să se spînzure acolo, de nucul cel mare. Ca să spulbere otrăvurile din el, începu să dea cu bocancii în pomi, în pietre. De sub ţinte săreau scîntei mici, albăstrii. Se opri şi din asta. Floriţa îl ruga în fiecare zi : „Mitre,

fă bine și lapădă bocancele acelea. Îi cald amu, poți umbla și desculț... Ți-or prinde bine la iarnă..."

Se rezemă cu spatele de trunchiul zgrunțuros al părului cel bătrîn și fumă neîntrerupt pînă-l podidi o tuse seacă, răscolitoare. În jurul lui toate erau albe și frumoase : casa de piatră se înălța semeață, caișii sădiți de-a lungul gardului păreau niște santinele încremenite, din grajdul mai arătos decît casa lui care arsese se auzeau zgomotele stinse ale rumegatului și sforăitul neliniștit al lui Mircea, armăsarul de Panonia, care simțea venirea primăverii. Nu sufla vîntul și, totuși, frunzele crude foșneau... Atunci îi veni să plîngă. Ei, cum ți-aș da eu foc, cugetă... Cum te-aș arde, ca pe un porc ce ești, să nu-ți rămînă decît praful și pulberea...

Spre dimineață frigul îl potopi. Clănțănea din dinți. Dacă Lădoi nu-i dă boii și plugul, pămîntul rămîne nelucrat. De la altcineva n-avea de la cine să ceară : jumătate din sat rămăsese fără atelaje, iar cei care aveau trebuiau întîi să culeagă porumbul, apoi să se apuce de arat și doar la urmă i-ar putea veni și lui rîndul. Că au mai cerut și alții, neamuri, veri, cumnați. Plugul lui îl vînduse Florița azi iarnă, unor unguri din Simand, bată-i dumnezeu și pe aceia. Săraca, s-a gîndit bine, n-a vrut să se împrumute de la Lădoi. Ar fi însemnat să-i slugărească după aceea vreo doi ani : drept că pînă la urmă n-a mai avut de ales și tot i-a cerut grîu și porumb. Poate ar fi mai bine să se ducă și el să se facă tîlhar în pădurea Șupreușului. Pînă i-o prinde... Că, de prins, tot are să-i prindă.

Mitru slăbise, mînca puțin, cu greață, ca și cum ar fi cules fiecare îmbucătură cu buzele, de la picioarele lui Cloambeș. Ochii i se înfundaseră în orbite și străluceau la fel cu ochii țiganilor flămînzi. Dar pentru țigani nu-i rușine cerșitul și mănîncă și mortăciuni, cînd n-au încotro.

Așa se zbuciumă, fără rost, toată noaptea. Cînd cerul deveni lăptos și frigul pătrunzător, se strecură în

casă și se întinse alături de Florița. Ea dormea cu gura căscată și frigea toată. Dar Mitru nu-și putu afla somnul. Se gîndea că rușii au fost deștepți, au omorît pe domni ca pe cîini și s-au înfruptat din averile lor. Așa era bine, să nu rămînă sămînță de domn pe toată fața pămîntului, să fie toți oamenii la fel de flămînzi și de zdrențăroși, că atunci nu mai ți-e rușine de alții. Florița se trezi și, cînd își închise gura amorțită, dinții îi pocniră. Temătoare, voi să iasă de sub pătură, dar Mitru o prinse de mînă. Ea țipă speriată ; îl crezuse adormit.

— Să nu te duci nicăierea, auzitu-m-ai ? șopti el.

— Dar... vezi că...

— Să nu te duci, că-ți rup oasele...

Ea se lăsă să codă înapoi, pe perna de paie.

— Și să nu plîngi, urmă Mitru cu ochii în tavan.

— D-apoi vezi că... mîncăm de pe urma lor... și-i musai să...

— Ține-ți tu gura, atîta-ți spun. Ne-om muta.

— Unde ?

— Ia, acasă...

Mai tîrziu se trezi și Fănică și ea-i dădu o bucată de pîine, un cartof și o ceapă încolțită. Tresărea tot timpul și de cîteva ori îl întrebă pe Mitru dacă n-are cumva treabă în sat, ori poate vrea să se ducă să vadă pămînturile. Era proastă săraca, parcă el nu pricepea... Iaca pricepea și nu voia s-o lase. O s-o țină așa, lîngă el și dacă Lădoi zice ceva, îl pălește în numele tatălui.

Pe la șapte, cineva tropăi pe prag.

— Sculatu-v-ați ? Să nu vă găsesc goi... întrebă, veselă, vocea lui Cloambeș, de afară...

— Da, unchiule, poftește... strigă Florița, speriată.

Cloambeș intră sprinten, veni drept la Mitru și-i spuse cu prietenie :

— Mitre dragă, venii să te rog ceva...

— Spune, mormăi el, răgușit din pricina mirării.

— Fă bine și hai cu mine pînă-n Grinduri... Trebuie să gunoiez niște pămînt... Fă bine și ajută-mă că ți-oi mulțămi...

Uluit, Mitru se uită la el, întrebîndu-se dacă a înțeles bine. Florița se repezi :

— Merge, unchiule, de bună seamă că merge, cum să nu meargă ?

Fără voia lui, Mitru se sculă de pe laviță ; era tot curios. Cloambeș ieșise și-i strigă din curte :

— Fă bine și înhamă caii, că eu mă duc să poroncesc muierii să ne pună ceva de îmbucat. L-am chemat pe văru Cula să mă ajute, dară azi e acupat la gară, are servici...

Pășind greoi, împleticit, Mitru intră în grajdul curat ca spițeria. Scoase cei doi cai lucioși, țesălați și nerăbdători, apoi intră în casa lui Lădoi să ia hamurile. Cînd isprăvi de prins veni și Lădoi : trăsese pe el un laibăr militar și-și pusese în cap un clop vechi, mare cît un lighean.

— Furcile le-ai luat ? Deși se silea să-i vorbească prietenește, vocea lui, atunci cînd puse întrebarea aceasta, răsună poruncitoare, de stăpîn. Mitru o simți și-și înăbuși un zîmbet strîmb. Clătină din cap și se sui pe capră, ferindu-și tot timpul ochii de Lădoi. Florița se repezi și deschise poarta, apăsînd cu tot trupul asupra canaturilor ferecate.

Gunoiul mirosea puternic a dospitură dulceagă. Lădoi se cocoțase chiar în vîrf și de acolo îi întinse lui Mitru o țigară națională.

Căruța grea, puternică, zdroncănea pe pietrișul uliței. Mitru nu se uita nici în stînga, nici în dreapta : își ațintise ochii asupra spinărilor lucioase ale cailor, unul negru, celălalt murg. Apărîndu-se de muște, calul din dreapta îl plesni cu coada peste mînă. Rîzînd prostește, Mitru îi arse un bici, cît putu de tare, și calul zvîcni înainte, gata să tragă căruța în șanț. Tocmai treceau prin fața primăriei și notarul Meliuță ieșea din casă, cu ochelarii pe nas, strălucind de mulțumire.

— Aha... aha... La sfînta muncă ?

— Acolo, domnule notar... Vai și amar de mama lui, rîse Lădoi după ce se mai depărtă. Îi rîsul satului...

Slab domn... Chiţcăi mulţumit, aşteptînd un răspuns. Dar Mitru tăcu tot timpul drumului. Îndemna caii cît putea, nu ştia de ce se grăbea, cu un fel de bucurie. Pămîntul tînăr răspîndea răcoare, dintr-un salcîm o pasăre ţipa şi jur împrejurul lor fîşîiau ascuţit porumbiştile neculese, galbene, cenuşii. Din goana căruţei Mitru plesni cu biciul asupra unui tuleu înalt ; sfîrcul de piele se încolăci în jurul trunchiului şi se făcu nod. Apoi, după ce străbătură nenumărate cotituri, în faţa lor se ivi pămîntul lui Cloambeş, negru, lucrat din vreme. Coborîră şi începură să descarce gunoiul în grămezi mici. Picioarele lui Mitru, afundîndu-se pînă la glezne, simţeau pămîntul călduţ, afînat, gras, mărunţit ca nisipul. După cîţiva paşi, ca o căldură, ura îl năpădi iar, dar nu împotriva lui Cloambeş, ci împotriva pămîntului acesta, care-i sugea vlaga şi nu era al lui. Ar fi vrut să-l poată spulbera, să-l sape, să rămînă apă neagră în loc. Înfipse furca adînc şi se întoarse spre Lădoi, care venea în urmă. Acesta se sperie pesemne de privirea lui, că-i întinse repede o ţigară.

— Nu-mi trebuieşte, făcu Mitru cu glas străin, şi-l lovi uşor peste degetele întinse. Ţigara căzu în brazdă şi rămase acolo, ca un vierme alb, ţeapăn.

Mitru îşi alipi obrazul de coada lustruită a furcii, îşi înfundă mîinile în buzunare şi scuipă printre dinţi. Era al dracului de bucuros. Îl măsură pe Lădoi din cap pînă-n picioare, de la obrazul slab pe care pielea atîrna în lăbărţături fleoşcăite, se opri pe ochii lui fără culoare, ca ai orbilor din naştere, pe umerii coşcoviţi, pe ţurloaiele picioarelor, subţiri ca nişte mături.

— Şi zi, mă, izbuti să spună într-un tîrziu. Tu crezi că eu nu ţi-oi plăti, dragă ?

Groaza se răspîndi pe obrazul lui Lădoi care albi, ca şi cum cineva i-ar fi aruncat între ochi un pumn de smîntînă. Dar cizmele i se înfundaseră în pămînt, aşa că nu mai putu să se mişte... În jurul lor, pînă departe de tot, era pustiu, se auzea numai plîngerea porumbiştilor şi plescăitul moale al vîntului. „Ăsta mă

omoară... aici, cu furca... Mi-o bagă-n foale... Să strig pe cine, pe dumnezeu ?“

Mitru rîdea amenințător, frecîndu-și obrazul de coada furcii. Apoi o lovi cu pumnul și furca, înfiptă adînc, se clătină și rămase pieziș.

— Zi, măi unchiule, ori ce dracu-mi ești... nu te temi tu de mine ?

— Mitre...

— La ce-ți trebuie ție atîta pămînt, mă ! zbieră Mitru auzindu-și cu plăcere vocea răsunînd peste cîmpie. Ha ? La ce ?

Cloambeș tăcea. Toată puterea se scurgea din el, parcă i-ar fi supt-o pămîntul prin picioare.

— No, atunci destupă-ți urechile... Atîta vreme cît am să trăiesc, așa să știi, eu am să te nimicesc pe tine, mă, poțoală ! Iacă așa ! Se aplecă iute și culese un pumn de humă pe care-l vîrî sub nasul celuilalt. Strînse degetele și țărîna țîșni printre ele.

— No, și acuma hai să ne gătăm treaba, că ne vorbirăm vorbele.

Îi întoarse spatele și descărcă tot gunoiul. Cînd isprăvi, privi în urmă : Lădoi era tot acolo, nemișcat, împietrit. Nici în drum spre casă nu-și vorbiră. Mitru se mira ; ce-i cu el, de tace așa ?... Că doară nu și-o fi închipuit că l-a iertat, ierte-l viermii cei neadormiți... Numai un cuvînt să fi spus, unul și băga furca-n el...

Abia în clipa cînd trecură prin fața primăriei, care se afla la capătul dinspre apus al satului, Lădoi se sculă în picioare și începu să urle, înecîndu-se și scuipînd :

— Să ieși din casa mea ! Să ieși ! Ghilcoșule ! Are să mă omoare într-o noapte ! Să ieși, zic ! Acuma să ieși !

Mitru biciui caii, căruța zbură înainte și Lădoi căzu pe fundul ei, lovindu-se la genunchi. Acasă, Mitru nu așteptă să i se deschidă poarta, ci dădu buzna cu ruda căruței în ea. Trase de hățuri și, înainte de-a se da jos, începu să strige :

— Floriță ! Adună-ți boarfele ! Plecăm !

Şi uşa casei celei mari şi a celei mici unde locuiau ei se deschiseră în acelaşi timp. Floriţa albi, îşi duse colţul cîrpei la gură, iar Aurelia se repezi val-vîrtej pe trepte.

— Da, adună-ţi boarfele, ori ai surzit ? strigă Mitru. Sări din căruţă şi se propti în faţa lui Lădoi care-şi freca genunchii. Îl înhăţă de piept şi-l lovi din toate puterile, cu piciorul în burtă.

— Luncani ! urlă Aurelia, repezindu-se în uliţă. Săriţi !

Cloambeş căzuse jos, mototol. Mitru îl ridică iar, numai cu o mînă. Cu cealaltă începu să-l plesnească peste obraz, una după alta, odată cu dosul, odată cu faţa palmei şi nu se opri pînă nu-i amorţiră toate degetele. Din vecini năvăliră cîţiva oameni, băgîndu-se între ei.

— Mitre ! Ce faci mă ! ? Ai luzit, mă ?

— Nu vezi că moare, mă ? Stai blînd !

— Taci, că-ţi dau şi ţie vreo cîteva. Mi-or mai rămas...

Oamenii îl duseră repede pe Lădoi în casă, purtîndu-l pe braţe. Din nări i se scurgea un şuvoi gros de sînge negricios, năclăindu-i toată faţa. Mitru îşi trosni degetele şi, fără să se uite la oamenii care-l priveau buimăciţi, intră în casă.

— Gata eşti odată ? o întrebă pe Floriţa care-l ţinea pe Fănică de mînă. Băgînd de seamă că nu plînge, sări la ea, o cuprinse de gît, sărutîndu-i amîndoi obrajii.

— Ei, Floriţă, ceara ei de viaţă ! Cît mă vezi pe mine viu, nu te teme... Că eu nu mi-s zdreanţa nimănui... Haideţi, haideţi acasă...

Se încărcă singur cu toate lucrurile ce le mai aveau şi ieşi, păşind ţanţoş. Lumea care se adunase ca la urs, se dădu la o parte, făcîndu-i loc. Din casă se auzea, ca un clopot tras în dungă, vocea Aureliei :

— Tulvai, că l-o omorît ! Tulvai, că l-o ologit ! Tulvai doamne, ce m-oi şti face cu el, că iaca-i nimuric ! I s-or umflat boaşele, ca ludăile ! Fugi careva după Catiţa Ţuricului !

Mitru merse tot prin mijlocul drumului, ca la paradă. Din toate părţile, de pe uliţele lăturalnice, lumea se întorcea după el, clătinînd din cap.

— Doamne, măicuţă, că tare-i tata, spuse Fănică şi ea îi astupă repede gura cu palma. Dar Mitru auzise şi cînd se întoarse spre el, rîdea :

— Să ştii că da...

Capitolul III

1

Spre deosebire de ceilalţi oameni cu stare, ale căror gospodării se înşiruiau de-a lungul şoselei, ca să se afle în inima satului, aproape de biserică şi de fîntîna arteziană, Găvrila Ursului se statornicise la capătul dinspre apus, peste drum de primărie, pe malul răstocii care se lărgea în locul acela, făcînd un fel de iaz destul de adînc, cu o sclipire stinsă de ochi verde, sleit.

În spatele curţii lui se înălţa dolma, dar chiar dacă te-ai fi urcat pe ea nu vedeai nimic, deoarece Găvrilă îşi împrejmuise gospodăria cu un inel stufos de salcîmi. Uneori oamenii, miraţi de sălbăticia lui, îşi aduceau aminte cu admiraţie de casa cea veche a Urşilor, dar Găvrilă ţistuia scurt şi schimba vorba apăsat, dînd de înţeles fiecăruia că aceste amintiri nu-i plac.

Casa în care se născuse el fusese una din ciudăţeniile satului, acum cîteva zeci de ani. Tatăl lui Găvrilă, Teofil Ursu, zis Mîndreaţa, adusese arhitect de la oraş, un neamţ gras care umbla în izmene scurte şi dimineaţa îşi răzuia dinţii cu o periuţă. Casa s-a înălţat repede, nici în două săptămîni şi era nemaipomenită : ferestrele mari de doi metri, acoperiş de tinichea, despre care copiii credeau că-i de argint şi stăteau ceasuri întregi în faţa lui, să-l vadă cum străluceşte la soare. Dar asta a fost numai începutul uimirilor. Teofil şi-a cumpărat o cutie de lemn în care era înşurubată o trîmbiţă lungă, pe unde se auzea vocea unui cîntăreţ. Părintele Aavram, tulburat şi îngrijorat, a venit s-o vadă,

s-a învîrtit temător în jurul ei, a ascultat glasul ţipător, neomenesc, şi-a făcut cîteva cruci şi i-a poruncit s-o arunce în răstoacă, în clipa aceea.

— Da părinte, aista-i garmafon, i-a rîs în nas Teofil.

— Ba, aiasta-i vocea lui Mamona! A lui „Bată-l crucea şi tămîia“!

Seara, cînd se întorceau vacile de la imaş, Teofil ieşea în faţa casei, aşeza pe o măsuţă cutia şi o punea să cînte. Speriate, ca şi cum le-ar fi pişcat columbaca, vacile năvăleau toate pe cealaltă parte a drumului, răsturnînd femeile care veneau de la arteziană. Teofil se prăpădea de rîs şi le striga:

— Nană! Vezi că ţi s-or suit poalele-n cap şi ţi se vede „Oradea“!

— Dumnezeu să te bată! strigau ele, mai speriate, mai rîzînd şi apărîndu-se de vacile înspăimîntate.

Teofil era frumos, bogat şi, cu toată nebunia lui, care a început din ziua cînd a murit taică-sau, om aşezat şi zgîrcit, femeile se dădeau în vînt după el. Ca să arate că nu i-s minţile tocmai atît de împrăştiate pe cît se părea, Teofil s-a însurat cu Rozalia Cloambeş, fata lui Cloambeş zis Lădoi care se întorsese din America plin de bani şi a fost primar pînă la moarte. Nevasta nu era urîtă: înaltă, lată în şolduri, rumenă la faţă şi fudulă din cale afară. Dar numai la doi ani după nuntă a început să se ofilească şi să arunce în toate părţile căutături speriate de vietate hăituită. Teofil o bătea, trăia cu toate slujnicele, avea ţiitoare şi a mers cu neruşinarea pînă acolo încît a adus-o pe una în casă, de paşti şi a ţinut-o trei săptămîni. Nimeni nu-i putea zice nimic, deoarece era foarte bine văzut de stăpînire, fiind prieten cu un grofşor ungur din tîrgul învecinat, cu care o ţinea în petreceri fără sfîrşit. Rozalia se spetea cu gospodăria, cu pămîntul, cu slugile, iar el lipsea cu săptămînile; cînd era acasă dormea pînă la prînz, iar tot lucrul care-i plăcea să-l facă, era să se plimbe pe pămînturi, călare şi beat.

De la o vreme, calul nu l-a mai mulţumit şi şi-a luat bicicletă, ca să mai aibă satul de ce să se mire.

Copii au avut destui, dar n-aveau vlagă, se stingeau curînd, şi uneori Teofil întreba :

— Auzi tu muiere, da unde-i Traian, ăla mic ?

— O murit amu-s două luni, păgînule, mînce-te viermii cei neadormiţi !

Singurul copil care le-a rămas a fost Găvrilă. A crescut împreună cu pruncii slugilor, mai mult prin casele lor ; pe urmă, cînd s-a mai ridicat, mamă-sa îl lua la ea şi-i povestea toate necazurile vieţii ei fără bucurii, din pricina „bolundului" pe care Găvrilă s-a învăţat să-l privească ca pe un duşman. Îl măsura cu ochi răi, piezişi şi, decît să stea de vorbă cu el, mai bine umbla prin curte pînă la miezul nopţii. Mamă-sa îi băgase în cap că Teofil vrea să prade tot, ca să nu-i rămînă lui nimic. Şi, într-adevăr, cu cît îmbătrînea, Teofil îşi pierdea minţile. Dăduse între nişte jucători de cărţi, care-l sugeau ca lipitorile, aţîţîndu-l mereu că-i prost şi nu ştie să joace, pînă cînd lui i se suia sîngele în cap şi nu mai vedea cum schimbă între ei cărţile pe sub masă. Găvrilă era de şaptespreze ani dar arăta ca de douăzeci şi cinci, aşa era de stors de vlagă.

Fără ştirea lor, Teofil şi-a ipotecat două iugăre, a pierdut banii şi n-a avut curaj să spună nimănui, iar într-o bună zi s-au trezit că li se ia pămîntul. Chiar în ziua aceea Găvrilă trebuia să plece la armată. Tatăl său s-a ascuns, ca să nu dea ochii cu el. Înainte de plecare, Găvrilă i-a lăsat vorbă că dacă nu se potoleşte, măcar acuma cînd are părul alb, are să vină de la armată, îl omoară în bătăi şi după aceea îl bagă în „Casa galbenă".

Cine ştie ce-ar mai fi făcut bătrînul, dacă nu l-ar fi lovit moartea, pe neaşteptate. Rozalia era la Timişoara, la fecior, iar el şi-a adus în casă o fetişcană de optsprezece ani, una Floarea Vireagului, o negruţă cu carnea ca piatra şi ochi blestemaţi. A petrecut cu ea o zi şi-o noapte, pe urmă s-au certat şi fata, bătută bine, a fugit. Teofil, beat, s-a culcat cu pipa aprinsă în gură, iar cînd s-a trezit casa ardea. Ameţit, stors de puteri, s-a repezit afară, să scoată apă din fîntînă. S-a aplecat

asupra ochiului negru, lucitor în bătaia lunii, l-a apucat ameţeala şi a căzut înăuntru. Cînd focul a răzbit prin acoperiş şi prin ferestre şi au alergat oamenii cu găleţile, el era de mult umflat. I-au făcut înmormîntare după datină, cu patru popi. Găvrilă, venit în permisie, n-a putut vărsa o lacrimă. Păşea stîngaci, în uniforma cenuşie, păroasă, cu capela în mînă, alături de mama sa năucă de durere. La pomană a fost petrecere mare şi preoţii, prieteni ai răposatului, şi-au adus aminte ce creştin de treabă a fost Teofil, ce tovarăş bun de petreceri. După ce-au mai golit din rachiul de prună, au vorbit şi de femeile rele de muscă pe care le iubiseră cu toţii, împreună. Atunci s-a scîrbit pe veci Găvrilă de biserică şi de slujitorii ei, mai de grabă ai Satanei decît ai lui Cristos. Tocmai venise în sat un predicator baptist, om tăcut, foarte învăţat, care propovăduia adevărata evanghelie. Găvrilă l-a ascultat de multe ori, pe urmă a început să-i ceară sfaturile. Spre marea mînie şi durere a părintelui Pinteriu, ginerele popii Aavram care trecuse la domnul la vîrsta de nouăzeci şi opt de ani, tot mai mulţi luncani au început să ocolească biserica şi să se adune la predicator. La un an după aceea, erau destui credincioşi baptişti, ca să poată clădi un templu din banii lor. Au primit din America un armoniu şi, în fiecare duminică dimineaţa sunetele lui multe răsunau pe uliţa cea mare, însoţite de vocile tărăgănate ale femeilor. Găvrilă a vîndut locul de pe care arsese casa şi şi-a înălţat alta, la marginea satului. Numai la chip semăna cu Teofil ; la fire era altul, parcă n-ar fi fost zămislit de acesta. Aşezat, cuminte, om cu carte, a cîştigat preţuirea oamenilor din sat, pe măsură ce treceau anii. Însurătoarea i-a pus la loc ceea ce împrăştiase Teofil. Cu vremea a început să ţină tot mai puţini argaţi, deoarece avea opt feciori, deci braţe de muncă destule. Îi botezase cu nume ciudate din Scripturi : David, Isaiia, Iona, Adam, Iosif, Ezechil şi Lazăr ; nimeni n-a rîs de asta, deoarece Găvrilă era un om atît de puţin ciudat şi de socotit, încît pesemne că, dacă a făcut aşa, a avut gîndurile lui bine cumpănite. Feciorii

erau zdraveni cu toţii, nu beau, nu fumau, la horă nu-i vedea nimeni şi le mersese vestea că-s lucraşi fără pereche. Uneori oamenii se mirau cum de izbuteşte să-i ţină în frîu pe toţi, aşa de bine ; cînd s-au însurat, Găvrilă nici n-a vrut să audă de împărţirea pămînturilor, nici de plecarea feciorilor. Şi-a tot mărit gospodăria, adăugînd odăi pentru noile familii, încît aşezarea lor ajunsese să semene cu un cătun. Tot ce făcea îi ieşea bine, avea părerile lui din care nu-l putea scoate nimeni, se ţinea deoparte şi nu ţi-ar fi dat bani cu împrumut nici dacă te-ai fi întins de foame înaintea lui : te miluia doar cu o predică, spusă cu multă blîndeţe şi te povăţuia să nu te bagi dator, deoarece datoria e robia trupului şi a sufletului. Predicatorul a murit după un timp ; era bolnav de inimă şi i-a venit rău pe drum, într-o iarnă. În locul lui n-a mai venit nimeni : Găvrila Ursului cunoştea pe dinafară amîndouă testamentele şi-i plăcea să le tălmăcească.

Parcă nici nu îmbătrînea : mic, bine legat, cu ochi albaştri, copilăroşi şi o mustaţă porumbie, rotundă, îl vedeau oamenii păşind pe uliţă, fără fudulie, dar cu un mers cumpănit de om care se ştie înţelept. Spre bătrîneţe, plăcerea lui de-a vorbi din scripturi era cam obositoare şi tinerii rîdeau de el pe ascuns. Avea o singură fată, Măria, despre care chiar şi gurile cele mai otrăvite nu puteau să spună că nu e frumoasă şi aşezată. Cînd veneau la templu, ea păşea alături de Găvrilă, înaltă, subţire, albă la faţă, cu ochi mari, căprui şi umezi. Nu mergea ca celelalte fete, legănîndu-se şi săltîndu-şi şoldurile, nici scuturîndu-şi pieptul, ci păşea uşor, parcă aluneca pe gheaţă, dînd doar o uşoară legănare celor douăsprezece fuste, care o făceau să semene cu un clopot de mătase. În urma lor, potoliţi, veneau feciorii şi nevestele lor, ţinîndu-se de batistă. În afară de Ezechil, toţi erau bălani şi cam greoi ; priveau mai mult în jos şi se poticneau în vorbă, mai ales în faţa tatălui lor, de care se temeau din cale afară. Oamenii spuneau că Găvrilă îi struneşte fără milă, neîngăduindu-le nici o vorbă contra şi în ochii lui avea

prețuire acela care muncea mai bine și tăcea mai mult. Avusese noroc că nu i se prăpădise niciunul în război, se întorseseră tot așa de supuși ca înainte, afară de Ezechil. Acesta nu semăna cu niciunul dintrei ceilalți, era negricios, păros ca un cîine, urît, cu nas mare, ascuțit, fălci puternice, mereu albăstrii din pricina bărbii pe care nu pridídea să și-o radă. Pășea legănat, bălăngănindu-și mîinile pe undeva pe la genunchi, vorbea puțin, chinuit ; doar din cînd în cînd se spărgea ceva în vocea lui, ca un răcnet înăbușit. Mare a fost mirarea tuturor cînd într-o duminică Ezechil a apărut la horă, s-a oprit la tejgheaua lui Laboș, s-a îmbătat, apoi a jucat cu toate fetele și la urmă l-a bătut cumplit pe feciorul primarului.

În vremea refugiului, printre puținii oameni din sat care nu și-au luat lumea în cap, a fost Găvrilă. A privit un timp, clătinînd din cap cu milă, curgerea dezmățată a puhoiului, spre podul unde se înghesuiau căruțe și oameni gata să rupă pălimarele, a rîs cu îngăduință cînd au venit oamenii să-l sfătuiască s-o ia și el la picior. Pînă seara și-a îngropat toate grînele, a scos din casă lucrurile mai de preț și le-a ascuns, însemnînd pe hîrtiuță locul fiecăruia. Măriei și nurorilor le-a făcut culcuș în pod, într-un cotlon pe care nu-l putea descoperi nimeni, a trimis caii în pădure cu Lazăr, copilul lui cel mai tînăr, pe urmă, luînd o carte, s-a așezat să citească. N-a avut de suferit nimic, ungurii nici n-au tras la el, iar peste o lună, cînd au început să se întoarcă luncanii sărăciți de tot, rupți de osteneală, cu avutul prăpădit, au început să se uite la el ca la cel mai deștept om pe care l-a avut satul vreodată. Cuvintele „Ce te ții așa de deștept parcă ești Găvrila Ursului", ajunseseră un fel de zicală. Primarul și notarul îl respectau din cale afară : tot timpul cît rușii au trecut prin sat — deoarece podul fusese aruncat în aer și alt drum spre Salonta nu era — nu i-au trimis soldați în cvartir, decît o singură dată și atunci un ofițer. Acesta era de undeva de pe lîngă Tiraspol și știa binișor romînește. Cu toate că era

foarte tînăr, Găvrilă l-a omenit ca şi cînd ar fi fost cel puţin general, deşi pe urmă i-a părut rău. Ofiţerul se purtă rece, aproape duşmănos şi, ca să-l îmbuneze, mai ales că nu ştia ce are, Găvrilă îl duse prin toată gospodăria îi arătă locuinţele feciorilor, acareturile, curtea, grajdurile.

— Da slugile unde stau ? întrebă pe neaşteptate ofiţerul.

— N-am slugi, tovarăşe, îl lămuri Găvrilă. Mi-a dat dumnezeu opt feciori, mă ajutorez cu ei...

— Ei, n-ai ! rîse batjocoritor ofiţerul. Ori ai ascuns ?

— Ce s-ascund, tovarăşe ?

— Noi nu tovarăşi ! îi spuse aspru ofiţerul, privindu-l cu ochii lui albaştri, copilăreşti, încruntaţi. Tu eşti culac ! Exploatator...

— Doamne apără şi păzeşte, se sperie Găvrilă...

După ce-l aşezară în odaia cea mare, Găvrilă veni la Ezechil, pe care ştia că se poate bizui la greu şi-i spuse cele petrecute. Ezechil îl ascultă în tăcere, rotind ochii mînioşi şi îl întrebă scurt :

— Cine ştie că o venit la noi în cvartir ?

— Da de ce ?... Ce-ţi trece prin minte, zăludule !

— Nimica ! se răsti Ezechil. Da dacă vine mîine dimineaţă cu cătanele şi ne pune foc ? Ha ?

Supărat pe prostia lui, Găvrilă se duse să se culce dar nu putu închide ochii toată noaptea. Pînă astăzi, toţi cei cu care avusese de-a face îi vorbiseră cu respect, căutînd să-i intre în voie, să nu-şi facă Găvrilă cumva o părere rea despre el, şi uite, dintr-o dată, rusnacul se leagă de el, după ce-l omenise ca pe un domn ofiţer. Neliniştea şi frica nu-i dădeau pace şi a doua zi, cînd ofiţerul se pregătea de plecare, veni la el şi foarte umilit, îi ceru voie să-l întrebe ceva :

— Spune...

— Nu vă supăraţi, dar eu n-am înţeles de ce sînteţi supărat pe noi... Poate v-am necăjit cu ceva... atunci binevoiţi şi ne iertaţi, că la noi aşa sînt obiceiurile... Aţi spus că sînt culac, iar eu n-am înţeles...

— O să înţelegi mai tîrziu, spuse ofiţerul, mai blînd. Tu eşti bogat, alţii sînt săraci... Acuma va fi revoluţie şi la voi, iar cei săraci o să vă bată...

— Doamne apără, de ce să ne bată ?...

— Pentru că voi sugeţi sîngele celor săraci...

Încremenit, Găvrilă nu mai găsi un cuvînt, şi începu să se legene de pe un picior pe altul. Nu mai spuse nimic, puse pe Ezechil să-l petreacă pe ofiţer pînă la poartă şi s-o încuie bine în urma lui. Din ziua aceea deveni şi mai tăcut decît era de obicei. Seara, cînd oamenii care se adunau la el povesteau tot felul de istorii, clătina din cap dîndu-le de înţeles că şi el ştie destule, dar e mai bine să tacă. Într-o seară, Gligor a Hahăului, un munte de om, povesti cum a văzut la oraş o manifestaţie a comuniştilor : umblau pe uliţe, cu steaguri, ca frunza şi iarba şi strigau „Jos Maniu şi Brătianu". iar în piaţă unul a ţinut o cuvîntare, vorbind şi despre ţărani.

— Aci, să mă bată dumnezeu dacă minţesc, dădea din capul lui mare cît o pîine, Gligor, aşa o spus : „Să se deie pămînt ţăranilor săraci, acelora care or venit din război." Îşi trase clopul pe ochi şi murmură gînditor : Acuma, ce-i drept îi drept, dacă ne-ar da pămînt...

În clipa următoare toţi încremeniră, pentru că Găvrilă, cu ochii ieşiţi din orbite, se năpusti asupra lui Gligor.

— Nu ţi-i ruşine, Gligore ? Nu vezi ce scoţi pe gură ? Om în toată firea... Vin... toate veniturile pămîntului să vă momească... şi tu... hop, ţop, asta-i bine ! N-ai prins peşti în viaţa ta ? Ce ? Te duci la Teuz şi începi să sudui peştii ? Ha ? Sări în apă şi dai cu bîta după ei să-i omori, ori le pui nadă ?

Auzindu-l cum strigă, Gligor, se posomorî şi mormăi gros ca un taur ; pe urmă îşi luă seama. Nu-i bine să te pui rău cu a Ursului pe vremuri de astea. Începu să rîdă, silindu-se să pară vesel :

— D-apoi, nu te supăra bace Găvrilă... Nada-i mare şi bună... Mie dacă-mi dă un iugăr... mi-s om !

Toţi cei de faţă dădură din cap, încuviinţîndu-l. Mînia lui Găvrilă căzu dintr-o dată şi toată seara nu mai spuse nimic, de se uitau toţi unul la altul, întrebîndu-se ce are. Numai la despărţire, cînd dădu mîna moale cu ei, se întoarse peste umăr şi-i aruncă lui Gligor :

— Ei, Gligore, Gligore, fericiţi sînt cei săraci cu duhul... Îmi povesteşti cum strigau vandrocii : Jos cu Maniu şi cu Brătianu ! Da ştii tu cine-s ei ? Că alţi oameni mai cuminţi nu-s în toată ţara romînească ? În loc să te rogi să-i trăiască bunul dumnezeu, că-s oameni bătrîni... tu-mi povesteşti, ce strigau... aceia...

— Da, da, încercă să liniştească apele Culcuşea... Îs oameni mari...

Săptămîna următoare Găvrilă se abonă la *Dreptatea*. În fiecare seară le citea celor veniţi la el articolele din care reieşea cum îşi fac de cap comuniştii, cum îi asupresc pe romîni. Citea rar, nu zicea nimic, ci aştepta să vorbească alţii. Iar cînd dădu de un articol al lui Haţieganu în care se spunea că şi P.N.Ţ. vrea să facă reforma agrară, îi vîrî lui Gligor foaia sub nas :

— Uite Gligore, vezi şi tu... Ăştia-s oameni cu cap, gîndiţi, şi cînd spun o vorbă, aia-i bine spusă...

Gligor, care de cîteva zile îşi spărgea capul cum să împrumute caii de la Găvrilă, îşi trosni degetele bucuros :

— Noi, ăştia mai tineri, nu ştim multe, bade Găvrilă... Am îndurat multe în război, dumneata nu ştii, ori poate ţi-or fi povestind feciorii... Baiu-i acolo că ni-s săraci lipiţi pămîntului, că altfel...

2

Un cer de seară din care se scurge o lumină subţiată, îşi propteşte marginile în zare, acolo unde chiar cînd e senin, pare că dospeşte o furtună. Peste zi a fost cald, dar răcoarea neaşteptată a serii e stingheritoare şi tristă, şi dinspre Teuz vine în valuri un miros de mîl şi un clipocit molcom, gras şi rece. Umbra salcîmilor se

tîrăşte încet şi, în această înegurare, pereţii albi ai casei strălucesc parcă mai puternic decît în soarele zilei.

Cu ochii micşoraţi de oboseală, Găvrilă privea dincolo de dolmă pe pusta încă arămie şi năpîrlită, semănată, ici-colo, cu smocuri de iarbă firavă şi crudă, cu tufe cafenii de scaieţi. Îi era drag ceasul acesta cînd puterea zilei slăbeşte treptat ca a unui om ce se stinge senin, de bătrîneţe şi în clipele rare cînd se odihnea, toţi îl lăsau în pace; ochii lui se acopereau de o pîclă uşoară şi auzea neobişnuit de limpede, toate zgomotele de seară ale gospodăriei ca venind din depărtări : în grajd laptele ţîrîia în şiştar, o noră bătea cu papucul fundul vreunui nepot neastîmpărat ; în casele lor feciorii îşi odihneau pumnii mari pe feţele albe de masă, în aşteptarea cinei. Pe uşa deschisă a grajdului, o limbă de lumină galbenă înceţoşată, se lăbărţa în ocol ; îndată se ivi Măria, cu mînecile suflecate pînă la cot, ducînd şiştarele pline, înspumate. O lăsă să treacă pe lîngă el şi abia cînd ajunse la bucătărie, o chemă :

— Tu, fată...

— Da, tăicuţă...

— Hai încoace...

Ea veni repede, oarecum mirată, şi se opri lîngă stîlpul albastru al tărnaţului, în umbră.

— Vină mai aproape, o chemă Găvrilă, aproape rugător.

— Tăicuţă, nu ţi-i dumetale frig ? Îi răcoare...

— Nu.

Fata îşi muşcă buzele subţiri, roşii. Se temea de tatăl ei, o teamă crescută în ea odată cu anii, hrănită de smerenia cu care mamă-sa şi toţi fraţii îl ascultau, fără crîcnire, mirîndu-se speriaţi atunci cînd ceva nu se întîmpla aşa cum prezisese el. Feciorii, cel puţin, săreau ca arşi, atunci cînd Găvrilă îi „ruga“ să facă ceva ; cu Măria nu prea vorbise cît era mică, rostul ei fiind să stea lîngă poalele mă-sii şi s-o ajute. Pe urmă, Măria mai mult simţi decît îşi dădu seama că pe ea o iubeşte mai mult Găvrilă ; el, care n-ar fi încuviinţat pentru nimic în lume altă părere decît a lui, sau nici măcar

ca o părere pe care o avea şi el să fi fost spusă cu alte cuvinte, asculta atent tot ce spunea ea, privind-o ciudat, ca şi cum ar fi pîndit-o. Şi mai ales în ultima vreme o urmărea mereu, pe nepusă masă întreba, cu glasul lui domol şi nepăsător : Unde-i fata aceea ?

Măria tremura toată şi n-avea somn, deoarece acum avea ce să-i ascundă. Se temea în halul acesta pentru că nu-şi putea închipui ce-ar fi făcut tatăl ei dacă ar fi aflat, şi-şi dădea seama că el are să afle. În fiecare seară el o pîndea la ieşirea din grajd, o chema la el şi-i punea tot felul de întrebări, alandala, care n-aveau nici în clin nici în mînecă una cu alta. Cînd scăpa de el, Măria se simţea secătuită de puteri şi i se împleticeau picioarele. Acum stătea iarăşi alături de el şi se pregătea să-i facă faţă.

— Tu cu cine te ţii ? o întrebă Găvrilă, ascuţit. Ea înlemni şi simţi cum sîngele îi umple obrajii, fierbinte şi aţîţat.

— Cu nimenea, tăicuţă...

Din bucătărie, lampa lumina jumătate din obrazul lui Găvrilă şi ochiul albăstriu lucea umed, copilăros...

— Vină cu mine, şopti Găvrilă şi, coborînd treptele, o luă înainte spre ograda cea mare, potopită de umbre. Căpiţele înalte de fîn şi paie păreau nişte animale tolănite greoi, iarba înaltă şi rece înţepa uşor pulpele goale ale fetei. Ograda era mare şi îngrijită ca o livadă. În mijloc feciorii săpaseră o groapă adîncă, să aibă apă chiar pe vreme de secetă : în jurul ei iarba crescuse pînă la brîu şi înăuntru se adunaseră sute de broaşte, de nu se putea dormi din pricina lor. Găvrilă oftă, părînd că a uitat de fată ; vorbi încet, fără să se uite la ea :

— Apoi, ţi-o venit şi ţie vremea să te măriţi... Ţi-o fost dat să-mi aduci om străin în casă... Să nu mă faci de ruşine... Ţi-oi da cincisprezece iugăre şi casă şi-ţi sta şi voi aici la mine, pînă cînd mi-oi închide ochii... Şi, fără nici o legătură, dar neschimbîndu-şi glasul : Am auzit că duminecă ai fost la horă... (Baptiştii nu-şi lăsau fetele şi feciorii la horă, socotind că e loc de

desfrînare ; în templu, nu odată, Găvrilă tunase asupra celor care uită poruncile) Măria plîngea uşor în ultima vreme, acum însă parcă ochii-i secaseră. Bîigui, mai mult moartă :

— Fă bine şi mă iartă, tăicuţă...

— Eu aşa am socotit că viaţa nu-i dată omului spre petrecere... Dară dacă tu vrei să te duci... (aici glasul lui coborî de abia se mai auzea)... du-te slobodă... Nu te mai feri. Eşti tînără... Vorbise cu o blîndeţe silită, mincinoasă, dîndu-i să priceapă că numai din dragoste prea mare, deosebită de cea pe care o nutrea faţă de ceilalţi, e atît de slab. Se apropie de ea şi voind s-o mîngîie îi trase broboada de pe cap.

— Voi sînteţi tineri, aveţi alte păreri...

Măria ştia că acuma ar trebui să zică şi ea ceva, să-i facă plăcere şi să spună că s-a dus o singură dată, de curioasă, că n-o să mai meargă niciodată, dar parcă i se încleştase gura şi nu putea scoate o vorbă... Acolo, la horă, pînă nu începea jocul, aştepta ca beată pe cel despre care ştia bine că n-o să mai vie niciodată şi aşteptarea asta dureroasă era singurul lucru care-i mai aducea aminte de el, ca şi cum ar fi fost viu.

Dar tocmai atunci se întîmplă un lucru care o scăpă. Din casă se auzi vocea slabă, cam fonfăită, a mamei :

— Găvrilă ! Vină iute, că te caută bace Culcuşe !

Găvrilă stătu încă o clipă încordat în faţa ei, apoi se întoarse sprinten pe călcîie şi ieşi din ogradă. Culcuşea îl aştepta, tropăind lîngă poartă. Numele lui adevărat nu-l mai ştia nici nevastă-sa şi el însuşi cînd şi-l auzea tresărea stingherit. I se spunea „Culcuşea“ pentru că-i plăceau peste măsură sarmalele şi, de sărbători, se îmbolnăvea de gălbinare. Obrazul îi semăna cu o varză roşie : avea o piele subţire pe care soarele şi vîntul o cojeau mereu, încît părea opărită ; genele-i căzuseră şi nu era prea plăcut la vedere ; încolo, toţi îl socoteau om de treabă. Nelipsit de la adunările din casa lui Găvrilă, se credea foarte înţelept, măcar că nu vroia să arate asta nimănui ; se ştia sărac şi săracului îi şade bine prostia ; dacă-l cred oamenii slab la minte, îi poate

duce mai ușor. Găvrilă îl iubea, cu toate că era bisericos din cale afară: cuvintele popii, bune sau proaste, se lipeau de el ca mîncarea, îl îngrășau sufletește. Mirat că venise înainte de ora cînd obișnuiau oamenii să se adune la el, Găvrilă îl cercetă atent dar, înainte de a izbuti să-l întrebe ceva, îl izbi înfățișarea cu totul schimbată a vecinului. El, om așezat și scump la mișcări, n-avea stare; tropăia pe loc, își mozolea mustața între dinții stricați, negri și moi ca de șarpe bătrîn.

— Vină, pentru dumnezeu, bace Găvrilă! L-or omorît ungurii din Șimand pe Picu! Ungurii din Șimand! Vină la el! Îi gata!

Găvrilă își aruncă pe umeri un laibăr negru și ieșiră grăbiți, ciocnindu-se unul de altul.

Măria rămase multă vreme în ogradă, plîngînd în tăcere, ușurător, mirată. Nu știa dacă de rușine sau de bucurie, dar simțea că toată lumea se scufundă cu ea. În jurul ei, în înserarea lină, totul mirosea nespus de puternic: iarba grasă, frunzele amare ale nucului, Teuzul mîngîiat de vînt și, mai departe, pusta. Și, deodată, ca și cum ar fi stăpuns-o ceva, tot trupul îi fu răscolit de amintirea lui Petrea. Pișcătura ușoară a ierbii pe picioare o înfioră, inima începu să i se zbată neliniștită: îl simți viu, nerăbdător, în dosul căpiței. Clătinîndu-se, păși pînă acolo și se lăsă să cadă cu fața în jos, pe așternutul de paie unde se zvîrcoli scurt, luptînd împotriva nodului care-i sugruma răsuflarea. Petrea era mort, viermii îi mîncau ochii stinși, mîinile mari ca lopețile și ea era însărcinată de pe urma lui.

8

Tot drumul Culcușea își chinuia mintea, încercînd să ghicească ce gîndește Găvrilă. Ar fi vrut să-l vadă zăpăcit, și-l pișca o bucurie răutăcioasă, socotind că, deși Găvrilă nu se trădează prin nimic, trebuie să fie întors pe dos, deoarece sîngele apă nu se face. Tot voind să-i vadă fața, se băga în el cu umărul stîng și

murmura: „Ei, viață, viață, legată cu ață". Nu era om să nu știe că Picu, nebunul satului, era frate vitreg al lui Găvrilă, făcut de Teofil cu o văduvă bogată. Chiar dacă ai fi dat deoparte asemănarea care-ți scotea ochii, tot nu ți-ar fi venit să crezi că Mărchișoaia l-ar fi putut purta pe Picu în pîntece, unsprezece luni, pentru că atîta ar fi trebuit să-l poarte, socotind că l-ar fi zămislit cu Marchiș în cea din urmă zi a vieții lui pămîntești. Despre Teodor Marchiș, poreclit, nu se știe de ce, Picu, se puteau povesti o groază de lucruri. Pe cît era Găvrilă de așezat și de socotit, de zece ori mai spulberat la minte se arăta frate-său vitreg. Cît a fost fecior nu trecea duminică fără să nu fi tăiat pe cineva pentru o fată, dintr-o sudalmă, sau numai pentru că i se suia sîngele la cap. Cînd s-a însurat, i s-a năzărit că de acum înainte trebuia să pășească în fruntea satului. Cu cine se întîlnea, făcea cum făcea de aducea vorba de feciorii care o să i se nască lui, își holba ochii și se răstea:

— Mă! Feciorii mei or fi regii țării, mă!

Pe Găvrilă nu-l putea suferi, îi scotea tot felul de vorbe spurcate, îi născocea țiitoare, omoruri, furturi de cai, poreclindu-l în fel și chip: „Jidovul", „Ștrimfli", „Cîcădare" și-i venea să turbe văzînd că aceste porecle, pe care le scornea nevastă-sa, nu prindeau. Pentru nimic în lume n-ar fi recunoscut că-s frați, mai degrabă ar fi spus că se trage din țigani, ori din unguri. Poate că răceala lui Găvrilă îl durea (fapt este că nu se știe căruia îi era mai rușine de celălalt) și voia cu tot dinadinsul să se ridice deasupra lui. Cum s-a însurat, a vîndut un sfert din pămîntul nevestii, să-și poată face cea mai arătoasă casă din sat. S-a zbătut, s-a înglodat în datorii și pînă la urmă a trebuit s-o sfințească neisprăvită, cu cărămizile rînjindu-se sîngeriu și jumătate din geamuri bătute în șipici. I-a chemat însă pe toți popii din împrejurimi, a îmbătat toată ulița și după aceea s-a dat la fund. Trudea și înjura de dimineață pînă seara, bea de stingea, își zobea nevasta care de multe ori a fugit de la el la neamuri; de fiecare dată

însă Picu a adus-o înapoi, după ce-i bătuse bine pe ce-i care-o adăpostiseră. A mai făcut una singură, cumplită, după care s-au scîrbit de el toți și-au început să-l ocolească.

Nevastă-sa, despre care ajunsese să creadă că era stearpă, a rămas grea și a născut o fată. Picu a vrut s-o omoare pe lehuză de ciudă că i se stinge neamul, apoi s-a posomorît și n-a mai scos o vorbă, pînă la botez, cînd s-au trezit că vrea să-și numească fata, Rigo, nume pe care-l purtau jumătate din vacile satului. Zadarnic l-au rugat popa, învățătorii, notarul; Picu nu-i ascultă. Dădea din cap în stînga și în dreapta și tăcea. Bineînțeles, notarul n-a vrut s-o treacă în catastif cu astfel de nume și atunci Picu a botezat-o, tot ca pe vaci, Stela, nume care suna oricum mai omenește, dar pe el nu l-a auzit nimeni spunîndu-i fetei altfel decît Rigo. Lumea e rea și fata Rigo a rămas. A crescut mare, lăbărțată și domoală, parcă să-și îndreptățească numele. Nu s-ar fi uitat un fecior la ea să fi fost picată din soare și de zece ori mai bogată decît era.

Cînd a început războiul pe Picu l-au dus pe front, de unde s-a întors oftic os, scuipînd sînge și slab, ca moartea. Se îngrijea singur, cum îl învățase cineva, mîncînd ca un spart, bînd numai rachiu de la 50 de grade în sus, și fumînd mahorcă, despre care auzise că sufocă toate lighioanele acelea mici care rod plămînul. Cum s-a întremat puțin, s-a apucat de lucru. În sat nu rămăseseră decît muierile, boșorogii și copiii. Picu se spetea de dimineața pînă seara pe toate ogoarele, luînd jumătate și trei sferturi din recoltă, își angajase slugi cîțiva dezertori dintre care pe unul l-au prins și l-au împușcat, tăia vite și le vindea pe ascuns la oraș, își hăituia fără milă nevasta și fata. Cînd au venit ungurii, și-a lăsat fata și nevasta să facă ce-or ști, iar el a pornit cu o căruță goală, la o zi după ce au plecat cei din urmă oameni, atunci cînd din turnul bisericii se puteau vedea infanteriștii unguri înaintînd spre sat. Pe drum, Picu se oprea prin toate casele pă-

răsite, mai ales ale învățătorilor și popilor de unde încărca plăpumi, haine, ceasuri, scaune, albituri. Cînd căruța se umplea cu lucruri, le lăsa pe la cunoscuții lui prin sate, spunînd că i le dăduseră în păstrare „domnii" din Lunca. La întoarcere, venind pe urma frontului, s-a ales cu patru cai, cîteva puști și o mitralieră. Acum avea de toate. Socoti că va mai lăsa să treacă un timp înainte de-a începe să vîndă. La cîteva luni după ce lucrurile s-au mai așezat, a băgat de seamă că fetei îi crește burta. Le-a luat la rost pe amîndouă, cum știa el ; la început i-au spus că fusese necinstită cu sila de soldații unguri apoi, cînd nu s-a mai putut, că le omora, i-au mărturisit că a trăit cu un sergent romîn. Picu, care nădăjduia că făptașul e vreun fecior înstărit din sat, a început să facă spume la gură :

— Acuma te apuci și mă faci de rușinea cînd mă mai pun și eu pe picioare ? No, nu-i bai ! Nu-i mai vedea tu milă de la mine, de aici încolo !

A dus-o la Zerind, la un doctor, i-a dat acestuia șase saci cu grîu, s-o facă să lepede, iar la întoarcere, a gonit căruța prin toate hîrtoapele. Cînd zdroncănea mai tare, se întorcea spre fată :

— Nu mori încă, nerușinata tîrgului ?

În noaptea aceea l-a podidit o tuse cumplită și sîngele i-a izbucnit pe nas și pe gură. Scuturările îi făcuseră lui mai mult rău. Crezînd că e gata și bucuroasă că le lasă înstărite, cu podul și odăile pline de tot felul de lucruri, nevastă-sa, altfel bleagă și mută ca o umbră, s-a repezit la el, plîngînd :

— No, crapă ! Nici pe dom' părinte nu ți-l aduc ! Stînge-te ca un cîine !

Iar Rigo, care avea călduri și nu știa pe ce lume trăiește, s-a sculat în pat, roșie ca sîngele și l-a blestemat :

— M-ai nănorocit ! M-ai făcut de rîsul lumii ! Mînce-te viermii cei neadormiți, pînă-n veacul veacurilor !

Picu a horcăit cît a horcăit, iar dimineața s-a sculat din pat, alb ca praful de cretă, s-a spălat de sînge și a început să se îndoape cu slănină și cîrnați. Cele două femei, moarte de groază, nu îndrăzneau să răsufle, dar

din clipa aceea el nu le-a mai făcut nimic ; se uita la ele ca prin sticlă şi le poruncea prin semne, dacă-i trebuia ceva. Cînd era foarte bine dispus, le privea cu milă şi dădea din cap. De cînd dovedise că nu-i un prăpădit, ci unul care ştie să se descurce în aceste vremuri întoarse cu dosul în sus, locuitorii uliţei mari începuseră să se uite cu alţi ochi la el. Mai ales Cloambeş, care înainte vreme rîdea de el cum putea, îi căuta prietenia, îl poftea să bea la dînsul şi-i cerea poveţele, cu deosebire de cînd îl bătuse Mitru Moţ. Picu, nelăsîndu-se înşelat de aceste dovezi de preţuire, îl asculta, cu gîndurile în altă parte. Avea el alte griji decît să ia aminte la văicărelile acestui coiat. În vremea din urmă, auzind cum toţi oamenii discută numai politică şi se învrăjbesc din asta, îşi făcu o socoteală : În satul vecin, Adea, locuiau numai cinci familii de romîni, restul unguri şi saşi. Picu a început să scoată prin Lunca vorbe, că pămînturile acestora vor fi împărţite la foştii soldaţi, iar boanghinele pot să se ducă unde văd cu ochii, or să se bage slugi. Atît de des a spus povestea asta, încît pînă la urmă a ajuns să creadă singur în ea şi să se întrebe cu nerăbdare, cînd oare are să se facă dreptate în lume. Înainte vreme nu-i trecuse prin minte că ar putea să duşmănească pe alţi plugari, numai pentru că sînt din alt neam decît el, dar acum, îndată ce auzea o vorbă ungurească, se făcea roşu ca racul. De Gyuszi, fierarul, s-a legat într-o zi, dar acesta a pus mîna pe baros şi erau şi alţii de faţă, care i-au luat partea. Pe urmă s-a auzit în sat că într-o zi de tîrg Picu a intrat cu căruţa în nişte amărîţi de feciorași unguri şi cînd unul, crezînd că omul nu-şi poate ţine caii, s-a agăţat de frîne ca să nu se întîmple vreo nenorocire, Picu l-a călcat în picioare, lăsîndu-l ameţit. Notarului din Adea, domnul Küllössi, i-a zburat pălăria din cap cu biciul ; pe părintele Agoston l-a scuipat, învinuindu-l că scosese steagul unguresc cînd au venit soldaţii lui Horthy (ceea ce era de altfel adevărat) ; pe nevasta învăţătorului Dénes a făcut-o „curvă şi căţea", doctorului Lörincz, acela care-i scăpase fata de plod,

i-a spart într-o noapte toate ferestrele, aruncînd în casă butuci de lemn şi bolovani. Îi mersese vestea şi în toate satele ungureşti din împrejurimi era cunoscut ca un cal breaz. Cînd trecea, stînd în picioare în căruţă, cu pălăria neagră trasă pe ochi, oamenii se dădeau la o parte de pe şosea şi se prefăceau că nu-l văd. De mîndrie, Picu se uita la ei aproape prietenos.

4

În faţa casei lui Picu mişunau oamenii : vestea ce se răspîndise îndată glăsuia că ungurii din Şimand l-au pîndit la podul de peste Sartişe şi l-au zdrobit în bătăi, i-au rupt căruţa în bucăţi, iar caii i-au gonit în pădure. Cînd se apropie Găvrilă fu înconjurat îndată. Cei mai de la margine, care din pricina întunericului nu ştiau cine venise, se îmbulzeau, îşi făceau loc cu coatele, aşa că pînă izbuti să intre în casă, Găvrilă asudă tot. În odaia cea mare era o fumăraie înţepătoare şi un miros dulceag, de sînge. Catiţa Ţuricului, moaşa, umbla de colo colo, legănîndu-şi şoldurile late şi dînd porunci. În pat, urcat pe patru perne, Picu gemea şi scrîşnea din dinţi. Jumătate din obraz îi era vînătă şi ochiul stîng acoperit de o vînătaie, ca o prună. Nasul strivit îi sîngera mereu şi o tăietură adîncă, parcă de ferăstrău, îi scrijelase fruntea, pierzîndu-se în părul ţepos cînepiu.

La capul patului, nevasta lui, nemaiştiind ce să facă, îşi sugea mereu buzele făcute pungă. Cînd îl văzu pe Găvrilă, Picu încercă să rîdă şi se strîmbă groaznic : îi spărseseră şi dinţii din faţă, iar colţurile rămase îi tăiau buza. Cu un glas schimbat, dogit, care venea parcă din umeri, mormăi :

— No, ai venit... Nu te-am chemat... Puteai sta acasă... Sînteţi neşte boi, tăţi. Se bate omul pentru voi şi ungurii îi rupe oasele... Mereţi acasă, ce vă uitaţi la mine ?

— Delirește, trase cu ochiul Catița Țuricului, căreia îi plăcea să folosească expresii domnești. Nu-l băgați în seamă, domnule Ursu... Găvrilă netezi duna de puf și se așeză pe marginea patului.

— Las-că trece, șopti bătrînește.

— Ce să treacă, Găvrilă ! se răsti Marcu Petrii Șimii, clătinîndu-și aproape de tavan căciula pe care n-o scotea din cap nici vara, nici iarna, fiind chel ca un ou. Că azi, mîine ne omoară pe toți...

— Omoare-vă, marhe ce sînteți, horcăi Picu.

Găvrilă se întoarse spre cei din odaie. Îi știa pe toți și într-o clipire încercă să-și facă socoteala cît plăteau, mai ales așa afumați cum erau : bătrînul Alexie Mavă, mare agent liberal pe vremuri, acum împuținat, slăbit, bîțîindu-se de pe un picior pe altul, Grigore Lapu, cel mai mare stupar din sat, înalt, ciolănos și cam greu de cap, Petrea Milionului, Pavăl Bitușea, gura satului, care acum făcea să călătorească din mînă în mînă o sticlă mare de rachiu, Cloambeș, tăcut și tras la față, clătinînd din cap ca și cum ar fi vrut să le aducă aminte: ,,Vedeți, eu v-am spus și nu m-ați crezut", Gligor a Hahăului, cu umerii încordați și fruntea aplecată de parcă ar fi vrut să împungă pe cineva. În lumina slabă a lămpii, fețele lor păreau acoperite cu un strat subțire de noroi. Deodată Picu gemu scurt, se întoarse greoi pe o rînă și vărsă sînge. Nevastă-sa sări și-i ținu capul, dar cu greutatea și nepăsarea cu care ar fi ridicat un bolovan.

— Adică să ne lăsă-ă-ăm ? țipă pe neașteptate o voce nazală, jignită. În loc de răspuns, un cor de glasuri dogite răsună :

— Bună sara dom' văstor !

Petre Cordiș, beat, făcu niște semne din mîna care parcă voia să-i zboare din cot, îi împinse pe toți din calea lui și, apropiindu-se de Picu, se aplecă și-l sărută pe obraji. Rănitul, biruit, începu să plîngă înecîndu-se cu lacrimile, mucii și sîngele care-l sufocau. Cu o mișcare smucită, Cordiș se întoarse spre adunare.

— Rușine să vă fie, luncani! Așa ați fost totdeauna, niște... Ați venit să-l văietați, în loc să ne luăm cu toții, să dăm o fuguță pîn' la Șimand și să-l aprindem ca Horia, Cloșca și Crișan! Tăcu puțin, clipi din ochi, apoi se răsti: Ce mai stați, hai?

Cuvintele lui fură primite cu o tăcere plină de subînțelesuri. Deși era amețit, Cordiș își dădu seama că oamenii nu dau nimic pe cuvintele lui și nu-l contrazic doar pentru că e domn. Se întoarse spre moașă și începu s-o dăscălească în ce chip trebuie doftorit bolnavul. Pe neașteptate, și mai furios, se întoarse spre ceilalți, mereu tăcuți.

— Pînă cînd, ce? Unde sîntem? În Romînia sau în Patagonia?

— Unde-e? se miră Bitușea.

— În Patagonia! Cordiș răsuflă zgomotos.

Văzîndu-l atît de pornit, cineva îi întinse sticla cu rachiu. Învățătorul trase o dușcă, rîgîi și i se tulburară ochii.

— Uite ce-i, se aplecă atunci Marcu Petrii Simii spre Găvrilă. Te chemarăm să ne sfătuim. Noi ne-am gîndit că joia vietoare ne ducem tăți să le rupem șalele celor din Șimand! Bată-i dumnezeu, după ce că cînd or fost ungurii aici or scos steagurile!

— Mă duc și eu! mugi Cordiș. Preoți... și învățători cu crucea-n frunte! Începu să facă gesturi mari cu brațele, nemulțumit că lumea îl prețuiește mai mult pe Găvrilă. Acesta tăcea mereu, privindu-și genunchii. După un timp, spuse moale:

— Cine scoate sabia, de sabie va pieri!

— Ei or scos-o, se răsti Cordiș. Avea beția certăreață și i se părea că Găvrilă spusese aceste cuvinte în contra lui. Auzi! Mi-e nu știu cum de dumeta, bace Găvrilă, că ai putea să-mi fii tată, da să știi că ești o scroafă bătrînă!

Toți înghețară de greutatea ocării. Cînd era băut, Cordiș nu știa ce scoate pe gură și se lega de toată lumea, dar cu Găvrila Ursului nu se cuvenea să vorbească așa, mai ales că acesta nu-i avusese niciodată

baiul. Găvrilă nu clipi măcar, ci răspunse liniştit, cu oarecare osteneală :

— Dumnezeu să te ierte pe dumeta, dragă. Nu ştii ce scoţi pe gură.

— Nu-l băga în seamă, spuse rece Marcu Petrii Simii, ştii cum îi el... negîndit...

Ceilalţi uitaseră de rănit şi se încruntau spre învăţător. Acesta simţi duşmănia lor şi se îndreptă clătinîndu-se spre uşă :

— Dacă n-aveţi nevoie de mine... Bună sara şi p-aci mi-e drumul... Servustoc !

— Fii bun şi rămîi, domnule Cordiş, îl rugă cuviincios Găvrilă, spre mirarea tuturor. Îşi împreună mîinile pe genunchi.

— Eu, zise el, v-am ascultat şi vă văd că sînteţi speriaţi.

— Noi ? plesni din buze Gligor a Hahăului şi-i veni să rîdă, gîndindu-se că el ar putea fi speriat de ceva.

— Voi, dădu din cap Găvrilă, mulţumit de început. Trăim vremuri foarte grele, care grăiesc şi scripturile, „am văzut o muiere şezînd pre o hiară plină de numi de hulă, care avea capete şapte şi coarne zece“, cum scrie la Apocalipsis... Toate s-au întors cu dosul în sus şi oamenii nu ştiu cum să se mai poarte... S-a adunat zavistie multă în inime şi, dacă ne-om conduce după legea zavistiei multe om pătimi... Ziceţi că să mergem şi să-i ardem pe şimăndani, bine. Şi mîine or veni ei să ne ardă şi poimîine ne-om duce noi şi aşa mai departe. Acum vedeţi şi voi : dreptate cum a fost, nu mai este.

— Doamne apără şi păzeşte ! se închină Alexie Mavă.

— Eu atîta vă spun : cu bătaia n-om ajunge la nici un capăt. Ce numai cu unirea, care iarăşi zice-n Scriptură.

Deodată, vocea lui Găvrilă, pînă acum liniştită se sparse, el se înroşi tot, ca şi cum s-ar fi luptat cu plînsul :

— Vai de noi ! Mă uit la cei mai tineri, săracii... Ei nu ştiu nimic. S-or învăţat cu legea războiului şi nu

precep că altele-s vremurile. Noi, fraţii mei, trebuieşte să ne strîngem unii cu ceilalţi, să iasă la alegeri oamenii noştri. Să nu lăsăm zavistia să se încuibeze în sat. Cine-i astăzi acela care ne apără pe noi ?

— Regele, şopti Bituşea, emoţionat.

— Da, bine, poţi şti, dară regele-i rege. Eu vă spun : locul nost' îi cu domnul Maniu Iuliu, cu partidu ţărănist.

Atunci bătrînul Mavă, care tăcuse aproape tot timpul, părînd că nu înţelege despre ce e vorba, se porni pe neaşteptate, ca un ceasornic stricat :

— Că ce Maniu ? Că de unde l-ai scos pe Maniu ? Că care Maniu ? Că lor, adică ţărăniştilor, le umblă gîndul la ţărani, pe dracu ! Striga fără şir, încercînd să-şi aducă aminte, din propaganda liberală de dinainte de război, sudălmile fără de număr aruncate în capul lui Maniu, dar nu-i venea în minte niciuna, aşa că tăcu, tot aşa neaşteptat cum începuse.

— Adică, dumneata zici că să ne înscriem la ţărănişti ? întrebă Marcu Petrii Simii.

— Ne-or da pită ? exclamă Gligor a Hahăului, atrăgîndu-şi îndată supărarea celorlalţi : el era un tîmpit, n-avea mai multă judecată decît pe vremea cînd era copil ; păcat că a ajuns la vîrsta cînd e primit între oamenii bătrîni, dacă nu ştie ce scoate pe gură. El ascultă surîzînd toate acestea, pe urmă ridică din umeri : Dacă voi ziceţi că aşa-i bine, eu, de... mie puţin îmi pasă ! Nu mă importă !

— Dacă ne-or face ceva rău comuniştii, cum am auzit că în alte părţi bat pe oameni, or veni scrietori să scrie în *Dreptatea* şi are să afle toată ţara şi America ! spuse Găvrilă. Dar cu toate că nimeni nu era împotrivă şi toţi dădeau din cap, bucuroşi să-i intre în voie, el simţea că toate astea îi lasă rece.

— Şi cine a fi preşedintele în sat ?

— Domnu' director ! ţipă Pavăl Bituşea.

Toţi strigară „da", „foarte bine", dintr-o dată interesaţi şi dornici să-şi arate preţuirea ; numai Găvrilă, fără să se uite la ei, ţistui din buze şi clătină capul.

— Uite cum cred eu. Dumnealui n-are să vree. Îi... om neîntreg, săracu şi...

— Apoi, să-l întrebăm! poate că vrea.

— Nu. (Ieri Găvrilă fusese la director, vorbiseră de una de alta — mai era acolo unul strein, cu ochelari — şi Teodorescu scăpase de cîteva ori nişte cuvinte ciudate despre o nouă viaţă, despre cei care pînă acum n-avuseseră nici un drept şi acuma trebuia să se ţină cont de ei. Pe urmă îi cam lăudase pe ruşi. Poate că aşa a venit, cu asemenea poruncă, altfel nu i-ar fi dat drumul din prizonierat. Găvrilă nu voia să se grăbească şi să-l învinovăţească dar, de voie ori de nevoie, directorul nu mai era cel de dinainte de război. Toată greutatea era să-i facă pe aceşti oameni care-l iubeau să înţeleagă, fără să le spună deschis temerile lui). Nouă ne trebuieşte cineva, care să fie... mai de-al nost', din sat, om cu şcoală... Şi, repede, ca nu cumva să se creadă că se vrea el şef, spuse: Uite, mă gîndesc la domnu Cordiş.

Oamenii se uitară unul la celălalt, aproape îngroziţi. Numai Cordiş, lovit în piept parcă, se pierdu de tot, se încruntă, pe urmă-l podidiră lacrimile şi se repezi la Găvrilă, îi luă mîna şi i-o strînse lung, înclinîndu-se de cîteva ori în faţa lui.

— Bace Găvrilă, să nu crezi dumeta... că... Eu numai de unde... din pricina că-s un foarte bun romîn...

— Mereţi acasă! zbieră deodată Picu, furios că nimeni nu-l mai bagă în seamă. Mereţi acasă, nu mi-i bine, n-am vreme de prostiile voastre! Duceţi-vă!

Toţi trecură pe rînd pe lîngă patul lui, urîndu-i sănătate bună, apoi ieşiră în uliţă şi se despărţiră.

5

În ziua cînd îl bătuse pe Cloambeş şi se întorsese acasă, lui Mitru nu-i trecuse nici o clipă prin minte în ce greutăţi avea să se zbată. Îndată ce au intrat în ocolul pustiit, Fănică s-a dus în fundul curţii năpădite

de buruieni, a sărit gardul de spini şi a început să caute omizi pe malul Teuzului, ca să prindă peşti.

Mitru cu Floriţa au rămas în mijlocul ocolului, ca doi popîndăi. Nici boarfele pe care le aduseseră n-aveau unde le aşeza. Au tăcut multă vreme, neîndrăznind să se uite unul la celălalt ; n-aveau putere nici să privească zidurile arse, care se hîiau spre cer, ca nişte ciolane negre. Într-un tîrziu, Floriţa l-a scuturat de umăr, încet, temîndu-se parcă să nu se reverse asupra ei cu loviturile pe care nu apucase să le care lui Cloambeş.

— Auzi... om dormi în grajd...

— Bine... În grajd.

Au cărat acolo toate lucrurile, muierea a pregătit în iesle un aşternut din fîn uscat, vechi şi prăfuit. Uitîndu-se la ea cum roboteşte, cum bate paiele şi aruncă leţurile din drum, pe Mitru îl umflă rîsul. Se scutura tot, hohotea şi lacrimile-i curgeau pe faţă de veselie. Văzîndu-i obrazul ud, strîmbat de rîs, Floriţa se culcă pe marginea ieslei şi începu să bocească. Îşi sugruma sughiţurile, încerca să se stăpînească, dar îi venea să strige, să urle de s-o audă toată lumea. Mitru se opri din rîs, o privi curios, şi, deodată, se răsti :

— Taci, că dau cu ceva-n tine ! P... pe ochi ştiu şi eu... Cum ea nu se potolea, ridică din umeri şi ieşi afară. Din ograda cealaltă, agăţată de gard, baba Valeria se uita la el, curioasă :

— Mă, am auzit pă cum că l-ai bătut rău pe Lădoiu !

— L-am !

— Bine-ţi stă ! Şi amu ce-ţi mînca ?

— N-om cere de la dumeta, nu te teme !

— Cocoş eşti, mă !

— Aşa m-o făcut mama ! Ce-ţi pasă ?

Jignită, baba se dădu jos de pe gard şi strigă de acolo, de la adăpost :

— Mă ! Mînă pruncu la mine, să-i dau zamă şi pită !

Pe urmă Mitru se duse în mijlocul dărăpănăturilor. Obuzul căzuse chiar în perete, năruindu-l. Călca pe cioburi de oale, pe aşchii de lemn, pe fulgi murdari... Un

șobolan mare, vinețiu, zbughi dintr-o gaură, alergă roată în jurul pereților și se mistui undeva. Mitru culese o scurtătură și-l așteptă să se mai ivească, să-i rupă șalele. „No, se gîndi, ni-s cheară ca Adam și Eva, după ce i-o țîpat domnul dumnezeu din rai... Chiar așa..." Și se întrebă mirat: „Oare om muri de foame aci, în mijlocul satului ? Ne-om întinde pe jos și ne-om pustuli ?" Nu-i venea să creadă. Așa ceva nu se auzea decît despre cîte o babă oloagă, că ar fi răposat de flămîndă, dar despre un om în toate puterile niciodată.

— Mă ! Mitrule ! se auzi strigat din curte. Tu unde ești, mă ?

— Aici ! răspunse el milităreşte, dar mirat. Ieși. În poartă stătea Ezechil, feciorul Găvrilii Ursului. Era leoarcă de sudoare și-și făcea vînt cu mîinile lui mari ca niște lopeți negricioase și strîngea între picioare un sac de cînepă, burdușit.

— M-o mînat tăicuța, spuse cu un zîmbet deschis. O zis că să-ți aduc asta...

— Da ce-i asta ? întrebă Mitru, cu glas uscat.

— Ia, neşte făină de porumb, clisă... Mitru se holbă la el, voind să vadă dacă nu-i cumva băut. N-avusese în viața lui nimic cu Găvrilă, nici bune, nici rele, îi dădea doar binețe că era fruntea satului ; cu atît mai mult se mira, cu cît despre Găvrilă se știa că mai bine te-ar fi văzut întins la marginea drumului, decît să-ți dea ceva, fie pomană, fie împrumut. Privi cu luare aminte obrazul păros al lui Ezechil.

— Adică, așa... da de ce, mă Ezechile ?

— Ce știu eu ? Amu-i un ceas, trece unu și strigă peste gard, la tăicuța : Mă, l-o bătut Mitru Moțului pe Cloambeș de l-o lăsat lat, mort. Și o povestit că te-ai dus de la el. Atunci tăicuța s-o tot gîndit și numai o dată zice cătă mine : „Du-te umple un sac cu mălai, pune și o tablă de clisă și du-le la Mitru Moțului."

Mitru era tot asudat de nedumerire.

— No, hai atunci, că l-oi întreba eu.

Tot timpul drumului își chinui mintea să priceapă, dar degeaba. Tot așa crezuse și despre Cloambeș, că-i face un bine, atunci cînd schimbaseră pămînturile.

— Și... ce mai faceți voi, altfel ? întrebă el, ca să zică ceva.

— Iaca... muncim. Ne mînă tata ca pe robii cei din Eghipt.

Îl găsiră pe Găvrilă în curte, văruind un prun. Era ras proaspăt, îmbrăcat ca în haine de duminică și mirosea a săpun muieresc. Mitru înghiți cîteva noduri de sfială. Totdeauna îi fusese cam frică de Găvrilă.

— Bine te-am găsit sănătos și în puteri bace Găvrilă... Se fîstîci în fața privirii albastre, limpezi, a celuilalt. Apoi... eu m-am pomenit în ocol cu Ezechil... zicea că...

— Eu l-am mînat...

— Mulțămesc frumos...

— Nu mulțămi, făcu Găvrilă blînd.

— Dară noi nu primim pomană. Noi nu ni-s învățați.

Găvrilă puse jos bidineaua, își împinse pălăria pe ceafă și-l măsură din cap pînă-n picioare. Știindu-se foarte zdrențăros Mitru roși, dar de ciudă, nu de rușine.

— Ne-a ajuta și pe noi Dumnezeu să ieșim la cale ! spuse dușmănos.

— Dumnezeu îi bun și mare, mari îs îndurările sale... Fă bine și nu te mînia pe mine, o întoarse Găvrilă, că mi-s om bătrîn și ți-am dat cu dragă inimă, cum m-am priceput mai bine. De ce să stăm noi aici ? băgă el abia acum de seamă că nu l-a primit cuviincios. Poftește în casă, Mitrule. Nu-i dădu vreme să spună nu ci, luîndu-l de braț, îl împinse înăuntru, cu o putere de nebănuit în trupul lui mărunt. Abia se așeză Mitru pe lavița lungă, lustruită de vreme și de tururile celor care șezuseră pe ea de ani de zile, că nevasta lui Găvrilă îi și puse dinainte un pahar cu vin.

— Singur ? zîmbi Mitru, mai înseninat, deși nedumerirea nu-i scăzuse.

— Eu nu folosesc vin, șopti Găvrilă, parcă nu s-ar fi cuvenit să spună tare un lucru știut de toată lumea.

— D-apoi eu de ce să folosesc? La ce-l ţineţi atunci? Să se acrească?

— Pentru prieteni, se înclină spre el Găvrilă. Bea-l, să-ţi fie de bine. Îi mai umplu odată paharul şi spuse repede, însoţind gîlgîitul vinului: Mare amar trebuie să fie în inima ta, Mitrule.

— Ce-e?

— Aşa. Mi-am tot bătut capul cu tine... Eşti sosit la încercare grea..

Mitru împinse grijuliu paharul din faţă, îşi privi palma bătătorită şi răspunse cu glas ciudat:

— Ce vrei, bace Găvrilă? Aşa o lăsat domnul. Toţi oamenii crapă... Unii de foame, alţii de bine... Cum ai şi zis? Îndurările sale. Să trăieşti! înghiţi vinul, cloncănind. Găvrilă se apropie şi mai mult de el:

— Aşa-i, aşa-i... Dară, poate, că ce pătimesc părinţii, primesc pruncii lor, în bine... ca să se plinească şi năcazurile şi bucuriile scrise.

„Dumnezeu să mă bată dacă nu vrei tu ceva de la mine... se gîndi vesel Mitru. Nu eşti prost, dar nici eu". Şi întrebă răspicat:

— Auzi, bace Găvrilă, ce vrei dumeta de la mine? Spune, ce vrei, dacă vrei oarece, ca să nu te ţîn de la treabă.

Deşi toate acestea fură spuse cu o voce înceată, cam răguşită, Găvrilă simţi că-i trebuie răbdare ca s-o scoată la capăt cu omul acesta înrăit. Întinse mîna spre el:

— Am vrut să stăm de vorbă... Vezi tu, dragu bacii, în tînăreţea mea şi eu am avut multe năcazuri. Dacă aş fi aplecat urechea la vocea Sătanii, cine ştie unde aş fi ajuns, că de multe ori mi-o venit să iau săcurea şi să dau... Îşi holbă ochii şi ţistui din buze, ca Mitru să priceapă limpede că acela pe care a vrut să-l omoare era chiar părintele lui. Iară pe urmă, am găsit Calea şi Pacea. Văzînd că Mitru se încruntă, nerăbdător, îşi lăsă gîndul neisprăvit. Nu cu mînia şi cu inima cătrănită ajunge omul la liman. Nu! Uită-te la tine dragă... L-ai bătut pe Cloambeş. Nu zic, ai avut de ce... Da acuma ţi-i mai bine, eşti mai uşorat? Ai două iugăre, de, dară

grîu de sămînţă nu, vite nu, plug nu... Trebuie să-ţi dea cineva în parte, ca să poţi să-ţi lucri şi pămîntul tău... Cine ţi-a da, dacă-ţi mere vestea că eşti turbat ? Cine ?

Deşi, după înfăţişarea lui, s-ar fi putut crede că a ascultat totul cu cea mai umilită luare aminte, Mitru fierbea. „Pace... omul la locul lui... Cine să-mi dea în parte... Dracu şi maica diavolului... Dacă ţi-s drag, cum zici, dă-mi tu !..." Cuvintele pe care simţea că nu le poate spune, se desfăşurau în el, ca pe un mosor, din ce în ce mai repede. V-aţi bătut joc de mine şi acuma... fii om de treabă, Mitrule... linge mîinile, Mitrule... Să nu care cumva să mori de foame, Mitrule..."

Se ridică şi, înroşindu-se tot, se răsti la Găvrilă :

— Apoi, ascultă-mă şi pe mine, Găvrila Ursului ! De ce să lucrez eu pămîntul altuia ? Să mă spetesc cu muierea care-i ca o scoabă pe pămîntul altuia ? Da adică de ce să aibă alţii, iar eu nu ? Ce ? Îs alţii mai frumoşi decît mine, ori mai deştepţi la cap ? Da de ce să mă duc *eu* la cineva, să mă pun în genunţ, la notarăş, ori la derector, ori la popa, şi să mă rog : Faceţi bine şi-mi dareţi pămîntul, iară voi uitaţi-vă cum muncesc eu, cu vitele care nu le am, cu plugul care nu-l am ! Unde-i dreptatea lui dumnezeu, ha ? Arată-mi-o dumeta, că poate eu îs prost şi nu pricep !

Găvrilă se uită la el, speriat.

— Da cum vrei altcumva ?

— Ce ştiu eu ? Să ne dea regele ! Că aşa ne-o prostit ! Că ne dă pămînt, la foştii soldaţi ! În Regat de ce dă ? Ce ? Îs mai buni soldaţii regăţenii ? Ce ?

— Omule, acolo sînt moşii mari, s-or luat de la boieri...

— Să se ia şi aici, de la cei care au prea mult ! De la Cloambeş, de la Marcu Petrii Simii... de la...

— De la mine, nu ?

— Şi de la dumeta !

— Mitrule, vorbi încet Găvrilă... eu am şapte prunci, o fată... pămîntu-i a lor...

— Atunci să nu se ia de la dumeta ! urlă Mitru. Simţea că parcă nu stă de vorbă cu Găvrilă, ci cu toată lumea : De noi toată lumea îşi bate joc, iară cînd nu mai putem, ne miluiesc...

Găvrilă îşi pierduse răbdarea şi nu voia să se mai înveninеze. Se ridică încet, dîndu-i să înţeleagă că nu mai are ce căuta în faţa lui. Mitru înţelese că nu s-a purtat cum se cuvine, dar se adunaseră atîtea supărări în el, că nu-i mai păsa de nimic. Adăugă scurt, înhăţîndu-şi pălăria :

— Mulţam de mălai. M-oi plăti eu. Ştii cum ? Cînd m-oi face tîlhar, pe dumeta am să te cruţ ! No, ziua bună !

Tot timpul drumului spre casă, pe care-l străbătu aproape fugind, se uită supărat, căutînd pe cineva de care să se lege.

Acasă, găsi un sfert din uliţă adunat în ocolul lui, în jurul Floriţei. O muiere o bocea, cu cîrpa la gură :

— Tulvai, tulvai, da ce-ţi şti face ? Ce-ţi şti face-e-e ?

— Da ce vă trebuieşte vouă ? se răsti Mitru din poartă. Aţi venit ca la comedie ? Ce bai aveţi ?

Abia atunci îl văzu pe Trăian Busuioc, fratele Floriţei, un om gras şi foarte ţîfnos, care se repezi la el şi-l luă de piept, în văzul lumii :

— Tu, bolundule, tu ! Da ce-ţi veni ? Vuie satul că-l omorîşi pe Lădoi ! Bată-ţi, bată dumnezeu minţile, după cine-mi dădui eu sora ? Amu-ţi crăpa, ha ?

— Bine zice... Lădoi i-o luat la el...

— Porc, porc, da om bătrîn, nu se face...

— Aurelia o chemat doptoru... Îi spart tăt... şi umflat...

— Uită-te şi tu, urmă Trăian, făcîndu-şi vînt cu pălăria. Să fi stat la ei pînă-ţi adunai vo doi creiţari... ori vrei să culduieşti ?

Aiurit de năvala de cuvinte, Mitru tăcea, suflînd greoi. Cu Trăian se avusese totdeauna bine, şi uite, acuma îl face albie de porci în faţa satului.

— Să faceţi bine să ieşiţi din ocolul meu ! urlă el pe neaşteptate, făcîndu-se vînăt. Hii, maica voastră !

Se repezi la gard să smulgă un par, iar femeile, unele speriate, altele rîzînd, se bulucіră pe poartă. Numai Trăian rămase lîngă Florița, care se uita fricoasă cînd la unul, cînd la altul.

— Nici ție nu ți-ar strica cîteva ! se răsti Mitru. Ori îți pare rău că am plecat de la curvarul cela bătrîn. Du-te înapoi atunci și dă-mi tu mie pace !

Rămaseră tăcuți, toți trei, buimăciți și nedumeriți. Trăian mai bombăni un timp despre unii nebuni, vai de buricul lor, apoi își aprinse pipa și se așeză pe iarbă, începînd să facă socoteli. Întîi și întîi, trebuiau bani...

— Poate dacă i-a oua găina, se strîmbă Mitru. Clocoteau încă în el toate cuvintele pe care nu le putuse spune lui Găvrilă, de aceea se întoarse spre Trăian :

— Auzi mă, pasă-i dracului ce zice lumea... Eu nu pot fi slugă, pricepi-mă pe mine ? Nu pot și gata. Nici dacă bagi cuțitu-n mine. Oi mînca iarbă, băligar, da mie nu mi-a porunci nime !

Năucit, Trăian îl privi lung.

— Ai fi în stare, mormăi. Da pruncului tăt bălіgar îi dai ? Și muierii, la iarnă, ce ? Pui pe ea cerga de la cal ? Văzînd că Mitru își mușcă buzele, îl potoli cu un semn. Bine, bine, ești deștept tu, foc. Acuma vine vara, îi cald, poți dormi și afară, da mai încolo ?... Așa că trebuie făcută casa... Și începu să se încălzească singur : văioagele le pot face și ei, că-i tocmai vreme potrivită, caldă și uscăcioasă, lemnele o să le fure din pădure, că acuma nimeni nu știe ce al cui e, ferestre și uși nu trebuiesc deocamdată, iar niște lavițe va întocmi Mitru din lemnele gardului. Ascultîndu-l pe fratele ei cum se îngrijește de ei, Florița își tot sugea lacrimile, iar Mitru, încruntat, dădea din cap : la toate astea se gîndise și el și știa că nu se pot face ; fără bani ești mort, bani n-are de unde scoate, numai dacă n-o să vîndă un iugăr, ca să rămînă iară așa cum a fost. Dar astea n-avea rost să le mai spună. Dădea din cap, ca măgarul, la tot ce spunea Trăian și la urmă hotărîră ca a doua zi dimineață să se ducă amîndoi după pămînt de văioage în Sartișe.

În noaptea aceea, Mitru veghie. Prin acoperişul spart al grajdului se vedea, tocmai deasupra lor, cearceaful alburiu al Căii Robilor, stelele şi, mai tîrziu, o lună sfrijită, verzuie. Erau întinşi în iesle. Capul Floriţei îi apăsa picioarele, în capătul celălalt, încovrigat în fîn, Fănică gemea în somn. De la o vreme Mitru se temu că gîndurile îi fierb atît de tare în cap, că se aud. Şi, dracu ştie de ce, atunci cînd se gîndea parcă se simţea mai liniştit, deşi toate erau întunecate şi nu le putea da de capăt. Dar acasă la el ştia că oamenii nu mor decît atunci cînd îi lasă puterile şi nu mai au chef de viaţă. Încă nu se făcuse ziuă de-a binelea, cînd plecă tocmai în celălalt capăt al satului, unde locuia Traian. Îl sculă din somn, cu toate mormăielile celuilalt, înhămară două gloabe la căruţă şi se duseră pe malul Teuzului, într-un loc numit Sartişe, unde se afla pămînt galben. De pe apa cenuşie se ridicau fuioare subţiri de ceaţă, ca deasupra unei fierturi. Traian bodogănea şi muncea în silă : îi trecuse tot cheful şi, pe deasupra, avea şi ceva treabă la cîmp. Îl privea pieziş pe Mitru şi deodată îşi aduse aminte că încă de ieri voise să-i spună ceva, dar uitase, ori nu voise să-l necăjească.

— Mă, şi uitai. Am auzit că Lădoiul vrea să-ţi ia înapoi pămînturile şi să-ţi dea ăla cu tutun. Zicea că nu-i mai trebuieşte acuma şi că... Se opri speriat. Pe faţa lui Mitru se lăţi într-o clipă o pată galbenă-verzuie, ca de otravă şi ochii-i luciră aşa de aprins încît, parcă biciuit, Traian se apucă să încarce pămîntul în căruţă. Trecu o bucată de vreme. Mitru se răsti :

— Aşa o zis ?

— Aşa. Ce te minunezi ? L-ai bătut, l-ai ruşinat, ce vrei ?

— Vreu ca să probălească. Numa atîta vreu. Să mă bată dumnezeu, dacă nu vreu să probălească.

Întorcîndu-se spre casă, îl culeseră şi pe fratele cel mai mic al Floriţei, Iosif, care era ucenic la Ţulea, dulgherul. Se apucară de lucru. Săpară o groapă mare în mijlocul curţii, înmuiară pămîntul cu apă şi începură să-l

amestece cu băligar. Călcau toţi patru de parcă ar fi jucat, stropind în toate părţile mocirla aceea neagră gălbuie şi puturoasă. Dănţuiră aşa toată ziua. Seara, veni mama Floriţei, o bătrînă grasă, cu obrajii ca sfecla, şi le aduse o oală mare cu zeamă acră şi mămăligă. Îi priveghie pînă mîncară, fără să zică o vorbă, ocolind îmbufnată privirile lui Traian cu care nu vorbea de ani de zile şi-şi mişca necontenit buzele, mestecînd rugăciuni. Nu era tocmai în toate minţile, o năuciseră necazurile şi rachiul. Familia Floriţei fusese socotită printre cele de mijloc în sat. Ar fi putut trăi în pace şi-n omenie, dacă tatăl Floriţei nu s-ar fi înhăitat, nici pînă azi nu se ştie de ce, cu o ceată de ţigani, hoţi de cai : au furat împreună vreo două luni, pe urmă i-au prins jandarmii în tîrg la Ineu. Mărişca, mama Floriţei, a vîndut pămînt după pămînt, ca să plătească avocaţii, deşi copiii se rugau de ea ca de dumnezeu, să nu risipească averea. La proces, pe Ştefan Busuioc l-au condamnat la opt ani închisoare. Tot satul îi arăta cu degetul, nu mai îndrăzneau să iasă pe stradă decît după ce se lăsa noaptea. Mitru era mai de mult în vorbă cu Floriţa şi, fără să-i pese de gura lumii, a luat-o, numai cu o jumătate de iugăr zestre. Traian cu mă-sa nu s-au putut înţelege ; ea căzuse în patima beţiei, fura tot de prin casă şi vindea la crîşmă, pe pălincă. Traian a răbdat cît a răbdat şi, într-o zi, a bătut-o cumplit. Bătrîna, ameţită, n-a scos o vorbă, a stat cu ochii închişi, ca adormită, pînă ce el şi-a vărsat tot necazul asupra ei. L-a privit doar după aceea cu ochii lăcrimoşi şi blegi. Pe Traian l-a podidit plînsul, a vrut să se arunce în fîntînă, de ruşine că şi-a pierdut într-atît cumpătul şi a dat în mamă-sa. A căutat s-o îmbuneze în fel si chip, a rugat-o să nu mai bea, dar degeaba. Cînd o vedea clătinîndu-se prin curte, roşie ca o curcă, simţea că-i vine să-şi ia cîmpii ; o mai ameninţa din cînd în cînd, dar Mărişca, prinzîndu-i slăbiciunea, venea aproape de el şi-i spunea, duhnindu-i rachiu în obraz :

— No, dă, dă în mă-ta care te-a făcut ! Dă, îngeru mamii !... La vreo doi ani, au primit carte că Ştefan mu-

rise. Feciorii nu l-au jeluit prea tare, numai Mărişca a umblat ca nebună, s-a îmbătat de au cules-o oamenii din şanţ şi, fără ştirea lui Trăian, a vîndut ultimul ei iugăr de pămînt (care trebuia să-i rămînă lui, după moartea ei, pentru că a îngrijit-o la bătrîneţe), a fugit de acasă şi a adus trupul bărbatului în sat. Nemaiputînd răbda şi paguba, Trăian a gonit-o să meargă unde-o şti. Mărişca s-o oploşit la o vară a ei, fostă moaşă. A stat aici pînă ce Iosif a crescut şi şi-a făcut o căsuţă, pe un loc ce-l aveau, alături de curtea lui Trăian. Atunci a venit la el şi i-a spus :

— Dragu mamii, amu îi face bine şi mi-i ţîne, că eu te-am făcut...

Iosif, fire tăcută şi sfioasă, n-a putut zice nu, deşi n-avea nici un chef să se mai încurce şi cu ea. Cîştiga destul de bine, ar fi vrut să se însoare şi să păşească în rînd cu oamenii. La nici două săptămîni Grigoaia, vara mă-sii, a cărei colibă se îmburdase din pricina ploilor, s-a mutat la el. Iosif le-a răbdat pe cele două bătrîne, care leneveau toată ziua şi din cînd în cînd făceau cîte o petrecere, în două, cîntînd bisericeşte şi de îngropăciune. Lui Iosif îi venea să-şi ia lumea în cap, dar n-avea unde. Cu Trăian nu se avea prea bine : cît fusese mai mic, acesta se folosise de el ca de o slugă şi cu mare greutate l-a lăsat să înveţe o meserie. În schimb Floriţei, cu care se asemăna la fire, îi spusese totdeauna grijile lui, ferindu-se de Mitru, a cărui sălbăticie îl speria. Acum, cînd ei ajunseseră la greu, venea să le ajute fără cîrteală. Avea şi ceva bani ascunşi şi se tot întreba dacă să-i dea sau să nu-i dea.

Trăian mai veni să le ajute o zi, apoi se făcu uitat : doar n-o să-şi prăpădească recolta pentru coliba lui Mitru Moţ. Acesta nu zise nimic : muncea toată ziua, într-o stare de amorţire, nu răspundea la întrebări, sărea mereu pe loc în mocirlă, apoi se apuca de făcut văioage. Cam a treia zi, Floriţa se sperie groaznic ; îl văzu deodată ridicîndu-se cu mîna în şale, strîmbat tot de

durere, dar nu-şi aprinse o ţigară, cum avea obiceiul cînd se odihnea ici, privind drept spre cerul albăstriu, începu să cînte, cu un glas spart, de cîine bătrîn :

Sărăcia-n c... mă-mpungeeee !
Eu tot fug şi ea m-ajungeee !

Se întoarse spre Floriţa şi Iosif, le privi ochii albi răsărind în mijlocul obrazului mînjit de noroi şi le spuse cuvintele cîntecului, mai departe :

Cioarecii mi-s rupţi în c...
Bate vîntul ca prin ciur !

— Mitre...

El dădu din mînă şi deodată ochii i se umplură de lacrimi. Nu mai zise un cuvînt, scrîşni din dinţi şi plecă de acasă. Nu veni decît seara ; asudat tot, ca şi cum ar fi fugit peste cîmpuri. Floriţa, tăcută, îi împinse înainte farfuria de pămînt cu zeama de urzici şi ciuperci, fără rîntaş, dar el nu se atinse de ea.

Se sculă, rămase în picioare un timp, apoi se aruncă în iesle cu faţa în jos. Răsufla repede, parcă ar fi oftat tot timpul. Se hotărîse : are să-şi vîndă pămîntul şi pleacă la oraş. Ce-a fi a fi. Spre miezul nopţii, Floriţa, care nu dormea nici ea, se tîrî lîngă el şi se strînseră amîndoi, în vălătucul îngust al ieslei.

— Dormi, mă ?

— Dracu !

— Auzi, ce facem cu pămîntul ?

El rămase nemişcat, parcă surd.

— N-auzi ? Ce facem cu el ? N-avem de sămînţă...

— Îl mîncăm fript !

— Tu eşti lud ? Şi văzîndu-l atît de obosit, încît n-avea să se teamă de furia lui, îi spuse repede, nu rugătoare, cum avea obiceiul, ci ca o poruncă : Du-te la domnu derector, că doară la ei ai crescut. Spune să ne dea în parte nişte pămînt şi sămînţă, că o dăm înapoi la vară. Poate vorbeşte el cu cineva şi de plug... Poate-ţi dă şi nişte bani împrumut...

— Adică să mă căciulesc iară ? Îndată îi păru rău de cuvintele acestea. Adică ce mă ţiu eu aşa de mare ? se gîndi, supărat pe el însuşi. Mi-s muritor de foame... O zdreanţă...

— Mă duc ! strigă. Mă duc ! Dormi dracului şi dă-mi pace ! Mîne în zori mă duc ! Îi scol din somn, mă pun în genunţi şi plîng ! Şi acum taci că te îmbutuş de aici.

Pe front se auzise că în multe sate s-a şi făcut reforma. Dar aici, ce reformă să se facă ? Moşia arhiducelui Franţ şi cum drac' îl mai chema s-a împărţit după războiul celălalt... Cît a rămas neîmpărţită în hotarul Zerindului a înghiţit-o Papp, care a fost şi ministru. Nu auzise pe nimeni spunînd că „aia ar fi de luat". N-o s-o ia el singur, ce dracu !

Se sculă şi se aşeză pe marginea ieslei, legănîndu-şi picioarele.

— Da ce-i cu tine, şuşoti Floriţa, iară ai draci ?

— N-am... Auzi tu muiere... dacă pămîntul ar fi ca guma, să-l întinzi, poate că ar fi pentru toată lumea...

— Doamne apără şi păzeşte-mă... Hai şi te culcă...

— Mai dă-mi şi pace. Am gînduri. Tu nu pricepi...

6

Ori de cîte ori George n-o vedea privindu-l, stăpînirea de sine a Emiliei cădea de pe ea ca o haină. Rămînea nemişcată, încordată, urmărindu-i mişcările stîngace, pîndea sunetul vocii lui, răguşite de tutun, şi-şi muşca buzele, în prada unei nelinişti aproape de frică. Nu şi-ar fi închipuit că infirmitatea îl va schimba într-atît ; ar fi vrut să-l facă s-o uite şi de aceea se purta natural, îl lăsa să se chinuie cu mîncarea, deşi îi venea să ţipe : „Pentru dumnezeu, lasă-mă să te ajut. Lasă-mă ! Sînt gata să fac orice pentru tine !" Foarte curînd îşi dădu seama că nu are ce-i spune. Nici înainte de asta George nu fusese un om prea comunicativ, dar pe atunci îl înţelegea, ştia că el se gîndeşte la aceleaşi lucruri ca şi ea, îi respecta ideile pe care nu le împărtăşea, preocu-

pările care o lăsau rece, era chiar mîndră că el nu e ca ceilalți, și-și are o lume aparte. Pe atunci „lumea" lui erau preocupările pedagogice ; era abonat la toate publicațiile de specialitate, urmărea atent și pasionat toate experiențele ce se făceau în acest domeniu ; și unele îl distrau multă vreme. Crezuse că-l cunoaște atît de bine, încît era sigură că el așteptase să se întoarcă acasă, exact în același fel în care-l așteptase ea, dar la o săptămînă după ce el revenise, nu se puteau găsi decît noaptea, pe întuneric, cu un fel de furie și deznădejde care o rușina și o umilea a doua zi ; se scula înaintea lui, își făcea de lucru prin bucătărie, timidă, neliniștită, sperînd nici ea nu știa ce. Și mai era și prezența străinului acesta în casă ! La început fusese furioasă, plictisită de manierele politicoase, prea „de oraș" ale lui Suslănescu, care nu-și găsea locul nicăieri, o încurca, o silea să piardă prea mult timp cu bucătăria. Discuțiile nesfîrșite între el și George o enervau : lucruri abstracte, filozofice, în care se înfundau ceasuri întregi, silind-o să-i asculte și să tacă de teamă să nu pară proastă. Altădată, faptul că George era atît de inteligent ar fi umplut-o de mîndrie, acum însă tot timpul își spunea că e o nedreptate ca ea să se ocupe cu toate treburile gospodăriei, ale școlii, să nu aibă timp să citească o carte, în timp ce ei își pierd vremea cu nimicuri. Vedea bine că Suslănescu va rămîne la ei : era așa de înspăimîntat de sat, de oamenii cu care vorbea și care nu-l înțelegeau, de Cordiș mai ales. Acesta nici nu-l saluta ; își băgase în cap că veneticul are să-i mănînce pîinea.

Într-o zi însă, cînd George umbla prin sat, stătuseră mai mult de vorbă. Suslănescu i-l lăudase pe Dan, „un elev eminent, de mare viitor", îi povestise viața lui și faptul că era un boier scăpătat îl ridică mult în ochii ei. Suslănescu îi mărturisi că nu știe cum să se poarte cu copiii, că are impresia că ei nu-l înțeleg, ca și cum le-ar vorbi o altă limbă.

— De, domnule profesor, și pentru copiii de țăran trebuie aptitudini speciale...

— Îmi dau seama, doamnă, cu spaimă... Nu ştiu ce să fac... Încerc să vorbesc cît mai simplu, mai pe înţeles... sînt totuşi băieţi destul de mari, dar...

— Nu vă supăraţi că vă întreb : dar de ce aţi venit aici ? Oricît, profesor la liceu, în oraş, o situaţie...

El tăcu şi roşi tot ; din sfiala lui, Emilia înţelese că e vorba de o taină şi asta i-l făcu mai simpatic.

Căută prin dulap şi găsi caietele ei de lecţii model din primii ani de învăţămînt şi i le oferi ; cînd Suslănescu îi mărturisi, mai tîrziu, că erau remarcabile, dovedeau o adevărată vocaţie pedagogică, o intuiţie superioară a mentalităţii ţăranului, fu încîntată şi începu să-l privească oarecum cu alţi ochi. La urma urmei, era chiar bine că George nu era singur, că avea cu cine să schimbe o vorbă şi un om în plus la masă nu era o problemă. La rîndul lui, Suslănescu începu să se simtă aproape fericit că reuşise să se facă bine văzut. Primele zile fuseseră o adevărată tortură ; dacă nu plecase, o făcuse numai din groaza de necunoscut. Nu îndrăznea să respire, să vorbească, stătea ceasuri întregi pe afară, pînă îl umplea frigul, i se părea că timpul acesta, scurgîndu-se imperceptibil, îi rugineşte creierul.

Nu exagerase greutăţile pe care le avea cu copiii. Luase clasele a V-a, a VI-a şi a VII-a, nişte băieţi mult prea mari pentru vîrsta lor, neastîmpăraţi, de o vitalitate obositoare, sălbatici şi nerespectuoşi ; fetele, deja formate, cu sîni mari şi pulpe rotunde, îl intimidau şi, într-o zi, văzînd cum Cordiş îi trage o palmă uneia, îl admiră aproape. Ar fi vrut să topească duşmănia acestuia, dar era peste putinţă. La întrebările lui, şoptite timid, Cordiş nu catadixea să răspundă, se prefăcea că nu-l vede, mormăia tot timpul morocănos. Tocmai aceste greutăţi îl îndîrjiră. Şi mai era domnul Teodorescu, o adevărată problemă pentru el. Relaţiile lui de pînă acum fuseseră oameni pe care-i înţelegea, putuse să stabilească o ierarhie între ei, ştia cît datorează unuia şi altuia ; cu omul acesta închis (îl simţea măcinat de ceva lăuntric, dar nu putea înţelege de ce anume), totul plutea în incert. Nu-şi putea da seama dacă îi e simpatic sau nu.

dacă îl respectă, sau numai îl tolerează. Discuţiile lor se refereau mai mult la istorie; George îl contrazicea tot timpul, dar fără patimă şi fără prea multă competenţă. mai mult ca un fel de provocare şi răutate; asta îl făcea pe Suslănescu să caute, încurcat, lucrurile false pe care le putuse spune. Chiar în felul în care-l trata era ceva supărător: îi spunea tot timpul „Suslănescule", ca unui plutonier major. Nevastă-sa era, în orice caz, mai simpatică, o femeie simplă, o intelectuală de ţară, plină de bun simţ. Îşi dădea seama că şi ea e nemulţumită de soţul ei şi, într-o zi, îi fu dat să asiste la o scenă penibilă. În timp ce George îşi lega cravata, îl auziră scrîşnind din dinţi de neputinţă. Atunci, de lîngă cuptor, răsună vocea groasă a bătrînei:

— Da tu ce stai ca un popîndău Emilie! Leagă-i chendeul acela la gît! Ea sări, îl ajută şi în clipa aceea izbucni în plîns, netezindu-i întîi gulerul cămăşii, apoi îi mîngîie mîneca goală, spre umăr, unde era ciotul braţului.

— Nu fii supărat... nu fii supărat... că plîng...

— Pară-ţi bine că o venit acasă şi n-ai rămas văduană cu un prunc de crescut! se răsti bătrîna. Suslănescu ar fi vrut să intre în pămînt de stînjeneală. Nu se mişcă de pe scaun, adînc impresionat de această tragedie.

Emilia găsea în fiecare zi o mulţime de hîrtii acoperite cu un scris mărunt, diform şi înţelese că George învaţă pe ascuns să scrie. Ca să-l menajeze, se prefăcu tot timpul că nu observă nimic, ca să-i poată spune într-o zi, plină de admiraţie: „Extraordinar ce repede şi ce bine scrii tu!" Ascunse vioara pe care lui îi plăcuse să zdrăngănească fals melodii naive, dar George o găsi şi, într-o zi, întorcîndu-se de la prăvălie, Emilia îl auzi cum pişcă strunele. Apoi răsună o lovitură seacă, un ultim acord muri plîngăreţ şi cînd Emilia deschise uşa, speriată, îl văzu în picioare, în faţa cioburilor viorii.

— Am scăpat-o, şopti el. Păcat, trebuia s-o fi dat vreunui ţigan...

Hotărîseră ca George să se odihnească o lună înainte de a-şi lua postul în primire şi în timpul acesta Emilia

spera că el va ţine în mînă gospodăria. Se apropiau muncile de primăvară, pămîntul trebuia dat în parte, coteţele se prăbuşeau aproape, dar el nu dădea nici un semn că ar dori să se apuce de lucru.

Într-o seară, încercă să-i spună toate acestea şi tocmai începuse să se înfierbînte, cînd răsună vocea lui arţăgoasă :

— Nu mă interesează !

Emilia încremeni, întrebîndu-se dacă auzise bine.

— Ce nu te interesează, dragă ?

— Toate prostiile astea ! Lasă-mă să dorm !

Din pricina jignirii nemeritate, o podidiră lacrimile.

7

Suslănescu se simţea din ce în ce mai prost, şi se hotărî să se întoarcă înapoi, în oraş. Venirea lui aici fusese o tîmpenie ; dacă era vorba să plece, putea foarte bine să se stabilească la Bucureşti, să încerce să intre la Universitate, să nu se înfunde în satul acesta, cu oamenii lui răi, egoişti şi bănuitori. În fiecare dimineaţă, intra în cancelarie fricos, aşteptîndu-se să fie luat la bătaie de Cordiş. Omul acesta era o brută urîcioasă, mărginită şi încăpăţînată şi Suslănescu se gîndi cu amărăciune cît de reale erau deosebirile de clasă ; totodată, cu un fel de necaz, îşi spuse că era nedrept ca asupra clasei din care făcea el parte, o categorie cultivată, sensibilă şi rafinată, să fie aruncat tot oprobiul — şi asta în profitul unor „oameni din popor“ cum era Cordiş, de pildă. Emilia Teodorescu i-l descrisese în toată micimea lui ; fratele său mai mare, Cula, acar în gara Zerind, îl ţinuse la şcoală, vînzînd două iugăre de pămînt, numai să ajungă frate-său, Petre, între luminătorii satului. Luncanii îl iubeau, fiindcă se îmbăta cu ei pînă cădea sub masă, dîndu-le prilej să constate că şi domnii „tot oameni îs, vai de mama lor“. Petre se însurase cu fata unui chiabur, Marcu Petrii Simii, după ce trăise cu ea „învălit“ vreo trei ani. În ziua logodnei a silit-o să-şi ardă hainele ţără-

nești în mijlocul uliței, ca să se știe ce fel de om e el. Toate nenorocirile lui Cordiș fură pricinuite de singura dorință a vieții lui : să ajungă directorul școlii din Lunca, să se mute în casa cea mare de piatră și să-și sfîrșească aici zilele. Îl ura de moarte pe George, îl vorbea de rău pe unde putea, bombarda inspectoratul cu petiții și denunțuri, provoca anchete care se soldau de obicei cu trimiterea lui într-unul din satele nenorocite ale județului, de unde se întorcea peste cîteva luni, murdar și zdrențăros și-l ruga pe George, cu lacrimi în ochi, să facă ceva pentru el și să-l aducă înapoi în sat. Era un apologet al inculturii, convins că experiența de cincisprezece ani a făcut din el un al doilea Pestalozzi și din ziua cînd își luase diploma nu mai citise nimic, în afară de *Almanahul creștinului ortodox*. Nervos și nerăbdător, bătea copiii de-i stingea, iar cînd vreun părinte venea să se plîngă, îl ducea la cîrciumă unde bea cu el un pahar de pălincă.

— No, ia te uită ! Doar nu vrei să faci din el domn cu c... subțire ! Pe tine nu te-o bătut taică-tău ?

— Ba că... dar vezi că pruncul zice că nu mai mere la ișcoală...

— Și tu nu găsești prin ogradă un par, să-i înmoi oasele ?

Pe deasupra, Cordiș se ținea un mare muzicant, deși n-avea auz de loc, iar vocea îi era îngrozitoare, gîtuită de polipii din nas, mari cît o prună...

Și totuși, Suslănescu se hotărî să-l îmbuneze, „din curiozitate și din dorința de a-l înțelege“, se justifica el ; în fond, din teama fizică pe care i-o inspira Cordiș. Într-o dimineață veni în cancelarie și-l rugă pe Cordiș să fie atît de drăguț și să-i permită să asiste la orele lui, să-i împărtășească din experiența pe care o avea. Cordiș, mahmur, îl privi mirat și mormăi ceva. Cînd ieșiră din cancelarie, se opri însă și, fixîndu-l cu o privire sălbatică, îl întrebă :

— Ascultă ! Ce cauți dumneata aici, în sat la noi ? Hai ? Suslănescu îngheță, se fîstîci, apoi, purpuriu la față, se hotărî să-i spună adevărul :

— M-am refugiat aici, pentru că... mă urmăresc comuniştii... Domnule Cordiş, eu înţeleg resentimentele dumneavoastră... şi, nu-i aşa... chiar bănuielile. Glasul îi deveni rugător : Trăim vremuri atît de grele, atît de complicate... şi ar trebui ca noi romînii... cel puţin, să ne ajutăm...

— Cum ? Nu eşti jidan ? se miră zgomotos Cordiş.

— Vai de mine... Sînt romîn... sută-n sută. Dintr-un neam vechi, pomenit şi în cronici, domnule Cordiş...

— Boier, adică ! rîse jovial şi cu o uşoară nuanţă de respect dascălul. Ce nu spui aşa, frate ! Se încruntă din nou : Şi... *ăla,* ştie ?

— Nu... negă energic Suslănescu. Nu...

— Ia te uită, mă, va să zică aşa... Păi ce nu spui ? No, hai în clasă... Mai ştim şi noi cîte ceva, noi, ăştia, dascălii de la ţară. Să vezi... Şi după o oră mergem să bem o pălincă. Ce nu ai spus, mă, Suslănescule ? Redeveni tainic şi şopti : Păi, cînd ţi-oi spune eu în casa cui stai ! Vezi să nu te miroase, că e în stare să... doamne fereşte. Aşa... aşa. Te ascunzi ? Că s-au pornit veniturile pămîntului să ne năpăstuiască... crucea şi cruciuliţa mamii lor ! Hai să intrăm.

— Drepţi ! urlă el cînd păşi pe prag. Musca ! Ce-i, Anuţa Birăului ? Ce te scarpini ? Îţi cresc flocii ? Şedeţi ! Şi du-te, mă, Gligor şi adă un scaun pentru domnul profesor. Marş ! După ce-l văzu pe Suslănescu aşezat, se plimbă puţin printre rînduri, apoi strigă scurt, spart :

— Frenţ Mihai !

— Zent ! Se ridică dezgheţat băiatul.

— Spune : ştii, ori nu ştii ? Să nu pierdem vremea, că-i scumpă.

— Ştiu, bîigui copilul, simţind că învăţătorul e în toane rele.

— Spune atunci, ce stai ? Vrei să te poftesc ?

— La... ce să spun, dom'văstor ?

— La istorie ! Azi începem cu istoria.

— Dimitrie Cantemir a fost domnul Moldovei, el era foarte învăţat, el... el de mic copil a vrut să scape ţara

de jugul turcilor și el s-a făcut prieten cu regele rușilor, dar pe ei i-au bătut turcii la Stănilești și majestatea sa Dimitrie Cantemir a fugit la ruși să se ascundă...

— Hooo... moară! surîse Cordiș, bucuros că băiatul știuse. Se încruntă îndată : Bine că nu i-o așteptat să-l fi tras în țapă. Șezi! Trifan Floare! Spune mai departe.

— Noi avem despre greci, spuse fata, roșindu-se, ca și cum ar fi fost silită să spună o vorbă de rușine. Cordiș se aplecă spre Suslănescu :

— Facem împreună clasa IV-a și a V-a, că n-avem destule săli... că trebuie să locuiască ca grofii... directorul cu soață-sa. Ei, cîte am eu pe suflet... și tac, că-s domn, și nu vreau să ne apucăm de păr în mijlocul uliței, să rîdă dobitocii de noi...

— ...și grecii fugeau și se jucau de mai multe ori pe an, și la ei cine cîștiga, acela în mare cinste era ținut și înaintea lui se dărîmau porțile cetății și lui i se punea pe cap o cunună de frunze.

— Bine că nu i se punea pe fund! interveni Cordiș. Vorbiți, vorbiți, ca morile cele stricate, da nu vă gîndiți... „I se punea pe cap"... Da unde să i-o fi pus ?

— Da cum să spun atunci, dom' văstor ? nu se lăsă fata.

— Cum ?... Cununa de frunze... asta !... Pe frunte, vițeauă! Șezi... No, acuma voi dicta! Scoateți caietele și... Musca! Gata ? Scrie toată lumea. Un, doi, trei : „Toată lumea are nare, numai popa n-are nare". Să-l văd pe ăla care mi-o încurca verbul cu nările nasului! Să-l văd! Care ești ? Mai departe : „Vi-e să cumpărați o vie ? Mama-i vie și-i în vie, vie cine-o fi să vie!" (Exemplele acestea le găsea cu duiumul în ultimele pagini ale *Almanahului ortodox*). Copiii isprăviseră și așteptau cu inima strînsă ceea ce avea să urmeze. De obicei Cordiș îi scotea la tablă pe cei mai slăbuți, despre care era sigur că greșiseră, îi punea să scrie și chema pe Zincă a Puțului, un băiat de țigan, deștept foc, îi dădea nuiaua și-i poruncea să-i bată pe ceilalți la palmă, în timp ce el îi ațîța.

— Nu-ţi place să te bată puradelul ? Învaţă ! Uite, ţiganu-i mai deştept ca voi toţi ! Dă, Zincă !

Tocmai se pregătea să-i arate şi lui Suslănescu cum înţelege el să dezvolte spiritul de concurenţă spre mai bine, între copii, cînd uşa se deschise fără zgomot şi intră George. Cu un zgomot prelung de picioare tîrşite, elevii se sculară, strigînd pe nas :

— Buuună ziuaaa !

Cînd dădu cu ochii de Suslănescu, George zîmbi apoi, fără să spună nimic, se duse în fund, unde era o bancă liberă şi se aşeză acolo, făcîndu-i semn lui Cordiş să urmeze. Pentru prima dată de la întoarcere simţise astăzi nevoia să intre într-o clasă. Auzea ca printr-o ceaţă răspunsurile argintii. Razele de soare, intrînd pe geam, desenau fugare pîlpîiri luminoase peste tot ; un băieţaş, cu vîrful limbii între buze, se silea să acopere cu palma o pată aurie, dar lumina nu se lăsa prinsă, îi străbătea mîna şi-i încălzea podul palmei. Înfuriat de tăcerea lui George, care — după cum cerea bunacuviinţă — ar fi trebuit să-i spună să facă o pauză şi să rămînă ei trei în clasă, să stea de vorbă, Cordiş se hotărî să-i „arate el lui".

— Trifan Gheorghe ! Scoală, mă, băiatule. Dormi ? Ia spune-mi tu mie... Dacă ar veni cineva şi ţi-ar spune ţie : Trifan Gheorghe eu îţi dau ţie o căruţă plină cu bani, dacă tu-mi arăţi mie drumul care duce la Bucureşti, ca eu să mă pot duce acolo şi să-l omor pe Majestatea sa regele Mihai I, al romînilor, tu ce-ai face ? Hai ! răspunde repede, nu sta pe gînduri ! Să te văd, cît eşti de deştept.

Zăpăcit de întrebarea neobişnuită, din care nu înţelesese decît că trebuie să spună cîţi bani ar cere el cuiva ca să-i arate un drum, băiatul holbă ochii mari, ceea ce-l scoase din sărite pe Cordiş.

— Spune, că te cîrp de-ţi sar ochii ăia de viţel !

— Păi... eu arăt oricui drumul... fără bani... Dacă ştiu...

— Şezi jos, dracului ! Se trudeşte omul cu voi şi nu iese nimic ! Sînteţi neşte boi şi neşte iepe ? Marş acasă !

Un, doi, trei, să nu vă mai văd, că-mi vine să vărs. Copiii ieşiră neobişnuit de tăcuţi, grăbiţi, ca nu cumva Cordiş să se înfurie şi să năvălească între ei, plesnindu-i la întîmplare. Cînd clasa se goli, Cordiş, stînjenit, începu să-şi răsucească o ţigară, evitînd să se uite spre George sau spre Suslănescu. Auzi cum se tîrşeşte scaunul acestuia din urmă şi porni spre uşă.

— Te rog să stai puţin, îl pironi în prag vocea uscată a lui George. „Aha, începe, se gîndi Cordiş. Nu-i place că am adus vorba de Mihăiţă". Se întoarse, căutînd să dea feţei lui pămîntii, de ulceros, o expresie nevinovată.

— Uite ce-i Petre, spuse George venind din fundul clasei spre el... Ai venit de atîtea ori la mine... — poate-ţi mai aduci aminte ? — plîngînd, rugîndu-mă să te readuc în Lunca...

— Ei şi ?

George surîse larg, se aplecă spre ţigara lui aprinsă, aprinzîndu-şi-o pe a lui.

— Dacă nu te schimbi, am să te dau afară. Ştii ? Am să te arunc din şcoala asta... afară !

Seninătatea lui, tonul, erau peste măsură de jignitoare. Cordiş îşi pierdu cumpătul. Nu putea ţine piept nimănui, dacă-l lua aşa. Era obişnuit să se agaţe el cel dintîi, să răcnească şi apoi, cînd îi scădea elanul, s-o ia la fugă, înjurînd.

— Adică... se bîlbîi. Ce ? Ce nu-ţi place ?

— Ştii tu prea bine. Nu te fă mai tîmpit decît eşti. Făcu un gest, parcă ar fi vrut să-l bată pe obraz.

— În folosul tău, te sfătuiesc să te schimbi... Să încerci să devii alt om... Cu tine şi cu alţii.

Cordiş nu înţelegea nimic, simţea numai batjocura şi mila lui George. Strigă răguşit, dar mirat încă :

— Adică... să mă schimb ? Să mă fac poate comunist ?

— Nu... Om...

— Da ce sînt eu ? Măgar ? Hai ? Poftim, domnule profesor, se întoarse el spre Suslănescu, care tăcea încruntat. Poftim, şi atunci zice că să nu-l reclam că mă

face măgar şi dobitoc în faţa copiilor şi a oamenilor străini! Pe mine, care... Păi, tu-ţi mama ta, azi şi mîine, crezi că nu ştim noi, satul, cu ce-ai venit în cap „de acolo“ ? Aoleu, cînd oi pune pe ai mei să te pîndească într-o seară şi să-ţi rupă şi ailaltă mînă. Ciungule! Ciungule! Ciungule! Bolşevicule!

Se înecă, fugi la uşă şi urlă de acolo:

— Te salut!

După ieşirea lui, clasa rămase parcă goală, rece, urîtă. George rîdea încet, dar fără veselie. Precaut, Suslănescu veni lîngă el.

— E o fiinţă scîrboasă, şopti trist, îndurerat din pricina spectacolului.

— Crezi? îl privi curios George. Poate... E ceva mai mult aici... o racilă mai veche... Te înşeli dacă crezi că numai el e de vină... Cordiş e un şurub într-un sistem social... Un membru obişnuit al unui trup bolnav.

Suslănescu oftă, fără să ştie de ce. Adevărul e că toate astea nu-l interesau de loc şi ştia şi ce-o să-i spună George, dacă se vor încinge la o discuţie: societatea e rea, trebuie schimbată. Oare el crede într-adevăr în aşa ceva? E prea simplu, hai să schimbăm societatea... Cum? Prin ce mijloace? Şi, la urma urmei, la ce bun? Un rezultat bănuit? Nu! Sperat! Merită eforturi? Şi totuşi utopiile acestea au însîngerat de atîtea ori omenirea!...

— Hai, nu vrei să ieşim puţin în ogradă? întrebă George. Vreau să-mi văd stupii.

Curtea mare era acum pustie. Copiii plecaseră lăsînd în urma lor nisipul răscolit, petice de hîrtie şi un freamăt care se stingea încet. Ograda şcolii era mare, năpădită de buruieni sănătoase, grase, care se agăţau de picioare şi, strivite, răspîndeau un miros amar. Pomii neîngrijiţi erau plini de fluturi albi, iar mai jos, printre nenumăratele sălcii, răstoaca verde sclipea duşmănos. Ca o suliţă subţire, fierbinte, îl străbătu pe Suslănescu senzaţia străinătăţii, a nepotrivirii lui în aceste locuri şi îndată, setea după vremurile liniştite de odinioară, bune sau rele. Teodorescu, cu ţigara în gură, ridicase capacul unui stup

şi privea mulţimea zumzăitoare de albine, tulburate şi furioase. „Ce fel de om e? se întrebă iar Suslănescu. Nu e dintre aceia cu care aveam obiceiul să mă întîlnesc şi cărora îndelungi deprinderi le şlefuiseră caracterul. Un om simplu şi obstinat, un plictisitor om obişnuit, de la care nu poţi primi şi căruia nu-i poţi da nimic". I se părea stupid să stea aşa, mîrîind împotriva lui şi privindu-l cum umblă la stupi. Tresări cînd George puse la loc capacul şi-l întrebă, cu totul pe neaşteptate:

— La urma urmei, de ce ai venit dumneata aici?

Întrebarea îl zăpăci, dar nu-l supără.

— Dacă ai puţină răbdare, am să-ţi spun tot. Trase aer în piept şi deschise gura, dar George îl luă de braţ, îl duse pînă la marginea ogrăzii, acolo unde pămîntul se apleca spre apă şi-l sili să se aşeze pe iarba sălbatică şi prăfuită. Suslănescu începu să-i povestească viaţa lui, dar pe măsură ce rostea cuvintele totul se răcea în el, îi devenea indiferent şi i se părea inutil. În fond, ce făcuse? A scris cîteva articole pentru Vîslan, a suferit teribil pe măsură ce lumea lui dădea semne din ce în ce mai evidente de prăbuşire, şi — ăsta era cuvîntul! — şi-a accentuat spaima, şi-a exagerat răspunderile, ca să-şi dea sieşi o oarecare importanţă. În definitiv nici comuniştii, nici fasciştii, nici ţărăniştii, nu-i puteau reproşa nimic. Era liniştitoare constatarea, dar şi mincinoasă, îşi spuse, continuînd acest dialog dublu, nerăbdător să scape cît mai repede de povara vieţii lui, pe care o povestea scîrbit.

— Dacă e să mă gîndesc cinstit de ce am fugit... ăsta e cuvîntul totuşi, cred că am avut dreptate cînd v-am spus că fug de mine însumi. Am să mă explic: se pregătesc mari lupte, oricine-şi poate da seama. N-are importanţă acum cine are dreptate sau nu, asta se va vedea atunci cînd noi vom fi de mult morţi, sau în cel mai bun caz nişte bătrîni ramoliţi... Lupte, răsturnări, violenţe, o, mai ales violenţe! Indiferent de determinismul social al marxiştilor, viaţa unui om poate fi hotărîtă de evenimente, de fapte mult mai simple. De pildă de-o nedreptate, de-o porcărie pe care o face una din tabere şi acest

lucru te aruncă în cealaltă, deşi poate e la fel de vinovată şi de pătată. Nu ştiu dacă mă exprim bine... În general îmi place să mă ascult vorbind şi de aceea sar de la una la alta. Mi-e milă de mine însumi şi mă dispreţuiesc... Cu toate acestea sînt obligat să mă conserv şi să doresc să-mi consacru forţele şi cunoştinţele cauzei adevărate... Am venit aici, pentru că m-am temut să nu greşesc, să nu mizez pe o carte proastă, spuse el cu sinceritate. Îşi scoase ochelarii şi-i frecă îndelung cu pulpana vestonului răpănos. Acum, lumea era alta, nebuloasă, culorile se amestecau confuze, ca şi cum toată natura ar fi făcut un salt din faţa lui.

— Lucrurile sînt mult mai simple, spuse George nesigur.

— Lucrurile sînt aşa cum se prezintă pentru mine, preciză Suslănescu, simţind o plăcere ciudată să stea fără ochelari, să contemple altă lume. Dumneata crezi în revoluţie, urmă el, cu un curaj subit. Lasă, nu protesta (deşi George nu spusese nimic ci privea fix înainte) e măreţ... Crezi că schimbînd un guvern cu altul şi făcînd cîteva reforme o să poţi trăi fericit, mulţumit... Atunci George se întoarse. Ochii-i sclipeau mînioşi, fără nicio pricină :

— Dar nu-i vorba aici de mine ! Si nu-i vorba nici de-a schimba nişte „forme" cu altele. E vorba de descătuşarea energiilor omeneşti care se risipesc în zadar, de sfărîmarea unor relaţii care le ţin încătuşate !

„Didactic şi naiv", se gîndi Suslănescu, dar nu voi să-l întrerupă.

— Ce-am făcut noi pentru poporul acesta... dumneata, eu, alţii ? Pe dracu, asta am făcut ! „Ne-am făcut datoria !" Ce măgărie ! Tot aşa şi-au făcut-o pe „a lor" miniştrii, regele, poliţiştii, toţi ne-am făcut „datoria"... Şi ne-am trezit în război, într-un război tîmpit... unde iarăşi „ne-am făcut datoria"... O singură datorie nu ne-am făcut : aceea de a gîndi ! Comoditate, frică, tot ce vrei ! Vorbeai de lupte... Da, o să fie ! Sînt chiar ! Între cei care nu înţeleg lumea... şi vor să-şi facă şi mai departe „datoria" aşa cum şi-au făcut-o pînă

acum şi între alţii, cei mulţi, care s-au trezit sau se trezesc şi vor să fie liberi !

„Amin" ! se gîndi Suslănescu amuzat.

Şi, după dumneavoastră, ce e libertatea ? întrebă, silindu-se să nu zîmbească. Era sigur că Teodorescu îi va da un răspuns.

— În primul rînd e conştiinţă şi adevăr ! Comunismul asta înseamnă şi de aceea va învinge ! Adevărata înţelegere a lumii ! Sfîrşitul superstiţiilor, al minciunilor, al relaţiilor false între oameni !

— Să dea dumnezeu, spuse suav Suslănescu. În cazul acesta, aş vrea să-mi dau şi viaţa pentru el... În cazul acesta ar însemna raiul pe pămînt...

George îl privi sever. I se părea că-şi bate joc, dar Suslănescu îngînase doar un răspuns.

— Georgee ! se auzi de la portiţa ogrăzii vocea Emiliei. Vino, dragă ! Te caută Mitru Moţ... Haide, iute ! Şi nu-l ţine mult, că e gata masa !

George se sculă repede, ca să scape de discuţia asta care-l enervase, nici el nu ştia de ce. Profesorul vorbea frumos, dar gîndea prost, confuz şi inutil. Cînd îi văzu faţa întunecată, Emiliei i se strînse inima. Fugise din bucătărie, izbită în plin de lumina dură a soarelui, dorise să-l vadă o clipă măcar, ca şi cum el ar fi avut să-i spună ceva. Dar nu, el era din nou tăcut, străin. Nu se putu stăpîni şi, luîndu-i mîna, i-o strînse la piept.

— Spune dragă, ce ai ? Eşti mereu atît de... tăcut... de închis... Îţi vine aşa de greu să te obişnuieşti cu noi ? În voce îi tremurau lacrimi.

— N-am nimic, răspunse el absent. Unde-i Mitru ? Mă miram de ce nu vine pe la noi.

8

Mitru îl aştepta în curte, în umbra lemnăriei celei mari. În prima clipă George nu-l recunoscu. Slăbise peste măsură, obrajii scofîlciţi îi erau năpădiţi de o barbă deasă şi cenuşie din pricina prafului, iar picioa-

rele goale de la genunchi în jos, acoperite cu o crustă uscată de pămînt și de băligar. Sugea îndărătnic un muc stins, apoi înfuriat că nu trage, dădu cu el de pămînt și scuipă lat. Ridicîndu-și ochii îl văzu pe George, voi să vină înaintea lui, dar ca și cum nu s-ar fi putut dezlipi de peretele de scîndură, se legăna ușor, încoace și-ncolo.

— Poftește în casă, îl chemă George, trăgîndu-și mîna dintre palmele lui aspre, scorțoase, ca scîndura. Hai în casă... Tot mă întrebam, de ce nu mai vii pe la noi...

— Griji, mormăi Mitru. Buzele i se strîmbară, apoi își aduse aminte ce trebuia să întrebe după cuviință: Și, altfel, cum vă mai lăudați dom' derector ?... Vă aduse dumnezeu viu... Văd că ești ciung ; am auzit, urmă cu gîndul în altă parte, da... Își privi trupul răpănos și clătină din cap : Îi bine și aici... Luă țigara pe care i-o întinse George, o fumă lacom, pînă la jumătate, apoi, încruntîndu-se, făcu răstit : Murim de foame, da !

— Să... să nu stăm aici... șopti George, descumpănit de mărturisirea asta, neobișnuită firii mîndre a lui Mitru și azvîrlită dușmănos, ca o palmă. Vino în clasă...

Mitru se opri în ușă, aruncă o privire pereților, tablourilor vechi, sure, și rîse fără veselie :

— Or rămas ca pe vremea mea... Ele n-or crescut... Se așeză într-o bancă și-și strînse palmele între genunchi. Fără să-și ridice ochii, spuse cu o voce adormită :

— Iaca ce-i... Am vinit la dumneavoastră, ca la bunul dumnezeu, dacă o fi fiind și acela, știe-l dracu... Faceți bine și vorbiți cu doamna să-mi dea vreo trei iugăre în parte... Că dacă nu, crăp de foame, cu ciledia cu tăt. Scuipă în palmă, stinse acolo țigara și rămase mirat, neștiind unde să pună mucul ud și negru. Privind și el în podele, George se gîndi grăbit că Emilia n-o să vrea : Mitru n-avea vite, plug. Deodată simți că stă prea mult pînă să-i dea răspuns și Mitru îi va ghici gîndurile...

— Că eu dacă mă bag amu slugă, slugă rămîn pînă-n veacul veacurilor, amin... Că de slugărit nu

scapi, ca de sfrenţie... Îşi înmuie glasul, cît putu mai mult: Faceţi bine, mă rog frumos, dom' derector, că voi fi mulţămitor... Vorbireţi cu doamna să-mi dee pămîntul...

— Aşteaptă aici! se răsti George şi fugi pînă-n bucătărie. Emilia tocmai scotea o tavă cu prăjituri. Cînd îl văzu, i-o trecu prin faţa nasului, încîntată:

— Mi-au reuşit ca la cofetărie... A plecat?

— Nu. Vino în clasă.

— Dar ce ai? se sperie ea, văzîndu-l palid, încordat. Bătrîna se sculă de pe scăunel şi veni iute lîngă ei să nu piardă o iotă, dar George o trase pe Emilia afară. Îi spuse de ce a venit Mitru şi cînd o văzu că se codeşte aşa cum se aşteptase, îşi pierdu răbdarea:

— Vino cel puţin şi lămureşte-te cu el. Totdeauna tu te-ai ocupat de treburile astea...

Ea clipi din ochi, nemulţumită, dar nu mai zise nimic. Cînd intră în clasă, îşi luă o înfăţişare veselă, aşa cum făcea ori de cîte ori avea de a face cu lumea.

— No, Mitrule, văd că mai venişi şi pe la noi... Aşa sînteţi voi, numai cînd aveţi nevoie de ceva ne călcaţi pragul... Lasă, lasă, că vă cunosc eu...

— D-apoi ce să vă mai batem la cap cu năcazurile noastre, zîmbi Mitru, înviorat. (Cu doamna te puteai înţelege mai bine, ea se ştia gîndi ţărăneşte, nu te lua de-a dreptul şi nu te lăsa buimac, aşa, ca directorul).

— Vezi, dacă nu eşti şi tu mai potolit, urmă Emilia cu vădită plăcere. Te-ai bătut cu bietul Cloambeş. Mi-o spus Aurelia, tot plîngînd, că a bolit, mai să repauze... Nu ţi-o fost ruşine să baţi un om bătrîn?

Obrazul lui Mitru se trase, devenind lemnos. Oasele fălcilor îi jucară scurt.

— Trebuia să fi băgat cuţitu-n el, scrîşni, Da n-am gătat... Mai am de împărţit cu el... că nu s-alină, bată-l puterea lui dumnezeu... Tăcu repede, să n-o supere. Ce poate şti ea ce-i în sufletul lui? Pe dracu, asta poate şti, că-i doamnă...

— Da Floriţa, copilul, ce fac?

— Bine, mulţămim de-ntrebare... Trudim. Fănică are neşte bube dulci pe gură... De mîncarea cea proastă...

— Da, da, se posomorî Emilia... Îi mare sărăcie... Să ne ferească dumnezeu să nu ajungem mai rău !

— Cum mai rău ? rîse Mitru. În pămînt, poate...

— Dar cine ştie cum îi şi acolo, că nimeni nu s-o întors să ne spună, zise gînditoare Emilia, privindu-şi unghiile roase.

— Aşa-i doamnă, clătină Mitru din cap, înţelegător. Că bine ziceţi...

— No, spune cu ce treburi ai venit, Mitrule dragă, că-mi arde mîncarea pe foc, că iacă, vezi şi tu, eu îngrijesc de toate, şi de şcoală şi de casă. Cu mama, doamne iartă-mă, mai mult necaz am decît folos...

— D-apoi aşa-i ! Ce să-i faci ? Vine o vreme cînd omu-i bun numai de aruncat la gunoi. Vorba bacii Culcuşii : „Viaţă legată cu aţă"...

— Nu vede nimic, ţistui Emilia necăjită. Şi nu vrea să recunoască că-i oarbă şi să se aline. Azi dimineaţă a ţîpat mîncare-n lături, crezînd că-s rămăşiţe...

— Ei, pe vremea ei, nana Ana o fost tare ca un plotoner major... Da ce să-i faci ? Răsuflă adînc şi se grăbi, bucuros că doamna îi destăinuise grijile ei ca unui neam îndepărtat ce-i era. Nevoile m-or adus, doamnă... Că bine ar fi să poată trăi fiecare din a lui, să nu supere pe celalalt, să nu-l îmbutuşe.

George asculta discuţia, cu o atenţie uimitoare ; deşi ani de-a rîndul „darea pămîntului în parte" se petrecuse la fel, acum modul în care nevastă-sa şi Mitru se pîndeau şi se încercau i se părea groaznic şi umilitor pentru amîndoi.

— Mi-am tot spart capul domnă, da degeaba. Iaca, ne mutarăm în casa noastră, între dărăpănături... Ne-am apucat s-o tocmim, dar vai şi amar... Se uită stelele la noi, noaptea, prin hudrele acoperemîntului. Zdrenţele ne mîncă. Am venit ca să vorbim de pămînt.

— La părintele ai probăluit ? se interesă Emilia, curioasă.

— Ce să-mi fi răcit gura ? Poţi şti că el are oamenii lui, pe Grozuţ cantorul... Şi nici nu mă iubeşte...

— Că şi tu... nu te supăra că-ţi spun... ţi-am fost dăscăliţă şi te ştiu de mic. Eşti prea strolimbat.

George nu mai putu răbda. Se întoarse spre ei şi spuse repede, mîncînd cuvintele :

— Uite ce-i, Mitrule... Am vorbit cu nevasta... Îţi dăm cele patru iugăre din Grinduri, că nu-s încă date... Pe unul mai e porumb necules. Nu-i aşa, dragă ?

Şi Mitru şi Emilia îl priviră miraţi, ca şi cum abia în clipa aceea şi-ar fi dat seama că e şi el acolo. Mitru prinse însă prilejul şi începu să-i turuie gura : porumbul îl culege ori azi, ori mîine, de cu zori, căruţa i-o dă cu împrumut Găvrila Ursului, cu care a şi vorbit, plugul tot de la el are să-l ia, că-i om bun, dumnezeu să-l alduiască, nu ştiu de ce zic unii că-i vîndut satanei... Oi munci, doamnă, zi-noapte, numai să fim gata la vreme...

— D-apoi... nu ştiu dacă ţi-a plăcea... Pămîntul nu-i prea bun... O fost prost gunoit anu trecut, ridică din umeri Emilia. Nu ştiu ce să zic, se întoarse spre George. Mi se pare că mama l-o făgăduit Martii Todorului, aceea care stă în bujac. Că dumnezeu o ştie şi pe mama cîte neamuri n-are şi toate vin la pomană. Ştii tu, Mitre, cum îi ţăranul...

— Ştiu, mormăi Mitru surd. Fără obraz, doamnă...

Ca şi cum aceste cuvinte mohorîte ar fi ruşinat-o, Emilia se ridică, veni lîngă Mitru, şi-i spuse, veselă, că toate acestea vor trece şi va fi iarăşi bine, ca înainte. Pămîntul, dacă e să vorbim sincer, nu-i din cale afară de rău şi are să vorbească ea cu Găvrila Ursului să-i împrumute căruţa cea mai bună. Grindurile mai au un „avantaj" : îs aproape de drum, aşa că un sfert de muncă e economisită...

— D-apoi pămîntu-i bun, ori unde se află, zîmbi Mitru... Îi bun pentru cel ce-l are... Mulţămesc doamnă, poate că a veni aceea vreme cînd ne-om putea plăti.

— Ei, eu m-am dus. Trag nădejde că ai să mai vii pe la noi. Mai aflăm ce-i nou prin sat, că trăim tare retraşi.

— Să vă dea dumnezeu sănătate şi să ajungă domnişoru om mare...

— Aşa sper. Că învaţă foarte bine.

După plecarea ei cei doi rămaseră tăcuţi. George nu îndrăznea să se uite la Mitru. Era o prostie, ştia ; totul se petrecuse cum era mai bine şi totuşi... Emilia nu mai era ea, ci o femeie ciudată, aspră, vicleană, de-un egoism groaznic... Lui Mitru îi venea să rîdă şi se stăpînea fiindcă ar fi fost necuviincios. Şi nu-i mai păsa de nimic. Dacă n-o vrea Găvrila Ursului să-i dea căruţa şi plugul, dumnezeu să-l bată. „Cu unghiile să ştiu că-l rîcîi şi nu-l scap din mînă".

— Ştii ce te rog, îl trezi George, cînd mergi să culegi porumbul, vino să mă iei şi pe mine. Îmi place să umblu pe cîmp şi n-am fost pe acolo nici eu nu mai ţin minte de cînd.

— Aşa-i, dădu din cap Mitru. Acolo gîndurile omului îs mai la largul lor...

9

Pînă la Grinduri, pămînturile cele mai bune ale satului, era cale de vreun sfert de ceas, la pas. Dimineaţa, Mitru cu nevastă-sa culeseseră tot porumbul şi aşezaseră ştiuleţii în grămezi. După amiază, Mitru ceru căruţa lui Trăian şi trecu pe la director aşa cum le fusese vorba ; fu omenit cu un pahar de rachiu care i se sui îndată la cap, deoarece nu mîncase aproape nimic toată ziua ; pe urmă se suiră în căruţă şi plecară. Peste zi fusese cald, acum vîntul înviora crengile duzilor, pieptăna cu blîndeţe întinderile. George stătea pe capră, puţin încovoiat, privind ţintă spinările costelive ale cailor de pe care Mitru gonea cu biciul roiul de muşte verzui, veninoase şi încăpăţînate.

Curînd se depărtară de sat şi nu mai auziră decît zumzetul uşor al pămînturilor, al ierburilor crude şi grase ; totul era limpede, iar în zare se desluşea un tren, ca un şarpe cu capul fumegînd. Tablele de pămînt păreau o ciudată împerechere între primăvară şi toamnă : aici brazde de curînd arate ca nişte mari bucăţi de cărbune lucios, înşiruite în jurul unui şanţ, alături tulei galbeni de porumb necules, cu frunzele foşnind aspru, dincolo o mirişte cenuşie şi spinoasă.

— Aista-i iugărul Picului... ălalaltu îi a Catiţei Turicului. Dacă trecem de cot, dăm de pămînturile domnului părinte, spuse pe neaşteptate Mitru, parcă ar fi simţit dorinţa să-i arate lui George locurile, ca unui străin.

— Le ştiu, surîse acesta.

— Da, chiar că aşa-i. Nu ştiu ce-mi veni, îs pămînturi bune... Iaca, ajunserăm şi noi...

Pe marginea ogorului se înşiruiau grămezile de porub : aproape toţi ştiuleţii — pe jumătate mîncaţi de ciori — păreau fălci galbene de cal. Mitru trase căruţa lîngă un stejar sfrijit şi singuratic, împiedică picioarele cailor, tăcînd mereu, ca nu cumva directorul să creadă că-i plac mai mult taclalele decît treaba. Îşi suflecă mînecile cămăşii de cînepă cenuşie, luă un coş de nuiele şi începu să-l umple. Îndată ce era gata venea în fugă şi-l răsturna în căruţă ; curînd fruntea începu să-i lucească de sudoare, ca unsă. Oarecum stînjenit din pricină că stă şi-l priveşte, George voi să-l ajute, dar îşi pierdea mereu echilibrul.

— Lăsaţi, că amu-s gata, îşi ridică Mitru spre el obrazul roşu. Şi începu să vorbească, crezînd că directorului i se urăşte să stea aşa, ca mutul.

— Mare mult bine ne-aţi făcut... Oare ne-a ajuta bunul dumnezeu să ne plătim ? Eu, cu muierea şi cu pruncul...

— Lasă asta ! se răsti atunci George. Vino încoace, să fumăm o ţigară.

Mitru îl privi cu reproş, dar nu voi să-i spună că în curînd se întunecă şi nu poate sta aici, oricît, cu o căruţă care nu e a lui; nu îndrăzni să zică nu. Se apropie suflînd greoi, îşi şterse palmele, primi ţigara, o aprinse şi, fumînd, se odihni. Ochii lui mici şi arzători îşi pierdură lucirea rece şi rătăciră fără ţel, uşor aburiţi, peste cerul străveziu, urmărind o pasăre, un ghemotoc roşiatic de nor pufos; dincolo de dolmă se auzea curgînd Teuzul: venea mirosul de putreziciune udă al apei care lingea nămolul rece şi gras de pe maluri. Biruit de sfîrşeală, Mitru supse ultimul fum, cel mai dulce şi dădu să se scoale; George îl prinse de braţ.

— Stai puţin, omule, unde te grăbeşti?

— Că de asta îmi arde mie, spuse Mitru rece. Luîndu-şi seama se înmuie, cu o prefăcută umilinţă, în dosul căreia se ascundea hotărîrea lui de-a nu mai zăbovi: Nu-mi arde de stat, domnule director, nu vă supăraţi. Casă n-am, ce mînca n-am, cine s-o scăpat în gaci, acela să tacă... În clipa aceea îi trecu prin minte că poate s-or fi răzgîndit ai directorului în legătură cu el, cu toate că bătuseră mîna. Tresări şi se uită în altă parte.

— Ascultă, tu cît pămînt ai?

— Eu? Două iugăre, alea de mi le dădu Cloambeş... dar aud că vrea să le ia înapoi... De dat, numai o dată cu viaţa le dau, da dracu ştie...

George nu ştia cum să înceapă; nu voia să piardă clipa asta de singurătate care-i apropia, deşi simţea că e mai uşor să te apropii de o mulţime, decît de un om.

— Tu ştii că după războiul celălalt au fost împroprietăriri...

— Cum să nu ştiu? O fost vorba că şi acuma se dă pămînt. Am auzit că şi în alte părţi, guvernul cel nou o împărţit moşiile, da la noi? Moşia lui Franţ-Cranţ s-o dat în 20... şi-apoi iar s-o adunat, că erau oamenii tîmpiţi, s-o adunat la Cloambeş, la Găvrila Ursului...

Sfîntu... Şi dacă iei de la ei, ajunge la toţi ? Eu m-am gîndit să...

— Dar moşia lui Papp de la Zerind ? întrebă pe neaşteptate George şi, aşa cum se aştepta, Mitru rămase cu ochii holbaţi ; trecu un timp în care îl măsură grijuliu, încercă chiar să surîdă ca să priceapă directorul că el ştie de glumă. Dar George îl privea atent ; văzînd că Mitru nu răspunde, urmă : Aici s-a adunat moşia lui Frantz Ferdinand, adu-ţi aminte... Pămînt bun, lucrat ca vai de el, în bătaie de joc... Sînt peste cinci sute de iugăre şi imaş.

— Sînt... Mitru tuşi : Mai daţi-mi o ţigară, faceţi bine, că-mi veni poftă... Îi în hotarul comunei...

— Tu nu înţelegi — se înfurie George — ori te prefaci ? Toate moşiile, pînă la cincizeci de hectare se expropriază... Asta a rămas pe dinafară, fiindcă pretorul e ţărănist şi toată banda de la plasă... Iar dacă se pierde timpul, Papp o s-o împartă la oamenii lui, o să găsească el ceva de făcut...

— Domnu Papp îi tata romînilor, spuse Mitru cu o ciudată dojană. Toţi oamenii din sat îl ştiu, încă de pe vremea ungurilor... Doamne păzeşte, nici să nu scoateţi asemenea vorbe, că vă sar în cap toţi, şi Găvrilă, şi Picu, şi Cloambeş... că am auzit că fac partid acuma, cu dom'Cordiş în cap...

— Eşti nebun ? ţipă George. Avea impresia că Mitru îşi bate joc de el... Tu nu înţelegi că acuma dreptatea va fi a celor ce muncesc ! Ori Papp munceşte ? (Îi era ciudă că spune lucrurile acestea atît de copilăreşte şi intui dintr-odată depărtarea dintre el şi omul acesta slab, care fuma grijuliu).

— O fi muncind muncile lui, altele...

— Dar pămîntul nu-l munceşte ! I-l lucrează nenorociţi de colonişti...

— Aia-s vandroci, oameni de nimic... calici...

— Da tu ce eşti ? ţipă George.

— Eu îs din Lunca, n-am venit din alte părţi... şi se aplecă iar privindu-şi genunchii.

— Gîndeşte-te : dacă nu ne mişcăm noi, pămîntul tot o să se ia de cine ştie cine... ca după celălalt război...

Mitru rîse scurt, rău :

— Lăsaţi, dom'director, nu-i dreptate în lume... Nici nu poate fi...

— Cum să nu poată ? Dacă voi, cei oropsiţi, o să vă bateţi pentru ea...

— Eh, noi ne băturăm cu ruşii, cu nemţii... Şi, apoi, v-oi spune : dacă aplecăm urechea la vocea Sătanii... că-i uşor să fie omul turbat, să dea cu toporul... să ia de la altul... nu-i bine. Nu. Nu. Pace şi omenie... Unul are, altul n-are, doamne, dă-le sănătate la toţi.

— Mitrule, ascultă-mă bine : moşia o să se ia. Se va face comisie de împroprietărire... De ce nu vrei să fii în frunte ? Te-am ştiut un om deştept şi, uite, vorbeşti ca un bătrîn, ca mama...

— Că mult mi-a folosit deşteptăciunea ! spuse Mitru rece. Apoi, după un timp : Aşa dar, e adevărat ?

— Ce ?

— Că v-aţi înscris la comunişti.

— Da, e adevărat.

— Şi v-au primit ?

— De ce să nu mă primească ? Sigur.

— Păi, parcă şi dumneavoastră aveţi pămînt... Şi nu-l lucraţi. Nu dădu atenţie palorii lui George ci vorbi mai departe, privind fix pămîntul : N-am încredere în cel ce mă miluieşte... Înseamnă că-mi dă, ca să-mi ia mai mult, mai încolo, nu este dreptate... Eu, deştept ? Am citit ziare şi vo două cărţi, ştiu vorbi şi pe domneşte, da-i mai bine aşa... M-am gîndit... Omul sărac să nu fie deştept, că-i mai rău de el : îl dor mai rău necazurile... iar dacă-i deştept, să se prostească singur... Dacă se împarte moşia Pappului, mi-oi lua partea, dacă mi-a da-o cineva... Partea mare or cumpăra-o Găvrila, Picu, Cloambeş, alţii... Îşi ridică faţa şi, deşi George era adînc lovit de cuvintele lui, rămase mirat de înfăţişarea lui ciudată, împietrită.

— În mine s-o rupt ceva, dom'director, ceva aici (îşi arătă fruntea) şi aici (se bătu cu mîna în piept). Îşi dădu seama că Teodorescu nu-l mai ascultă. S-o fi supărat ? Ei, şi ce ? Are şi el dreptul să se răcorească. Poate îi mai spune ceva, oricum.

Dar George închisese ochii şi se întinsese pe spate, cu mîna sub ceafă. Sub el pămîntul era rece şi parcă mai viu, străbătut de curenţi iuţi. Se simţea ciudat de uşurat : întrebarea lui Mitru îl golise parcă de toate, surpîndu-l interior. Auzea zgrunţăitul cocenilor deşertaţi în căruţă : Mitru se apucase iarăşi de lucru, caii sforăiau, vîntul mieuna peste întinderi. Nici o nelinişte singuratică nu înseamnă adevăr, nu înseamnă nimic ; adevărul e pitit în dosul nemulţumirii acre a lui Mitru şi n-a putut să-l scoată la iveală, să-i dea un nume... Lucruri de care nu era vinovat mai trebuiau încă plătite şi, poate, nu în felul în care voia el, ci altfel, şi asta depindea de oamenii de care trebuia să se apropie, chiar împotriva voinţei, chiar împotriva neîncrederii lor. A te lipi de ceilalţi nu înseamnă că te-ai schimbat : e doar o mică minciună inofensivă...

Peste vreun sfert de ceas, Mitru veni lîngă el, îngenunchie şi-l întrebă răguşit :

— V-aţi hodinit puţin ? Eu am gătat.

George se ridică încet, greoi şi cînd îşi deschise ochii simţi că erau tulburi. Mitru despiedică picioarele cailor, îi înhămă repede şi se suiră amîndoi pe capră. Porumbul din căruţă răspîndea un miros dulceag, mucegăit, lăptos.

— Haidee ! plesni Mitru din bici, dar nu mînă caii spre şosea, ci o luă către dolmă, pe drumeagul care o însoţea, pînă în sat. Ajuns aici, opri pe neaşteptate şi sări jos.

— Ce faci ?

— Mi-ţi aştepta o lecuţă pe mal... Că eu vreau să vă prind un peşte... Aici îi mult, bată-l dumnezeu, în cotu Popii.

Şi, înainte ca George să-l fi putut opri, urcă în fugă dolma, aplecat de spate, scoţîndu-şi cămaşa din goană.

10

De aici, deşi locul nu se găsea ridicat decît cu un stat de om deasupra pustei, privirea putea cutreera toată zarea, ca un zbor : spre apus soarele murea roşu de cealaltă parte a pămîntului, departe sticleau casele satului vecin ca nişte bucăţi de zahăr azvîrlite într-un tufiş, pe şoseaua alburie se tîrau căruţe obosite, iar panglica Teuzului lucea verzui-roşiatică pierzîndu-se sub picioarele podului de lemn care alunga pe dolmă o ţesătură de umbră, părînd o uriaşă pînză de păianjen.

Mitru se dezbrăcase gol puşcă, după ce luase în seamă să nu fie primprejur muieri venite să-şi limpezească rufele. Pe trupul lui alb-albăstriu, cu muşchi subţiri şi tari, capul şi ceafa, arse de soare, păreau boite cafeniu. Intră în apă, zgribulindu-se, frecîndu-şi pieptul şi pîntecele cu palmele, se scufundă brusc în mîl, apoi începu să înoate fără zgomot spre malul dimpotrivă, unde Teuzul plescăia printre răchiţi scorburoase. Dădu de prund şi se căţără atent, tăind apa cu umărul stîng împins înainte. Ajuns la răchiţi, începu să cotrobăiască prin cotroave încet, să nu sperie peştii ascunşi acolo. George îi strigă de cîteva ori să se întoarcă, dar neprimind răspuns, se aşeză printre spinii dolmei şi-şi aprinse o ţigară. Acum ştia ce trebuie să facă : îl obosea numai gîndul că nu era singur, ca să răspundă singur de viaţa lui. „Ca să nu pierim, trebuie să devenim alţii şi nu prin tăcere..."

Pe neaşteptate, faţa apei se sparse, Mitru scoase un strigăt şi ridică deasupra capului un crap mare, argintiu ; peştele, zbătîndu-se furios, îl plesnea peste obraz cu coada lui lipicioasă. Mitru rîse fericit şi batjocoritor, se căţără pe mal, rupse o crenguţă, i-o vîrî în branchii şi intră din nou în apă, trăgîndu-l după el, într-o dîră de spumă subţire. Se îmbrăcă repede şi, verde la faţă, se apropie de George.

— Poftiţi... Are să facă doamna o zamă... O zamă de care... numai doamna ştie...

— Lasă, Mitrule, nu-i nevoie... Nouă nu ne place peştele...

— Dară nu, rîse Mitru... Cum să nu ? De ce ? Îi bun. Şi adăugă apăsat : Doamna a fi tare bucuroasă, ştiu.

Tot timpul drumului Mitru se strînse ghem să nu clănţăne din dinţi : nu voia să arate că i-ar fi frig.

Umbrele înserării fîlfîiau ca nişte pînze deasupra şesului albastru şi toate culorile se schimbau, mătăsoase şi tremurătoare, de la o clipă la alta, dar pacea aceasta, pe care o dorise îndurerat în timpul războiului, îi era străină acum lui George : liniştea aceasta nu aparţinea clipei de faţă, nici viitorului, nici oamenilor care trăiesc acum pe pămînt şi de care ea nu se putea lipi.

— Are să facă doamna o zamă, spuse încurajator Mitru, în clipa cînd treceau podeţul, ca să intre în curte.

C a p i t o l u l IV

1

Deşi în ultima vreme orbise aproape de tot, bătrîna se uită spre cer, încercînd să-şi dea seama dacă nu cumva are să plouă ; apoi se sili să se urce în căruţă.

— Mamă, stai acasă, nu-i de dumneata tîrgul, încercă s-o reţină Emilia, dar Ana se prefăcu că n-o aude, se agăţă de braţul lui Mitru, ajunse în sfîrşit sus şi, de acolo, se răsti :

— Ţine-ţi gura !

În căruţă, pe un pat de paie, se afla un porc gras, proaspăt spălat şi neliniştit pe care Emilia se hotărîse să-l vîndă, ca să facă rost de bani pentru muncile de primăvară ; trebuiau reparate şi grajdurile, coteţele, iar pînă la recoltă mai era destulă vreme. Suslănescu ţinuse şi el să meargă la tîrg, iar în ultima clipă sărise şi bătrîna, aşa că se îngrămădiră toţi pe ilişul din faţă, gata să cadă la cea mai mică scuturătură. Emilia îi însoţi o bucată de vreme, apoi rămase pe loc, strigîndu-i lui George :

— Vezi să nu iei mai puţin de zece mii ! El dădu din mînă, iar bătrîna se supără :

— Ce zece ! Douăsprezece şi cinci sute, că-i gras ! Mă tîrgui eu !

În fiecare joi se ţinea tîrg la Tîrnăuţi, dar nu numai de vite şi de grîne ca altădată : se vindeau şi se puteau cumpăra cele mai felurite lucruri, majoritatea de furat, de la instrumente medicale pînă la puşti şi pis-

toale (acestea pe ascuns, la moara lui Soprony). Pînă la marginea satului putură merge în voie, dar acolo, în fața barajului anti-tanc — stîlpi mari bătuți în pămînt și împletitură de nuiele, întărită cu noroi — prin care trăsurile nu puteau trece decît una cîte una, se făcuse înghesuială ; un car cu paie se răsturnase, omul pusese căruța de-a curmezișul și nu voia să lase pe nimeni să treacă pînă cînd nu și-o încarcă la loc. Suslănescu, așezat pe margine și zdruncinat de pe acum, regreta că venise ; tîrgul nu va fi, așa cum crezuse, o îngrămădire de culori, o agitație veselă și armonioasă, ci ceva murdar și iritant, sub cerul scămoșat. Timpul petrecut în sat îl liniștise, mai ales că aici nu se auzea nimic politic, nu plutea așteptarea aceea de catastrofe care-i măcinase nervii ; în schimb, oamenii trăiau pe un plan atît de jos, nediferențiați, larvari, încît monotonia aceasta tîrîtoare nu era de preferat fricii. Chiar Teodorescu, pe care nu izbutise să-l ghicească, îl plictisea : discuțiile dintre ei se răriseră pentru că ajungeau totdeauna la un punct mort, datorit — după părerea lui Suslănescu — mărginirii intelectuale a celuilalt. O prefera pe doamna, deși era un amestec ciudat de copilărie și rapacitate, pentru că trăia concret și unilateral și avea o frumusețe neprefăcută. Bătrîna îl speria, ca și cum ar fi fost un animal ciudat, plin de țepi neprevăzute : o bănuia ostilă lumii întregi, cu o vitalitate înzecită de orbie ; odată voise s-o roage să-l pipăie pe față, să-l știe cum arată ; nădăjduia, — habar neavînd de ce — că o să-i fie milă de el ; nu îndrăznise însă și amintirea acestui gînd îl speria. Nu i se potrivea lui.

În sfîrșit trecerea se liberă și șirul de căruțe, sporit între timp, se revărsă pe șosea, umplînd-o de zgomot. Pentru Suslănescu peisajul acesta era îngrozitor, ca un abis : totul părea mlăștinos, fără fund și fără început, colcăind într-o tăcere ciudată ; croncănitul unei ciori te făcea să tresari ; departe, gara părea nespus de tristă și cenușie.

— Am auzit că o să fie zai mare, azi, spuse pe neaşteptate Mitru.

— Ce zai ? întrebă bătrîna.

— La tîrg. Zice că ai noştri vreu să-i bată pe ungurii care l-or schilăvit pe Picu. Or luat şi puşti...

George îl privi cu coada ochiului, să vadă dacă Mitru ştie mai mult, dar acesta, înţelegînd, ridică din umeri.

— Să-i bată, se bucură bătrîna.

— Din partea mea, mormăi Mitru, să-i şi bată... Pe mine nu mă împoartă, eu vă duc pe dumneavoastră la tîrg să vă vindeţi porcul...

— Îi gras şi frumos, zise bătrîna, păcat că am ajuns acolo ca să-l vindem. Are unsoare de-o palmă.

— I-ai înfăşurat paiul în jurul cozii, nană Ană ?

— Da cum crezi ?

Trecură pe lîngă „Hodaie", o clădire dărăpănată, înconjurată de salcîmi : aici fusese pe vremuri administraţia moşiei lui Frantz-Ferdinand, pe urmă făzănărie regală, dar în timpul războiului arsese ; se auzea că ţăranii din Lunca i-ar fi dat foc, după ce furaseră bruma de mobile ce se mai putea găsi. De aici, din şosea, se desprindea un drum îngust, dar foarte bine pietruit, drept, pierzîndu-se într-o pădurice de salcîmi, din care răsărea un acoperiş roşu, ţuguiat. Privirile lui George şi ale lui Mitru se întîlniră, dar nici unul nu scoase un cuvînt : era conacul baronului Papp şi, în jurul lui, cele cinci sute de iugăre.

Erau mereu întrecuţi de căruţe venite din urmă, deoarece caii slăbănogi ai lui Traian obosiseră : George îşi dădu seama că se pregăteşte ceva văzînd că luncanii nu voiau să se despartă unul de celălalt şi, la un moment dat, cînd un şimîndan încercă să spargă şirul, se auziră sudălmi şi se schimbară, degeaba, cîteva lovituri de bici, dar ungurul izbuti să scape, trecînd şanţul şi luînd-o drept peste cîmp.

Mai tîrziu, ajunseră din urmă un ceferist în vîrstă, călare pe o bicicletă fără cauciucuri, care-l obosea mai

mult decît mersul pe jos. Cînd îi văzu se opri, se dădu jos și începu să strige :

— Dom' derector, dom' derector, faceți bine și dareți-vă jos, că am să vă spun oarece. Era Cula Cordiș, fratele învățătorului, cel care-l ținuse la școală și era atît de mîndru de el, deși nu se asemănau de loc la fire, Cula fiind un om așezat, blînd, mereu îngrozit la gîndul că s-ar putea certa cu cineva.

George coborî și veni lîngă el. Acarul îl trase dincolo de șanț și-i șopti, deși nu putea să-i audă nimeni :

— Bine că vă găsii... Primii sarcină să vă spun să mereți la partid, la tovarășul Szilagy... Și, mai încet : Azi a fi revoluție mare...

— Dumneata ești comunist ? se miră George.

— Dară... Mi-s membru în partid numa... La noi la chefere s-or scris tăți... Știți unde-i partidul ? Îi dincolo de beserica reformaților, în casa care o fost a lui Péterffy, ăla de-o fugit cu Horthy, mai bine-ar fi stat blînd.

— Mulțumesc, bace Culă, și mai treci pe la mine... Te-aș pofti în căruță, dar n-avem loc...

— Nu-i bai, mă chinzuiesc eu cu bițicla asta ruginită. Și, ștergîndu-și nasul roșu, se posomorî :

— Ce-a fi de noi, dom'derector, ce-a fi de noi ?

— Știu și eu, poate că bine...

— N-ar fi rău să fie bine...

2

Tîrnăuți era un orășel împrăștiat, înconjurat de un brîu de bălți mucede ; în afară de turnul de apă nici o clădire nu se înălța : chiar bisericile aveau turlele scurte și groase, parcă strivite. Fiind clădit într-un fel de pîlnie foarte largă, toate casele păreau că alunecă, puțin aplecate, spre un punct din mijlocul lui : acolo se ținea tîrgul. Bătătorit, pămîntul se uscase, așa că se puteau întinde poclăzi pe jos. Dar, spre deosebire de

beția de culori așteptată de Suslănescu, sub cerul cenușiu foiau în groapa aceeea oameni cenușii, pripiți, strecurîndu-se cu greu printre căruțe încărcate, căutînd un loc unde să-și așeze marfa. Mai departe, dincolo de o perdea gălbuie de păpuriș uscat, era tîrgul de vite, de unde se auzeau mugete, grohăituri și parcă un mic cutremur de pămînt.

— Am ajuns tîrziu, mormăi bătrîna. Nu v-am spus să ne sculăm la patru ? Nu v-am spus ?

— Pică vreun cumpărător, nană Ană, că-i plin de techerghei de la oraș. Încă mai bine-i să așteptăm pînă vine trenul, încercă s-o liniștească Mitru. Vin cupeții...

Ocoliră groapa pe margine, dar le fu peste putință să găsească un loc bun ; se așezară la margine și coborîră porcul care, ostenit de drum, se culcă pe o rînă ; Mitru bătu un țăruș în pămînt și îi legă piciorul dinapoi.

— Uite ce-i, vorbi atunci George, eu am ceva treabă... Mă duc și vin îndată îndărăt... Dumneata, mamă, rămîi cu Mitru, că te pricepi mai bine decît mine...

— Da ce treaba nevoii ai ? se supără bătrîna. Că ai venit să vinzi, nu să te preumbli.

— Iar dumneata, zîmbi George spre Suslănescu, fără s-o bage în seamă, ești... liber... Și, fără să mai aștepte, porni cu pași mari, făcîndu-și loc printre oameni.

— Unde ești, Mitrule ? întrebă bătrîna, cu vocea tremurînd de supărare.

— Aici, nană Ană, nu mă vezi ?

— Nu. Că mi-s cam oarbă... se răsti ea. Nu știi ?

— Ba știu, da m-am gîndit că ți-i rușine să spui...

— De tine ? Pufni, adunîndu-și buzele pungă. La nimica nu se gîndește, ca un prost. Acuma s-o dus... Poate că-i bețiv, nu știu... După celălalt rezbel oamenii or venit acasă și s-or apucat de trebi. Ce, dacă-i ciung ? Ție-ți pot spune, că tu mă pricepi...

— Ba eu nu te pricep, nană Ană. Eu nu pricep pe nimeni...

Suslănescu se depărtă pe nesimţite. Păşea cu un fel de frică printre boii cu coarne mari, pe lîngă bivolii noroioşi şi înspăimîntători ; trecînd de-a dreptul prin păpurişul rar, care despărţea tîrgul în două, se afundă în noroi pînă la glezne şi-i veni să plîngă. Avea un tremur interior şi gîndea jalnic : „Poporul... ce iluzie ! Marx are dreptate, dar ar trebui adăugat că există diferenţe biologice, rasiale, între clase"... Îşi spunea că trebuie un curaj — poate o inconştienţă eroică — să eliberezi aceste forţe ţinute pînă acum în loc... De cine ? Ciudat, de către oameni ca el, atît de slabi, incapabili organic de acţiune, dar posedînd o forţă imponderabilă, acum răvăşită, în zdrenţe... Eliberarea acestora, o nouă responsabilitate care va trage la răspundere pe cea veche. Şi aşa mai departe, dialectic.

Nu era nimic de văzut : mărfurile erau banale, eterogene, un ţăran vindea o pendulă stricată, desigur de furat, altul perne, plăpumi unsuroase, cizme militare, o haină ofiţerească vopsită negru.

Era ciudat că nu-şi mai putea suporta singurătatea, ideile proprii îl supărau şi-l plictiseau, ca o placă stricată ; ar fi vrut să poată trăi fizic şi numai aşa să aibă bucurii gastronomice, sexuale, cu început, dezvoltare şi sfîrşit, măcar în imaginaţie, dar ceva se stricase în el. Dacă ar ţine acum o cuvîntare acestor oameni ? O cuvîntare personală, subiectivă, în care să le cerşească milă şi ajutor. Dar chiar experienţa asta, convertire în concret a absurdului în care trăia, presupunea o doză de virilitate refulată undeva.

Se ciocni de un ţăran afumat, care-l prinse de umăr (îi simţi parcă direct, pe piele, fiecare deget noduros şi i se făcu frică) şi, rîzînd larg, îl întrebă :

— Domnule, nu vinzi ochelarii ?

— Iartă-mă, şopti Suslănescu, umil. Ţăranul îl lăsă imediat, buimăcit, şi-i făcu loc să treacă, suindu-se cu picioarele pe o grămadă de grîu. Suslănescu se speriase atît de tare, încît nu mai vedea pe unde calcă ;

se trezi la marginea grupului compact de oameni, ascultîndu-le murmurul, apoi, din spatele lui, îl izbi un alt zgomot, spart, strident Era o cîrciumă plină de oameni : podele noroioase, alunecoase, tejghea de tinichea udă, fum și miros de oaie. Strecurîndu-se printre clienți, ajunse la tejghea și ceru un rom ; sorbindu-l, încercă să înțeleagă ce se vorbește în jurul lui, dar accentul acesta ardelenesc, grosolan, de parcă oamenii ar fi mestecat pietriș, îi obosea auzul ca o limbă străină, vag cunoscută. Romul era prost și nici măcar nu-l putea bea în liniște ; îl îmbrînceau mereu, împingîndu-l spre perete. Ajuns aici, alunecă, se rezemă de o masă să nu cadă și se simți apucat de braț.

— Domnule profesor ! Să trăiți ! Să trăiești ! Uite, uite ! Șezi aici, dar stai jos, cu noi... Cordiș, amețit rău, îl sili să stea pe același scaun cu el și-l prezentă celorlalți (cîțiva flăcăi bărboși și un țăran mai în vîrstă, cu capul înfășurat în bandaje ca într-un turban). Fraților ! Dumnealui e boier de-al nostru, romînesc... Și șopti admirativ : A venit la noi, ca să scape de bolșevici...

— Bine a nemerit atunci, rîse Picu, dezvelindu-și dinții rupți care-i însîngerau buza pe dinăuntru și-l făceau să scuipe subțire un sînge trandafiriu.

— Am venit să văd tîrgul, bîigui Suslănescu.

— O să ai ce vedea, îndată ! spuse scurt, milităreşte, Cordiș. Să stai cu noi, că n-ai să pați nimic...

— Da de ce ? Ce se întîmplă ?

— Încă nimic... dar pînă cînd o să-i lăsăm ?

Îl siliră să bea, unul după altul, cîteva pahare de țuică, să înghită bucăți mari de slănină ardeiată și felii de pîine albă, pufoasă, caldă încă. Cordiș îl bătea tot timpul pe spate, din ce în ce mai tare, spunînd tot la al doilea cuvînt : Căci Romînia... Picu părea neliniștit, se foia pe scaun, mînca și bea strîmbîndu-se de durere.

— Ce nu mai vine Deme ? Bată-i dumnezeu de luncani, că nu te poți bizui pe ei, ca pe cățele...

— Vine, nu-i aşa, domnule boier, că vine ?

— Vine ! strigă Suslănescu, subţire.

— Vezi, Picule ? Dumnealui ştie.

În răstimpuri uşa se trîntea şi atunci năvălea de afară o lumină cenuşie, lăptoasă şi zgomotul surd, duşmănos, al comerţului.

— Ce este Istoria ? începu Suslănescu, beat. Ce se ascunde în dosul acestei adunături de fapte, ce ţel ? O voinţă ? O fatalitate ? Totul mi se pare obscur şi acum stăm cu toţii la pămînt, despărţiţi unii de ceilalţi... pe brînci şi, încet, îndrăznim să ridicăm frunţile, pieziş, ca să ne găsim, să ne recunoaştem, să căpătăm încredere, recunoscîndu-ne, căci sîntem asemănători...

— Ai, ai, ai, îşi clătină capul Cordiş, copleşit.

Dar Suslănescu obosise :

— Şi aşteptăm minunea...

Atunci uşa se deschise, larg, trîntită la perete : un om cu haina sfîşiată şi obrazul însîngerat se clătină în cadrul ei, păru că va cădea cu capul înainte, dar îşi reveni şi, punîndu-şi palmele pîlnie la gură, răcni din răsputeri :

— Fraţi romîni ! Săriţi ! Vin comoniştii ! Săriţi o dată ! Îl omoară pe dom'pretor şi dau foc la ţărănişti ! Haideţi !

— Şi Deme nu veni ! mormăi Picu. Las'că-l găsim ! Sus, dom'văstor !

Suslănescu îl văzu ca prin ceaţă dîndu-şi la o parte sumanul şi scoţînd din pantalon o armă cu patul tăiat, auzi clănţănind închizătorul. În cîrciumă se lăsase tăcere, dar de afară un urlet prelung se spărgea în încăperea întunecată, rece ; în pătratul uşii, ca pe un ecran, se vedeau oamenii încărcînd în grabă marfa, căruţele care se ciocneau una de alta ; una se răsturnă şi omul, prins sub sacii de grîu, deschidea gura larg, ca un peşte ; iar de departe se auzea un fel de cor, cîntînd, sau scandînd, dar cuvintele nu se desluşeau, păreau un fel de icnit scurt, îndesat. Apoi o împuşcătură.

Întîi nimeni nu-şi dădu seama ce se petrece şi din ce pricină începuse o învălmăşeală atît de cumplită : în „groapa tîrgului“ oamenii se rostogoleau unii peste alţii ; cei care izbutiseră să-şi încarce căruţele, treceau de-a dreptul peste sacii de cereale, peste poclăzile cu mărfuri ; în tîrgul de vite cineva scăpase un taur care boncăluia înfiorător, scurma pămîntul cu picioarele şi cu coarnele, în timp ce în jurul lui se făcuse un cerc larg.

În mijlocul acestei gălăgii, Ana se simţi pierdută, scufundată într-o fîntînă neagră. Îl strigă pe Mitru, dar nu primi nici un răspuns ; începu să se teamă. Se încordă atît de tare să vadă ceva, încît capul începu s-o doară, ca şi cum ar fi lovit-o cineva. Cînd îşi dădu seama că Mitru a plecat, îl înjură urît şi începu să bîjbîie, cu mîinile întinse, chincită, pînă dădu de trupul gras şi lăţos al porcului. Îşi îndeştă degetele în coama lui aspră şi puturoasă. Se temea să nu se sperie porcul şi să smulgă ţăruşul din pămînt.

— Bată-te dumnezeu, se gîndi, şi bată-l dumnezeu pe ginere-meu şi pe Emilia, că mă lasă aici, singură şi oarbă... N-au pe dumnezeu şi de atîtea ori le-am spus... Eu atîta pot face, să le spun, altceva nu...

În jurul ei zvîrcoleala creştea ; şi parcă ar fi cunoscut toate glasurile care urlau, dar nu-şi putea aduce aminte ale cui sînt ; pămîntul se scutura uşor şi parcă oamenii care fugeau ar fi iscat un vînt subţire ; îl simţea pe obraz. Tremura toată de încordare, încercînd să-şi închipuie ce se întîmplă... De departe, cam de pe şosea trebuie să fi fost, sute de glasuri, unite într-unul singur, se hîţînau de ici-colo, parcă ar fi vrut să spargă ceva, un zid, o poartă şi sughiţau.

— Mitre ! Bată-te dumnezeu ! Unde eşti ? Se înfurie tare şi vinele de la tîmple i se umflară mai, mai să plesnească. „Mă loveşte guta, se gîndi. Mor“. Îşi scoase degetele din coama porcului, se ridică în pi-

cioare, dar cineva o izbi în spate, aruncînd-o la pămînt, peste porcul care guiță ascuțit, se smuci și rupse sfoara cu care fusese legat ; Ana îl auzi tropotind, făcu cîțiva pași pe urma lui, înghețată de frică și nimeri cu nasul într-un piept lat de om.

— Unde umbli, babă ? se răsti acesta. Șezi pe c... că-i moarte de om. Ne omorîm unii pe alții !

— Cum ? strigă ea. De ce vă omorîți ? De ce vă lăsați să vă omoare ? Bată-vă dumnezeu ! Dar omul plecase. Atunci o năpădi o furie atît de mare, încît uită de porc, de pagubă, de faptul că era rătăcită în tîrgul acesta, de care abia-și mai aducea aminte.

— Nu vă lăsați ! strigă de cîteva ori, întorcîndu-se în toate părțile, nu vă lăsați, fraților romîni ! De ce să ne bată ? Cum să ne bată veniturile ? Douăsprezece mii am pierdut ! mai strigă, dar simți că în jurul ei nu mai e nimeni. Spre șosea se auzea același vuiet, dar tîrgul se golise.

— Guțu, guțu, începu atunci să-și cheme porcul. Guțu, guțu ! Dacă ar fi avut o ulcică de porumb, l-ar fi găsit. De ce a zis ăla să șed pe c... ? Oameni de nimica, stinge-li-s-ar neamul... Se lasă călcați în picioare...

Dintr-odată se simți foarte bătrînă și singură ; nu mai erau oameni pe lumea asta pustie. Doamne, îndură-te spre noi...

Uite, uite, undeva se sparg ferestre ; spargă-le, că-i ieftină sticla acum, după război ; se aude pînă aici cum zbiară o femeie : poate o batjocoresc... S-a auzit de multe muieri batjocorite, nu-i bai, nici nu merită altceva, bată-le dumnezeu de curve...

Dintr-odată uită de tot ce-o înconjura și începu să vorbească încet, așa cum făcea acasă, în pat, în fiecare noapte, cu Cristos :

— Mielule a lui Dumnezeu, ajută-mi să găsesc porcul.. să n-avem pagubă, că ne trebuiesc mulți bani, doamne, că nimeni nu știe ce-a fi mîine... Mărire ție, mărire ție, știu că mi-i ajuta să-l găsesc...

4

Lucrurile se petrecuseră astfel : la o oră după deschiderea tîrgului, vreo două sute de muncitori de la moara lui Pollony, de la fabrica de ulei şi de la gară, apăruseră în coloană pe şosea, cîntînd ; purtau un steag mare, roşu, decolorat şi o placardă pe care scria : *„Afară cu fasciştii din administraţie"*. Cîntau Internaţionala, iar după fiecare strofă, un om înalt, îmbrăcat într-o salopetă unsuroasă şi prea strîmtă, se oprea (încurcînd rîndurile), punea palmele pîlnie la gură şi striga : „Jos fascistul de pretór !" La început fuseseră priviţi cu uimire şi cu un fel de frică : ţăranii trăgeau la o parte căruţele din calea lor, gata să le bage în şanţ ; dar pe măsură ce coloana se apropia de mijlocul tîrguşorului, îngrămădeala de oameni, căruţe, vite devenea tot mai deasă şi coloana trebuia să se subţieze, să se fărîmiţeze, ca să poată înainta : atunci omul care striga neobosit lozinca împotriva pretorului părea mai mare, iar vocea îi răsuna ca o trompetă, acoperind totul ; de pe marginea şoselei ţăranii îi priveau cu mirare.

În piaţa mare (un patrulater pietruit, în mijlocul căruia se ridica statuia coclită a Ecaterinei Teodoroiu care privea prin ochelari drept în uşa bisericii reformate) coloana trebui să se oprească. Aici îşi desfăcuseră mărfurile ţăranii din satele ungureşti învecinate : Zerind, Satul Nou, Vînători. (Era o tradiţie încă dinaintea primului război mondial, de pe vremea jandarmilor cu pene de cocoş ; aici locul era mai uscat şi oarecum mai la vedere decît în „groapă" ; dar oamenii uitaseră cît au înjurat părinţii şi bunicii lor această împărţire, pe vremuri, cînd trebuiau să aştepte ceasuri întregi pînă cînd cei din piaţă îşi vindeau mărfurile, iar abia după aceea le venea şi lor rîndul, după ce preţurile scădeau, cel puţin cu un sfert).

Cei din faţa coloanei se opriră, puţin nedumeriţi, în faţa zidului pe care-l formau căruţele, dar împinşi din spate, rupseră rîndurile şi se strecurară printre ele. Cineva începu să strige, parcă speriat :

— Nu vă împrăştiaţi, tovarăşi. În ordine! Nu stricaţi rîndurile! La pretură!

— Jos fascistul de pretór!

Între timp lumea începu să adune mărfurile, iar cei care-şi întinseseră grîul pe jos, în grămezi, răcneau din răsputeri:

— Nu pe aici, mă! Bată-vă dumnezeu, nu vă uitaţi la munca oamenilor! Înapoi! Adună sacii Iulişca! Ce te uiţi ca o iapă?

Într-o clipă tîrgul se sparse. În învălmăşeală nu se mai putea auzi nimic; atunci muncitorul cu steagul se urcă pe spinarea altuia şi urlă:

— Staţi pe loc, tovarăşi! Pînă se face loc... Tovarăşi ţărani!

— Vă bateţi joc de avutul oamenilor? mugea un ungur gras, îmbrîncind lumea în jurul lui şi ţinînd biciul ridicat deasupra capului. Ia staţi mă, să-nvîrtesc biciul ăsta şi să împrăştii pe c... ăştia! Acum v-aţi găsit să faceţi politică, cînd avem noi de lucru? La o parte, că o sută mînc, fără sare!

În jurul lui, încurajaţi, începură să strige şi alţii, să scoată leucile de la căruţă, prăjini, pari, securi.

Atunci, dintre muncitorii care stăteau în grup compact, ieşi afară un tînăr, palid ca varul şi, scoţîndu-şi căciula din cap, se apropie de ţărani şi le vorbi pe ungureşte:

— Servus Palli baci... Cum? Dai în noi? Noi ne batem pentru voi şi vreţi să ne omorîţi? Hai, Palli baci? Noi vrem ca toţi să fie pe-o formă, unguri şi romîni, să-l dăm jos pe pretor... care şi-o bătut joc de noi şi uite, azmuţi oamenii? Nu mă cunoşti? Eu îs Lajos al vecinului dumitale...

Ungurul gras îşi holbă ochii şi se scărpină în frunte cu codoriştea biciului. Tînărul, fără să-i mai dea timp, îşi făcu loc cu coatele, veni lîngă el şi-l cuprinse de umeri:

— Faceţi-ne loc, vă rugăm... să mergem la pretură, să-l scoatem de acolo pe Ionaşcu, călăul oamenilor muncii... Să mergem înainte prin tîrg, Palli baci, să

rugăm oamenii să ne facă loc... Nu-ţi avea nici o pagubă, nimic... Numai uite, prin mijloc, să vă daţi la o parte, să nu păgubiţi...

— Apoi, ce-mi pasă mie ? ridică celălalt din umeri... Fie cum zici...

Şi porniră amîndoi, strigînd, urmaţi îndată de un grup de vreo cincizeci de ţărani. După unduiala capetelor se putea vedea pe unde treceau. Muncitorii începură din nou Internaţionala, dar cîntau numai strofa unde se spunea : Pămîntul e al celor harnici...

Părea că lucrurile se potoliseră şi că de aici înainte totul va decurge în regulă ; ţăranii începuseră să se dea la o parte lăsînd prin mijlocul pieţii un coridor larg de cîţiva metri ; în jurul muncitorilor se adunau grupuri curioase (se mirau mulţi cum îndrăznesc să se lege de domnul colonel Ionaşcu, pretorul care funcţiona încă de pe vremea lui Antonescu şi înspăimîntase toată plasa), cînd cineva arătă cu degetul o casă arătoasă, cu balcon, în faţa bisericii reformate : era locuinţa avocatului Mitran, unde se afla şi sediul P.N.Ţ. Pe balcon apăruse o slujnică şi atîrna un steag mare, tricolor, apoi veni un domn şi puse un portret imens al regelui Mihai ; dar nu asta le atrase atenţia, ci faptul că în faţa porţii grele, de stejar afumat, se postaseră, cu arma la picior, vreo doisprezece jandarmi. În clipa următoare, ca la un semn, toţi muncitorii începură să strige în cor :

— Jos Brătianu şi Maniu !

— Jos Maniu şi Brătianu !

— Joooos !

Nu se mai auzea nimic altceva ; pe balcon, slujnica rămase încremenită, cu steagul în mînă, lăsînd pînza să atîrne pînă aproape de pămînt, peste capul unui jandarm, care o tot dădea la o parte cu baioneta. Mulţimea undui, ca şi cum ar fi vrut să se pună în mişcare şi-şi potrivea pasul. Atunci jandarmii clănţăniră din închizătoarele armelor şi luară poziţie, dar cei ce erau mai în faţă puteau să-i vadă că tremură şi aruncă tot timpul priviri îngrozite în lături. Pe balcon apăru

domnul Mitran, gesticulînd enervat; vorbea ceva, dar nu se auzea nimic; fu văzut numai răstindu-se la slujnică, smucindu-i steagul din mînă și încercînd să-l fixeze el; nu izbuti și atunci, pe neașteptate, îi trase fetei o palmă; ea se dădu la o parte și se izbi de grilajul balconului; de jos se ridică un vuiet și mulțimea porni spre poartă.

— Jos Brătianu și Maniu! Jos partidul țărănist!

Jandarmii gesticulau cu armele, le puneau la ochi, luau pe loc repaus; domnul Mitran, acoperind cu spatele portretul lui Mihai I, dădea din mîini, tropăia, pe urmă scoase din buzunar niște ochelari de soare și și-i puse pe nas.

O piatră izbi cu un zgomot sec în poartă, jandarmii încremeniră cu arma la picior. Atunci, pe zidul lat de piatră roșie, care împrejmuia locuința și livada lui Mitran, apăru un individ înalt, cu părul zburlit și aproape alb; se detașa precis pe fondul cenușiu al cerului. Își scoase fulgerător mîna din buzunar, se auzi o împușcătură seacă și placarda roșie începu să se clatine, apoi dispăru printre capete. În secunda de tăcere ce urmă, individul sări de pe gard.

5

Înainte de începerea bătăliei, Găvrila Ursului venise la locuința domnului Mitran. Nu-l prețuia de loc pe acest avocat care venise în tîrg acum douăzeci de ani, cu o singură valiză de lemn și o haină neagră, lucioasă, făcută din anteriul părintelui Mitran, tatăl său. În scurtă vreme însă începu să se vorbească despre el; se spunea că e părtaș cu hoții de cai și de porci pe care, într-adevăr, izbutea să-i scape cu pedepse derizorii; îi mai mersese vestea că știe să mituiască în așa fel încît nici regele nu s-ar simți jignit; la doi ani de la sosire se însură cu fata lui Stiegler, proprietarul magazinului general: fata avea tuberculoză osoasă de mulți ani, ceea ce nu-l împiedică pe Mitran să-i facă

un copil. Ea muri la naştere şi copilul îi mai supravieţui două luni, orb şi putred. Ca să-şi uite durerea, cum spunea, Mitran intră în politică, la ţărănişti şi deoarece, ca avocat, trebuia să-şi menajeze clientela, era tolerant, afişa o amabilă lipsă de naţionalism, atitudine care-i aduse de cîteva ori mandatul de deputat. În timpul lui Antonescu stătu în lagăr, ca franc-mason (deşi habar n-avea „ce-i aia“). *„Ardealul democrat“* publică un medalion despre el: „Integru, om de principii, intelectual nedezrădăcinat, legături adînci cu poporul ţăran, dilectician al ideii, respect la proprietate etc... etc.“ În realitate singurul lui talent, remarcabil însă, era o memorie uluitoare a numelor, a fizionomiilor; cunoştea pe fiecare om din plasă, chiar pe aceia pe care i-i arătase cineva cu vreo ocazie. De aceea, cînd servitoarea veni să-i spună că-l caută Găvrila Ursului din Lunca, Mitran îl primi cu deferenţă, iar de la primele cuvinte, cînd înţelese că Găvrilă ar vrea să organizeze P.N.Ţ.-ul în sat, mimă o emoţie extraordinară, şi-l sărută. Era — în acelaşi timp — foarte neliniştit: avea informaţii că se pregăteşte „detronarea“ cu tămbălău a pretorului; ar fi vrut să dea un exemplu ţării întregi, dovedindu-i că în „fief-ul“ lui, comuniştii nu vor fi în stare să facă ceea ce făcuseră în toată ţara. Găvrilă vorbea potolit şi biblic despre vremurile încercărilor, îi înşira nume de oameni din Lunca, pe care partidul ar putea să se bizuie la greu. Mitran dădea din cap, surîdea, se căuta după creion şi carnet să noteze, uita să noteze; în realitate, în timpul din urmă nu se ocupase de organizare ci fusese tot timpul la Arad, unde în cercurile diriguitoare se făceau combinaţii subtile pentru trecerea în rezervă a baronului Papp, ale cărui gafe făcuseră mult rău; Mitran nu spera să-i ia locul, era prea realist ca să nutrească asemenea iluzii, dar ştia că e bine văzut de aripa tînără: or, acum era momentul marilor lovituri pentru care trebuia îndrăzneală şi şiretenie, nu rigiditatea senilă a baronului. De la o vreme. Găvrilă simţi că vorbeşte în gol, deşi înfăţişarea lui Mitran nu se schimbase.

Tăcu, fără să se supere și-și dădu seama că e ca și cum n-ar fi scos o vorbă. Odaia era mare, cam întunecoasă, focul ardea vesel în sobă și sticla de pe birou strălucea, roșie, din pricina lui. „Lor nu le pasă, se gîndi trist. Ei au alte treburi și gînduri." Îi părea rău că venise, că-și lăsase fata jos, în bucătărie, ca pe o slujnică. Se mai gîndea că predicase toată viața degeaba oamenilor să fie frați.

— Știți ce, domnule ? spuse deodată, aproape mînios. Îmi lăsai fata jos, în bucătărie și i-a fi urît...

— Dar vai de mine, domnule Ursu, cum se poate ? Vă rog mult s-o chemați... Tot ce-mi spuneți e foarte interesant... Bată-mă dumnezeu, surîse el șmecherește, dacă nu-i păcat că dumneata te-ai ocupat de plugărie... Un om atît de... atît de... învățat...

Strigă slujnica și-i spuse să poftească pe domnișoara Ursu înăuntru, imediat, apoi se întoarse spre Găvrilă, zîmbitor :

— Și, cum spuneam... trebuie să se ocupe cineva și cu acelea...

— Da, desigur, fără îndoială...

Măria intră, roșie la față, speriată. Se temuse toată ziua. Nu înțelegea de ce o chemase tată-său la tîrg : nu era obiceiul lui să facă asta. De bună seamă *știa*. Atunci de ce nu-i spune, să se isprăvească odată ? Să se arunce în fîntînă, dacă-i mai bine așa, dar să nu aștepte fără rost, cu frica și durerea înfipte în trup, una mai rea decît cealaltă. Era în luna a doua, avea grețuri și curînd o să se cunoască. Atunci, dumnezeu să-i fie milostiv. Dacă n-o omoară Găvrilă, o strînge de gît Ezechil. Poate de el se temea mai mult ; parcă nici n-ar fi fost om. Cînd se ciocnea de el prin vreo odaie sau la fîntînă, Ezechil mormăia ciudos, dar privirile îi străluceau aprinse și mîinile mari, negre, parcă veșnic murdare, tremurau ușor. Uneori, cînd nu era nimeni prin apropiere, o privea pieziș și șoptea surîzînd : „'tă-te dracu !"

Se așeză pe marginea unui scaun și, cînd Găvrilă îi spuse apăsat, parcă în dușmănie : „Te-am chemat

aici !" își simți tot trupul arzînd, pe sub rochii. Pe urmă nimeni nu mai spuse nimic. Mitran începea să se enerveze : să-l fi alarmat degeaba cretinii de la Arad ?

— Un pahar de vermut ? întrebă.

— Nu ! răspunse Găvrilă.

— O cafeluță ?

— Nu.

— În sfîrșit, o prăjitu... (și diminutivă fără să știe de ce) rică ?

— Nu.

Pe neașteptate ușa se dădu larg de perete și intră un om înalt, foarte slab, cu părul cînepiu, lung, vîrît sub gulerul unei haine de piele. Din pricina bărbii nerase, obrazul îi părea o scîndură negeluită.

— Dar cum ? sări în picioare Mitran, tremurînd de indignare.

— Tu ești Mitran ? Tu ce aia a mă-tii păzești ?

Abia atunci o văzu pe Măria și se strîmbă : Pardon, fă.

Mitran devenise livid. „Va să zică, așa încep. Vin și mă asasinează... Bine că e țăranoiul aici... Ori, poate..."

— Cu cine am onoarea ? bîigui.

— Eu sînt ăla, mă, care locuiesc la moșie... Ăla *frumosu...*

Mitran se intimidă atît de tare, încît și Găvrilă își dădu seama că noul venit trebuie să fie cineva foarte sus pus.

— Ce plăcere... ce onoare... vă rog să...

— Bolșevicii au pornit de la gară. Vin să-l dea afară pe Ionașcu, iubițelule... Ce-ai pregătit ?

— Stimate domnule...

— Treci...

— Stimate domnule, eu, am să vă explic... e o situație... aveam aici cîțiva studenți, mediciniști de la Cluj... Au plecat ieri... E trist, dar nu ne putem bizui decît...

— Ești un c... belit !

— Apoi, domnule, noi om mere, se ridică încet Găvrilă. Atunci dacă îţi binevoi, îţi pofti pe la noi, să staţi de vorbă cu oamenii, să le spuneţi ce vrem noi şi să nu se lase înşelaţi de vandroci...

Prin geamurile duble intră, la început încet, parcă timid, vuietul de afară.

— Ce-ar fi de făcut, domnule ? murmură Mitran.

— Îţi spun eu : dacă toţi sînt tîmpiţi ca tine, am să-mi iau picioarele în buzunar şi mă duc în Germania sau în Spania... Păi, aşa se fac chestiile astea ? Ce-i spun eu lui Ramolilă ?

— Cui, vă rog ?

— Aluia, lui Pappăsulă... Ducele... Am opt oameni. Opt ori douăzeci cît fac, mă ?

— O sută şaizeci, răspunse maşinal Măria.

— Bine, pupa-te-aş unde ţi-i lumea mai dulce... O sută optzeci de gloanţe... Şi ?

— Dom' fiscarăş ! Au venit jindarii ! intră zbierînd slujnica.

— Vedeţi ? Am pază ! N-o să...

Individul parcă nu-l auzea. Scosese din buzunar un revolver greu Parabellum, îi verifică încărcătorul, apoi se întoarse spre avocat.

— Cu tine mai vorbesc eu, puiule. Te-a făcut mă-ta cu un frizer şi-ai ieşit cu capul chel pe dinăuntru. Noroc, camarade ! merse el spre Găvrilă. Să nu mai vii pe la boul ăsta, că nu merită... (Cu toată puterea lui de stăpînire, Găvrilă nu se putu împiedica să nu zîmbească). Îţi temi pămînciorul, hai ? Că o să ţi-l ia tovărăşeii, iar pe tine o să te trimită să te răcoreşti la Vladivostok ? Hai ? Iar pe puiculiţa asta o s-o întindă în mijlocul drumului, pe rînd, cu bilet ? Nu mai veni la tîmpiţii ăştia, ascultă-mă pe mine că-s om bătrîn şi păţit. Vă salut, ca soarele sfînt de pe cer. Şi ieşi, lăsînd uşa larg deschisă în urma lui.

— Cine-i dumnealui ? întrebă Găvrilă. Mitran, cu urechile vuind de zgomotul de afară, răspunse :

— Un sfînt.

Își luară rămas bun, stingheriți, ca și cum ar fi trebuit să se mai vadă o dată, cine știe cînd, dar știau amîndoi că asta n-o să se mai întîmple. Mitran le spuse să coboare pe scara de dindos, să iasă în livadă, iar de acolo pe o portiță care dădea afară, spre groapă.

Pășiră amîndoi alături, pe potecuța pietruită dintre pomi ; aici zgomotul se auzea parcă mai stins, neputincios să tulbure liniștea pomilor goi încă. Găvrilă, fără să se uite, întinse mîna și-o puse pe umărul Măriei.

— Fata mea, te-oi mărita, să scăp și de grija asta... Eu mi-s bătrîn și... (vocea îi scăzu pînă la șoaptă) și prost... Și o privi în ochi cu ochii ușor aburiți.

— Lumea-i proastă tăicuță.

— Îți mulțămesc pentru această vorbă.

Cînd ieșiră pe portiță, îi izbi și-i înspăimîntă viermuiala neagră din groapă ; părea că fundul gropii îi suge pe oameni și ei se împotrivesc, să nu se scufunde.

Găvrilă stătu puțin ; privirile albastre îi erau nevinovate, dureros uimite.

— Hai să-l găsim pe Ezechil, spuse, și să mergem acasă... Pînă mai avem casă...

Se îndreptară spre locul unde știau că-și lăsaseră căruța, dar nu putură ajunge acolo, deoarece vreo cincizeci de luncani, cu Picu în frunte, le tăiară calea, îi despărțiră. Picu agita o pușcă cu patul retezat și zbiera ceva ; nu era însă învățat să vorbească de cînd îi erau dinții rupți, își mușcase buzele și o șuviță subțire de sînge i se scurgea pe bărbie. Îl prinse pe Găvrilă de piept :

— Ce faci, mă ! Ne omoară și tu ce faci ! ?

— Ești băut, Picule, spuse neliniștit Găvrilă. Nu-și mai vedea fata.

Picu stătu o clipă pe gînduri, apoi îl dădu cu cotul la o parte.

— Du-te păcatelor tale ! După mine, fraților !

De pe marginea gropii se cățărau oamenii cu furci, topoare și resteie ; alții adunau pietre și bruși de pămînt uscat. Treceau pe lîngă Găvrilă izbindu-l în

piept, în coaste, răsucindu-l, înghesuindu-l într-un perete ; îi văzu pe dascălul Cordiş, pe învăţătorul cel nou, care păşea ca o barză, cu ochelarii alunecaţi pe vîrful nasului, pe Gligor al Hahăului, mai înalt cu un cap decît toţi ceilalţi şi care, bunul dumnezeu ştie de ce, zîmbea ca un copil, pe Alexie Mavă, om de optzeci de ani cu ochii urduroşi, pe Culcuşea, roşu şi descojit, şi încă vreo două muieri. Răcneau toţi, pe toate glasurile :

— Ne omoară ungurii !

— Staţi măi fraţilor ! Ce faceţi, măi, oameni buni ?

— Omoară...

— Care unguri ? Şedeeeeţi, mă, blînzi...

— Pe noi, măăăă ? Cine să ne omoare ? Dece să ne omoare, măăă ?

Unde era fata ? S-o strige, n-avea rost... N-o vedea... Poate e de cealaltă parte a mulţimii care trece... Să n-o fi luat cu ei... Cineva îl izbi atît de tare încît îşi pierdu răsuflarea şi ochii i se împăienjeniră. Ar fi vrut să aibă glas, să le strige : Oameni, fraţilor mei, iubiţii mei... goniţi ura din inimi, aruncaţi din mîini cuţitul... ori, altfel, nici întunericul cel mai din afară nu va fi mai negru şi mai rău decît viaţa noastră... Pace pe pămînt, pace, pace, pace... Ei treceau însă mugind, cu obrazuri străine. Măria nu se vedea nicăieri. De departe se auzeau împuşcături. Lipit de perete, Găvrilă se gîndi : „Doamne, de ce m-ai făcut mai înţelept şi mai cinstit decît pe semenii mei ?"

6

Luncanii intrară în mulţimea din piaţă ca un ic şi, pentru că nu le păsa în cine dau, înaintară repede, răsturnînd în stînga şi-n dreapta oameni, femei ; în jurul lor se făcea un fel de tăcere ciudată, nedumerită. Picu voia să ajungă în locul unde se găseau ţăranii unguri din Satul Nou ; avea cinci gloanţe în puşcă, dar nu trase nici un foc ; lovea numai cu răutate între

ochi, în gît, sau în josul pîntecului pe cei ce-i stăteau în cale. În urma lui se auzea vocea spartă a lui Cordiş, cîntînd: *„Preoţi cu crucea-n mînă, căci oastea e creştină"*; Suslănescu, sprijinit în dreapta şi în stînga de trupurile celor ce înaintau, era ameţit pentru prima oară în viaţa lui de un sentiment animalic de forţă: ar fi vrut să lovească şi el, să urle, dar nici un sunet nu-i ieşea din gîtlejul încordat; nu vedea nimic, îşi părăsise trupul mîngîierilor aspre ale mulţimii. Bucuria hohotea în el, ar fi vrut să se agaţe de oricine, să îmbrăţişeze un trup puternic, să împărtăşească oricui mulţumirea neliniştită care-l sfredelea. La un moment dat, în înaintarea aceastā hăbăucă, printre oameni care nu înţelegeau ce se întîmplă, o femeie fu smulsă de pe margini şi căzu, clătinîndu-se, între luncani: bătrînul Alexie Mavă se repezi la ea, îşi încleştă degetele subţiri, descărnate, în bluza ei cu flori roşii şi o rupse de sus pînă jos, dezvelindu-i sînii; femeia îşi puse amîndouă palmele la ochi. Striga tot timpul, dar nu se auzeau cuvintele ei; cînd Suslănescu ajunse lîngă ea, era căzută în genunchi şi-şi apăra mereu faţa: el întinse mîna şi o pişcă de gît, pe urmă fu purtat mai departe.

În sfîrşit, ţăranii unguri îşi dădură seama de ce se întîmplă; răsunară strigăte:

— Fraţilor, ne omoară turbaţii din Lunca!

Picu se trezi în faţa ungurului gras şi a muncitorului care voise să facă loc coloanei; i se păru că recunoaşte pe unul din ei şi trase primul foc, în plin, cu ţeava lipită; ţăranul căzu peste el, umplîndu-l de sînge. În faţa cadavrului întins pe jos, luncanii se opriră: Picu îşi ascunse arma în buzunarul sumanului şi se aplecă asupra mortului, îl luă de mîini şi-l ridică. Alţi cîţiva se apropiară de el — în înghesuială nimeni nu văzuse ce se întîmplase — şi proptiră mortul; îl băteau pe umeri, cineva-l strigă pe nume; Picu repeta tot timpul, uimit:

— Da ce-i cu tine, frate, îţi rupseşi ceva?

În clipa următoare, deasupra luncanilor începu să plouă cu pietre, aruncate la întîmplare, în grămadă: erau înconjurați din toate părțile și nu mai puteau să se miște. Suslănescu, îngrozit, auzi vîjîitul pietrelor pe la ureche și beția i se risipi într-o clipă: în jurul lui vedea fețe roșii, asudate, neomenești. Prinse brațul lui Cordiș și scînci:

— Hai să mergem de aici... nu pot suporta... De ce? De ce? Se întoarse să vadă ce s-a întîmplat cu femeia, n-o zări și privirea îi căzu asupra unor piepturi care se zbuciumau; un flăcău lovit în ochi urla și întindea pe obraz scursoarea albicioasă a globului spart. Pe urmă, din partea cealaltă a pieții se auziră cîteva focuri răzlețe, urmate de zbieretul de spaimă al mulțimii.

„Cine trage? De ce trage? se întrebă Suslănescu... Și, în definitiv, ce se petrece aici? Ce vreau aceștia?" Se simți apucat pe la spate, tras, împins; închise ochii și se lăsă purtat; simțea mirosul aspru de sudoare al oamenilor, îl înnebuneau de plăcere și de spaimă vocile lor răgușite și-n același timp îi venea să plîngă. Împușcăturile continuau să răpăie rare, dar, pare-se, precise, deoarece piața începu să se golească: mulțimea năvălea pe străduțele învecinate, căzînd în șanțuri, încălecîndu-se; în urmă, cîteva trupuri, întinse pe jos, se mișcau încet, parcă ar fi vrut să-și găsească un loc mai comod; de la biserica ortodoxă un clopot dogit era tras în dungă.

Suslănescu fugi și el, se adăposti sub porți, încercă să intre în case, dar toate porțile erau încuiate și gardurile prea înalte ca să le poată sări. Nu mai vedea pe nimeni cunoscut, ci numai aceeași imagine, multiplicîndu-se la nesfîrșit, neschimbată. Oameni gonind, îmbrîncindu-se. Nu mai putea alerga și se opri, rezemat de un gard: în fond, nu-i era frică, războiul se terminase, *nu se mai putea muri*. Ceea ce se întîmpla aici era altceva, o renaștere inconștientă și sălbatică a tuturor lucrurilor în care crezuse sau crezuse că crede:

patrie, naționalism, existența virilă a poporului romîn. „Și, totuși, se gîndi, ar fi poate mai bine ca poporul să primească fără murmur schimbarea societății ; altfel vom avea responsabilități care ne depășesc și vom trăda iar."

Nu-și putea regăsi respirația, pieptul îi ardea și, sub cămașă, pe trup, îi șiroia o sudoare călduță, ca urina. Era singur ; străduța se golise. Obosit și amețit se pregăti să plece, nici el nu știa unde, cînd dinspre piață îl izbi, violent, vuietul ritmic al unei mulțimi de pași. Se scanda dușmănos, cu un fel de furie care abia așteaptă să se reverse :

— Jos fascismul ! Jos fascismul !

Cîțiva oameni trecură în goană pe lîngă el : erau bărboși, murdari, cu puști în mînă. Ultimul se opri lîngă Suslănescu, îl privi scurt și rînji :

— Ei, bă, vin ai tăi. Nu te mai teme !

Avea o înfățișare atît de sălbatică, încît Suslănescu știu că în clipa următoare îl va împușca, înainte ca el să aibă timpul să-i spună că e romîn, că e alături de cei care...

Individul bărbos îi trase două palme ; Suslănescu simți sticla ochelarilor spărgîndu-se, rănindu-i pleoapele.

— Hai, Petre, ce faci, mă ? Vrei să ne prindă ?

— Sînt romîn ! strigă Suslănescu, furios, gata să dea și el. Auzi, dobitocule ? Sînt !

— Atunci să-ți fie de bine, frate, rîse omul, depărtîndu-se ca să-i ajungă pe ceilalți.

Suslănescu umblă multă vreme, orb, ținîndu-se de pereți, pînă cînd — habar n-avea în ce loc și cum — se simți apucat în brațe.

— Domnule profesor, ce-ai pățit, aolică de mama noastră, în ce ne băgarăm !... Era Cordiș, cu hainele rupte, cu o căciulă străină înfundată pînă peste urechi ; fața acoperită de o crustă de noroi și bălegar îi era agitată de un tremur nervos.

— Dar ce s-a întîmplat ?

— Cum, nu știți ? Morți, sute de mii de morți, răniți, e o jale... Au venit cîteva camioane cu bolșevici de la Arad, pe de altă parte s-a telefonat că vine armata romînă, regele și armata ! Anglia și America ! Armata vine chiar pe drumul pe unde trebuie să mergem noi acasă... așa că... Hai, domnule, să fugim !

— Unde ?

— N-auzi ? N-auzi, ce dracu, no-i fi surd ? (Într-adevăr se apropia zvonul muncitorilor înaintînd : Jos fascismul ! Moarte fasciștilor !)

— Bine, dar nu văd fără ochelari... Mi i-a spart un romînaș de-al nostru...

— Nu face nimic, cumpărați alții ! strigă Cordiș înfuriat. Îl luă pe sus aproape și-l tîrî după el ; din fugă urla celor pe care-i întîlnea pe drum, fără să-i pese cine sînt : Fugiți, că-i prăpăd... A curs sîngeee ! Vai de buricu nost'... „Vorbesc popular, să mă priceapă“, îi suflă în ureche lui Suslănescu. Uite, am ajuns... Aici în sfînta biserică, n-o să dea de noi, poate atîta respect mai au...

Biserica era însă închisă. Intrară în curte, bătură la ușa paraclisierului, care le deschise speriat ; era un om din Lunca, îl cunoștea pe Cordiș așa că, fără să mai întrebe nimic, îi duse într-o odăiță dosnică, îi încuie acolo și, de afară, îi liniști :

— Numai dacă n-or aprinde casa...

Pe pipăite Suslănescu găsi o laviță, se așeză și scoțîndu-și pulpana cămășii din pantaloni, începu să se șteargă pe față, pe ochi. Vocea lui Cordiș venea de undeva, din odaie :

— Ei, soarele și luna, îmi vine să plîng, dom' profesor... Sfînt e țăranul, bine că de acolo mă trag... Să fi văzut ce-au făcut ai noștri, dom'le... ceva ce... dumneata, niciodată...

Suslănescu se întinsese pe laviță, cu mîinile sub cap. Era ușor, fericit fără motiv, și trupul obosit îi făcea plăcere. „E bine că am venit aici, poate că... Nu. Altceva trebuie acum... O sală mare, aula unei facultăți,

sute de ochi strălucitori, aşteptîndu-mă, mîngîindu-mă, încurajîndu-mi primul moment de timiditate... O lumină uşoară mă transfigurează... Domnilor studenţi..."

— ...da, domnule... L-au văzut oamenii la geam... La Comunişti... Eu am spus de cînd s-a întors de la ruşi... Am spus : păziţi-vă fraţilor, că ăsta ne mănîncă oasele... L-a văzut Picu, ţăranul ăla martir şi a vrut să tragă în el, că a mai tras prin geam, dar l-a recunoscut şi... spune-mi tu că eşti cu şcoală, oricît *domn*, de ce-l iubesc oamenii ?

— ...„ din neguri, pe brînci, tîrîrea obscură a umanităţii... adevărul pumnului, al pietrei cioplite, adevărul pasiunii nude. Împreună tovarăşi ! Să învăţăm altă istorie... Aceea pe care n-o bănuiam... Istoria eram noi, dar fără să ştim... Am fi putut..."

— ...oare m-ar pune pe mine director ? Ori şi ăia de la inspectorat or fi nişte comunişti ? Mătăluţă joci de-a pokeru ? Păi, pui măcar un leu pe o carte pierdută ? Ce aia a...

— ...„aici, în mulţimi, unde clocesc patimile... Prevăd murmurul dumneavoastră de indignare, dar voi spune sus şi tare (iertaţi-mi rima !) : să luăm din marxism ceea ce e bun : ideea istoriei făurită de mulţi, dar să ne oprim la momentul în care ideile răbufnesc, se ampareazā de mulţimi. Idei ? Nu ! Sentimentul fraternităţii de sînge. Na-ţi-o-na-lis-mul ! (Şi-n timp ce le-aş spune toate acestea, m-aş gîndi detaşat, la mine ! Şi tu ? Fir de nisip gînditor, tu care-ai suferit atîta ? Cum poţi tu să învingi tot ceea ce spui ? Cum poţi să-ţi învingi propriile lanţuri ?"

— Jos fascismul ! răsuna de afară. Cordiş tăcea, poate adormise.

„Tot pentru mine, se gîndea Suslănescu, în timp ce voi vorbi : Cine ştie cine va fi profetul care va aprinde sentimentul adevăratei *fraternităţi*, dezbrăcată de tot ce o poate mima. Eu îl voi urma şi mă voi dărui cu tot ce există în mine, pentru că pînă atunci, desigur, voi afla cine sînt."

Afară, orăşelul părea să fi devenit un singur strigăt.

7

George izbuti cu greu să ajungă la sediul partidului comunist, o clădire mare, galbenă, fosta proprietate a unui negustor ungur care fugise cu armata lui Horthy şi din care nici jumătate din camere nu erau ocupate. Se întîlnise pe drum cu directorul şcolii din Tîrnăuţi, Bozga, un individ mărunt şi lipicios care, după ce-l sărută smiorcăind, începu să-i povestească aventurile sale în război (cum scăpase înot din Crimeea, cum fusese reformat) pe urmă trecu la „vremurile grele", la comuniştii care maşinează, la rezistenţa delicată şi diplomatică necesară ; în clipa cînd izbucni bătaia, după ce rămase un timp încremenit, cu ochii holbaţi, o luă la fugă acasă, să-şi apere familia, lăsîndu-l pe George în mijlocul drumului.

Pătrunse uşor în sediu, poate datorită uniformei fără grad pe care o purta. În biroul secretarului, odaie mare, proaspăt spoită, fără mobilier, se afla un singur om înalt, îndesat, cu mustaţă cenuşie, tuşinată ; se plimba încet, cumpănind fiecare pas dintr-un colţ în altul. Îl recunoscu îndată, deşi se schimbase mult, îmbătrînise şi avea acum o înfăţişare închisă şi sigură.

— Ardeleanu, dumneata ?

— Domnule director !

De afară răzbătu, ca o explozie îndepărtată, vuietul mulţimii, surd, ameninţător. Instinctiv, George făcu un gest spre fereastră, dar Ardeleanu păru să nu-l observe ; surîdea strîmb, cu ochii uşor umezi, şi nu-i lăsa mîna dintre palmele lui mari, puternice şi umede.

— M-am gîndit mult la dumneavoastră, să ştiţi, spuse, surîzînd mereu, greoi, parcă neînvăţat. Şi cu voce joasă : Aici ?

George dădu din cap :

— Unde altundeva, după toate ?

— E bine, încuviinţă Ardeleanu. Tare bine.

Uşa se deschise, dată de perete şi intră un om mic,

pricăjit, foarte chel, cu o mustață alb-gălbuie, ca de focă. Părea speriat, îi tremurau mîinile și vocea, cînd vorbi cu un puternic accent unguresc :

— Cu respect și supunere raportez, tovarășe instructor, că am primit legătura cu Arad. Vin... au plecat deja cîteva camion cu tovarăș.

— Ce faci ? Raportezi ? ridică din umeri Ardeleanu. Ce pot eu să-ți fac atunci ? Dumnealui e tovarășul director din Lunca, membru al partidului nostru.

— Să trăiți ! își pocni călcîiele omulețul. Am onoarea, cu supunere...

— Tovarășe secretar al plășii ! răcni atunci Ardeleanu, pentru numele lui dumnezeu, dar nu ești în armata lui Frantz Iosif ! Ce dracu ! De cînd am venit... cu supunere, raportez, să trăiți...

— M-am buiguit de cap, șopti omulețul, ștergîndu-și chelia cu o batistă roșie, foarte murdară. Eu sînt Móhai, meșterul de la moară, îi spuse el lui Teodorescu. Vin tovarășii, vin.

— Să-i așteptăm atunci, mîrîi Ardeleanu. Se vedea că fierbe, dar încearca din toate puterile să se stăpînească. George se duse la geam și-și lipi fruntea de sticlă. Îl cunoștea pe Ardeleanu de mult, de cînd acesta era mecanic la moara lui Papp din Lunca ; se purtase cu el la fel ca și cu toți ceilalți oameni din sat, cu aceeași binevoitoare atenție absentă. În sat se interesase de el, dar i se spusese că Ardeleanu a murit în timpul unui bombardament la Gurahonț.

Afară, străduțele care se vedeau de la geam erau goale, cenușii, casele păreau părăsite și un cocoș sfrijit se plimba ciudat de neliniștit. Móhai respira greoi, tușea, dar Ardeleanu nu-i dădea nici o atenție. Atunci bătrînul începu să explice (din tonul lui se vedea că o făcea cel puțin pentru a zecea oară) :

— Drept, n-am organizat, dar nu superat... Oamenii nu știu nimic, eu le-am spus de multe ori, și aseară... mult mult de tot, cum e lupta de clasă, cine

sînt dușmani și aliați... Acuma, dacă vin tovarăș, rezolvăm. Pînă atunci, așteptăm.

— De ce să așteptăm ? se întoarse George, scos din fire. Ce să așteptăm ? Să vină aici și să ne dea foc ?

— Bată-l dumnezeu țăran, suspină Móhai, nu poți înțelege la el nicicum. Speculanți, plini de banii, care iau de la muncitori de la oraș.

— Toți ? sîsîi Ardeleanu.

— Nu toți, că nu toți ai bani să faci specula... Dar toți vrea... Nu-i satură dumnezeu o dată... Acum poftim, bat pe muncitori...

— Muncitorii nu pot fi bătuți, spuse Ardeleanu... Respiră adînc — se făcuse îngrijorător de roșu la față — și în sfîrșit izbucni : Dar nici dumneata n-o să...

— N-o să ce ? bîigui speriat Móhai.

— Nimic...

— N-are rost să așteptăm ! spuse George. Nici un rost. Eu sînt de părere să ieșim afară, să le vorbim oamenilor.

— Nu ascultă ! strigă Móhai. Cunosc eu la ei... Și, mai ales, banditii din Lunca, toți legionari, naționalismus...

George își pierdu cumpătul (undeva, rămas lucid, se întreba cu uimire ce înseamnă asta, pasiunea pe care nu și-o cunoștea, nerăbdarea de a ieși afară, în fața oamenilor răzvrătiți — împotriva cui ?). Acum, orice, în afară de așteptarea asta, cunoscută din timpul războiului, atît de inutilă, a ajutorului venit din afară.

— E un moment care nu se poate pierde... Dacă vreți pot să vorbesc eu oamenilor...

— Despre ce ? întrebă blînd Ardeleanu.

— Despre moșia baronului Papp, care trebuie, mă înțelegi, trebuie expropriată... Tovarășe, se întoarse el aproape rugător spre Móhai, ați pierdut atîta vreme !... Oamenii s-au întors de pe front, așteptau, nădăjduiau, li s-a vorbit de pămînt... Și, nicăieri, nimic, despre moșia asta blestemată, pe care o urăsc și o doresc...

Tăcu, speriat de rezonanța neobișnuită pentru el a tot ceea ce spunea. Minunea începea să se împlinească, ei nu știau și nu le-ar fi putut-o spune, dar era bine așa.

— Cum, se repezi Ardeleanu spre Móhai, n-ați făcut nimic în direcția asta ?

— Nu se putut ! strigă acesta. Pretorul, cîinele turbat, a spus că împușcă imediat pe cine vorbește asta, fără milă... Moșia mică, nu ajunge, nu știu cum a spus pretor, că nu-i moșie, e fermă modelă... Ai fost acolo și ziarist de la America, prieten lui Rosevelt.

— Moșia e în hotarul comunei Lunca, nu ? întrebă Ardeleanu.

— Da.

— Bine. Plec chiar azi acolo... Pînă diseară facem comisia de împroprietărire. Iar tu, tovarășe Móhai, ai să răspunzi în fața partidului. N-ai anunțat partidul, te temeai că și acolo sînt pretori ?...

— Nu-i experiență, suspină bătrînul, mai învățăm mult...

— De ce rîdeți ? se întoarse Ardeleanu, mirat, spre George. Într-adevăr fața acestuia era luminată de un surîs care-l făcea pe neașteptate foarte tînăr ; numai în priviri, stăruia o undă de încordare.

— Rîd, spuse el, pentru că-mi pare bine. (Nici asta nu se putea spune : Aici se trăiește... Revoluția e aici, dintr-un cuvînt).

Afară începuseră împușcăturile ; le ascultară tăcuți, cu îngrijorare ; Móhai își ascunse fața în palme. Peste un sfert de oră, un tînăr, cu obrazul învinețit de lovituri, intră clătinîndu-se și urlă :

— Au venit muncitorii de la Arad !

— Haidem, spuse Ardeleanu. Cred că acum e în regulă.

Înainte de a ieși, își îmbumbă toți nasturii și-și pieptănă părul. Îi tremurau buzele.

— O să vorbesc eu, spuse George.

Ardeleanu încuviință din cap.

8

Mitru fusese smuls din tîrg de valul de oameni, purtat pe sus, ciocnit de consăteni, dar nimeni nu-l băga în seamă, ca şi cum ar fi fost un butuc rătăcit în mijlocul lor şi care, din pricina înghesuielii, nu se putea aşterne la pămînt. Se lăsă un timp dus, apoi începu să dea cu coatele în dreapta şi în stînga, la întîmplare. Era neliniştit de bătrînă, de porc, iar ceea ce se întîmpla nu-l privea. Bată-se, dacă vor, omoare-se, el n-avea nimic de împărţit cu nimeni. Înainte ca luncanii să ajungă în piaţă, izbuti să se smulgă dintre ei, să se agaţe de un salcîm, cu toate puterile. Îi venea să rîdă : uite că nu mă pot trage de aici ! Pe urmă, după ce locul se mai limpezi, voi să se întoarcă, dar asta nu era cu putinţă : tot mai veneau oameni şi de la o vreme se zăpăci, o luă pe nişte ulicioare lăturalnice ca să ajungă la „Groapă" şi, simţindu-se ostenit şi flămînd, se aşeză pe o bancă, în faţa unei porţi încuiate ; băgă de seamă că, de la ferestrele casei, din cînd în cînd cineva ridică perdeaua şi se uită la el. Îşi spuse că, ajutată de dumnezeu, bătrîna o să se descurce cumva : cine ce are cu o hîrcă ! ? Îi păru îndată rău de acest gînd : o iubea în felul lui pe nană Ană, poate şi pentru că se temea de ea : ar fi vrut să-i semene, să nu pună chiar aşa la inimă toate cele ce i se întîmplau, dar pesemne că oamenii de pe vremuri erau din altă viţă care pe urmă s-a stricat, prost altoită. „La urma urmei, vai şi amar de cel care s-a lega de ea, că-i dă cu toporul în cap. Îi ca un hoher..." Asculta şi nu prea auzea hărmălaia din piaţă : îi şi vuiau urechile. Înainte de plecare, doamna dăscăliţă îi dăduse cafea cu lapte — o băuse cu amărăciune, gîndindu-se că mai degrabă i s-ar fi potrivit pruncului, care de cînd e el nu gustase aşa ceva. Poate nici n-ar vrea să bea, dacă nu ştie ce e. Şi, pe urmă, atîta pagubă, că s-a spart tîrgul ; barem n-are de ce se cătrăni. Floriţei i-ar fi trebuit o sumedenie de lucruri. Ea nu-i spunea nimic, dar el ştia ce lucruri îi

trebuiesc şi asta-l durea de parcă i-ar fi trebuit lui. Săracele muieri, puţine-s şi-ale lor! Dacă ar avea bani să-i ducă o cîrpă roşie, Floriţa ar fi mai bucuroasă decît de cine ştie ce... Începu să-şi facă nişte socoteli încîlcite: ştia dinainte că nici una n-o să-i iasă, prea i se ţinea nenorocul pe urme, dar era bine să te gîndeşti. Poate dracu şi maica lui ştiu, poate că ar putea să iasă şi bine... Din grîul şi porumbul care i se cuvine de la director, poate să-şi ridice casa pînă la iarnă. Cu mîncatul a fi mai greu, că nu le rămîne bob, iar datornici n-ar prea fi vrut să se bage, nu de alta, dar i se încleşta gîtul cînd trebuia să-şi ceară iertare că nu se poate plăti încă. Nici o ţigară n-ar strica, dar n-avea fir de tutun. „Oarecum, tot nu-s prost eu, se gîndi. Cînd am venit în sat, am vrut să omor pe toată lumea... Găvrila Ursului mi-o deschis ochii, doamne ţine-l. Poate ar fi mai bine să mă fac pocăit, că la ei nu-i ruşine să vii la templu prost îmbrăcat. Şi Floriţii i-ar plăcea să cînte, că are voce bună, da la biserică parcă te lasă Grozuţa? Dacă ar fi trei biserici în sat în toate ar vrea să cînte deodată, să pice-n c... luncanii cu ce voce l-o hărăzit dracu." Se întrebă cît o fi ceasul şi-şi aduse aminte că pe front luase un ceas de mînă, de aur, de la un neamţ mort, dar îl dăduse într-un sat vecin pe un chil de pălincă. Uite, dacă nu l-ar fi dat...

Aici îl găsiră Gligor a Hahăului şi Bituşea, morţi de beţi, care veneau în fugă şi hăulind aşa de tare, încît din ogrăzile închise lătrau furioşi toţi cîinii. Dar altceva îl uimi pe Mitru. Amîndoi aveau braţele încărcate cu tot felul de lucruri: rochii, haine, o cratiţă mare, strălucitor de nouă; Gligor purta, aruncată pe spate, o plapumă galbenă de mătase, care se tîra în noroi. Îl recunoscură, se aşezară lîngă el şi începură să-l sărute ca nebunii, îmbăloşîndu-l tot. Se prăpădeau de rîs, sughiţau şi nici unul dintre ei nu era în stare să scoată o vorbă: se gîdilau unul pe altul, scuipau. De Bituşea nu se mira: îl ştia bătăuş, cam beţiv şi vesel al dracului, deşi curgeau zdrenţele de pe el şi

slugărea la Picu, unde de bună seamă va rămîne pînă la bătrînețe, dacă o să-l țină cineva din milă; dar Gligor, cît era de mare și de puternic (ducea doi saci de grîu fără să clipească și ar mai fi putut duce unul, dar nu-l lăsau oamenii, ca nu cumva să-și adune boașele de pe jos) pe atît era de blînd și de sfios; roșea, nu era în stare să lege trei vorbe, că îndată înghițea o gălușcă și-și pierdea de tot și puținul cumpăt. Nu putu scoate însă nimic de la ei: Gligor îl înlănțui cu amîndouă brațele, de nu se mai putea mișca, iar Bitușea îi vîrî între dinți gîtul unei sticle de rachiu, foarte bun, tare ca focul și-l sili să bea pe nerăsuflate, pînă cînd îi ieșiră ochii din cap, ca niște cepe. Cînd îl văzură că nu mai poate, îl lăsară și începură să rîdă, scăpînd pe jos toate boarfele pe care le cărau. Bineînțeles, pe Mitru pălinca îl trăsni dintr-odată: se pomeni și el rîzînd prostește; îi era așa de cald pe dinăuntru, încît îl trecură toate năduşelile. Începu să rîdă și el, ceea ce mări la culme veselia celorlalți.

— Mă, Mitre... strigă Bitușea, păi bine mă, tu stai mă și noi ne-mbogățim? Păi... mă... veni rivoluția, aia de tot auzirăm de ea pe frunt. Se porni pe niște înjurături nemaipomenit de lungi, în timp ce aduna din noroi lucrurile scăpate...

— Ce-i cu voi? întrebă Mitru, încleioșat.

— Nimic, mă, dacă ești prost ca sula... Păi nu vezi? Da ce? În ce țară trăim? Ha?

— Mai știu și eu? Într-una, dar uitai cum îi zice, surîse într-o parte Mitru.

— Romînească, mă! Ne-am băgat în casele ungurilor bogătoi, cu parul mă, ca la rivoluție... Ce-am găsit, am luat... Vindem și...

— Da ce-avem noi cu ungurii? se strîmbă Mitru.

— Nu care cumva... bîlbîi Gligor, ai văzut-o tu, Mitrule, pe aia, cum îi zice? A lui Găvrila Ursului, că mă duc s-o pețesc... O iau, că dacă nu, mor și-i omor pe toți... Uite aici, cu asta! Scoase din buzunar un revolver și se uită la el. Pe neașteptate strînse din

dinți și, ridicînd țeava în sus, trase două focuri. Cîinii de pe uliță începură să latre, ca turbați.

— Unde-ați fost, măi ?

Bitușea se ridică, se clătină scurt, de la dreapta la stînga, se agăță de Gligor, apoi îl sărută pe Mitru.

— Hai cu noi, că n-am gătat și n-avem vreme... Dracu știe cine veni... asta de la Arad, zi-i pe nume, și e prăpăd... Mergi, mă ? Da muierii tale nu-i trebuiesc boarfe ? Da pruncului ? Da ție ? Da ce ? De ce unii să aibă și alții ba ?... Că eu, amu dracu se mai trezește un an și mă iau într-o zi cu plugul și mă bag în pămîntul Picului, și al Ursului, și atîta-mi tai cît am trebuință. Că eu, mă, cînd mă supăr...

Mitru se ridică în picioare. Avea ochii roșii, vorbea greu, parcă i-ar fi ars creierii și-i iubea pe cei doi din fața lui, ca pe niște frați buni.

— Da, mormăi, de ce adică unii da și alții nu ? Voi mai știți unde ?

— Haidem ! chiui Bitușea, că ca mîine vezi că intrăm în groapă. Doamne, miluiește-neeee ! Și ne cîntă Grozuța hora mortului.

— Nu-mi trebuiește... Mă fac pocăit... Amu-i libertate mare...

Umblară clătinîndu-se și trăgînd din sticlă pe străzile goale, cu case sărăcăcioase : parcă auzeau de departe hărmălaie, dar nu le păsa. Mitru nu voia nimic altceva decît să-i ia muierii ceva, o cîrpă, o zdreanță înflorată, să aibă ce pune pe ea duminica : atunci s-ar fi simțit mai ușurat. Îi trebuiau și lui Fănică niște ghete, dar dacă ar găsi cizme, fie cît de mari ar fi mai bine : le-ar putea purta amîndoi : pruncului i le-ar umple cu gazete vechi.

— Și dacă nemerim peste cineva ? întrebă neliniștit.

— Ei, îl facem să preceapă, mugi Bitușea... Pe drumuuu Delaniloruuuu...

— Lumea mea și-a naneloruuu, îl îngînă, foarte jos, Gligor. Apoi tăcu. De la o vreme îl trase pe Mitru de mînecă : Mă, tu crezi că ăla, a Ursului, sfîntu, mi-o dă ?

— Ce să ți-o dea, mă ? Ți-o dă, cu dragă inimă,

că-i hudruită de Petrea Marcului, doamneee hodineşteeee-l !

În clipa următoare Gligor lepădase toate boarfele. Cu o mînă îl înhaţă pe Bituşea de grumaz, ca pe un căţel, îl ridică şi voi să dea cu el de pămînt. Se răzgîndi şi-l întoarse cu capul în jos, să i-l fărîme în cădere. Mitru se băgă între ei. Nici el nu-şi recunoştea vocea, atît era de rugătoare, de umilită :

— Fraţilor, feldii mei dragi, nu vă bateţi... Nu-i hudruită... Gligore... nu-i... Îi mai nehudruită ca Sfînta Fecioară înainte de-a avut de-a face cu sfîntul duh... Vă rog, faceţi bine... Unde-i casa ?...

Gligor îl privi uimit şi deodată ochii i se umplură cu lacrimi.

— Mă, că şi tu eşti bătut de dumnezeu, dacă vrei să te faci hoţ... Îl puse jos pe Bituşea, îl scutură, şi-i porunci scurt :

— Hai, mă, la aia, unde ziceam că ne băgăm... Poate or fi trecut de acolo vandrocii... Şi, după un timp, în care aproape fugiră : Îi o vădană, o boanghenă putredă, bat-o crucea şi tămîia... Îi pe pat...

— Aici, îi spuse Bituşea. Ajunseseră în faţa unei case foarte mari, cu pereţii şi gardurile groase, ca de cetate : deasupra sîrmă ghimpată şi bucăţele de sticlă verde, pisate. Poarta de fier. Bituşea se scărpină pe frunte.

— Cum ?

Dar Mitru nu-i dădu răgaz. Se aburcă pe gard, îşi agăţă cioarecii, îşi sfîrtecă pielea deasupra cotului şi sări jos. În clipa următoare un cîine mare, flocos, se repezi la el şi-l dobori. Prin ameţeală, Mitru îi simţea răsuflarea puturoasă, ghiarele mari pe umeri : îşi dădu seama că dulăul vrea să-l apuce de beregată. Îi puse mîna în gît, dar în tot timpul acesta, găfîit, îi vorbea cu blîndeţe :

— Cuţule, mă, ce dracu, mă, lasă, mă... du-te, mă...

— Ce-i cu tine ? zbierară de dincolo cei doi.

— Aruncă piştolu cela, mă, că, aici... mă omoară...

Revolverul greu îl lovi pe Mitru în umăr. Cîinele

speriat sări un pas înapoi, se repezi iar, dar Mitru înhățase arma și trase, aproape băgîndu-i țeava în gură. Se sculă amețit și căzu într-un genunchi. Parcă îl părăsiseră toate puterile.

— Ce faci, mă ? țipă Bitușea. Deschide poarta, mă, că ne prind aici și ne mîncă ocna...

Clătinîndu-se, Mitru ajunse la poartă, se anină din toate puterile de zăvorul greu. Un scîrțîit prelung. Cei doi se strecurară înăuntru pe vîrful picioarelor de parcă ar fi fost noapte, apoi Mitru închise poarta la loc, întinse revolverul lui Bitușea și scoase din buzunar sticla. Bău îndelung, pînă simți că i se face greață.

Curtea mare, tăcută. Din casă, nimic. Se uitară un timp unul la altul, apoi Gligor porni încet, urcă treptele, se propti cu umărul într-o ușă și o făcu să sară din țîțîni. Pe urmă iar se opriră. Era prea multă tăcere.

— Poate n-o fi acasă, spuse Gligor...

— O fi murit, se bucură Mitru. Atunci, nici păcat nu-i. Da pe păcate eu fac ceva...

Străbătură un antreu unde mirosea puternic a castraveți murați ; li se făcu poftă și înghițiră în sec, toți trei în același timp. Apoi o altă încăpere mare, cu o masă grea, dulapuri pline de farfurii, tablouri întunecate, la care se uitară grijulii, ca și cum s-ar fi temut să nu dea cu ochii de fața vreunui cunoscut.

— Aista-i Somoghy, care-o fost așa de bogat că o pleznit, arătă Bitușea, la întîmplare, un tablou.

— Nu-i drept, îl corectă Mitru. Îi Mitropolitu Șaguna.

— Poate fi, ridică din umeri Gligor.

Mai străbătură două odăi, fără să dea de nimeni. Bitușea își făcu cruce.

— Amin, doamne.

Deschiseră un dulap, apoi stătură încremeniți : erau prea multe lucruri și nu știau din care să ia. Mitru își vîrî capul înăuntru : îl izbi o duhoare stătută de pînzet nefolosit. Încet, cu grijă, își trecu degetele peste fiecare rochie, cercetă cusăturile, se uită prin ele la lumină să vadă dacă nu-s cumva găurite. În sfîrșit găsi ceva ce-i

plăcu : o rochie lungă (se puteau face două din ea) neagră, cu nişte flori mari, amărîte, tot negre. O luă, o vîrî sub cămaşă şi-şi încheie nasturii, ca nu cumva să se vadă.

— Te-ai îngrăşat, mă, rîse Bituşea care încărca pe el tot ce se nimerea. Mitru nu-i răspunse. I se făcuse scîrbă de amîndoi, ar fi vrut să nu-i mai vadă niciodată. Mai dădu de un şal înflorat, pe care, cînd îl întinse pe braţ, jucară nenumărate ape. Îl vîrî în buzunar. Ghete nu erau, numai nişte vechituri. Se întoarse spre ceilalţi :

— Haidem, stăturăm destul...

— Eşti bolund, mă ? se răsti Bituşea, repezindu-se la el, învăluit tot în rochii, bluze şi ştergare, ca o paparudă. Eşti lud ? De ce venirăm, să mergem goi de aici ? Boule !

— Nu mă fă bou, spuse Mitru din vîrful buzelor. N-am păscut boii împreună. Mie altceva nu-mi foloseşte.

— Nu fii prost, spuse moale Gligor, ia, mă...

— Nu mai iau, auzi ? strigă Mitru... Şi vă bag...

Bituşea se uita de la unul la celălalt, fără să priceapă nimic. Gligor dădu din cap apoi, cu o scuturătură de umeri, azvîrli de pe el tot ce adunase.

— Atunci, nu-mi trebuie nici mie, spuse.

Mitru pufni în rîs :

— De ce ? Nu fii prost.

Gligor dădu din cap ca un înţelept. Nu-mi trebuie. Eu tare aş vrea să mînc ceva, că-mi pomneşte burta de foame...

— Asta da, zise Mitru. Merem în cămară şi căutăm.

— Bătutu-v-o bunul şi înduratul dumnezeu, îşi făcu Bituşea cruce cu un pantof de femeie. Mă, da barem atunci luaţi pentru mine, mă, că eu mi-s cu cap... Luaţi ?

— Luăm, zise Gligor. Cît vrei tu.

— Îmi pare rău, că omorîi cînele, spuse Mitru posomorît. Da am fost bat şi nu m-am gîndit... Cu cînii nu trebuieşte să te sperii niciodată, ci să-i îmbunezi. Am fost bat.

Gligor se întoarse curînd, cu o pîine mare, albă, slănină, o şuncă şi un borcan de castraveţi în braţe. Se aşezară stînjeniţi, apoi Bituşea începu să taie felii mari de un sfert de chil. Traseră pe rînd o duşcă. În odaia răvăşită duhnea groaznic a naftalină, a bogăţie putrezită degeaba şi încă un miros necunoscut.

Se auzea numai clefăitul lor nesăţios. Nu se uitau unul la altul, mîncau cu ochii în podele, repede, vrînd să se sature, dar nu izbuteau.

— Îmi duceţi boarfele ? întrebă sfios Bituşea.

— Da, zise Mitru, ţi le ducem.

— Oare Găvrila Ursului... începu Gligor, dar Mitru îi tăie vorba, furios :

— Taci dracului, îndoapă-te... Da cît ti-i mai căciuli în faţa îmbuibaţilor ? Cît, mă ? Şi eu ? Şi tu, Bituşe ? Da de ce adică... da de ce, vă întreb pe voi, de ce să ne căciulim ? Da ei n-au picioare şi mîini, şi ochi şi ei nu se c... ca noi ?

— Mai puturos, că mîncă mai bine, rîse Bituşea. Da mie nu-mi pasă... Mă duc la Arad, vînd, şi un an de zile stau la Laboş mosafir.

— Nu cred, zise Mitru.

— Crede, mă...

— Că tu nu eşti rău, mă, nici beţiv. Eşti numai bătut de dumnezeu, ca mine...

— Şi alţi luncani s-or băgat în case, să ştiţi... spuse Bituşea. Oricît ar mai bea de acum înainte, ştia că are să se trezească şi începea să-i fie frică.

— Poate fi, zise Gligor. Bău restul sticlei dintr-o înghiţitură şi scoase alta din buzunar. Ar fi vrut să cînte încet, pentru sine, aşa cum făcea noaptea : *Amărît ca mine nu-i...*

— Că aşa nu se poate, spunea Mitru. Eu de ce, adică ? Şi Floriţa, de ce să fie goală ?

— De ce nu-i duci mai multe lucruri, mă, Mitre ?

— Nu vreu. Nu vreu să se înveţe cu prea binele.

După ce se săturară, se ridicară tăcuţi, Gligor îşi făcu cruce ; Bituşea îi încărcă pe amîndoi de sus pînă jos. Nu ieşiră pe unde intraseră, ci prin altă odaie unde,

într-un pat plin de perne, dormea o bătrînă galbenă, sfrijită, cu ochii deschişi : sforăia uşor, ca o mîţă. Nu auzise nimic. Abia acum, în acelaşi timp, toţi trei se speriară şi ieşiră aproape fugind. Nici în uliţă nu era nimeni. Departe, acelaşi zgomot surd, ca de apă umflată de ploi.

La vreun sfert de oră după ce ei plecaseră, o fetişcană grăsulie, cu o rochie scurtă, verde, care-i dezvelea pulpele groase, roşii, ieşi în stradă şi începu să zbiere ascuţit, plîngînd şi smulgîndu-şi părul :

— Oameni buni, oameni buni ! Vai de mine, veniţi ! Că au intrat hoţi şi o jefuiră pe doamna ! Veniţi ! Măi !

Dar nimeni nu-i răspunse. Poate prin apropiere nu era nimeni acasă, sau nu voiau să se arate. Dar pe semne că totuşi auziseră, deoarece, la o jumătate de ceas după aceasta, în timp ce servitoarea alergase desculţă să cheme jandarmii, vecinii intrară în casă şi o goliră, fără ca bătrîna bogătoaie care dormea să se trezească din somn.

9

Cele cinci camioane cu muncitori se opriseră în mijlocul pieţei de unde oamenii fugeau încă, în grupuri mici şi răzleţe. Muncitorii coborîră fără să se grăbească, se încolonară şi porniră înainte, învăluind piaţa ; vîntul flutura pînza steagurilor pe care le purtau. La început înaintară în tăcere, apoi pe flancuri, unde se aflau tinerii de la ITA, cineva începu Internaţionala. Aici se întîlniră cu Ardeleanu, Móhai şi cu George, însoţiţi de cîţiva oameni ; îndată li se alăturară şi muncitorii care începuseră demonstraţia azi dimineaţă. Cele cîteva cadavre fuseseră ridicate şi puse în grădiniţa care împrejmuia statuia Ecaterinei Teodoroiu : familia ungurului celui gras plîngea ascuţit, dar în murmurul coloanei ţipetele lor se auzeau doar în răstimpuri, stinghere.

Coloana era condusă de Gheorghe Jurca, primul secretar al judeţenei de partid, care-l recunoscu îndată pe George şi-i spuse că talonul lui a fost trimis. Vorbea

încet, silindu-se să pară liniştit, dar din cînd în cînd privirile îi fugeau în lături, aproape, unde se întindea cafenie, o pată mare de sînge. George îi spuse despre moşia baronului Papp şi despre greşeala care se făcuse prin neînceperea la timp a exproprierii ; Jurca avu o singură tresărire, ochii cenuşii îi sclipiră aproape vesel, apoi se întoarse spre Móhai, care stătea un pas mai încolo, în poziţie de drepţi, cu mîinile lipite de vipuşca pantalonilor.

— Îmi pare rău, tovarăşe Móhai, dar dumneata n-o să mai poţi rămîne secretar aici... Lasă, lasă, zîmbi, nu-mi raporta nimic cu supunere... Ţi-ai pierdut vremea, n-ai ştiut înţelege ce voiau oamenii... Exproprierea lui Papp ne face un foarte mare serviciu politic.

— Eu socoteam să mă duc chiar azi în Lunca, să organizăm comisia, spuse Ardeleanu.

— Bine...

— Permiteţi-mi să raportez că nu e bine, şopti Móhai... De ce luncanii să ia pămîntul ?

— Pentru că moşia e în hotarul lor şi ar fi trebuit împărţită încă după celălalt război, spuse George.

— E bine. Acum, neapărat, trebuie să adunăm ţăranii, aici în piaţă şi să le vorbim... Dumneata tovarăşe Teodorescu, dumneata, spuse el văzînd că George voia să se ofere... Vor fi încurcături, dar... surîse, apoi dădu din mînă. Nu-i nimic. Pe urmă ocupăm pretura şi-l gonim pe bandit în faţa ţăranilor... Unde e tovarăşul Buzilă ?

— Bătut rău pe el, alaltăieri, bandiţi, spuse Móhai. E mai bine.

— Nu-i nimic, îl instalăm în lipsă.

Chemă cîţiva muncitori, le spuse să organizeze mici grupuri care să colinde orăşelul, anunţînd că e adunare în piaţă şi se va vorbi despre pămînt. George avu deodată dorinţa surprinzătoare să stea de vorbă cu Jurca, aşa, despre orice, şi-i fu puţin ruşine. „O să ne cunoaştem mai tîrziu, se gîndi, nu-i nimic". Dar ar fi fost bine să nu se mai amîne asta cu nimic, să se poată

dezvălui acum, fără nici un fel de reticenţă. Era agitat de un fel de tremur interior, o bucurie plină, nervoasă, pe care n-o cunoştea.

La capătul străduţelor care dădeau în piaţă, începuseră să se ivească ţărani. Înaintau încet, aproape codindu-se, dar în curînd mulţimea se îndesi şi din nou locul începu să zumzăie. George se temea să nu înceapă iar o încăierare, şi de cîteva ori căută privirile lui Jurca : acesta stătea de vorbă cu Ardeleanu apoi, întorcîndu-se spre Móhai, îi spuse să facă rost cum o putea de o masă mai mare, de pe care să se poată vorbi. Murmurul creştea, se auzea şi scîrţîit de căruţe, mugete de vaci, dar trebui să treacă mai mult de o oră pînă ca lumea să se adune. George, uşor neliniştit (nu se putea concentra să se gîndească la un început de cuvîntare şi ştia că nu e un orator dintre cei mai buni) îi căuta pe luncani : îi văzu risipiţi ici-colo, unii cu feţele însîngerate, posomorîţi, alţii beţi. Erau sute de feţe, necunoscute însă, ciudat de asemănătoare, cenuşii. „Oare şi sufletul lor se aseamănă ? se întreba George. Oare ei ştiu, oare ei vor *altceva ?* Adevărul e însă al lor şi eu trebuie să... trebuie să trăiesc mult ca să devină şi al meu, în acelaşi fel. Jurca se urcă pe masă, o hîţînă să vadă dacă se ţine, apoi se dădu jos.

— Nu-i bine aici, zise. Nu te văd oamenii... Mergem la statuia aceea. George păşea în urma lui, parcă uşor ameţit. „Peste două minute voi vorbi, va trebui să găsesc cuvintele care exprimă adevărul lor." În grădiniţa împrejmuitoare, cele două femei şi vreo trei bărbaţi care stăteau îngenunchiaţi în jurul mortului, priviră cu ochi năuciţi cum intră cîţiva oameni şi se opriră din bocit. Móhai, după ce se uită la faţa învineţită a mortului, spuse, destul de tare, lui Ardeleanu :

— Ăsta e Salamon, cel mai bogat om din Zerind... Fascist.

George încercă să se urce pe soclu, dar nu izbuti, cu o singură mînă. Atunci Jurca se aplecă, îl luă de picioare şi-l ridică, şoptindu-i încordat şi el :

— Fără cuvinte multe! Simplu: exproprierea, interesele comune ale romînilor şi ungurilor. Pe urmă vorbesc eu.

În spate, George simţea picioarele de bronz ale statuii, butucănoase şi îngrozitor de reci. La fiecare mişcare, capul i se lovea de o protuberanţă: cartuşierele eroinei. Încercă să înceapă, dar nu-şi găsi glasul şi clipele care urmară i se părură o veşnicie; îl cuprinse ameţeala. De jos, ochii globuloşi ai mortului păreau fixaţi asupra lui; femeile tăcuseră cu spaimă; mai departe, dincolo de şirul de muncitori, dintr-o căruţă, Găvrila Ursului îl privea; în spatele lui, palidă, Măria plîngea încet, cu cîrpa la ochi, pe urmă nişte ţărani în port unguresc, alături...

— Tovarăşi! începu cu un glas nefiresc. Toţi am făcut războiul... Toţi am trecut prin cele mai groaznice greutăţi, prin sînge, prin mizerie... Ne purta un gînd, că aşa nu se mai poate, că trebuie să înceapă altă viaţă...

Tăcerea pieţei se sparse: un murmur surd crescu, cineva strigă făcînd semne mari cu biciul.

— Înainte cu o jumătate de ceas, aici a curs sînge... V-aţi bătut fraţi cu fraţi, fără să ştiţi de ce şi acum staţi alături, cu amărăciunea în suflet... Mîini ungureşti şi romîneşti, bătătorite de munca aceluiaşi cîmp, s-au lovit. De ce?

Mulţimea se vînzolea, un ţăran îşi făcu loc strigînd, străbătu cordonul de muncitori şi veni pînă lîngă picioarele statuii:

— Nu vă supărareţi, dom'derector, da nu se aude o voarbă.

George surîse şi-l năpădi veselia. Aşa era, nu cuvinte. Îşi puse palmele pîlnie la gură şi răcni din răsputeri, gata să-şi piardă echilibrul:

— Dragii mei tovarăşi! Moşia baronului Papp va fi împărţită celor în drept, aşa cum sună legile guvernului nostru şi programul Partidului Comunist Romîn! Asta s-a auzit?

Se auzise, deoarece în clipa următoare nu se mai auzi nimic : oamenii se amestecară, se îmbulziră, se împletiră unii în alții, năvăliră spre statuie, se striviră de grilajul de fier ; din nou, pentru George, fețele lor se asemănau izbitor ; se simți teribil de ușurat și nu-i dădu prin gînd să coboare de pe soclu. Îi era foame, Emilia trebuie să fi auzit deja de cele petrecute și va fi neliniștită. Bătrîna ? — o alungă din gînd. Acum, dacă Emilia ar fi aici, i-ar putea spune ; altfel, singuri, noaptea, își dădea seama că ea caută rușinată și îngrozită legătura cu cel ce era el odinioară. Acum... Tălăzuirea capetelor nu avea nimic neliniștitor, era o mișcare largă, unduitoare, ca un dans.

Și, pe neașteptate, undeva, spre capătul pieței, George îl descoperi pe Mitru : stătea ca prostit, cu brațele încărcate de perne și haine ; lîngă el Gligor și încă cineva, de asemenea încărcați cu boarfe. George voi să coboare, dar nu putu ; Jurca se urcase lîngă el și urlă cu o voce atît de puternică, încît îi țiuiră urechile :

— Tovarăși ! Împărțirea nu s-a putut face din pricina banditului care mai stă pe scaunul de pretor. Jos cu el ! Jos cu omul baronului !

— Jooooos !

— Merem la pretură și-l scoatem de acolo !

— Mereeem !

George se pomeni iar în grădiniță, alături de mort. Ardeleanu veni repede lîngă el și-i spuse la ureche :

— Se pare că luncanii au intrat în cîteva case și au jefuit...

George îl privi în ochi.

— Cu acești oameni trebuie să facem...

— Știu. Cu ei.

10

În fața preturii, căldire galbenă, urîtă, austriacă, un șir subțire de jandarmi stăteau cu armele la ochi. Țevile se clătinau caraghios, parcă trase cu ața, iar cînd coloana de muncitori începu să se apropie, pășind încet,

amenințător de măsurat, urmată de mulțimea de țărani care strigau îndîrjiți, jandarmii se retraseră lîngă perete, de care se lipiră.

— Jos cu pretorul fascist!

— Jos cu pretorul fascist!

Muncitorii se opriră la vreo cinci metri, mulțimea îi izbi din spate de cîteva ori, scurt, apoi se opri și ea. Pe urmă, militărește, coloana se despărți în două, lăsînd la mijloc un coridor larg, cîțiva tineri porniră îndărăt, rugîndu-i pe țărani să facă la fel. Jurca strigă:

— Nimeni nu se atinge de el! Apoi se întoarse spre jandarmi și le spuse să plece și să lase intrarea liberă.

— N-avem orden, bîigui un plutonier gras, care năduşea rece şi smiorcăia pe nas. Noi n-avem orden... Nu ne-a dat nimeni orden...

— Ăştia cine sînt? întrebă George, arătînd mulțimea din spate.

— Nu ştiu, nu-i cunosc, răspunse plutonierul. Atunci un geam se deschise şi apăru în uniformă, cu toate decorațiile pe piept, colonelul Ionaşcu: era robust, roşu şi agita un revolver.

— Pe mine, voi? țipă el, neaşteptat de subțire, ceea ce dezlănțui un hohot de rîs, care crescu, imens, deşi, în urmă, nimeni nu ştia de ce trebuie să rîdă.

— Domnule colonel, spuse Jurca, trebuie să ştiți că nu mai sînteți pretor... şi orice împotrivire poate să vă aducă neplăceri.

— Trageți! strigă Ionaşcu jandarmilor, dar aceştia clănțăniră numai din închizătoarele carabinelor, pe urmă le puseră la picior. Plutonierul se lăsă greoi de pe un picior pe altul, trase de şnururile albe care-i împodobeau pieptul şi luă o hotărîre:

— Ascultă comanda! Drepți! La stînga! Direcția la post, înainteee 'arş! Adică nu! În pas alergător!

Jandarmii dispărură într-o clipă după colțul clădirii. Urmă o tăcere ca şi cum lumea ar fi vrut să asculte ecoul paşilor lor. Ionaşcu rămase prostit la geam, apoi îl închise cu zgomot.

— Mă duc să-l scot afară, spuse Ardeleanu. Haideți cu mine, se adresă el unui grup de tineri, care-l urmară rîzînd. George se luă după ei. Îl cunoștea pe Ionașcu de acum trei ani, cînd fusese într-o permisie și i-l prezentase directorul școlii din Tîrnăuți. Nu știa de ce voia să intre, dar în tot ce făcea acum era o curiozitate aproape copilărească. I-ar fi părut rău să nu fie de față. În curtea preturii erau cîțiva oameni, factorul poștal, toboșarul, un țăran înalt, foarte negru, rezemat într-o furcă de fier, care salută cu pălăria pe cei ce intraseră. Ardeleanu urcă repede treptele, intră urmat de ceilalți într-un birou răvășit, apoi în altul, ieșiră pe un coridor unde mirosea grețos a urină și a mucegai ; se opriră în fața biroului, Ardeleanu bătu în ușă și, fără să aștepte răspuns, intră. Ionașcu era așezat la birou, cu stiloul în mînă și părea cufundat în citirea unei hîrtii. Îi privi mirat, voi să-i întrebe ce doresc, dar dînd cu ochii de George își pierdu cumpătul și sări în picioare :

— Am auzit eu de tine, lepră, tu-ți dumnezeul mă-tii ! Mi-au spus oamenii de bine și în loc să te fi înhățat...

Ardeleanu își scoase ceasul mare, cît o ceapă și, cu o voce fără nuanță, spuse :

— Mai aveți trei minute de stat aici, că am pierdut două venind. Vă rog. Și imediat !

— Bine... Pretorul se sculă, își netezi uniforma, își potrivi centiroanele și, fără să se uite la ei, o porni înainte. Dar cînd ajunse în stradă și văzu coridorul deschis în mulțimea de oameni, se întoarse spre George : Pentru numele lui dumnezeu... dar.. asta...

— N-aveți nici o grijă... Vă însoțesc eu pe tot parcursul.

Pretorul se uită speriat în stînga și în dreapta și George fu fericit de spaima lui : totul era nou, neîntîlnit și nespus de curat. N-o să i se întîmple nimic... Mulțimea începu să murmure și îndată un grup de muncitori îl încadră pe pretor. Din spate se auzea vocea lui Jurca :

— Asta e începutul domniei celor ce muncesc!

Cînd grupul ajunse aproape la capătul coridorului viu, George îl văzu pe Mitru. Privea cu ochii holbaţi, nefireşti, trecerea lor, pe colonelul alb ca varul, cu buzele tremurînde, aruncînd mereu priviri în urmă, să vadă dacă nu se ia cineva după el. Pînă şi pintenii aveau un sunet mic, jalnic. George ieşi din grup, se opri în faţa lui Mitru şi-l scutură. Acesta păru să se trezească, se uită la el şi-i susţinu privirea, părînd că spune: „Ştiu ce gîndeşti, puţin îmi pasă". Era atît de caraghios, ca un cuier prea încărcat, dar nu asta, ci privirea lui goală, năucă, îl înfurie pe George. Îl smuci din răsputeri, îl trase afară din şirul de oameni destul de subţire şi, împingîndu-l lîngă un perete, îi trase o palmă din toate puterile. Mitru se clătină, umerii i se încordară, apoi spuse foarte încet, duhnind a ţuică:

— Nu-s ale mele...

— Da le cui sînt? Ale cui dracu sînt, Mitrule? Ce-ai făcut?

— Se dă pămînt? întrebă rar Mitru.

— Nu-l meriţi!

Atunci Mitru zîmbi ca un copil.

— Ba-l merit, dom' derector, că mi-s foarte sărac.

Împături hainele, le aşeză cu grijă pe jos şi se întoarse spre George:

— Haideţi să aflăm pe nană Ană...

Capitolul V

1

Mitru nu vorbi nimic, tot timpul drumului spre casă. Bătrîna povesti, rîzînd, cum găsise porcul, cum îl recunoscuse şi cum îl legase de picior cu şorţul, să nu mai fugă ; era veselă şi foarte mîndră ; pe urmă adormi şi lui Mitru îi veni să plîngă cînd îi simţi capul mic şi uşor, rezemat de umărul lui. În spate, Ardeleanu şi George vorbeau despre moşia lui Papp, despre oamenii care trebuie neapărat împroprietăriţi, pentru că cele cinci sute de hectare nu vor ajunge pentru toată lumea ; cînd îşi auzi numele tresări, îi veni să tuşească, dar nu se întoarse. (Suslănescu venea în urmă, în căruţa lui Cordiş). O singură dată, cînd Ardeleanu îl întrebă : Şi tu, Mitrule ? Te-ai înscris în partid ? răspunse răstit. privind înainte, peste spinările cailor :

— Poate că da !

În sat sosiseră înaintea lor alţii, aşa că toată lumea ştia ce se petrecuse şi totuşi cîteva femei se ţinură de ei, întrebîndu-i dacă nu cumva ştiu de-ai lor, dacă i-au bătut, ori sînt teferi, dacă s-au amestecat în înghesuială, ori dacă n-au pierdut căruţele, caii. La şcoală, Mitru opri căruţa în faţa porţii, coborî porcul, dar nu voi să intre cu nici un preţ ; văzînd posomorala lui George, rînji şi-i spuse :

— Nu-s mînios, dom'derector, da de unde... Am treburi azi.

— Mîine vii la înfiinţarea comisiei de împroprietărire, nu-i aşa ? întrebă Ardeleanu.

— Poţi şti că vin, dacă mă chemaţi... Azi am treburi... Ar fi vrut să-l întrebe ce treburi are, dar nu-l întrebară, aşa că întoarse căruţa şi porni spre casa cumnatului, dar nu se opri în faţa ei, ci mînă mai departe, spre marginea satului, unde locuia Gligor a Hahăului, într-o cocioabă acoperită cu paie putrede. Îl găsi dormind greu, ca un butuc şi trecu multă vreme pînă ce izbuti să-l trezească ; după ce-l puse pe picioare îi şopti :

— Te-ai trezit, ori mai eşti bat ?

— Mi-s treaz.

— No, atunci haidem, că avem de lucru...

— Ce, mă ?

— Îi vedea. Hai odată, mînce-te beteşigu !

Gligor îl privi cu ochii tulburi de somn ; Mitru tropăia aţîţat, îşi freca mîinile şi se vedea că-i vine să rîdă.

— Mai ai piştolu cela ?

— Mai, da...

— Nu mă tot întreba, pune-te pe picioare ş-om mere. Îi căruţa afară. Nu-l mai aşteptă, ieşi în uliţă, se căţără într-un dud şi, sub privirile holbate ale lui Gligor, rupse cîteva crengi proaspăt înverzite, cu care împodobi hamurile şi capetele cailor.

— Te cruceşti, mă, Gligore ? Ha ? N-ai tu neşte haine mai bune ?

— Am cele de duminică, răspunse flăcăul buimăcit.

— Dă-mi-le, să mă îmbrăc cu ele...

— Ţi-or fi mari, mă Mitre !

— Nu-i bai, dă-le !

Hainele într-adevăr îi erau foarte mari, mînecile cămăşii ajungeau pînă la genunchi, turul pantalonilor gata să se tîrască pe jos, aşa că trebui să şi-i tragă pînă deasupra pieptului ; în cizme îşi băgă două perechi de obiele. Gligor tăcea, mereu nedumerit, dar nu îndrăznea să întrebe nimic ; i se părea că Mitru se scrîntise.

— Să iei şi săcurea, Gligore şi suie-te în cocie.

Cînd Gligor se aşeză, Mitru chiui din toate puterile şi, din picioare, mînă căruţa din răsputeri. Se însera.

vacile se întorseră de la cîmp, ici colo se aprindeau lămpaşele. Mitru opri căruţa în faţa casei lui Sofron. primarul, sări jos, îi spuse lui Gligor să-l aştepte, că vine îndată şi intră. Ocolul era mare, pietruit; din bucătăria de vară se auzeau glasuri şi era lumină. Păşind apăsat, Mitru intră şi se opri în prag. Sofron era la cină, cu nevastă-sa şi o fată de vreo cinciprezece ani. iar pe un scaun, lîngă perete, stătea Cloambeş, care, cînd îl văzu pe Mitru, albi şi se sculă în picioare.

— Bună seara, spuse Mitru răguşit. Poftă bună.

— Vină şi mîncă cu noi, îl îmbie gazda, dînd să-i tragă un scaun.

— Mulţam, mă tem că mi-a pica greu pita voastră!

Primarul, om de vreo şaizeci de ani, cu o mustaţă mare, albă, se sculă greoi, ţinîndu-şi burta cu palmele.

— Da ce pofteşti, mă rog?

— Am treabă cu dumeta, Sofroane... Am avut mai de mult, da amu mi-am adus aminte...

— Eşti băut? se apropie Sofron. Du-te şi te culcă. Pînă mîne-ţi trece. Vorbim atunci, la primărie... Mă afli acolo.

— Ba, te-am aflat aici, se răsti Mitru. Fă bine şi vină pînă la primărie, amu, în data asta!

— Da de ce?

— Îi vedea acolo. Şi, ne mai putînd să se ţină, se strîmbă: Domnia ta s-o gătat! Nu ţi-i mai bate tu joc de nimeni. Vrem să te dăm jos, ca pe pretorul din Tîrnăuţi.

— Da cine vreţi, mă? începu să se bîlbîie Sofron. care era de altfel foarte fricos.

— Noi, mă, comoniştii, mă. Şi nu te pune contra, că te ţîpăm şi din sat. Ascultă, cu binele!

Sofron se întoarse spre Cloambeş. Acesta îşi privea vîrful cizmelor, pe urmă murmură:

— Du-te, mă...

Sofronoaia nu pricepea nimic; stătea cu lingura mare în mînă.

— Aşa-i ordinu, rîse Mitru batjocoritor. Aşa sună. Se întoarse spre Cloambeş: Iară cu tine mai vorbesc eu,

pe altă cale. Îi venea să strige, atît de tare-l bucura spaima ce se citea pe obrazurile lor. Se gîndea : „Uite că-i aşa, uite că-i aşa, s-o gătat cu ei."

În sfîrşit Sofron se hotărî, îşi legă brîul tricolor cu degetele butucănoase şi tremurătoare şi porni ; din prag se întoarse spre muiere :

— Pune zama ceea pe foc, pînă vin.

Se urcă cu greu în căruţă şi, după ce porni, încercă să intre în vorbă cu Mitru, dar acesta fluiera subţire şi părea că nu-l aude. La primărie, nu mai era nimeni în afară de Gociman, plutonierul, care locuia într-o cămăruţă, acolo. Auzind zgomot, ieşi pe coridor, în cămaşă şi izmene. Mitru făcu ochi mari :

— Cum umbli aşa, în casa statului, mă ? Ia pune uniforma pe tine şi vină înăuntru, că avem treabă. Gociman rămase cu gura căscată. Să nu-ţi spun de două ori, că-ţi spun altfel ! spuse Mitru, măsurat.

— Domnule primar...

— Nu mai îi Sofron primar.

— Da cine ?

— Eu.

— Da cine v-o pus ?

— Partidu comonist, nu ştiu dacă ai auzit de el. Du-te nu mai sta în c... gol 'naintea mea, că nu-mi place.

Gociman aflase şi el de întîmplările din ziua aceea ; se temea încă de mai înainte că o să vină vremuri grele, aşa că nu mai spuse nimic, intră caraghios de repede în cămăruţă şi începu să se îmbrace. Gligor stătea rezemat de pervazul uşii şi zîmbea larg, de la o ureche la alta. Va să zică asta era ! Era bine.

— No, pofteşte după mine, zise Mitru şi, luînd-o înainte, intră în birou, aprinse lămpaşul, se uită la pereţi. Nu ştiu Sofroane, n-ai auzit că avem guvern nou ? Unde-i chipul lui domnu doctor Groza, că nu-l văd ? Ori poate nu ţi-o plăcut cum arată la obraz ? Ţi-o plăcut mai tare de Antonescu, poate ?

Sofron se buimăci de-a binelea ; încercă să zică ceva, dar se înecă şi-l lovi tusea.

— Nu-i bai, spuse Mitru mai binevoitor, lasă că-l pun eu mîine. Adă cheile.

Uşa se deschise binişor şi Gociman, cu carabina în spate, încătărămat, luă poziţia de drepţi.

— Ordonaţi, dom' primar.

— Stai undeva *în picioare,* că acum îmi fac vreme şi pentru tine.

— Am înţeles.

Mitru luă cheile din mîna întinsă a lui Sofron şi le cîntări în palmă, gînditor.

— Sînt toate, spuse Sofron.

— Bine. No, poţi mere, că ţi s-o răci zama. Ia stai, să nu uit : eşti feldi bun cu Coambeş, nu ?

— Da de unde, vine pe la mine, nu-l poci ţîpa afară...

— No, atunci sara bună. Şi, înainte ca Sofron să fi ieşit, se întoarse spre Gociman : De cînd eşti în Lunca ?

— De cincisprezece ani, dom' primar.

— Nu te-ai urît de luncani ?

— Nu, da de unde... Mi-s dragi...

— Ei s-or urît de tine. Nu le mai trebuieşti. Leafa pe luna asta, căpătatu-o-ai ?

— Nu, să trăiţi... da, eu...

— Stai. Merse la casa de bani din colţ, încercă mai multe chei, pînă o găsi pe cea bună, scoase un teanc de hîrtii :

— Cît îţi umblă ?

— Două mii opt sute...

— Na. Şi amu ascultă aici : domnia voastră s-o gătat pe vecii vecilor. Vine altă domnie, care nu vă sufere... v-aţi bătut joc de noi, ăia săracii, în fel şi chip. O fost destul. Ia-ţi boarfele şi ce-ai adunat din hoţii şi du-te. Gligore !

— Ce vrei, mă ?

— Ia-i puşca. Suie-l în cocie, du-l pînă la capătul satului, acolo scoate plumbii să nu te puşte pe la spate, dă-i puşca şi spune-i încă odată, că dacă-l mai văd în ochi, mi-oi aduce aminte de multe. Auzi, Gligore, şi, după aia, du-te la mine acasă şi spune-i muierii că eu mi-s la primărie, unde mi-s primar.

Cu mîini tremurătoare, Gociman întinse carabina. I se părea că are un vis rău, şi nici Mitru parcă nu mai semăna a om. Pe urmă se gîndi că, poate, la marginea satului Gligor o să-l împuşte şi faţa i se îmbroboni de sudoare. Îl apucară slăbiile.

2

Ardeleanu nu voise să rămînă peste noapte la Teodorescu ; mîncase foarte mult la cină, cu un fel de lăcomie preocupată, apoi spuse că se duce la vechea lui casă, de lîngă moară, unde mai avea ceva lucruri şi cărţi. George îl însoţi pînă la poartă, se aşezară pe pietrele mîncate de ploi ale podeţului şi aprinseră cîte o ţigară. Seara de primăvară a satului era ciudat de zgomotoasă, ca şi cum oamenii n-ar fi avut puterea să doarmă ; cîteva case mai încolo de cîrciumă se auzeau chiuituri şi uşa se deschidea în fiecare clipă, azvîrlind pînă pe şosea o limbă portocalie de lumină.

— De ce n-ai vrut să rămîi la noi ? întrebă George, leneş, cu gîndul în altă parte.

— E mai bine aşa, să fim împrăştiaţi, deocamdată.

— Capete de pod ?

— Cam aşa ceva... Ardeleanu fuma zgomotos, cu plăcere, plescăind. Ştiţi, va trebui să înfiinţăm organizaţia de partid. În afară de Cula şi dumneavoastră, mai sînt comunişti ?

— Nu. Dar acum, după anunţarea exproprierii, vor vrea să se înscrie mulţi...

— Ce-a fost cu Mitru Moţ ? Ce-a făcut azi, la Tîrnăuţi ? George stătu pe gînduri, dacă să-i spună sau nu : îi părea rău că-l lovise şi asta nu se putea ascunde.

— A furat... L-am găsit cu un maldăr de haine şi... i-am tras o palmă.

— De ce ?

— Pentru că va trebui să avem mîinile foarte curate...

Ardeleanu rîse încet :

— Lovind ?
— Nu... De el era vorba...
— E foarte sărac, nu ?
— Îngrozitor... (Se opri brusc, ruşinat. Îngrozitor, în raport cu ce ? Cu cine ?) N-are nici casă... Am să-mi cer iertare, că l-am lovit...
— Nu. Are să uite. (Oamenii nu uită nimic, se gîndi George... cei care cred că oamenii uită, se mint).
Ardeleanu se ridică şi-i întinse mîna.
— Vin mîine, în zori... Batem toba, anunţăm rereforma...
— Primarul ce fel de om e ?
— Un ticălos. Chiabur.
— O să-l dăm afară... Trebuie în loc un om de prestigiu...
— Găvrila Ursului, poate...
— O să vrea ?
— Nu ştiu. Nu cred, dar dacă o să ne înţeleagă, va fi cu noi...
— Bine, noapte bună.
Îndată după ce se despărţiră, lui Ardeleanu îi păru rău că nu voise să rămînă peste noapte la director. Era tîrziu, baba Aurelia trebuie să se fi culcat şi el era foarte obosit ; oboseala aceea ameţitoare, împrăştiată în tot trupul, care nu-l mai părăsea de un an aproape, îi înmuia mişcările trupului greoi şi-l făcea să vorbească cu o voce neobişnuit de dulce, de parcă tot timpul s-ar fi gîndit la altceva. Trecuse prin multe de azi toamnă, de cînd plecase din sat : fusese cîteva zile prizonier la nemţi, băgat într-un tren de marfă, împreună cu o adunătură pestriţă de oameni ; pe urmă garnitura fusese părăsită pe o linie moartă, vagoanele plumbuite : nu ştiau dacă sînt în cîmp sau în vreo gară şi aproape o zi întreagă toţi prizonierii urlară, pe jumătate asfixiaţi şi morţi de foame ; pe urmă o linişte de plumb coborî asupra trenului şi se auziră zgomotele cîmpiei, greierii, zumzetul fin al pămînturilor, cîntecul firelor de telegraf. A treia zi trecură tancurile sovietice, dar la început, din pricina vuietului asurzitor al şenilelor,

nu se auziră zbieretele celor închişi în tren ; pe la prînz fură eliberaţi ; se aflau în cîmp, lîngă şosea şi se împrăştiară îndată, tîrîndu-se pe drumul orbitor deasupra căruia se scutura praful, în falduri.

Umblă două zile pînă ajunse la Arad, nemîncat, atît de obosit, încît aproape tot timpul avea vedenii. Oraşul nu fusese încă ocupat de ruşi, dar nemţii şi ungurii se retrăseseră în dezordine, lăsînd arme, muniţii, uniforme şi maşini pe toate drumurile. Patrulau grupe de muncitori înarmaţi, schimbînd focuri cu fascişti răzleţi, care trăgeau asupra lor din podurile caselor sau din balcoane. Ardeleanu găsi sediul partidului în fosta clădire a lui *Deutsche Buchhandlung*, dar erau acolo numai cîţiva oameni pe care nu-i cunoştea. Despre Mihuţ, omul lui de legătură care-l trimisese la Lunca, atunci cînd era gata să fie descoperit şi arestat, i se spuse că era prin împrejurimile oraşului cu o grupă mare de partizani, şi că pînă la întoarcerea acestuia nu i se putea încredinţa nici o muncă. Răspunsul acesta îl scosese din fire, deşi îşi dădea seama că nu putea primi altul. Erau zile foarte tulburi şi, de bună seamă, fasciştii îşi lăsaseră în urmă agenţi, ca să se strecoare în partid. Munci cîteva zile prin case, tăind lemne, curăţind curţi pentru două farfurii de supă şi dormi în parc unde dimineaţa era foarte frig, pe urmă veniră sovieticii şi partizanii şi-l întîlni pe Mihuţ şi pe încă doi tovarăşi cunoscuţi mai dinainte. După trei sau patru luni (în care activă în sectorul gării, lipi afişe noaptea, se bătu cu ţărăniştii, fu snopit de doi legionari de la ASTRA, vîndu ziare, încărcă vagoane pentru front), îl chemară la judeţeană, unde dădu un fel de raport asupra activităţii sale la Lunca, vorbi mult despre starea de spirit a ţăranilor, dădu amănunte din care se vedea că el cunoştea foartă multă lume în plasă ; i se spuse că pentru un timp se va întoarce să activeze acolo, să organizeze celule de partid în sate, dar că, înainte, va trebui să urmeze un fel de şcoală la Bucureşti. Călători opt zile, pe urmă începu să flămînzească, deoarece la Bucureşti era mizerie ; şcoala se afla într-o fostă casă boierescă,

la șosea, neînchipuit de friguroasă, cu odăi ca sălile de așteptare, în care fuseseră îngrămădite mese, scaune cu picioarele aurite, care se rupeau dacă te lăsai prea greu pe ele ; dormeau cîte douăzeci, treizeci într-o cameră fără foc, dar citeau toată ziua cu un fel de foame, înțelegînd jumătate sau un sfert din ce citeau, bătînd la cap lectorii tot timpul. În fiecare săptămînă aproape era cîte o manifestație care se termina cu încăierare ; la 24 februarie fu în piața palatului, sub rafalele de mitralieră ; la 6 martie de asemenea. Pe urmă cursurile se terminară și se întoarse la Arad ; peste cîteva zile venea încoace.

Întunericul acesta albastru era cunoscut și liniștit, străbătut de vîntul dezmorțit, în răstimpuri rece, al primăverii. Ardeleanu stătea rezemat de un gard și privea cerul spuzit de stele mărunte, șoseaua alburie și ușa luminată a crîșmei, mereu deschizîndu-se ; cugeta la toate cîte trebuiau începute mîine, dar ca la niște lucruri destul de depărtate. Îi venea să zîmbească, gîndindu-se că luncanii îl vor primi ca și cum nu s-ar fi văzut decît de ieri ; de bună seamă că o să le pară bine că se va redeschide moara cea mică și nu vor mai trebui să se ducă în alte sate la măcinat...

Se dezlipi de gard și porni încet către crîșmă. I se făcuse poftă de un pahar mare de țuică, foarte rece și de o foaie de varză murată ; de bună seamă că Laboș mai are butoaie întregi... Și, dintr-o dată, se miră singur cît era de bucuros că venise aici : ar fi vrut să intre în curți, să-i strige pe oameni pe nume și să-i întrebe ce mai fac, să stea cu ei de vorbă despre moșia care peste cîteva zile va fi a lor, să-i vadă cum se schimbă, cum încep să gîndească *altfel* fără să-și dea seama.

În crîșmă era atîta fum încît de afară, din întuneric, nu se vedea nimic înăuntru. Cînd intră, începu să tușească. La toate mesele oamenii stăteau înghesuiți unul în altul, cu coatele pe scîndurile groase, scrijelate și ude. Din odaia cea mică rezervată domnilor, se auzea stins scîrțîitul unei viori, acoperit de strigăte răgușite. Laboș cel gras, pe jumătate adormit, cu ochii cîrpiți, se

prăbuşea de la o masă la alta, umplea pahare, vărsînd mult pe jos, îşi înjura muşteriii, iar Lăboşoaia, cocoţată pe un scaun înalt, ca de strană, trecea totul în catastif. cu semne ştiute ei, deoarece nu ştia să scrie. Foarte mulţi ţărani aveau capetele înfăşurate în pansamente roşiatice, alţii mîinile legate cu bandaje trecute pe după gît.

— Da tu cînd ai venit ? îl întrebă Lăboşoaia rece, privindu-l numai cu un ochi. De mult ? Ce bei ? O pălincă ? Cînd dai drumu la moară ? Pe unde ai fost ? Ardeleanu îşi bău ţuica. Era călduţă, tare şi greţeoasă. Se strîmbă :

— Altă dată era mai bună...

— Mda... că n-o făceam ca amu, de cucuruz... Am auzit că poţi şi orbi din ea şopti Lăboşoaia...

— Da de aia bună, nu mai aveţi ? De prună ?

— Ba avem, da nu-ţi dau. Nu dau la nime...

— Pe mine, mă ? mugi un om slab, cu două pete ruginii pe umerii obrajilor (Ardeleanu îl recunoscu : era Picu). Pe mine, ei ? Boule : Că cînd v-am spus să nu veniţi pe acolo, că de bună samă ne aşteaptă boanghinele, aţi zis că vă siliţi acasă ! Nu v-am spus bine ?

— Da ce-i ? se aplecă Ardeleanu spre Lăboşoaia. Ea căscă.

— Nu ştii ? S-or bătut azi la tîrg cu ungurii. Aista, împunse ea cu unghia ascuţită şi neagră spre Picu, îi capul dracului... I-o aţîţat... Apoi o venit nu ştiu cine, cătanele ori cine, că nu ştiu şi s-o spart bătaia şi s-or împăcat oamenii, am auzit că s-or şi îmbătat unii cu alţii, că n-au minte...

Cu coatele rezemate de tejghea, Ardeleanu se întoarse spre oameni. Tresări. Pe un colţ de bancă, frecîndu-şi ochii roşii de fum, stătea Găvrila Ursului, pe care şi-l amintea foarte bine. Se miră că-l vede aici. ştia că de patruzeci de ani n-a băut nici bere măcar. Privirile lor se întîlniră ; îşi dădu seama că Găvrilă îl recunoscuse, dar celălalt nu făcu nici o mişcare ; avea faţa slabă, albă şi mustaţa porumbie i se pleoştise peste buze.

— Da bine, mă, Picule, dacă se dă pămînt! spuse un om cam zdrenţăros, destul de timid.

— Dă pe aia a mă-tii! Mă, proşti sînteţi, mă... O trebuit să spună oarece, că-i măturam de pe faţa pămîntului. Ca pe front, mă... Cu noi se prind ciovîrgăii ăia de la oraş care cît o fost războiul or sucit măniveluri în fabrici? Apoi, noi ne-am bătut, mă... V-or minţit şi voi v-aţi lăsat traşi de nas, mă... şi puteam să-i batem... Ei, slabi oameni!

Atunci Marcu Petrii Simii se sculă de la locul lui, veni lîngă Picu şi-l cuprinse de umeri; părea beat şi-şi legăna capul încoace şi-ncolo.

— Tu n-ai auzit, mă, spuse îmbăloşat, că chiară dom derector, doamne ţine-l, o spus că se dă pămînt... Acela-i om...

— Îi on c...! strigă Picu atît de tare, încît acoperi toate zgomotele cîrciumei şi sili lumea să tacă şi să se uite la el. Aţi auzit ce-am zis? Cîţiva murmurară, ici şi colo, dar nimeni nu îndrăzni să spună nimic. Picu părea ieşit din minţi; se făcuse purpuriu şi-şi sîngerase iarăşi buzele.

— Ce, dom derector? Gata cu el! Cine s-o vîndut, acela nu mai are ce căuta la noi... Îi şpion... După vorbele lui v-aţi luat şi unde am ajuns? Ghiuriţa Lupului şi Cociş îs ca morţi. Mereţi şi spuneţi la mamele lor că derectoru îi om bun, că vă scot ochii şi vă belesc. Pămînt? Începu să rîdă, nechezat, cu mînie. Sula! Pămînt, de la cine, mă? De la domnul Papp, mă, care-i omul lui Curcil? Da de ce nu de la Maiestatea Sa Regele? Ori poate şi de la Maiestatea Sa vreţi să-l luaţi?

— Moşia lui Papp o să se împartă luncanilor, spuse atunci foarte rar Ardeleanu. Ca traşi de o sfoară toţi se întoarseră spre el. El îi ceru Lăboşoaiei:

— Mai dă-mi un pahar din otrava asta... Îl luă şi, cu el în mînă, veni să se aşeze la masă, unde cu greu i se făcu loc.

— Papp nu-i om? întrebă el pe Picu, care stătea mereu în picioare, nedumerit, luat prea pe neaşteptate.

— Ba...
— Nu trăieşte în ţara asta? Ba trăieşte. Apoi. atunci, legile îs şi pentru el. Şi legea îi ia pămîntul...
Un cor de strigăte îi răspunse:
— Cînd ai venit, mă? Rămîi aici? Da moara? Adică, aşa-i... Păi, musai că pe front, noi... Taci, Picule...
— Uite, zise Ardeleanu ştergîndu-şi fruntea, mîine are să bată toba şi mîine chiară alegem comisia de împropietărire... Toţi care au drept, primesc... Mai limpede ca asta nu se poate... Îi bine de ştiut. Găvrila Ursului, se ridică încet, obosit, se înclină spre toată lumea şi, fără să zică o vorbă, porni spre uşă. Picu îl înhăţă de mînecă.
— Mai stai oleacă, fă bine, că pe ăsta-l abrictăluiesc eu acum...
Ardeleanu îl privi de jos, surîzînd. Descumpănit. Picu se uită la el, apoi la uşa pe care ieşise Găvrilă.
— Atunci... mormăi, atunci... şi mie mi se cuvine, că şi eu am fost pe front şi mi-am mîncat sănătatea...
— Asta om vedea... Întîi trec văduvele şi cei tare săraci...
Picu se foi puţin, nu mai zise nimic, ci ieşi repede, trîntind uşa. Cineva rîse în urma lui, subţire, iar altul. ridicîndu-se în picioare, făcu semn cu mîna la tîmplă, că Picu nu e în toate minţile.
— Şi cum îi cu pămîntul, dară? se întinse peste masă Bituşea, cam beat, zîmbind cu gura pînă la urechi. Din odaia cealaltă se auzi o voce hodorogită:

Cîte mîndre am avut
Tot alţii mi le-or...

— Taci din gură! strigă un flăcău cu capul bandajat şi aruncă în uşă un pahar gol; se făcu linişte, apoi în prag apăru obrazul mic şi zbîrcit al notarului Meliuţă. Părea furios, dar cînd îl văzu pe Ardeleanu se strîmbă vesel şi veni spre el cu mîna întinsă:
— Ce mai faci, Ardelene?

— Bine, Meliuţă, răspunse acesta. O clipă domni tăcere, apoi un hohot de rîs umplu toată încăperea.

— Şi acum, cu pămîntul lui Papp, stăm aşa... începu Ardeleanu.

3

Găvrila Ursului nu se îndepărtase prea mult. Mergea încet, cu capul înfundat între umeri şi parcă vorbea singur, ceea ce nu-l miră pe Picu ; nu-l socotea în toate minţile pe aşa zisul său frate, dar acum avea nevoie de el ; îşi spuse că trebuie să fie potolit şi răbdător la toate prostiile celuilalt. Îl ajunse şi-i puse mîna pe umăr : Găvrilă nu se întoarse, nu se opri, nu-l privi, întrebă doar încet :

— Ce vrei ?

— Să vorbim. Musai să vorbim, Găvrilă.

— Te aud.

— Nu mă chemi la voi ?

— Nu, spuse celălalt blînd.

— De ce mă ?

— Spune ce ai de spus, urmă Găvrilă tot aşa de încet, de dulce. Picu răsuflă zgomotos ; nu se simţea bine, parcă avea pe ochi o bură roşie. Nu zise nimic, ci merse clătinat lîngă Găvrilă, pînă cînd ajunseră pe podul de peste Răstoacă. Era un pic de lună, înecată în glod, aşa că aici putea vedea faţa ca de strigoi a lui Găvrilă. Îl sili să se oprească, îl răzimă de balustrada de lemn putred şi se propti în faţa lui.

— Găvrilă, tu ai bani ? Nu mai putu răbda şi începu să vorbească pătimaş, vîrîndu-se în el, scuipîndu-l subţire ; Găvrilă ! Toţi zic că-s bolund ; poate fi... Nu-mi pasă. Mă, da am cap, mă... Dacă ţi l-aş putea da ţie pentru o zi, am fi oameni amîndoi, mă feldi. Oameni... Şi apoi, poate veni ce-o veni... Numa ăia, calicii, se tem de ziua de mîine... Găvrilă, cîţi bani ai ?

— Am mulţi, spuse celălalt, dar în aşa fel că Picu nu-şi dădu seama dacă-şi bate joc sau nu. O luă de bună.

— Şi eu am ceva, nu mulţi, poate-mi ajută Iisus să mai găsesc. Acuma, ascultă-mă : hai să cumpărăm moşia lui Papp. Noi doi ! Se răscrăcănă şi rămase cu mîinile în şolduri, mulţumit, arătîndu-şi dinţii rupţi. Găvrilă încremeni, încercă să vorbească, se înecă, ceea ce-l bucură nespus pe Picu. Începu să rîdă încet, binevoitor. În clipa asta îi era drag Găvrilă ; îl rupsese în două şi nu trebuia să-i lase timp să se gîndească. Se lipi de el, îi cuprinse umerii cu braţul :

— Ascultă-mă, fă bine, te rog ca pe dumnezeu... Mă, ăştia iau moşia..., O iau oricum, chiar dacă vine armata şi trage în ei. Oricum o iau. Legea-i cu ei, ăsta, derectorul, îi şpion, are puteri destule... Lui Papp ce-i pasă de moşie ? Nimic, niciodată n-a fost s-o vadă.

— O fost, amu-s cincisprezece ani... într-o vară...

Picu dădu din mînă, nervos.

— Dă-l în... gropi... Găvrilă, fă bine, ascultă-mă... Merem la el şi-i spunem : comoniştii vreu să ia pămîntul... Vindeţi-ni-l nouă, vă dăm bani buni, acuma... Îi dăm un sfert şi apoi dumnezeu să-l bată.. nu te uita că sudui, mi-s învăţat... Pricepi ? Că el musai să facă actul, cum că o luat toţi banii... I-om spune că dacă se aşază vremurile i-l dăm înapoi, tot cu atîta, poate cu o leacă mai mult, să avem şi noi folos... Găvrilă, cîţi bani ai ?

Găvrila Ursului nu mai zise nimic ; se dezlipi de pod şi o luă încet, spre casă, tîrîndu-şi picioarele. Picu îl înhăţă de mînecă. Gîfîia de nelinişte.

— Eşti cu minte Todore, surîse Găvrilă, nu eşti prost. Dar am să-ţi spun altceva : pămîntul s-o dus... şi nu numai al lui Papp, da şi al nost. Tăt s-o dus. Dacă prinde în capul oamenilor că pot lua pămîntul baronului, nimeni nu le mai poate scoate de acolo, că pot să-l ia şi de la noi... Şi după aceea şi l-or lua de la unul la altul şi s-or omorî şi s-or duşmăni sute de ani... Nu pămîntul lui Papp îmi trebuieşte mie, ci rînduială. Rînduială, frate, să n-aibă curajie s-o calce nici cîinii... Şi cîinii să ştie că-i rînduială... să le fie frică...

Picu începu să tuşească pe neaşteptate, se încovoie

cu mîinile sub piept şi nu se potoli o vreme ; apoi îşi privi palma :

— N-am scopit sînge... Mă tămădesc. Se dădu un pas înapoi şi privi umbra lui Găvrilă, de sus pînă jos.

— Ascultă-mă : dacă tot să ia, nu-i mai bine să fie a nost' ? Cinci sute de jugăre. mă... Pămînt... Tu ai alte păreri, dracu ştie, treaba ta... Vrei să faci rînduială... (Şi se gîndi : „Bine că eşti prost, băga-te-aş de unde ai ieşit ! Dă-mi banii şi vezi tu, Croampă !") Vrei să te asculte lumea... Dacă ai pămîntul, te ascultă de frică. de nevoie, da te ascultă... Îi ai în mînă... Cu voarbele numa, niciodată. Îmi dai banii ?

Găvrilă rămase nemişcat ; Picu îi pîndea răsuflarea să înţeleagă dacă vrea sau nu, dacă şovăie, dacă...

— Poate că ţi-i dau, spuse într-un tîrziu Găvrilă... Da ar fi mult mai bine să rămînă aşa cum îi... Oamenii n-or fi nici mai bogaţi, nici mai săraci cu patru jugăre, dară li s-a deschide pofta... Bine, Picule, bine. Şi amu, hai la Cordiş...

— De ce mă ?

— Îi vedea.

— Bine. Porniră alături ; Picu căsca să-şi rupă fălcile. îi era somn, dar nu voia să-l supere. Cînd ajunseră în faţa casei învăţătorului. unde ardea încă lumina şi de unde se auzeau glasuri răguşite de beţivi, Găvrilă spuse, privind în pămînt :

— Mi-i inima neagră ca smoala, Picule... Neagră de tot.

În odaia mare fură primiţi cu strigăte de bucurie ; în jurul unei mese plină cu farfurii, sticle, pahare năclăite. se găseau Cordiş, palid şi asudat, Suslănescu care moţăia cu nasul pe tăblia mesei, părintele Ioja înfierbîntat, în cămaşe, Culcuşea, ameţit, cu bărbia udă de vin roşu ; Silvia, nevasta lui Cordiş, înaltă şi destul de frumoasă încă, se mişca încet pe la spatele lor, îi bătea pe umăr, îmbiindu-i :

— Luaţi, mîncaţi, serviţi, beţi...

Găvrilă se aşeză, frînse o felie de pîine şi-i privi pe toţi, lung. Părintele Ioja se prefăcu însă că nu-l vede :

era doar şeful pocăiţilor şi se simţea obligat să-l duşmănească, deşi în fundul sufletului îl respecta şi ar fi vrut să-l convertească, dar nu ştia prea bine la ce credinţă.

— Adă scîndura ! strigă Cordiş, încruntat, adă Silvie să vadă şi ei cum ştim noi să...

Sprintenă, Silvia puse în faţa ochilor lui Găvrilă o scîndură destul de lungă, proaspăt geluită, pe care era scris cu catran : AICI ŞADE UN TRĂDĂTOR. Toţi se însufleţiră, numai Suslănescu îşi clătină capul, cu un surîs trist.

— Ştii ce-i asta ? spuse Cordiş. Nu ştii ! Pe asta o batem încă în noaptea asta pe poarta veneticului, a Teodorescului... O batem aşa, ca să n-o poate scoate... Şi mai ştii că am pus pe cîţiva să-i spargă ferestrele. Să ştie cu cine are de a face...

— Bine, spuse Găvrilă, dînd încet din cap. Cordiş nu se aştepta la această încuviinţare aşa că rămase uluit un timp, apoi sări de pe scaun, umplu două pahare cu vin şi, clătinîndu-se, veni la Găvrilă, îl îmbrăţişă lipicios şi-i întinse un pahar :

— Musai, musai, bace Găvrilă, să bei, musai...

— Mulţămesc, eu nu beau, spuse Găvrilă. Cordiş se încruntă ; cu el te puteai certa dintr-un nimic, aşa că Găvrilă cu un zîmbet trist, se apropie de el şi-l sărută uşor.

— Trebuie pedepsit, spuse şi popa Ioja... Avea o voce nazală, care-l făcea să pară îngîmfat. Am să vorbesc în biserică despre vînzător... A, nu ştii Picule şi... dumneata bace Găvrilă... Mitru Moţului s-a dus la primărie, a furat cheile de la Sofron şi s-a pus singur primar... Trebuie dat în judecată...

— Da, trebuie, murmură Găvrilă... Trebuie băgat la puşcărie.

Suslănescu îl privi atent : îi vedea ca prin ceaţă trăsăturile frumoase, ochii albaştri cenuşii şi se simţi atras de el. Toată ziua fusese fericit într-un mod ciudat : cu toată beţia simţea prietenia, respectul celorlalţi, vorbea puţin, în general obscur chiar pentru el însuşi, dar nu

ceea ce spunea avea vreo însemnătate ci sunetul ciudat al cuvintelor ; în realitate vorbise de sute de ori așa cu Vîslan, cu colegii de la liceu, dar niciodată n-avusese sentimentul acesta aprig, neliniștitor, că e înțeles în ceea ce are mai intim în gîndirea lui. Și tocmai de acești oameni, care acum douăzeci de ani ar fi trebuit să-l poarte de subțiori cînd se dădea jos din caritä... Oamenii aceștia nu făceau acum politică ci *politica* și revoluția se împlinea firesc, cu ierarhii. Le simțea din tonul preotului, care-i spunea „domnia voastră, domnule profesor", „experiența domniilor voastre" (cu un plural înduioșător de stîngaci). Îl primiseră dintr-o dată, fără nici o suspiciune, între ei, fără să-l întrebe ce gîndea (cum încercase s-o facă Teodorescu), dintr-un instinct firesc. Fusese suficientă ziua aceea încordată cînd, pentru prima oară în viață, nu se temuse să-și înțeleagă menirea ; cuvîntul nu era bun, friza apostolatul și nu era vorba de așa ceva ; el se putuse apropia de ei, abandonîndu-se, în timp ce cu toată lumea de pînă atunci trebuia să fie încordat, pînditor, și să piardă — evident — pentru că nu era destul de robust din nici un punct de vedere ca să poată fi perseverent. De aceea nici nu-l interesa ce discutau ; intuia numai esența preocupărilor lor (vai, cît de modest și de copilăros exprimate, direct, fără apreliensiunea ridicolului) și ele erau ale lui, integral : necesitatea rezistenței totale în fața confuziei de valori pe care o aducea epoca. Îi venea să rîdă, amintindu-și „teoriile marxiste" și dorința fricoasă de-a se adapta, care-l făcuse să fugă la țară, unde găsise — într-o singură zi — ceva diametral opus, o vitalitate națională pură : poporul față de care era vinovat, el și cei asemenea lui, prin tot ce făcuseră pînă acum.

Era bine între ei, bine în mirosul acesta de slănină, de ceapă, de vin acrișor și tulbure, de țigară proastă, de sudoare, de mucegai curat ; îi auzea vorbind ca de departe și nu-l interesa ce spun ; de aceea tresări cînd Cordiș îi spuse :

— O scrieți dumneavoastră, dom' profesor ?

— Ce ? surîse el larg.

— Scrisoarea.
— Care ?
— Către domnul Papp de Zerind...
— O scriu... Ce să scriu ?
— Păi ce vorbirăm aici, că vor să-i ia moşiuţa... Dumnealui — şi arătă spre Picu — merge chiar azi noapte la domnul baron. Dacă ăştia izbutesc, ne ducem dracului în alegeri, nu pupăm nimic.
— Dar nu pot, spuse mereu zîmbind Suslănescu, nu pot fără ochelari...
— Aha, îi drept... Şi spre Găvrilă : I-au spart comuniştii ochelarii domnului profesor. Las' că o fac eu. Silvie, dă-mi, te rog, pencala...
În timp ce Cordiş scria, popa Ioja îi vorbi lui Găvrilă — adresîndu-se lui Picu — despre grijile lui cu pămîntul, despre boala nevestei. Pe Suslănescu îl păli deodată neliniştea : trebuie să se ducă acasă, nu era cuviincios să se întoarcă la o asemenea oră, beat. N-avea nici un chef şi se temea de Teodorescu ; Cordiş îi propuse să locuiască la el, dar asta era imposibil, cel puţin acum : ar fi fost o luare prea vădită de atitudine şi voia să se mai gîndească puţin ; beţia îi jucase destule feste : îl făcea îngăduitor, liric şi pe urmă nu ştia cum să iasă din încurcătură...
— Ia ascultaţi, zise Cordiş foarte mîndru, şi cu o voce complet schimbată, gîtuită de emoţie, citi :

Excelenţia voastră,
Noi intelectualii romîni şi fruntaşii comunei Lunca vă aducem la cunoştinţă că agitatori comunişti vor să vă reformeze moşia dumneavoastre, din hotarul comunei noastre. Dîndu-ne bine şi de îndată seama de pericolul acestei manevre suptversive care vrea să îndepărteze poporul momindu-l în rîndurile fenedelei vă trimitem îngrijaţi acest mesaj prin săteanul fruntaş Teodor Marchiş zis Picu, om de încredere, care vă va informa şi prin viul său grai.
Trăiască domnia sa domnul Iuliu Maniu
Marele Romîn ! ! !

— E bine, spuse Suslănescu atent, foarte bine. Silvia îşi ştergea o lacrimă ; văzînd-o, Cordiş se răsti :

— Da ce credeai, că-s prost ?

Întrunirea se sparse tîrziu. Suslănescu plecă împreună cu Găvrilă, urmînd ca mai tîrziu, Cordiş şi cumnatul său să vie să prindă scîndura de poarta şcolii, spre stradă.

— Să vă ţin ? întrebă Găvrilă, cînd ieşiră pe poartă.

— Nu, vai de mine, mulţumesc, nu sînt beat, dar fără ochelari nu văd absolut nimic...

— Nu vedem nimic, îi noapte, spuse Găvrilă. Îi noapte foarte mare şi multă.

— Aş vrea să vin pe la dumneata, acasă, spuse Suslănescu într-un elan. Să stăm de vorbă. Îmi pari un om deosebit.

— Vi se pare. Poftiţi cînd vreţi...

— Dumneata ce crezi ? O să izbutească să ia moşia ? întrebă Suslănescu, sigur că e un subiect din care va înţelege mentalitatea omului de lîngă el.

— Poate că da, poate că nu. Tot una-i...

— Cum tot una ? se miră Suslănescu. Pentru el, într-adevăr era tot una.

— Tot una-i, domnule. Iaca, aţi ajuns, noapte bună.

„Va trebui să plec, îşi spuse înfrigurat Suslănescu în timp ce dibuia sub preşul uşii, acolo unde ştia că se află cheia... E imposibil să stau în casa unui om pe poarta căruia se va prinde o tablă infamantă şi eu să ştiu de asta... Nu se poate. Nu pot trăi în infamie... Nu vreau, acum, nu mai vreau"...

Trecu pe vîrful picioarelor prin dormitor. Era un frig teribil, toate geamurile erau sparte şi afară începuse să bată vîntul. Nu se vedea nimic. Se ciocni de un scaun, de masă, se opri cu inima bătînd. Atunci se auzi vocea Emiliei, înecată de lacrimi :

— V-am mai pus o plapomă şi o pătură, domnule profesor. Ne-au spart toate geamurile... ţăranii... în urma „activităţii"... soţului meu...

— O, nu face nimic, doamnă, spuse Suslănescu cu vocea încleioşată. Şi abia în clipa aceea se simţi beat, singur şi nefericit, ca pe vremuri.

4

Emilia dormi greu, cu treziri brusce, nenumărate, ca şi cum cineva ar fi stropit-o cu apă ; în clipele acelea tulburi întinse mîna, din obişnuinţă, spre patul celălalt, pe care-l ştia gol ; dar George era acolo şi gemea în somn uşor, plîngăreţ, ca un copil. Ea nu-şi mai aducea aminte de ziua îngrozitoare care trecuse, cînd în fiecare oră venea cîte o femeie care fusese la tîrg, să-i povestească din vîrful buzelor cum dom' derector se dăduse cu ungurii, cum din pricina lui fuseseră bătuţi luncanii şi omorîţi doi feciori, deoarece-i dusese cu vorba tocmai cînd erau gata să-i spulbere pe şinăndani ; uitase, de oboseală, şi faţa lui străină, împietrită, tăcerea şi tusa semnificativă a bătrînei. Ar fi vrut să-l trezească, să se ghemuiască la pieptul lui, să doarmă mult. O oprea ceva, nu ştia ce, un sentiment nelămurit de teamă. Pe urmă-şi aducea aminte de zgomotul ascuţit al geamurilor care zburaseră în bucăţi pe la unsprezece noaptea, de rîsul lui silit, neomenesc şi adormea din nou scuturată de friguri, gîndindu-se că a doua zi trebuie să fie în clasă foarte devreme, apoi cu o linişte plăcută, tinerească, îşi spunea că mîine e duminică şi poate dormi cît vrea.

Bătrîna o trezi însă foarte devreme şi-i spuse, destul de răutăcioasă :

— Da la porci cine dă ? Da prînzul cine-l face ? Că ne-o trebuit oaspete !... O fost musai să avem în casă pe cineva care să vorbească domneşte !... Şi scoală-te, că o venit poştaşul. Ai carte de la Dănuţ...

Se sculă, încă buimăcită, aruncînd o privire duşmănoasă spre George care dormea cu capul ascuns sub plapumă : răsufla icnit ca şi cînd s-ar fi luptat cu tusea.

— Poate că-i plin de oftică, spuse bătrîna. Poate că ne umple pe toţi.

— Ţine-ţi gura, mamă ! scrîşni Emilia... Cum poţi fi aşa de ticăloasă, doamne, dumnezeule...

— D-apoi eu mă mai gîndesc cînd şi cînd. Alţii, mai tineri, n-au grija asta. Au altele. Hai, că aşteaptă Vasalia Milionului...

În bucătărie, poştaşul, un ţăran vioi la mişcări, dar nu prea în toate minţile, de cînd fusese îngropat cîteva ceasuri într-o tranşee la Dalnik, se repezi înaintea ei, fluturînd scrisoarea şi rîzînd silit.

— Iai, doamnă, curios mi-s ce scrie domnişoru... Nana Ană o zîs că nu ştie unde-i pălinca, altfel mi-ar fi dat.

— Cum nu ştii, mamă ? Îi în bufet... toarnă-i un pahar...

— N-ajung pînă acolo, mîrîi bătrîna. Ori nu vezi că m-am micit ? Pic pe olaltă, se întoarse ea smerită spre Vasalie.

De la primele rînduri, Emilia simţi un nod în gît : scrisul acesta cu litere destul de stîngace, pe o foaie neglijent ruptă din maculator, o separă brutal, pentru o clipă, de tot ce era viaţa ei de cîteva zile încoace ; în fond Dan nu-i spunea nimic, era bine, răcise puţin, unchiul Octavian lipsea aproape tot timpul de acasă... nimicuri spuse cam nepăsător, o vagă imputare : *„De ce nu-mi scrieţi, nici tu nici tata, mi-ar face bine cîteva rînduri de acasă“*, şi toate astea o ruşinară, ca şi cînd copilul ar fi ghicit motivul intim pentru care, cîteva zile, nu se gîndise la el.

— Ar trebui să-i trimit ceva bani lui Dănuţ, spuse fără voia ei, pentru că simţea că mamă-sa aşteaptă ceva.

— Pe semne n-ai vreme să-i trimiţi, Milie scumpă, surîse bătrîna. Ori poate am sărăcit şi eu nu ştiu... Mai am eu neşte bani, dacă ai trebuinţă... Tu auzi ce zice Vasalia ? Că Mitru Moţului s-o dus asară şi s-o pus primar, singur... Şi auzi ce zic oamenii din sat ? Că Todorăscu l-o aţîţat, să-şi bată joc de sat. Aşa se laudă Mitru... No, mărire ţie, doamne, că are satu primar desculţ şi zdremţăros şi cuminte. Mi-mi pare bine.

Emilia făcu ochi mari spre Vasalie. („Ai, că mîndră eşti“, se gîndi acesta tulburat. Prin capotul descheiat îi

vedea gîtul alb, plin. Se înciudă : uite că a uitat de pălinca aceea... de bună samă, domni,'tă-i Iorga... și mîncă dimineața ouă...)

— Ce spun țăranii, Vasalie ?

— Multe, doamnă... Eu mi-s prost din război... Acuma, nu că mie nu-mi pasă, dumnezeu să-i dea sănătate lui dom' derector, că dacă se dă pămînt și eu capăt, că-s învălit, da oamenii, știți... știi dumneata, le umblă gurile, cum că n-ar fi trebuit să-i dea dom' derector pe mîna ungurilor. Unii zic cheară că vreu... să mă ierți doamnă... că vreu să-l bată !

— Să-i ia dracu, tîmpiți și idioți ! izbucni Emilia. Înțelegi ? Idioți ! Și să îndrăznească, numai, că-i înfundă în pușcărie ! Douăzeci de ani am muncit aici, le-am crescut mucoșii, asta-i răsplata ? Bărbatu meu știe ce face !

— Așa zic și eu, doamne ține-l. N-aveți oare cumva un cleşte, doamnă ?

— De ce ?

— Că... nu te mînia, da știi, or pus pe poartă o tablă cu voarbe de rușine, urîte. Și-i bătută cu cuie din două părți, că eu probălii s-o scot și mi-am rupt unghiile... Și-i duminecă, și vede toată lumea... Veni lîngă Emilia și-i șopti la ureche : Cordiș s-o lăudat că el o pus-o... Cu Găvrila Ursului, pocăitul... Și, doamnă, dumneata știi : se dă pămînt ? Ori îs numa minciuni ? Dar Emilia nu-l ascultă. Se repezi în dormitor, smulse plapoma de pe George și începu să-l scuture sălbatic, cu ură. El deschise ochii mirați, cîrpiți de somn.

— Ce vrei ? strigă Emilia cît putu de tare, fără să-i pese că din odaia cealaltă o aude Suslănescu. Pentru numele lui Dumnezeu, ce vrei ? Să nu mai putem ieși din casă ? Să trebuiască să ne mutăm de aici ? În clipa următoare o podidi plînsul, dar nu din pricina încordării, ci pentru că fața lui era atît de îmbătrînită, ca și cum peste noapte ceva s-ar fi surpat în el. Era fața lui de totdeauna și totuși n-o recunoștea și, ca de fiecare dată cînd îl privea, îi era milă și era și furioasă pe el că s-a schimbat într-atîta, undeva, departe de ea, în împrejurări necunoscute.

— Vino să vezi, sughiță. Vino afară, ți-au pus pe poartă o tablă, te fac de rîsul satului... Își șterse ochii cu mișcări apăsate, își scutură umerii : Trebuie neapărat să-l dai în judecată pe Cordiș, ticălosul dracului ! Atunci George începu să rîdă și ochii i se umplură din nou de lacrimi ; cînd rîdea, își dezvelea dinții albi, puternici și cam mari, stălucitori pe fața lui întunecată, bătută de vînt, și Emilia simțea că orice ar face, va fi totdeauna alături de el, va suferi pentru el, chiar dacă nu-i va da dreptate, chiar dacă ar ucide.

— Hai s-o scoatem de acolo, spuse George, mereu liniștit. Așa-i lupta politică.

— Și de ce trebuie politică ? Dan ne scrie că-l neglijăm, că așteaptă un rînd de la noi... Spune, n-ar fi mai bine să te repezi, să vezi ce face ?...

— Nu pot acum, spuse el după o pauză, în timp ce se îmbrăca. Ea se uita pe geamul spart, afară (era o dimineață încă cenușie, dar undeva soarele se zbătea și mai tîrziu trebuia să fie frumos) și nu-i putu vedea chipul în clipa aceea : s-ar fi speriat de neliniștea și deznădejdea cu care o privea, de expresia de rugăminte mută pe care nu i-o văzuse niciodată.

Ieșiră amîndoi afară, în stradă, unde Vasalie se trudea, înjurînd, să scoată scîndura prinsă pe poartă cu cîteva zeci de cuie.

Clopotul începu să tragă de liturghie și grupuri, grupuri, treceau prin fața școlii, se uitau, citeau și plecau șușotind. Cîțiva nu-l salutară pe George și chiar acei care-și scoaseră pălăria o făceau sfios, uitîndu-se în jur, ca să nu-i vadă cineva.

— Să aveți grijă dom'derector, spuse Vasalie, că vreu să vă bată. El tresări, o singură clipă, apoi ochii îi străluciră mînios și încercă să surîdă. Emilia veni lîngă el, se lipi de umărul lui, pe nesimțite.

În sfîrșit scîndura fu scoasă și Vasalie le-o întinse surîzînd.

— O puneți pe foc. Tot îi de folos.

— Vasalie, spuse George, să fii azi la primărie, că o

să anunţi împărţirea moşiei... Să te duci pînă la Sofron, să-i spui să fie şi el...

— Sofron nu mai îi primar, spuse Vasalie şi-i povesti pe larg cum venise Mitru azi noapte, îl scosese din post şi-l gonise pe Gociman din sat. Mai adăugă că oamenii, adică Găvrila Ursului, Cloambeş, Picu, Marcu Petrii Simii şi alţii îs foarte supăraţi şi cred că dom'derector îi de vină.

George rîse cu hohote, dar Emilia simţi că foarte fals. Cînd îl pofti la dejun, el spuse că n-are vreme şi plecă grăbit spre biserică.

Prostia lui Mitru îl scosese din fire : era singurul lucru, după părerea lui, care nu trebuia făcut acum, după nenorocirea din tîrg. Mergea grăbit, nu saluta, nu băga de seamă şuşotelile oamenilor în urma lui. În faţa bisericii era un grup de flăcăi care nu-i dădură bineţe şi, cînd se îndepărtă puţin, auzi un strigăt ascuţit, rău :

— Ciunguu ! Vîndutuu...

Fu cît pe ce să se oprească, să se întoarcă, dar se stăpîni. N-avea nici un rost. Îl copleşi, totuşi, senzaţia că greşise undeva. Satul, deasupra căruia strălucea soarele cu dinţi, luminîndu-l rece, i se părea străin şi ostil ; îi era foame, se simţea neodihnit şi nu ştia ce vrea să facă. Se gîndise că va sta de vorbă cu Găvrila Ursului pe care-l preţuia, îi va explica ce înseamnă vremurile care vin, îl va ruga să fie primar, pentru ca activitatea democratică în sat să înceapă oarecum sub pavăza acestui nume respectat de toţi, chiar de cei care nu-l iubeau, sau îl invidiau. Ştia că o să aibă de furcă mult cu Mitru, dar nu-şi închipuise că acesta i-o va lua înainte şi lucrul se întîmplase de două ori... Şi mai erau în el, ca un spin, cuvintele lui Mitru de atunci, de la culesul porumbului ; se silise să nu se gîndească niciodată la ele, dar nu era vorba atît de cuvinte cît de realitatea dură din dosul lor : el avea pămînt, Mitru era argatul lui. Pentru toţi oamenii, acesta era adevărul. Sinceritatea lui n-avea ce căuta aici ; poate nici nu era vorba de sinceritate, ci de dumnezeu ştie ce deranjament al unei ordini, pe care şi-o distrusese în el dar care, pentru alţii, continua să

existe, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Era adevărul lor, adevărul altora... necruţător şi parţial.

Mergînd ca un automat îşi spuse că nu trebuie să se gîndească, nici acum nici altă dată, la greutăţile şi piedicile ce se vor ridica în calea comunicării adevărului lui. Acest adevăr era — şi asta o ştia, aşa cum ştia că trăieşte — adevărul unei întregi epoci care va veni. Nu trebuia să se întrebe dacă *el* era pregătit sau demn ca să-l comunice tuturor celor pe care-i iubea, sau nu. Avea un singur drum şi, în afară de asta, nimic nu mai era posibil. Şi, undeva, în această împletitură, pe care din 43 nimic nu reuşise s-o spargă, nici mizeria, nici războiul, nici prezenţa zilnică a morţii, se zbătea ceva care i se opunea, de care se temea : neputinţa de a-i face pe cei apropiaţi să-l înţeleagă, pe Emilia în primul rînd. Între ei totul se petrecuse, de la înapoierea lui, altfel decît dorise ; viaţa zilnică, nopţile, discuţiile, totul, nu angajau decît o parte din el. Ar fi vrut să-i poată spune tot, dar îl oprea un fel de pudoare şi, în fond, se temea de Emilia, mai ales acum, infirm.

În clipa aceasta ar fi vrut să fie singur, undeva în pădure, oriunde, dar nu singur în mijlocul satului, în drum spre casa lui Mitru unde nu ştia ce vrea să facă, printre grupurile de ţărani care se duceau la biserică şi nu-l salutau.

Poarta casei lui Mitru era larg deschisă şi primul om pe care-l văzu fu Ardeleanu. Gol pînă la brîu, se spăla în jgheabul fîntînii, ţipînd de plăcere ; cînd îl văzu începu să rîdă cu faţa udă şi strigă :

— Hei, domnule primar ! Ai oaspeţi !

— Vin îndată, se auzi din grajd vocea lui Mitru. Ardeleanu începu să se şteargă cu cămaşa, o îmbrăcă şi veni spre George, sprinten, cu mîna întinsă :

— Ai auzit şi dumneata de isprava „primarului“ ? Eu am stat la crîşmă pînă tîrziu şi pe urmă am dormit aici, în grajd. Mitru apăru în prag şi, cînd îl văzu pe George, schimbă feţe, feţe.

— Mă făcui primar, vai de capul meu, spuse vesel, dar se vedea că se preface.

— Am stat de vorbă pînă tîrziu, spre dimineață, zise Ardeleanu, vorbind repede, poate ca să nu-i dea timp lui George să spună ceva. Bineînțeles, din punct de vedere politic, a fost o prostie...

— Mă pricep eu în politică ? făcu Mitru bosumflat. Nu mă pricep... Dar dacă am văzut că acum poți arunca afară pe domni, ca pe pretor, ce-am zis ?

— ...o greșeală, urmă Ardeleanu nebăgîndu-l voit în seamă. Oricum, Sofron nu putea rămîne, asta e destul de limpede. Prea e legat de toți reacționarii din sat și... în sfîrșit... Va trebui să vorbim cu Găvrila Ursului, să ducem muncă de lămurire, cum se zice.

— D-apoi văd că tot bogătoii îs la preț, spuse Mitru, acru, noi sîntem buni de...

— Nu-i vorba de asta, spuse George, îmblînzit. E vorba de sat...

Din grajd ieșiră atunci Gligor a Hahăului și Pavăl Bitușea, îmbrăcați de duminică.

— Am făcut un fel de ședință, explică Ardeleanu. Am organizat într-un fel celula de partid. George se gîndi : „Fără mine" și începu să se chinuie cu aprinsul unei țigări. Se simți obosit de toate și-l privi pe Ardeleanu cu ostilitate. Dar acesta, fie că nu observase, fie că nu voia să arate, continuă :

— Ne gîndeam să mergem la dumneata... Azi nu e școală, așa că am fi putut ține acolo ședința de înființare...

— Poftiți...

— Poate după masă. Acum Mitru trebuie să meargă la biserică...

— Unde ? se minună George.

— La biserică, se strîmbă Mitru, așa zice dumnealui...

— Știți, despre înființarea celulei se va auzi mîine, de bună seamă... E bine ca lumea să vadă că asta nu înseamnă ce cred reacționarii...

— Da cum drac' să mă duc ? se răsti Mitru. Așa, în zdrențe ? Să rîdă de mine și mai tare ?

— Dacă-ţi dau eu hainele mele, ajungi de pomina lumii, vorbi gros Gligor... Că şi ieri, parcă erai bohoţ.

— Floriţă! strigă Mitru pe neaşteptate. Floriţă! Ia vină afară, să te vadă dom' derector cum eşti!... Din grajd, nimic. N-auzi?

— Mi-i ruşine, se auzi dinăuntru. Mi-s ca o...

— Vină afară, să nu te scot eu...

George trebui să-şi adune toate puterile ca să-şi stăpînească rîsul. Floriţa purta rochia neagră pe care i-o furase Mitru din tîrg şi nu ştia cum s-o tragă şi s-o întindă ca s-o aşeze mai bine pe ea; stătu o singură clipă în prag apoi fugi înăuntru.

— Păi, vino la mine, să-ţi dau un costum, zîmbi George. Mitru îl privi lung, bănuitor, apoi se uită la Ardeleanu, care dădu din cap:

— E bine aşa... dom' primar...

— De mine să nu-ţi baţi joc! se înfurie atunci Mitru, că întorc foaia, să ştii, tovarăşe...

Dar Ardeleanu veni lîngă el şi-l strînse în braţe.

— Nu-mi bat, de unde ai scos-o? Eu niciodată nu-mi bat joc de nimeni...

— Atunci îi bine, zise Mitru, încă înorat. Ş-apoi, dom' derector, îţi face bine şi mi li-ţi scădea din grîul de la vară.

George roşi imperceptibil şi dădu din cap. Ardeleanu îi făcu semn cu ochiul şi o clipă George îl invidie. Era o siguranţă în ceea ce făcea, în mişcările lui, şi ar fi vrut să ştie de unde venea... Poate va afla mai tîrziu, cînd se vor cunoaşte mai bine.

Gligor şi Pavăl porniră spre biserică, iar George, Ardeleanu şi Mitru spre şcoală. Mitru păşea îmbufnat şi George se întrebă curios, ce se putuse petrece în noaptea asta între el şi mecanic. Era bine că Ardeleanu venise în sat: se ştia descurca mai bine în chestiunile practice, care lui îi scăpau. Ideea asta cu mersul la biserică era foarte bună şi nu i-ar fi trecut niciodată prin minte. Comuniştii trebuiau să-şi cîştige respectul satului, treptat, pînă cînd vor deveni inima lui, şi asta fără să jignească pe nimeni. Acasă, Emilia nu spuse

nimic cînd auzi că George vrea să-i dea un costum lui Mitru; scoase din dulap o haină neagră cu dungi, foarte mîncată de molii, pantalonul, vesta şi le întinse pe pat, aruncînd o singură privire dispreţuitoare lui Mitru, care se uita la lucruri ruşinat...

— Cred că-ţi vin bine, spuse George, avem cam aceeaşi înălţime...

— Da de unde, murmură Mitru... Dumneavoastră aveţi multă învăţătură. Cuvintele acestea îi făcură pe toţi să rîdă cu hohote, numai Suslănescu tăcea stînjenit şi nu îndrăznea să-şi bea cafeaua cu lapte (se prinsese pieliţă deasupra şi asta-i producea o greaţă teribilă). Îi promisese lui Cordiş că va merge la biserică să-l audă cum cîntă; era şi curios să vadă oamenii, să ştie ce înseamnă misticismul satului. Pe urmă îl aştepta un lucru greu, la care se gîndise toată noaptea, tremurînd de frig: nu voia să mai stea la Teodorescu şi habar n-avea cum trebuia să anunţe asta fără s-o jignească pe doamna, care fusese atît de amabilă cu el. Îl enerva şi faptul că dă atenţie unui lucru atît de mărunt; în realitate ei trebuiau să fie bucuroşi că scapă de un intrus; nu voiseră să primească un ban pentru chirie şi hrană. Era hotărît să se achite dar nu ştia cum s-o facă.

Mitru se duse în fundul curţii să se îmbrace şi, cînd apăru, păşea cu stîngăcie, de parcă ar fi fost îmbrăcat în tinichea.

— Barem de mi-aş fi luat bocancii, mormăi, privindu-şi picioarele goale. Cum mă duc pînă acasă, aşa?

— Cum ai venit, spuse Ardeleanu.

Din colţul ei, bătrîna asculta totul, fierbînd de ciudă. Uite, cui îşi împrăştie Teodorescu hainele cele bune... Ţistuia, se foia pe scăunel, tuşea, aşteptînd s-o întrebe cineva ce are, să le arunce cîteva vorbe de să n-o uite cît or trăi.

Mitru plecă înainte, apoi Emilia cu Suslănescu. Acesta încercă să înceapă o conversaţie, dar era foarte intimidat; îi venea s-o ia la fugă, să înjure de ciudă. „De m-aş vedea scăpat odată de ei, de ciudăţeniile lor...

La Cordiş totul e mai simplu : o să mîncăm mai prost, dar o să fim piliţi tot timpul, aşa că n-o să-mi mai dau seama. Atîta ar trebui, să mă îmbolnăvesc de stomac în văgăuna asta." Emilia era foarte frumoasă în rochia albastră, cu guler şi mîneci albe. „E mai bine, oricum, să plec... Atîta mi-ar mai trebui, să reeditez aici istoria cu Mimi Velceanu — şi n-ar fi de mirare. Sînt un bărbat tînăr, am necesităţi..." Se suprinse deodată foarte fericit : „Judec simplu, omeneşte, am probleme omeneşti." Asta-l făcu aproape îndrăzneţ. Se lipi uşor, ca din întîmplare, de Emilia : ea era cu ceva mai înaltă decît el, avea braţul tare şi sub rochie i se ghicea genunchiul rotund, plin ; asta-i sugeră, el nu ştia de ce, ideea unei maternităţi splendide, umilitoare pentru el, într-un mod senzual. „Are ochi splendizi, ca de căprioară, şi cearcănele uşor albăstrii, pe pielea fără riduri... Oare... în timpul războiului l-o fi înşelat pe Teodorescu ? Oare ce-ar face el dacă ar şti ? Trebuie să fie groaznic ca o femeie care strigă toată după viaţă să trăiască lîngă un om de neînţeles !"

— Domnul Teodorescu e un om minunat, spuse, cu subînţelesuri. Sînt atît de fericit că l-am cunoscut.... Ea îl privi recunoscătoare şi-l strînse uşor de mînă.

— A suferit mult, şopti, dar nu vrea să vorbească despre asta... Nu v-a spus nimic ?...

— Niciodată, doamnă, şi-mi pare rău... V-aş fi... povestit totul...

În faţa bisericii, grupurile de flăcăi şi fete se dădură la o parte din faţa lor. De ce devenise Emilia aşa de palidă, pe neaşteptate ?

— Dumneavoastră intraţi pe acolo, spuse ea lui Suslănescu. Eu am scaunul meu, împreună cu femeile...

— Sărut mîinile, doamnă...

Intrînd, îl izbi mirosul insuportabil al unei mulţimi asudate, al fumului de tămîie de proastă calitate care atîrna peste tot în falduri albăstrii şi pişcăcioase, vocea nazală a lui Cordiş ; acesta, văzîndu-l, îi făcu un semn exagerat, fără să se oprească din urlete şi-l pofti lîngă el în strană unde mai cîntau, scîrţîind, cîţiva moşnegi

care-i făcură loc dînd din cap cu demnitate, distanți. Îndată ce se așeză, buimăcit de strigătele lor sălbatice, care păreau să le producă un fel de extaz religios, căută spre pronaos, unde erau femeile și de unde una cînta subțire, tărăgănat, singuratică, pierzînd măsura ; Emilia era în față, cu coatele rezemate de balustrada de lemn ; prin fumul de tămîie și aburul respirațiilor încărcate, fața ei i se păru depărtată, ireală și se simți cuprins de regret, fără nici un motiv. N-o cunoștea, n-avea s-o cunoască niciodată și, probabil, chiar dacă ar ajunge aici, ar fi dezamăgit, știind precis că nu era așa și că în viața lui nu va intra niciodată nici o femeie care ar fi putut s-o schimbe ; din această singurătate infirmă, se putea, cu timpul, făuri și un motiv de orgoliu, cu condiția să poată realiza altceva, pe un plan oarecare, fie și subiectiv. Încercă să nu se mai gîndească la toate acestea, deși îi făceau bine. Se simțea exact ca după o boală în urma căreia începi să redescoperi, cu o voluptate de care nu te-ai fi crezut capabil, sunete, culori și idei.

Cordiș, pe care venirea lui îl emulase, zbiera din răsputeri cu vinele gîtului umflate, într-un fel de duel cu cealaltă strană, de unde Grozuța, cantorul oficial, îl privea cu dispreț ; îl lăsa să cînte două trei răspunsuri, apoi intervenea el, cu o voce răsunătoare, trezind un murmur de admirație în rîndul cucernicilor ascultători. Și, cu toate că slujba era destul de sălbatică, Suslănescu se simți emoționat. De-a lungul pereților, în scaunele de ctitor, vedea figuri splendide : bătrîni cu mustăți lungi albe, cu chelii auguste, oameni în floarea vîrstei, plini de importanță, ascultînd cu ochii întredeschiși și probabil gîndindu-se la treburile lor. I se refăcu în minte imaginea aceea rotundă, plină de vigoare, a lumii sătești pe care o simțise în tîrg ; aici era cealaltă față, forța obscură și tenace a tradiției. Și, cum i se întîmpla de obicei în fața unui detaliu istoric, în fața căruia rămînea ceasuri întregi să-l contemple, opac la tot ce se întîmpla în jurul lui, înconjurîndu-se cu fantome uluitor de precise, se intui țăran, trăind viața

aceasta de o simplitate perfectă, dorind o clipă, arzător, să fie ca ei, să poată iubi și urî ca ei, să tremure aparent fatalist, de grija recoltei, să-și urmărească copiii crescînd nu cu pasiunea absolută și devoratoare cu care și-ar fi iubit el copiii, ci cu încrederea inconștientă a acestor oameni ; la fel cum vedeau ei crescînd arborii, grîul sau zăpezile. Accepta bucuros măruntul reziduu idilic pe care-l simțea, străin totuși, în această imagine ; era convins că are dreptate, că e o crimă să introduci aici noțiuni străine, valori etice pe care, eventual, oamenii aceștia le-ar putea accepta, dar nu și le-ar putea integra niciodată. „Oamenii aceștia trăiesc, așa cum vin la biserică, dintr-o obligație mai tare decît ei, exterioară lor ; ce pui în loc dacă o distrugi ? Conștiința existenței ?"

Părintele Dobridor Ioja era tulburat ; cînta mai pe nas decît de obicei, se încurca în fața altarului, rămînea pe gînduri, uitînd să dea răspunsurile și în clipele acelea biserica se umplea de tusea nestînjenită a oamenilor. Într-o astfel de tăcere, ușa grea de stejar, îmbrăcată în tinichea roșiatică, scîrțîi supărător și Mitru intră bocănind pe lespezi. Purta costumul negru cu dungi al lui George dar, potrivit obiceiului locului, își legase în față un șorț negru, lung ; obrazul subțire era ras proaspăt, brăzdat de zgîrieturi vișinii. Păși cu capul sus, își făcu loc printre țărani și ajunse lîngă Gligor a Hahăului și Pavăl Bitușea. Părintele tocmai binecuvînta și cînd îl văzu roși tot și se bîlbîi : era totuși prea mare nerușinare să te arăți în fața oamenilor, după ce-ai făcut. „Nerușinarea" asta prevestea însă multe lucruri neliniștitoare și părintele își întoarse ochii de la el. În partea rezervată femeilor era același murmur, dar întretăiat de rîsete și chicoteli. Nevasta lui Mitru, în rochia neagră, părea o cioară printre femeile care purtau douăsprezece fuste albe și rochii grele de brocart, salbe de aur și argint și cizme roșii cu toc înalt, subțire. Pierdută, Florița își acoperi fața cu palmele, prefăcîndu-se că se roagă.

Așteptînd să vină momentul predicii, părintele Ioja avea îndoieli; se pregătise să fie fără milă, să-l rușineze pe Teodorescu pînă la fața pămîntului, să-l facă să nu mai aibă curajul de a apărea în fața satului; deși înainte de război se văzuseră aproape în fiecare zi, nu-l putuse suferi niciodată (abia acum își dădea seama). Directorul nu lăsase niciodată după el, îl contrazicea cu un aer de superioritate liniștită și culmea era că nu găsea niciodată nimic să-i răspundă și n-avea curajul să provoace un scandal. Odată, cînd venise vorba de domnia-sa domnul Maniu, a spus, nu-și mai aducea precis aminte, „hodorog bătrîn" sau „șobolan politic", ceva în genul acesta... și acum ațîță pe oameni să-și împartă moșia... asta ca să discrediteze pe marele romîn de la Zerind... Da de ce nu-și împarte pămîntul lui, că a adunat destul?

În sfîrșit, Grozuța începu, foarte sus, priceazna: „Să mi se lipească limba mea de gîtlejul meu"... Popa Ioja era foarte emoționat, numai dacă nu s-ar bîlbîi! A, da și sabia... Așa trebuia să vorbească! Cu crucea într-o mînă și cu sabia în cealaltă. (De sabie-i făcuse rost Cordiș de la socru-său, care fusese husar: era un fel de satîr ruginit, dar totuși sabie.)

Cînd apăru așa, în fața altarului, toată lumea încremeni. Lui Suslănescu îi veni să pufnească în rîs: Ioja era mic, gras, roșu, cu o chelie ciudată, într-o parte, ca o calotă albă.

Părintele ridică sus de tot și crucea și sabia și strigă:

— Cine scoate sabia, de sabie va pieri! De sabia cea fără de greș a domnului! Iubiții mei fii sufletești! Vremurile cele mai grele sînt deasupra noastră, cînd Satana încearcă să dezbine frate de frate, neam de neam, căci mai ales între frații din sînul aceluiași neam încearcă să vîre discordia. Asta-i face plăcere mare!

Vorbi mult despre suferințele neamului romînesc; vandalii, goții, gepizii, avarii, pecenegii, cumanii, ungurii, tătarii și turcii s-au năpustit asupra lui, ca niște crocodili. Pe urmă aminti de patimile domnului, care în decursul vieții lui pămîntești spusese nu o dată: „Dați cezarului

ce este al cezarului şi lui dumnezeu ce este al lui dumnezeu. Asta înseamnă că, precum în ceruri aşa şi pre pămînt, dumnezeu a lăsat o rînduială anume, ca după ea să trăiască şi să moară oile sale, adică oamenii. Căci aşa cum a regulat mersul stelelor şi al soarelui, să nu se ciocnească unele de altele şi să piară lumea, tot aşa a rînduit între oameni cinuri şi stări deosebite. Dar, în marea sa milă, a dat voie fiecăruia să ajungă cît de sus, primar, prefect, rege, prin muncă şi viaţă cinstită".

Aici se opri şi roti priviri scăpărătoare. Cloambeş care stătea chiar în faţa lui, îşi făcu cruce.

— Dar iată, strigă popa Ioja, că duhul neorînduielii celei diavoleşti şi-a făcut loc printre oameni, de pe urma războaielor. Nu prin muncă şi cinste vor să se îmbogăţească unii, ci prin jaf şi hoţie!... Prin vînzare de ţarăăă!

În fund, o babă începu să se vaiete:

— Tulvai, doamne, tulvai, doamne, tulvai, doamne...

— Taci! strigă părintele.

Uşa bisericii se deschise şi doamna preoteasă Arina apăru, cu şorţul alb prins dinainte, ştergîndu-şi mîinile albe de făină în poală. (Cineva fugise după ea — locuiau alături, în casa parohială — şi-i spusese să vină degrabă că părintele vorbeşte aşa de frumos, că plîng şi praporii din biserică.)

Înfierbîntat şi mai mult, părintele îşi dădu drumul: aminti de cumplita nenorocire din tîrg, descrise pe larg trădarea unuia, pe care deocamdată nu voia să-l numească.

— Momeli! Momeli! Mincinoase! Eu nu le cred: să se ridice dintre noi un om care l-am iubit şi să ne vîndă? Da, nu vă uitaţi la mine! De Teodorescu vorbesc, de directorul şcolii!

În clipa aceea nu se mai auzi nici o răsuflare. Încremenit, Suslănescu rămase cu ochii pironiţi pe faţa albă ca hîrtia a Emiliei. Buzele îşi pierduseră orice culoare, iar mîinile-i atîrnau peste balustradă, inerte.

— Nouă nu ne trebuieşte comunism! Cui îi trebuieşte, ducă-se acolo, unde ştim toţi! Acolo, da! La

cazan, la ceaică... Deie-şi muierile şi fetele poftelor celor vînduţi iadului. Dar nu aici ! Asta vrea Teodorescu ! De ce-o venit atunci ? De ce n-o rămas ?...

În focul cuvîntării ochii i se împăienjeniseră de lacrimi, apoi lacrimile începură să-i curgă pe faţa grasă, ceea ce, văzînd, cîteva muieri începură să bocească. Deodată, pe popa Ioja îl izbi ca un pumn figura lui Mitru. Acesta păşise în faţă de tot, la doi paşi şi se uita la el, direct, fără să clipească, palid ca varul.

— Şi tu, strigă popa şi tu, Mitru Moţ ! În loc să munceşti şi să fii smerit, aşa cum se cuvine stării tale, te-ai pus primar ! Hahaha ! Doamne, iartă-mă că mă uit de mine în faţa altarului ! Da ce sîntem noi ? Turmă de animale necuvîntătoare, să ne fii tu în frunte ?... Şi voi ! întinse el degetul către ţărani. Voi, da ! Voi ! Rîvniţi la bunul altuia ? Şi la al cui bun rîvniţi, mă rog ? La al acelui om, care în vremea stăpînirii hapsburgului s-a luptat pentru voi, pentru noi, a stat în temniţele cele mai întunecate din Pesta şi l-au mîncat şobolanii ? Pe moşia domnului Papp de Zerind, acela care acuma cînd asupra noastră se învălmăşesc norii, se luptă pentru noi ? Nu vă daţi seama că sînt şi dintre aceia care umblă să vă cumpere cu o bucată de pămînt, ca mai la urmă să ia tot, să vă ducă la sapă de lemn, la ceaică şi la cazan ? Nu vă daţi seama ?

— Da nici de foame nu-i bine să rabzi ! răsună atunci, uluitor de limpede, de subţire, glasul lui Mitru.

Descumpănit de tot, părintele se uită la el, cu sabia în mînă.

Preoteasa, care pînă atunci plînsese cu hohote, mînjindu-şi toată faţa cu făină, se îndreptă şi ea, uluită.

— Nu-i bine să rabzi de foame, domnule părinte, urmă Mitru tot aşa — şi-şi făcu cruce.

În clipa următoare biserica începu să murmure. Cloambeş spuse, destul de tare : „Ruşine !“ dar Mitru se întoarse încet şi-l privi în albul ochilor, silindu-l să-şi coboare privirile. Emilia plîngea cu capul culcat pe braţe ; în jurul ei femeile se dăduseră la o parte şi

o priveau tăcute, cu o expresie din care nu se putea înţelege nimic.

Tăcerea se prelungi, nefirească, nedumerită.

Cineva ieşi din biserică, lăsînd uşa deschisă : pătrunse înăuntru lumina crudă de afară, apoi, îndată, un vuiet ca de mulţime, punctat de sunetul tobei, bătută cu sălbăticie. Şi se auzi vocea răguşită a Vasaliei Milionului :

— Se aduce la cunoştinţăăă !... Toţi foştii soldaţi ! Adică catanele !... Şi văduvele !... De pe urma acestui rezbel !... Să vie mîne ! La şcoală !... La comisie ! Să se scrie !... Că se dă pămînt ! La oameni ! Trăiască ! Domnul doptor Pătru Groza ! Mai bătu o dată, scurt, semn că isprăvise. În biserică, mai ales în fund, oamenii îşi dădeau coate, se foiau, destul de stînjeniţi ; ar fi vrut să iasă afară, dar nu îndrăzneau. Şi era tăcere ; popa Ioja se pierduse cu totul ; se auzea numai plînsul înăbuşit al Emiliei, prăbuşită peste balustradă. Ce-am făcut ? se gîndi popa Ioja încremenit. Pălise ; hohotele Emiliei îi spulberară într-o clipă beţia pe care o simţise în timpul predicii. Nu era un om rău, mai mult vanitos şi impulsiv şi foarte impresionabil ; predica era şi urmarea unei socoteli : dacă ies ţărăniştii în alegeri poate să-l facă protopop, în vreo plasă ; după aproape treizeci de ani de popie, merita brîul roşu şi celelalte distincţii, leafă mare, pămînt, consideraţie.

Cîntă cu o voce nesigură : Amiiin ! şi se întoarse să intre în altar, tîrînd sabia după el. În tăcerea şi mai adîncă ce urmă, (toţi îi văzuseră stînjeneala) se auzi foarte limpede o şoaptă de femeie.

— Lăsaţi, doamnă, hai să merem acasă... Ne putem face pocăiţi, dacă nu le place de noi...

Era Floriţa Moţ, care se apropiase de Emilia şi o mîngîia sfios pe spatele încovoiat. Mitru o auzi şi, fără să ştie de ce, ochii i se umplură de lacrimi. Păşi în mijlocul bisericii, pe covorul roşu, ros şi-şi făcu cruce :

— În numele tatălui, al fiului şi al sfîntului duh ! Apoi, încet : Haideţi Gligore şi Pavăle... Şi ieşiră toţi trei pe vîrful picioarelor, urmăriţi de ochi invidioşi.

Emilia se oprise în curtea bisericii ; îşi ştergea ochii şi încerca să se stăpînească, dar nu putea ; nu era numai ruşinea, ci un sentiment dureros de neputinţă, de furie ; în clipa aceasta ar fi fost în stare să-i scoată ochii lui Ioja. Floriţa, lăcrămînd, o mîngîia mereu pe braţ, dar nu ştia ce să-i spună. Oprită la cîţiva paşi, lîngă portiţa de fier forjat grosolan, doamna Arina, preoteasa, o privea cu lăcomie. N-o putuse suferi niciodată, pentru că era mai frumoasă, pentru că se îmbrăca mai bine, pentru că oamenii din sat îl credeau mai bogat pe director, decît pe ei (ceea ce nu era adevărat : familia Ioja avea cîteva case la Arad, erau părtaşi la o prăvălie de coloniale, dar nu spuneau nimănui un cuvînt, *să nu se ştie,* umblau prost îmbrăcaţi, se plîngeau că sănătatea doamnei costă mulţi bani, că n-au noroc, că pe ei îi fură ţăranii la recoltă, deoarece n-au *tupeu* să-i „inspecteze“). Faţă de George avea a admiraţie secretă şi tulburătoare, pe care şi-o mărturisea sie-şi, rareori, cu mari reticenţe, mai ales noaptea, cînd avea insomnie din pricina sforăiturilor lui Dobridor. Cu Emilia se certase rău de cîteva ori ; fusese chiar un an în care timp nu-şi vorbiseră dar, cum se vedeau fără voie, în fiecare zi, de cîteva ori, se împăcaseră.

Ridicînd ochii, Emilia o văzu : preoteasa se rezemase de gard, smerită, cu ştergarul în mînă.

— De ce ? suspină Emilia. De ce ? Doamnei Arina îi veniră lacrimile în ochi (era bolnăvicios de sensibilă, din pricina tiroidei ; nu putea vedea pe cineva plîngînd, că i se făcea rău) şi, pe neaşteptate, începu să strige cu voce spartă, nefirească.

— Tu să faci bine şi să nu mă întrebi ! Auzi ? Că-ţi smulg şi părul din cap ! Vreţi să ne daţi pe mîna comuniştilor, să ne ţîpaţi din sat afară ? Da cîtă vreme ai să te crezi cea mai mare ? De ce ? De aia, iaca, na ! Să ştiţi şi voi cine-i acela un preot şi să nu vă mai bateţi joc de noi, că nu sîntem mai prejos decît voi !

Mitru ajunse şi el acolo ; o privi mirat pe preoteasa care striga, cu spumă subţire la colţul buzelor. Întinse

mîna spre ea, ca şi cum ar fi vrut s-o pipăie şi spuse grijuliu :

— Tulvai doamne, doamnă, ai grijă să nu te lovească frasu ! În clipa aceea faţa lui era atît de copilărească, încît Emilia zîmbi fără voie. Mitru mai clătină din cap de cîteva ori, în faţa preotesei căreia-i pierise vocea, apoi spuse : Haideţi să mergem, doamnă. Asta nu-i biserică, e casă de bolunzi.

Păşiră tăcuţi pe şoseaua prăfuită ; Floriţa mergea în urmă, cu paşi mici, neobişnuită cu rochia prea strîmtă. Îndată ce se depărtară puţin de biserică, le ieşiră în cale cîteva femei. Emilia le cunoştea pe toate, văduve muritoare de foame, de la marginea satului. Se agăţară de ea, voiră să-i sărute mîinile ; vorbeau fără şir, ţipau.

— Doamne, ţine-l pe dom' derector ! Că-i om bun, ajute-l maica precista, doamnă ! Că s-o gîndit la noi...

— Vai de mine, spuse Emilia aspră. Da ce sînteţi voi, ţigani ? El o făcut ce-i datoria lui !

— Doamne alduieşte-l şi pe pruncii lui ! Şi pe mama lui ! Şi pe dumneavoastră...

Se ţinură după ea, ceea ce izbuti s-o enerveze. „Bine am ajuns, dacă vom fi preţuiţi de urmele satului, iar ceilalţi o să ne întoarcă spatele..."

Grăbi pasul, să ajungă odată acasă, să se poată gîndi. Dar, la fîntîna arteziană, îi tăie calea Catiţa Ţuricului, moaşa, o văduvă uriaşă, cu faţa cît o pîine şi nasul turtit ; avea gura cea mai ascuţită din tot satul ; fusese vreo cincisprezece ani bucătăreasă la Bucureşti şi vorbea cu „radicale" spre uimirea plină de admiraţie a bărbaţilor. Catiţa îi scutură mîna cu putere, apoi se porni :

— Să-i comunicaţi domniei-sale, domnului director, că are toată stima mea... Căci fiind văduvă nu voi fi uitată, acum cînd se „iepurează" moşia domniei sale, domnului baron Romulus Papp de Zerind, care nu este altceva decît un boşorog, să mă scuzaţi. Dacă domnul Teodorescu vrea să se întrevadă cu mine am să-i spun că sînt gata să mă înscriu la tovarăşi, fiind o femeie singură şi bătută de dumnezeu...

— Am să-i spun, Catiță, am să-i spun...
— De ce ați plîns, coniță ?
— Da mai ține-ți gura ! se răsti Mitru. Toci ca melița și mă bîigui de cap...
— Asemenea vorbe sînt o nerușinare, spuse Catița.
— Bine, bine, du-te și fă-ți prînzul ! o dădu la o parte Mitru.

Cînd ajunseră la școală, din față, de la pocăiți, tocmai ieșea lumea, neobișnuit de tăcută, în urma Găvrilii Ursului. Mitru îi făcu un semn și strigă :
— Bace Găvrilăăă ! Să știi că ne pocăim toți ! Și rîse tare, dar celălalt nici nu se uită la el.

Emilia intră în curte, aproape fugind. Voia să-l vadă pe George, să se certe cu el, să se descarce asupra lui de umilința îndurată. Din bucătărie se auzea vocea hodorogită a bătrînei, care cînta liturghia, și partea popii și răspunsurile.
— Mamă, strigă Emilia, unde-i George ?
— D-apoi de unde să știu ? Poate-i în pod, spînzurat, dacă rușinea ce-l mîncă... Fie numeeele dooomnului ! Bine, bine, binecuvîntat, de acuum șiii pînăăă-n...
— Mamă ! ce-ți iese pe gură ?
— Nimica... Vezi, dacă n-am ars rîntașul... „El" îi în școală, cu cela, mecanicu... Vorbesc cum să-și bată joc de neamul cel romînesc... Șiii pînăăă-n veac ! Fiiiee... Daa, cînd ne-or prigoni din sat cu petre, atunci a fi bine... Da. N-a fi rău.

Emilia o privi nemulțumită, mai ales că simțea că bătrîna are dreptate.
— Știi, urmă Ana, o fost pe aici fata Găvrilii Ursului... Frumoasă fată...
— Ce-o vrut ?
— O zis că... da lasă, că-ți spun mai încolo... și chicoti veselă, făcîndu-și buzele pungă.
— Da de unde știi că-i frumoasă, că doară nu vezi ! spuse Emilia, scoasă din fire. Din zi în zi, mamă-sa îi părea mai străină, mai răutăcioasă și oricît își repeta că e bătrînă, că a căzut în mintea copiilor, nu se putea împiedica să n-o repeadă ; asta o durea îndată, dar nu-și

putea cere iertare; bătrîna ar fi profitat multă vreme; altfel uita imediat. Uneori, ca şi acum, Emilia o privea cu un fel de frică, aşa cum i se întîmpla să privească totdeauna ceea ce nu înţelegea. Bătrîna mai amestecă în cratiţă, apoi, pe neaşteptate, cu paşi mici, veni lîngă ea, o cuprinse în braţe şi-i şopti, aţîţată, în ureche :

— Auzi, tu, Milie, vorba mea... Lasă-l... lasă-l păcatelor lui... Tu eşti singură şi frumoasă, te mai poţi mărita.

Nu ştia ce să facă : să se supere, să rîdă ; adevărul era că-i venea s-o împingă cît colo. Se stăpîni şi începu s-o mîngîie pe cap, ca pe un copil. Îi vorbi cu o voce blîndă, îndurerată :

— Ce-ai dumneata cu el, mamă ? Ce ţi-o făcut ? Nu s-o purtat frumos cu dumneata ? Ţi-o spus vreodată o vorbă urîtă, ca alţi gineri ?

Ana îşi supse buzele, obrazul mic i se increţi şi mai mult. Emiliei i se umplură ochii de lacrimi.

— De ce aduce în casă oameni străini ? Poate-s şpioni... articulă bătrîna, apoi se supără. El îi vineri, tu eşti sîmbătă... Îţi mai veni voi la vorbele mele... Hai, să aşternem masa... Nu ştiu ce tot fac „aceia" în şcoală.

— Mă duc să văd, spuse Emilia.

Dar n-avu curajul să intre în clasa de unde se auzeau, în răstimpuri, vocile groase ale lui Ardeleanu, Mitru şi a lui Cula, acarul.

Se simţea ciudat de singură şi emoţionată ; îi era milă de George, într-un fel matern, niciodată încercat pînă acum. Îşi dădea seama că tot ce face el, de cînd s-a întors, nu i se potriveşte, că nici el singur nu ştie ce să înţeleagă din gîndurile lui. Da, desigur, era foarte frumos să lupţi pentru ţărani, dar nu făcuseră ei amîndoi asta, din prima zi cînd intraseră în şcoală ? Fuseseră respectaţi, iubiţi, apropiaţi şi sinceri... Pentru ce uita George toate astea ?

—... atunci... de, comisia... un inginer hotarnic pentru măsurători... îndată ce...

Emiliei îi erau la fel de indiferenţi şi ţărăniştii şi co-

tiuniştii ; ar fi vrut un singur lucru : pacea, mulţumirea liniştită, fără zguduiri, de odinioară, pe care nimic nu izbutea s-o tulbure. „Doamne, mai avem atît de puţin pînă cînd vom îmbătrîni. Atunci de ce ? De ce ?“ Şi toate astea nu se puteau spune nimănui ; pentru George n-ar fi găsit cuvintele potrivite, mama nu înţelegea nimic... Suslănescu ? N-avea încredere în el, găsea ceva de tîrîtoare în toată fiinţa lui, ceva nesigur şi trădător.

Dinăuntru se auziră scîrţîiturile băncilor şi vocea veselă a lui Mitru.

— Dumnezeu să vă deie sănătate !

Atunci, ascultînd un imbold subit, ea deschise uşa şi păşi înăuntru, zîmbind :

— Aţi terminat de pus ţara la cale ? Veniţi să beţi o ţuică. Face bine înainte de masă... Domnule Ardeleanu, mănînci la noi, nu ?

— Dacă mă poftiţi, cu plăcere, mulţumesc.

— Vai de mine, aţi fumat ca turcii ; va trebui să mătur clasa...

— O mătur eu, doamnă, sări Mitru.

Veniră toţi în bucătărie şi se aşezară în jurul mesei, tăcuţi. Emilia puse ţuică, slănină, castraveţi, pîine tăiată mărunt.

— Poftim, mamă, o chemă George pe Ana, dar ea păru că nu-l aude. Stătea lîngă sobă şi cînta încet, dar destul de limpede : Trăiască regele... Emilia veni lîngă ea, o luă de mînă şi o aduse la masă.

— D-apoi, doamnă, se ridică Mitru cu paharul în mînă, să trăiască tovarăşul derector, care s-o zolit pentru noi.

Ţuica era bună, tare, de anul trecut. George bău cîteva pahare, fără să zică nimic ; Ardeleanu încerca să povestească ceva vesel, dar se vedea că are gîndurile în altă parte. Tocmai cînd Mitru, Gligor şi Pavăl se pregăteau să plece, sosi şi Suslănescu, foarte grăbit, roşu la faţă şi transpirat. Bîlbîi cîteva scuze ; cînd Emilia îl pofti la masă, se fîstîci :

— Doamnă... mă simt jenat, deoarece...

— Auzi, sări pe neaşteptate bătrîna, a fost pe aici aia, cum o cheamă, Măria Găvrilii Ursului... Zicea că ai fost pe la ei, să vorbeşti cu tată-său... Şi o venit, săraca, să spună ca să nu te duci pe acolo, că Găvrilă o zîs că pune cîinii după tine şi-l pune şi pe Ezechil să-ţi rupă oasele...

Emilia rămase cu lingura în aer, ca lovită în piept. Găvrilă era unul din oamenii pe care-i preţuia cel mai mult în sat; în timpul războiului venea, din două în două zile, să întrebe dacă n-au sosit veşti de la domnul director... O privi pe mamă-sa: aceasta părea să fi uitat cele spuse şi-şi sorbea zgomotos supa. Expresia lui George nu se schimbă de fel, numai muşchii fălcilor jucară scurt, de cîteva ori, sub pielea bronzată. Suslănescu, stînjenit, părea că vrea să se ascundă sub masă.

— Apoi, atunci văd că va trebui să ne gîndim la alt primar, spuse Ardeleanu cu gura plină. Nu-i nimic. Dă-l şi-n... mă-sii, de tîmpit. Înjurătura, spusă fără înconjur, îi făcu bine Emiliei. Cu voce tremurîndă întrebă:

— George, tu ştii ce-a fost astăzi la biserică?

— Am auzit. Treaba lor.

— Nu e chiar treaba lor, spuse subţire Suslănescu, apoi tăcu brusc.

Dar masa nu se sfîrşi aşa. Emilia tocmai servea o prăjitură de care era foarte mîndră, cînd văzură în curte un grup de ţărani, în frunte cu Marcu Petrii Simii. Se opriseră la capătul coridorului şi păreau că se codesc să înainteze.

— Poftiţi, bace Marcule, poftiţi! strigă Emilia, încîntată.

Era foarte bine că oamenii, şi încă cei mai de vază, cum era Marcu, socrul lui Cordiş, vin să-i arate lui George simpatia lor. Dar îndată ce intrară, fără să-şi scoată pălăriile, încruntaţi, neîndrăznind să înceapă, inima i se strînse, bănuind ceva rău. Marcu tuşi de cîteva ori şi începu:

— Noi, adică care sîntem şi în comitetul şcolii, am venit să spunem că nu ne mai trebuiţi, dom' Todorăscu. Aşa!

George se ridică încet, groaznic de palid, veni pînă lîngă Marcu, făcu un gest ca și cum ar fi vrut să-i pună mîna pe umăr. Ardeleanu se sculase și el în picioare.

— Și mai departe, bace Marcule ?

— Cum adecă, mai departe ? Noi, cît ați fost om de treabă și de omenie și v-ați cunoscut de lungul nasului, v-am iubit și v-am omenit... Dară cînd ați început să stricați oamenii cu comonism, nu ne mai trebuiți. Om face și plîngere la ministru, că alt om ne trebuie.

— Altu, țîrîi Alexeie. Mavă... Da, da. Ce mai faci, nană Ană ?

— Tovarășe director... spuse apăsat Ardeleanu, urmărind mîna crispată a lui George... Tovarășe director...

— Afară ! strigă atunci cu o voce sălbatică Emilia. Afară, porci ordinari ce sînteți ! Nu vi-i rușine obrazului de cîine ? Da cine sînteți voi, țărani puturoși, să comandați în casa omului ? Ieșiți afară, imediat !

— No, doamnă, se burzului Marcu, speriat.

— E bine să ieșiți afară, spuse George rar, foarte moale. Cît despre postul de director, cine m-a pus, acela e în drept să mă schimbe. Hai, marș !

Marcu se zăpăcise de tot. Își scoase pălăria și o învîrti în mîini.

— N-auzi, țipă Emilia, ești surd ? Vrei să... te opăresc ?

— Bine... Da să știți că noi la școală nu ne mai mînăm pruncii... să învețe spurcățenii.

— În cazul acesta o să vă amendăm, spuse liniștit George. Bună ziua...

Grupul ieși de-andăratelea, împiedecîndu-se în prag.

Atunci Emilia izbucni. Se repezi la George, îl înhăță de reverul hainei și începu să-l scuture furioasă :

— De ce faci toate astea ? La ce-ți trebuie toate astea ? Nenorocitule ! Să ne arate lumea cu degetul, să suferim insultele acestor nespălați pentru care te zbați tu ? De ce să te amesteci ? Ce-ai de cîștigat ?

O podidiră lacrimile și se ghemui la pieptul lui, hohotind.

— Nu vreau să trăiesc aşa... Toată viaţa... am fost respectată... şi...

George o dădu binişor la o parte, se duse la masă, se aşeză, îşi aprinse o ţigară...

— Emilia, fii te rog aşa de bună şi adu vinul acela, ştii tu, pe care l-ai ţinut pe cînd mă voi întoarce eu... Te rog foarte mult. Am chef teribil să beau. Tonul lui îi făcu pe toţi să-l privească atenţi ; nu era nimic schimbat în aparenţă, dar se ghicea ceva prea încordat, gata să plesnească. În timp ce Emilia se duse în pivniţă să aducă sticlele, Suslănescu se chinui să găsească la repezeală un mod de a-şi anunţa plecarea ; ar fi vrut să evite orice discuţie, să spună politicos şi definitiv că pleacă, dar îi era peste putinţă. Scena din biserică i se păruse ridicolă, dar, după părerea lui, cele mai mari drame au această aparenţă la prima vedere ; şi aici era vorba de o înfruntare atît de decisivă, încît orice tergiversare din partea lui ar fi fost încă o dovadă de laşitate iremediabilă... *Par délicatesse j'ai perdu ma vie...* şi era destul. Îl mira şi-l intimida puţin numai incomprehensiunea celor doi. Fanatism ? Nu părea. Undeva trebuia să fie o explicaţie, dar nu-l interesa.

Vinul pe care-l aduse Emilia şi din care băură prima sticlă în tăcere, era admirabil : un parfum vechi, nobil, înduioşător pentru Suslănescu, care în ultima vreme băuse numai alcooluri tari, care-l trăsneau ca o măciucă. O căldură plăcută şi adormitoare îl pătrunse şi găsi îndată cum trebuie să le spună că pleacă. Cu bunătate, explicîndu-le totul, pe larg, fără patimă. În vălmăşagul şi încăierarea care va urma, patima va fi, desigur, o trăsătură dominantă, violentă, dar aici nu era nevoie de aşa ceva : cu Teodorescu era egal, sau nu, îi era superior deoarece suferise mai mult, gîndind. Se ridică (ciudat ce grele şi ce moi îi erau în acelaşi timp picioarele), se înclină spre doamna Emilia, sorbi din vin, şi, cu buzele umede, strălucitoare, spuse :

— Vă mulţumesc pentru tot ce-aţi făcut pentru mine. Vă părăsesc, adică nu, vai de mine, o să plec.

— Te întorci la oraş ? întrebă George liniştit,

— Nu. Nu m-am exprimat corect. Mă mut de la dumneavoastră.

— Dar de ce domnule profesor ? Nu vă simţiţi bine ? întrebă Emilia. Bătrîna, care stătea lîngă ea, cu nasul în pahar, îi făcu semn cu cotul : Lasă-l să se ducă dracului, ce vrei să-l ţii de pomană ?

— Am să încerc să mă explic, continuă Suslănescu, cu o volubilitate exagerată, deşi pentru mine lucrurile sînt clare : nu vă împărtăşesc opiniile, domnule director... Nu le împărtăşesc în esenţa lor, deoarece am devenit şi eu marxist. Sînt, o, atît de fericit că am venit aici, la ţară, în mijlocul poporului. Am căpătat conştiinţa unor valori imense, nepieritoare, de care noi, intelectualii din generaţia mea, ne-am desolidarizat, prin dezrădăcinare... Aceste valori, tradiţia, o tradiţie intrată în sînge, devenită biologie, dumneavoastră... în sfîrşit, gruparea căreia îi aparţineţi, vreţi s-o siluiţi... cu cele mai bune, cu cele mai sfinte intenţii.

— Ascultă, domnule, se răsti atunci Ardeleanu, ce tot îndrugi ? Ai fugit de la oraş pentru că te temeai că o să se afle că ai scris o droaie de articole fasciste pentru fiţuica lui Vîslan ? Ce ne împuiezi urechile ? S-a aflat, tot s-a aflat... Vîslan a spus tot... Nu te socoate nimeni periculos, poţi să te duci înapoi dacă vrei, dar nu ne împuia urechile, ce dracu !

Suslănescu, în picioare, cu gura căscată, încremenise.

— Dar, domnule Ardeleanu... nu-i adevărat... noi ne cunoaştem de mult, din timpul refugiului şi...

— Şi ce importă ?

— Continuă, te rog, spuse George. E destul de interesant ce spui... Reforma agrară înseamnă siluirea tradiţiei ? A cărei tradiţii ? Ţărăneşti ? Interesant...

— Dacă el mă socoate fascist, bîigui Suslănescu.

— Nimeni nu te socoate, domnule... Se ştie tot şi nimeni nu te socoate, nici fascist, nici altceva.

— Dumneata nu mă poţi înţelege... Domnule Teodorescu, doamnă !... Ştiu că, moral, dumneavoastră sînteţi cu mult, dar cu mult, deasupra... cum să spun — adversarilor politici, Cordiş, cîţiva ţărani înstăriţi...

— Chiaburi, vrei să spui! interveni Ardeleanu. Ziceai că ești marxist... și te faci că nu știi de lupta de clasă ?

Obosit, Suslănescu se așeză pe scaun.

— Nu mai pot spune nimic... Sînt romîn și... în sfîrșit... Nu-i vorba de lupta de clasă, ci de demnitate... De om. De ceva mult mai adînc... Pentru dumneavoastră, comuniștii, demnitatea înseamnă că poți conduce pe alții, pe aceia care sînt... și pe care unii dintre dumneavoastră, poate-i simt, infinit superiori lor înșile, prin toată suferința lor, prin toată setea de adevăr, prin credulitatea lor...

— Ciudată filozofie, murmură George.

— Nu! Nu! strigă Suslănescu cu un fel de disperare. N-am nici un fel de filozofie... toată viața am crezut că am una... acum nu mai vreau... Dar *simt!* Înțelegeți ?

Ardeleanu pufni în rîs. Întărîtat, mai mult pe el însuși, deoarece era atît de nesigur, Suslănescu urmă :

— Din tot haosul războiului... o sete de adevăr... necesitatea unei renașteri... Cum vreți s-o obțineți, pentru numele lui Dumnezeu ? Dezbinînd același popor ? Da ! Clasele există, sînt o realitate teribilă ! Și ? Nu contopindu-le, sudîndu-le, inoculîndu-le ideea de umanitate, ci azvîrlindu-le una asupra alteia într-o luptă fratricidă, vom putea să... Nu cred.

— Și credeți că aceia care posedă bunuri, vor renunța de bunăvoie în favoarea altora ? întrebă George.

— Niciodată! spuse Emilia. În clipa următoare rămase uluită de schimbarea care se produse pe fața lui George. Roși tot, într-un chip penibil, își mușcă buzele, dar în afară de Emilia, nici unul nu văzu asta și ea nu înțelegea nimic ; îi umplu paharul, apoi îi veni să rîdă : poate i se făcuse greață ; vinul era greu.

— Nu vrei să ?... întrebă.

Suslănescu se frămînta pe scaun ; altădată, acum cîteva săptămîni poate, acuzația adusă de Ardeleanu i-ar fi răpit somnul, l-ar fi terorizat pe neașteptate, într-un moment fugitiv de beatitudine ; acum îi producea numai

o nepăsare indulgentă. Față de George ar fi vrut însă cu tot dinadinsul să se explice, să se despartă ca doi oameni care se înțeleg perfect: avea nevoie de prețuirea lui, ca să nu existe nimic fals în viața lui de-acum înainte. Şi, în fond, el nu voia să facă nici o experiență; voia doar să trăiască pe un alt plan. Ştia că orice i-ar fi spus acum, ar fi fost tot atît de sec ca o lecție de gramatică; încercă totuşi:

— Istoria a dovedit (şi de la început se irită şi începu să se bîlbîie)... eşecul inteligențelor crude, individuale sau colective care vor să schimbe cu rigla fața omenirii, să instaureze domnia Binelui, sau a Răului, n-are importanță... Omul modern nu mai crede în veşnicie... chiar cel mai simplu om modern, un țăran, un muncitor, nu mai crede în veşnicie, normal, aşa cum respiră, fără să se simtă stînjenit. Sorbi zgomotos din pahar şi începu să rîdă: Ei, şi dacă o să împărțiți moşia, şi dacă o să egalizați toate averile, şi dacă o să elaborați un cod etic imens, oamenii o să fie mai buni, mai răi, mai fericiți? Lor înşile, propria lor stare le e indiferentă, dovadă că o suportă... Numai gîndirea singuratică mai culege flori din toate astea. Rîse trist: Paliative, domnule Teodorescu. Ar trebui un nou Christos şi nu-l văd venind...

— Cînd vrei să pleci? întrebă George sever.

— Chiar azi. Şi dintr-o dată, fața lui, care se iluminase, deveni parcă mai mică, nesigură, chinuită.

— Vă rog să credeți că sînt profund...

— Mai taci din gură, domnule! rîse George. Bea. Noroc. Să trăieşti, tovarăşe Ardeleanu. Pleacă, domnule. Dar uite, mai avem aici şase sticle ca să ne îmbătăm. Şi, în timpul acesta, eu am să vă povestesc o istorie. Istorie... în sfîrşit. Povestea prizonieratului meu.

— O, cu multă plăcere! strigă Suslănescu. Şi, încă o dată, vă voi ruga să credeți că...

— Mie nu-mi umple nimeni paharul? se răsti bătrîna. Doamne, că multe mai ştiți vorbi. Da vasele cine le spală? Vorbele?

Capitolul VI

— Cînd am intrat în lagăr, aveam patruzeci de kilograme şi voiam să dorm. Sfîrşitul războiului, atît însemna pentru mulţi dintre noi, un somn lung, fără nici un fel de vis, tăcere şi uitare. În seara aceea ni s-a dat pîine cazonă, neagră şi caldă. Un prieten al meu, locotenent, învăţător în Oltenia, a murit la cîteva ceasuri. Nu-i rezistaseră maţele subţiri. A murit mirat de durerile groaznice. Nu striga, se zvîrcolea pe jos, pe scîndurile murdare, se uita la noi cu ochii mari... A doua zi un doctor ne-a spus că nu trebuie să mîncăm decît foarte puţin, pînă cînd ne vom obişnui. Era ciudat: după cîteva luni de foame, oamenii se uitau la pîine, o pipăiau, unii mestecau, plîngînd, şi pe urmă o scuipau cu durere, parcă şi-ar fi scuipat limba. Erau foarte multe ciori... Aruncam după ele cu bucăţi de gheaţă. Visam supă caldă de cioară, foarte grasă, aurie...

Era ciudat, dar cuvintele nu spuneau nimic. George o simţea. Ceilalţi îl priveau atenţi, buzele Emiliei fremătau, Suslănescu sorbea fără zgomot din vin, iar Ardeleanu, fumînd, se uita în podele. Numai bătrîna îl îmboldea din cînd în cînd: „Şi? Zi, şi?“ Descria lagărul, barăcile lungi, paturile suprapuse, somnul neliniştit şi zgomotos al prizonierilor, munca la pădure, la tăiat lemne, cu aceleaşi cuvinte pe care le folosea vorbind despre altceva; nu povestise nimănui nimic dintr-un fel de frică de necunoscutul prezent pe care istoriile acestea le-ar mai putea trezi în el... Toate zilele

din lagăr erau uniforme şi totuşi, îşi aducea aminte de fiecare, de culoarea cerului, de mirosurile pe care vîntul le aducea de pe stepă, la începutul primăverii, cînd au înnebunit cîţiva, de feţele soldaţilor care-i păzeau ; sute de glume, de certuri, totul era aici. Trebuia să le spună, dar la urma urmei nu pentru Suslănescu, să-l reţină ; putea să se ducă dracului ; nici pentru Ardeleanu şi nici chiar pentru Emilia, deşi ea singură, aducîndu-şi aminte de viaţa lor (altfel decît îşi aducea el aminte în nopţile fără capăt, cînd, torturat de dorinţă, de furie, se zvîrcolea pe patul de scînduri, sau mai tîrziu, cînd aştepta să fie executat) putea ghici... ce ? În fond nu cu lagărul trebuia să înceapă, ordinea n-avea nici o importanţă, ci cu spaima primei bătălii, în iulie 41, la Ţiganca. Pînă atunci războiul nu însemnase nimic, nici trenurile pline de răniţi care răcneau, nici crucile proaspete cu cască deasupra : astea le ştiau şi ei şi era singura imagine la care rămăseseră. Restul erau raporturi, senzaţii.

Camioanele îi descărcaseră la marginea unei porumbişti crude ; strecurîndu-se prin păduricea aceasta verde, unde mirosea foarte tare a pămînt şi a lapte vegetal, ascultau uimiţi mormăitul apropiat al bătăliei ; se împiedicau în bruşii uscaţi, albi, cu muchii tăioase ; involuntar îşi încetineau mersul, strîngeau în mîini armele, ca şi cum ar fi vrut să se agaţe de ele. Cineva tuşea în spate şi toţi se întorceau spre el, sîsîind, scoşi din fire. Pe urmă porumbul începu să se rărească : un cîmp ars, roşcat, pale de fum usturător şi undeva, în apropierea unei mori cenuşii, cu două etaje, o linie de bulgăraşi albi de fum, pîrîituri.

— Culcaţi ! În salturi, înainte ! ţipă cineva foarte subţire înecîndu-se.

Chiar mai tîrziu, lipit de pămînt, în timp ce gloanţele bîzîiau prelung şi muzical deasupra, simţea că nu se poate, că nu e drept, că ar trebui ca toţi soldaţii, dintr-o parte şi cealaltă, să se ridice ca la un semn şi să înceapă să rîdă... Ceva, ca un stol de lăcuste, îi fîlfîi deasupra capului, pe urmă sfîşie scurt frunzele late de

brustur din spatele lui. Soarele îi ardea ceafa, casca îi căzuse pe frunte, strivindu-i nasul. Un tremur convulsiv îl agita, își auzea dinții clănțănind, îl dureau lovindu-se unii de alții, și zgomotul acesta, intim, lăuntric, acoperi o clipă tot huietul bătăliei. Abia atunci i se făcu frică; ar fi vrut să sară în picioare, să urle: Destul! Avea impresia că toată linia de soldați care viermuiau la stînga și la dreapta lui auzeau cum îi clănțăne dinții; nu era vorba de rușine, ci de panică; nu voia s-o transmită celorlalți. Culese cu buzele pămînt de pe jos și-l mestecă scrîșnind: avea un gust uluitor de bun, afînat, cald, încropit de soare... Îi era foame, hainele de pe el miroseau a urină și a sudoare uscată, rece și tăioasă, țeava revolverului era fierbinte...

O explozie. În față pămîntul se ridică brusc, asemenea unei coame uriașe de cal, spulberată de vînt, apoi mormanul greu alunecă într-o parte, se scurse hîrșîind în tufișuri. La stînga, pe cer, se profilă deodată silueta unui ofițer mărunt, gras: într-o clipă îi văzu fața roșie, plină de buburuze, dinții stricați, un muc curgînd din nara stîngă, pe bărbie, pe guler. Mai mult îi ghicește glasul decît i-l aude: probabil „înainte", apoi ofițerul se scufundă sub pămînt, liniștit... Își ridică puțin fruntea, spre moara cenușie, cu geamurile împodobite de perdele de fum alb. Acolo sînt ruși... Și cînd vor ajunge față în față? O nouă rafală mușcă pămîntul, în stînga, în dreapta, în spate. Se lipește mai tare de pămînt, ar vrea să se înșurubeze înăuntru, în răcoarea lui neagră. Chiar sub pîntecul lui, terenul are o încolăcitură moale, ca de femeie adormită pe o rînă, o femeie deasupra căreia se tîrăște gîfîind, ca să n-o trezească. Nu încă. Mii de ace calde îl înțeapă, îl amorțesc: parcă nu i-ar trăi decît degetele picioarelor în bocancii grei... Sub unghiile rupte i-a intrat pămînt, îl dor. Încă un salt, cade cu răsuflarea tăiată, alături de un trup subțire. Locotenentul Rădaș, tot învățător... Învățătorii, ofițerii de rezervă, sînt „Legiunea morții", așa li se spune. Mor prostește, executînd ordine, ca la școala de rezerviști.

Cu Rădaş, nopţi întregi... amintiri înfiorate... Şi acum, deodată, alături, minunat. Rădaş îl recunoaşte : rîde stins, are faţa neagră de noroi, praf lipit de sudoare... Şopteşte :

— Mă, e groaznic... Am făcut pe mine...

Într-adevăr duhneşte ca un closet şi se tîrăşte stînjenit.

Prin aer trece, ca o pasăre grea, ceva. Apoi pămîntul se scutură, moara dispare într-o pălărie cafenie.

— Asta-i artileria germană, strigă vesel Rădaş. Ca ceasu !

O tăcere imposibilă, şi din nou, imediat, lătratul sec şi neterminat al mitralierelor...

— Înainteee, mă !

Dintre ierburi, din cutele imperceptibile ale terenului sar ca nişte mingi spinări verzi. O baionetă luceşte scurt, otrăvit.

— Hai, se bîlbîie Rădaş, verde.

Fuge cîţiva paşi, apoi se culcă şi începe să verse, icnit.

— Mă... mă scapă toate, ce dracu, ce dracu, 'tu-i sfînta... mă-sii... mă, închinarea, ce dracu !

Rădaş îi face o scîrbă ciudată, ca şi cum ar fi propriul lui trup, scuturat de vărsături ; fără să ştie de ce, se agaţă de piciorul lui, cu răutate ; îl ţine strîns.

— Linişteşte-te ce... mă-tii faci ?

Şi tot timpul aceasta, o curiozitate copilărească : cum sînt ruşii ? Oare cînd voi fi faţă în faţă cu unul, va trage în mine ? Va putea ? Eu voi putea ?

Dintre brazde se ridică o siluetă înaltă, subţire, cenuşie. Scrutează cu binoclul moara, apoi se apleacă, spune ceva unui telefonist care învîrte furios manivela aparatului.

— *Am rechts ! Drei ! Feuer !*

— Nemţii, mă, bîiguie Rădaş. Îmi schimb pantalonii... Trebuie... trebuie... să-mi arunc izmenele. Put.

— Nu fi bou, paştele şi...

— Nu mai pot.

Rădaş se ridică în genunchi, cu degetele însîngerate începe să-şi descheie cataramele şi pe neaşteptate, cade pe spate ca o piatră.

— Rădaş, mă!

George se tîrăşte lîngă el, îl scutură, celălalt tace. Pe urmă pe piept, la stînga începe să se lăţească o pată negricioasă, ca cerneala pe sugativă. Ochii deschişi, albi, spre cer. George se întinde pe spate şi urmăreşte şi el direcţia acestei priviri moarte. Cerul e albastru, ca pretutindeni, o scamă de nor, o pasăre, sus... Miroase a fum, a pulbere arsă, a pămînt. Mîna, singură, trece peste obrazul nebărbierit al lui Rădaş. Cald. Ochii deschişi, atinşi cu degetul plin de pămînt; sînt moi, ca un ou rece. Îl împunge cu unghia în obraz, pe buze îl pişcă şi pe urmă îl priveşte: seamănă cu pămîntul acesta ars, galben, verzui. Un soldat în goană trece pe lîngă ei, se împiedecă, scapă arma.

— Ce... dom' sublent... Teodorescu, ce-i? Vi-s rănit?

— Cum te cheamă? întrebă George.

— Brobrobro... haideţi, că vin...

— *Vorwärts!* răsună din spate un glas dur.

Moara nu se mai vede. Spre ea înaintează repede ghemotoace verzui. George porneşte şi el, nu se mai culcă. În goană, ca beat, se izbeşte de soldaţi care fug ca şi el, trăgînd la întîmplare; atunci îşi dă seama că are revolverul în mînă. Strigă spart:

— Înainteee! Pentru ţară şi rege!

Moara arde, e foarte cald lîngă zidurile ei linse de flăcări. Împuşcături răzleţe, un ofiţer cade ţinîndu-se cu mîinile de pîntece.

— Mai trag încă! strigă căpitanul Grigurcu.

Şi pe urmă, linişte, dintr-o dată. Departe, spre răsărit, pămîntul icneşte în răstimpuri egale. Cota 472 a fost cucerită.

Un soldat bărbos spune, arătînd cu mîna:

— Uite mă! Îi împuşcă pe prizonieri.

Lîngă un zid pe jumătate dărîmat (foarte alb, cu buza roşie, sîngerîndă) prizonierii ruşi, în haine măsli-

nii, înghesuiţi. Un ofiţer german foarte tînăr, blond, împuşcă în ceafă un soldat în vîrstă, apoi fotografiază.

Căpitanul Grigurcu, lîngă George, indiferent:

— Comisarul politic...

Din spate sosesc tancurile: vaiet lung, pămîntul scurmat.

— ... *er heisst...*

— ... *heisst... Lilli, Lilli...*

— *Lilli Marleen! er heisst!*

Soldaţii s-au culcat pe jos, cu faţa în soare. George ar vrea să meargă la ei, la fiecare, să-i privească, să înţeleagă fără să-i întrebe. Căpitanul Grigurcu îşi scoate fără jenă pantalonii, rîzînd.

— Se întîmplă să te lase brăcinarele, ce dracu.

Descopere pe pulpă o dîră roşie, sîngerîndă, o pipăie, năclăindu-şi tot piciorul. George ar vrea să se întoarcă să-l caute pe Rădaş, dar pe cîmp umblă sanitarii şi pe urmă Rădaş e mort.

Tancurile trec, şir lung, mugind. Nemţii căţăraţi pe turele fac semne. Rădaş e mort. Şi deodată îi vine să rîdă, atît de puternic, încît se culcă la pămînt cu faţa în jos, în palme. Rîsul a pierit.

De la liziera pădurii, prin porta voce, cineva strigă:

— Compania patra! Regruparea! Regruparea!

La cîteva luni după aceea, George se schimbase cu desăvîrşire, fără să-şi dea seama. Înainte de război avea o înfăţişare neobişnuit de tînără (care o supăra uneori pe Emilia) şi începuse să se îngraşe; acum devenise uscat, cu faţa aproape pergamentoasă, foare rigid, tăcut şi neprietenos, dar niciodată grosolan: un fel de absenţă, de lipsă de interes; se silea din răsputeri să n-aibă nici o personalitate, nici o preferinţă, să execute ordinele şi atîta tot. În realitate această atitudine îl costa enorm, mai ales cînd, rareori, se întîlnea cu vreun cunoscut, sau prieten, care începea să se elibereze în faţa lui de toate întrebările chinuitoare ale

războiului. Dar George nu voia să dea nimic acestor ani, nimic din ceea ce era el cu adevărat: trebuia ca învăţătorul şi omul normal, plin de bun-simţ, să rămînă undeva, departe, iar în locul lui să se mişte un fel de automat; simţea că dacă ar fi fost altfel ar fi înnebunit sau ar fi dezertat. El voia să păstreze nealterate acele trăsături omeneşti, dinainte de război, pe care dacă i le-ar fi zdruncinat ceva, s-ar fi prefăcut într-un animal periculos; observa acest lucru la germani care, pe zi ce trecea, se transformau într-un fel de bestii vesele, dezlănţuite. Ori el îşi spunea că absurdului nu i se putea opune decît o rigurozitate geometrică, tot atît de absurdă.

Ca ofiţer străin, ocupant, îi era foarte greu să se apropie de „sufletul rusesc", aşa cum îl cunoştea din cărţi şi pe care ar fi vrut să-l înţeleagă. Începu să înveţe ruseşte, metodic, să discute cu ruşii dar această „lume nouă" se refuza deliberat şi abil. Aflase destule despre colhozuri, despre sistemul de retribuire a muncii şi i se părea interesant, ca orice sistem, dar nimic mai mult. După şase luni de război, deşi înaintau mereu, îi era clar că ruşii vor cîştiga; Rusia nu se prăbuşise şi ameninţa de undeva, din dosul acelor zări înnebunitor de albastre spre care se îndreptau coloane nesfîrşite.

Noaptea, în liniştea ameninţătoare şi enormă, îl cuprindea frica: se întreba ce va rămîne din toate la sfîrşit, atunci cînd oamenii vor plăti preţul războiului. Şi nu ştia. Nici măcar nu putea bănui. Obscur, simţea că aici se înfruntă altceva decît două armate sau două tactici; se înfruntau două imense necunoscuturi umane. Între camarazi începu să se şuşotească pe seama lui că era niţel într-o ureche; soldaţii nu-l iubeau pentru că niciodată nu le spunea o vorbă rea sau bună; îi erau tot atît de indiferenţi pe cît de indiferent îşi era lui însuşi.

După o permisie de trei săptămîni, în care timp trăi o beţie lucidă, acasă, pe cîmpiile cunoscute în care fiecare cot al pămîntului, fiecare movilă, îi spunea ceva,

îi aştepta piciorul, alături de Emilia, aceeaşi (şi el o minţea lucid prin tot ce spunea şi făcea, prin liniştea lui surîzătoare), se întoarse pe front, la Stalingrad. prin august.

Totul era în urmă : şi marşurile fără sfîrşit prin stepa albăstruie şi luptele sub cer şi pămîntul străin dar cald, de care te puteai lipi să te odihneşti o clipă, neliniştit : aici nu era decît moloz roşiatic, vuiet din toate părţile, case care se scufundau în pămînt într-un huruit imens, sub o cupolă de fum şi pe urmă, din mormanul de ruine, ruşii începeau din nou să tragă... Şi groaznic era fumul acesta acru, mai puternic decît zidurile, atîrnînd nemişcat, ameninţător şi fierbinte deasupra capetelor, ca un nor care nu se va mai sparge niciodată ; nici un vînt nu izbutea să-l împrăştie, părea că stă acolo de la facerea lumii. Toată lumea, ofiţerii şi soldaţii bărboşi, obosiţi de moarte, doreau un singur lucru, mai mult decît sfîrşitul războiului, decît o permisie, decît o rană care să-i scoată de aici : să ajungă la Volga şi atunci totul se va sfîrşi ; să vadă apa lată, verde (o bănuiau aşa, de un verde curat şi adînc) în care să se culce, să plutească îmbrăcaţi, ca nişte înecaţi vii. O singură dată plutonul lui George ajunse la două sute de metri de apă : era spre amurg, şi o rază sîngerie sparse o secundă perdeaua de fum ; atît de ascuţită era această rază, încît îi orbi, le umplu ochii de lacrimi, îi stoarse de vlagă ; în secunda aceasta, undeva sticli argintiu, ca un tăiş de sabie, linia apei, dar îndată artileria sovietică deschise focul asupra lor şi nu se mai văzu nimic. În clipa aceea, George îşi culcase faţa între două cărămizi şi izbucnise într-un hohot gîtuit de plîns ; sub ţeastă i se zbătea ceva roşu, ca o pînză scuturată frenetic ; îi era groază, ar fi vrut să se ridice, să urle : sînt om, sînt om... Un soldat se tîrî lîngă el şi-l întrebă dacă e rănit ; el nu-i răspunse. nu se ascunse că plîngea ; soldatul îl scutură de umăr, şi-i zbieră în ureche că infanteria rusească atacă ; într-adevăr, de dincolo de barajul care se apropia de ei muşcînd hălci mari de pămînt şi scuipîndu-le spre cer,

sîngerii şi negre, se auzeau strigăte multe ; în faţă, la cîţiva metri, un soldat german mort de multă vreme, putrezit ; uniforma-i plesnise lăsînd să se vadă cărnurile vinete, dar ce era ciudat era felul în care-i stătea casca, acoperindu-i tot obrazul, ca şi cum, înainte de moarte, soldatul ar fi vrut să-şi apere ochii de lumina soarelui. Plîngînd mereu, George spuse că trebuiau să mai reziste cincisprezece minute, dar soldatul nu se mişcă de lîngă el, dimpotrivă se tîrî în adăpostul precar, ca un sicriu prelung din moloz şi, lipindu-şi faţa bărboasă de a lui, îi spuse, duhnind a mahorcă, a murdărie, a cadavru :

— Ne predăm ? Ai ? Ne predăm ?

— Cum te cheamă ?

— Petrescu, mă, sînt bucureştean, din Grant... Ne predăm, ai ? Să ne predăm...

De la flancul stîng puşca mitralieră începu să latre scurt, speriat, pe urmă o bubuitură, o ciupercă neagră verzuie răsări pe locul unde fusese.

George dădu ordinul de retragere şi soldaţii începură să se tîrască înapoi, pe burtă, ca nişte raci verzi, cu poalele mantalelor în cap. Petrescu nu se mişcă : rămase culcat pe spate în micul adăpost, răsucindu-şi o ţigară ; George îl mai văzu cum îşi aruncă arma departe, cu o forţă nebănuită, apoi stă cu ţigara în colţul gurii, cu ochii închişi spre cerul de fum.

Din ziua aceea George începu să-şi privească soldaţii cu o curiozitate mirată, dar era prea tîrziu. În fiecare zi plutonul se micşora : unii rămîneau prin vreo casă de unde nu mai puteau ieşi, alţii mureau şi nici războiul nu mai semăna a război. George nu mai gîndea, se surprindea numai cu reacţii copilăreşti, rîdea din senin, mult, sau vorbea aiurea despre mîncare. Într-o zi îi trase o palmă unui sublocotenent, întors din atac cu amîndouă pleoapele arse şi cu ochii imenşi, care vorbea fără şir despre eroism ; în aceeaşi zi i se întîmplă un lucru ciudat.

Într-un bloc de beton, la colţul străzii unde erau ei, se afla un singur sovietic pe care nu-l putuseră face să tacă

nici brandurile, nici tirul atent al cîtorva ofiţeri buni trăgători, nici o incursiune a unui grup german cu aruncătoare de flăcări. Blocul era o schelărie neagră de piatră, cu sute de găuri, de unde rusul trăgea la orice oră, precis. Era destul să apară de după colţ o mînă, un umăr, un cap şi glonţul îl găsea fără greş. În ziua aceea, grupul în care se afla George nu primise alimentele pentru că nimeni nu putea trece strada. Un căpitan, leşinat de foame, promise o sticlă de coniac celui care se duce dincolo, de unde se striga în răstimpuri : „Hei, mă, ăia ! Veniţi şi luaţi hrana, că nu mai stăm". George bău un gît de coniac, îşi strînse cureaua căştii sub bărbie, şi porni în salturi mici, clătinate, spre colţul străzii.

Era o după amiază neobişnuit de liniştită pentru Stalingrad ; sus de tot, deasupra norului de fum, se băteau probabil două avioane de vînătoare dar păreau neverosimile. Ajuns în colţul străzii, George se întrebă de ce venise ; se simţea foarte slăbit, îl scuturau frigurile, ar fi vrut să doarmă aici, în soare. Bulevardul era plin de morţi, în poziţii ciudate, toţi purtînd o găleată, un pachet, o raniţă. George ochi o bucată mare de ciment, în mijlocul străzii şi pe neaşteptate se repezi într-acolo. Din bloc pocni o împuşcătură, muşcînd piatra chiar lîngă umărul lui. Avea vreo cincizeci de metri pînă la o casă din faţă de unde cineva îi strigă : „Stai, boule, te omoară ! Nu vezi ?" Ghemuit sub blocul de ciment, stătu să-şi tragă respiraţia. Scoase încet patul pistolului şi imediat un glonte i-l zbură din mînă. Un colţ al mantalei fu găurit, casca pe care o întinse zbîrnîi sub izbitura unui glonte ricoşat. După un ceas, George simţi că nu mai poate. Şi începu să vorbească tare, cu rusul care-l pîndea :

— De ce tragi ? Ce ţi-am făcut ? Mi-e foame... şi ălorlalţi le e foame... Lasă-mă să trec...

Vorbea şi rîdea pentru că „ăla" nu-l putea auzi, în schimb îl auzeau cei din casa unde voia să ajungă. Îi strigau :

— Ce ? Ești nebun ? Ce... mă-tii ai venit ? Am trimis niște ostași pe din dos cu haleala... Stai pînă la noapte acolo, mă, ce dracu...

— Nu pot... am amorțit... trebuie să mă scol... Și, apoi, iarăși rusului : Lasă-mă să trec... Și eu sînt om, ca și tine... De ce ? Dacă tu ai o poziție mai bună, să... Poate sînteți mai mulți... Și cu schimbul, nu-i așa ? Și tu trebuie să dormi. Dacă eu nu te-aș lăsa să dormi ?

Pe urmă nu mai vorbi. Îi venise, pe neașteptate, un gînd : „Cu ce drept îl rog ? Am pierdut războiul. Dar nu numai războiul". Totul i se părea rușinos, faptul că undeva există orașe liniștite... unde ? Habar n-avea, nu-i venea în minte nici un nume, că Emilia trăiește în clipa asta, că Dan e la liceu, sau nu, poate că după amiaza n-au cursuri... și el, chircit, amorțit, sub ochiul neîndurător al rusului din bloc. Dar oare rusului îi era ușor, să stea nemișcat, să-l pîndească, cu degetul încleștat pe trăgaci ? Doi oameni obosiți de moarte, în fantoma unui oraș, și viața lor, necunoscută...

— Hei ! strigă spre casa unde trebuia să ajungă. Mă auziți ?

Tăcere. Nu mai era nimeni. Își scoase iar poala mantalei, glontele o găuri.

— Hei, ați plecat ?

Ar fi fost bine ca rușii să atace, să-l ia prizonier, ar fi fost extraordinar de bine...

Pe urmă adormi și se trezi noaptea, în mijlocul unui zgomot uriaș ; pe bulevard treceau tancuri germane, legănîndu-se peste morți, zvîrlind din cale grămezile de moloz. Se tîrî din calea lor ; abia mai putea umbla, picioarele-i erau umflate ca doi butuci. Îi trebui aproape o oră pînă să ajungă la bunkerul lui. Căpitanul își băuse toată sticla de coniac, mîncase și juca poker cu alți trei ofițeri. Îl priviră ca pe un strigoi, îi dădură niște resturi dintr-o conservă, din care nu putu înghiți nimic, deoarece i se făcu rău, apoi îi povestiră că vreo patruzeci de SS-iști au ocupat „blocul morții" prinzînd șase femei pe care le-au omorît cu aruncătorul de flăcări. George asculta cu gura căscată, idiot. Stătu așa,

multă vreme, privind pe cei care jucau cărţi, fără să-i vadă. Tîrziu, cînd le veni ordinul de atac, se duse la ei, clătinîndu-se şi le spuse răguşit :

— Hei, ăia ! Noi nu mai sîntem oameni...

Din ziua aceea nu mai purtă armă ; cînd i se dădea ordinul să ocupe o casă, un bloc, sau o hudiţă ruinată, îşi ducea oamenii pînă la primul adăpost, se îngropau acolo şi reveneau spunînd că nu s-a putut face nimic...

Peste trei luni, în plină iarnă, un grup de cincizeci de oameni, printre care şi George, erau încercuiţi într-o pivniţă, undeva, în mijlocul oraşului încercuit. Din cînd în cînd, din proviziile pe care le aruncau avioanele germane, cădea ceva şi la ei ; colonelul Dumitrescu raţionaliza totul şi împărţea cu pistolul în mînă. Era frig, se încotoşmănaseră cu tot felul de zdrenţe, purtau două uniforme, îi mîncau păduchii, nu mai dormeau. Într-o zi trecu prin faţa lor un pluton de cavalerie, ruşii-l mitraliară ; acum aveau carne. În fiecare noapte un ostaş se tîra afară şi cu lopata Linemann tăia din cadavrele cailor bucăţi mari, îngheţate. Le fierbeau în cutii de conserve, arzînd tot ce se putea numi lemnărie în casa distrusă, mai tîrziu paturi de armă. Din trei soldaţi care ieşeau să aducă carne, unul nu se mai întorcea. Atunci, cînd ruşii atacau, din vecini porneau să tragă tunuri germane de cîmp, mitraliere, aruncătoare de flăcări lingeau strada, ruinele din faţă ; ei se culcau pe burtă şi se sileau să ochiască umbrele negricioase dansînd prin lumina roşie.

Poate s-ar fi predat dacă n-ar fi fost colonelul Dumitrescu, singurul dintre ei care părea să mai aibă un rest de energie şi de voinţă ; povestea la nesfîrşit, anecdote, pălmuia soldaţii, dădea ordine de zi, pe care le scria singur pe filele unui carneţel, explica soldaţilor că undeva, în jurul Stalingradului, se grupează blindatele germane ca să spargă inelul rusesesc, ţinea discursuri, repetînd la infinit că ruşii nu iau nici un prizonier, nu din răutate, sau din sălbăticie ci pentru

că nu au cum să-i hrănească ; într-o zi, cînd un sergent înnebuni, colonelul îl împuşcă în frunte şi apoi plînse. Era secondat tot timpul de doi sublocotenenţi tineri, slabi ca scîndurile, dormea între ei, ţinîndu-i de gît, culcîndu-le capul pe pieptul lui lat.

După o săptămînă nu mai aveau ce să mănînce, caii se isprăviseră. Soldaţii (rămăseseră vreo cincisprezece) dormeau tot timpul încovrigaţi unul în celălalt şi nu se mai ridicau atunci cînd ruşii porneau la atac. Numai din blocurile alăturate nemţii porneau focul, erau trupe SS fanatice şi pesemne mai aveau ce mînca şi muniţii. La început George suferi îngrozitor, ca şi ceilalţi, pe urmă se petrecu în el o schimbare ciudată : începu să se roage. Înainte de război fusese ateu, într-un fel amabil şi nejignitor pentru nimeni (nici Emilia nu ştia) şi nici acum nu credea, dar rugăciunile pe care le murmura în minte, fără încetare îl linişteau, îl legănau şi-i dădeau o duioşie interioară. Se tîra uneori lîngă soldaţi, îi punea să-şi povestească viaţa şi ei spuneau, cu icnituri, nişte istorii fantastice despre cîmpuri care erau muncite primăvara, vara şi toamna, iarna nu, despre femeile lor cu nume stranii : Maria, Florica, Ana, Silvia, despre copii care erau mici, n-aveau nici un metru jumătate. Unii începură să-şi mestece centurile, curelele de la armă ; apoi vărsau fiere şi sînge. Într-o noapte George auzi din colţul unde era Dumitrescu un plîns chiţcăit şi vocea sublocotenentului Văleanu (celălalt murise îngheţat) :

— Mi-e foame... hă, hă... mi-e foame... mi-e foame...

Pe urmă glasul de bas, potolit, al colonelului :

— Taci, puiule, taci, taci, taci... puiule scump, taci.

— Nu mai vreau... foame... de ce... am plecat din lagărul care...

— Taci, scumpule mic...

Sublocotenentul răcni ascuţit, se ridică şi căzu, împleticindu-se, începu să se zvîrcolească. Ghemul de soldaţi mormăi ceva, afară ningea încet. Colonelul se ridică uşor, se tîrî spre uşa pivniţei, pieri afară. George aţipi din nou, nu mai putea visa, tot timpul îşi sim-

ţea limba în gură umflată, fierbinte, zvîcnind ca o rană care coace... Se trezi din nou : în colţul unde stătea colonelul, licărea ceva : o lampă de spirt. Sfîrîia zăpada topită, mirosea a carne. Sublocotenentul gîfîia ca şi cum ar fi făcut dragoste. George se tîrî încet spre ei, fără să trezească pe nimeni : pe neaşteptate vocea lui răguşită, în întuneric :

— Vreau şi eu !

— A, tu eşti Teodorescule ? şopti colonelul. Taci în mă-ta. Du-te afară... Ia-ţi...

— De unde ?

— Afară, este... carne...

Era atît de slăbit, încît se tîrî un ceas întreg pînă să ajungă în faţa pivniţei. Nu se vedea nimic : era îngrozitor de frig, viscolea şi trîmbele de zăpadă îi îngheţau ochii. Pe urmă o căldură bună îl învălui ; ştia că înseamnă sfîrşitul, era ciudat de bine, plăcut, nu-i mai era nici foame, ca după o masă îmbelşugată, şi cald... Se dezmetici smucit : cu două străzi mai încolo izbucnise un foc de artilerie uşoară, lumina orbitoare a aruncătoarelor, vuietul. În jurul lui schelete de cai, morţi şi îngheţaţi, nimic şi, pe neaşteptate, un cadavru cu mîna tăiată din umăr, proaspăt tăiată.

Nu ştiu niciodată cum ajunse înapoi, în pivniţă. Oamenii dormeau, lămpiţa cu spirt sclipea albăstriu. Încet, ferindu-se să facă zgomot, George îşi scoase revolverul din buzunar şi trase piedica.

— Dom' colonel, şopti.

— Ce-i ? Ai adus şi tu ?

Împuşcătura plesni pe neaşteptate ; soldaţii săriră în picioare, înghesuindu-se, dînd să-şi apuce armele.

— Eşti nebun, precista mă-tii ! urlă colonelul. Unde... eşti, să nu împuşc pe altul, mă !

George căzuse jos, leşinat. A doua zi dimineaţă un nou atac, nemţii răspunseră foarte slab şi ruşii ocupară poziţii la nici o sută de metri de pivniţă. George trăia un fel de halucinaţie, uitase tot ce se petrecuse în noaptea aceea. Ca prin vis auzi o voce aspră.

— Dom' colonel, să ne predăm... că tot una-i... Apoi zbieretul colonelului — Te împuşc ! — mormăielile soldaţilor, clănţănit de închizătoare, tăcere.

Mai trecu o noapte. Oraşul era nespus de liniştit sub pînza groasă a zăpezii, pe urmă, dimineaţa, cîteva împuşcături şi la uşa pivniţei apărură ruşii, cu armele întinse. Unul cîte unul, soldaţii se ridicară ; unii n-aveau puterea să-şi ţină mîinile sus ; colonelul Dumitrescu îl ducea în braţe pe sublocotenent.

Armata de la Stalingrad capitulase.

Oraşul alb, pustiu, fumul parcă îngheţat pe cer, de peste tot, mute, coloane de prizonieri coborau spre Volga, printre schelete albe de tancuri, maşini, oameni, cai, arme, căşti, bucătării, căruţe ; erau ofiţeri cu picioarele înfăşurate în mantale, soldaţi cu cearceafuri cenuşii învelite în jurul capului, siluete de copii, feţe zbîrcite de moşnegi ; pe margini păşeau soldaţi sovietici, foarte tineri, bondoci din pricina cojoacelor de blană şi a pîslarilor ; aveau feţele roşii de ger şi semănau a oameni. Volga era îngheţată şi malurile negre de oameni, un muşuroi neaşteptat de cuminte, abia mişcîndu-se.

În spatele lui George cineva mormăi :

— Gata războiul, fraţilor mei.

Şi altul, îi răspunse aspru, cu răutate :

— Minţi !

Spre apus se rostogolea egal, fără pauze, mormăitul tunurilor.

— Trag ai noştri !

— Nu. Ruşii.

Mergînd mecanic, cu picioarele tîrşite, George se găsi alături de un învăţător, vagă cunoştinţă : acesta părea mai bine hrănit, pînă în ultimele clipe fusese cu o grupare germană şi avuseseră ce mînca. Îl sprijini pe George şi, pe furiş, îi dădu o bucată de biscuit negru, s-o sugă. George avea impresia că omul de lîngă el e cald ca o sobă, răsuflarea lui aburindă îi mîngîia obrazul : nu-l auzea ce spune, decît vag, şi n-avea nici o putere să răspundă.

— Oroarea nu s-a sfîrşit, horcăi George. Abia începe. E în noi... acum vom avea răgazul să ne gîndim la ea... să ne pedepsim.

În spatele lor, o voce groasă, jovială :

— Nu fac nimic, zău, pe crucea mea... Uite mi-a dat unul o ţigară, da n-am cu ce-o aprinde...

— Eram cu italienii, mamă, mamă ! Ce de-a ţipete... Mergeau să se pişe şi le îngheţa aia...

— Hoho, veneau cu ea în mînă, ce ?

— Ofiţerul rus ne-a spus că la primul popas căpătăm supă de varză caldă...

— Caldă ?...

— Fierbinte...

Mergeau pe o şosea de zăpadă, sub un soare cu dinţi care le inflama ochii şi lacrimile îngheţeau pe obraz, în boabe mărunte, tari. George se gîndi la imaginea acestei armate învinse, care plînge şi căreia nu-i pasă, ca şi lui, de victorie, de nimic. O supă caldă... Tot trupul lui, pe care şi-l simţea în sfîrşit, dureros, bolnav, slăbit, se scutura de fiori la gîndul acestei supe de varză, al cărei gust nu şi-l puteau închipui. Se rezemă mai bine de umărul învăţătorului al cărui nume nu şi-l amintea şi întrebarea nepusă niciodată în aceşti doi ani, izbucni ca un scuipat :

— Ce-am căutat noi aici ? Ce ?

Celălalt răspunse, puţin mirat :

— Nimic... Ne-au trimis...

— A, da, exact. Ne-au trimis... Cine ? Toată gura îi îngheţa atunci cînd vorbea, aşa că se mulţumi să se strîmbe. Cine ?

Mareşalul ? Îl văzuse o dată lîngă Odesa. Mic, roşcovan, pripit, cu un baston de trestie subţioară, dînd din picior... Cine era el ? Şi toţi cei care dezlănţuiseră războiul, cine erau ei ? Ştia că tot ce gîndeşte acum erau prostii, copilării, halucinaţii ale foamei şi frigului, dar toate îi făceau o plăcere ciudată, ca o carte cu poze, răsfoită alături de Dănuţ, în seri de iarnă. Închidea ochii, asculta hîrşîitul miilor de paşi pe zăpada înghe-

ţată, ordinele scurte ale ruşilor şi ştia că undeva cîţiva oameni mai sătui îşi plimbă degetele pe hărţi ; totul era de rîs. O maşină deschisă trecu pe lîngă ei încet : înăuntru cîţiva ofiţeri sovietici, unul vorbea romîneşte la porta voce.

— Prizonieri ! Din mers coloana se împarte pentru diferite lagăre. Primul se află la cincisprezece kilometri. Acolo rămîne o parte. Ceilalţi vor fi îmbarcaţi în trenuri.

Porni încet ; vocea aceasta vorbind romîneşte îl înduioşă pe George. Învăţătorul de lîngă el, murmura fără oprire :

— Cincisprezece kilometri... vai de noi, cincisprezece kilometri... Nu te mai rezema de mine, că nu mai pot, o, cum o să... cincisprezece kilom...

După un timp George începu să se clatine ; avea impresia că se înserează, că pe stepă curg umbre roze... Se împletici, o dată, de două ori, zăpada îngheţată i se apropie fulgerător de ochi, nu mai simţi, izbitura. Numai mai tîrziu, se trezi mergînd, sprijinit de o mînă puternică ; era colonelul Dumitrescu — de partea cealaltă sublocotenentul blond şi slab atîrna de el ca o cîrpă.

— Ce dracu, locotenente, te laşi ? Vrei să te cureţe ? Patria mai are nevoie de noi, ce dracu !

Vorbea mereu şi din pricina aburilor toată faţa îi era acoperită de un fel de mască albă, pe care o sfărîma cu degetele înmănuşate, din timp în timp.

— Ai vrut să mă împuşti într-o noapte. De ce, dragă ?

George dădu din umeri.

— Habar n-am. Vă rog să mă iertaţi. Cred că dintr-un acces de nebunie.

— Da de unde... Pentru că eşti rezervist, de aia. Ce eşti la viata particulară ?

— Învăţător.

— Să trăieşti. Lasă-te pe mine, că te duc. Îl duc şi pe puişorul ăsta, săracu. Ne dau ăştia ceva haleală, sau ne curăţă ?

Tocmai trecea pe lîngă ei un soldat rus şi George îl întrebă ruseşte cît mai au de mers. Soldatul îl privi tăcut, încruntat, apoi răspunse scurt :

— Puţin ! Ţi-e rău ?

— Nu.

— Ştii ruseşte, dragă ? Teodorescu parcă, nu ?

— Da, domnule colonel.

— Perfect. Trebuie să ne ţinem bine. La primăvară sîntem liberi, cu arma-n mînă ! Ăla, care te ducea înainte, ţi-e prieten ?

— Nu.

— Perfect. N-a mai putut merge, s-a aşezat pe marginea drumului şi rusul l-a împuşcat.

O altă maşină trecu pe lîngă ei, înainte, se opri, răsunară cîteva ordine, pe care prizonierii şi le transmiseră din om în om :

— Noi rămînem în lagăr... De acolo, de la soldatul ăla, rămîn o noapte, mănîncă şi pleacă... S-a înţeles ? Dă-i drumul în spate...

— Perfect, spuse colonelul Dumitrescu.

Spre seară ajunseră într-un sat cu case de lemn, înfundate în zăpadă : pe o altă şosea, alăturată, treceau coloane de tancuri albe, camioane pline cu soldaţi cîntînd. Dumitrescu îi privi lung, scuipă amărît şi-l încărcă mai bine pe umăr pe sublocotenentul care părea mort. Se opriră într-un fel de piaţă, înfundaţi pînă la genunchi în zăpadă, unii culcîndu-se cu faţa în jos. Un ofiţer le spuse :

— În seara asta nu dăm decît o porţie la doi oameni. Şi din pîine şi din ciorbă. Să mîncaţi puţin, ca să nu muriţi.

Din mijlocul coloanei, din întuneric, răsună deodată vocea puternică a lui Dumitrescu :

— De ce aţi împuşcat pe cei care nu mai puteau merge ? Unde-i dreptul internaţional ?

Ofiţerul răspunse, cu o voce puternică, rece :

— Nimeni n-a fost împuşcat. Cei care nu puteau merge au fost încărcaţi în camioanele ce veneau din urmă.

Dumitrescu scuipă :

— Ai dracului !

La geamurile caselor lumini portocalii, mici. Printre genele umflate, George le privea lacom, dar nu-şi putea închipui ce se petrece în dosul lor. Nu-i mai era foame. Nici somn.

Lagărul se afla în apropiere : cîteva barăci, împrejmuite cu sîrmă ghimpată, cîteva lumini. Cînd trecu pe sub poartă, instinctiv, George îşi plecă fruntea. În curte o mulţime de oameni se repeziră la ei :

— Mă, din ce unitate sînteţi ? De unde veniţi ? Gata la Stalingrad ? Slavă domnului... Haideţi, pe aici, o să ne înghesuim, mă... Se fac alte barăci. A venit material. Haideţi... Vai, Ionică, cum arată...

— Cine sînt ăştia ? întrebă în şoaptă George.

— Nişte nebuni, răspunse colonelul Dumitrescu.

— Pregătiţi gamelele ! răsună un glas vesel, ţigănesc. Peste cîteva clipe George era rezemat de un perete de scînduri, cu gamela plină de aburi în braţe şi un codru de pîine. Sorbi o dată, frigîndu-se tot, apoi căzu cu faţa înainte în zăpada înroşită de ciorbă.

După cîteva săptămîni de lagăr, George simţi deodată că îi este peste putinţă să rămînă aşa cum fusese pînă acuma ; tensiunea şi groaza căreia-i rezistase cum crezuse că e mai bine, căzuseră ; aici, cu timiditate, oamenii încercau să înveţe să trăiască. Dintr-o dată totul i se păru interesant şi proaspăt, apelurile, poveştile celor care se duceau să taie lemne într-o pădure din apropiere, dar mai ales oamenii. Îi pîndea curios, parcă nehotărîndu-se să se apropie de ei ; se temea să nu găsească acelaşi gol sufletesc pe care şi-l simţea lui însuşi, o neputinţă, ca o oboseală cumplită, cînd singura reacţie posibilă e un surîs trist şi un gest abia schiţat. În baraca ofiţerilor erau vre-o treizeci de oameni, de toate gradele şi din toate armele, majoritatea ofiţeri activi, faţă de care totdeauna avusese un dispreţ adînc : îi vedea tolăniţi toată ziua, îi auzea povestind fără încetare anecdote scabroase, sau certîndu-se amarnic

pentru o nimica toată (cum a fost în ziua cînd unui căpitan de cavalerie îi dispăruseră pintenii şi cînd păgubaşul făcuse o adevărată criză de nervi). Rareori se încingeau discuţii despre război, dar erau de-o stupiditate fără margini ; majoritatea credeau ferm în victoria Germaniei, aşteptau primăvara cu nerăbdare şi odată cu ea tancurile S.S., aceiaşi oameni care cu trei luni în urmă, pe jumătate morţi de foame se tîrîseră afară din adăposturi cu mîinile ridicate. Unii se despuiau, cu candoare, de toate secretele intime cu un fel de cinism amabil : era un căpitan de tancuri, om foarte frumos, care povestea la nesfîrşit cum se căsătorise cu o fată din cea mai bună familie bucureşteană, ca s-o salveze de dezonoare, deoarece era însărcinată cu propriul ei tată ; acelaşi om lăcrima şi scrîşnea de furie cînd se gîndea la „Patrie“, la război, adora pe Mihai I, pe Antonescu, pe Hitler, bănuia pe evrei vinovaţi de dezastrul din iarna aceea, pe urmă revenea la amantele lui, povestea felul lor de-a face dragoste, se înfierbînta pînă rămînea prostit, gîfîind, cu ochii închişi.

George îşi dădu seama curînd că nu ştia nimic ; trăise la ţară, într-un mediu curat şi sfînt, ceea ce se petrecea în afară îi fusese totdeauna indiferent, sau poate nici nu realizase că se petrece ceva în afară de cercul lui de viaţă. În timpul campaniei îl jigniseră totdeauna profund aprecierile pe care auzea că le fac nemţii despre romîni ; acum începu să se întrebe dacă ele nu ascundeau un dram de adevăr. Întreaga lui atenţie începu să se concentreze asupra lui, începu să-şi facă examene de conştiinţă, dar nu găsea în tot trecutul un singur moment de care ar fi putut să-i fie ruşine.

Se ţinuse singur la şcoală, învăţase din răsputeri să ajungă învăţător, îşi făcuse datoria, îşi crescuse copilul... Era ceva mărunt în toate astea, dar nu ştia cum ar fi putut fi altfel. Pe urmă începu să se întrebe ce-ar fi vrut să facă după război şi nu găsi decît un singur răspuns mulţumitor : să reia totul de unde-l lăsase şi să uite. Dorinţa aceasta începu să-l hărţuiască pe nesimţite : era suficient să închidă ochii şi totul se răzvrătea

în el, îi venea să urle de dorul satului, al primăverilor cunoscute, simţea în nări mirosul claselor proaspăt văruite, toamna, la deschiderea şcolii, cînd popa Ioja venea să facă o sfeştanie (şi acum i se părea că în clipele acelea popa avea în glas, în gesturi, în cuvinte, ceva emoţionant şi măreţ). Ar fi dat oricît ca în lagăr să fie un om din Lunca, ar fi însemnat pentru el o adevărată salvare să poată regăsi ceva din trecut.

Viaţa în lagăr se scurgea monotonă, iarna se apropia de sfîrşit, dar nici un semn nu dovedea asta ; pînă departe, prin gardul înalt de sîrmă ghimpată, stepa se întindea ondulînd sub zăpada cenuşie, vîntul era tăios, hohotea noaptea în pereţi şi de undeva se auzeau tînguirile lupilor. Un eveniment neaşteptat veni să schimbe toate acestea : într-o seară, ca de obicei, căpitanul de tancuri îşi povestea o noapte de dragoste ; se vedea limpede că inventează, că-şi epuizase tot bagajul de amintiri şi ceilalţi se plictiseau. Întîmplător, George era prin apropiere şi-şi cîrpea o cămaşă, cînd căpitanul se ridică înciudat, veni la el şi-i puse mîna pe umăr :

— Da dumneata, locotenente, de ce taci ? N-ai scos o vorbă de cînd eşti aici... Dumneata n-ai nevastă ? Ia scoate poza ici şi dă-i drumul.

George îl privi mîhnit şi nu-i răspunse. Căpitanul se enervă subit şi începu să răcnească :

— Ce, bă, locotenente ? Eşti... în ureche de n-auzi ? Noi ne distrăm aici cu povara sufletelor noastre şi tu taci şi înghiţi ? Ia dă raportul.

— N-am nimic de spus...

Căpitanul se făcu roşu. Îşi frămîntă degetele ca şi cum s-ar fi stăpînit să nu-l pocnească, apoi ţipă :

— Măi, fraţilor, să mă bată dumnezeu dacă ăsta nu-i spion rus. L-am auzit vorbind ruseşte cu un tătuc... L-au băgat între noi ca să tragă cu urechea...

George sări în picioare, pe neaşteptate şi-i puse mîna în piept :

— Dacă mai scoţi o vorbă...

— Ce, mă ! se bucură căpitanul. Vrei să te baţi ? Păi, să-ţi fac voia. Şi înainte ca George să se dezmeti-

cească îi trase un pumn între ochi. Lovitura fusese precisă, grea ! George se rostogoli printre paturi şi nu se mai putu scula. „Am să-l omor, se gîndi, şi pe urmă fie ce-o fi". Căpitanul, mulţumit, stătea răscrăcărat, cu mîinile în şolduri. Atunci din colţul lui se sculă încet colonelul Dumitrescu, veni lîngă el şi-l privi fix în ochi. Căpitanul uimit voi să spună ceva, dar n-avu timp, deoarece colonelul îi arse două palme fulgerătoare. Pe urmă, închizînd un ochi, îl întrebă :

— Mai vrei două ?

Toată baraca începu să murmure amenințător.

— Ce daţi ? ţipă căpitanul, frecîndu-şi obrajii învineţiţi. Ce vă amestecaţi ? Hai ? Adică noi n-avem să...

Între timp George se sculase şi veni clătinîndu-se lîngă el.

— De ce m-ai lovit ? întrebă.

În ochii lui cenuşii sclipea o flacără mică, rea şi căpitanul se sperie : o cunoştea, o văzuse la soldaţi totdeauna înainte de atac. Dădu înapoi.

— Adică... ce vă băgaţi ? De domnul colonel, ce să zic ? Dumnealui îi place să se bage pe din dos... (şi trase cu ochiul spre sublocotenentul blond, care stătea întins pe patul colonelului). Dar tu ce vrei ?

George întinse mîna foarte încet, îl apucă de pumn şi i-l răsuci pe cînd căpitanul începu să ţipe, şi se lăsă într-un genunchi. Abia atunci cîţiva săriră să-i despartă, dar nu putură descleşta degetele lui George.

— Destul ! răcni atunci colonelul. Aţi înnebunit ? Ruşine ! Ofiţeri romîni, isterici ! Ţiganilor ! S-a terminat ! Mîine mă duc la comandantul lagărului şi-i cer să ne scoată la lucru, la tăiat lemne... Camarazii noştri sîngerează şi îngheaţă pe front, şi voi ? Aţi turbat de bine ? La lemne, la muncă, domnilor.

— Ei, na ! făcu un sublocotenent în spatele lui, dar în clipa următoare primi un ghiont în piept, care-l făcu să-şi piardă respiraţia şi să-şi holbeze ochii, mirat.

— Din clipa asta, răcni Dumitrescu, am luat comanda barăcii. Drepţi, domnilor ! Alinierea în faţa paturilor !

În lumina săracă, fumurie, a celor trei lămpi de petrol, ofiţerii aveau feţe pămîntii, urîte ; se priveau cu coada ochiului, apoi pe rînd, se aşezară la locul indicat.

— Stingerea ! ordonă sec Dumitrescu. Locotenentul Teodorescu vine lîngă mine.

După ce lămpile de petrol fură stinse şi numai ochiul roşu al sobei clipea prietenos, o voce uscată, rece, se auzi.

— Nu cumva îţi place şi el ?

— Sssst ! se auzi din cîteva paturi.

— Pentru aceste cuvinte, locotenent Panait, vei mînca mîine o jumătate de porţie.

A treia zi, ofiţerii ieşiră împreună cu soldaţii la tăiatul lemnelor, în pădurea din apropiere.

În aparenţă, în urma discuţiei pe care Dumitrescu o avusese cu comandantul lagărului, nimic nu se schimbase în baraca ofiţerilor ; după ce se întorceau de la pădure, îngheţaţi, cu mîinile vinete şi amorţite, se întindeau pe paturile de scîndură şi dormeau, sau tăceau. Ceva încărcat şi ameninţător plutea în aer, un amestec de ostilitate surdă şi neputinţă împotriva colonelului, care fără să se sinchisească, ordona, pedepsea sau felicita. Vorbea puţin, se mişca încet şi masiv, vrînd parcă să-şi economisească puterile ; aproape tot timpul stătea culcat pe spate, cu ochii deschişi şi faţa imobilă. Dintr-un fel de recunoştinţă George încercă să intre în vorbă cu el, dar colonelul îi răspunse numai prin mormăituri si monosilabe, aproape ostil, aşa că renunţă să-l mai înţeleagă. De altfel se silea să se gîndească puţin : munca fizică îi făcea bine şi de la un timp se distra chiar ; de pildă, lovind cu securea îşi spunea că dacă pomul va cădea în urma unor lovituri cu soţ, se vor întoarce acasă încă în anul acela. Noaptea o visa pe Emilia, îi revedea gesturile mărunte, intime, pe care nu le observase niciodată şi se trezea ruşinat, sleit şi cu nervii aţîţaţi : starea aceasta se accentuă odată cu venirea primăverii.

Pe neaşteptate, vîntul îngheţat se încălzi şi toată stepa căpătă o culoare nesigură, tremurătoare, murdară. Noaptea, cei care nu puteau dormi, printre sforăiturile şi gemetele celorlalţi, auzeau un fel de zumzet nesfîrşit, urcîndu-se parcă din adîncuri, transmiţîndu-se aerului, pereţilor, focului neliniştit din sobă. Pădurea care în timpul iernii fusese îngheţată şi sonoră ca sticla, avea acum foşnete moi, aproape omeneşti, pămîntul se înmuia, devenea clisos şi clipocitor... Lui George îi pierise somnul; se zvîrcolea muşcîndu-şi pumnii; simţea că multă vreme n-o să mai poată suporta captivitatea. Iscate de nu se ştie unde, circulau cele mai absurde zvonuri: că trupele germane sînt prin apropiere, că lagărul se găseşte într-o mare pungă care se va închide la vară, cînd trupele lui Rommel se vor uni cu cele de pe frontul rusesc, pe urmă se auzi, vag, de o bătălie cumplită la Kursk, unde întreaga armată germană ar fi fost nimicită. Fără voia lui, George asculta toate acestea, cădea din speranţă în deznădejde; devenise agresiv, gata să ridice securea asupra unui camarad, dintr-o nimica toată. Uitase toate mizeriile războiului, ar fi vrut să fie oriunde în prima linie, decît aici. De acolo se putea dezerta. În închipuire se vedea (aşa cum ar fi trebuit să fie, dacă ar fi judecat puţin) ascuns acasă, printre ai lui... Nu l-ar fi putut prinde niciodată. Avea sute de variante: o colibă în pădure, sau în pod, în cotlonul acela ascuns unde-şi ţineau prisosul de grîne; sau ar fi putut să-şi sape un fel de adăpost subteran, să stea acolo oricît.

Pe urmă începură ploile nesfîrşite; totul în jur era o perdea de apă fumurie, lipicioasă, vicleană.

Într-una din nopţi asculta îngrozit şuroitul acela dizolvant, egal, fără pauze, cînd simţi că cineva se strecoară alături de el şi-i trece braţul peste piept; înainte de-a putea spune ceva, o mînă aspră mare, mirosind a murdărie, îi astupă gura.

— Taci, auzi şoapta încordată a colonelului. Taci şi ascultă...

Îşi auzea bătăile inimii, înfundate, şi rare.

— Tu ştii ruseşte ?
— Ştiu.
— Bine ?
— Foarte bine.
— Perfect. Fugim.

Avu o tresărire violentă a întregului trup. Colonelul rîse încetişor şi-l bătu pe umăr.

— Totul e pus la punct, de la început. Prima dată cînd ieşim la tăiat lemne, ne pierdem de ceilalţi. E uşor. Am să aleg un sector lăturalnic. Înţelegi ?

— Nu.

— Nu-i nimic. Acuma ascultă aici : dacă scoţi o singură vorbă te ucid... Şi dacă nu vrei să vii...

— Vreau, gîfîi George.

— Îţi sfărîm capul. Nici eu, nici micuţul, nu ştim ruseşte, aşa că... În zilele astea începe ofensiva.

— Nu mă interesează...

— Eşti nebun. Taci. Mîine, poimîine, la prima ocazie...

A doua zi ploua, aşa că nu ieşiră la lucru. Morocănoşi, oamenii se învîrteau prin baracă, se încurcau şi se pîndeau unii pe alţii ; George, căruia cineva îi propuse o partidă de şah, refuză, spunînd că nu se simte bine. Rămase întins, cu mîinile sub cap şi ochii închişi ; se trezise cu o senzaţie de nelinişte care-i tăia respiraţia ; în clipa cînd văzu capul mare al colonelului, fălcile puternice, buzele subţiri, crispate, îşi aduse aminte. Ar fi vrut să poată schimba o privire măcar cu celălalt, dar Dumitrescu părea împietrit şi aşa rămase toată ziua. Din clipa cînd îşi spuse „Ei, şi, dacă o să ne prindă ? O să ne împuşte şi gata !" o linişte desăvîrşită puse stăpînire pe George. Adevărul era că nu voia nici să plece, nici să rămînă, planul i se părea irealizabil, dar ce importanţă avea ? Nimic nu avea nici o importanţă.

Abia peste o săptămînă încetă ploaia şi ieşiră la lucru. De emoţie şi de frică George nu vedea pe unde calcă, se clătina, ciocnindu-se de ceilalţi. Ca de obicei

Dumitrescu făcu împărţirea sectoarelor: el, sublocotenentul şi George rămaseră la margine.

— La prînz! spuse scurt colonelul. Lucraţi.

George începu să lovească în trunchiul pomului cu o furie rece, concentrată, pînă cînd Dumitrescu îi aruncă:

— Ce, eşti nebun? Nu te slei... dracu... mult de mers... cruţă...

Avea faţa lividă şi-şi mişca tot timpul buzele, ca şi cum s-ar fi rugat.

Aşteptînd ca Dumitrescu să dea semnalul fugii, George îi urmărea fiecare mişcare, întrebîndu-se de ce se teme de el, la fel ca toţi ceilalţi. Nu ştia.

Ar fi dat oricît să aibă un ceas. Începu să numere, dar curînd pierdu şirul. Zgomotele pădurii, loviturile seci ale securilor, i se păreau insuportabile. În sfîrşit sentinela sovietică îşi făcu rondul, trecu pe lîngă ei şi se depărtă. Atunci colonelul gîfîi:

— Gata, daţi-i drumul, voi doi. Eu vă urmez... Nici un zgomot... Dumnezeu cu noi, mila lui peste noi. Marş!

Sublocotenentul îşi ascunse securea sub manta, îşi înfundă capela pe ochi şi porni în salturi scurte, George, urmîndu-l, îi vedea spatele îngust, umerii încordaţi, îi auzea respiraţia întretăiată. Trebuiră să se oprească însă curînd, deoarece noroiul şi frunzele moarte li se lipiseră de bocanci, făcîndu-i grei, imenşi. Întorcîndu-se, George îl văzu pe colonel alergînd aplecat printre pomi: faţa îi era roşie, hidoasă. Trecu pe lîngă ei, îl smuci pe sublocotenent şuierîndu-i:

— Fugi, măicuţa mă-tii... ţine spre nord... după muşchi... acolo... se termină... e un sat distrus... noaptea...

Picioarele se smulgeau tot mai greu din clisa groasă; sublocotenentul căzuse de cîteva ori, dar alerga mereu, îmboldit de Dumitrescu; zgomotul securilor se auzea tot mai stins, tot mai departe, pe urmă se treziră în mijlocul unei linişti ameninţătoare, în frig, învăluiţi într-o lumină sură.

Colonelul se opri, scoase o pîine de sub manta, o rupse în trei şi le-o întinse. George muşcă lacom, dar nu putu înghiţi dumicatul, i se făcu greaţă. Parcă tot sîngele i se răzvrătise şi curgea alandala prin arterele obosite. Ochii i se închideau şi în dosul pleoapelor jucau ace roşii, dureroase.

— Aşa, scumpii mei, vorbi colonelul vesel. Am scăpat. Cînd am fost la comandantul lagărului, am văzut o hartă a regiunii... Regiune ? Pfui ! Ăştia n-au nici măcar relief... Spre nord e un sat pustiu... Atîta că nu ştiu cît avem de mers pînă acolo... În fine... În sat stăm, ne odihnim... Dormim ziua, mergem noaptea. În cîteva zile ne întîlnim cu ai noştri... Ce-i, Teodorescule ? Nu eşti bucuros, mă ?

George ridică din umeri. Ar fi vrut să nu-i pese de nimic, să se lase ca un copil în grija lui Dumitrescu.

— În sat tot o mai fi cineva... Vedem noi... Să nu pierdeţi securile, o fi nevoie de ele. Şi acum, la drum.

Aşa a început evadarea lor.

Ieşiră din pădure abia a treia seară. Abia se mai tîrau, morţi de foame, de oboseală, uzi pînă la piele, mînjiţi cu noroi din cap pînă-n picioare. Pădurea se isprăvea brusc şi în faţa lor se întindea un întuneric larg, stepa tăcută. Nici o lumină, nicăieri. Sublocotenentul mormăi ceva, furios, apoi pe neaşteptate se repezi la Dumitrescu cu pumnii.

— De ce am fugit ? Unde vrei să mergem ? Unde ? De ce ? N-auzi ? De ce ? Spune ! De ce ?

Îl lovea orbeşte pe unde nimerea, cu o mînă, în timp ce cu cealaltă încerca să-şi scoată securea de la brîu. Uimit, Dumitrescu la început nu ripostă, pe urmă îl înhăţă de gît şi-l doborî.

— Ce, puiule, ai înnebunit ?

— Nu mai vreau, ţipă celălalt, cu o voce nefirească, gîtuită. Nu mai pot... Mi-e foame...

Şi se culcă la pămînt, cu faţa în jos.

— Ajută-mă să-l ridic, spuse colonelul.

Sublocotenentul începu să se zvîrcolească, să dea cu picioarele, să-i muşte de mîini. Se luptară un timp,

tăcuţi, aproape de nebunie, pînă cînd Dumitrescu, înjurînd, spuse :

— Hai, dom'le, lasă-l aici. A turbat.

— Şi noi unde mergem ? întrebă George.

— Nu ştiu, răspunse celălalt după o tăcere lungă. Habar n-am. Trebuie să fie un sat pe aici.

Porniră înainte şi peste cîteva minute sublocotenentul îi ajunse din urmă. Se apropie de colonel, îl luă de braţ şi cu o voce sfîrşită îl rugă :

— Iartă-mă, te rog.

— Nu face nimic.

— Spune-mi că mă ierţi.

— Te iert.

— Minţi, de ce minţi ?

În clipa aceea George le strigă :

— Ia tăceţi, măi !

De departe se auzea un lătrat de cîine .

— Ei bine, spuse colonelul, am ajuns. Haidem...

Umblară foarte multă vreme, pînă cînd ajunseră la marginea unui cătun, cîteva case înşirate în lungul unei şosele foarte late, desfundată, în care se afundară pînă la genunchi. Casele erau tăcute, păreau părăsite.

— Pe aici veneau coloanele spre Stalingrad, spuse Dumitrescu. Probabil nemţii au bombardat totul...

— Să intrăm undeva, imploră sublocotenentul. Eu nu mai pot.

— Staţi aici, mă duc în recunoaştere.

George şi tînărul se lăsară pe marginea şanţului, cu capul în palme. George simţi că o să adoarmă îndată, cînd celălalt îl scutură de umăr.

— Ascultă, dumneata de ce-ai fugit ?

— Aşa.

— Eşti prost... „El" trebuia s-o şteargă... Altfel aflau ruşii cine e şi... Eu, prost, idiot, l-am urmat. Idiot rău. Dar tu ?

— Eu vreau să ajung acasă...

Atunci sublocotenentul începu să rîdă, ascuţit, să dea cu picioarele în noroi, stropindu-se tot, într-un acces de veselie nestăpînită.

— Asta e excelentă. Una dintre cele mai bune. „Acasă“ ? Şi de ce nu la Focşani ? Ori poate eşti din Focşani ?

— Nu. Sînt din Lunca.

— Trebuie să fie frumos pe-acolo.

— Din cînd în cînd. Primăvara.

— Aha, da. Şi pe aici e primăvară. Sîntem în aprilie. Am ţinut socoteala zilelor.

— Mai încet nu puteţi ? se auzi, lîngă ei, şoapta colonelului. De ce nu urlaţi ? Am găsit o casă. Pustie. Totul e praf... Dar putem dormi acolo.

— Şi de mîncare ? gemu sublocotenentul.

— Îţi aduc pînă la urmă. Nici o grijă.

Ţinîndu-se de mînă, îl urmară pe colonel, intrară într-o curte plină de gropi, pe urmă într-o colibă de lemn. Nu se vedea nimic, mirosea îngrozitor a stătut, a excremente, a pustiu. Colonelul aprinse un chibrit : un interior răvăşit, un pat rupt, o masă şchioapă, o laviţă, pe jos zdrenţe murdare, pansamente, cutii goale de conserve.

— Probabil au evacuat satul atunci cînd au fost luptele, spuse George.

Vocea îi răsună ciudat, străină.

— Şi ce-mi pasă mie ? rîse sublocotenentul.

Se trînti pe laviţă, îşi acoperi faţa cu mantaua şi începu să geamă.

Colonelul se apucă să facă aşchii din masă, apoi aţîţă focul în cuptor.

— Şi dacă vede cineva lumină ?

— Ei, na. O vede. Pe aici nu e nimeni.

În clipa cînd focul începu să pîlpîie, gălbui şi vioi, George îşi vîrî obrazul în căldura lui, pînă cînd simţi că barba începe să-i miroasă a pîrlit.

— Trebuie să mîncăm ceva, spuse colonelul. Hai cu mine, mă, să găsim. Trebuie să fie ceva...

George îl urmă supus ; îi era atît de somn, încît nu-i mai ardea să-l întrebe ce nădăjduia să găsească. Se poticniră prin şanţuri, îşi agăţară mantalele zdrenţuite, dar nu îndrăzniră să intre în vreo curte.

— Să nu ne rătăcim, spunea din timp în timp George, dar colonelul nu-i dădea nici o atenţie.

George tocmai voia să-l înhaţe de mînecă, să-l tragă înapoi, cînd din dosul unui gard un cîine sări asupra lor. Dumitrescu scăpă un ţipăt de durere. Cîinele îl apucase de mînă şi trăgea sălbatic.

— Dă... cu securea... în el... repede... Că...

George întinse mîna, dădu de părul lăţos al cîinelui, îşi încleştă degetele, apoi lovi din răsputeri, în spate. Auzi trosnetul sec al şirii spinării şi crîşnetul colonelului.

— Scoate-mi mîna din gura lui... soarele şi... nu mă lasă nici mort...

Cu greu George izbuti să descleşteze fălcile cîinelui. Se năclăise tot de sînge.

Dumitrescu îşi lingea mîna rănită şi înjura fără încetare.

— Hai să plecăm de aici, se răsti George. Dacă e cineva ne prinde ca pe...

— Ia cîinele !

— De ce ?

— Îl mîncăm. Îl fierbem. Am sare... De ce rîzi ? De ce, paştele mă-tii, rîzi ? Cred că mi-a zdrobit laba. Pune mîna pe el.

Alergară, alunecînd, pînă la colibă. Înăuntru era bine, cald ; sublocotenentul scîncea în somn.

— Pune nişte scînduri la ferestre, să nu se vadă lumină, spuse colonelul, cercetîndu-şi mîna rănită.

Sîngele îi curgea pe pantaloni, pe bocancii noroioşi şi el era alb la faţă, aproape de leşin. Îi spuse lui George să-l caute în buzunar şi să scoată de acolo o punguţă cu sare, apoi presără jumătate peste rană. Nu scoase un geamăt, deşi lacrimile-i şiroiau pe obrazul bărbos, murdar.

George pierdu ceasuri întregi, jupuind cîinele cu ajutorul securii. Degetele îi amorţiseră şi mirosul aspru al cărnii crude îi întorcea stomacul pe dos. În timpul acesta colonelul ieşi afară şi aduse apă din şanţ în cîteva cutii de conserve. Petrecură aproape toată noaptea în-

cercînd să fiarbă carnea aceea albă şi aţoasă ; colonelul îşi muşca tot timpul buzele, dar nu se plîngea. Cînd în sfîrşit, împungînd carnea cu un băţ, socotiră că e destul de moale, îl sculară pe sublocotenent, cu greu, deoarece se prăbuşea mereu pe patul de scînduri, dezarticulat. Apoi începu să înghită hălci mari, înecîndu-se şi sughiţînd de plăcere. Era bine, cald, şi George îşi simţea membrele ca de plumb. Colonelul le spuse că vor dormi toată ziua şi spre seară vor porni spre apus. Avea o busolă mică, ruginită, pe care o furase în lagăr de la un prizonier, aşa că nu se vor rătăci. Mîna i se umflase, dar spunea că nu-l mai doare de loc şi dacă cîinele n-a fost turbat, are să se vindece curînd.

George nu-şi dădu seama cît timp dormise, cînd colonelul îl trezi. Afară se însera. Se înseninase, bătea un vînt călduţ şi pe cerul palid străluceau stinghere şi mari, cîteva stele argintii.

— Ştii, eu n-am dormit, îi spuse la ureche Dumitrescu. Mă simt foarte rău... Cred că la un moment dat a fost cineva la geam. Nu ştiu, poate mi s-a părut... O faţă bărboasă, de mujic. Aşa că e mai bine s-o luăm din loc.

Îşi umplură buzunarele cu resturile cîinelui, apoi George ieşi, să vadă dacă se poate pleca. Nu era nimeni pe şoseaua pustie şi casa unde se opriseră era tocmai la marginea satului. Colonelul îşi cercetă busola, stabili direcţia şi porniră. Dar nu ieşiseră încă din cătun, că sublocotenentul se întoarse şi le arătă, în mijlocul şoselei, un om îmbrăcat într-un cojoc, cu arma în mînă, care le făcea semn să se oprească.

— Mergem înainte! spuse colonelul, grăbind pasul. Faceţi-vă că nu l-aţi văzut...

O luară drept prin stepă. Pămîntul se mai zbicise, dar era încă moale şi lipicios. Înaintau cu greutate, trebuind să se oprească mereu şi să-şi curețe tălpile bocancilor. Se însera repede, dar cerul rămînea străveziu, ca o apă curată. După un timp, cu voce răguşită, colonelul îi rugă să se oprească puţin, deoarece el nu mai putea merge. Avea febră mare, ochii-i erau sticloşi

și uscați și mîna i se învinețise și nu-și putea mișca degetele. Se întinse pe jos în timp ce sublocotenentul îi făcu semn lui George să vie cîțiva pași mai încolo. Aici, lipindu-și buzele de urechea lui, îi spuse că nu mai are nici un rost să stea. Dumitrescu era pierdut, mai bine să-l lase aici și să-și continue drumul, ei doi.

— Am presimțiri că mîine începe ofensiva. Tu nu vezi ce vreme ? Ar fi o măgărie să ne lăsăm prinși... acum.

George nu-i răspunse. Aprinse un chibrit și-i vîrî lumina în obraz, ca și cum ar fi vrut să-l vadă mai bine. Surprins, celălalt se dădu înapoi, așa că scăpă de pumnul pe care George i-l repezise.

— Ce, dracu...

— Nimic. Taci. Să nu mai vorbești niciodată cu mine. Tu, lepră.

Îl sculară cu greu pe colonel, dar acesta nu mai putea merge. George îl sprijini un timp, apoi îl încărcă în spinare, dar era prea greu și n-avea destulă putere să-l ducă. Se opriră pe marginea unei băltoace și-l întinseră pe jos. Dumitrescu aiura, cerea să-i taie mîna cu securea, pe urmă începu să vorbească nemțește.

În liniștea apăsătoare cuvintele lui fără șir aveau o rezonanță înspăimîntătoare. George îi uda mereu fruntea, pînă cînd simți că-i amorțesc degetele. Pe urmă adormi chincit și nu se trezi decît în zori, la zgomotul pe care-l făcu, departe, un foc de armă. Sări în picioare. La orizont, pe linia lui dreaptă și neagră, se detașau, extrem de mici, trei siluete călare. Veneau spre ei.

Îi trezi pe cei doi : colonelul privi în direcția indicată, cu ochii roșii, tulburi, și nu scoase nici o vorbă. Sublocotenentul începu să scîncească.

— Să mergem, spuse George, poate găsim o adîncitură de pămînt și ne pierd urma. Așa ne văd ca pe o față de masă... Or fi avînd și binoclu.

— Poftim, am belit-o în mamă, se porni sublocotenentul, poftim, acum dacă nu fugeam... Și o să ne cerceteze ! Ai să vezi că o să ne cerceteze ! se repezi el la colonel, pe care-l înhăță de reverul mantalei. Și

atunci, ce te faci ? Aşa, poate aveam o şansă să ne scape ai noştri, pe cînd... Tu ai vrut ! Poftim, acuma scapă-mă... I-ai promis mamei că o să mă scapi, că n-o să mi se întîmple nimic... Uite, uite ! întinse el mîna spre cele trei siluete care veneau spre ei.

— Cît eşti tu de josnic, puiule, spuse încet, obosit, Dumitrescu.

— Domnilor, lăsaţi măgăriile astea, se răsti George. Mergem înainte, ori ce dracu ? Cum te simţi, colonele ?

Acesta-i arătă mîna inertă şi zîmbi.

— *Nous sommes foutus*, spuse încet. Eu nu pot să merg.

— Bine, atunci aşteptăm aici, răspunse George şi se culcă pe pămînt.

Cei doi încetaseră să existe pentru el, la fel cu călăreţii pe care-i simţea apropiindu-se. Parcă toată oboseala i s-ar fi strîns în picioare, atît le simţea de grele şi atît era de bine să le ţie întinse, pe pămîntul rece. „În timpul acesta, se gîndea, ruşii se apropie de noi. Probabil o să ne împuşte aici, e mai simplu, nu mai trebuie să ne care nicăieri". Dar gîndul acesta i se părea atît de ireal, atît de imposibil, încît fără voia lui zîmbi şi, cu palmele întinse, mîngîie pămîntul moale. „Sîntem atît de mici, încît poate nici n-o să ne vadă. O să treacă pe lîngă noi, fără să ne bage în seamă". Nu ştia dacă asta i-ar fi făcut plăcere sau nu. Colonelul gemea încet, mişcîndu-şi capul dintr-o parte în cealaltă. Capela îi căzuse alături şi abia acum, după cîteva luni de cînd erau împreună, George îi văzu chelia care-i dezgolea fruntea masivă, rotundă. Era straniu, umilitor, cît de străini erau unul de celălalt şi nici măcar clipele acestea nu izbutea să-i apropie. „Dar aşa e la război. Nimeni nu se preface. Înainte de asta totul a fost prefăcătorie, pentru că altfel nici eu, nici nimeni altcineva n-ar fi tras un singur foc măcar împotriva unor oameni necunoscuţi... şi nu şi-ar fi părăsit casele... Ar fi fost pace..." Îşi spunea că totul e prefăcătorie, dar nu credea pe de-a-ntregul, era doar bucuros că prin mintea lui se înşiră cuvinte, chiar dacă ele nu spuneau

nici pe jumătate ceea ce simţea acum, întins pe pămînt, cu mîinile în cruce, ca un mort.

Cerul se însenina uşor şi dinspre răsărit un soare rotund şi roşu făcea să curgă de-a lungul stepei un rîu de lumină, viu şi cald, ca sîngele.

George se ridică în picioare. Călăreţii erau foarte aproape, le putea desluşi uniformele, armele.

Ridică mîinile şi le făcu semn să se apropie. Zîmbea, dar nu-şi putea da seama că pe faţa lui acoperită de barbă şi de o crustă de noroi nu se desluşea decît o strîmbătură jalnică.

Cînd intrară pe poarta lagărului, într-o căruţă hodorogită, cu călăreţii alături, toţi prizonierii care umblau fără rost prin curte se opriră şi se strînseră în jurul barăcilor. George avea mîinile legate la spate, altfel le-ar fi făcut semne. Nu-i cunoştea pe nici unul, dar feţele lor slabe, negricioase, păreau bune şi încrezătoare şi semănau cu alte sute de feţe pe care le văzuse de atîtea ori, dar nu ştia ale cui sînt.

Fură opriţi în faţa clădirii comandamentului, despărţiţi ; George fu vîrît într-un fel de încăpere mică, joasă, unde nu se afla decît o rogojină. Îi dezlegară mîinile şi un soldat îi aduse o strachină de ciorbă şi pîine, îl privi un timp mîncînd, apoi ridică din umeri şi-l întrebă :

— Unde aţi vrut să mergeţi, proştilor ?

— Acasă, răspunse George cu gura plină.

Soldatul se strîmbă ca şi cum i-ar fi venit să rîdă, apoi fruntea i se acoperi de creţuri şi ochii avură o sclipire scurtă, duşmănoasă. Ieşi şi încuie uşa pe dinafară. Parcă n-ar fi aşteptat decît asta, George împinse strachina la o parte, se întinse pe rogojină şi adormi.

În prima zi nimeni nu veni să-i spună nimic, în afară de soldatul care-i aduse mîncarea. George voi să-l întrebe ceva, dar soldatul se răsti la el şi-l înjură. Încercă zadarnic să doarmă, pe urmă începu să se plictisească şi să privească amănunţit pereţii proaspăt văruiţi. De cîteva ceasuri se plimba furios prin celulă,

şi cu cît mergea mai repede, cu atît mai mult creştea în el un fel de spaimă furioasă. Încerca să alcătuiască în minte un mic discurs pentru ofiţerul sovietic care-l va ancheta. „Domnule ofiţer, am jucat şi am pierdut, sînt gata să plătesc. Cît de mult, oricît, dar repede. N-am vrut nimic rău, am vrut să mă duc acasă, m-am săturat de război... Asta-i tot". Nu-şi putea însă închipui cam ce-i va răspunde interlocutorul său imaginar şi de aceea gîndea de pe acum cu ostilitate : „În fond, dacă tu ai fi în situaţia mea, poate ai tremura de frică, te-ai umili. Ei bine, nu, asta n-ai s-o vezi de la mine... Şi tu, şi eu, sîntem prizonierii aceleiaşi absurdităţi, dar tu eşti mai tare. Asta e tot". Bineînţeles, îşi dădea seama că toate acestea erau stupide şi fără rost şi că n-o să spună un cuvînt din toate acestea, pentru simplul motiv că erau stupide şi fără rost şi el însuşi nu credea nimic din tot ce gîndea ; dar trebuia să găsească un mijloc de-a se împotrivi fricii şi înduioşării de sine. „Am jucat, am pierdut"... prostie, deoarece nu jucase niciodată nimic, voise numai ordine şi raţiune, ca în matematică. Noaptea veni, fără să poată închide ochii. fără să poată judeca obiectiv situaţia în care se găsea. Îşi dădu doar seama, cu umilinţă, că era de doi ani în Rusia, vorbise cu sute de ruşi, omorîse cîţiva, dar nu ştia nimic despre ei şi era inutil să ghicească acum ceva.

Spre dimineaţă, pe coridor se auziră zgomote greoaie de paşi, apoi un strigăt spart, prelung :

— Fraţilor ! Adio ! Mor pentru Romînia !

Bruftuluieli, o izbitură înfundată, o uşă care se închide şi se deschide şi — de afară — din nou vocea colonelului :

— Fraţilor ! Mă omoară ! Mă omoară !

George sări la uşă, o zgîlţîi, se repezi la fereastră, dar aceasta era foarte înaltă, aşa că nu putu să vadă nimic. Peste un timp se auziră două împuşcături repezi, departe. Colonelul fusese executat.

Ştia că-l aşteaptă aceeaşi soartă (în definitiv era la fel de vinovat) şi-şi spuse că singurul lucru care-i mai rămînea de făcut, era să lupte împotriva fricii, singur.

O simţea cuprinzîndu-l încet, sigur, tăindu-i respiraţia, accelerîndu-i bătăile inimii. O, dacă ar fi fost mai mulţi în aceeaşi situaţie, să se cunoască, cel puţin în clipele astea, să se iubească sau să se urască, să vorbească fără încetare... Sau dacă i-ar fi împuşcat în stepă, cînd i-au prins : era atît de sfîrşit, de gol, atunci, încît ar fi privit cu un surîs obosit în ţeava armei îndreptată asupra lui. Nu voia să se gîndească la cei de acasă, dar îi era peste putinţă ; n-avea alte amintiri, nici altă viaţă, nici alte gînduri. Şi ce era mai groaznic, după cîtva timp, imaginîndu-şi-o pe Emilia, pe copil, începu să-i urască: pentru că neştiindu-i ultimele ceasuri, îşi vor închipui o moarte anonimă, care se uită. Dacă ar fi putut arunca asupra altcuiva această frică, această deznădejde, s-o împartă măcar, ar fi fost mai uşor, sau cel puţin aşa credea.

Pe la prînz, cînd soldatul tînăr îi aduse ciorba, îi veni să se arunce asupra lui, să termine odată mai repede, dar se răzgîndi în ultima clipă şi-l întrebă:

— Pe mine cînd mă împuşcă, te rog ?

— Nu ştiu, răspunse soldatul.

— Astăzi ? insistă George cu buzele crispate.

— V-am spus că nu ştiu...

Faptul că-i vorbise la plural îl emoţionă atît de tare că începură să-i tremure mîinile ; ar fi vrut să-i ceară ceva tutun, dar n-avu curajul, ca nu cumva refuzul să anuleze acel binefăcător „dumneavoastră".

Spre seară, din nou, se auziră pe coridor paşi ţintuiţi, paturi de armă se loveau de pereţi şi se auzi scîncetul sublocotenentului:

— Nu... *Niet, tavarişi! Niet... praşu... niet! Niet!*

Pe urmă o zvîrcolitură, bufnetul unui trup, o înjurătură rusească, zgomotul mat al unui trup tîrît cu forţa.

— Mori curajos, idiotule! zbieră George.

După ce uşa se închise (ar fi vrut să-şi poată închipui această uşă, coridorul, treptele, dar nu putea) rămase nemişcat, agăţat de gratiile geamului, cu răsuflarea oprită ; trecu însă foarte multă vreme pînă cînd, de departe, răbufni ecoul stins al împuşcăturii.

Aproape uşurat, se culcă pe rogojină cu „faţa în jos". „Cel puţin cu demnitate, cel puţin cu demnitate"... îşi spunea şi repetă aceste cuvinte la nesfîrşit, pînă cînd ele îşi pierdură orice sens, erau doar cîteva sunete izbite unul de celălalt, dar nu-i spuneau nimic. Şi se întrebă mirat ce înseamnă „demnitate". Să nu plîngi, să nu urli în faţa gropii, în faţa armei îndreptată asupra ta ? Să poţi în clipa aceea să înghiţi lacom, cu privirea, tot ce vezi, cerul, pămîntul, toate amintirile tale contopite într-o singură imagine ? Dar pentru asta era nevoie numai de puţină stăpînire de sine, şi nici chiar de asta. Desigur, sublocotenentul a gemut, s-a zbătut, dar în clipa cînd a ajuns în faţa gropii, cînd a auzit în spatele lui clănţănitul sec al închizătorului *n-a crezut.* În clipa aceea *eşti* tot atît de veşnic ca pămîntul, ca pomii... Şi atunci, demnitatea ?... E ca la atac, cînd ştii doar că *şi* pe tine te ţintesc din tranşee soldaţii duşmani spre care alergi, soldaţii duşmani, oameni... fraţii tăi necunoscuţi.

„Doamne, ajută-mă să nu cred în clipa aceea şi nici înainte, să pot vorbi pe drum cu soldatul care mă va conduce, să-l întreb ştiri de pe front, să-l fac să sufere el... Ce măgărie... Sînt un inamic, unul din mulţii pe care el îi urăşte... O să tragă rece, precis, ca la poligonul de tir, doar ceva mai de aproape". Se însera. Îl cuprinse o toropeală, altceva decît somnul, un fel de beţie rece : auzea monstruos fiecare trosnet al podelei, i se părea că de departe, de dincolo de ziduri, desluşeşte voci, aproape că înţelegea ce spun, dar nu merita osteneală să se forţeze să înţeleagă. Se simţea tot atît de neînsemnat, de nimic, ca ultimul soldat anonim secerat, împreună cu alţii, de o rafală de mitralieră şi se numea, ca el, Teodorescu George şi asta nu era nici rău, nici bine.

Nu-şi dădea seama cît poate fi ceasul, cînd uşa se deschise (de pe coridor venea o lumină slabă, fumuriegalbenă) şi soldatul tînăr intră şi-i spuse :

— La comandant.

George se sculă precipitat, se întinse să se dezmorţească şi începu să-şi scuture mantaua de noroiul

uscat. Își potrivi capela și-și trecu degetele peste obrazul păros, cu pielea parcă prea largă. Porni înainte, mirîndu-se că nu trebuie să se țină de pereți, dimpotrivă avea parcă un fel de veselie a picioarelor. La capătul coridorului, o ușă de scîndură negeluită, o bucată de hîrtie roșie, decolorată pe care scria *Komandir*. Soldatul bătu în ușă, apoi îl împinse ușor înăuntru. George se opri în prag, zăpăcit de căldura plăcută, mirosind a brad, dinăuntru. O încăpere mare, un dulap, o masă încărcată de cărți, o lampă cu sticla mare, un portret al lui Stalin, aprinzîndu-și pipa, deasupra fum de țigară. La masă stătea un maior sovietic (George îl zărise de cîteva ori, înainte de evadare) destul de bătrîn, cu părul și mustața cenușii, țepoase și ochelari cu rama de sîrmă.

— Dumneata vorbești destul de bine rusește, ori crezi că ai nevoie de interpret ? îl întrebă cu o voce uluitor de plăcută, de bariton.

— Nu ! strigă aproape George, înțeleg perfect, vorbesc destul de bine. (Gîndul că între el și omul acesta care decidea asupra vieții lui ar putea interveni un „traducător", îl îngrozi).

— Bine. Te rog să stai jos, aici, în fața mea. Scoate-ți mantaua. E cald.

— E foarte cald, surîse George, dar îndată trăsăturile îi încremeniră : Cum ordonați, spuse el.

Agăță mantaua, își netezi tunica decolorată și ruptă și se așeză pe scaun în fața maiorului.

— Sînt gata, spuse rece. Aștept ordinele dumneavoastră.

Maiorul nu răspunse ; își proptise bărbia în pumn și-l privea atent, îndelung ; apoi împinse lampa în așa fel încît lumina ei să cadă pe fața lui George ; rămasă în penumbră, fața lui era ciudat de expresivă, ca un tablou. Mormăi, absent.

— Daaa.

Pe urmă se ridică și atunci George văzu că are un picior de lemn.

— Dumneata fumezi? şi-i împinse în faţă o pungă cu mahorcă şi bucăţi de ziar.

În clipa aceea degetele îl trădară pe George; începură să tremure, nestăpînit; tutunul se împrăştie pe jos; la fel şi la a doua încercare. Avea o poftă nebună să fumeze, dar pînă la urmă trebui să renunţe şi puse punga pe masă, cu un gest obosit.

— Dumneata ce eşti în viaţa civilă?

— Învăţător...

— A, spuse maiorul, învăţător... De ce nu fumezi?

— Nu pot să-mi fac ţigara. Îmi tremură degetele, spuse George brutal.

— Aha. Păcat... Ţi-e frică?

George ezită, pe urmă nu-i mai putu susţine privirea şi-şi plecă ochii. „Acum, ca să fiu demn, ce ar trebui să spun?" se întrebă detaşat.

— Nu ştiu, zise. Nu ştiu dacă mi-e frică.

Maiorul isprăvise de răsucit o ţigară, o aprinse la lampă şi i-o întinse.

— De ce ai evadat? întrebă oficial.

De la primul fum, tare, tăios ca un cuţit, George ameţi.

— Nu ştiu, răspunse moale. Şi cu un surîs ironic, trist: Voiam să ajung acasă... M-am... m-am săturat de război.

— Şi ceilalţi doi au spus tot aşa... spuse dispreţuitor maiorul. V-aţi săturat acuma, cînd l-aţi pierdut. Povesteşte-mi cum s-au întîmplat lucrurile...

Încet, amănunţit, George îi spuse totul: cum a venit colonelul la el, noaptea, pe urmă drumul prin stepă, prinderea. După ce isprăvi, maiorul se lăsă pe spătarul scaunului:

— Atîta tot? se miră. Şi... ce-ai gîndit în timpul acesta, domnule învăţător?

George ridică din umeri plictisit. („Şi ei au spus acelaşi lucru"... Acest „şi"...) Tresări; maiorul se aplecase spre el şi rar, apăsînd pe fiecare cuvînt, îl întrebă:

— Spune-mi te rog, după dumneata, cine sînt vinovaţi de acest război?

În clipa aceea George se hotărî să nu-şi mai calculeze răspunsurile. Demnitatea nu mai avea ce căuta aici, nu rima cu prudenţa şi pe urmă era indiferent „cum" mori .

— Hitler, Mussolini, Churchil şi Stalin, spuse şcolăreşte.

Prevedea o izbucnire de furie a maiorului şi o aşteptă indiferent. Acesta însă rîse încet.

— De ce ?

Cu o mişcare bruscă, George se ridică în picioare :

— Vă interesează într-adevăr părerile mele ?

Se aşeză din nou. Căuta cuvintele ruseşti, ar fi vrut să se exprime corect : ar fi fost stupid să moară dintr-o exprimare greşită.

— Pentru că... toţi aceşti conducători... avînd în mînă o putere imensă... n-au făcut nimic să împiedice măcelul.

— Judeci ciudat. Noi am fost atacaţi.

— Da. Şi dumneavoastră aveţi dreptate.

— Crezi asta ? Atunci de ce ai luptat ?

Întrebarea i se păru atît de curioasă, încît rămase cu gura căscată.

— Poate că nu m-ai înţeles... se interesă maiorul.

— Ba da... dar... ce puteam să fac ? Şi cu ce ar fi schimbat istoria... faptul că eu...

— Mă întreb ce să cred despre dumneata... Nu ştii de ce te-ai bătut, nu ştii de ce ai evadat... Afirmi că şi cotropitorii şi cotropiţii sînt la fel de vinovaţi de război... Judeci ciudat... Mă mir, învăţător...

— N-are nici o importanţă cum judec eu, spuse George crispîndu-se.

— Acum nu are, recunoscu maiorul. Dar înainte ar fi putut să aibă.

Se ridică şi începu să se plimbe cu mîinile la spate ; piciorul de lemn bocănea surd pe duşumea.

— Din ce regiment, companie, pluton, ai făcut parte ?

George le înşiră, apoi, fără să ceară voie, luă punga cu tutun şi-şi răsuci o ţigară nemăsurat de groasă.

— Să te mai întreb ceva. Spune-mi : ce părere ai despre dumneata ?

Întrebarea îl lovi pe George ca o insultă. Roşi tot şi-l privi cu duşmănie pe maior.

— Sînt un om la fel cu dumneavoastră ! spuse apăsat.

— Nu, nu eşti, clătină din cap maiorul. Nu eşti. Eu ştiu de ce m-am bătut, eu ştiu de ce aş fugi de o mie de ori dintr-un lagăr de-al vostru. Dumneata habar n-ai şi din pricina asta eşti... eşti demn de dispreţ.

George sări în picioare, stinse ţigara şi luă poziţia de drepţi.

— Înainte de-a da ordin să fiu împuşcat, aveţi bunătatea să nu mă insultaţi.

Maiorul ocoli masa, veni lîngă el, foarte aproape, şi uitîndu-i-se în ochi, întrebă ?

— Şi dacă ţi-aş spune că nu vei fi împuşcat ?

George simţi că leşină ; odaia, faţa maiorului, începură să se întunece înaintea lui ; se încleştă cu degetele de spătarul scaunului. Cu o voce spartă, nefirească, strigă :

— Nu aveţi dreptul să vă bateţi joc !... Nu aveţi dreptul să mă lăsaţi să sper ! Mă auziţi ?

— Ba da, spuse maiorul foarte încet. Eu am şi acest drept. Deocamdată am terminat... Voi cere desluşiri în legătură cu dumneata în lagărul M. unde e toată divizia din care ai făcut parte. Nazarov ! strigă şi soldatul tînăr intră.

Maiorul îi făcu semn să-l ia pe George. Din uşă îl chemă :

— Domnule locotenent ! Ştii de ce voia atît de mult să evadeze colonelul Dumitrescu ? Şi adăugă apăsat : El ştia de ce voia să evadeze.

— Habar nu am...

Maiorul se apropie iar de George şi din nou îl scrută. George îi susţinu privirea.

— Să-ţi spun atunci : colonelul Dumitrescu a comandat un timp un lagăr de prizonieri sovietici. Împuşca oamenii fără nici o vină, îi chinuia... Sublocotenentul era ajutorul lui : lega prizonierii de motocicletă şi-i

tîra pe şosea, pînă la moarte... Pe urmă au lichidat lagărul. Au vîrît prizonierii într-o magazie, i-au mitraliat, i-au stropit cu benzină... am auzit că e un procedeu scump fasciştilor romîni... şi le-au dat foc. Tribunalul militar care i-a judecat aici, în aceste zile, nu s-a gîndit să-i întrebe dacă ştiau de ce luptă. Dar... probabil că răspunsul lor nu ne-ar fi interesat.

C a p i t o l u l VII

1

Încă de la şase dimineaţa curtea şcolii se umpluse de lume, deşi şedinţa de alegere a Comisiei de împroprietărire începu abia la opt. Copiii, bucuroşi că scapă de o zi de şcoală, se urcau în pruni, rupeau crengile, se băteau şi se fugăreau printre picioarele oamenilor şi nimeni nu-i lua în seamă ; fiecare nou venit căuta să intre în clasă, dar era peste putinţă. Cîteva bănci, pe care oamenii se urcaseră cu picioarele, se rupseseră în bucăţi, cu trosnete ca de puşcă ; antreul şcolii era plin, pe pridvorul alb stăteau căţăraţi ciorchine, bărbaţi şi femei ; vreo sută de oameni se împingeau agăţîndu-se unii de alţii, să vadă, sau măcar să audă ce se vorbeşte înăuntru. Deasupra intrării, Ardeleanu pusese o tablă mare, pe care scria cu roşu : *„Trăiască guvernul democrat, care dă pămînt ţăranilor !“* Iar noii veniţi se simţeau datori să spună cu hotărîre, după ce o citiseră :

— Trăiască !

Din cînd în cînd se făcea un minut de linişte şi atunci se auzea glasul lui George, dar nu se putea înţelege ce spune şi strigătele reîncepeau : „Ce zice ? Măi, care staţi mai în faţă, ce zice ?“ Cîte unul din clasă se întorcea, punea palmele pîlnie la gură şi răcnea : „Zice că se dă pămînt !“

— Cîîît ?

— La cineee ?

— Mai tăceţi din gură, că n-auzim nici noi !

În clipa cînd Emilia ieşi din bucătărie, îmbrăcată într-o haină albastră, cu guler alb, cîteva femei se repeziră la ea, înghesuind-o în uşă.

— Ţine-l, doamne, pe dom' derector, că-i ca un sfînt...

— Mare noroc avu satul cu el, doamne alduieşte-l şi pe pruncii lui, şi pe dumneata, doamnă...

Se simţea fericită, pentru George, ca şi cum el ar fi putut auzi aceste cuvinte, deşi ştia că l-ar fi stînjenit. Încercă să potolească femeile dar se zăpăci de bucuria lor şi-i dădură lacrimile. O mîngîie pe una pe obraz, prosteşte, ca pe o fetiţă.

— Da, scumpele mele, acuma se face dreptate... Aşa-s vremurile... Cei săraci îs la preţ, să ştii... Are să fie bine... Că şi eu zic, nu-i drept ca unul să aibă tot şi altul nimic. Nu-i aşa nană Valerie ?

— Aşa-i, Milie, draga mătuşii, spuse baba căreia i se adresase, Lăpoaia, o bătrînă uscată ca o scîndură, cocîrjată şi măruntă. Auzi, tu, Milie, eu vă adusei nişte ouă de raţă. Şi-i vîrî sub ochi un coş de papură, pe fundul căruia erau vreo cinci ouă.

— Luaţi-le, că mare mult bine ne făcu dom' derector, ţie-l înjerii cerului...

— Nu trebuie, nană Valerie, nu trebuie, vai de mine, avem şi noi, ce ? Nu ştii dumneata că noi nu primim ?

— Din inimă le dăm, din inimă, draga mătuşii... Aşa să mă bată Dumnezeu dacă minţesc...

Emilia o dădu însă la o parte şi se îndreptă spre clasă. Îndată ce se îndepărtă puţin, Ana scoase capul pe uşă :

— Tu Lăpoaie, ce zici că ai adus ?

— Nişte ouă de raţă, să faceţi ratotă... da doamna...

— Ie, pune-le după cuptor. Vezi să nu le spargi... Coşarca ţi-oi da-o mai încolo... Da, auzi, Lăpoaie, vină să bem un păhar de răchie, amîndouă, că mă doare stămacu...

Oamenii voiră să-i facă loc Emiliei să intre, dar ea, simţind valul de căldură şi miros acru de sudoare care

venea dinăuntru, clătină din cap şi rămase acolo, afară, între ceilalţi. Ar fi vrut să-l poată vedea pe George, să-l audă, să-i urmărească trăsăturile şi cînd privirile li se vor întîlni să zîmbească fericită.

Aproape toată noaptea el stătuse de vorbă cu Ardeleanu şi aşteptîndu-l se simţise foarte tînără, pentru prima dată poate, mult mai tînără decît el ; ceea ce făcea George acum era rodul unor gînduri chinuitoare, pe care numai el le putea avea ; ceilalţi oameni erau prea meschini şi egoişti ca să se simtă răspunzători de soarta ţăranilor. Într-un tîrziu adormi uşor, astfel că-l auzi intrînd, dar nu spuse nimic. Stătea nemişcată, încordată, cu pleoapele strînse ; pe urmă, cînd el intră în pat, întinse mîna şi îl mîngîie încet, pe faţă. Stătură aşa, un timp, apoi George spuse :

— Ar trebui să-i scriu lui Dan, să-l chem pentru cîteva zile... Abia am vorbit cu el. Avem un băiat mare... Şi pe Andrei aş vrea să-l văd... Trebuie să fie ciudat să..

— Ssst, făcu ea încet. Simţea ceva nedesluşit, între duioşie şi nemulţumire, apoi se gîndi că şi ea trebuia să plătească, într-un fel, anii aceştia — şi-i plătea prin vîrsta copilului lor. Nu mai spuse nimic şi-l mîngîie pe faţă, multă vreme după ce el adormise. Acum, în lumina puternică a soarelui, toate nopţile de cînd se întorsese el i se păreau nespus de preţioase, ca şi cum ele i-ar fi deosebit pentru totdeauna de ceilalţi oameni : ar fi vrut să-l vadă, să-i facă un semn, să nu se mai ascundă.

Deodată în clasă se produse mişcare şi zgomot, lumea începu să strige, să bată din picioare.

— Ce-i, mă ? Ce-i ? întrebară foindu-se cei de afară.

— S-o ales preşedintele comisiei... Mitru Moţului !

— Trăiască, strigară cîţiva. Îi om de treabă şi iute !

— No, no, iaca pe Mitru Moţului că ţine predică !

— Mă vezi să nu te îneci, mă, că nu eşti învăţat.

Vocea lui Mitru, ascuţită şi nefirească, se auzi limpede.

— Cu ajutorul lui Dumnezeu, toţi foştii soldaţi, văduvele de eroi, or căpăta pămînt.

— Da noi ? strigă atunci de pe gard Puţu, un ţigan slab, numai oase şi piele măslinie. Era porcarul satului, umbla în zdrenţe, cu o pălărie verde, veche, primită de la notar şi cu un bici lung, încins în jurul brîului, de care atîrna şi o trompetă El primise pămînt după celălalt război, dar îl vînduse şi-l băuse. Şi noi ? strigă el amărît, clătinîndu-se odată cu gardul.

Cîţiva începură să se răstească la el :

— Ce, mă, puradeleo, să-l bei şi pe ăsta ? Să-l vinzi ? Ce, ai fost tu la Stalingrad ?

— Da cine ţi-ar fi grijit porcii, mă ? se supără Puţu. Ha ? La Staligardu ăla o fo Hicler, nu oamenii de omenie ! Hă !

— Aşa am auzit, că primesc şi oamenii săraci, care n-or fost pe front, spuse Emilia.

— Săru mîna doamnă, nu mă uitaţi, că ăştia, dacă mi-s ţigan, ce cred ei ?

În cealaltă parte a curţii, se afla un pătul ; pe scara care ducea în pod, şedea Catiţa Ţuricului, înconjurată de un cerc des de oameni. Era foarte preţuită pentru vorbirea ei aleasă şi pentru faptul că era abonată la un ziar. Vorbea cît putea de tare şi-şi ştergea faţa lată cu colţul broboadei :

— Da, dragi consăteni ! A sosit vremea noastră, cum spune în poezie : Noi vrem pămînt ! Guvernul adus de dumnezeu din ceruri, al lu domnu *doctor*... auziţi ? — *doctor* Petru Groza, ne dă pămînt. Degeaba i-au blomat domnii şi bogătoii pe dimocraţi ! Dimocraţii sînt comonişti şi ţin cu poporul romîn.

— Da adică ni-l dau chiar aşa, de tot ? sări un flăcău blond şi roşu la faţă.

— Da cum crezi, Iosif a Lapului, că eu, care am ajutat pe maică ta să te nască, te minţesc ? Guvernul lu domnul *doctor* Petru Groza nu face cacialme ! Numai domnii îşi bat joc. Te complimentează cît au nevoie şi pe urmă te scuipă unde te doare mai rău. Eu vă spun, că am fost la Bucureşti în casa lu domnu senator Mă-

rășescu. Domnu senator venea seara în bucătărie și-mi spunea: „Fă-mi, Cati, așa-mi spunea, pe franțuzește, fă-mi, zice, o cafă neagră." Și tu, măi Iosife, mă înveți pe mine? Păi, atunci ești cam prost.

— Auzi, nană Catiță, se înfurie flăcăul, mai bine spune ce ești aici: băgătoare de seamă? Ori vorbești să te afli în treabă?

Ca un răspuns geamul unei clase se deschise și o fată roșie, asudată, se ivi:

— Nană Catiță! Catița Țuricului! Te-or băgat și pe tine în comisie!

Catița se făcu roșie ca jarul, coborî repede treptele, împinse lumea la o parte și se repezi spre poartă.

— Da unde fugi?

— Mă duc să mă îmbrac! Ați auzit?

Înșirați în lungul pereților, oamenii vorbeau:

— Apoi, dacă mere așa, în cîteva zile ne băgăm cu plugurile, că-i păcat să șadă așa pămîntul...

— Ți-i de grabă, șogore...

— Ba nu mi-i... Că pînă amu mă bătu Dumnezeu de bine...

— Mitru Moțului, cine-i el de are atîtea putere!?

— Fie și Satana, dacă se dă pămînt...

În alt grup, Pavăl Bitușea striga cu spume la gură:

— Ce se bagă popa în treaba noastră? Să-și vadă de barba lui! Ce? Eu îl întreb ce face noaptea cu doamna preuteasă?

— Mai taci, Bitușe, îl înghionti un bătrîn. Cîrîi ca gaia. Nici așa nu te alege nime, să știi tu de la mine.

— Da de ce? se supără Pavăl.

— Așa, mă, de aceea.

Pe poarta îngustă, împiedicîndu-se în prag, apăru Cordiș. Părea bolnav și într-adevăr îl durea capul, fiindcă băuse toată noaptea cu Suslănescu. Era încîntat că profesorul venise să locuiască la el, că-i spunea atîtea lucruri din care el nu pricepea o boabă, dar țistuia tot timpul din buze și se încrunta, cu o înțelegătoare supărare pentru prostia oamenilor. Îl culcaseră pe profesor în aceeași odaie cu ei că alta n-aveau. Se uită

dispreţuitor la mulţimea din curte pe care o străbătu mormăind saluturi. Vai de ei. Suslănescu avea dreptate. Domnii comunişti se pregătesc de alegeri şi momesc ţărănimea. Venise la şcoală cu gîndul să noteze pe aceia care vor avea îndrăzneală să pretindă pămînt (Cloambeş îl prevenise că vor fi foarte puţini, deoarece el a şi început să sperie lumea, spunîndu-le că va fi vai şi amar de toţi cei aflaţi pe liste), dar văzînd curtea plină, clasele înţesate şi auzind tot timpul laude la adresa lui Teodorescu, îl înecă o amărăciune cumplită, o invidie dureroasă pentru popularitatea celuilalt. Orice se va mai întîmpla, luncanii vor ţine minte că Teodorescu s-a zbătut pentru ei.

— Petre, venişi şi dumneata ? îl strigă Cula, fratele său mai mare, acarul, care se învîrtea printre grupuri, „făcînd agitaţie", cum îi poruncise Ardeleanu. Cordiş clipi din ochi, misterios, şi-i făcu un semn, care nici el nu ştia ce voia să însemne. Se trase în dosul lemnăriei, scoase un caiet îmboţit şi începu să scrie cu litere mari şi strîmbe pe cei pe care-i vedea îmbulzindu-se în faţa clasei. Obosi repede şi-şi spuse că e mai simplu să-i ţină minte : calicii şi văduvele.

La un moment dat, cînd îşi scoase capul după colţul clădirii de lemn, Emilia îl văzu şi veni la el.

— Ce faceţi aici, domnule Cordiş ? „Lua-te-ar dracu de vacă !" se gîndi el furios. Nu ştia pe cine urăşte mai mult, pe ea ori pe bărbatu-său, că, desigur, dacă Emilia nu s-ar fi culcat cu tot inspectoratul pe vremea războiului, ajungea el director şi odată aici, nu l-ar mai fi putut scoate nici dracu, s-ar fi înscris şi la comunişti, dar postul nu l-ar mai fi scăpat din mînă.

— Poftiţi înăuntru, spuse Emilia, descumpănită de tăcerea lui bosumflată. Ce faceţi aici ?

— Păi, mă urinai ! se răsti el. Ori, poate, nu-i voie ?

Emilia roşii şi se fîstîci. „Iar e beat şi pornit pe scandal." Se temea de temperamentul imposibil al lui Cordiş, care dintr-o vorbă nevinovată înţelegea tot felul de aluzii ascunse şi cu atît mai jignitoare şi izbuc-

nea în înjurături, în insulte. Trebuia să taci, dacă nu voiai să te iei la bătaie cu el.

— Mă gîndesc, începu Cordiş cu o voce groasă, răguşită, ce-are să zică inspectoratul, aflînd ce se face aici, că adică se suspendă cursurile şcolare, se transformă şcoala în adunare politică, ceea ce nu-i voie prin ordinele publicate în Monitorul Oficial.

Emilia tăcu intimidată, nu-şi dădea seama de ce, dar în dimineaţa asta ar fi vrut să fie bună cu toată lumea ; dacă Cordiş n-ar fi fost atît de grosolan, l-ar fi poftit în casă, l-ar fi servit, ar fi stat cu el de vorbă despre nevastă-sa, despre copilul lui. Zîmbi totuşi, cum ştia mai frumos şi-i puse mîna pe umăr :

— E revoluţie, domnule Cordiş... Eu am văzut revoluţia din Ungaria în 19 şi-ţi pot spune că...

Cordiş se trase mai încolo, demn. Se simţea tare, văzînd-o că vrea să-i intre în voie.

— Domnul, sau tovarăşul director, face cum pofteşte, dar eu, iartă-mă doamnă, ţin de a mea datorie să anunţ inspectoratul. *La telefon,* doamnă !

Emilia se încruntă, gata să-l repeadă ; se stăpîni însă şi îl luă de braţ, cu toată opunerea celuilalt.

— Hai, domnule Cordiş, nu te preface mai rău şi neînţelegător decît eşti, ştiu eu... Bieţii oameni, au suferit atît de mult pe front !...

— Parcă eu n-am fost ?

— Ştiu, domnule Cordiş, şi tocmai de aceea cred că-l înţelegi pe soţul meu... Hai, vino în bucătărie, avem un vin foarte bun, am făcut prăjituri... Trebuie să veniţi într-o zi la noi la masă, cu soţia, cu băieţaşul... E foarte drăguţ, seamănă cu nepotul meu, cu Andrei. Şi el era tot atît de zburdalnic, de neastîmpărat şi... de inteligent.

Oarecum îmbunat, fără voia lui, Cordiş rîse : he, he, he, he şi o urmă. Cînd intrară în bucătărie, bătrîna, crezînd că Emilia e singură, spuse apăsat :

— Auzi tu Milie, eu zic că Gheorghe să vorbească cu comonistu, cu mecanicu, să vă dee şi vouă pămînt,

că săracu Gheorghe auzişi cîte păţi cu ruşii. Îi tare bun pămîntu cela din „hodaie“, negru, poţi scoate după el...

— Mamă, ce-ţi umblă prin minte ? ţipă Emilia, palidă de furie şi ruşine.

— Am mai multă minte ca voi !

— He, he, rîse Cordiş. Săru' mîna, doamnă bătrînă... şi tuşi iar, de cîteva ori la rînd, plin de înţeles.

Emilia îi turnă repede un pahar de vin, îi puse înainte tava cu prăjituri. El bău vinul, apoi uitîndu-se la pahar, spuse plin de importanţă :

— Eu vreau să vă atrag respectuos atenţia că chestiile astea au două feţe, cum ne învaţă şi marxismul. Din istorie se poate vedea cum că... Nu-i veni nici un exemplu, se supără şi se răsti : Azi eşti sus, mîine jos ! „Adică vreţi să vă învîrtiţi, lua-v-ar dracu, să vă ia !“ Şi-şi spuse, plin de ciudă, că s-ar putea ca directorul să ciupească o bucată de pămînt, că ăştia au noroc şi cînd se duc la closet. Emilia stătea în faţa lui şi îşi strîngea pumnii, pînă simţi că unghiile îi intră în palme.

— Să ştii, domnule Cordiş, că eu şi soţul meu regretăm mult că noi nu ne înţelegem aşa cum ar trebui...

— Mde, făcu plin de reproş, Cordiş. Mde.

— Mai ales noi doi, consăteni... Dumneata care eşti atît de popular, atît de legat de sat, trebuie să înţelegi... Te rog, serveşte-te, domnule Cordiş. Îmi face multă plăcere...

— Vinuţul nu-i rău, zîmbi el, strîmb. De loc. Păi, eu mi-s de vină că nu ne înţelegem ? Poate că n-am atîta *bagaj* ca Teodorescu, deşi însă e bine şi astfel, fiindcă, nu-i aşa, paradă poate face oricine... Îmi aduc aminte cum, pe front, înainte de-a fi fost grav rănit... Uită ce voise să spună şi bău încă un pahar. „Uite-o cum mi se căciuleşte, să dă la mine...“

— Teodorescu e foarte dezinteresat, surîse ironic. Dar ascultă, doamnă Emilia, se poate, hai, se poate ? Spune-mi mie, cum se poate să se dea cu comuniştii, ca să ne asuprească şi să ne încalece la momentul oportun ? Să dezbine pe luncani la tîrg, cînd se băteau cu boanghinele, să le spună de pămînt, care pămînt, de-

zinteresat, ştim noi... Adică, dumneata mă înţelegi ? Eu sînt romîn, doamnă.

— Şi noi sîntem, spuse Emilia blînd.

— Mă, Cordiş, se mînie bătrîna, de lîngă cuptor, tu pe cine semeni mă, aşa de rău ? Că mă-ta şi tată-to şi fraţii tăi îs pita lu Dumnezeu şi de tine nu poate încape nimeni în sat.

— Nană Ană, spuse Cordiş fără să se supere, dumneata nu pricepi politica.

— Că precepi tu. Multe precepi tu, vai de tine... Nici de la socru tău nu căpătaşi ce ţi-o făgăduit, cînd ai îmbrăcat-o domneşte pe Silvia, că rîde şi azi lumea... Multă politică ştii tu, mă, tare multă...

— Mamă, nu te amesteca ! ţipă Emilia şi trase cu ochiul spre Cordiş, să înţeleagă că Ana nu mai ştie ce spune.

La început discuţia asta umilitoare, avansurile pe care le făcea unui om de nimic, gol, ticălos, invidios şi intrigant, o duruseră de-i venea să plîngă ; dar acum, fără să ştie de ce, se simţea bine şi ar fi vrut într-adevăr să-l îmbuneze pe Cordiş, să-l facă să recunoască superioritatea, bunătatea şi nobleţea lui George. I se părea că e de datoria ei să-l apropie pe George de cei care nu-l iubeau sau nu-l înţelegeau. Era ca şi cum l-ar fi apropiat de ea.

— Cum se simte domnul Suslănescu în noua locuinţă ?

— Bine, foarte bine ! răspunse Cordiş, superior. Foarte, foarte bine. Mănîncă ce mîncăm noi, bea ce bem noi — şi simte romîneşte.

Emilia se prefăcu a nu înţelege aluzia

— Va trebui ca împreună, toţi, să muncim, domnule Cordiş... să ridicăm satul, să-i facem pe oameni mai buni.

— Exact. Dar cum ? Ei ?

Văzu pe masă o broşură de Marx, cu coperte roşii, o luă cu vîrful degetelor, ca şi cum s-ar fi fript şi se miră ·

— Da cine citeşte asta ?

— Eu, spuse Emilia. Vreau să înțeleg ideile soțului meu. Şi tot ce scrie acolo, e minunat şi adevărat.

Nu citise un rînd, dar în clipa aceea ar fi fost gata să se ia la ceartă cu Cordiş pentru aceste idei pe care nu le cunoştea.

2

Comisia de împroprietărire fusese aleasă astfel : Mitru Moț, Catița Țuricului, Anatolie Trifan zis Milionu — deoarece îi plăcea atît de tare acest cuvînt, încît pentru el toate se socoteau în milioane şi locuitorii satului şi peştii din Teuz şi sticlele de țuică pe care le băuse — Lazărea Sabăului, tînăr, întors de pe front fără un picior, Lung Saveta, o văduvă cu doi copii, care din clipa cînd o aleseseră plîngea şi se văita după bărbatul ei, mort la Cotul Donului şi încă vreo doi oameni mai în vîrstă. Clasa fusese golită cu greu, oamenii codindu-se să iasă, ca şi cum în lipsa lor s-ar fi putut întîmpla ceva. În antreu fusese pusă o masă lungă, de scînduri şi începu înscrierea după nişte liste aduse de la primărie. Mitru se aşeză grav, puse o peniță nouă în toc, se uită în călimară să vadă dacă e destulă cerneală pentru toată lumea, îşi suflecă mînecile şi, cu o voce tremurătoare, strigă primul nume :

— Avram Avram !

— Aici, strigă din răsputeri omul şi împinse înaintea lui, croindu-şi drum, pe nevastă-sa şi cei trei copii.

— Aici mi-s, Mitre, dragă, aici.

— Cît pămînt ai ? întrebă Mitru şi la mijlocul întrebării vocea i se frînse.

— Un jugăr şi jumătate, da-i cu ipotecă la Banca Agricolă.

— Capătă banca un fras ! spuse Mitru cu răutate. Şi băncile s-or lua, nu peste mult, de la domni.

— Să deie bunul Dumnezeu, spuse Avram fără prea multă convingere.

— Iscăleşte-te.

Avram îşi şterse multă vreme mîinile şi se iscăli încet, scriind fiecare literă (şi una chiar de două ori) pînă cînd din spate cineva se răsti :

— Da mai gată, că nu eşti numa tu !

— Avram Măriuţa ! strigă Mitru.

— Eu nu ştiu scrie ! spuse repede femeia.

— Ţi-ar putea fi ruşine, că două clase tot ai.

— Am cam zăuitat. Ştiu scrie numa pe a, pe m, pe s... şi pe o, mi se-m pare.

— Cît pămînt ai ?

— În cimitir oi avea, dacă oi muri, că-l vîndui. Şi pe ăsta-l vînd cum îl capăt şi-mi fac nişte bănuţi şi-i fac cruce de piatră lu' Trăianu meu săracu, că cine ştie unde se hodineşte, bată-i Dumnezeu să-i bată pe care l-or omorît, să-i bată şi ziua de mîine.

— Tulvai, tulvai, Miroanea meu, cum murişi tu-n focu greu ! începu să se vaiete şi Lung Saveta, de la masă.

— Auziţi, muieri ! strigă Mitru. Apoi deodată se înduioşe : Vai şi-amar de capu vost, săracele de voi...

În clasa goală, unde în urma atîtor oameni rămăsese o căldură înăbuşitoare, acră, Ardeleanu stătea de vorbă cu George.

— Am vorbit azi în zori cu judeţeana de partid, cu tovarăşul Jurca. Zice că în ziarul ţărăniştilor a apărut un articol... stai că mi-am şi notat... (scoase o bucată de hîrtie mototolită) „Încep samavolniciile. Un mic semnal". *În satul Lunca, primarul, om gospodar, iubit şi respectat, a fost alungat de un comunist inconştient, ameninţat cu moartea,* etc. etc.

— Mitru ajunge celebru, zîmbi George.

— Tovarăşul Jurca a spus că trebuie să fie ales un primar... în sfîrşit, respectat... un mijlocaş... Ce facem cu Găvrila Ursului ?

— Nu ştiu, spuse George. Habar n-am. Vezi că... E un om foarte cinstit, foarte preţuit, nu ştiu ce are... Vrea să facă politică ţărănistă ? Ori dracu ştie... Dacă aş putea vorbi cu el... dar ai văzut că m-a ameninţat. şi nu-i în firea lui...

Ardeleanu se scărpină pe frunte.

— De, dacă vorbesc eu, mai rău fac. Mecanic. comunist...

— O să găsesc ceva... spuse George. Am să-l caut, totuşi... Schimbă vorba şi-i spuse că dacă n-are unde să stea să vină la ei, dar Ardeleanu nu primi. Se istalase în vechea lui odăiţă, la văduva bătrînă, care văzîndu-l „om mare" nu mai ştia cum să-i intre în voie. Îşi regăsise o parte din cărţi, puţine, cu foile rupte şi se apucase să le recitească, cu o ciudată plăcere şi înduioşare. Seara, veneau oamenii pe la el, se aşezau în faţa porţii, pe marginea şanţului înverzit şi stăteau de vorbă pînă noaptea tîrziu, înghiţind fum de tutun şi praf. Ardeleanu iubea marginea aceasta a satului cu case mici, prăpădite ; aici era mediul cel mai revoluţionar, oameni care nu erau legaţi de ţărănişti, de nici un fel de naţionalism. Voiau pămînt şi aveau curajul să-l vrea.

Spre ora prînzului, înscrierile înaintaseră foarte puţin. Deşi cei mai mulţi auziseră tot ce vorbise George dimineaţa, voiau să mai capete lămuriri, unii chiar îl rugau pe Mitru să-i treacă astfel pe listă încît să se arate şi ce anume bucată de pămînt vor primi, alţii (pe care Cordiş îi trăsese deoparte şi-i speriase spunîndu-le că în Arad armata se pregăteşte să vină împotriva lor) se codeau să se iscălească, întrebau de ce anume trebuie ei să se iscălească, că doar numele lor e acolo, scris de Mitru... Acestuia i se uscase gura şi prin mînă îi treceau nişte furnicături de abia mai putea să şi-o mişte şi-i era foame. Venise flămînd de dimineaţă, deoarece acasă nu mai aveau nimic ; de cîteva zile mîncau zeamă de urzici, fără rîntaş, dar în timpul cuvîntării lui George şi mai pe urmă, după ce fusese ales, uitase de toate ; nici nu se putea gîndi. Din cînd în cînd, cu o bucurie care-l făcea să tremure, se vedea întorcîndu-se de la batoză cu căruţa plină de saci, urcîndu-i unul cîte unul în pod, cu sfinţenie, deşertîndu-i,

vîrîndu-şi mîinile pînă la coate în grămada aurie, răcoroasă. Acum însă foamea îl chinuia atît de tare, încît numele pe care le scria şi feţele oamenilor, cunoscute fiecare, îi jucau în faţa ochilor şi-i era ruşine de el însuşi că e atît de flămînd. „Crucea ei de viaţă, mi-s preşedinte şi-mi ghiorţăie maţele, ca la cîini". În clipa aceea, dacă cineva l-ar fi ghicit, ar fi fost în stare să-l bată de să nu se scoale o săptămînă. N-avea voie să se arate flămînd, slab ; atîta ar mai trebui, să audă Cloambeş şi să rîdă de el : Preşedintele flămînd ! Se gîndise să ceară nişte bani de la Teodorescu, dar acum nici asta nu se putea ; de la Ardeleanu mai puţin, să nu creadă că s-a înscris în partid pentru bani. Pe la două, începu să simtă un junghi în burtă, de se încovoie pe scaun. Barem o ţigară de-ar fi avut ; nu putea cere de la cineva din comisie, fiindcă cei doi moşnegi fumau pipă şi pe urmă mestecau tutunul, iar Lăzarea Sabăului se dusese acasă.

Mai tîrziu George veni lîngă el şi, aplecîndu-i-se la ureche îi şopti :

— Mitrule, hai să ne oprim două ceasuri, să mîncăm. Hai la noi la masă... Mitru roşi tot şi-i ghiorţăiră maţele atît de tare, încît de bună seamă că directorul îl auzi.

— Nu pot, tovarăşe director (spunea „tovarăşe" cu un fel de sfială, parcă l-ar fi supărat pe celălalt, dar simţea că nu se cuvenea să-i spună altfel). Mă aşteaptă săraca Floriţa... că niciodată nu mi-s acasă... azi, mîni nici Fănică nu mă mai cunoaşte... Mulţămim frumos, altădată, dacă v-a face plăcere să mă mai chemaţi. Mulţămim...

— Hai, Mitre, cel puţin o ţuică...

— Mă buiguiesc de cap. Mulţămim. Că... (răsuflă adînc, îşi ridică ochii şi-l privi pe director în faţă) că mi-i aşa de foame, că dacă beu un păhar mă îmbăt... şi mă aşteaptă Floriţa... Da mai încolo... mai încolo, m-oi duce. Poftă bună, vă doresc. Mulţămim.

— Da ce bun îţi face muierea, mă, preşedinte, de nu te duci la doamna, care este o gospodină clasa întîi ?... zise Catiţa Ţuricului. Se sculă de pe scaun, îşi potrivi cele douăsprezece fuste îmboţite şi căscă :

— Eu mă duc, voi lipsi o oră. Îmi prepar la iuţeală o omletă.

— Ce ? se holbă Mitru.

— O ratotă...

Cei care stăteau în faţa mesei, începură să se foiască neliniştiţi.

— Cum adică, nu se mai fac înscrieri ? Adică... cum ?

— Se fac ! strigă Mitru, fiţi cu răbdare. Merem înainte.

— Bine, Mitrule, spuse Teodorescu zîmbind. Îndată ce termin masa, vin şi te schimb. Ţigări ai ?

— Tocmai mi se gătară...

Şi Mitru continuă să scrie numele oamenilor care se perindau prin faţa mesei. Deodată, ridicîndu-şi ochii, îl văzu pe băiatu-său, Fănică, încotit pe masă şi neîndrăznind să-l tulbure. Săraca Floriţa îl spălase şi-i dăduse o cămaşă curată ; copilul era slab şi străveziu. Lui Mitru i se strînse inima.

— Ce-i cu tine, aici, mă ?

— M-o trimis măicuţa, o zis că să vii, că-i gata prînzul.

— Da, maică-ta nu ştie că eu pînă mai încolo n-am vreme ? întrebă el, dar cu vocea cu care ar fi spus : „Eşti un prunc bun şi-mi place de tine. Na doi lei, cumpără-ţi bomboane acre..."

— Nu cred că ştie...

Cei care stăteau în faţa mesei, schimbară priviri.

— Du-te, mă, că-i tîrziu... Îi veni după aceea, spuse unul, dar cam fără voie.

— Nu mă învăţa tu, care-i datoria mea. Du-te, Fănică, spune că vine tata mai încolo.

— Mă duc, da să ştii că a făcut măicuţa raţă friptă, spuse copilul cît putu mai tare.

O clipă Mitru se temu că n-are să se poată stăpîni şi va începe să bocească, făcîndu-se de rîs în faţa tuturor. Nu îndrăzni să se uite în ochii lui Fănică ; mormăi numai supărat :

— Da de ce a tăiat-o, că doar nu-i duminică...

— O zis măicuţa că îi fi ostenit, de aceea. Că o fost să te vadă şi te-o văzut cum scrii.

— Du-te acasă, spuse Mitru cu vocea frîntă. Vin şi eu pe la cinci, ori şase. Raţa-i bună şi rece... Barbură Petre !

— Care ? A lu' Croampa ! Ori Şcătula ?

— Oricare...

Îi scrise pe aceştia, apoi pe alţii, parcă nu-i era chiar atît de foame ; se simţea tare slab şi-ar fi vrut să doarmă. Deşteaptă-i Floriţa ; de aia, barem că-i săracă. Şi pruncul ! Nici n-o clipit. Nu-i nimic, dacă or avea pămînt, nu va mai trebui să mintă, că i se strică firea şi-i păcat. Deveni vesel, începu să glumească ager cu lumea, să-i întrebe, n-au auzit cumva, Cloambeş nu vine să scrie şi el, că i-ar face mare bucurie să-l arunce în fîntîna şcolii, care-i destul de adîncă. Glumi şi pe socoteala mîinii lui drepte, amorţite şi-i întrebă cît îi vor plăti pentru munca asta.

Cînd o văzu pe Floriţa apărînd în faţa lui, aducînd o cratiţă acoperită cu un ştergar curat şi cu un sfert de pîine albă, proaspătă în cealaltă mînă, se făcu alb ca varul şi puse tocul jos, fiindcă altfel l-ar fi scăpat şi ar fi pătat listele. Se ridică încet, dar nici un cuvînt nu-i ieşi pe buze. Floriţa era încruntată, mînioasă şi începu să strige la el :

— Bine, mă, Mitre, am tăiat raţa şi mă laşi să te aştept ? Şi voi, ce ? Vă temeţi că rămîneţi pe dinafară dacă se hodihneşte şi el un ceas, ca creştinul ? Fă bine şi lasă lucrul şi pune-te şi prînzeşte.

Aşeză cratiţa drept deasupra listei şi descoperi o jumătate de raţă rumenă şi varză.

— Noi mîncarăm cu pruncul, că n-om sta după tine, spuse apăsat. Mitru se simţi atît de slab încît şezu iar pe scaun. Îi tremurau buzele, bărbia şi mîinile.

— Du-te şi mîncă, omule, spuse o femeie, nu vezi că-ţi cură balele ? Că de astă dimineaţă scrii.

Mitru luă cratiţa în braţe, şi fugi într-o clasă. Încuie uşa, se aşeză în bancă şi începu să plîngă chinuit, cu sughiţuri, primind în toată fiinţa lui aburul fripturii. Îşi muşca buzele pînă la sînge, îi era ruşine cumplită de el însuşi, dar parcă se rupsese ceva înăuntrul lui şi nu se putea stăpîni ; îşi dădu seama că-l putea vedea cineva pe geam şi se ascunse în fundul clasei, cu faţa la perete.

Într-un tîrziu începu să mănînce, dar foamea îi pierise. Muşca în silă, rar, din carnea a cărei pieliţă trosnea între dinţi şi lacrimile îi curgeau şiroaie pe obraji. „Mi-s un lud, un bolund“, se gîndi. „Mi-s cu minţile slabe.“

Cineva încercă să intre, apoi bătu în uşa încuiată.

— Eu mi-s, Mitre, eu Floriţa... Doamna trimite nişte vin. Zice că să bei.

Îşi şterse obrajii, ochii, apăsat, cu poala cămăşii, înfulecă o bucată mare şi mestecînd, veni să deschidă. Floriţa se strecură înăuntru, îi întinse un clondir cu vin roşu şi şopti :

— Să nu te mînii pe mine, Mitre, să nu te mînii... Da nu putem fi ruşinea satului, acum cînd tu ai ajuns la cinste... Am vîndut rochia cea neagră... că eram ca o cioară, în ea... ca o slujnică...

Mitru îşi strînse fălcile, pînă îşi auzi dinţii scrîşnind, avut o tresărire, dar răspunse vesel, senin :

— Bine ai făcut, fată. Bine... Ţi-oi lua alta...

— Şi... ştii ?... azi la artizană... doamne iartă-mă, am bătut-o pe muierea lui Cloambeş.

El izbucni într-un hohot de rîs, de-i dădură lacrimile din nou.

— Hai, şi mi-i spune pînă mînc... că-s flămînd de-mi sar ochii... Tu, Floriţă ? De ce ? Nu mai eşti blîndă ?

— Nu, răspunse ea încet, privindu-l cu ochii negri, frumoşi.

3

Dis de dimineaţă, femeile veneau la arteziană să-şi ia apă peste zi. Cum toate se grăbeau, se făcea o hărmălaie nemaipomenită şi fiecare ieşea din înghesuială cu poalele ude şi lipite de picioare. Aici se puteau afla toate ştirile din sat ; în timp ce-şi aşteptau rîndul, unele femei purecau pe toată lumea pînă în spiţa a şaptea.

Cînd Floriţa Moţ ajunse în dreptul artezianei, de acolo veneau strigăte aţîţate şi leoşcăituri de apă. Împrejurul artezianei pămîntul era ud, rece şi ea se înfioră ; se aşeză la rînd, rezemîndu-se de gărduleţul ce împrejmuia fîntîna. De la cişmea se auzea glasul răguşit, ca de bărbat, al Aureliei, nevasta lui Cloambeş.

— Da, dragele mele, se adunară la şcoală toţi văndrocii... Trag la pămîntul altuia şi nu se gîndesc la al cui... Că are să scoată de pe ei zece rînduri de piele...

— Îs turbaţi, tune-i crucea ! ţipă o bătrînă cu obrazul ca o smochină. Dar lu' al nost' lu Trăian, nu-i spune bătrînul : Şezi mă blînd ! Cu Màniu şi cu Papp te tragi tu în degete ?

— Nu te băga, nana Roză, că dumeta ţi-ai trăit traiul... da noi nu vrem să ne mînce foametea, că bărbatu meu a fost pe front şi s-o bătut, nu ca Trăianu dumetale, care ştim noi... sări în vorbă o nevăstuţă tînără.

— Taci, tu, năruşinată ! se răsti baba.

— Da dacă căpătăm pămîntul şi-l semănăm, şi pe urmă vine Papp cu jindarii şi-l ia înapoi ? Ha ?

Floriţa tăcea. Toată viaţa se ruşinase să se bage în vorba altora, chiar a femeilor. Avea ea mii de gînduri, unele foarte ciudate, dar nu îndrăznea să le spuie nici măcar lui Mitru, mai ales acum cînd îl vedea cu atîtea griji pe cap. Dacă l-ar ajuta bunul Dumnezeu să se aleagă cu ceva, să poată şi ei păşi în rîndul oamenilor, că-i cădea obrajul de ruşine de atîta sărăcie. Şi acum, vorbele astea răutăcioase o loveau în piept. Îi venea să le strige : Să ne deie pămînt şi apoi poate veni dracu să-l ia, că mai de grabă ne lăsăm beliţi, decît...

Aurelia Cloambeş o văzuse pesemne, deoarece începu să strige cît o ţinea gura :

— Mitru Moţului, orbească-l Dumnezeu de amîndoi ochii de cîine, el i-o învăţat ! Că, iacă, i-am luat în casă, mai amu-s două luni şi pe el şi pe fleondura de muiere-sa — şi mulţămita ? L-o lovit pe Cloambeş cu bocancu între picioare, de nu-i mai bun de nimic.

— Că şi Cloambeş îi bun, îi buuun, spuse nevasta tînără.

— Taci, că-i aici Floriţa, zise alta.

— Da fie ! Că şi ei îi spun în obraz : bată-vă Dumnezeu, cu copii cu tot şi-n toată rădăcina neamului !

Floriţa puse jos olurile şi-şi făcu loc cu coatele, printre celelalte femei care o priveau uimite, ştiind-o femeie tăcută, moale şi fricoasă. Cînd ajunse în faţa Aureliei, aceasta se roşi de furie şi-şi puse mîinile în şoldurile late, ca de iapă.

— Da ! Să ştii că nu-i lumea a lu bărbatu-tău ! Că amu se pune împotrivă cu legea... cum o făcut cu Sofron şi l-o mînca ocna şi iară-i veni la noi să te pui în genunţi şi-i cere milă şi pomană... că nice ruşine n-aveţi !

— Da cînd m-am mai pus eu în genunţi, înaintea voastră ? întrebă Floriţa foarte liniştită, cuviincioasă. Şi ştii, nană Aurelie ? De Mitru să nu te legi !

Încurajată de lacrimile pe care i le zări în colţul ochilor, Aurelia se legănă încoace şi încolo, îşi dădu capul pe spate, să se audă mai bine ce spune :

— Tu să-ţi ţii gura, că ai mîncat din pita noastră. Pe Cloambeş l-aţi bătut, pe Ioşcuţa meu îl puşcară ruşii voştri... şi tu să taci că eşti o curvă !... Se auzi un murmur lung, apoi se făcu tăcere ; apa din cişmea şuruia parcă mai tare. Floriţa albi ca varul, dar tot nu zise nimic. Fericită că-şi poate răzbuna bărbatul, Aurelia urmă :

— Da ! Că şi împrejurul lui Cloambeş te-ai sucit, numai că nu ţi-ai ridicat poalele înaintea lui... Tu, gudă !

Pe neaşteptate Floriţa înhăţă o cantă de tinichea,

plină şi o deşertă în obrazul Aureliei, făcînd-o ciuciulete.

— Na ! Mai răcoreşte-te, că nu ştii ce scoţi pe gură ! De bună seamă Cloambeş nu-i mai bun de nimică în pat, de eşti aşa de turbată ! strigă Floriţa ruşinată de moarte de aceste cuvinte. Orbită, Aurelia se repezi s-o înhaţe, dar Floriţa îi trase o palmă, o împinse ; alunecînd pe pămîntul ud, Aurelia căzu în fund şi nu putu să se ridice. Muierile începură să chicotească.

— Şi aşa, să ştii, urmă Floriţa, făcînd un pas înainte, cu pumnul ridicat, că Mitru îi omul satului şi pentru sat se zbate ! Tu eşti neruşinată şi curvă, că minţeşti ! Şi dacă mă mai blestemi îţi rup conciul şi te las chială ca oul ! Auzitu-m-ai ?

Îşi umplu olurile, privind cu coada ochiului pe Aurelia care nici cum nu izbutea să se scoale ; pe urmă plecă încet, cu un surîs mirat pe buzele subţiri şi palide.

— Bine o învaţă bărbatu, clătină din cap baba Roza.

— Da temu-se bolşevicii ăştia de bunul Dumnezeu ? se cruci o altă femeie. N-aţi auzit, muierilor, cum i-o ruşinat părintele în sfîntul şi prea curatul altar şi nici nu s-or ascuns în fundul pămîntului după aceea...

— Şi aşa să ştii, Cloambeşoaie, se întoarse Floriţa din mijlocul şoselei, că om căpăta pămînt ! Că nicăierea nu scrie că numai voi să trăiţi !

— Aşa-i ! strigă o femeie.

Cu greu Aurelia se sculă, zăpăcită. Pe obrazul stîng avea o pată roşie ca focul. Îşi luă canta şi porni spre casă, clătinîndu-se ca beată. În urma ei se scurgea o şuviţă tot mai subţire de apă.

4

Ca în fiecare dimineaţă Găvrilă se trezi cam pe la şase, asudat, cu toate oasele frînte parcă ; nevastă-sa era de mult în bucătărie, feciorii la treabă ; auzea din

curte gălăgia asurzitoare a galiţelor, cucurigul răutăcios al unui cocoş tînăr, sforăitul molcom al cailor la fîntînă, scîrţîitul unui car pe uliţă, şi toate astea la un loc îl neliniştiră, fără să ştie de ce. Întins pe spate, cu ochii închişi, îşi auzea limpede bătăile repezi ale inimii, le simţea pînă în vîrful degetelor şi deodată hotărî că astăzi leneveşte cît i-o plăcea şi gîndul acesta îi alungă neliniştea, îl făcu chiar să-i vie să zîmbească. Peste vreun sfert de ceas nevastă-sa veni, speriată, să vadă ce-i cu el şi-l găsi dormind ; îl scutură de umăr şi-i spuse repede, mirată, înghiţind cuvintele :

— Găvrilă, tu nu te scoli ?

— Nu, răspunse el, nu mă scol, mă doare inima, du-te de aici. Şi se întoarse cu faţa la perete.

Zăpăcită, femeia ieşi în curte, unde lumina crudă o orbi. Îl strigă pe Iosif, cel mai mare dintre feciori, om de treizeci şi doi de ani, grăsan, chel şi cumpănit, şi-i spuse că bătrînul e beteag rău şi nu vrea să se scoale. Alţi trei feciori, David, Iona şi Adam, care se chinuiau la vălău cu un tăuraş roşu şi furios, auziră şi ei, se speriară şi scăpară funia din mîini ; tăuraşul se smuci, lovi cu fruntea valăul, stropindu-i de sus pînă jos, apoi, boncăluind, fugi la cîţiva paşi, se opri şi începu să-şi scuture capul mare, să scape de belciugul din nări.

— Nu-l lăsareţi ! strigă Iosif, că face pagubă. Prindeţi-l, să nu scape în ogradă !

Sigur că fraţii lui o să-i vină de hac taurului (îl rugase pe Găvrilă să-l vîndă, că era rău şi prea bine hrănit şi într-o zi va face moarte de om într-o curte cu atîta lume ca a lor, dar bătrînul nu voise să audă ; ţinea într-un chip ciudat la animalul acesta încăpăţînat, care nu cunoştea pe nimeni), Iosif intră în casă pe vîrful picioarelor, se apropie de uşă, o deschise şi privi înăuntru încruntat ; nu ştia ce să facă, să-l scoale, să-l lase, să cheme moaşa. Cît timp stătu acolo mai veniră două nurori şi începură să şuşotească ; atunci Iosif se supără şi le împinse de acolo.

În timpul acesta, în curte, taurul îşi făcea de cap ; se repezi şi răsturnă vreo opt coşuri cu porumb umed,

pus la uscat, apoi merse încet, pîndindu-i pe urmăritorii lui pînă la ușa locuinței lui Iosif și se uită pe fereastră înăuntru ; cînd Iona, care se apropiase, voi să pună mîna pe funie, boncălui scurt, scurmă pămîntul cu piciorul și se repezi la el.

— Fugi, mă ! Feri, mă ! țipară îngroziți ceilalți doi. David fugi cît putu și încuie ușa grajdului, ca nu cumva să scape înăuntru, la vaci.

De pe privdorul înalt, Iosif zbieră :

— Da prindeți-l odată și mai încet, că se trezește tăicuța !

În sfîrșit taurul ajunse lîngă podul cu fîn și izbi atît de tare cu fruntea într-un stîlp, încît toată hardughia se clătină ; atunci la ușa podului apăru obrazul negru, neras, al lui Ezechil, cu ochii cîrpiți de somn. Aseară se îmbătase cumplit, la un cazan cu țuică de porumb, pe datorie, pe urmă voise să se ducă să doarmă la o văduvă rea de muscă, dar erau alți doi înaintea lui și n-avu chef să-i gonească de acolo, spărgîndu-le capetele. Cum stătea pe scara podului, cu mîinile atîrnîndu-i pînă aproape de genunchi, cu spatele încovoiat și falca bărboasă împinsă înainte, era atît de urît că mama sa, de pe pridvor, simți strîngîndu-i-se inima. Iar cînd îl auzi cum începe să înjure taurul îi veni să-și astupe urechile ; de doi ani de zile de cînd Ezechil se schimbase pe neașteptate, devenind așa cum era acum, din flăcăul tăcut, posomorît, dar ascultător dinainte, era moartă de groază că într-o zi, Găvrilă, care nu putea auzi o vorbă urîtă fără să-și piardă cumpătul de mînie, îl va auzi sau va afla că bea, umblă la horă, se bate, se leagă de neveste, își pierde nopțile la joc de cărți și știa că ziua aceea va veni pe neașteptate, năprasnică. Încerca din toate puterile și cum o ajuta mintea să facă în așa fel ca tatăl și feciorul să se vadă cît mai rar ; se simțea vinovată și păcătoasă din pricina asta, și singură nu-și dădea seama de care din doi se teme mai mult, de bătrîn ori de tînăr.

— Știți ce sînteți voi ? se răsti Ezechil către frații lui, împrăștiați prin colțurile curții mari cît un imaș. Sînteți niște baligi.

— Prinde-l tu ! spuse rîzînd Daniil. Deși era jignit, nu voia să-l supere pe Ezechil.

— Veți ști că-l prind ! Nu te prind eu pe tine, mă, coiosule ? vorbi el taurului, care-l aștepta încordat, cu capul în piept și-n clipa cînd Ezechil coborî ultima treaptă, își luă vînt și se repezi, dar nu apucă să facă nici doi pași, că Ezechil înhățase funia, sărise în lături și smucea din răsputeri ; boncăluitul taurului se prefăcu într-un mormăit dureros ; Ezechil, fără milă, îl făcea să joace la stînga și la dreapta, pînă cînd nările începură să-i sîngereze.

— Ezechil, doară nu te-o bătut Dumnezeu ! strigă mamă-sa. Lasă-l, săracu... Lasă-l, n-auzi ?

— Îl învăț minte, rîse Ezechil, dezvelindu-și dinții albi, ascuțiți. Se opri totuși și duse taurul, blînd acum și speriat, spre grajd, îl legă la ieslea lui și-ncepu să-l țesale, vorbindu-i tot timpul batjocoritor. Tu vrei să mă pui jos pe mine, muce ? Păi eu mi-s mai taur, roșcătură...
I se urî însă repede de lucru și ieși în ogradă, se așeză la soare și se întinse.

— Da eu nu bag nimic în mine, măicuță ? se răsti el, pe neașteptate. (Mînca la masa părinților, împreună cu Măria și cu cei trei mai mici, spre deosebire de ceilalți frați însurați).

— Amu-ți dau, puiu mamii, amu... Coborî treptele, veni lîngă el și întinse mîna, ca și cum ar fi vrut să-l mîngîie, dar nu îndrăzni. Tăicuța-i beteag, șopti ea și ar fi vrut să-l vadă și pe el îngrijorîndu-se, dar Ezechil zîmbi rece :

— Ce-are ?

— Nu s-o sculat...

— O fi fost la muieri, azvîrli el, din vîrful buzelor, dar îi păru rău îndată ; mamă-sa, fără o vorbă, se întoarse și intră în bucătăria de vară.

Ezechil își răsuci o țigară, nu-și găsi chibrit și văzîndu-l pe Lazăr, un copilandru de opt ani, cel mai

mic dintre frați, îi porunci să-i aducă. După ce copilul veni, grăbit și fricos, Ezechil se miră :

— Da tu, de ce nu ești la școală ? Ori și tu ești beteag ?

— Nu se ține, astăzi, băciță, că-i adunare.

— Ce fel ?

— Se dă pămînt la oameni.

Ezechil însă nu auzi răspunsul ; țigara nu ardea și, de ciudă, văzu roșu.

— Mă, zise el, încruntîndu-se spre frate-său, vrei să-ți cioplesc oarece.

— Dacă vrei dumeta, zise copilul, nesigur.

— Ce vrei să-ți cioplesc ?

— Ce vrei dumeta...

— N-auzi ? zbieră atunci Ezechil. Spune, orice ! Ești...

— O pușcă...

— Las' că de pușcă ai să te saturi tu, cum m-am săturat eu. Altă ceva...

— O cocie...

— Bine... Își scoase briceagul mare, cu prăsele de corn de cerb și multe feluri de cuțite, pe care-l luase de la un ofițer ungur prizonier, intră în grajd, se întoarse cu o scîndură și cu o bucată de lemn și se apucă de lucru. Era foarte îndemînatec și Lazăr se uita cît de repede zboară așchiile de sub cuțit ; dar îl miră mai mult bunătatea asta neobișnuită care-l lovise din senin pe Ezechil. Chiar ceilalți frați, văzîndu-i alături se cruciră și-o chemară pe bătrînă să-i arate. Ea se înduioșă. lăcrimă și începu să se sfătuiască pe șoptite cu Irina, nevasta lui David, cît de bine ar fi dacă l-ar însura pe Ezechil. Nora, care-l ura de moarte, pentru că odată. acum un an, Ezechil o prinsese în ogradă, seara, o înghesuise într-o căpiță de fîn și cînd ea strigase deznădăjduită, o pișcase de pîntec atît de rău încît ea leșinase, dădea din cap ; știa bine că nu era fată în Lunca, nici măcar în țigănie, care s-ar duce după el și asta o știa prea bine și bătrîna, dar plănuia mereu, căutînd o alinare măcar în socotelile astea. Îi duse afară prînzul și iar o podidiră lacrimile văzînd capul bălan al lui

Lazăr lipit de coama neagră şi ţepoasă a fratelui mai mare.

— Fă bine şi adă-mi nişte pălincă, spuse pe neaşteptate Ezechil. Că ţineţi litrele în casă, numai pentru străini.

— Îi păcat, puiul mamei... Ştii că...

— Ce păcat ? Prostii de pocăiţi !

— Îţi aduc eu, băciţă, sări Lazăr, că ştiu unde-i... Mamă-sa îl prinse de braţ şi-l scutură.

— Stai blînd, lasă că-i aduc eu...

Îi aduse sticla întreagă şi i-o dădu, privindu-l drept în ochi ; Ezechil trase o duşcă, apoi încă una şi puse sticla lîngă el. Atunci, de afară se auzi rîsul argintiu al Măriei : venea de la arteziană, împreună cu alte două fete şi tot drumul nu vorbiseră decît de nebunia Floriţei Moţului, „oaia cea blîndă", care dintr-o dată se prefăcuse în mîţă furioasă. Străbătu curtea cu paşii ei mlădioşi, îi strigă lui Ezechil : „Da tu, ce-i cu tine ? Te joci cu pruncii ?", veni lîngă ei şi începu să le povestească ce se petrecuse la fîntînă şi mai ales despre adunarea de la şcoală, unde se împărţea pămîntul baronului. Nu băgă de seamă tresărirea lui Ezechil ; acesta pusese jos briceagul şi scîndura, destupă sticla şi înghiţi un gît : în clipa aceea Măria se făcu albă ca varul, icni şi-şi astupă gura cu amîndouă palmele. Mamă-sa, care văzuse totul de la fereastra bucătăriei, veni lîngă ea şi o privi cu luare aminte.

— Da cu tine ce-i? se răsti, cu voce seacă.

— Nimica... putoarea... da de cînd pălincă... la noi...

— O avut poftă frate-tău, de dimineaţă.

Măria simţi că puterile o părăsesc sub privirea cenuşie, tristă şi pe neaşteptate îngrozită a mamei sale ; se rezemă de peretele însorit şi se încordă toată ca să nu închidă ochii.

— Se dă pămîntul adică ? Ce vorbea tăicuţa, că nu se dă, că nu se poate ? spuse într-o răsuflare Ezechil. De unde le scotea tăicuţa ?

Se ridică în picioare şi veni în faţa Măriei

— N-auzi ce te întreb ?

— De unde să știu eu ? bîigui ea, apoi, îndată își dădu seama că era cel mai bun mijloc să scape de privirea neschimbată a mamei și, biruindu-și cu greu greața, începu să-i înșire pe oamenii văzuți în fața școlii, să vorbească despre comisie, despre Mitru Moț, iarăși despre bătaia de la fîntînă, dar acum nu mai putu rîde și cînd îl văzu pe Ezechil că pune iarăși mîna pe sticlă i-o smulse din mînă. El nu se supără, nici nu-și dădu seama. Fruntea îngustă i se încrețise, devenind de un deget, parcă fugită în sus, sub părul țepos.

— Băciță, suspină Lazăr, nu mai faci ?

— Ia cară-te de aici ! Fă-ți singur ! Mie, cînd am fost ca tine, mi-o făcut cineva oarece ? Frații mei ? Făcut pe dracu ! S-or purtat cu mine ca cu cînii. De ce să-ți fac ? Nu-ți fac nimic. Fă-ți singur. Na, îți dau ție brișca asta. Fie a ta.

Copilul încremeni ; întinse degetele tremurătoare spre briceagul minunat și nu îndrăzni să-l ia în mînă ; pleoapele îi băteau repede, ca două aripioare.

— Mi-l dai ? Dar cu ce te mai bați duminică, la horă ?

— Cu... ! spuse rece Ezechil cuvîntul de rușine. Cară-te de aici, să nu te văd.

Copilul ascunse briceagul în fundul buzunarului, se depărtă în fugă, se opri îndată, reveni și, lipindu-și umărul de brațul lung al lui Ezechil, șopti :

— Îți mulțămesc tare frumos.

— Du-te, Lazăre, nu-l mînia pe băcița ! strigă mamă-sa, dar Ezechil răspunse moale, privind în altă parte:

— Nu mă mînie... Du-te mă, joacă-te, vezi să nu te tai și să nu-l pierzi.

Nu se atinse de mîncare (slănină, ceapă, pîine albă și patru ouă fierte) și începu să se plimbe în lungul și-n latul curții, cu mîinile la spate. Mamă-sa și Măria se uitau după el, ca și cum nu și-ar fi putut dezlipi ochii de la pașii lui apăsați, lungi ; în sfîrșit fata îndrăzni :

— Da ce-i cu tine ?

Ezechil se opri, se uită la ea, dar n-o văzu ; pe neașteptate urcă dintr-o săritură treptele și intră în casa cea mare.

Făcînd cît mai mult zgomot cu putință deschise ușa și intră în odaia bătrînului ; acesta sforăia ușurel. ca un motan. Ezechil stătu un timp, cu genunchii lipiți de marginea patului, apoi brusc îl scutură de umăr pe tatăl său și-și apropie obrajul de fața lui, așa că atunci cînd Găvrilă deschise ochii, se sperie și tresări.

— Ce-i... Ce-i măi, Ezechile, cu tine... Ce vrei ? De ce nu mă lăsați să dorm... ?

— Avem de vorbit, spuse hotărît feciorul.

Tatăl său se foi în pat, nedumerit și încă buimăcit, își frecă ochii, mirosi și spuse încet :

— Ești băut.

— Băui o pălincă, astă dimineață, spuse Ezechil cu umilință. Nu-i chiară apa dracului, să știi.

— Știu.

— Atunci ?

— Atunci, nimic. Nu vreau ca în casa mea să beie pruncii mei. Nici în altă parte. Nu-mi place mie.

Ezechil își încleștă mîinile pe spătarul scaunului atît de tare că degetele-i albiră, răsuflă odată scurt, apoi trase scaunul lîngă pat și se așeză.

— Tăicuță, eu m-am gîndit. Mie îmi trebuie partea mea de pămînt, și locul de casă în Bujac, și banii care-s ai mei.

Încet, socotit, Găvrilă se ridică în capul oaselor, își potrivi pernele la spate și duna pe picioare și, fără să se uite la Ezechil, ci într-un colț al odăii, se întrebă :

— Dar care ce pămînt are el, și ce loc de casă, și ce bani ? Clătină mult din cap : Eu nu știu de astea...

Dacă Ezechil s-ar fi uitat mai bine, ar fi văzut însă cuta ce se săpă între sprîncenele tatălui său și mîinile tremurînd ușor, înainte ca Găvrilă să le ascundă sub dună.

— Tăicuță, nu-ți bate joc, mîrîi Ezechil surd.

— Nu-mi bat joc de nimeni. Nu mi-am bătut joc de nimeni, de cînd mi-s pe lume, fătul meu.

— Mie îmi trebuie partea mea ! se răsti Ezechil. N-ar fi vrut să se certe cu bătrînul, dar nu-i putea ține piept la vorbă, așa că-și pierdea cumpătul.

— N-ai nici o parte, pînă mor eu. Dacă vrei partea ta, dă-mi cu toporul în cap. Ochii albaştri, limpezi, sticliră scurt.

— De ce ? şopti Ezechil. De ce ?

— Pentrucă aşa vreu... spuse rar Găvrilă. Dar în clipa următoare strigă : NU ! Ascultă aici ! Îţi spun ! Sări din pat în cămaşa lungă, aspră, care se înfoia ca un clopot, îşi trase cioarecii, ciorapii de lînă şi se aşeză pe stinghia patului, genunchi în genunchi cu Ezechil, zăpăcit de această schimbare la faţă.

— Cît trăiesc eu, Ezechile, rămînem cum sîntem : împreună. Că dacă sîntem împreună, sîntem tari, măi feciorașule fără cap... Pricepi ? Aici la noi îi alt sat, aici noi poroncim, aici nu se poate băga nime... Tu nu vezi ce se întîmplă ? Că au sosit acele vremuri cînd neghina se zice pre sine grîu şi vroieşte să se dea oamenilor spre mîncare ?

— Nu-mi predica, tăicuţă, se rugă Ezechil. Felul în care se stăpînea îl durea groaznic şi vedea cu ură că bătrînului nici nu-i păsa.

— Bine, se supără Găvrilă, nu-ţi mai predic. Comuniştii umblă să dezbine pe oameni, să arunce feciorul contra tatălui şi pe mamă în contra feciorului şi sîngele în contra sîngelui. În casa mea, cît mă mai ţine bunul şi înduratul Dumnezeu, nici un fel de dezbinare nu se bagă, priceputu-m-ai ?

Se înroşise tot şi vinele de pe frunte i se umflaseră, albăstrii ; Ezechil tăcea şi-şi frîngea cu genunchii palmele împreunate.

— Tu, năruşinatule ! Care umblii pe căile cele rele şi acuma vrei să azmuţi pe fraţii tăi în contra mea ?

— Tăicuţă, moşia lui Papp se împarte...

— Nu-i drept !

— Du-te atunci la şcoală, şi uită-te ! urlă Ezechil şi sări în picioare. Du-te şi vezi cu ochii, dacă vrei să vezi cu ochii ! Ce ? mugi el de zăngăniră ferestrele. Moşia se împarte. Oamenii capătă pămînt, se aşază, numai eu să-ţi fiu ţie slugă ? Nu mai vreau...

— Atunci, du-te unde vrei, ridică din umeri Găvrilă.

— Unde să mă duc ? scînci Ezechil — şi-şi muşcă încheieturile mîinilor. Unde să mă duc ? Am o ţoală de duminică şi nimica şi mi-s pruncul celui mai bogat om din Lunca !

— Marcu Petrii Simii, îi mai bogat, observă Găvrilă, ridicînd un deget.

Afară se auziră paşi, şoapte, apoi uşa se deschise şi intrară David, Iosif, Adam şi mama Maria ; cînd îi văzură pe cei doi faţă în faţă rămaseră nemişcaţi, neîndrăznind să scoată o vorbă. Venirea lor îl îndîrji de moarte pe Ezechil. Se repezi la scaun, îl înhăţă şi, ridicîndu-l pînă în tavan, îl sfărîmă de pămînt.

— Te-a bate Dumnezeu, tată, că tot cu numele lui eşti pe gură şi eşti mai rău ca Satana ! Vreu pămîntul meu ! Auzi ! ? Vreu să mă fac om ! Nu mi-s o zdreanţă, ca luzii ăştia (şi întinse amîndouă mîinile spre fraţii lui ca şi cum ar fi voit să-i înhaţe şi să-i zdrobească unul de celălalt). Nu vezi ? Nu vezi că mi-s hîd, că nime nu vrea să se uite la mine ? Că care fată ar veni cu mine şi să fie şi slugă ? Ha ? Să-mi dai pămîntul meu şi încă mai mult, că ţi-am muncit de zece ori cît mulele astea de fraţi !

La colţul buzelor groase, vinete, îi ieşise o spumă subţire, ochii-i erau roşii, năpădiţi de sînge, pieptul lat i se sălta.

— Cine vrei să se mărite cu mine, nu vezi cum m-aţi făcut ? Nu vedeţi ? Dacă n-am eu averea *mea !* Că atunci poate că o sărăntoacă şi o calică mă ia... poate. Mie să-mi dai...

Se opri cu răsuflarea pierită, gîfîind, înecat. Găvrilă sta cu capul aplecat, gata să-şi atingă genunchii cu fruntea şi răsufla şi el greoi, încît i se săltau umerii. Într-un tîrziu înălţă o faţă senină, parcă proaspăt spălată :

— Nu pot, spuse. Nu pot, dar oi avea grijă de tine.

— Nu poţi ! urlă sălbatic Ezechil, fără să se mişte de pe loc, nu poţi ? De ce ? Nu vrei ! Îţi place să ne vezi aci la mila ta, ca cînii... Să porunceşti, să-ţi baţi joc.

Tu eşti pocăit ? Tu eşti omul domnului ? Ştii ce eşti ? Un cîne ! Cîne !

Găvrilă se ridică încet, tuşi, întinse mîinile :

— Poţi să pleci din casa mea. Du-te, să nu te mai văd dinaintea ochilor. Nu te mai cunosc. Eşti Mamona. Eşti... un comunist. Să te bată Dumnezeu.

Ezechil se făcu alb ca varul, se repezi la el cu pumnul ridicat, dar în ultima clipă se opri şi-l scuipă în obraz, apăsat, cu ură, din belşug. Fraţii făcură o mişcare, parcă ar fi vrut să se arunce asupra lui, dar Ezechil ieşi ca o furtună, aruncîndu-i cu umerii în stînga şi în dreapta uşii. Străbătu curtea însorită, trînti poarta şi, pentru că nu făcuse destul zgomot închizîndu-se, o crăpă cu o lovitură de picior, de sus pînă jos. Pe băncuţa din faţa casei, Lazăr cioplea sîrguincios ; îşi tăiase un deget pînă la os, dar nu-i păsa ; Ezechil trecu pe lîngă el fără să-l vadă şi copilul se luă după el, însă nu-l putu ajunge.

În odaie, în urma lui Ezechil, se lăsase o tăcere grea ; nici unul nu îndrăznea să răsufle ; Găvrilă nu-şi şterse scuipatul de pe faţă şi nu se uită la nici unul, iar mama n-avea nici măcar curajul să plîngă. Numai Măria icni pe neaşteptate, fugi afară şi se strînse toată de un stîlp al pridvorului albastru, presărat cu stele verzi.

— Plecaţi, şopti Găvrilă celorlalţi. Davide, du-te cu caii la pădure, la iarbă. Muiere, dă-mi ligheanul să mă spăl, cizmele, hainele cele negre. Unde-i fata mea, Măria ?

— Tulvai, doamne, tulvai, tulvai ! ţipă atunci mama, pocnindu-şi palmele. Tulvai, tulvai, tulvai !

— Adă-mi ce-am zis, şi prînzul ! spuse Găvrilă. Plecaţi.

Peste o jumătate de ceas, îmbrăcat de duminică, se oprea pe şosea, în faţa şcolii. Din curte se auzea o hărmălaie de glasuri, cineva cînta subţire, prosteşte ; pe banca de piatră de la intrare cîţiva oameni tăifăsuiau, fumînd ; îl văzură, îl salutară, îi strigară să vie cu ei, dar Găvrilă, ca şi cum ar fi fost surd, nu se clinti. Nu răspunse la bună ziua unui om care trecu pe lîngă el în căruţă ; într-un tîrziu clătină din cap, se întoarse pe

călcîie militărește și se duse acasă ; Lazăr era tot pe banca din față și cioplea încordat, cu vîrful limbii trandafirii între buze. Mîinile-i erau roșii de sînge. Găvrilă fu lîngă el dintr-un pas, îi luă briceagul și-l întrebă :

— Da asta de unde-i ?

— De la... băcița Ezechil, tăicuță...

Găvrilă vîrî briceagul în buzunar și dădu să intre, cînd văzu ușa crăpată. Lazăr începu să smiorcăie și să-și sugă degetele rănite, dar nu îndrăzni să-și ceară înapoi briceagul.

— Iosife, chemă Găvrilă, vină, mă, și adă niște cuie și o scîndură... că s-o crăpat poarta...

Apoi intră în curte cu copilul după el. Mama stătea chincită în pragul bucătăriei de vară și-și clătina capul de la dreapta la stînga.

— Muiere, spuse rece Găvrilă, taie-mi clisă, cîrnați, șoancă, fierbe-mi ouă. Mă duc la Arad. Peste două ceasuri îi tren. Davide ! Prinde-l pe Șoani la cordie. Mă duc la gară.

— Da cine sărăcie, doamne iartă-mă, o spart poarta, că azi dimineață n-avea niciun bai ? se cruci Iosif. Găvrilă îl fulgeră cu privirea apoi încercă să surîdă.

— Vîntul, spuse el.

Cînd voi să pornească din loc, se împiedică și era cît pe aici să cadă ; Lazăr îi înlănțuise piciorul cu amîndouă mîinile și, de jos, se uita la el cu ochi mari, rugători. Găvrilă scoase briceagul din buzunar, îl cumpăni în palmă și cu o mișcare sigură îl aruncă în fîntînă.

5

Automobilul lung, jos, un Pontiac albastru, aluneca ușor cu un sforăit egal și plăcut ; șoferul își cunoștea meseria și evita cu dibăcie hîrtoapele șoselei desfundate. În spate, baronul Romulus Papp de Zerind dormita cu mîinile împreunate pe burtă. Cu o anumită tulburare, Horia Spinanțiu îl privea pe furiș ; starea aceasta intimă nu i se potrivea baronului. Din cînd în

cînd, temîndu-se să nu-l trezească, îi potrivea în jurul picioarelor pledul cafeniu, de păr de cămilă, dar bătrînul, ca şi cum şi în somn i-ar fi plăcut să necăjească pe oameni, se dezvelea iarăşi. Fără pince-nez, obrazul zbîrcit, flasc, măsliniu, era comun, îngrijorător de banal. „Ce voia să facă ? Ce spera să rezolve ? Singur... *un coup de tête*... Săracul Papp !“ se trezi Spinanţiu spunîndu-şi, dar dincolo de mila asta subită şi trecătoare, mult mai tenace, se năştea neliniştea. Încet, temîndu-se că foşnetul hîrtiei l-ar putea trezi pe Papp, Spinanţiu scoase din buzunar ultimul număr al *Patriotului*, ziarul comunist judeţean. O campanie aprigă pornise în jurul moşiei baronului Papp, pe care ţăranii din Lunca voiau să şi-o împartă. Subtitluri violente : *„Partidul de «stînga» condus de moşieri“*. Partid „ţărănesc“ în fruntea căruia stă un latifundiar. „Ce să răspunzi la demagogia asta ? se întreba Spinanţiu. Şi mai ales cine să răspundă ?“ Toată conducerea se eschiva, nici unul nu voia să iscălească nimic, ziarul *Ardealul democrat* apărea cu intermitenţe. Baronul spusese : „Este esţelent. Publicul are să aibă impresia că asta e din cauza persecuţiunilor celor care gîtuiesc presa liberă.“

Realitatea era că Vîslan lipsea ; ce importanţă avea că el scria articolele, sau altcineva ? În general, tot ce apăruse sub semnătura lui Vîslan era exact la nivelul cititorilor şi asta era foarte bine. Dar de la arestarea ziaristului echipa precară pe care acesta o adunase se risipise : Şendrea trecuse la liberalii guţişti, profesorii de la liceu, care ar fi fost dispuşi să colaboreze, se temeau. Şi ceea ce era mai grav, după părerea lui Spinanţiu, era partea reală a zvonurilor ce circulau în legătură cu arestarea lui Vîslan, în cercul dirigent al partidului : se spunea că ziaristul voise să-l şantajeze pe Papp, să-i stoarcă o sumă de bani sau o sinecură şi, în loc să-şi menajeze un om a cărui versatilitate îl făcea indispensabil, se spunea că baronul precipitase arestarea lui, cu toate că, într-adevăr, Vîslan poseda nişte documente (nu se ştia precis despre ce e vorba) extrem de compromiţătoare pentru multă lume din partid. La toate

acestea se mai adăuga defecţiunea lui Salvator Varga, care trecuse cu arme şi bagaje la fracţiunea alexandristă şi fusese numit ajutor de primar.

Potrivind mereu pledul moale, Spinanţiu privea ceafa roşie, brăzdată cruciş, a lui Picu ; acesta, aşezat în faţă, nu se uita nici în stînga, nici în dreapta ; privea fix, ca hipnotizat, volanul, indicatoarele şi se hîţîna pe scaunul moale de piele.

— Sper că nu-ţi face rău maşina, îl bătu Spinanţiu pe umăr, să mai spună ceva, să-şi mai uite gîndurile.

— Placă ? se întoarse Picu şi se holbă. Îi bine, da.

Apariţia lui în locuinţa baronului, acum două zile, fusese o bombă la care nimeni nu se aştepta. După ce Picu intrase fîstîcit şi beat în mod evident şi întinsese hîrtia prin care ţărăniştii din Lunca anunţau manevrele comuniste în legătură cu moşia, Papp îl privise multă vreme cu neîncredere ; îl supusese unui adevărat interogator, la care Picu se încurcase din ce în ce mai mult, pentru că nu înţelegea nici un sfert din cele ce i le spuneau domnii. La urmă baronul declarase că „E posibilă şi o provocaţiune", iar cînd dr. Guiaşiu îi atrăsese atenţia că moşia de la Zerind-Lunca era perfect expropriabilă, baronul clipise din ochi cu subînţelesuri (care în ultima vreme nu mai înşelau pe nimeni) şi declarase că : primo, comuniştii nu vor îndrăzni niciodată să-i facă acest afront ; secundo, lucrurile erau atît de perfect aranjate cu pretorul, cu administraţiile financiare, cu Ministerul Agriculturii, încît din acest flanc „situaţia era conzolidată şi toate contemplaţiunile comuniştilor, iluzorii". Dar în aceeaşi zi apăru în *Patriotul* un articol de fond violent, în care erau scoase la iveală toate aranjamentele baronului, spuşi pe nume toţi „complicii", cerută deferirea lor Tribunalului Poporului ca sabotori ai reformei agrare preconizate de guvern. Atunci, în faţa grupului conducător al P.N.Ţ., avu loc cea mai penibilă scenă : baronul care în cele mai grave momente dinaintea lui 23 August manevrase perfect, se descurcase strălucit, insuflase încredere celorlaţi, începu să urle. Avea o voce subţire, şi, în timp ce zbiera, făcea

impresia că plînge. Se zbuciuma atîta, proferînd amenințări de neînțeles, încît i se făcu rău și trebui adus un doctor, dar Papp nu avu răbdare să-l aștepte ci, poruncindu-i lui Spinanțiu — de care în ultima vreme se legase într-un mod inexplicabil și din motive necunoscute — să-l urmeze, sări în mașină și se duse direct la locuința generalului Belega ; acesta, de cînd nu mai era prefect, comanda divizia de Cavalerie și în cercurile P.N.Ț., se spunea că știe să întrețină un moral minunat în sînul trupei. Divizia nu fusese decît foarte puțină vreme pe front, așa că era cu efectivul intact, ofițerii toți tineri, de familie foarte bună, frumoși, adorîndu-și Regele care fusese de față la serbarea ultimei promoții ; acest moral excelent se vădise de altfel la 8 noiembrie, cînd cavaleria șarjă manifestanții comuniști fără să facă uz de arme, iar ofițerii izbutiră să salveze un licean care trăsese cîteva focuri de revolver asupra unui activist comunist, rănindu-l grav. Generalul Belega făcea de asemenea parte din Comisia aliată de control, așa că după calculele grupului conducător, mai avea să treacă destulă vreme pînă cînd va fi molestat din pricina prefecturii sub Antonescu.

Ajuns la locuința lui Belega, o vilă nouă pe care o inaugurase în primăvara aceea, Papp urmat de Spinanțiu, dădu buzna în salon, unde generalul stătea de vorbă cu doi ofițeri englezi, în trecere spre Ungaria. Speriat de înfățișarea descompusă a baronului, Belega sări înaintea lui, îl așeză aproape cu forța într-un fotoliu, și-i oferi un whisky pe care Papp îl dădu pe gît, înecîndu-se, tușind, în sfîrșit, o adevărată rușine. Generalul îl prezentă în cuvinte pline de cel mai profund respect celor doi englezi impasibili dar baronul, care nu înțelegea englezește, n-avu răbdare să-l lase și, după ce întrebă dacă cei doi domni aliați știu franțuzește (la cari i se răspunse printr-o înclinare ușoară a frunții), începu să povestească despre „provocarea comunistă", nerușinată. După cîteva fraze o dădu pe nemțește și, familiar, începu să înjure ca un student german. Bătu cu pumnul în masă, îi ceru generalului cîteva escadroane de cavalerie

ca să-i învețe minte, apelă la englezi, le povesti că mai fusese la moșie cu un distins redactor de la *The Times* și arborase în cinstea lui drapelul britanic. Spinanțiu asudă de rușine, mai ales văzînd încurcătura lui Belega. Generalul era însă un bun diplomat și, după ce-i explică baronului că intervenția armată ar face un rău imens, atît cauzei cît și armatei care trebuie prezervată de orice contraacțiune comunistă, mai ales că aceștia aveau la dispoziție diviziile de voluntari. Englezii dădeau din cap, la fel cum făcuseră ascultînd discursul descusut al baronului. Acesta, pe neașteptate, devenise foarte rece și rigid și Spinanțiu nu se putut opri să nu-l admire, pentru a mia oară. Adevărul putea fi că bătrînul se ramolise nițel, dar știa să piardă și să cîștige, nu ca un sportiv (ceea ce era superficial, tineresc), ci ca un abil politician. După un sfert de ceas Papp se ridică, întinse cîte două degete generalului și englezilor și plecară. În mașină tăcu tot timpul și numai acasă, urcînd treptele se opri, îl luă pe Spinanțiu de un nasture și-i spuse rîzînd cu amărăciune :

— Domnule Spinanțiu, asemenea oameni nu-s ghinerari, ci căcănari. Din cauza lor vom cîștiga mult mai greu. Te prețuiesc foarte mult. Vină la cină.

Masa fu tristă, tăcută. Guiașiu, care în ultima vreme începuse să bea peste măsură și de la al treilea pahar devenea caraghios, se distra cu Picu, căruia îi turna tot felul de băuturi amestecate și pe urmă îl punea să povestească istorii fără perdea din sat. Picu îl privea cu repros și cu scîrbă. Pe el îl bătea un singur gînd : cum să aducă vorba cu acest domn bătrîn (cu totul altfel și-l închipuise pe șeful partidului țărănesc) și despre moșie și despre el și Găvrila Ursului. Dar nu se putea aici, mai ales că baronul era așezat departe, în capul mesei și poate să fie și surd ; se întîmplă cu boșorogii, îi lasă toate cele. Cînd, pe neașteptate, Papp îl întrebă care era efectivul partidului în sat.

— Placă ? ! se miră Picu și în sfîrșit, după ce-l dumiriră, luă o înfățișare amărîtă : Îi sat sărac, domnilor, apoi, știți și dumilorvoastre, săracii, dacă le spune co-

moniştii că le dă pămînt, se scriu la comonişti, că n-au minte, vai de ei. Apoi, mi-s eu un fel de preşedinte, da îi altu, Găvrila Ursului preşedinte, că eu mi-s beteag de oftică... şi domnu Cordiş, învăţător şi părintele Ioja şi Cloambeş, îl ştiţi dumilorvoastre, îl cunoaşteţi...

— Cel puţin nu umbla pe la dezidenţie ! spuse acru baronul şi zîmbetul pe care cuvintele lui Picu îl aduseră pe buzele cîtorva, se slei ; era jignitoare această bănuială a baronului dar explicabilă : părăsiseră doar atîţia partidul în aceste ceasuri grele !

Baronul, care de obicei se culca foarte devreme, nu-i concedie decît tîrziu ; după miezul nopţii îi spuse lui Spinanţiu să vină la el dis-de-dimineaţă, apoi dădu dispoziţie ca Picu să fie culcat într-o cameră de serviciu.

A doua zi, alt articol vehement în *Patriotul ;* Spinanţiu îl găsi pe baron citindu-l absent. Se gîndise toată noaptea şi ajunsese la concluzia că ar fi cel mai bun lucru dacă baronul nu s-ar încăpăţîna. Ideea reformei nu poate fi atacată principial, iar eventualele manevre n-ar face decît să compromită o mulţime de oameni şi partidul în primul rînd, acum, înainte de alegeri. Dificil era numai să comunice toate acestea lui Papp, menajîndu-i orgoliul şi, în acelaşi timp, dîndu-i primul semnal că a sosit timpul să lase pasul tinerilor ; politica asta misterioasă, abuzivă, era sortită eşecului ; desigur, divergenţele între ruşi şi occident se vor accentua, dar nu în cîteva zile, aşa cum părea să creadă baronul.

— Ei, ce-aţi hotărît ?

— Scumpe al meu pretene, te gată căci vei veni cu mine. Merem la moşie. Bătu cu degetul lung şi subţire în hîrtia proastă a ziarului : precepi, dragă ? Prestijiul nostru nu ne poate lăsa să perdem aici, nu, niciodată. Voi cîştiga tot satul, pentru cauza noastră. Plecăm într-o jumătate de oară. Spinanţiu primise pentru că nu ştia cum să-l refuze şi pentru că spera că în timpul acestei călătorii să poată descurca ceva din intenţiile baronului: dar îndată ce ieşiră din oraş, speranţa aceasta i se risipi : baronul închise ochii şi începu să doarmă.

După două ore de drum mașina părăsi șoseaua și se angajă pe un drum mai îngust, foarte bine îngrijit, presărat cu pietriș mărunt ; pe margini erau sădiți plopi tineri. Baronul deschise ochii, zîmbi înviorat și-l înghionti pe șofer să meargă mai repede.

— Nu știi, dragă Spinanție, satul aista îi ortodox au uniat ?

— Nu știu, ridică din umeri Spinanțiu, furios : încă una din ideile bătrînului ! Că despărțirea bisericilor are și azi același caracter politic ca la 1700. De plîns !

— Mă. Spinanție, îl împunse Papp cu degetul în coaste, tu mai știi latină ?

— Nu... adică atîta cît...

— Frumoasă-i ! Zice că... *Gallia omnia divisa est in partes tres... Divisa !*

Cu nasul turtit de geamul mașinii, Picu privea hămesit drumul drept, pomii, pămînturile. În închipuirea lui nu erau chiar atît de întinse și de aceea, acuma, parcă nu-i părea bine. Cum o să lase boșorogul din mînă asemenea avere ? Și cumva, nici el nu știa prea bine cum, se simți de partea luncanilor : adică de ce să aibă el atîta ? Pe urmă îi veni alt gînd și zîmbi strîmb : ce noroc avea că era deștept !

La capătul drumului se ivi conacul, o clădire masivă, roșie, străjuită de un donjon îndesat, cu simulacre de creneluri. Cînd ajunseră în fața porții înalte, de fier ruginit, aceasta se deschise și un omuleț roșcovan, gras, se cățără sprinten pe scara mașinii, bîiguind ceva de neînțeles. Era Pintea, administratorul. Hainele din stofă groasă i se răsuceau, boțite, semănate ici colo cu fire de pai și pleavă. Spinanțiu, care flămînzise, îi făcu un semn prietenesc. La urma urmei, moșia s-a dus ; cel puțin să se odihnească, să mănînce și să bea bine. Poate s-o găsi și o țărăncuță pietroasă, cu obrajii roșii ; parcă știa vag că în jurul moșiei era un fel de cătun moțesc. Pintea ăsta pare a fi *bon vivant ;* trebuie să fi făcut o selecție. Își alungă din minte toate întrebările grave : ce are de gînd să facă Papp, ce urmări ar putea avea o eventuală acțiune...

Automobilul se opri în fața scărilor largi, galbene. Spinanțiu coborî precipitat, ocoli mașina și, cu infinite precauții, îl ajută pe bătrîn să coboare, luîndu-i pledul și o geantă galbenă, cu lacăt, pe care Papp i-o smulse din mînă. Baronul făcu vreo trei pași gemînd ușor și ținîndu-se de șale ; roti o privire investigatoare : strălucirea curții mari era superficială, se vedea că totul fusese făcut în grabă ; pietrele care mărgineau rondurile de flori erau inegale, iarba netunsă, soarele bătînd în geamurile conacului scoteau la iveală dîrele spălatului făcut la repezeală.

Pințea stătea, umilit, la o parte.

— Mde, zise baronul. Sufițient. În clipa aceea, pe ușa mare de stejar afumat, ieși grăbit un om înalt, osos, îmbrăcat țărănește. Părul blond, lung, părea păios. Spinanțiu tresări speriat. Era Baniciu ! De cîteva luni acesta dispăruse din oraș și baronul nu voise să dea nici o indicație. E drept că nimeni nu se interesase : acest legionar notoriu, fost comandant S.S. după cîte spuneau unii, primit cu surle în partid, făcuse mai mult rău decît o sută de lovituri de ale comuniștilor.

— *Servus, homo ruralis !* rîse baronul, încîntat, neobișnuit, jignitor de vesel. *Servus carissime !*

Baniciu, luîndu-i mîna, se înclină scurt, tăios, nemțește. „Cine l-o fi anunțat că venim ? Sau poate o fi fost ascuns aici ? Asta ar mai trebui să se afle, ca să mai mîncăm și ocnă !“ își spunea tulburat Spinanțiu. Pe el, Baniciu nu-l învrednicise măcar cu o privire, în schimb îi făcu lui Picu un semn scurt, un fel de salut roman oprit la jumătate.

— Să trăiți, să trăiți ! spuse bucuros țăranul ; veni lîngă el, îi luă amîndouă mîinile și i le scutură cu grijă, închinîndu-se. Să trăiți ! Ai, ce bine-mi pare !

Baronul îl luă de braț pe Baniciu și urcară cele cincisprezece trepte ale intrării. Lui Spinanțiu i se păru că deslușește o undă de milă în ochii mici ai lui Pințea și, înfuriat, se luă după cei doi.

Conacul baronului Papp (fost pavilion de vînătoare al arhiducelui Frantz-Ferdinand și amenajat pe urmă

de Papp) era un fel de amestec între un pavilion de vînătoare, casă de chiabur sas şi moară romantică. Curentul trăgea peste tot, sobele răsuflau, saltele erau ca scîndurile, iar din pologul paturilor curgea praful şi pînzele de păianjen, la cea mai mică învîrtitură a adormitului. Peste tot miros greu, acru, de mucegai şi de cuiburi de şoareci. Tablourile negre, afumate, de pe pereţi — pictură ungurească din secolul trecut — erau hidoase.

Cu toată ciuda, Spinanţiu se simţi însă emoţionat : el era obişnuit cu odăi mari, luminoase, cu mobile vesele, moderne şi aici totul părea din alt veac. Baronul şi Baniciu mergeau înainte : în fund de tot era o odaie cu pereţii de plută în care Papp se retrăgea în momentele de cumpănă. Văzîndu-i că vor să intre, Spinanţiu se repezi după ei :

— Aveţi nevoie de serviciile mele ? întrebă cu un ton mustrător. Baronul se întoarse şi-l privi drăgostos :

— Nu, scumpule. Du-te şi caută-ţi o cameră, care-i vrea tu. Piheneşte-te. Am de convorbit cu pretenul Banici, să contemplăm nişte laturi împreună. Şi, auzi scumpule, dă dispoziţii pentru *frühstuck*... Ştiu că eşti un fin *gourmand*. A, fii bun şi îngrijeşte-te şi de hrana fratelui Marchiş, de carele vom avea mare nevoie în curînd. Spune-i să nu plece. Am să-l chem la mine.

Spinanţiu îi porunci lui Pinţea să-i amenajeze o cameră în care se găseşte şi cămin şi să se facă foc.

Grăsunul se înclina mereu cu capul într-o parte, ca să nu duhnească a alcool în obrazul musafirului.

— Menu-ul pe astăzi ? întrebă Spinanţiu sever.

— Zupă, pui paneu, şelată, purceluş la tavă, plăcinte şi bun înţeles, cele cuvenite ca udeală.

— Bon, rustic, aprobă Spinanţiu. Şi deodată se aplecă spre Pinţea grav :

— Da vreo slujnicuţă, ceva...

— Este, se învioră Pinţea, este...

Spinanţiu îşi găsi o cameră în stil ţărănesc, cu mobile grele, de stejar afumat şi cămin de faianţă, olandez. Patul era, bine înţeles, ca un catafalc. Ligheanul

şi vadra de porţelan îl indispuseră la început, pe urmă se gîndi că era totuşi inedit să pui pe o ţărăncuţă în faţa ta să... Da, distractiv.

Se aşeză pe un scaun, tare, cu spătarul înalt, de tron, scoase o sticlă de whisky, un sifon, paharul înalt şi le puse pe masă. Un pachet de Pall Mall — şi odaia căpătă personalitate, sau cel puţin aşa i se păru lui. Uşa se deschise şi intră o fată de vreo optsprezece ani, cu ochii trişti. Spinanţiu o privi cu plăcere : sîni pietroşi în sfîrşit, mîinile cam mari şi roşii, dinţi albi, gîtul rotund, plin, ten curat. Perfect.

— Cum te cheamă ?

— Luţa... (Luţa ? nu-i rău... Un nume picant... Luţa... Luţa...).

— Despachetează, Luţa, geamantanul acesta.

Fata se aplecă. Fusta de stambă roşie îi fugi în sus, dezvelindu-i pulpele albe, rotunde, pline.

— Stai, dragă, să-ţi ajut, sări Spinanţiu şi-şi încurcă mîinile printre fustele ei. Atunci, ea se întoarse repede, îl împinse cît colo cu putere şi-i spuse cu o voce surdă :

— Alină-te. Purtaţi-vă cumsecade !

— Ce zici ? încercă el să glumească, dar îi pierise tot cheful.

6

Baniciu nu se schimbase mult ; doar părul blond, uscat, i se mai rărise puţin. Deşi pe vremea puterii legionare umblase tot timpul în costum naţional, cu suman negru, acum, în hainele ţărăneşti, părea deghizat. La începutul primăverii comuniştii porniseră o adevărată ofensivă împotriva partidului ţărănist, în urma tratativelor lui Maniu cu Comaniciu, iar după ce în oraş fusese arestat grupul „Sumanelor negre“, Baniciu hotărî că e mai prudent să dispară. Papp îl sfătui să se refugieze în colonia de moţi de lîngă moşia lui, un loc uitat de oameni, unde nu-l va prinde nimeni şi mai ales n-avea să se teamă că va fi denunţat.

„Colonia" era un cătun prăpădit, cîteva zeci de case de pămînt, cu acoperişuri putrede de şindrilă, o ulicioară plină de gropi adînci pînă la brîu — şi o istorie ciudată. Stabilirea celor şase familii de moţi în pusta ardeleană data cam de pe vremea Mariei Tereza; aceste familii veniseră din Apuseni, li se dăduseră locuri de casă şi ceva pămînt, conform unui plan de întemeiere a unei regiuni grănicereşti, ca în Năsăud sau în Banat, dar pe urmă, din pricini necunoscute, planul acesta nu se mai realiză. Pierduţi în pustă, moţii au rezistat, continuîndu-şi şi aici felul de viaţă din munţi: făceau fluiere, ciubere, doniţe şi trăiau într-o sărăcie cumplită, fără vite, fără unelte de lucru, aproape sălbatici. Pe vremuri, pînă cînd nu se construise o cale ferată prin pustă, „Colonia" era socotită un fel de loc blestemat şi ocolită cu grijă de trecători, de căruţe, de diligenţe, care făceau un cerc larg să nu treacă prin apropierea cătunului, de unde se auzeau totdeauna lătrăturile înfiorătoare ale unor cîini mari, suri, slabi, care adulmecau de departe orice miros străin. „Moţoganii" aveau tot felul de datini ciudate, pe care şi le treceau din tată-n fiu, din ce în ce mai schimbate, mai de nerecunoscut. Dacă erau mai mulţi feciori într-o familie, îndată ce împlineau cincisprezece ani erau duşi la gară, suiţi în tren şi trimişi în lume, de unde nu se întorceau niciodată; numai primul născut rămînea în „Colonie". Copiii nu puteau umbla la şcoala din Lunca aflată la cîţiva kilometri, deoarece iarna de-a lungul pustei înzăpezite cutreierau haitele de lupi. O dată sau de două ori pe an moţii veneau în Lunca, la biserică; pe urmă se îmbătau în crîşmă şi tăiau pe cineva; morţii îi îngropau cînd cu popă, cînd fără, mai mult fără. După primul război au fost împropietăriţi, dar şi-au vîndut îndată loturile baronului Papp, deoarece nu aveau cu ce să le lucreze. Erau oameni stranii, închişi, răi, mulţumindu-se cu puţin, muncind pe rupte tot anul. Pe cît le erau de nenorocite, de murdare şi de dărăpănate casele, pe atîta de frumos îşi ciopleau porţile, stîlpii tărnaţului, frontispiciul, crucile din cimitir. Ba-

niciu locuia în coliba unuia, Gozaru, un moţogan înalt, chior, cam într-o ureche, credincios ca un cîine baronului care-l scăpase din închisoare unde era să intre fiind bănuit că şi-ar fi omorît nevasta. Baniciu i-a spus doar atît : „Domnul baron vrea să mă ţii la tine. Umblă să mă omoare comuniştii".

Gozaru a ridicat din umeri, a spus „bine" şi i-a făcut un culcuş de fîn în pod, pe urmă a cotrobăit între nişte tulei de porumb, o scos o puşcă mitralieră şi i-a dat-o, spunîndu-i că are şi el una, rămasă de la unguri, aşa că pot să se apere.

Baniciu stătea toată ziua tolănit cu mîinile sub ceafă şi privea grinzile putrede ; se obişnuise să nu gîndească absolut la nimic, să nu-şi amintească de nimic ; moleşit de mirosul tare al fînului, dormea aproape toată ziua. Noaptea ieşea să se plimbe, se îndepărta de cătun şi singur, în mijlocul pustei, sub bolta înaltă a cerului, făcea cîteva ore la rînd gimnastică şi exerciţii militare. Ştia că Gozaru are o fată, îi auzise de cîteva ori glasul plin, plăcut, fără accentul grosolan al moţilor. Într-o noapte, întorcîndu-se de pe pustă se ciocni în ograda buruienoasă cu fata, care se întorcea de la privată.

— Tu eşti fata lui Gozaru ?

— Ihî...

O înhăţă de umeri şi voi s-o trîntească jos, dar fata era puternică şi se luptară multă vreme gîfîind, gemînd dar fără să scoată o vorbă. Într-un tîrziu, Baniciu îi prinse amîndouă mîinile în palma dreaptă, i le răsuci cu sălbătăcie la spate, şi-i ridică fustele în cap. Fata se mai zvîrcoli, plînse, apoi rămase nemişcată ca un lemn ; cînd el îi lăsă mîinile îl zgîrie pe ceafă, pe obraz, apoi plînse încet, sleită.

— Ce dracu, gîfîi Baniciu, că doar nu te omor... Şi după aceea, în timp ce-şi încheia pantalonii, se răsti : Ei, ce-i ? Te-am omorît ? Ţi-a plăcut şi ţie... Cum te cheamă ?

— Luţa...

— Bine...

Adormi satisfăcut. A doua zi îi dădu ceva bani lui Gozaru şi-l întrebă unde-i este fata.

— Îi slujnică la conac. Vine numa noaptea.

— Bine.

În seara aceea o aşteptă la marginea cătunului, bătîndu-se cu cîinii care voiau să-l sfîşie, îi spuse să nu fie tîmpită că el e un domn mare şi bun, şi să vie la el în pod în fiecare noapte. Luţa tăcea şi păşea cu capul în pămînt.

— Cîţi ani ai ?

— Optsprezece.

— Bine, Ei, vii ?

— Şi dacă rămîn grea ?

— Nu rămîi.

Din ziua aceea Baniciu începu să se simtă aproape fericit ; ziua dormea, noaptea făcea dragoste cu Luţa pînă în zori, neobosit, apoi adormea cu creierul golit. De cîteva ori se nelinişti ; el n-avea voie să se lipească de nimeni şi de nimic şi traiul bun te face fricos. Cu Luţa nu vorbea aproape de loc ; o singură dată, îmbătîndu-se, îi povesti despre Germania, dar ea nu înţelese o iotă, deoarece nu ştia că sînt şi alte ţări pe lume. Din cînd în cînd îşi lua inima în dinţi şi-l mîngîia repede, timid, pe frunte, cu mîna ei mare şi bătătorită. Gozaru se purta ca înainte, numai o dată, ameţit, îi spuse lui Baniciu, privindu-l ciudat cu singurul lui ochi :

— Eh, domnule, îmi învelişi fata ?

— Ei !

După bătaia din tîrg, Baniciu deveni şi mai prudent. Îi spuse Luţei că dacă scoate o vorbă despre el, oriunde, o omoară şi începu să-l întrebe pe Gozaru ce fel de oameni sînt în cătun. Acesta se miră :

— Oameni cu două mîni şi două picioare... Cum să fie ?

Venirea baronului îl învioră. Nu era orgolios, de aceea atenţiile şi politeţea exagerată a bătrînului îl lăsară rece. Nu ascultă niciuna din consideraţiile politice ale lui Papp ; nu-l interesau. Pentru el nimic nu mai exista după înfrîngerea Germaniei ; pînă cînd ultimul

soldat neamț rezistase, se mai putea nădăjdui, dar așa vor trebui să treacă mulți ani pînă să apară un alt Hitler. Baronul e un bou bătrîn, cu englejii și americanii lui. Acolo e plutocrație, francmasonerie și putregai... El primise ordin să se puie în întregime la dispoziția baronului și asta făcea.

— Comuniștii trebuiesc a fi readuși la respect, spunea baronul. Aicea socotesc că dumeta ești ecșpert, n-ai nevoie de consiliile mele... am intenția să lucrăm mînă în mînă, eu politicește, dumeta... prin mijloace spețifice. Prinţipalul este să nu cîștige comuniștii... Nu-i vorbă de avutul meu, pe care îl poci da oricînd nației, ce de un prinţipiu, și de... adică, precepi ? Dacă se face spolierea, am perdut în alegeri. Ai ceva camerazi, în Lunca ?

— Unul Blotor. Bou. Stă ascuns în casa pădurarului. L-am folosit în lupta din tîrg. Ceilalți trei au dispărut.

— Îl chemară pe Picu și-l puseră să facă o listă de oamenii pe care se puteau bizui în Lunca.

— Dumealui va merge în sat, dară nimeni nu trebuiește să afle...

— Am înțeles, să trăiți ! Poate ședea la mine...

— Ai copii ?

— Am... o... fată.

— Atunci altundeva, spuse Baniciu.

— Apoi, la Cloambeș... Îs avuți, au casă mare... Singuri, feciorul lor l-or pușcat rușii.

— Bine, zise Baniciu, tu mergi în sat, vorbești cu ăla, cum... îl cheamă, vezi ce se mai aude, p-ormă vii să mă aștepți la noapte. Pleacă.

Picu se uită încurcat : va să zică nu se putea vorbi cu baronul, acuma. Poate era mai bine, mai încolo. Ce dracu vor ei să facă în contra satului, cîțiva oameni ?

Baniciu se înapoie în cătun, îi porunci lui Gozaru să se ducă după Blotor, învățîndu-l cum să fluiere ca să nu-l facă să fugă, sau să tragă în el, apoi se apucă să-și curețe pistolul automat. Pe Blotor îl știa din 41 : fusese singurul luncan care luase parte la rebeliune, în oraș. Se întîlniseră apoi în iarna lui 44 ; Blotor lucra la fa-

brică, dar îi dăduseră de urmă, şi de cîteva zile se ascundea pe sub poduri, în zdrenţe, mort de foame, aproape nebun de frică. Baniciu îi dăduse bani ca să se poată înapoia în sat, ordonîndu-i să stea ascuns.

Gozaru veni cu el, pe la zece seara. Blotor purta barbă şi un cojoc de oaie groaznic de puturos. Se putea vedea că singurătatea îl sălbătăcise de tot : arunca mereu priviri piezişe, nu-şi putea stăpîni tremurul mîinilor şi se ameţi cu un singur pahar de rachiu. Baniciu îi spuse că vor pleca amîndoi în sat, la treabă, apoi îl aşeză pe un scaun şi-l puse pe Gozaru să-i radă barba. Sub briciul prost, Blotor nu scoase nici un cuvînt, deşi îi curgeau lacrimile într-un şuvoi neîntrerupt, făcîndu-i obrazul lucitor, în lumina chioară a lămpii. Plecară însoţiţi de privirile rugătoare ale Luţei ; nemaiputînd răbda, fata se luă după ei, îl trase pe Baniciu la o parte şi-i spuse, încet, că la conac a venit un domn care de azi dimineaţă se ţine după ea, o pipăie, o împinge prin colţuri, pe paturi.

Baniciu ridică din umeri, se scotoci în buzunare, îi întinse o hîrtie de o mie şi îi spuse că are să mai vie înapoi, peste o săptămînă, apoi o porni cu paşi mari, milităreşti. Blotor, om mic şi bondoc, tropăia pe urmele lui, silindu-se să-l ajungă, să-i poată vorbi. Dar la toate întrebările lui, Baniciu răspundea printr-un mormăit. Blotor vorbea mereu, dezlînat ; îi povesti că de multă vreme n-a văzut o femeie, că pădurarul îl tot roagă să plece de la el, să nu-l bage în belea. La un moment dat, Baniciu se opri, îl aşteptă să vină lîngă el şi-l înhăţă de piept :

— Ascultă, mă, vită ! Eu sînt comandantul mişcării pe judeţ ! Cum îndrăzneşti să vorbeşti cu mine, cînd nu te întreb ? Hai ? să nu se mai întîmple, niciodată !

Ajunşi la marginea satului, din tufişurile din jurul crucii se ridică o umbră.

— Eu mi-s. Picu. Să trăiţi... Îi bine. Îţi sta la Cloambeş... Uite, uite, tu eşti, Blotore ? Vai de tine, mă ! Oamenii îs ca bolunzi, stau la crîşmă, vorbesc... Mai

sînt trei zile de înscriere, apoi vine un hotarnic şi oamenii se bagă cu plugurile în moşie...

— Se bagă în... rîse Baniciu. Pe unde mergem ?

— Apoi, prin răstoci.

— Blotor, ai armă ?

— Am, să trăiţi. Iacă-tă-o, şi scoase din tureacul pantalonilor o carabină cu ţeava şi patul retezate.

— Cu asta poţi să-ţi împuşti... zise Baniciu.

— Îi dau eu. Am un automat nemţesc şi plumbi, cît vreţi... Tot satul are... zise Picu.

Ocoliră cîteva uliţe, apoi coborîră în albia răstocii. Umblau greu, poticnindu-se în rădăcinile ascunse, în gropi, încurcîndu-se prin stufărişul uscat care le şfichiuia faţa. La un moment dat intrară într-un ochi mocirlos, moale ca mămăliga. Blotor se împotmoli şi nu mai putu ieşi, pînă cînd Baniciu îl scoase de acolo de ceafă, ca pe un căţel. În sfîrşit ajunseră. Urcară dolma, străbătură, tupilîndu-se, ograda mare şi îngrijită, intrară în curte. Nu era nici o lumină. Picu urcă pe tărnaţ, bătu de cîteva ori în geam, uşa se deschise şi Cloambeş îi trase înăuntru. Pe masă ardea o lampă cu fitilul scăzut ; ferestrele erau astupate cu pături.

Cloambeş era alb, guşa lăbărţată, flască, îi tremura ca la guşteri. Baniciu îi întinse mîna, i-o scutură, apoi se aşeză la masă.

— Tulvai, Blotore, că nu te văzui de cîţiva ani de zile, zise Cloambeş. Am auzit cum că te-ai prăpădit, sărac de tine, vai, vai...

— Bade, nu lungi vorba. Mîncăm şi ne culcăm, unde ?

— În odaia cea mare, domnule. Că nu se poate ajunge acolo. Am astupat geamurile.

— Bine, bade. Mîncare. Picule, du-te prin sat. Vii mîine, la raport. Eu mă culc.

— E voie să stau o leacă de vorbă cu vărul Cloambeş ? întrebă sfios Blotor.

— Poţi.

După ce Cloambeş îi duse lui Baniciu cina în odaia cea mare, veni şi se aşeză lîngă Blotor.

— Şi tu, vere ?

— Iacă. Vai de mine, cum ziseşi. Da amu s-o gătat. Îşi puse degetul la gură şi şopti : dumnealui, camaradul ăsta, e cel mai mare peste toţi... „Cineva“... Dă-mi să beau, că-s mort...

Blotor era ceva neam cu Cloambeş, după mamă. Crescuse de capul lui, mai argăţind prin sat, mai lucrînd cu ziua la oraş, unde a intrat în legătură cu legionarii. Cînd aceştia au ajuns la putere, Blotor s-a întors în sat, primar. Era însă prost ca bezna şi încrezut de-i plesnea pielea, aşa că notarul Meliuţă a făcut cu el ce a vrut. Era mai toată ziua la crîşmă, unde plătea tuturor şi striga : „Omul şi pogonul, fraţilor ! Asta vrea Căpitanul. Un om, un pogon, un pogon, alt om.“ Ca să facă ceva s-a hotărît să bată sau să împuşte pe Iuhoş Gyussy, fierarul, singurul „străin“ din sat. Dar l-au îmbunat oamenii cu ceva bani, că altfel le rămîneau caii nepotcoviţi şi căruţele fără rafuri. La rebeliune Blotor s-a dus singur şi nu s-a mai întors pînă în 44, iarna, cînd s-a ascuns la pădurarul Bîrgău, care îi era de asemenea ceva neam. Cloambeş nu dăduse niciodată doi bani pe el, dar căutase să nu şi-l facă duşman. Acuma, privindu-l cum bea şi se îmbăta singur, se gîndi amărît că slab trebuie să fie partidul de pune preţ pe asemenea ciurucuri. Poate, însă, că celălalt e mai de soi ; se şi vede după cum se poartă, după cum porunceşte. Şi se gîndi că n-ar strica să stea de vorbă cu el, despre Mitru Moţ. Atîta vreme cît zdreanţa va fi în sat, el n-o să aibă linişte. Aşa că Mitru trebuia să nu mai fie în sat.

7

Se înserase de-a binelea, dar cei cărora nu le venise încă rîndul la înscriere nu voiau să plece ; se foioau neliniştiţi prin curte, veneau în faţa mesei, unde Emilia îl schimbase pe Mitru ; în sfîrşit, ea puse tocul jos,

adună hîrtiile şi ca şi cum ar fi fost în clasă, spuse distantă :

— Gata pentru astăzi, oameni buni! Mîine de cu zori începem... Şi noi sîntem oameni şi trebuie să ne hodinim...

Un murmur surd de nemulţumire se ridică, dar ea repetă cu hotărîre :

— Gata ! Am spus ! Mergeţi şi dumneavoastră acasă.

— La ce oră om putea veni mîne ? întrebă un ţăran, descumpănit şi necăjit.

— Cînd vreţi, rîse Ardeleanu. Şi la trei în zori... Noi începem la opt... Mîine cred că isprăvim...

— Să dee Dumnezeu ! suspină cineva, că eu mi-s chiară la coadă şi mă tem că nu mi-o rămîne nimica.

Codindu-se, nemulţumiţi, oamenii începură să plece, Emilia se duse să pregătească cina, iar Ardeleanu, George, Mitru, Gligor a Hahăului, Pavăl Bituşea şi Cula Cordiş, rămaseră în clasă, pentru o şedinţă.

— Tovarăşi, spuse Ardeleanu, vă văd foarte mulţumiţi... Într-adevăr ochii lui Mitru sticleau, ca şi cum ar fi avut febră : era atît de fericit de tot ce se întîmplase azi, de bucuria oamenilor, de faptul că nevastă-sa fusese înţeleaptă şi curajoasă ; îi plăcea şi şedinţa asta de partid, — a doua ; faptul că Ardeleanu vorbea altfel decît peste zi, serios, ca la şcoală, îl ridica în proprii lui ochi.

— Asta e bine, avem şi de ce fi... Nu trebuie să uităm un singur lucru, tovarăşi : Că Papp n-o să se lase uşor... Să ştiţi : nu-i vorba numai de „pagubă", de pierderea pămîntului, ci mai ales de pierderea influenţei... (Mitru, nu pricepu cuvîntul, dar dădu din cap, grav) asupra satului nostru, a satelor învecinate. Nu uitaţi încă ceva : cele ce s-au petrecut în tîrg, sîmbătă, şi cum s-au purtat luncanii... (Mitru, pe neaşteptate, se făcu pară şi-şi plecă fruntea, pînă la scîndura băncii. George, care era lîngă el, îl bătu uşor pe genunchi şi asta mări tulburarea lui Mitru). Ce învăţămînt trebuie să tragem noi din asta ? Că sînt în sat mulţi care nu văd cu ochi buni împroprietărirea, din diferite pricini... Ei vor fi

gata să dea ajutor ţărăniştilor, împotriva noastră... Trebuie să fim vigilenţi...

— Cum ? zise moale, Gligor.

— Cu mare băgare de seamă. Tovarăşi, mai avem o sarcină. Satul nu are primar... (Mitru roşi din nou, dar oarecum şi din mîndrie). Deocamdată nu putem pune un primar, membru de partid...

— Da de ce ? se minună Cula, ca să se afle în vorbă.

— Pentru că ne trebuie un om cu greutate... şi voi abia de acum înainte trebuie să vă cîştigaţi această greutate. Cum ? sfătuindu-vă împreună, aici în celulă, asupra tuturor celor ce vreţi să înfăptuiţi, nu făcînd fiecare de capul vostru, ca tovarăşul Moţ. Vorbind cu tovarăşul director, ne-am gîndit că omul cel mai potrivit ar fi Găvrila Ursului...

— Adică tot un bogătoi ? sări Mitru. Ce pricepe el din necazurile oamenilor ? Îi ca un grof...

— Da, dar cuvîntul lui are greutate... Noi trebuie să facem în aşa fel, încît cuvîntul lui să fie cuvîntul nostru, să vorbim noi prin gura lui...

— Cînd o face plopul pere ! se strîmbă Mitru. El îi „sfînt"...

— Tovarăşe Moţ, te rog, sîntem în şedinţă. Ai să ceri cuvîntul, la urmă, dacă ai ceva de spus.

— Am aceea că nu-mi trebuieşte Găvrila Ursului ! Cu cine a ţine el ? Cu mine, ori cu Cloambeş ?

— Pofteşte, tovarăşe Teodorescu, spuse Ardeleanu, văzînd că George vrea să spună ceva.

— Uite, tovarăşe Moţ, începu George, ce părere ai : Găvrilă îi un om cinstit, sau nu ?

Mitru tăcu, îşi muşcă buzele.

— Ei ?

— Apoi, tovarăşul Ardeleanu o zis să nu vorbesc pînă-mi dă cuvîntul, spuse el serios. Ardeleanu îşi ascunse zîmbetul cu palma. Înainte ca George să poată continua, uşa clasei se deschise şi Ezechil se opri în prag : avea obrazul răvăşit, ochii roşii şi se mişca greoi, parcă fără viaţă.

— Fii bun şi aşteaptă o leacă, spuse Ardeleanu, că avem puţin de lucru.

— N-am vreme să aştept, domnule, zise încet Ezechil.

Veni în mijlocul clasei, îi măsură pe toţi cu privirea, apoi se îndreptă spre George ; fără un cuvînt, îşi scoase cămaşa, dezgolindu-şi pieptul puternic, păros, cu pielea negricioasă sub care muşchii se încolăceau ca nişte frînghii.

— Am fost rănit aici, spuse chinuit, arătînd o dîră albicioasă, lată cam de două degete, care cobora de la umăr pînă mai jos de cot. Şi aici, spuse ridicîndu-şi pantalonii murdari şi bătîndu-şi cu degetul mare pulpa cu pielea brăzdată de cicatrice adînci. Să-mi daţi şi mie pămînt...

— Dar... înscrierile se fac mîine, încercă Ardeleanu.

— Dumnealui e feciorul lui Găvrila Ursului, spuse George.

— Ce, mă ? sări Mitru, nu ţi-e destul cît ai acasă ? Mai vrei şi de la noi, care ne întindem de foame ?

— Da-ţi-mi ce mi se cuvine... Am fost rănit, v-am arătat, mormăi surd Ezechil.

— N-ai auzit, ce-am spus ? se înfurie Mitru. Nici atîta obraz n-aveţi...

Ezechil îşi înfrînă o tresărire de furie ; răspunse încet, umilit, aşa cum făcuse azi de dimineaţă cu tatăl său :

— Omul sărac... n-are obraz... Se întoarse spre George : N-am nimic. M-o ţipat tăicuţa de acasă, cînd i-am cerut partea mea... O zis că pînă moare... Ce să fac ? ţipă el subţire, cu glasul înecat de lacrimi înăbuşite. Ce să mă ştiu face ? Să-l omor ? Să-i dau cu săcurea în cap ?

— Tată-tău te-a mînat să faci ţircus aici ? întrebă Mitru batjocoritor. Vrea să mai ciupească o bucată de pămînt ?

— Taci, tovarăşe Moţ ! se răsti Ardeleanu. Coborî de la catedră, veni lîngă Ezechil.

— Uite ce-i... Gîndeşte-te şi dumneata... Eşti feciorul celui mai bogat om din sat...

— Marcu Petrii Simii îi mai bogat, murmură Ezechil. Şi ce hazna am ?

— Poate că n-ai, recunoscu Ardeleanu, dar nu te putem împroprietări... Eu nu zic : ai dreptate, e aşa cum spui. Dar dacă ţi-am da pămînt, mîine toţi feciorii bogătoilor s-ar certa cu taţii lor... Reforma se face pentru cei săraci...

— Dar nu-i nimeni mai sărac decît mine, scînci Ezechil. Aşteptă un răspuns, dar acesta nu veni. Atunci buzele i se crispară, avu o tresărire a braţelor, ca şi cum ar fi vrut să se repeadă asupra lui Ardeleanu ; Gligor se sculă încet din bancă şi-şi jucă umerii uriaşi ; dar Ezechil se stăpîni. Îşi băgă mîinile în buzunare şi urmă să se uite drept în ochii lui Ardeleanu, fără să clipească. Văzînd că acesta tace, se îndreptă spre uşă, o deschise, se întoarse : Poate... vă mai gîndiţi... poate... şi ieşi. Se duse pînă la lemnărie, se rezemă de peretele de scîndură şi rămase acolo, clătinînd din cap. Se simţea bolnav, secătuit pe dinăuntru : în viaţa lui nu se rugase de nimeni, ceruse şi dacă acel cineva spusese nu, îl călcase în picioare... Nici nu se putea gîndi ; tot timpul se ruga : „Doamne, ajută-mă să-mi ţin firea... să nu... să nu cumva... doamne nu mă lăsa, doamne". Nici el nu ştia de ce sta aici, chinuit de pofta de o ţigară, de cît timp sta, cînd o văzu pe Măria ivindu-se după colţul şcolii ; părea nehotărîtă, o dată se întoarse, apoi veni iar, se opri în faţa intrării.

— Da tu ce faci aici ? o chemă el încet. Mărie, fată ! Ea tresări, se sperie, şi voi să fugă, dar Ezechil venise lîngă ea, apucînd-o de braţ.

— Tu, ce cauţi aici ?

— Pe tine, şopti ea încet. Pe tine, Ezechil.

— Dar ce treabă aveţi cu mine ? se răsti el. Pe urmă, gîndindu-se că poate Găvrilă o trimisese, începu să răsufle aţîţat.

— Ezechil, spuse fata cu greutate... Vină acasă... Tăicuţa nu-i, şi...

— Da unde-i ?
— S-o dus... la Arad, mi se pare.
— După ce ?
— Nu ştiu... Hai acasă...
— Nu mă duc, am treabă...
Ea şopti după un timp :
— Şi eu... am...
— Cu cine ?
— Cu doamna directoare.
— Bine... Treaba ta... Şi deodată toată ura adunată în ziua asta izbucni în el : Să ştii, că-l omor... Vin într-o noapte... cu toporul... îl tai bucăţi. Face pe pocăitul... şi noi... ca robii. Da şi fraţii mei, luzi şi... se lasă... îi mînă... pe mine nu m-a mîna... îl tai... să ştii... Da, să-i spui. Aşa să-i spui : Ezechil a zis ca nu cumva să te întîlnească în drumul lui, că te face una cu pămîntul. Te zdrobeşte... să-i spui... Să nu te temi... şi dacă te-a bate, să vii să-mi spui mie...
— Tăicuţa nu m-o bătut niciodată...
— Poate te bate amu, dacă-i spui şi dacă pune mîna pe tine... atunci Dumnezeu să-i fie milostiv... Mărie ! se răsti el, văzînd că fata stă cu ochii în gol şi nu-l aude. Nici nu mă asculţi ? Tu cu cine ţii ? Tu...
— Cu nimeni, Ezechil. Cu nimeni şi nimeni nu ţine cu mine...
— Eşti o bolundă... Vai de voi, dacă n-oi mai fi eu acasă... că de mine s-o mai temut...
Uşa clasei se deschise, oamenii îşi strînseră mîinile, George îi conduse pînă la poartă.
— Du-te de aici, şuşoti Ezechil. Du-te, n-auzi ? şi se luă după ei. Se ascunse în umbra neagră a scării pătulului, văzu pe Ardeleanu că o ia către primărie, iar pe Mitru şi Gligor în jos, în cealaltă parte. Aşteptă pînă cînd directorul încuie poarta şi dispăru după colţul şcolii, sări gardul şi o luă la fugă în lungul şoselei, apropiindu-se de cei doi. Îi auzea vorbind încet, potolit, ca doi oameni obosiţi. Răsuflă adînc, cînd ajunse lîngă ei.

— Bună seară, spuse rugător. Mitre, nu fi mînios, pe mine, mă, nu fii mînios. Ţi-oi fi feldi... pînă la moarte...

— Omul lu' Dumnezeu, tu nu precepi că nu se poate ? Cheară aşa de rău te-ai sfădit cu bătrînul ?

— Îl omor, scrîşni Ezechil. Îl tai.

Gligor îşi chinuia mintea să găsească o ieşire : n-ar fi vrut să-l supere pe fratele Măriei ; poate că prin el s-ar putea apropia de ea. Spuse, nesigur, dibuindu-şi gîndurile :

— Mă, Mitre, mă, poate că...

— Nici un poate !

— No, lasă-mă să zic oarece ! Că tu pe mine nu mă laşi să vorbesc oarece ! Auzi, da dacă el ne dă o hîrtie pe cum că, dacă moare Găvrilă şi-şi capătă partea lui, dă înapoi dărabul care...

— Mă, că deştept eşti ! rîse Mitru. Să nu-ţi pomnească capul de atîta minte... Da ce, ne jucăm ?

Ezechil îl luă pe Mitru după umeri ; odată să-l fi strîns şi-i zdrobea oasele ; încercă să rîdă :

— Rău te făcuşi, mă ! Da ce ! Îi pămîntul tău ?

— Îi al oamenilor săraci... Calcă-ţi şi tu pe fire, cere-ţi iertare de la taică-tău...

— Tu ţi-ai călcat pe fire, cu Cloambeş ? îl întrebă Ezechil încet, dureros. Ţi-ai călcat ?

Descumpănit, Mitru tăcu ; nu-i păsa de necazul celuilalt nici cît negru sub unghie : uite colo, crapă de bine şi-i trebuie pămîntul altora. Nu-i satură dumnezeu.

— Nu eşti tu prost, zise mai domol, dar nu se poate.

— Nici cum ? Gligor zice...

— Gligor nu ştie ce zice...

Ajunseseră în faţa crîşmei ; de dinăuntru se auzeau voci, strigăte, ca în fiecare seară în ultima vreme, cînd oamenii simţeau nevoia să se adune, să fie cît mai multă vreme împreună, ca şi cum singuri i-ar fi apucat frica.

Brusc, Ezechil îi înhăţă pe amîndoi de mînă :

— Mă, faceţi bine, mă, hai să intrăm o leacă... Plătesc eu... Mă, să bem un vin, ori o pălincă, mă, ori bere, ce-ţi vrea voi...

— Hai, zise Gligor. Mi-e sete.

Mitru rîse ascuţit.

— Ezechile, nu mă cumperi cu vinul.

— Nici nu vreu ! spuse celălalt întunecat, clocotind. Mă, să bem un vin, mă...

— Haidem, zise Gligor şi-l trase pe Mitru : Ce eşti aşa scorţos, mă ? Nu se poate, nu se poate, dar un vin putem bea...

8

Cînd George coti după colţul şcolii, se pomeni piept în piept cu Măria ; fata tremura atît de tare, încît nu era în stare să scoată o vorbă ; îşi frămînta doar degetele deznădăjduită. În sfîrşit, cu o voce falsă, pe care nu izbutea să şi-o stăpînească, zise :

— Nu mă mai cunoaşteţi, dom' director... Eu sînt Măria Ursu care a fost elevă la dumneavoastră... Nu mă mai cunoaşteţi...

— Ba da, răspunse el vesel, cum să nu ? Te-am văzut şi duminică... Te-ai făcut fată mare, frumoasă... Ce doreşti, dragă ? Pofteşte înăuntru...

— Nu... Nu... spuse ea convulsiv, eu... am venit să... vorbesc numai cu dumneavoastră, dom' director... Intimidat, George murmură ceva, dar ea îl apucă de mînă şi-l trase după colţul şcolii. Aici, fără să-i lase o clipă de răgaz, începu să-i povestească, întretăiat, ce se petrecuse la ei, astăzi, pe urmă ameninţările lui Ezechil... şi-n timp ce vorbea îşi simţea trupul rece, de sus pînă jos, ca mort, îngheţat. Toată ziua auzise de la unii şi de la alţii numai laude despre Teodorescu ; şi-l amintea bine şi din şcoală, cînd se temuse de el, dar într-un fel ciudat, tulburător, nici ea nu ştia cum ; era un om foarte aspru, o dată ştiuse atît de bine la matematică şi el îi zîmbise şi o mîngîiase pe cap ; fusese fericită toată ziua, povestise lui Găvrilă de zece ori cît de bine a ştiut şi parcă-i era ciudă că nu poate spune nimic altceva, nici ea nu ştia ce. Gîndul îi ve-

nise pe neaşteptate : să se ducă la el, să-i ceară ajutorul. Multă vreme nu se va mai putea ascunde ; de cîte ori, azi, privirea cenuşie şi tristă a mamei o scormonise şi i se păruse că citeşte în privirea aceasta că mama a înţeles, sau bănuieşte ceva. Şi acum... după ce s-a spart casa, cînd tata era scos din fire (şi-l ştia cum macină în el toate necazurile, cît se gîndeşte la ele, cum nu-l lasă să doarmă), ar fi omorît-o sau, mai rău, nu ştia ce i-ar fi făcut... N-avea prietene, fetele n-o puteau suferi, pentru că toţi feciorii umblau după ea — era doar frumoasă şi bogată — şi n-avea pe nimeni căruia să-i ceară un sfat.

George asculta gînditor povestea certei între Găvrilă şi Ezechil ; în acelaşi timp în vocea fetei, şoptită mătăsos în întuneric, era ceva ciudat ; nu se simţea bine aici, nu ştia ce să facă cu mîna, îşi aprindea mereu ţigara care nu se stinsese.

— De ce... l-aţi căutat pe tăicuţa... atunci cînd... o zis el... nu vă supăraţi... cînd o zis să nu veniţi pe la noi ? Eu... să ştiţi dom' director... tot satul vă laudă ca pe un om sfînt... şi toată lumea vă iubeşte...

— Mă gîndeam, zise George foarte serios, simţindu-se pe un teren mai sigur, să-l rog să fie primar... democrat... Găvrilă îi un democrat, nu ştiu dacă ştii ce înseamnă aceea....

— Ştiu de la istorie, din clasa a V-a... democrat înseamnă cine-i cu poporul, cum era la Atena, în Grecia şi mai erau şi aristocraţii, adică boierii... Ştiţi... mie... tare mult mi-o plăcut la şcoală, tare, tare mult... Aş fi vrut să mai învăţ... Ţineţi dumneavoastră minte, dom' director, că mi-aţi spus să mă duc la liceu ? Şi aţi vorbit şi cu tăicuţa, şi el n-o zis nu, numai că a început războiul şi dumneavoastră v-aţi dus... şi altele multe... Da eu, să ştiţi, dom' director, şi azi ţin toate cărţile de la şcoală, toate şi citesc... Le iau şi le citesc de la început, şi istoria, şi aritmetica...

George n-o putea vedea în întuneric ; îşi amintea însă o fetiţă de doisprezece ani, subţire, frumoasă, inteligentă... O ciudată eleganţă naturală... Toate irosite.

Emilia îi povestise (şi se strădui acum să-şi aducă aminte limpede, dar fără să izbutească), despre o poveste de dragoste între Măria şi un flăcău, Petrea Marcului, care fusese omorît într-o noapte, nu se ştie de cine, ancheta neajungînd la nici un rezultat.

— Lasă, Mărie... Mulţumesc că ai venit... Să ştii, tatăl tău este un om minunat ; dacă ar fi mulţi ca el, ar fi bine... O să ne înţelegem noi... O să vin o dată la voi, făcîndu-mă că nu ştiu nimic de supărarea lui... şi ai să vezi c-o să ne înţelegem. Nu se poate să nu ne înţelegem, noi doi...

— Da, că... sînteţi şi cam asemănători, să ştiţi...

— Cum ? întrebă el mirat.

— Nu ştiu... Nu ştiu, dom' director.

Tăcerea se lăsă între ei ; George nu ştia ce să mai spună ; de aceea, rîzînd, glumi :

— Spune, Mărioară dragă, pe cînd îţi jucăm la nuntă ?

— Poate îmi mîncaţi pomana, spuse ea brusc, cu vocea înăbuşită de deznădejde. Pomana, dom' director. Pomana.

Stînjenit, el îşi aprinse repede o ţigară şi încercă să-i vadă faţa la lumina chibritului : obrazul îngust, fin, era alb ca varul şi ochii mari aveau o privire fixă, în gol.

— Nu vorbi prostii, fată, spuse nesigur. Ce-s prostiile astea ?

Ea se strînse lîngă el : George îi simţi pe obraz răsuflarea caldă, proaspătă şi apropiată.

— De ce să trăiesc, dom' director ? Mi-s ca o slujnică la tăicuţa, mai apoi oi fi la bărbatul pe care mi l-o alege... şi mai rău, poate... Petrea, domnul dumnezeu să-l hodinească... vroia să mă fure... să mergem la oraş. Oriunde... să fim noi doi...

Din ce în ce mai încurcat George nu ştia ce să facă, ce să spună ; ar fi vrut să plece, să fugă de aici, dar nu se putea... Oamenii trebuiau înţeleşi, chiar dacă prin asta împărţeai cu ei durerile lor, străine ţie.

— Eu n-am fost ca altele... bucuroase... Tăicuța m-o ținut tot în ocol... Numai la școală mi-o plăcut... și acum... am toate cărțile... le citesc.... geografia...

Izbucni într-un plîns chinuitor.

— Și acum mi-s grea... Mi-s în a treia lună...

George lăsă țigara să-i cadă. Îi era ciudă pe el însuși, se simțea slab, nevrednic, pentru că nu știa ce să-i spună. „Mai trebuie plătit, tot ce a fost înainte, toată viața liniștită și fără griji, calmul..." Întinse mîna la întîmplare și palma lui nimeri obrazul ud al fetei. Voi să și-o retragă repede, dar Măria se încleștă de degetele lui, le strînse cu putere în mîna ei mică, subțire și bătătorită, apoi, cu o mișcare convulsivă, îi duse mîna la sînul rotund, tînăr...

— Nu mă lăsați, dom' director... Ajutați-mă... Faceți bine... Nu mă lăsați... Nu vreau... nu pot să ajung de rîsul satului... Mai bine mă arunc în fîntînă.

— Nu vorbi prostii, ce-s prostiile astea, de ce spui prostii ? vorbi el repede, fără să-și poată trage mîna. Fata plîngea mereu, acum mai potolit, și-i strîngea mîna la sîn...

— N-am pe nimeni, nu mă lăsați...

George răsuflă adînc.

— N-am să te las, spuse apăsat, ca unui copil. Ai încredere în mine. O să fie bine, ai să vezi, Mărioară. Nu te teme. N-am să te las. Dar, uite, acum nu-ți pot spune nimic, nici eu nu știu... să...

— Să nu-i spuneți nimic la doamna... Vă rog, faceți bine... Dacă-i spuneți... mă arunc... în fîntînă.

— Nu-i spun. Îți făgăduiesc... Mă voi gîndi, și mîine... mîine îți voi spune ce cred că e de făcut... E bine, hai, lasă-mi mîna.

— Unde-mi spuneți ? Că eu nu pot veni aici.

Lui George îi veni să rîdă și în același timp era emoționat.

— Uite, spre seară, o să ne întîlnim la pod... Doamne, fată dragă, în ce...

Măria îi lăsă mîna.

— Dacă nu vreți, eu...

— Tu, ce tot vorbeşti ? Mîine. Du-te frumos acasă... Du-te, fii liniştită. Are să fie bine... Noapte bună... Mîine, totul are să fie bine.

După ce ea plecă, rămase în pragul porţii, gînditor. Măria Ursu ar fi trebuit să urmeze la şcoala normală, să fie învăţătoare... Mitru Moţ ar fi putut fi... Şi el însuşi, oarecum prin ei, sau, cine ştie...

Zvonurile satului se stinseseră ; cîte un cîine mai hămăia din pricina urîtului. George nu putea gîndi acum nimic, îi treceau prin minte frînturi de cuvinte şi ele îl îmbătau, ciudat : dacă oamenii, înţelegerea... bucuria... Atunci cînd oamenii...

Încuie poarta şi veni în bucătărie. Sub lampa de petrol Emilia citea „Manifestul comunist“ şi cînd îi văzu capul frumos, cu părul negru, strălucitor, aplecat asupra filelor, contractarea atentă a buzelor, genele lungi, zbătîndu-se încet, îşi simţi ochii umezindu-se. Veni încet lîngă ea şi-i puse mîna pe umărul rotund.

— Nu ţi-e foame ? îl întrebă Emilia. E foarte interesant ce scrie aici, nespus de interesant. Marx a fost un om foarte mare.

George dădu din cap, apoi pe neaşteptate, se aplecă şi o sărută pe obraz. Ea întinse mîna spre el.

9

În crîşmă era o fumărie acră şi deasă ; cînd se deschidea uşa, fumul se mai risipea şi se ivea obrazul rotund, roşu, al lui Laboş, care nu mai pridídea să umple ieguţele cu pălincă. În capul unei mese lungi, slinoase, Pavăl Bituşea răguşise de atîta cuvîntat ; se cam afumase şi simţea că arde sîngele în el ; tocmai povestea că însăşi maiestatea sa regele Mihăiţă e cam comunist de felul lui şi ar fi fost chiar mai de mult, dar l-au sfătuit rău mă-sa şi unchiu-său. Alături de el, Milionu se răstea din vreme în vreme la feciorul său, toboşarul satului, poruncindu-i să-i mai aducă pălincă.

— Îi cam moale, se plîngea... Nu mă ascultă, de leneş ce-i. Numai să bată pielea aia de cîne îi place, ruşine... Bate de un milion de ori pe zi şi nu se satură !

În sfîrşit, Culcuşea, ai cărui pistrui străluceau, ajunse şi el la vorbă şi strigă :

— Aşa să ştiţi, că eu îl cunosc pe baron, pe Papp Romulus ! Îi un domn mare, cum se uită la tine, te şi îngheaţă... După cum am auzit eu, Papp Romulus ar fi fost drăguţul Mariei Tereziei, împărăteasa curvă. Ea l-o făcut domn, baron, ca mulţumită.

— Nu vorbi luzii, te-ai îmbătat ! strigă cineva. Maria Terezia a fost împărăteasă în vechime...

— No, că Papp Romulus îi deodată cu tine ! Aţi făcut împreună şapte clasele, nu ? Deştept eşti. Îi aşa cum zic eu.

Ezechil căpătase cu greu pe datorie trei kile de vin (avea încă vreo douăzeci şi două, trecute la catastiful fără greş al Lăboşoaiei) ; îi îmbia pe ceilalţi să bea, dar nu ştia de ce. Pricepuse de la început că nu se poate ce vrea el ; se încăpăţînă prosteşte şi, de fiecare dată cînd îi umplea paharul, căuta privirile lui Mitru. Acesta nu mai putu răbda el, de la o vreme şi aplecîndu-se spre urechea lui (deşi nu era nevoie, tot satul aflase că Găvrila Ursului îşi gonise feciorul de acasă şi l-a blestemat ca pe şerpi) îi spuse :

— Omule, nu te zdrumica degeaba... mă, ţie nu ţi-o fost rău la tată-tău, mă. Aveţi de toate. Ştiţi voi ce e aia, foamea, mă Ezechile ? Mi-i şi ciudă pe tine, mă. Alţii se întind... Eu mînc zeamă de urzici...

— Minţi ! Azi ţi-o adus muierea raţă !

Mitru roşi de plăcere. Va să zică se aflase : atunci nu era rău. Dar văzînd obrazul necăjit şi urît din faţa lui, spuse zîmbind :

— Şi-o vîndut muierea rochia neagră... care... i-am furat-o din tîrg, mă... Ce ştii tu ?

— Da tu ce ştii ? Voi ce ştiţi ? Nu-i dreptate pe lume. Cînd pentru unii-i bine, cînd pentru alţii... Mereţi în mumele voastre.

Ce să-i spună? Că turba de dorință să aibă o femeie a lui, una tînără (și numai gîndul acesta făcea să i se umfle vinele de la tîmple), albă, supusă, să-l încolăcească noaptea cu mîinile și cu picioarele... Că nu mai putea; că fugeau toate de el și trebuia să se mulțumească, atunci cînd nu mai putea, cu o văduvă stricată, la care veneau și alții o sută și chiar aia-și bătea joc de el, îl gonea cînd n-avea bani. Și nici asta, dar ar fi vrut să fie la casa lui, să nu se căciulească în fața nimănui, să nu fie silit să se ducă la templu, unde să-l vadă pe frate-său Solomon, frumos ca o icoană, cîntînd la armoniu, de plîngeau fetele ascultîndu-l... Îl privi pe Mitru cu scîrbă și-i umplu paharul:

— Bea, mă. Să bem, mă. Și Gligor, cîne și el. Îl știa că umblă cu limba scoasă după soră-sa și uite, nici o vorbă bună nu pune.

— Beți, mă! se răsti el deodată cu vocea lui veche și cu privirea rea. Beți, umflați-vă. Da să nu care cumva... Tăcu.

Mitru se ridică atunci în picioare.

— Uite, Ezechile... Ce-am băut, plătesc eu, mîne. N-am trebuință de vinul tău. Tu te gîndești bine și-i vedea că n-ai nici o dreptate. Bună sara, mă duc acasă. Bună sară, la toată lumea! strigă, rotind o privire încruntată.

— Bună sara... să trăiești... bună sara...

— Eu mai stau, zise Gligor. Las' că plătesc eu... Ocoli masa și veni lîngă Ezechil, trecîndu-i brațul după gît:

— Mă, feldi, fii și tu mai blînd.

— Taci și-mi dă pace! se răsti Ezechil. Și Gligor nu mai îndrăzni să-i spună nimic; începu să umple el paharele.

Pe la miezul nopții, cînd toată lumea răgușise și numai Pavăl, neobosit, îngîna o frîntură de cîntec, se ivi Picu: venise să audă ce se mai vorbește. Își luă o jumătate de chil și bău însetat. Culcușea, lîngă care se așezase, îl înghionti:

— Da unde fuseşi, mă ? Că nu te-o văzut nimeni... Ai auzit ce-i în sat ?

— Da, mă, auzii. Vă-mbulziţi la pomană, ca porcii la valău. Vorbise tare, să-l audă calicii : uite-i cum se umflă în pene, pe nimica toată. O să pupe un... nu pămînt. Îi veni să rîdă şi se gîndi cît ar fi fost de bucuros dacă le-ar fi putut spune că pămîntul pe care-l doresc o să fie al lui, tot, sau măcar jumătate.

— Ce pomană ? se supără Pavăl. Pomană-i cînd îţi dă cineva, nu cînd iei singur...

— Atunci îi hoţie... Păi, dacă-ţi place mai mult să fii hoţ decît cerşetor, treaba ta. Şi auzi, mă Pavăle, spuse începînd să se roşească, ştii ce-ţi căpăta voi ? Asta ! şi-i arătă degetul mare, petrecut între alte două degete. Uite-o, vezi ?

— Da de ce zici aşa ? întrebă Pavăl încet, destul de speriat. Era cam fricos şi mai ales cu Picu n-ar fi vrut să se încurce.

— Apoi nu mi-i voie cum să zic ? Mi-i porunci tu, cum să zic ? Ha ? Sări în picioare şi se îndreptă spre Pavăl : Tu mi-i porunci ? Voi, mă ? Ia du-te tu acasă !

Se auzi un tîrşîit de scaune, apoi nimic.

— Ce-ai zis ? întrebă cu voce tremurătoare Pavăl. Încerca să-şi deschidă briceagul în buzunar, dar nu izbutea.

— Să te duci acasă ! Marş !

— No, lasă-te mai moale, nu te întrece, se sculă Culcuşea. Nu-i crîşma ta.

— Du-te tu acasă ! strigă Pavăl, văzînd că sînt cîţiva care-i ţin partea. Îţi pare rău, pe noi ?

Picu întinse mîna, îl prinse de piept şi-l trase pînă în mijlocul crîşmei.

— Stai, mă, Picule ! mugi Laboş, şi-şi suflecă mînecile.

— Mă, împilitule ! rîse Picu. Îl smuci pe Pavăl încoace şi-ncolo, apoi îi dădu un brînci în piept. Pavăl se izbi cu spatele de tejghea. Înhăţă o sticlă de sifon şi, cu ea ridicată, se repezi asupra lui Picu.

— Stai, că te învăţ eu, ofticosule !

Dar nu lovi, deoarece Picu începu să rîdă cu hohote, plesnindu-se cu palmele pe coapse.

— Te-ai supărat ? Nu vezi că m-am mîncat cu tine ? Păi, crezi tu că nu-mi pare mie bine, că capătă luncanii pămînt ? Păi și eu trebuie să capăt, că fusei pe frunt... Mi-o mîncat plămînii fruntu, mă... Mi-s învălit...

Nedumerit, Pavăl stătea cu sticla în mîna ridicată, neştiind dacă Picu nu-i întinde o cursă. Dar celălalt rîdea vesel şi-i făcea cu ochiul.

— Am vrut să văd, mă, că sînteţi şi voi oameni, nu cîrpe... Bravo, Pavăle, să trăieşti.

— Căpătăm un drac, noi, nu pămînt, zise atunci Ezechil fără să se întoarcă, uitîndu-se mereu la Gligor. Numai comoniştii capătă...

Picu se întoarse :

— A, tu eşti, mă ? Am auzit că te-ai sfădit cu taicătău.

— M-am. Şi ce-ţi pasă ?

— Să te rogi de iertare, mă, auzi ?

— Taci, Picule, nu mă năcăji, că eu, dacă pun mîna pe o sticlă, nu rămîn cu ea către ceriuri !...

— Eşti un prost, mă. Ce-ai băut ?

— Trei kile.

— Le plătesc eu... Na, mă Laboş, aruncă el o hîrtie pe tejgheaua udă. Şi hai cu mine, Ezechil. Hai, mă... Hai că te împac eu. Fără să-i lase timp să zică nu, îl trase afară din crîşmă.

În urma lor, nedumeriţi, oamenii tăcură multă vreme.

— Cred că i s-o fi suit oftica la creiere, zise Milionu într-un tîrziu.

10

Mitru îşi strecură mîna sub trupul cald al Floriţei. Femeia, care adormise, se trezi şi răsuflă adînc.

— N-am somn, mărturisi el, ruşinat că o deşteptase. Mă bat gîndurile.

— Vezi să nu bolunzeşti, şopti ea.

— Nu te teme. Noi plugarii am trăit în mare prostie. De aceea or făcut ce-or vrut cu noi. Amu, musai să căpătăm pămînt, să putem trăi ca oamenii. Că, dacă ești sărac, ți-e rușine și de tine. Ori acuma a fi dreptate. Şi eu m-oi bate pentru dreptate, în sînul partidului nostru, cel comunist.

— Tu-i face cum crezi de cuviință. Ești bărbat și știi mai bine.

— Da, îi drept. Dar îți spun să știi ce feluri de gînduri mă bat. Eu, Floriță, nu vreau să mă mai căciulesc în fața nimănui, că nu-i asta firea mea. Firea mea îi alta, care tu poate că știi. La vară, din grîul de pe pămîntul directorului, ne-om lua plug și o vacă. Că din pămînt nu doresc să vînd. Și cui ași putea eu vinde ? Lu' Cloambeş ? Auzi, să nu uit : tu cum gîndești cu mintea ta, ar fi bun de primar Găvrila Ursului ?

— Nu știu, Mitre, șopti ea speriată. Vezi să nu-l trezești pe Fănică... Barem să doarmă...

— Adică, nici ție nu-ți place. Ei, dară politica îi altfel. Nu face omu numa ce-i place, ci și altele, care nu-i plac, da trebuiește să le facă. Politica îi așa. Că de aceea se adună oamenii într-un partid, să fie mai mulți, altfel fiecare ar face partidul lui și s-ar omorî oamenii pentru un pahar de apă. No, dară acuma dacă Găvrilă îi primar și face ce zicem noi, oamenii or zice : nu-s comoniștii chiar cei de pe urmă, dacă și Găvrilă îi cu ei. Precepi ?

— Precep. Doamne, ține-l pe don' director, că mult bine ne-o știut face... Și, doamne dă să fie cum zici tu... Auzi, tresări ea deodată.

Afară cineva bătea în poartă și striga :

— Mitreee ! Mă, dormi, mă ?

Mitru își trase repede nădragii și ieși.

— Care-i ?

— Eu, feldi dragă, eu, mă, Picu. Fusei azi la oraș cu niște treburi de-ale mele... Nici n-am auzit ce-i prin sat...

Mitru se sili să străpungă întunericul, bănuitor.
— Da, dragă ! strigă Picu. La ce literă ați ajuns azi cu înscrierile ? N-ați trecut de „M“, de Marchiș adică.
— Da ce te privește ? întrebă Mitru rece.
— No, de ce ? Eu n-am fost cătană ? Îmi mîncă războiul sănătatea, mi-or înghețat amîndoi plămînii la Cotu Donului, că dracu m-o pus să fug să nu mă dau prins odată cu alții. Pricepi, tu ? Gîndesc că, dacă ați trecut de „M“, nu m-ați uitat.
Pe Mitru îl cuprinse iarăși mînia : așa dar s-au vorbit. Întîi Ezechil, acuma ăsta. Bogatul nu-i sătul niciodată, ca porcul.
— Îți trebuiește pămînt ? întrebă curios.
— Da.
— Ce să faci cu el ? Să-l duci în groapă la toamnă ? Picu se rezemă de ușorul porții, ca să-i arate că nu se lasă, că are vreme.
— Am fost pe front, zise încăpățînat.
— Și ? Și Antonescu o fost. Pămîntu-i pentru săraci.
— Că mare te ții !
— Tu ai peste douăzeci și cinci de jugăre...
— Și ? Îs a tale ? Am fost pe front, pricepe, nu te fă mai prost decît ești...
— Du-te și te culcă, Picule. Nu mă fă prost.
Picu începu să chicotească.
— De ce te pui rău cu mine, Mitrule ? Fii cuminte, mă, nu te pune rău cu mine, tu-ți dumnezeii mă-tii...
— Mă, nu-ți răci gura, că mi-i somn... Du-te acasă !
— Mitre, cu binele, ascultă-mă. Că cînd îi ajunge acolo de să te uiți la pămînt dintr-o creangă de pom, n-a fi bine...
Mitru îi apucă umărul, îl răsuci și-i dădu un brînci pînă în mijlocul uliței. Pînă să se dezmeticească Picu, poarta clănțăni sec.
Se repezi, bătu, strigă :
— Hai, mă, că mai am două voarbe ! Să nu-ți pară rău !
Dar nu-i răspunse nimeni. O luă spre capătul uliței, unde-l aștepta Ezechil. O să-i placă de Ezechil dom-

nului comandant, de bună seamă. Patru oameni pune jos, cu o singură mînă.

— Cine-a fost ? întrebă în şoaptă Floriţa, cînd Mitru se urcă în iesle, alături de ea.

— Ah, nimeni. Picu. Beat. Vai de el.

Floriţa aşteptă multă vreme ca el să-i spună mai departe gîndurile lui, dar Mitru tăcea. Cloambeş, Picu, Laboş, Marcu Petrii Simii, Găvrila Ursului... De ce erau ei altfel de oameni ; parcă nici nu erau oameni, ci Dumnezeu ştie ce. Dintre toţi, pe Cloambeş ştia că nu-l va ierta pînă la mormînt, dar parcă ceilalţi erau mai buni ? Stătu aşa multă vreme, cu ochii în tavanul găurit prin care se vedea, departe, sus, o stea verzuie şi rotundă, ca un ochi de găină.

C a p i t o l u l VIII

1

Lui Suslănescu nu-i venea să iasă din pat, deşi îşi spunea că trebuie să fie tîrziu şi va face impresie proastă asupra lui Cordiş, lenevind. Nu izbutea să se încălzească sub plapuma subţire, murdară, mirosind acru a trup străin ; afară era o dimineaţă cenuşie, friguroasă, neliniştitoare. Azi noapte băuse mult şi acum îi era foame şi greaţă în acelaşi timp şi ar fi vrut să nu-şi aducă aminte de tot ce făcuse la beţie : se mira de căldura interioară pe care-o simţise, ca pe-o binefacere nemeritată, alături de oamenii aceştia grosolani, cu porecle ciudate ; adevărul era că la un moment dat ar fi vrut să-i îmbrăţişeze pe toţi, pe rînd, cu un fel de umilinţă ; asta îl ridicase în proprii lui ochi, ca şi cum şi-ar fi descoperit pe neaşteptate o nobleţe necunoscută. Şi în acelaşi timp se temuse ca nu cumva vreunul din ei să simtă adevărul : că el încearcă doar să se apropie, că vine de departe şi că totul nu e decît un teatru, jucat cu ultima sinceritate, cu o anume deznădejde.

Se sculă şi rămase aşezat pe marginea patului, strîngîndu-şi la piept pijamaua veche, fără nasturi, clănţănind din dinţi. Îşi căută pe pipăite pantofii dar nu-i găsi. Odaia asta lungă, nepodită, masa plină cu sticle goale şi resturi sleite de mîncare, ferestrele mici şi pistruiate, perdelele gălbui, mîncate de molii, îl îngroziră. De obicei nu-l supăra dezordinea, promiscuitatea (în timpul studenţiei trăise în condiţii şi mai rele), dar în

casa Velceanu şi la Teodorescu se obişnuise să respecte curăţenia ; ştia că se poate obişnui cu murdăria prea repede şi nu mai voia. „Ăştia nu-mi dau nimic de mîncare ? se întrebă iritat, în timp ce se îmbrăca. Ei, drăcie !“

Ieşi în curtea înmuiată de ploaie, plină de ierburi şi buruieni şi se învîrti nehotărît, pînă cînd auzi glasul răguşit şi stins al lui Cordiş, venind dintr-un fel de gheretă de lemn ; se îndreptă într-acolo dar nu intră, deoarece auzi că se vorbea despre el.

— Spune, poţi să spui ? Aşa că-ţi place de el ? Vă ştiu eu cum sînteţi voi, muierile... cum vedeţi un domn, pe loc vi se aprinde... Ei, Silvie, Silvie, slabă muiere eşti tu, dacă uiţi cine ai fost şi ce-am făcut eu din tine...

— De ce l-ai adus în casă ? Ha ? Eu l-am adus ? Că avem tare mult loc să mai bagi un străin, cine ştie cine îi, ce hoţ — şi tu de ce l-ai adus ? Şi eu să-l hrănesc pe degeaba, să mă spetesc, să-i fac mîncări bune, că-i domn, cu maţe subţiri...

Încremenit, Suslănescu veni mai aproape de bucătăria de vară ; se lipi de o grămadă de lemne. De aici îi putea vedea pe amîndoi. Cordiş, legat la cap cu un prosop ud, stătea pe un scăunel cu trei picioare şi-şi apăsa palmele pe stomac ; nevastă-sa bătea nişte ouă într-o farfurie. Avea un obraz lătăreţ, şters, şi braţele goale îi erau roşii vineţii, ca opărite.

— Nu te preface, fie-ţi ruşine că te prefaci, urmă Cordiş cu o voce egală, răutăcioasă. Gată ouăle acelea, că mă doare burta şi capul, nu vezi ? Lasă, că ştiu eu. Te-am văzut asară cum îţi curgeau ochii după el, curgeţi-ar amîndoi, că şi mă-ta n-o fost mai bună decît tine, vai şi amar în ce familie m-am băgat !

— Dă-mi lingura aceea !

— Na !... Poate v-aţi şi vorbit ? Cînd eu voi fi la datorie, să vă băgaţi în patul meu amîndoi... Domn îţi trebuie ţie ! Şi, ce ? Îi mai deştept ca mine ? No, fă bine, spune : îi mai deştept ?

— Acuma îi gata mîncarea, Cordişel...

— Schimbi vorba ? începu să rîdă el, ascuţit. Nu-ţi place că-ţi citesc gîndurile ? Te ruşinezi de gîndurile tale ? No, dacă vrei să ştii, l-am adus ca să te ispitesc. Să văd, avea-vei obrazul de gudă, că cheară supt ochii mei să mă ruşinezi cu el ? Crezi că nu ştiu că ai trăit şi cu alţii ? Vrei să ţi-i înşir ?

— Înşiră-i, spuse ea, liniştită.

— Ei, iaca că nu vreu.

— Gătatu-s-or înscrierile acelea, să te duci la şcoală, că m-ai ameţit de cap ? întrebă ea, aşternînd un ştergar murdar pe colţul mesei. Hai, şi umple-te... Şi pe Suslănescu ăsta să nu-l mai văd la noi, m-ai auzit ? Să-i spui să se ducă...

— Acuma pot să-i spun, după ce aţi pus la cale cînd şi unde să vă întîlniţi, mormăi Cordiş cu gura plină. Ai, că bune-s ouăle astea. Nu-i prost dumnezeu... Ce de lucruri minunate a făcut pe pămînt... Găini, ouă şi alte chestii...

— Mîncă încet, nu te grăbi, că iară te-a durea burta. Auzi, Cordiş, crezi tu că, dacă ies ţărăniştii la alegeri, te face director ?

— No, că l-a face pe Suslănescu ! Poţi şti că mă face...

Uluit, Suslănescu nu ştia cum să se ducă de acolo, ca nu cumva să-l vadă şi să ştie că i-a auzit. Îi venea să rîdă şi să plîngă, dar mai ales îi era atît de foame că ameţise. Se depărtă pe furiş, incapabil să se gîndească ce-ar fi de făcut. Plecase de la Teodorescu într-un moment de prostie, de exaltare şi acum nu ştia cum să se descurce, nu înţelegea nimic. Azi noapte, Cordiş îl sărutase tot timpul, îl numise „Sandule, frate scump“, şi, dintr-o dată...

— Bună dimineaţa şi sănătate bună să deie dumnezeu, auzi în spatele lui vocea plăcută, binevoitoare a lui Găvrila Ursului. Se întoarse bucuros, îi strînse mîna şi voi să-l întrebe ceva, nici el nu ştia ce, numai să scape de impresia de absurd şi uluială, dar Găvrilă nu-i lăsă timp.

— Unde-i domnul Cordiş ?

— Acolo, făcu un semn Suslănescu spre ghereta de scînduri.

— No, poftiţi, vă rog şi dumneavoastră, că avem de vorbit lucruri serioase.

Intrară amîndoi. Cordiş îngînă ceva, cu gura plină, morocănos, dar nevasta îi pofti :

— Veniţi şi mîncaţi cu noi.

— Mulţumesc, spuse Suslănescu repede şi se aşeză alături de Cordiş, dar ea nu-l servi cu nimic ; îi îmbiase numai după datină.

— No, ce-i bace Găvrilă ? Şi ce te îmbrăcaşi de duminică, pe o vreme ca asta ? se miră Cordiş.

— Am fost plecat din sat, acuma venii, domnule învăţător. Am venit cu lucruri serioase.

— Apoi, dumneata eşti totdeauna serios. Muiere, da nişte ceapă-cepşoară nu-i ? Eh, cum ai dormit, mă, Suslănescule ? Bine, ce ? Mai bine decît la ăla, la... dă-l în mîţe !

— Da, excelent, spuse Suslănescu cu gură plină de salivă.

— Ei, ce pot eu să-ţi fac atunci ! rîse gros şi mulţumit Cordiş. Să mă bucur, asta pot... Mai dă-mi ceva, muiere, că parcă mi-s surpat pe dinlăuntru... Şi, zi, bace Găvrilă...

— Vin de la hodaie, de la domnul baron, spuse calm Găvrilă. Am vorbit cu dumia-sa, multe toate.

— Ei ! se miră Cordiş. Ei, ei. Dă-mi apă, Silvie... Mi-e sete.

— Domnul baron ne pofteşte la dumia-sa după amiază... Să stăm de vorbă. Se face mare manifestaţie, poate mîne ori poimîne, cum om hotărî noi. Se întoarse spre Suslănescu : Domnul baron a auzit şi de dumevoastă şi s-a bucurat că sînteţi aici. O zis că trimite maşina, automobila după dumevoastă... cam pe la cinci, aşa cătră seară.

— Numai după el ? întrebă Cordiş, posomorîndu-se brusc.

— Nu, şi după dumevoastă... Noi, Picu, eu, Marcu, om mere cu căruţele...

— Să-mi calci hainele cele negre, spuse Cordiş şi rîgîi, mulţumit. Aşa se schimbă chestia.

Găvrilă era palid, cu cearcăne adînci şi albăstrii sub ochi ; Suslănescu se simţi din nou atras spre el şi-i zîmbi ; ar fi vrut să-i ceară ceva, o ţigară, deşi avea un pachet plin în buzunar, dar ştia că Găvrilă nu fumează.

Cordiş se ridică, îşi şterse buzele unsuroase.

— No, mă duc să mă întind două minuturi, că altfel mă apucă stomacul şi nu mai sînt bun de nimic. Bace Găvrilă, fii bun şi vină cu mine, că am să-ţi spun nişte lucruri, numai dumitale... Îl luă de braţ şi-l trase afară din bucătărie. Nevastă-sa începu să spele vasele, fără să arunce nici o privire lui Suslănescu ; acesta, stingherit, bătea cu degetele în tăblia jegoasă a mesei, uitîndu-se în tavan ; căuta să nu vadă mîinile ei mari, roşii, care-l făceau să se scuture de un fior ciudat. Pe urmă se hotărî :

— Stimată doamnă... aş dori să punem la punct unele lucruri, nu-i aşa, deoarece atunci cînd oamenii... Ea se întoarse o clipă şi-i aruncă o privire fără expresie, apoi îşi văzu mai departe de treabă.

— Sînt recunoscător domnului Cordiş că m-a invitat să stau la dumneavoastră... nu-i aşa, nu puteam rămîne în casa unui om ale cărui convingeri politice nu le împărtăşesc, şi împotriva căruia va trebui să desfăşor, alături de domnul Cordiş, o luptă politică...

Îşi aduna cuvintele cu atîta greutate încît începu să transpire ; tresări speriat cînd ea îi puse înainte o farfurie plină cu lapte şi pîine dumicată şi-i spuse repede, gîfîind :

— Hai, mîncă repede, să nu te vadă.

Cu un gest indignat, Suslănescu împinse farfuria, gata s-o arunce de pe masă.

— Dar, stimată doamnă, nu e vorba de aşa ceva ! Pentru dumnezeu, sper că nu vreţi să-mi daţi pomană ! Sînt profesor, doamnă, am leafă, am ceva bani... Vă rog, să stabilim împreună cît să vă dau pe lună ca să... în sfîrşit...

Ea îl privi mirată : avea ochii gălbui, ca pisicile.

— A ! aşa nu se poate... Adică, vorbeşte dumneata cu Cordiş... poate vă înţelegeţi... Hai, mîncă laptele...

— Mersi ! strigă el şi ieşi furios.

Cordiş era la poartă, unde-l condusese pe Găvrilă şi-i strîngea mîna, apoi ieşi după el şi-l urmări multă vreme cu privirea.

— Ştii tu, Suslănescule, ce cap are ăsta ? se întoarse în sfîrşit. Grozav ! Brr, se zgribuli, cum s-a stricat şi vremea asta, bat-o dumnezeu... Nu-i bine pentru semănături.

Suslănescu simţi o dorinţă nebună să se repeadă la el şi să-l ia la pumni, pe neaşteptate, să-l doboare în noroi şi apoi să-i spună : „Da, ai dreptate, e ceva cu vremea, nu-i în regulă“. Se apropie de Cordiş cu un zîmbet silit şi-l luă de braţ. Îi spuse şi lui, ca nevestei, cît era de mulţumit că stă la ei, ce bine se simţea, mai ales că de acuma înainte vor lupta împreună şi-i propuse să rezolve problemele băneşti, masa, locuinţa.

— Da ce nevoie ai ? se miră Cordiş. Stai cît vrei, ţi-a cerut cineva ceva ? Mă supăr, mă... ce dracu ! Dormi la mine, mănînci la mine, lasă, ai să găseşti tu cum să revanşezi, n-am eu grija asta... Să-i spui nevestei ce vrei să mănînci dimineaţa, la prînz, seara, poate ai şi tu gusturile tale, şi ea-ţi face. Suslănescule dragă, să ştii că mă şi jigneşti dacă insişti cu banii... Nu ştii tu cum e la ţară ? Se găsesc de toate... E acolo un pui, o slăninuţă... Îl bătu pe braţ prieteneşte. Iar diseară, la domnul Papp... Ştii tu ce vinuri are ? Prima. Mi-a povestit, nu-i mai mult de două săptămîni, un tip, medic de felul lui, că a fost o dată şi el invitat şi... ce să-ţi spun ?... Auzi tu, zise pe neaşteptate, ce-ar fi să te duci la şcoală să vezi ce se mai petrece ? Or fi terminat cu înscrierile alea ? Ştii, pe urmă ne aşezăm noi doi şi facem un raport la inspectorat, de să-i meargă fulgii... să vezi că din afacerea asta ne alegem eu cu direcţia şcolii şi tu, că eşti cu şcoală mai multă, cu un post *ceva*, poate chiar inspector şcolar... Nu ţi-ar plăcea ?

— Nu-i vorba de asta, dădu din mînă Suslănescu, plictisit.

— E, să știi că mă supăr... Du-te dragă, du-te pe la școală. Eu mă întind puțin să-mi adun gîndurile... Servus.

Se trezi pe uliță, chinuit de foame și de frig. Sub cerul apropiat, spălăcit și dușmănos, satul era urît, sărac și necunoscut; plimbarea lui, fără țel, îi apăru simbolică. În fond, n-avea ce căuta aici și nu-l interesa nimic, pămîntul, oamenii, socotelile lor încîlcite. Matahala aia de mecanic comunist avusese dreptate: numai din frică a venit aici, și-a părăsit cărțile, orașul, obișnuințele. Îi era dor de un manual gros, franțuzesc, cu pagini mătăsoase și ușor prăfuite, de căldură, de intimitate, de o femeie. Ar fi mai bine să se lase în voia primului impuls, să se întoarcă la oraș; poate, așa cum îi era obiceiul nenorocit, exagerase „primejdia" în care se găsea. Ce-ar fi să vorbească deschis cu Ardeleanu? El era un practician, nu un fanatic și un refulat politic și social ca Teodorescu. Alcătui, la iuțeală, un mic discurs posibil: „Domnule Ardeleanu, situația stă așa. Eu sînt „vinovat" față de mișcarea de stînga prin faptul că am scris o serie de articole în care credeam sau nu credeam, asta n-are nici o importanță. Ziarele în care au apărut sînt și așa puse la index, așa că „ideile" mele nu pot primejdui activitatea dumneavoastră, cu care eu pot sau nu pot fi de acord în forul meu intim, dar împotriva cărora mă angajez să nu duc nici o acțiune prin scris sau viu grai. De altfel, erau niște măgării, scrise cea mai mare parte în stare de beție și asezonate de bunul gust stilistic al lui Vîslan. Știu că, la un moment dat, aș putea avea neplăceri din pricina lor, mai ales dacă veți pune mîna pe putere, ceea ce poate să se întîmple sau să nu se întîmple. Prin ce aș putea să mă rescumpăr? Sînt un om cu o oarecare cultură, în fine, cu un oarecare prestigiu, sînt gata să vă fac orice serviciu, evident... pînă la limita principiilor mele etice... (Care limită? Cea de sus, sau cea de jos? ar putea fi întrebat. El se gîndea însă ca nu cumva să i se ceară să devină delator, sau așa ceva). Să vă mai spun ceva,

domnule Ardeleanu : eu sînt un om slab. Foarte slab. Nu mă pot schimba. E o chestie de glande, de educaţie, de ereditate, în sfîrşit de mulţi factori asupra cărora nu se mai poate acţiona. În fond, dacă nu sînt antrenat *personal,* înţeleg prin asta integritatea mea fizică... cariera mea, pe care dacă o pierd pot să mă sinucid, deoarece nu sînt în stare să fac nimic altceva... eu am o capacitate impresionantă de adaptare la orice idee, pot să mă entuziasmez sincer, pot chiar să cred în ea. Nu vreau însă şi nu pot să acţionez. Asta e tot, domnule Ardeleanu. Te rog să iei legătura cu şefii dumitale, să le expui acest caz şi să-mi dai un răspuns".

Evident că asta era soluţia cea mai simplă, dar, ca de obicei, îi era imposibil s-o aleagă. Simplă ? Poate, pentru moment. Complicaţiile s-ar ivi după aceea cu duiumul... Nu există partid politic cinic la modul absolut, cu care să poţi trata comercial : asta dau, asta cer, mai lăsaţi voi, mai las eu şi pe urmă facem un contract pe care nici una dintre părţi nu are dreptul să-l modifice sau să-l calce...

Prin faţa şcolii, unde oamenii se îngrămădeau gălăgioşi, citind un fel de afiş pus pe poartă, trecu repede, răspunzînd mecanic la saluturi.

Dincolo de primărie, vîntul rece şi umed care sufla peste pustă îl îmbrăcă într-o cămaşă îngheţată ; părul aspru, netuns, i se ridică, dureros, în creştetul capului, pantalonii începură să-i fîlfîie în jurul picioarelor subţiri ; nu se întoarse, urcă pînă în podul sub care Teuzul umflat, cafeniu, bolborosea mîlos. De aici, nimic nu agăţa privirea pe pusta cenuşie ; dincolo de imaşul comunal, pe care păşteau vacile, ogoare negre, proaspăt arate : avea impresia că, dacă ar putea să ajungă pînă acolo, pămîntul l-ar înghiţi ca o mlaştină ticăloasă... Romînia... Asta era adevărata ei semnificaţie, bucăţi de pămînt negru, privelişti sterpe. Tot ce era frumos era inutil : munţii, marea... Rezemat de balustrada şubredă a podului, privi apa murdară, pînă cînd ameţi. Ar fi

vrut ceva care să-l lege în mod permanent, cîteva valori — altele decît cele pe care le ştiuse pînă acum — ceva trainic şi brutal ca o dorinţă, ca o obsesie : or, în el nu era nimic din toate astea, ci numai cîteva concesii făcute cărnii, educaţiei, sau prejudecăţilor...

Vîntul şuiera încet, încreţea urît faţa apei, îl străpungea ca un sfredel. „Mi-e milă de mine, şopti, şi-i veni să rîdă. Ei şi ? Dacă i-ar fi altcuiva milă de mine, lucrurile s-ar schimba pentru puţin timp. Pe urmă aş avea nevoie să mă respecte cineva, pe urmă să se teamă de mine, pe urmă ca alţii să simtă că le sînt indispensabil ca aerul, ca apa. Ca pămîntul. Cei care vor pămînt simt că Teodorescu le e necesar şi cînd el o să-şi dea seama de asta, va fi absolvit de tot ceea ce el consideră ca o vină faţă de „oameni". Şi ce s-ar întîmpla cu Teodorescu dacă şi-ar da seama că „oamenii" nu există decît în măsura în care au nevoie de el ? Probabil ar redeveni un om neinteresant". Există minciuni necesare, dar Suslănescu ştia că nu mai era destul de candid ca să mai poată crede în ele.

Coborî de pe pod şi porni de-a lungul digului, privind absent cîmpia sură ; totul era monoton, amărît, minor şi se plictisi curînd. Se hotărî să se ducă la crîşmă, să vadă dacă nu cumva va putea să mănînce acolo. Ar fi dorit un pui rumen, cu mujdei de usturoi, un vin acrişor şi un ţigan bătrîn să-i cînte la ureche şi descoperi, uimit, că asta nu era de loc imposibil ; trebuia să se ducă doar pînă acolo, să ceară şi să plătească. Crîşmarul — omul acela gras, cu mustaţă patriarhală — îi va zîmbi se va foi în jurul lui şi, cu un pic de bunăvoinţă, el îşi va putea închipui că toate astea nu se fac pentru cîteva sute de lei.

O luă pe o ulicioară îngustă, spre şosea, cînd îi văzu pe Teodorescu şi pe Găvrila Ursului stînd pe o bancă în faţa unei case mari, arătoase, împrejmuită de salcîmi. George purta o manta militară cu gulerul ridicat, părea gînditor şi bătrîn.

— Îmi daţi voie să stau o clipă lîngă dumneavoastră ? Am fost să mă plimb, dar e frig, spuse Suslănescu, surîzînd politicos.

— Poftiţi, dragă domnule profesor, zise Găvrilă şi Suslănescu avu impresia că bătrînul e foarte bucuros de sosirea lui.

— Ce mai faci ? se interesă George, absent.

— Nimic. Aştept să reînceapă cursurile...

— Îi vremea urîtă, clătină din cap Găvrilă. Nu-i bună...

— Pentru recoltă, ştiu, îmi dau seama de asta. Dar poate dă dumnezeu şi se schimbă. Pînă azi a fost doar atît de frumos, de primăvăratic...

George tuşi, apoi se ridică de pe bancă :

— Îmi pare rău, bace Găvrilă, că nu ne-am înţeles. Am crezut că dumneata o să mă înţelegi...

— Poate că nu mă ajută mintea, dom' director...

— Nu mintea, bace Găvrilă, altceva... Pînă la urmă, ai să vii la vorbele mele...

— Nu-mi vine a crede, dom' director. Să dee dumnezeu cum a zis şi domnul profesor, să nu fie cum cred eu, să fie altfel.

— Cum să fie ?

— Bine...

— Ei, am plecat, bace Găvrilă... Bună ziua, Suslănescule.

— Vin cu dumneata, dacă nu te deranjează. La revedere, domnule Ursu.

— Mereţi sănătoşi, domnilor...

Găvrilă intră repede în curte şi trase zăvorul cu zgomot. Abia acum Suslănescu se gîndi că poate a făcut o prostie : ce va crede despre el Găvrilă, cînd după masă urmau să se ducă la baron ? Să nu-şi închipuie cumva că e „agentul“ lui Teodorescu... Lucrul i-ar fi fost neplăcut. Teodorescu mergea grăbit, cu capul în pămînt, ca şi cum ar fi fost singur ; asta-l făcu pe Suslănescu să zîmbească ironic : în fond, George nu era

cu nimic deosebit de el şi acum se mira că fusese un timp, foarte scurt de altfel, în care pusese atîta cont pe preţuirea lui.

— Ei, cum v-a primit Găvrilă ? Nu v-a gonit cu flăcăii, aşa cum se lăudase ?

— Vezi că nu, răspunse George încet. E un om foarte...

Nu găsi cuvîntul şi ridică din umeri.

— „Foarte, foarte", dar nu se poate face nimic cu el, nu ? E uşor să-ţi dai seama : Găvrilă e un prizonier al părerii pe care o au alţii despre el. Satul, cei de seama lui, înstăriţii. Sînt puţini care o pot rupe cu asta şi îi costă. Sper că nu eşti supărat pe mine.

— Nu.

— Sigur ? De vreme ce o spui, probabil că e aşa. Dar dacă ai vrea să fii consecvent cu dumneata însuţi... cu „luarea definitivă de atitudine", ar trebui să mă urăşti şi să vrei să mă distrugi.

Tonul agresiv şi, mai ales, aluzia la ceea ce le povestise într-o duminică după masă, îl indispuse pe George. Se opri şi se întoarse spre Suslănescu. Acesta se strîmbă : aici, la ţară, oamenii nu puteau parcă gîndi în mers ; oridecîteori începea o discuţie serioasă, se opreau în drum : din lipsa noţiunii de spaţiu, probabil.

— Noi nu vrem să distrugem pe nimeni.

— O, la, la, pentru acest „noi"... Cît ne zvîrcolim, domnule Teodorescu, pentru a putea la un moment dat să ne retranşem îndărătul unui „noi", cu care să-i speriem pe ceilalţi.

— Eu nu vreau să te *speriu* pe dumneata.

— Eşti chiar atît de sigur ? Dacă ai gîndi ca mine, n-ai avea dreptul să mă sperii, nici să mă urăşti. Dar dumneata eşti un angajat.

Se auzea cu plăcere vorbind şi-l bucura frămîntarea pe care simţea că o trezeşte în celălalt. Într-adevăr, George începea să se înfurie ; cunoştea acest fel provocator de a începe o discuţie, cînd vrei să reverşi asupra altcuiva un necaz, o umilinţă sau o grijă proprie.

— Un angajat, repetă Suslănescu încet. Îşi dădu capul pe spate şi privi gînditor acoperişul de şindrilă al unei case. E ciudat, spuse, cît de slabi sînt aceia care mizează totul pe libertatea lor... şi cît de grăbiţi sînt oamenii s-o piardă. Atîta că unora le trebuiesc argumente tari, zguduitoare, ca să consimtă. Asta le dă sentimentul valorii lor... Aşa cum dumitale ţi-a trebuit războiul, prizonieratul şi mai ales nopţile acelea, cu rusul, ca să cedezi.

— N-am cedat... Am înţeles. E altceva.

— Poţi s-o numeşti cum vrei. Aş vrea... aş vrea să te întreb : ce părere ai despre mine ? Dar să fii sincer.

— N-am nici o părere, răspunse George, răstit. N-am timp de aşa ceva, acum.

— Trebuie să te ocupi de fericirea oamenilor, nu ? Se simţea jignit şi de aceea continuă, acru : De împroprietărire. Îţi pot spune un lucru : dacă baronul ar fi un adevărat politician, ar face-o el, la repezeală şi v-ar da peste cap toate socotelile. Ţăranilor le e complet indiferent cine le dă pămînt, iar pe dumneavoastră nu vă cunosc şi nu vă înţeleg...

Teodorescu îşi aprinse o ţigare.

— Te pretinzi marxist, Suslănescule, şi faci sofistică. Ştii doar, sau cred că nu ştii, că e vorba de nişte relaţii materiale care trebuiesc schimbate. Transformările conştiinţei vor veni după aceea.

— Cît vă deranjează „conştiinţa" ! rîse Suslănescu, vesel, pentru că bănuia o nesiguranţă la George. A dracului marfă ! Rebelă rău ! Şi ce uşor rezolvaţi această dilemă ! Transformările vor veni după aceea... Îmi permiteţi să vă pun o problemă de conştiinţă ?

— Te rog. Am să încerc să...

— Problema de conştiinţă se enunţă astfel : şi dumneavoastră şi Mitru sînteţi comunişti... mă rog, cu diferenţierile respective, de calitate. Dumneavoastră aveţi pămînt, el n-are. Ca să nu crape de foame, e nevoit să vă lucreze pămîntul... Ce zic eu ? Nevoit ? E fericit. asta a fost *salvarea* pentru el. Dar dumneavoastră înţelegeţi, ştiţi teoretic că îl exploataţi... Plus valoarea —

şi aşa mai departe... Pentru dumneavoastră, ca om care aţi *aderat* liber, lucrul acesta e imoral, toată activitatea dumneavoastră se bazează pe dogma desfiinţării exploatării... Cum vă împăcaţi cu această contradicţie ? Nu cu cea etică, mă lasă rece, dar cu cealaltă : cu faptul că un lucru imoral, exploatarea, a fost salvarea absolută a lui Mitru ? Exploatare ! Pentru mine, termenul e susceptibil de interpretări, dar într-o revoluţie, noţiunile se încarcă teribil cu dinamită... Noţiunile ucid ca şi cum ar fi fiare... Ei ? Mi se pare că am expus chestia asta destul de clar, într-o formă aproape frumoasă, nu găsiţi ?

George era nemişcat în mijlocul drumului ; mîna cu care ducea ţigara la buze nu-i tremura, dar Suslănescu se sperie de goliciunea privirilor lui, devenite brusc fără expresie. Spuse repede, regăsindu-şi pe neaşteptate vocea veche, nesigură, parcă plîngăreaţă :

— E o dilemă... ca la şah. Atît, nu e nimic altceva...

George răsuflă adînc, cu greutate.

— Ce crezi că ar trebui să fac ? întrebă încet, oprindu-se parcă pipăind fiecare cuvînt.

Suslănescu îl admiră pentru stăpînirea de sine ; simţea că-l lovise teribil, dar nu se bucura, nu încerca nici o satisfacţie. Era ca şi cum ar fi spart, cu piciorul, un lucru la care altul ţinea şi lui îi era perfect indiferent.

— O, e o copilărie să luaţi în tragic lucrurile astea... Eu voiam doar să vă fac să înţelegeţi că fiecare om are dreptate. Fiecare. Toţi oamenii. În bloc, sau individual. În fiecare clipă, chiar cînd se contrazic, ori mai ales cînd se contrazic.

— Şi un monstru ca Hitler, de pildă, a avut dreptate ?

— Dar e evident, pentru dumnezeu ! Şi dumneata ai dreptate şi atunci cînd faci ce faci, politic, şi atunci cînd îi dai lui Mitru să lucreze. Îl ajuţi pe el, nu ? Ar fi imoral ca dintr-o rigiditate... Ar fi îngrozitor un specimen uman care să aibă dreptate absolut totdeauna, deşi ăsta e un vis vechi... l-a născut pe dumnezeu... şi

setea noastră bolnavă de a ne apropia de el, de a-i semăna şi, bine înţeles, neputinţa.

George oftă :

— Contradicţia asta e născută de societatea bazată pe exploatare... Ea se poate înlătura.

— Cum ?

— Prin raţiune activă.

— Asta e altă formulă pentru „activitate revoluţionară", nu-i aşa ?

— Da.

„Vai de tine", se gîndi Suslănescu. Se înclină uşor, ca într-un salon :

— Şi tot nu mi-aţi răspuns la problema de conştiinţă pe care v-am supus-o.

— Nu-ţi pot răspunde acum. Dar dacă vei rămîne mai mult aici, vei vedea că există un răspuns. Şi acum, la revedere.

— Nu mă mai puteţi suporta... pentru că am fost şi eu cinstit în felul meu ? întrebă Suslănescu, blînd. Celălalt nu răspunse ; îi întinse mîna (şi ca totdeauna Suslănescu se fîstîci, se înduioşe : nu ştia cum să-i ia mîna stîngă) şi se depărtă grăbit. În urma lui, Suslănescu porni încet, abătut. Repurtase o victorie asupra unui om pe care nu-l dispreţuia şi nu-l ura în ascuns, aşa cum se întîmplase cu atîţia din vechii lui prieteni — şi parcă se simţea mai singur acum, vag neliniştit. Îşi spuse că el avea în fond două vîrste şi, din neîncetata lor înfruntare, nu putea ieşi nimic viu, nimic cald, proaspăt şi nou, ci numai o înţelegere uneori plictisită, alteori înspăimîntată, a celorlalţi. Intuia că undeva trebuie să existe un teren comun, ceva care să-ţi dea acelaşi sentiment de fraternitate pe care-l încearcă soldaţii în marş, atunci cînd unii pot dormi, mergînd, numai pentru că simt, prin somn, un umăr sau un cot de care pot să se sprijine, dar, probabil, pentru ca să ajungă aici ar fi fost necesare atîtea renunţări, traversarea rapidă şi febrilă a atîtor experienţe, încît nu-i rămînea decît să se consoleze şi să încerce, din cînd în cînd, să

se apere, așa cum făcuse astăzi, la urma urmei, cu Teodorescu.

Se duse la crîșma lui Laboș, unde se instală în cămăruța curată, rezervată „domnilor" și-și comandă tot ce dorise de dimineață să mănînce, deși acum nu-i mai era foame. Peste cîtva timp, sosi și notarul Meliuță să-și bea porția de secărică și, după ce se afumă puțin, începu să-i povestească lui Suslănescu tot felul de lucruri banale, despre căsătoria lui fericită, despre planurile mari pe care și le făcuse în viață și dintre care unele-i reușiseră, altele nu. Suslănescu îl auzea vag și se silea, plin de bunăvoință, să-l înțeleagă.

Stătu aici pînă tîrziu, cînd apăru și Cordiș, nervos, și-i spuse, răstit, că a venit după ei o mașină de la conac.

3

— De s-ar termina odată istoria asta cu pămîntul, spuse Emilia, ridicîndu-se de la masă și mergînd la sobă, unde puse cîteva lemne pe foc, scuzîndu-se : Am făcut focul ca să te simți mai bine în casă. Ai îndurat tu destul frig, săracul de tine. Mama e supărată, să știi. Zice că sînt o risipitoare... că cine a mai văzut foc în casă, primăvara... E înghețată și ea, dar n-ar veni în casă să se încălzească, pentru nimic în lume... Te simți bine ?

— Da, răspunse George, mulțumesc. Foarte bine. Ai avut o idee bună...

Deși era încă devreme, în odaia mare se întunecase cenușiu și gura roșie a sobei licărea intim. George îi urmări un timp mișcările sigure, apoi oftă zgomotos.

— Ce ai ? tresări ea și, cum stătea ghemuită în fața sobei, se aplecă puțin pe spate, astfel că se rezemă de genunchii lui ; era neașteptat de grea.

— Nimic... Mă cam doare... mîna... Se schimbă vremea.

— Da. Probabil. Emilia își mușcă buzele. Ar fi vrut să-l poată întreba liniștită cum de e în stare să vor-

bească despre „asta“ cu atîta răceală. Eşti îngîndurat, îi spuse. Nu te frămînta atîta... Ardeleanu îmi pare foarte priceput... în meseria de comunist. Tu prea le pui toate la inimă. Nu vrei să fumezi ?

— Ba da, mi-ar face plăcere... Să ştii... că am să încerc totuşi să mă las. Simt un fel de... Nu mai urmă. Se aşeză mai bine pe colţul canapelei şi-şi propti bărbia în palmă. Obrazul lui subţire era atît de frumos, uşor rumenit, încît Emilia îşi simţi răsuflarea grea. „El va fi tot aşa şi peste cîţiva ani, se gîndi. Asta nu e drept. Oricîte griji trec deasupra lor, bărbaţii îmbătrînesc mai greu. Sînt atîtea lucruri pe care ei nu le bagă în seamă, tot felul de mărunţişuri.

— Ar trebui să-i scrii lui Dan, să vie pentru cîteva zile, murmură George.

Ea se sperie :

— Pentru dumnezeu, îmi spui a doua oară asta... S-a întîmplat ceva ? L-ai visat cumva ?

— Nu, ce vorbeşti ?... Aş vrea să stau de vorbă cu el, mult... Îşi luă palma de pe ochi şi o privi în faţă : Ştii, Emilia, mă gîndesc mult la el, la viitorul lui... şi, e ciudat, dar mi-l închipui tot copil mic... aşa cum l-am lăsat...

— Te temi că el nu-ţi împărtăşeşte părerile ? întrebă ea, foarte serioasă.

— Ce păreri, Emilia ?

— Astea, comuniste... Să nu-ţi fie frică... E un copil foarte deştept.

O clipă el nu ştiu ce să facă ; adevărul era că nu-i putea spune nimic ; l-ar fi înţeles în felul ei inteligent, dar limitat. Distanţa dintre ei îl obosea şi bănuia efortul ei de a o străbate cu un fel de siguranţă. Emilia era prea calmă. Se simţi deodată stînjenit de faptul că ea stătea cu tot trupul rezemat de genunchii lui osoşi. Cel mai cinstit lucru ar fi fost să-i spună : dragă, în clipele astea, pentru mine sînt importante nişte lucruri care pe tine te-ar îngrozi, sau, în cel mai bun caz, nu le-ai înţelege. Spune-mi tu ce e de făcut în asemenea situaţie... Îşi opri gestul cu care voia s-o mîngîie pentru a o

îndepărta, pe urmă, cum în mintea lui, la toate mişcările, participa şi mîna pe care n-o mai avea, într-un fel ciudat, astfel încît îi simţea degetele şi senzaţia pe care ţi-o dau unghiile netăiate de multă vreme — rămase speriat. Spaima aceasta, îndoită totdeauna de o fulgerare de speranţă şi de bucurie şi pe urmă de o linişte interioară, de o împietrire, îl încercă şi acum şi uită ecoul pe care-l deşteptaseră în el cuvintele lui Suslănescu, răspunzînd unor gînduri mai vechi, discuţiei pe care o avusese cu Mitru la cîmp, atunci cînd acesta îi prinsese un peşte, ca să fie iertat. Emilia se ridică oftînd, se aşeză la masă şi-şi reluă andrelele şi puloverul din lînă groasă, aspră, pe care-l croşeta pentru Dan.

— O să se schimbe foarte mult, în anii care vor urma, spuse el, nesigur.

Ea îl privi cu ochi miraţi şi ridică din umeri, cu un fel de politeţe.

— Nu vrei să dormi puţin, George ? Întinde-te puţin.

Veni lîngă el şi-l acoperi cu o pătură moale, veche, roasă pe alocuri, foarte călduroasă. George închise ochii repede, sperînd că o să adoarmă. Suslănescu avea dreptate : duplicitatea asta nu se putea accepta. Acţiunile lui de acum n-aveau nici o semnificaţie, atîta timp cît erau nişte simple gesturi, prin care îndeplinea un *program.* Gesturile acestea le putea face şi un excroc inteligent, care a înţeles că pe cartea comuniştilor se poate miza serios, multă vreme. Ce importanţă aveau însă toate acestea pentru Emilia ? Dacă aş avea mai mult timp, se gîndi, poate ar fi mai uşor... Mai mult timp...

Rămase multă vreme într-o stare de amorţire : vedea toate gesturile repezi ale Emiliei, sclipirea subţire a andrelelor, jocul complicat şi fără sens al degetelor ei, auzea duduitul stins al focului şi multe zgomote de afară, din uliţă, se gîndea că ar fi cinstit să vorbească deschis cu Ardeleanu şi să-i spună în ce contradicţie se zbate, să-i ceară sfatul. Suslănescu şi ideile lui n-aveau nici o importanţă, nu era nici măcar un „biet“ om, îşi spuse ; cît ar fi de bine dacă Găvrila Ursului ar accepta

să fie primar și s-ar înscrie în partid : vedea o mulțime de acțiuni posibile, serbări, discuții nesfîrșite cu oamenii — și-l încălzea bucuria unei fraternități care s-ar putea stabili în sat. Pe urmă, brusc, își aduse aminte de fata lui Găvrilă, de Măria, care-l aștepta în seara aceea lîngă pod și sări de pe canapea, buimac.

— Ce-i cu tine, dragă ? Ai visat ceva urît ? surîse Emilia.

— Nimic. Trebuie să plec. Avem ședință... Ezită, întrebîndu-se dacă n-ar fi mai bine s-o întrebe pe ea ce e de făcut, dar se răzgîndi.

Emilia îi aduse bocancii, îl ajută să-și îmbrace mantaua și-l întrebă dacă o să întîrzie mult ; după ce închise ușa în urma lui, George se opri să-și aprindă o țigară și o auzi spunînd bătrînei :

— Bat-o dumnezeu de politică, nu era mai bine fără ea ?

Era frig, nu se vedea nici o stea și, din cînd în cînd, cădea cîte un strop singuratic de ploaie. „Dacă ar fulgera, se gîndi George, ar veni și primăvara“. Merse grăbit spre pod, gîndindu-se înfrigurat ce-ar putea să-i spună fetei. Îi era ciudă pe el însuși că venise și pe ea pentru încrederea oarbă pe care i-o arătase. De ce ? Poate din respectul prostesc pentru „oamenii cu școală“, atît.

Drumul spre pod urca și era foarte alunecos ; de cîteva ori George își pierdu echilibrul ; nu era încă obișnuit să umble și purta cu el o nesiguranță umilitoare în corpul mutilat. Nu se vedea nimic, luminile satului erau opace, și numai după mirosul rece, împuțit, al bălții, știu că se apropiase. Încercă să străbată bezna. Se rezemă de balustrada umedă a podului, pe urmă fluieră încet. Nu-i răspunse nimeni și asta-l mulțumi. Era straniu de bine aici și faptul că nu vedea apa sub el, îi dădea senzația că se află undeva foarte sus, într-o mare singurătate. O singură dată, pe front, mai încercase acest sentiment de eliberare, într-o noapte, în stepa calmucă.

Mergea călare de la un post la altul şi picioarele calului se afundau moale în nisip, speriindu-l şi făcîndu-l să sforăie, neliniştit şi obosit. Un timp, George fusese atent, cu mîna pe armă, temîndu-se să nu fie surprins de una din patrulele fantomă ale ruşilor, despre care se vorbea atîta la comandament ; i se părea că în jurul lui aerul greu, parcă unsuros, e plin de foşnete precise — oameni, cai, zăngănit stins de arme ; pe urmă adormise cîteva minute, legănat de mersul calului şi cînd se trezi simţi, pe neaşteptate, ca şi cum s-ar fi scufundat într-o apă binefăcătoare, după o zi de arşiţă, că trăieşte, că nimic nu i se putea întîmpla şi că nimic n-are importanţă în afară de această stare de fericire scurtă, fără rost. Pe urmă, îndată, revenise frica.

Dar acum era altceva. Avea din nou de ales — şi în clipa aceasta lucrurile i se păreau atît de simple, încît n-avea nici un rost să-i vorbească lui Ardeleanu, să le complice, mărturisindu-le altuia, indiferent că-l preţuia şi avea încredere în el sau nu. Revoluţia nu se făcea numai pentru alţii, ci şi pentru el.

Auzi paşi mărunţi bocănind înfundat pe scîndurile ude ale podului. Tuşi.

— Aţi venit, dom' director ? întrebă foarte încet, de departe, Măria. Aţi venit, dom' director... Nici nu trebuia să veniţi... eu mi-s o proastă... Fata se oprise la cîţiva paşi de el şi nu îndrăznea să se apropie. Trecu multă vreme pînă cînd el o chemă, cu acelaşi glas şoptit ca şi al ei.

4

În automobil, Cordiş nu-şi găsea locul, se foia pe pernele moi de piele, pipăia portiera, geamul, mînerul argintiu şi se uita mereu spre Suslănescu, aşteptîndu-se să-l vadă şi pe el că dă semne de admiraţie. Pe urmă, îşi spuse că celălalt, ca boier, a mai văzut de astea şi-l duşmăni pentru siguranţa şi nepăsarea lui. Căruţa în care se aflau Găvrilă, Cloambeş, Picu şi părintele Joja, plecase cu vreo oră înainte, ca să ajungă la timp. Şo-

ferul înjura tot timpul şoseaua desfundată, noroiul şi ploaia asta măruntă ; le spuse de cîteva ori celor doi că el are să-şi piardă o zi întreagă curăţind caroseria şi insista atît de mult asupra acestui lucru încît, la un moment dat, neştiind ce spune, Cordiş se oferi să-i ajute, ceea ce-l făcu pe şofer să-i arunce o privire dispreţuitoare şi să-i spună „dumneata".

Cînd intrară pe aleea prelungă care ducea la conac, crengile ude ale pomilor stufoşi măturară geamurile şi în maşină se făcu şi mai întuneric. Deşi nu voia să recunoască, Suslănescu se simţea totuşi foarte emoţionat : în definitiv, orice s-ar fi putut spune despre el, baronul Romulus Papp de Zerind era o figură care aparţinea istoriei. Dacă ar fi izbutit să-i impună, ar fi fost minunat ; în general, în cercurile ţărăniste pe care le frecventase înainte, se spunea că baronul e rău sfătuit, că se înconjoară cu tot felul de incompetenţi, care-l linguşesc şi se prefac că leşină de admiraţie ori de cîte ori bătrînul scoate un cuvînt. Papp era un politician excelent, dar de şcoală prea veche. Dacă l-ar putea face să înţeleagă că printre comunişti nu se găsesc numai aventurieri ci şi fanatici mărunţi, cum era Teodorescu, ar fi fost primul punct cîştigat : aceştia erau periculoşi şi trebuiau neutralizaţi. Suslănescu se simţea foarte bine, mîncase excelent ; un ţigan bătrîn îi cîntase la ureche nişte romanţe înduioşător de stîlcite şi gîndurile lui se mişcau, practic, pe un teren solid. Tresări şi se sperie în clipa cînd şoferul frînă şi aprinse farurile. În raza lor aurie, tăioasă, văzu spatele căruţei şi pe Picu întors spre ei şi rînjindu-le amical ; maşina nu putea să-i ocolească, din pricina drumului îngust, aşa că trecu o jumătate de ceas pînă cînd ajunseră la conac. Cu toate ferestrele luminate, clădirea părea impresionantă şi Suslănescu fu încîntat ; se simţi un participant nu lipsit de importanţă în bătălia pentru apărarea acestei cetăţui. Coborîră. Pinţea le ieşi în cale, îi pofti făcîndu-le temenele, mai ales lui Suslănescu, ai cărui ochelari îl impresionaseră. Străbătură o mulţime de camere, mobilate cu cel mai perfect prost gust, ceea ce micşoră oarecum

entuziasmul lui Suslănescu, pe urmă Pinţea deschise larg o uşă înaltă, cu un fel de blazon pe ea şi îl văzură pe baronul Papp aşezat la o masă încărcată cu hîrtii. Purta o redingotă neagră, guler înalt de celuloid şi cravată îngustă, cu picăţele.

— Intraţi, iubiţii mei, le spuse, fără să se ridice de pe scaun. Dragă Spinanţie, aşază-i pe dumealor... Eată, oamenii pe care ne putem bizui.

— Vă puteţi, să trăiţi ! strigă Picu, care era afumat. Ne dăm şi vieţile pentru Măria Voastră.

Bătrînul rîse încîntat, dar Suslănescu băgă de seamă că Picu îi face cu ochiul lui Găvrilă.

— Dumeta eşti profesorul de istorie care ai fugit aici de teama hoardelor anarhiste ? zise baronul, întinzîndu-i lui Suslănescu trei degete uscate, verzui. Am fost informat că te trecură pe lista neagră... Mi se-m pare că te-au şi bătut în piaţă. De ce n-ai venit, să-mi spui ?

— O, domnule baron... Mă prezint : profesor Suslănescu.

— Cum ai zis ? îşi puse mîna la ureche baronul.

— Suslănescu...

— Aha, din regat, Precep. Şedeţi, dragilor mei, le mai spuse inutil, deoarece toţi se aşezaseră. Spinanţiu căsca plictisit şi fuma ţigară din ţigară.

— Poporul, îi spuse baronul, arătîndu-i cu un gest larg pe cei din faţă. Ce-ţi face mosafiriul ? se întoarse el spre Cloambeş. Te împeci bine cu dînsul ?

— Doamne, ţine-l zile îndelungate... fie domnul lăudat.

— E, ce se aude ? Se înscriu ? Se înscriu ?

— Zdrenţele, zise Picu, liniştitor. Numai ele.

— Cam cîţi ?

— Păi, să tot fie o sută, excelenţa voastră, spuse Cordiş cu o voce sufocată. O sută şi ceva.

Baronul se posomorî ; el fusese tot timpul convins că în această regiune, unde numele lui era un simbol, ţăranii nu se vor înscrie pe liste şi-i vor lăsa pe comunişti cu buzele umflate. Începu să răsfoiască hîrtiile de pe masă, o parte din opera vieţii lui, pe care voia s-o lase

ca testament politic: un proiect amănunţit de autonomie a Ardealului.

— Eu, sfătuindu-mă cu fratele Spinanţie, ne-am gîndit că cel mai bun lucru de făcut în aceste circumstanţe... împrejurări, este o mare manifestaţiune în Lunca, în care să esplicăm temeinic politica noastră şi să înfierăm pe aghitatori. Reforma agrară este un lucru serios, nu putem să ne jucăm cu ea. În regat, unde erau multe mari moşii, e altă ceva, şi nice acolo nu aestea sînt metoadele care tulbură minţile oamenilor şi încurajează anarhia, pe cînd la noi în Ardeal, unde reforma s-o făcut după celălalt rezbel, din moşiile ungurilor inimici, orice încercare de a pune pe tapet această cestiune este pură demagoghie, care încurajează turbulenţia unor elemente declasate şi le împinge pe calea esproprierilor de tip comunist, prin violenţe şi inichitate.

— Să trăiţi, la mulţi ani! spuse Picu. Mîndru aţi putut vorbi. Aşa cetiţi în noi, ca într-o carte.

Găvrilă tăcea, îngîndurat şi-şi privea mîinile.

— Dumeta nu ne spui nimic? se întoarse spre el baronul. Am avut impresiunea, din cele ce am discutat înainte, că dumeta eşti unul dintre fruntaşii satului...

— Îi multă sărăcie, spuse Găvrilă încet, şi strică mintea oamenilor. Flămîndul, ce doreşte el? Să mînce. Şi atunci, cum să-i spui „nu mînca“, dacă eşti omul lui dumnezeu? Doamne, iartă-mă, dar n-am nici o putere să mă gîndesc.

— Da pînă acum cum au trăit? Scuzaţi excelenţia voastră... strigă Cordiş, supărat. Acum s-or trézit că-s flămînzi? Îi mînă din spate Teodorescu, asta e tot, să ştiţi de la mine părerea mea.

— Cine este acesta? se interesă baronul, deşi ştia.

— Directorul şcolii, ăla, comunistul, îi şopti Spinanţiu mirat, deoarece vorbiseră despre el. Voluntarul, domnule baron.

— Aha, el. Da... da. Îl vom confunda.

— Ştiţi, continuă Spinanţiu, v-am mai spus... are multă influenţă...

Suslănescu se foia pe scaun. Ce lucruri stranii se vorbesc aici, cît de departe de adevăr... În toată ciocnirea asta de cuvinte, Teodorescu e singura ființă vie. Îl privi atent pe baron : oare ar înțelege dacă i-ar povesti despre ducele d'Enghien, atît de bun, de nobil, de cinstit, care apăra o cauză pierdută... și Napoleon, acest monstru al inspirației geniale, l-a împușcat, fără proces, ca pe un cîine ? Evident că nu putea spune nimic : ar fi fost oribil și l-ar fi repudiat pînă și bătrînul... Îi auzea, ca prin ceață, cum pun la cale o manifestație — ce ridicol ! — și se gîndea, încercînd să retrăiască spaima și admirația pe care o simțise în tîrg, atunci cînd mulțimea oarbă s-a încăierat... Acelei mulțimi îi trebuia un țel și aici stăteau pe scaune cîțiva oameni și încercau să devie asemănători unul altuia, ca să poată constitui o forță.

— ...manifestațiune ce ne va aduce pe toți oamenii de bine.

— Acuma, nu vă supărareți că eu mi-s prost și neînvățat, sări Picu. Îi bine să veniți în sat și să vorbiți oamenilor, că ei se gîndesc toți la dumeavoastră, ca la dumnezeu. Da dacă turbații săr și vă bat, atunci ce ziceți ?

— Domnule Marchiș ! se indignă Spinanțiu, dar baronul ridică un deget :

— E foarte iudițios. Escelent. Lăsă o pauză și declară vesel : M-am gîndit la aceasta. Vom merge însoțiți de moții mei, romîni de-ai noștri și devotați mie trup și suflet. Și atunci, numai să îndrăznească careva... he, he... Părea atît de încîntat de ideea lui, și mai ales de faptul că avea o forță alături de el, încît Suslănescu se strîmbă de ciudă.

— Nu trebuie zvîrcoală în sat, spuse atunci apăsat Găvrila Ursului. De ce să-i aduceți și pe ciovîrgăii aceia ? Trebuiește cu binele.

— Ce bine, bace Găvrilă, ce bine ? se supără Cordiș și baronul îl întrerupse :

— Ai dreptate, domnule Cordiș, le vom da, dacă e nețesar, o lecțiune. Da, dumniilor voastre, cît credeți

că va dura această debandadă ? Mult ? Nu. Din informaţiunile mele, demne de crezare, vă pot spune că dezmăţul comunist se va sfîrşi curînd, mai curînd decît credeţi. Eu vreu ca toate să decurgă în ordine, fără... de astea... dar, la nevoie, voi chema armata ! Să ştiţi...

— Cred că ar fi cea mai mare greşeală posibilă, spuse atunci cu voce subţire, emoţionată, Suslănescu şi toţi se întoarseră spre el.

— Ce ai binevoit să spui, domnule profesor ? se interesă baronul, foarte politicos.

Spinanţiu, care ştia ce ascunde această linişte subită a bătrînului, se încruntă : asta mai trebuia, să-l înfurie acest mucos cu mutră de jidănaş.

— Eu sînt profesor de istorie, domnule baron, şi din această perspectivă aş dori să mă fac înţeles de dumneavoastră. Nu cunosc ţăranul ardelean, dar asta n-are nici o importanţă. Un singur lucru e clar pentru mine : marea proprietate a devenit un anacronism istoric şi cramponarea de ea nu poate decît să aducă apă la moara comuniştilor. Momentan, în această chestiune, *ei* au dreptate şi de aceea vedeţi ţărănimea, această clasă atît de refractară revoluţiei, adunîndu-se sub steagul lor. Gîndiţi-vă, domnule baron... de la revoluţia franceză încoace, în conştiinţa oamenilor, în conştiinţa civilizaţiei moderne, marele latifundiu e sinonim cu sclavajul... şi asta e imoral.

— Nu precep prea bine, îl întrerupse baronul, mereu atent, deşi degetele începuseră să-i tremure neliniştitor. Or trăit oare rău oamenii, înainte de primul rezbel ?

— Dar nu-i vorba de asta !

— Dumeta spune-ţi părerea şi nu mă contrazi pe mine !

— Da, domnule baron, vă rog, nici prin gînd nu-mi trece... E vorba de altceva însă... Cum credeţi că veţi putea opri pe oameni să vrea pămîntul, atunci cînd, în conştiinţa contemporaneităţii, pămîntul e deja al lor. Pentru dumnezeu, dar se petrece o revoluţie şi ea trebuie luată în mîinile noastre ! Nu înţelegeţi ?

— Te prea întinzi, domnule Suslănescu ! sări Spinanţiu rece, văzînd că baronul caută, orbeşte, după paharul cu apă. Poate vrea să i-l arunce în cap. N-ar fi de mirare ! Bietul bătrîn a trecut prin atîtea... şi cîte-l mai aşteaptă...

— În locul dumneavoastră, strigă atunci Suslănescu, văzîndu-se silit să renunţe la toată argumentarea pe care o pregătise şi să ajungă la concluzie, în locul dumneavoastră *eu* aş împărţi pămîntul ! Înţelegeţi ? (Se pare că acest „înţelegeţi" îl supăra mai mult pe baron, deoarece se făcu roşu-vineţiu). Aş aduna satul întreg şi solemn, cu preotul în frunte, binecuvîntînd, l-aş împărţi. Vă garantez că niciodată comuniştii n-ar mai...

— Dumneata, domnule, ai o perspectivă cu totul falsă ! se răsti Spinanţiu. Lupta pentru putere se va decide în următoarele cîteva luni, patru sau cinci, şi îmi place să cred că nu te îndoieşti că se va decide în favoarea partidelor istorice, acelea care reprezintă poporul romîn.

— Să trăiţi, la mulţi ani ! strigă Picu, iar Cordiş, care stătea cu scaunul lîngă Suslănescu, începu să-i dea cu cotul, să-l facă să tacă. Roşu la faţă, asudat, Suslănescu îşi spunea că se angajase pe o pantă greşită : „Dumnezeule ! Aceeaşi obtuzitate din totdeauna, şi cînd ? Acum... cînd... patru, cinci luni ! Ce măgărie ! Ţăranii nu vor uita niciodată că aceia care au vrut să le dea pămînt au fost comuniştii, chiar dacă aceştia vor pierde !"

— Domnule baron ! În cazul cînd dumneavoastră aţi fi autorul reformei...

— Adică, mă ! se supără Picu, să-l împartă la vandroci ? Da ce ? Îi orz ? Îi pămînt, domnule, ce precepi dumeta ?

— Brava, frate Marchiş ! se ridică baronul. Tuşi, îşi pipăi nodul mic al cravatei şi, privind într-un colţ al odăii, se întrebă : Ascultă, tinerule, nu eşti dumeta acela care ai colaborat la foaia naţistă a lui Vîslan, actualmente în puşcărie ca criminal de rezbel ? Şi pe

urmă, nu ești dumeta acela care la liceul *Michail Goldiș* ai avut o ieșire comunistă care a indignat elevi și profesori de-a valma ?

— Nu mai spuneți ! își plesni palmele una de alta Cordiș, sincer uluit. Păi bine...

— N-ai locuit dumeta în casa lui Todorăscu, volontirul comunist ? Tăcu, se înălță mai mult pe vîrful picioarelor și voi să urle, dar vocea i se frînse : Ești on aghent !

— Domnule baron, vă rog, domnule baron, înțelegeți-mă...

— Prezenția dumetale aici nu mai este de dorit. Luă un clopoțel de pe masă, sună nervos și, cînd Pințea se ivi, cu o tavă pe care erau sticle de vin și pahare, îi porunci :

— Pințea, îl conduci pe dumealui pînă la poarta esterioară a domeniului meu, pe care o vei încuia cu grijă în urma dumesale. Afară !

Clătinîndu-se, Suslănescu se îndreptă spre ușă, dar ajuns aici, nu se putu stăpîni și se întoarse :

— Îmi pare rău... Dacă judecați așa, o să pierdeți și asta va fi cea mai mare vină istorică... pe care n-o s-o mai puteți răscumpăra niciodată... Ceasul de față vă cerea doar puțină înțelegere...

Pințea îl împinse binișor de spate și, în timp ce-l conducea prin odăile mari și luminate, îl întrebă compătimitor :

— De ce l-ai supărat, mă ? Îi pita lui dumnezeu, dacă nu-l calci pe coadă, dacă lași după el, că-i om bătrîn și bătrînii îs ca copiii... Și acuma cum dracu ai să te duci la Lunca, că sînt zece kilometre și plouă de te umflă... Stai, să-ți dau un sac, să-l pui pe cap, că te bate dumnezeu, cum e drumul și prost...

Îi aduse un sac, pe care Suslănescu îl luă fără să-i mulțumească. La poartă îl bătu pe umăr și-l sfătui să se grăbească dacă nu vrea să stea în pat o lună, apoi încuie cu grijă poarta în urma lui.

Pentru că nu-l vedea — simțea doar că e undeva pe pod, dar nu-și dădea seama unde anume — Măria întrebă :

— Ce mă fac eu, dom' director ?

Se sperie ; era ca și cum ar fi vorbit singură, ca nebunele. Se auzea clipocitul apei împrejurul picioarelor podului și aceeași apă mai încolo, unde Teuzul se lărgea într-un fel de băltoacă stătută, plescăia moale, neputincioasă, de-a lungul malurilor mîloase. Atunci George își aprinse o țigară și, o clipă, fața lui se văzu, roșiatică și tremurătoare ; chibritul licări lung și subțire, și se stinse înainte de a ajunge în apă.

— Vino mai aproape, spuse el, aspru. De cîtă vreme ești însărcinată ?

— De două luni... și mai bine... și mama știe...

— I-ai spus ?

— Parcă trebuie să-i spun ? Știe.

— Atunci... începu el aproape nemulțumit. Dar fata se grăbi să-i explice :

— Se face că nu știe. Mă lasă... singură...

— Vino mai aproape ! Cînd Măria se rezemă de balustrada podului însă, George se dădu în lături. Broboada ei mirosea a lînă udă și a lapte. De ce... nu te duci la un doctor... să-ți facă ceva ? întrebă el brutal. Era stingherit, nervos și se temea, fără să știe de ce anume.

— Dumnezeu să mă ferească, șopti ea rece... Și preacurata. M-am gîndit... Aș putea să mă mărit, că umblă mulți după mine... dară după aceea... o viață de cîne, că care bărbat te rabdă... cînd ai fost cu altul înaintea lui... ca o... curvă... Șopti cuvîntul într-un chip uimitor de curat, care-l tulbură pe George. Iară de tăicuța mă tem foarte tare.

— De ce te temi ? Îi un om bun, înțelegător...

— Mă tem de aceea, că nu știu ce-ar face...

— Poate te-ar ierta...

— Și de aceea mă tem.

— Ți-o fost drag... Petrea ? (El însuși se auzea cu mirare, totul era ciudat, n-avea putere să pună capăt acestei discuții fără rost, în fond rușinoasă pentru vîrsta lui).

— Nu mai știu...

— Să nu plîngi, spuse el repede.

— Nu mai am lacrimi... Ce mă fac eu acuma ?

— Găsim noi ceva pînă la urmă...

— Așa ați spus și data trecută.

El închise ochii ; în clipa aceea auzi limpede cum trece vîntul peste pustă și parcă-l văzu : un abur ușor, străveziu și rece, atît. Miroase a ploaie. Nu știa ce să-i spună fetei, își simțea numai propria lui neputință, dar cu totul în alt fel decît atunci cînd se gîndea la pămîntul lor și la felul în care ar trebui această... cum zicea Suslănescu ?... „simplă problemă de conștiință". Acum era trist și măsura uimit singurătatea oamenilor. „Fiecare om ar trebui să *știe* cum să-l ajute pe celălalt, tot așa cum știe să respire", se gîndi, dar, bineînțeles, asta era o prostie. Întinse mîna, apucă brațul fetei și o trase spre el, cu greutate, căci ea se împotrivea fără să facă o mișcare anume.

— Și de ce ți-e frică ? întrebă, și încercă să rîdă. Ce drept are tatăl tău asupra ta, spune ?

— Doamne, dom' director, ce știți vorbi ?

— Ce drept are, ia gîndește-te, să te tragă la răspundere ? Ce rău ai făcut ?

— Am... păcătuit, spuse ea, nesigură.

— Împotriva cui ?

— Nu știu...

— N-ai păcătuit ! Auzi ? continuă George, vorbind foarte tare, apăsat, n-ai păcătuit. Ai dreptul să faci ce vrei, ești om... Tatăl tău e vinovat față de tine, că nu te-a dat la școală... Îmi aduc aminte, erai o fată bună, inteligentă... știi ? Trebuia să te fi dat la școală, nu să te țină acasă și să aștepte un cumpărător, să-și mai mărească averea... Asta-i !

— Doamne, dom' director !

— Să nu te temi ! Nimeni n-o să-ţi facă nici un rău... Uite, dacă vrei, poţi să vii să stai la noi... Se opri brusc, speriat : „Şi ce-o să facă ? O să fie slujnică ?“ Tu nici nu ştii, fată, cîte o să se schimbe în sat curînd de tot, mă auzi ? Habar n-ai tu...

— N-am, dom' director... mi-s proastă...

— Tot răul vine de la faptul că oamenii nu umblă decît după avere, că nu le pasă de nimic altceva... Aşa-i şi tatăl tău, oricît de... sfînt se face că-i...

Ea rîse încet, chicotind parcă.

— Cîţi ani ai ?

— Optsprezece, dom' director...

— Şi ţi-e frică ? Ascultă : peste trei ani ai să rîzi singură de tine... O să înveţi, uite, îţi făgăduiesc eu... poate o să ajungi chiar învăţătoare... aici, în Lunca... Tăcu, aşteptînd parcă ceva, dar cum ea nu-i răspunse, o întrebă :

— Nu mă crezi ?

— D-apoi... dom' director, dacă aveţi plăcere să vorbiţi aşa...

— De ce te miri ?... Uite, nevastă-mea... Ea nu-i fată de ţăran ? Ea cum a putut ajunge ? Şi au fost mult mai săraci decît voi...

— Aşa-i, spuse Măria dintr-o dată gînditoare, apoi rîse iar, încet.

— O să se deschidă şcoli multe, statul o să ţină la învăţătură pe cei care merită, mă auzi ?... O să vie o vreme — şi nu peste mult — cînd oamenii n-o să se mai teamă unii de alţii...

Se simţea uşurat, îi era ciudă numai că trebuie să-şi aleagă cuvintele şi nu bănuia neîncrederea ei, nu-i vedea surîsul strîmb. Cîteva picături de ploaie plescăiră pe faţa apei.

— Doamne, şopti Măria, plouă... Mă duc acasă. Tăicuţa nu-i acasă, aşa că am fugit... Îi la moşia lui Papp... Stau acolo, de vorbă.

— Nu mă crezi, spuse George încet şi, cu un fel de furie neaşteptată, îi înconjură umerii cu braţul.

— Tulvai doamne, lăsaţi-mă, dom' director ! strigă ea.

— Ascultă, urmă el fără s-o lase, să nu-ți fie frică. Am să vorbesc și cu Ardeleanu... Poate va fi mai bine să te duci la oraș, să-ți găsim acolo un rost... pînă cînd... ai să naști.

— Unde ? Că la oraș moare lumea de foame, vai de ei...

— Nu știu acum. Vedem noi.

— Bine, dom' director, vedem, spuse ea deodată și încercă să se desfacă din strînsoarea lui. În clipa următoare, amîndoi încremeniră : o căruță zdroncănea pe pod și George abia avu timpul să se dea puțin la o parte.

— Hooo !... strigă omul din căruță și, aprinzînd un chibrit, îi lumină : Care sînteți, mă, pe vremea asta... Pe urmă, chibritul îi căzu din mînă : Tulvai, doamne, dom' derec... tovarășe derector... că eu nici n-am... Era Cula Cordiș, fratele dascălului. Rămăsese în picioare, pe capră, cu gura căscată. În sfîrșit, încercă să se dezmeticească : Mă duc pînă la Vădas, la moară, că m-am vorbit cu Létay să-mi macin niște cucuruz... că... Bună sara vă dorim și... Bună sara, dom' derector...

Biciui repede caii și se îndepărtă în goană.

George rămase un timp nemișcat, apoi se întoarse.

— Unde ești ? întrebă.

Dar nu-i răspunse nimeni. Se auzeau numai niște pași grăbiți prin noroiul dolmei.

— Măria ! strigă el. Măria ! Dar fata nu se opri.

6

Cînd Suslănescu ajunse la șosea, ploua cu găleata și, de pe sacul cu care încerca zadarnic să se acopere, apa șiroia pe spate, pe genunchi. Nu vedea nimic ; își scosese ochelarii ca să nu-i piardă cumva ; îi era frică. Încă pe cînd se afla pe sub arborii întunecați care mărgineau drumul baronului, dorise cu ardoare să ajungă undeva la larg, să n-aibă senzația că în fiecare clipă

cineva l-ar putea lovi din spate, dar acum, zăpăcit și dezorientat, se oprise în mijlocul șoselei. Apa îi intrase în pantofi, ciorapii uzi i se strînseseră ghem și-l tăiau ; singurul lucru pe care l-ar fi dorit acum ar fi fost să aibă tăria să se întindă în drum și să nu-i mai pese de nimic.

— Destul ! urlă la un moment dat, ca să acopere tîrîitul aspru al ploii și vocea lui îl sperie și mai tare. Sacul greu, îmbibat de apă ca un burete, îi apăsa umerii ; cu o mișcare furioasă, îl scutură și-l călcă în picioare, întipărindu-l în noroi. Voi să-și aprindă o țigară, dar chibriturile și pachetul se udaseră de tot și se destrămară, ca putrede, între degetele lui. Acum nu trebuia să se gîndească ; trebuia să facă un efort, să meargă, să ajungă... unde ? La Cordiș ? Desigur, acesta îl va da afară și, pe urmă, ce să caute acolo ? Se scutură, încercă să-și șteargă fața, ochii, cu mîinile ude. „Doamne, ajută-mă, doamne, fie-ți milă de mine", scînci. Nu, așa nu se putea. Trebuia altceva, cu totul altceva — curaj ! — altfel va muri aici, înecat în noroi. Cu o voce dogită, începu să cînte :

Nous entrerons dans la carrière
Quand nos aînés n'y seront plus !
Nous... y... trouverons... leur poussière...
Leur poussière... leur boue... boue... boue...

Totul era noroi, sus, jos, și satul era o mocirlă, dar caldă, pluteau paturi albe... Paturi albe, femei. Un fior fierbinte îi fugi de-a lungul spinării ; se bucură, i se umplură ochii de lacrimi : „Trăiesc". Pe urmă șopti : „Mimi"... Sărmana femeie... Velceanu e desigur arestat și ea, singură fără bani, *singură*. Cuvîntul îl tulbură ca o imagine lubrică. În fond, de ce venise ? Ce singurătăți nădăjduise că va uita aici, între niște ființe stranii, care aveau tot felul de pasiuni ? Își cuprinse fruntea în palme, strîngînd tare, zgîriindu-și pielea cu unghiile netăiate de multă vreme. Gîfîia. Nu se mai temea. N-avea ce căuta aici. Încercă să-și aducă aminte

unde se află : desigur de aici pornește un drumeag spre gară. Trebuia să existe un tren, azi sau mîine ; asta era tot. Își scoase ochelarii și încercă să vadă prin sticlele lor ude, năclăite de tutun muiat. Satul e în față, la dreapta era conacul de unde venise, la stînga gara. Cîțiva kilometri. Își făcu o cruce mare și începu să rîdă de inutilitatea gestului, apoi porni într-acolo. Totul ar fi fost altfel dacă ar fi văzut o licărire cît de mică, de înșelătoare. După cîțiva pași, începu să se înfunde în noroi, să alunece, dar trecu multă vreme și căzu de cîteva ori, pînă cînd își dădu seama că face o prostie, că n-are să ajungă niciodată, că abia acum s-a rătăcit definitiv. Alunecă, se întinse cît era de lung, mîinile i se înfundară în noroi pînă la coate. „Pămînt... iată, în sfîrșit, pămînt", scrîșni, scos din fire. Asta e! Clei! Noroi! Și totuși nu se întoarse. „Am să ajung, își spuse de cîteva ori, am să ajung. Chiar dacă nu nimeresc la gară, am să dau undeva de linia ferată, de un canton, o să mă adăpostească cineva". Ar fi dat oricît să fie cu cineva acum, să poată înjura, să poată întreba din cînd în cînd : „Hei, domnule Teodorescu (de ce tocmai el) unde ești ? Nu te grăbi, fir-ar a dracului de viață, că sînt miop, că nu văd nimic, ei, la dracu și la mama lui!"

Începu să plouă din nou, dar nu-i păsa ; se încălzise atît de tare luptîndu-se cu clisa aceasta lipicioasă, încît asudase tot, era învăluit ca într-un fel de abur, dezmorțit de propria lui căldură. „Dacă Mimi e liberă, am să mă căsătoresc cu ea. Ei, și ce-i dacă-i mai bătrînă decît mine ? Scumpe domnule Teodorescu, ce fericit ești... orice ți s-ar întîmpla, ai un pat unde să te strecori, o femeie de care să te lipești, poți să alegi între a o minți sau a-i țipa toată deznădejdea dumitale... Restul ? Ce măgărie, scumpe domnule, toate răscumpărările noastre... Vrem să ne vindem cît mai convenabil undeva, atîta tot. Atîta tot, atîta tot, atîta tot. Nu mai pot merge... Îți înțeleg, iubite domn al meu, dorința de a intra într-o colectivitate guvernată de norme... dorința de a fi demn de această colectivitate,

ca să nu fii singur şi liber... Uite, abia acum eu sînt liber, liber... O, doamne, o, doamne..." Pe urmă începu să se gîndească la altceva : cît de bine va fi, odată ajuns la oraş, să se spele, să se îmbrace... totdeauna singur ? Nu, nu mai trebuia...

Drumeagul care ducea la gară o lua la un moment dat de-a lungul unui şanţ plin cu apă, dar Suslănescu nu ştia acest lucru şi, pe neaşteptate, se scufundă pînă la genunchi într-o apă rece ca gheaţa ; instinctiv se agăţă cu mîinile de stufărişul de pe margini şi se smuci afară ; atunci auzi foarte aproape pufăitul unei locomotive şi-l umflă plînsul. Mîinile-i tremurau atît de tare, încît era să-şi scape ochelarii şi realiză cu groază că asta ar fi fost cea mai mare pierdere posibilă : gara era la cîteva sute de metri, grămadă întunecată de umbre ; în mijlocul ei izbucni deodată un incendiu roşu, violent, care se stinse în clipa următoare : era o locomotivă. De aici încolo drumul era desfundat de tot, dar lui Suslănescu nu-i mai păsa ; porni în goană, gîndindu-se abia acum că se va îmbolnăvi grav, că avea plămînii destul de slabi şi totul era o nebunie. Înainte de a ajunge în gară, îşi pierdu un pantof şi, punîndu-se în genunchi, scormoni multă vreme prin băltoacă pînă-l găsi. Dar nu mai avea nici o importanţă, de vreme ce ajunsese. Ciudat, nu era nici mîndru, nici bucuros, mai mult, îi părea rău că nu se dusese în sat. Gara era întunecată, pesemne şeful se culcase, aşa că se îndreptă spre locomotiva care pufăia, dar n-avu curajul să se apropie, se întoarse, străbătu peronul şi veni să-şi lipească faţa de geamul biroului.

Înăuntru ardea focul, umplînd încăperea cu o lumină roşiatică, pîlpîitoare ; se auzea sforăitul greoi al cuiva. Fără să stea pe gînduri, Suslănescu bătu uşor cu unghia în geam, apoi cu pumnul şi în sfîrşit cu piciorul în zid, scos din fire.

— Ce-i ? Tu eşti, Culă ? mormăi o voce răguşită de somn.

— Nu. Nu-i Cula...

— Da cine-i ?

— Cineva din... din satul Lunca...

— Da în... mă-ti n-ai putut să te duci ? Ce dracu vreți ? Fire-ați ai dracului, cu neamul vostru cu tot, că nu se poate omul... Du-te, că ies și-ți rup oasele, firea-i al dracului...

— Am venit... din partea domnului... Papp de Zerind ! zbieră Suslănescu.

— Să fie al dracului ! Cine ești ?

— Sînt din Lunca... Profesorul cel nou... cel tînăr...

— A ? Păi ce nu spui ? Ce doriți ? În birou scăpără un chibrit, o lampă se aprinse și obrazul neras, roșu al șefului de gară, Turculeț, se lipi de geamul ghișeului, pe dinlăuntru. Ce doriți ?

— Un bilet...

— Nu trece nici un tren pînă mîine seară... Numai de alea militare. Duceți-vă înapoi...

— Domnule șef, vă rog, vă implor, dar nu se poate ! Sînteți romîn ? răcni Suslănescu. Îi venea să urle la gîndul că s-ar putea ca celălalt să nu-l lase să intre, să stea puțin lîngă soba aceea de tuci, al cărei miros îl simțea parcă în nări ; cărbune încins, vopsea, lemn ud care sfîrîie.

Se scotoci cu degetele năclăite și tremurătoare prin buzunarele pline cu noroi, scoase o legitimație și i-o întinse lui Turculeț, care rămăsese la ghișeu, aproape speriat. Acesta-l cercetă adormit, se scutură cu un efort, deschise ușa biroului și-i făcu semn să intre.

— Da ce s-a întîmplat, domnule profesor ? întrebă înapoindu-i carnetul. Nu vă recunoscusem.

— Totul e groaznic... se petrec lucruri teribile...

— Da ? Mie îmi pare rău că nu ne-ați onorat pînă acum cu o oarecare vizită, așa oricum, între intelectuali... Pe vremuri veneam și eu mai des în Lunca, la prietenul meu, domnia sa domnul părinte paroh, Ioja. Dar însă acum e ceva... Vai, în ce hal sînteți, domnule !

— Am... trebuia să vin, neapărat, trebuie să plec...

— Ceva grav în familie ?

— Da, dădu din cap Suslănescu. Căldura sobei îl pătrunsese tot şi, de plăcere, îi lăcrimau ochii.

— Ei, ştiţi ce ? Staţi aici pînă la dimineaţă şi vedem noi... Cu trenurile e o grozăvie, nu se poate omul urca. Chiar ieri a tăiat pe vreo doi, care au căzut de pe acoperiş. Scoateţi-vă hainele, să se usuce... Vai, în ce hal sînteţi !... Nu se poate, vă îmbolnăviţi... Vă dau o manta... Hai, domnule, dezbracă-te, ce dracu, eşti doar intelectual...

Suslănescu începu să scoată după el totul şi să-şi înşire hainele ude pe spătarul unui scaun, lîngă sobă. Rămase în pielea goală, fără ruşine, tremurînd de frig ; îi clănţăneau dinţii atît de tare, că lui Turculeţ i se făcu milă — cu toate că erau multe lucruri pe care nu le înţelegea — şi-i dădu o manta de ceferist aspră, mirosind a tutun prost şi a cărbune. Nu voia totuşi să-i dea impresia că îl scuzase de tot pentru nepoliteţea lui, aşa că-i spuse :

— Ştiţi, ne pare rău că n-aţi venit să ne vizitaţi... Nu de alta, uzanţele... Noi cu soţia sîntem oameni mai simpli, nu-i aşa, pentru că ar fi şi de mirare... Dar fetiţa mea, Liviuţa, e aici... e liceistă, dar nu i-am dat voie acum, pînă poate se mai normalizează timpurile, căci, să bat în lemn, pe harababura asta oricînd o poate viola cineva...

— Doamne fereşte, zise Suslănescu. Îi ardeau ochii şi tot trupul şi în răstimpuri credea că se scufundă podeaua cu el şi-l lasă să alunece uşor, într-o apă foarte, foarte caldă.

— Ei, şi să dormim puţin, spuse şeful gării, întinzîndu-se pe un birou... Cu ce ocazie pe la noi, aşadar ?

— Cu o ocazie foarte serioasă, rîse Suslănescu. Şi adormi pe scaun.

7

Gligor a Hahăului se temea puţin de Mitru, pe care, dacă ar fi vrut, l-ar fi putut bate cu o singură mînă. În cîteva zile, Mitru devenise atît de înfipt şi de băţos,

încît mulți dintre oamenii de vază ai satului se uitau altfel la el decît pînă acum și asta încurca totul în capul lui Gligor. De aceea, aproape toată ziua era la Mitru, tăia lemne, deși nu era nevoie pentru cît ardea Florița cu gătitul, sau ajuta la încheierea acoperișului casei, dar mai ales îl pîndea pe Mitru cu ochi veșnic mirați; încuviința tot ce zicea el, simțind că asta-i face multă plăcere, sau tăcea chinuindu-se cu gîndurile lui, printre care nu izbutea să se descurce. Dacă Găvrila Ursului i-ar fi dat-o pe Măria, lui nu i-ar fi trebuit nici un iugăr de la el : o să primească acum trei sau patru și, cu ajutorul lui dumnezeu, o să le înmulțească. Ajungînd aici cu socotelile, își privea pe furiș mîinile mari, bătătorite ca scîndura, și-și încorda umerii și pieptul pînă simțea atîta putere adunată în el că se temea să nu-i plesnească pielea și răsufla adînc, să se potolească. Dacă ar fi avut pe un sfert atîta curaj ca Mitru, ar fi încercat să vorbească cu Măria, dar cînd o vedea îl apuca un fel de amețeală, se îneca și abia de izbutea s-o întrebe, în clipa cînd ajungea lîngă ea : „Da tu, cu ce te mai lauzi ?“ Apoi își scotea cu o mișcare pripită clopul vechi și unsuros și trecea mai departe, arzînd de dorința să se întoarcă și s-o vadă. Pe urmă, nu mai era bun de nimic toată ziua ; stătea și lîncezea prin ograda lui Mitru, oftînd într-una, pînă cînd Floriței — care știa totul — i se făcea milă de el și-l certa :

— Mă, Gligore, nu te fă de rîsul satului ! Aia-s niște bogătoi, nu-s de tine !

La care el se supăra groaznic, dar răspundea moale, și necăjit :

— Da ce ? Eu nu mi-s om ?

În dimineața aceasta, după ploaia lungă și rece de peste noapte, cerul se înseninase : era soare mult și cald și toate frunzele și ierburile sticleau ca oglinda. Venind spre casa lui Mitru, tocmai din celălalt capăt al satului, unde locuia, Gligor se întîlnise iarăși cu Măria, ceva mai încolo de artizană și, pe neașteptate, îi venise să se pună în genunchi în fața ei. I se făcu

o ruşine atît de mare din pricina acestui gînd slab care-i trecuse prin minte, încît, cînd trecu pe lîngă ea, era roşu la faţă şi nu izbuti să îngaime nici măcar „Bună ziua".

— Nu vezi oamenii, motoflete ? îi strigă Măria şi el rămase în mijlocul drumului, cu gura căscată. Bine, cel puţin, că nu fusese nimeni de faţă.

Îl găsi pe Mitru sculat, în curte, tăind cu un ferăstrău ruginit şi neascuţit nişte scînduri ude şi drăcuind. Veni lîngă el şi începu să-l încurce, pe tăcute, pînă cînd Mitru se supără :

— Du-te mă, de aici, că ţi-oi tăia vreun deget. Ce bai ai, de dimineaţă ?

— Îs prost, aia am ! spuse Gligor gros.

— Asta cam aşa-i, dădu din cap Mitru. Cum de ştii ?

Avea chef să glumească puţin, dar Gligor era foarte serios.

— Iaca, băgai de seamă, spuse încruntat şi începu să se joace cu nişte bucăţele de scînduri. Mitru puse jos ferăstrăul, îşi şterse mîinile de turul nădragilor şi se uită drept în ochii lui Gligor, care nu-şi plecă privirea, ci dădu numai din cap, de cîteva ori, în sus şi-n jos.

— Da ce-i cu tine, omul lui dumnezeu ?

— Ce să fie ? strigă Floriţa din grajd, iară o fi văzut-o pe aia, pe fîşneaţa lui Găvrilă şi o venit la noi, că nu poate omul închide poarta de el, ca de pruncii cei răi.

— Zi, să-mi deie pace, se rugă Gligor.

— Ţine-ţi gura, Floriţă, că intru la tine ! strigă Mitru.

— Mînci zamă de urzici, Gligore ? întrebă femeia dinăuntru.

— Dacă-mi dai... Se întoarse spre Mitru şi, cu un glas rugător, ca şi cum ar fi fost vorba despre cine ştie ce lucru mare, îi spuse : Mă, hai, fă bine, să duhănim o ţigară... Ia de la mine.

— Tu nu eşti întreg la minte, doamne iartă-mă... zise Mitru şi începu să răsucească tutunul negru într-o foaie

de ziar vechi. Șopti : Îi aia, ce zise ea ? și făcu un semn cu capul spre grajd.

— Dară... Altele...

— Ce anume ? S-o întîmplat oarece ?

— Da ce ? Eu nu mi-s om ? strigă deodată Gligor, furios. Auzi tu, Floriță, de ce rîzi de mine ?

— Rîd că umbli după cai verzi pe pereți și ești mare cît o bică da n-ai minte... Caută-ți și tu una pe potriva ta, că-s destule fete cinstite în sat...

— Ține-ți gura, muiere, nu te băga tu pețitoare ! strigă Mitru. Și gată pișalăul cela de zamă, că nu-mi place să duhănesc pe inima goală.

— Puteți veni, că-i gata de mult...

Intrară în grajd și se așezară pe lavița de scînduri, bătută în pămînt, alături de masă — o ușă proptită în patru pari. Gligor se jucă o vreme cu lingura de lemn în fiertura verzuie, pînă cînd Florița se supără :

— Te umpli, ori te joci ?

— Bine, bine, spuse Gligor repede și începu să soarbă cu zgomot ; după cîteva clipe se opri și se strîmbă :

— Că bine trăim ! Da dacă ar fi iarnă, ce-am mînca ?

— Mulți are ce mînca și iarna, zise Florița privindu-l în așa fel ca el să înțeleagă la cine se gîndește, ceea ce se și întîmplă și Gligor roși. Cînd cineva îl vorbea de rău pe Găvrila Ursului în fața lui, se simțea stînjenit, ca și cum acela ar fi putut afla că a fost înjurat în fața lui și el nu i-a luat partea. Încercă să schimbe vorba și se adresă lui Mitru :

— Auzi tu, am auzit că Ezechil a Ursului s-o alipuit la Picu... ori la Cloambeș, s-o fi băgat slugă, săracu... Și tu ziceai că s-o vorbit cu taică-său să se sfădească împreună și să piște nește pămînt.

— Da mai dă-i și-n urzici ! se supără de-a binelea Florița. Faci ce faci — și tot la ei vii, bată-i dumnezeu, doamne iartă-mă, că bine zice de aceea Mitru, că nu-i trebuiește asemenea primar...

Gligor zîmbi ușor. „Nu-i trebuiește lui Mitru primar pe Găvrila Ursului“. Se mai gîndi de două ori la același lucru și-l umflă rîsul, pe față.

— Mă, tu ești sărit rău, zise Mitru, tu ești tare sărit. Poți lua leoarca asta de aici, muiere... las că nu peste mult om coace pită albă. Trebuie să meșteresc oarece și la euptorul cela... Tot s-o stricat pe aici, cît am fost eu cătană, doamne ferește, să lași ceva pe seama muierilor...

— Că doară n-ai fi vrut să prind plumbul de tun cu mîna ! se zborși Florița. Mitru o privi curios.

— Tu ți-ai aflat gura, muiere, spuse destul de vesel. Știi ce, Gligore ? Om merge la treburi, că trebuie să se ducă tovarășul Ardeleanu la Arad, după un inginer de cadastre, să vină să facă măsurătoarea...

În clipa aceea ciuliră amîndoi urechile : pe uliță se auzea claxonul unei mașini și strigăte de copii.

— No, drace ! făcu Mitru.

— Mitru Moțului ! Mă, președinte ! Hai, că te caută un domn ! strigă baba Valeria, vecina lor. Hai, mă, că-i cu mașina !

Lui Mitru începură să-i clipească ochii, parcă speriați.

— Domnule Moț ! strigă cineva de afară.

— Gligore, ia scoate capul și vezi cine-i !

Gligor se sculă încet, greoi, ieși în ușa grajdului, se uită afară, apoi se întoarse și spuse cu o voce foarte puternică :

— Îi un domn...

— Aici stă domnul Moț ? Dumneavoastră sînteți ?

— Nu, zise Gligor. Eu sînt Gligor Barbură. Altcineva.

— Vin imediat ! strigă Mitru și se repezi la lada cea mare din colț, scoase costumul negru primit de la George și începu să se îmbrace, cu mișcări pripite și stîngace. Gligor, după un timp, se așeză liniștit pe prag. În sfîrșit, Mitru ieși în curte ; în poartă stătea Nicușor Spinanțiu și se uita atent împrejur ; afară, în uliță, o mașină mare, albastră, stropită toată cu noroi și în jurul ei, liotă toți copiii din împrejurimi.

— Faceți casă ? se interesă Spinanțiu. Bună ziua. Eu sînt domnul Spinanțiu, secretarul domniei sale, domnului baron Romulus Papp de Zerind.

— Aveți onoarea să vorbiți cu tovarășul Mitru, președintele comisiei de împroprietărire, spuse Mitru și, din pricina efortului pe care-l făcu să găsească și să lege aceste cuvinte, palmele începură să-i asude. Ce doriți?

Spinanțiu îl privi lung, plictisit. Ideea baronului de a-l trimite dis-de-dimineață să stea de vorbă cu acest dobitoc și să-l aducă la sentimente mai bune, i se părea de un ridicol pe care nu-l egala decît perfecta ei inutilitate. „Dragă Spinanție, dacă însuși prezidentul comisiunei se va șterge primul de pe lista infamă, aceasta va produce o escelentă impresiune", spusese bătrînul, după care-i dăduse amănunte despre felul cum trebuia să stea de vorbă cu vita; într-un sens, inițierea asta, în metodele lui proprii de activitate, era de bun augur. Surîse larg și veni spre Mitru cu mîna întinsă.

— Dragă frate, domnul baron a avut vorbe bune despre dumneata...

Mitru își încreți fruntea; pricepea un singur lucru: că ăsta vrea ceva de la el și hotărî să nu se lase.

— Cum să aibă, dacă nu mă cunoaște?... Îl lăsă pe Spinanțiu să deschidă gura ca să-i răspundă și, exact în clipa aceea, adăugă: Dragă frate...

Spinanțiu rămase cu gura căscată și se făcu roșu la față, iar Gligor rîse gros.

— În fine, domnule Moț... am ținut să stau de vorbă cu dumneata, am ținut mult.

— Poftiți, domnule...

— Bine... aici? se miră Spinanțiu, care se simțea cam descumpănit.

— Casa nu mi-i încă gata. Acolo-i grajdul, unde gătim deocamdată, spuse Mitru din vîrful buzelor.

Strîmbătura lui îi plăcu foarte mult lui Gligor, care spuse Floriței, cît putu de tare:

— Muiere, auzi tu? Bărbatu-tău îi dat dracului!

— Domnule Moț, am venit la dumneata fiindcă ești președintele unei comisii ilegale. I-le-ga-le, și noi înțelegem că, înșelați de o propagandă periculoasă, mergeți pe un drum și mai periculos.

Aşteptă ceva, un răspuns, sau ca Mitru să-l contrazică, dar acesta stătea drepţi în faţa lui, cu buzele strînse.

— Comisia e ilegală ! spuse Spinanţiu, hotărît.

— Gligore, suceşte-mi o ţigară ! se întoarse Mitru spre uşa grajdului. Poţi s-o şi lipeşti.

— Vai, dar poftim, scoase Spinanţiu tabachera.

Mitru refuză.

— Nu-mi plac astea... Mi-s învăţat cu de-alea mai tari.

— Aşadar, domnule Moţ, comisia e ilegală, şi deci toate hotărîrile ei sînt de asemenea ilegale. Noi însă nu vom ţine cont de aceasta.

— Nici noi... zise Mitru încet.

Şoferul claxonă de cîteva ori, supărat, să alunge copiii, dar sunetul strident le plăcu foarte mult şi-şi turtiră nasul de geamurile portierei să vadă de unde cîntă trompeta asta. Cîţiva oameni se apropiară şi ei de poarta lui Mitru, dar, văzînd un domn bine îmbrăcat înăuntru, se opriră acolo. Spinanţiu începea să se enerveze : crezuse că va intra într-o casă, fie cît de sordidă, unde va putea vorbi între patru ochi cu animalul şi uite, trebuia să stea de vorbă în curte şi se mai adunau şi curioşi.

— Domnule Moţ, totuşi aici nu putem sta de vorbă... Ştii ce ? Ce-ar fi să vii la o plimbare cu maşina ?

— Nu-mi convine, răspunse Mitru.

— Cum ? De ce ?

— Aşa. Am şi nişte treburi. Spune, domnule, de ce ai venit — şi să stăm de vorbă...

— Comisia este ilegală, zise Spinanţiu, cu vocea tremurînd de indignare. N-are nici un temei. Aşa că vă pierdeţi vremea de pomană şi...

— Nu ne-o pierdem, îl lămuri Mitru. Nici aşa n-avem ce face, că n-au început încă muncile de primăvară.

Spinanţiu simţi că nu mai poate :

— Uite ce-i, strigă el, vă jucaţi cu focul, înţelegi tu ? Domnul baron e răbdător şi nu vrea să-şi pună mintea cu voi, să aducă armata şi să vă bage minţile-n cap... Nu vă amestecaţi. Voi vreţi să faceţi reforma ? Voi ?

Reforma agrară este un lucru complicat şi, de altfel, ea a şi fost făptuită în Transilvania, aşa că, de aceea îţi spuneam dumitale că n-are nici un temei juridic tot ce faceţi dumneavoastră aici.

Gligor se sculă încet, ţinîndu-se de şale, veni la Mitru şi-i întinse o ţigară cît un cocean de porumb :

— Na, mă.

— Mulţămesc, dragă.

Pe Gligor îl bufni iar rîsul. Fugi în grajd, de unde se auzi hohotul lui gros, mulţumit.

— Noi dorim să ne înţelegem, să stăm de vorbă, să găsim o modalitate de a rezolva problemele politice care...

Mitru îşi pierdu răbdarea :

— Gligore ! strigă el.

— Ce-i ? ieşi flăcăul din grajd.

— Cum îi comisia ?

— Cum să fie ?... Ilegală !

— No atunci, domnule, noi n-avem vreme de pierdut. Duceţi-vi-ţi cu bunul şi înduratul dumnezeu unde vi-i voia. Scrie în lege că se dă pămînt, legea-i bună.

— Reforma se va face după alegerile libere, atunci cînd poporul îşi va fi spus cuvîntul, încercă Spinanţiu să aducă în discuţie altă ordine de idei.

Mitru ridică însă din umeri :

— Una-i albă, alta-i verde, aşa că : ce poftiţi de la mine ?

— Cheară, mă, Mitre, ce vrea ? întrebă un ţăran de la gard. Poate că vrea oarece, da n-ai priceput tu !

Mitru se făcu roşu de ciudă, se întoarse smucit şi se răsti :

— Da pe tine cine te-o întrebat ?

Omul se cam fîstîci, pe urmă se supără şi el şi voi să-l suduie ; totuşi se gîndi că nu se face cu un domn de faţă, aşa că se trase de la gard şi porni bombănind pe uliţă ; ceilalţi însă se înghesuiră şi mai tare, să nu piardă o iotă.

— Adică te pui împotrivă ! strigă Spinanţiu. Am crezut că eşti om de înţeles şi văd că eşti un inconştient.

Cuvîntul acesta Mitru nu-l cunoştea. Se supără şi făcu un pas înainte.

— Ce sî-î-înt ?

— Nu-ţi dai seama, asta am vrut să spun, cu cine te pui...

Gligor, care ardea de dorinţă să spună şi el ceva, prinse momentul şi, înecîndu-se de emoţie, întrebă :

— Nu vă supăraţi că intru şi eu în voarbă... Numa Mitru săracu capătă pămînt ? Că aşa vorbiţi... Sînt mai mulţi, şi eu mi-s, aşa că de ce vă supăraţi numa pe el ?

Spinanţiu azvîrli ţigara abia începută şi ridică din umeri.

— O să trageţi consecinţele... Am vrut să ne înţelegem cu binele, să stăm de vorbă împreună, ca romînii...

— Sănătate bună, îl salută Mitru.

Voi să-şi scoată şi clopul din cap, dar îşi aduse aminte că e în capul gol şi făcu o mişcare caraghioasă cu mîna ; se gîndea că el nu e de fel un om prost.

Din poartă, Spinanţiu, care tremura de ciudă că trebuie să plece astfel şi să-i raporteze baronului cum se sfîrşise discuţia asta idioată, fără sorţi de reuşită, se întoarse şi, strîmbîndu-se cît putea mai dispreţuitor, aruncă din vîrful buzelor :

— Va să zică nu vă e teamă, hai ?

— Nuuu, spuse Mitru şi, într-adevăr, era foarte mirat de această întrebare, cu totul fără rost, după părerea lui. De cine ?

După ce Spinanţiu se urcă, maşina porni repede, aruncînd în lături valuri de noroi gălbui. Copiii săriră la o parte ; unul dintre ei ridică o piatră, dar n-avu curajul s-o arunce, ca nu cumva să strice ceva.

8

După ploi, pămîntul era negru, umed, strălucitor şi aburea ; în şanţuri, un fir de apă verde, în care se culcau bălării prea grase ; ici şi colo, cîţiva pomi păreau că

izbucnesc fericiţi spre cer, plini de păsări. Nu era nici un nor şi totuşi cerul nu se limpezise, razele soarelui treceau, mai fierbinţi, printr-o pînză subţire, vag cenuşie şi tremurau peste tot. Cîte-o băltoacă ţipa de lumină.

„În zile de astea, ar trebui să se întîmple ceva minunat“, se gîndi Emilia şi se întoarse spre George ; el mergea cu capul în pămînt, parcă fără voia lui. Dori atunci, cu orice preţ, să-i audă glasul, ca şi cum el ar fi putut să-i spună lucrurile acelea pe care le aştepta ; aşteptase tot timpul ceva de la el, din clipa cînd se întorsese şi abia în după amiaza cînd le povestise suferinţele prin care trecuse, Emilia simţise că totul abia începea. Abia acum, dar era bine şi aşa. Era o copilărie că el se lasă dominat de amintiri, că nu se sileşte să le uite. Poate că n-o putea face singur şi ea era puţin vinovată că nu încearcă să găsească în ce fel l-ar putea ajuta. Se gîndise la asta multă vreme azi noapte şi, de aceea, îl rugase să vină cu ea pe cîmp. Voia, de altfel, să vadă şi în ce stare se aflau iugărele din Grinduri, cum le arase Mitru. Văzîndu-l atît de „ocupat“ cu comisia, se gîndise să-i spună pe ocolite, că toate astea sînt bune şi frumoase, dar şi pămîntul pe care-l luase în parte trebuie muncit, fiindcă altfel şi ei şi el vor avea pagubă. Dimineaţa se certase cu bătrîna : ea o chemase deoparte şi-i şoptise că n-ar fi rău să stea de vorbă cu George, să-i spună că şi el a luptat pe front şi s-a chinuit, aşa că are dreptul la un lot ca şi ceilalţi, că doar nu-s ei mai cu moţ decît el.

Se scutură ; nu voia să se mai gîndească la nimic ; erau împreună, singuri după atîta vreme, şi numai asta avea importanţă acum. Întinse mîna şi-l luă de braţ :

— De ce eşti tu necăjit tot timpul, George ?

— Dar nu sînt necăjit... De unde ai scos-o ?

— Preocupat, atunci... Lasă, dragă... Toate o să se rezolve... Nu trebuie să te oboseşti atîta... Tu ai nevoie de odihnă.

— De ce, Emilia ?

— Ca să uiţi, îşi luă ea inima-n dinţi.

El o privi într-un fel ciudat.

— Tu crezi că eu vreau să uit ?

— Sigur că vrei... Orice om vrea să uite, să trăiască numai pentru ziua de mîine. Nu ştii asta ?

El rîse, pe jumătate amuzat, pe jumătate trist.

— Poate... Şi ridică din umeri.

Ajunseră la cotul şoselei. Aici era un stejar foarte bătrîn, pe pămîntul lui Găvrila Ursului ; nu voise să-l taie, deşi rădăcinile adînci secătuiau pămîntul în jur, pe o rază destul de mare ; zicea că poartă noroc satului. Între ramurile lui păsările făceau o gălăgie asurzitoare. Emilia se simţi, brusc, foarte fericită. Ar fi vrut să se aşeze sub stejar cu el, să stea acolo şi să tacă împreună.

— Ştii, George, m-am gîndit mult de tot... Tu ai dreptate, în tot ce faci... În tot, mă înţelegi ? Ţărişoara asta...

— Ssst, se întoarse spre ea şi-i puse palma pe buze. Mîngîierea asta aspră o tulbură. Roşi, ca şi cum el ar fi putut ghici.

— De ce nu mă laşi să-ţi spun ? Uite, bieţii ţărani... Noi sîntem în sat de atîta vreme, îi cunoaştem... Cine s-a gîndit vreodată la ei, aşa cum... faci tu ?

— Emilia, te rog...

— Mă întreb : oare o să-ţi fie recunoscători ? Oamenii sînt atît de...

— Taci, spuse el destul de aspru acum. Te rog...

— Ştiu că n-o faci pentru recunoştinţă, dragul meu. Ştiu. Te cunosc atît de bine...

El păru să se resemneze. Îşi aplecă fruntea.

— Ei, cum sînt ?

Atunci şi Emiliei i se păru ciudat că vorbea despre el după atîţia ani de cînd erau împreună, dar nu voia să dea înapoi. Îl strînse şi mai tare de braţ.

— Eşti bun, murmură. Bun... pînă la prostie... Eu n-am ştiut asta niciodată... Mi s-a părut că... Ştii, George, ai să rîzi, dar eu am impresia că m-am cam temut de tine multă, multă vreme...

— Nu ştii ce vorbeşti, rîse el.

— Cînd mă gîndesc prin cîte ai trecut...

Din nou privirea lui se întunecă. Încercă să-şi scoată braţul de sub al ei, dar Emilia nu-l lăsă.

— Nu mai vorbi despre asta, fii bună... Lasă...

— Bine... dacă vrei tu... Totuşi îţi mulţumesc, ştii... pentru că... ne-ai povestit... Şi, nenorocitul acela pe care l-ai adus în casă... să nu înţeleagă... Cît de ticăloşi şi de proşti sînt oamenii... Să-l prefere pe un Cordiş... Îmi pare rău de mîncarea pe care i-am dat-o... N-o merita.

— Nu te mai gîndi la el. E un nefericit...

— Cum nefericit? se supără Emilia. E un trădător...

— Da, este, dădu din cap George, dar nu aşa cum crezi tu. E cu totul altceva şi el nu-i vinovat... Nu-i cu nimic mai vinovat decît am fost eu, de pildă...

— Ce vorbeşti? strigă Emilia. Cum poţi să te compari cu... N-o interesau nici comparaţiile lui, nici lucrurile stranii pe care le gîndea George despre sine: era frumos pămîntul, era cald şi dacă el avea chef să vorbească, sunetul vocii lui era mai însemnat decît toate ideile, bune sau proaste, pe care le spunea.

— Emilia, noi toţi sîntem vinovaţi... fără vina noastră... Suslănescu nu înţelege nici acum...

— Ce nu înţelege? E un boier scîrbos, se dă cu duşmanii poporului... Spuse cuvintele acestea cu atîta hotărîre, încît George o privi mirat şi ea se simţi încîntată. „Trebuie să creadă că eu am preocupările lui. Trebuie. Altfel ar gîndi că sînt o neruşinată".

— Ai dreptate... Dar îşi închipuie că face bine... Spui „boier"... Nu uita că n-am ajuns pînă acolo, încît oamenilor să le fie ruşine de faptul că sînt boieri sau burghezi... Ruşine sau frică, tot acolo e...

Ei îi venea să rîdă, să-l apuce de păr şi să-i tragă fruntea spre buzele ei. Ce legătură aveau toate astea cu ei, cu viaţa lor, cu bucuria de a se fi regăsit? Bărbaţii nu simt nimic. În clipa aceea era fericită că e femeie.

— Şi, dacă vor ajunge comuniştii la putere, cum o să fie? întrebă serioasă. Crezi că ei nu sînt oameni?

— Ba da... Tocmai...

— Şi, atunci ? Oamenii sînt ticăloşi... războiul i-a stricat. Fiecare vrea să-i fie bine lui, nu se gîndeşte la alţii.

George se opri. Se aplecă spre ea şi o privi drept în ochi :

— Emilia ! Mă uimeşti... Crezi tu sincer că asta e un păcat, să trăieşti numai pentru tine ?

— Desigur ! Uită-te la popa Ioja... Noi am trudit, am învăţat generaţii de copii, iar el ? Ce folos aduce un popă ? Că îţi cîntă acolo duminica, la o îngropăciune sau la un paşti ? Şi capătă pămînt, şi nu face nimic... Ştii tu că în vreme ce tu luptai, el se îmbogăţea ? Dreptate-i asta ?

— Îţi mulţumesc, şopti George.

— De ce ? întrebă ea — şi se abţinu să nu rîdă.

— Pentru că... mi-e mai uşor...

„Dar asta vreau, nu înţelegi ? ar fi dorit ea să ţipe. Numai asta, nimic altceva."

— Eu voi fi totdeauna alături de tine... Îi veni să plîngă cînd văzu că ochii lui se umezesc. „Asta e tot ce-am aşteptat, tot ce-am nădăjduit, se gîndi. Acum e parcă nu s-ar fi întîmplat nimic... nu mai există anii aceia, ne-am regăsit... Aceiaşi, puţin schimbaţi, mai bătrîni, mai fericiţi..." — Nu mai spune nimic, şopti văzînd că el vrea să vorbească. Vino... să mergem acasă...

Îl trase după ea şi porniră spre sat. Nu-i păsa că el ştie de ce se grăbeşte, nu-i păsa de nimic. Ca şi cum ar fi ghicit-o, el umblă tăcut, pînă cînd Emiliei, mersul acesta alături, muţi, îi deveni apăsător. Îşi spuse că, totuşi, acum ar fi rîndul lui să găsească ceva ; undeva răsări din nou neliniştea aceea, îndoiala că totul ar putea să nu fie decît o iluzie a ei şi George se supune pasiv, pentru că e foarte departe. „Oare, dacă l-aş lăsa de braţ *acum*, el ar simţi ?" Îl pîndi pieziş : faţa lui uscăţivă, încordată, i se părea nedrept de atrăgătoare ; avea un surîs crispat în jurul buzelor. Se hotărî :

— George, de ce eşti tu atît de preocupat tot timpul ? De ce nu-mi spui ? Să ştii..., eu sînt foarte... democrată...

Sînt de acord cu părerile tale, cu tot ce ai spus atunci, cu tot...

El se opri atît de brusc, încît Emilia se sperie şi-l lăsă de braţ.

— Emilia, eu nu mai pot trăi aşa... Acesta e adevărul... Trebuia să ţi-o spun mai de mult, dar n-am avut... Se scutură şi ochii-i luciră scurt, rece : Mi-a fost greu... pentru tine...

— Doamne, dumnezeule, şopti ea, pălind foarte tare.

El zîmbi cu tristeţe şi oarecare oboseală.

— Nu e ceea ce crezi tu... E... e mai grav într-un fel.

Obrazul îi tremura ; ar fi vrut să închidă ochii şi să strige : Taci, nu spune ! Îi era o teamă cumplită şi, într-o frîntură de secundă, se gîndi că în fond ea ştia totul, ştiuse din prima noapte. Cunoştea şi alte cîteva istorii de acest fel, din celălalt război : oameni care s-au legat acolo de vreo femeie, au venit acasă, poate să facă o ultimă încercare şi s-au întors după aceea.

Avu o tresărire de furie : numai o femeie putea să-l schimbe atît de definitiv — şi el a minţit-o... poate toate istoriile acelea erau inventate... Da, îşi dădea seama, prea descusute, prea fără sens...

— Spune, zise încet... Eu... eu pot asculta orice. M-am obişnuit.

— Nu mai pot trăi aşa, spuse el întunecat şi se vedea că e ceva care-l împiedică să meargă mai departe. Emilia, noi... trebuie să dăm pămîntul...

In prima clipă îi veni să rîdă ; era atît de caraghios ! Ea aşteptase un lucru înspăimîntător, o destăinuire care s-o doboare, iar el îi spusese cîteva cuvinte stupide.

— De ce ? zise, silindu-se să pară serioasă şi atentă. De ce să-l vindem acum, cînd banii încep să n-aibă nici o valoare ?

— Nu m-ai înţeles, o întrerupse el surd. N-am spus să-l vindem. Am spus să-l dăm...

— Cui ? întrebă ea prosteşte.

— Oamenilor... ţăranilor...

— Da de ce ? repetă Emilia, nedumerită. De ce să-l dăm ?

El ridică din umeri.

— N-ai înţeles nimic, murmură. Emilia... ţi-am povestit tot prin ce-am trecut... şi n-ai înţeles un singur lucru ... că am ajuns la un moment al vieţii mele cînd mi-a fost atît de ruşine de mine însumi... că... Am trăit pînă la jumătatea vieţii... într-un mod meschin şi orb... *Am adunat*... asta ne-a despărţit de oameni... de tot pentru ce merită să trăieşti...

Ea îl privea în faţă, cu ochi mari. Nu înţelegea nimic.

— Emilia, repetă el, parcă deznădăjduit... ce-o să lăsăm în urmă... după noi ?

Ea tăcea, cu buzele întredeschise.

— Am putut trăi aşa, am fost mulţumit, pentru că nu ştiam. Acuma ştiu şi nu mai pot. Am vrut să-ţi spun de multă vreme asta... Am vrut şi ieri seară, dar ştiam că n-ai să mă înţelegi... Întinse mîna s-o prindă de umăr şi ea se feri, instinctiv. El clătină din cap. Emilia, nu pot suporta gîndul că Mitru, a cărui gîndire, a cărui raţiune se trezeşte acum, e sluga mea. Nu pot suporta. Îmi vine să ţip.

Nu-l înţelegea ; reţinea numai, cu o cumplită nelinişte interioară, tonul vocii lui : ceva chinuit, sincer, aşa cum nu-l auzise niciodată.

— Peste cîţiva ani, ai să înţelegi... Cred în asta. Acum nu poţi, ştiu. Acum... şi vocea lui coborî pînă la şoaptă, ar trebui să ai foarte multă încredere în mine... pentru că am suferit...

Pe neaşteptate, Emilia se înfurie ; George văzu cum sîngele îi năvăleşte sub pielea subţire a feţei şi ochii primesc o strălucire neobişnuită. Îşi plecă fruntea, înainte de a o auzi :

— Şi eu n-am suferit ? Singură... femeie... neobişnuită... Cu toate umilinţele vieţii, cu singurătatea... Uite, numai tu ai suferit !... Şi pentru că tu ai suferit, trebuie să ne despuiem de tot ce-am adunat... să împărţim rodul muncii noastre... Cui ? Gîfîia. Ţi-au cerut asta în Rusia ?

— Nu, răspunse el îndată. Nu mi-a cerut nimeni aşa ceva.

— Eşti nebun! ţipă Emilia şi, în mijlocul cîmpurilor pustii, luminate de soarele fierbinte, vocea ei se pierdu. N-am muncit? L-am furat? N-am adunat leu cu leu ca să avem o bătrîneţe liniştită?

— O să avem o bătrîneţe liniştită... Dar tot atît de importantă e şi bătrîneţea liniştită a altora... În orice caz eu n-aş mai putea fi liniştit niciodată... O luă de mînă şi ea se smuci, deznădăjduită; Emilia... vei simţi asta... poate mai curînd decît crezi... Viaţa merge într-acolo... Viaţa creează o nouă morală.

— Ce-mi povesteşti aici? Cum? Ce spui? Pămîntul nostru? Viitorul lui Dănuţ? Da vrei să trăim din leafă? Să murim de foame? Pentru dumnezeu... Ce? Ţi-e jenă de Mitru? Dacă nu-i dădeai să lucreze ar fi crăpat de foame, ar fi plecat la oraş, în mizeria aceea... cu familia... I-ai făcut un bine şi te ruşinezi? Asta e comunismul? Atunci îi înţeleg pe...

El se uita în altă parte, absent.

Îi veni să se repeadă şi să-l lovească. Să-i strige în faţă că o minţise tot timpul şi că *ei* îi e ruşine de slăbiciunea de a-l fi crezut.

— Minţi! Şi minţiţi! Voi, comuniştii! Daţi pămînt la ţărani... De ce daţi, dacă e o ruşine să ai ce mînca?

— Ei îl muncesc... spuse George plictisit. Noi nu. Nouă ne muncesc alţii... Pricepi? E o diferenţă.

— Dacă te-ar auzi mama, strigă Emilia... doamne... n-am să-i spun... Ar fi în stare să te omoare, sărmana bătrînă care a trudit, care a fost slugă la grof, să avem... Ar fi în stare să te opărească...

— Cred că şi tu ai fi, dragă, surîse el. Pe urmă se posomorî. Eu nu vreau să trăiesc aşa, repetă.

— Atunci, spînzură-te! ţipă Emilia, scoasă din fire. Îi păru rău îndată; dar văzu că el nu se supărase.

— Spune-mi, Emilia, cum ţi s-ar părea dacă ar trebui să dai jumătate din leafă... unui inspector, să zicem... numai pentru că el e inspector...

— Pe mine să nu începi să mă convingi! Aşa ceva nu există! De ce să-i dau? Vrei să faci aluzie la pămînt, la Mitru? Dacă nu-i place, să se ducă dracului!

Ştii, am să mă duc şi să-i spun că n-avem nevoie de el, de munca lui... Dacă vrea să fie domn, comunist, să se ducă dracului!

— E urît şi trist ce spui...

— N-ai să te atingi de pămîntul meu! Ştii? Nu! Şi porni spre sat, fără să se uite dacă el o urmează.

Totul i se părea anormal, idiot, fără sens. Îi fu ciudă că se simţise atît de impresionată de poveştile lui. Parcă alţii n-au trecut prin aceleaşi lucruri... Milioane de soldaţi, de ofiţeri şi nici unul nu venise cu „idei" de astea... Bietul Suslănescu! Un om atît de cult şi de sensibil şi-l nedreptăţise. El ştia ce ştia. De aceea s-a şi mutat de la ei, să nu-i fie obligat unui... Se întoarse. George venea la cîţiva paşi în urma ei, fumînd.

— Are să te arate lumea cu degetul! Au să rîdă de tine şi cu fundul... Pînă şi ţăranii cărora ai să le dai pămîntul au să-ţi sărute mîna şi au să rîdă de tine pînă or plesni!

— S-ar putea să ai dreptate, încuviinţă el.

— Atunci... de ce? întrebă Emilia nedumerită.

— Nu pentru ei... pentru mine...

— Vorbe goale...

Cînd ajunseră în capul satului, el o luă spre stînga.

— Unde te duci acuma? strigă Emilia.

— Am treabă. La Ardeleanu...

— Aha, urmă ea pe un ton foarte ridicat, fără să-i pese că o puteau auzi. Să nu-l prind pe banditul ăsta în casă la mine! Să nu-l mai văd! Auzi?

— N-ai să-l vezi... Şi mai tîrziu are să-ţi pară rău.

— Mie? Niciodată!

Ajunse acasă, leoarcă de sudoare, cu inima zbătîndu-i-se dureros. Se opri înainte de a trece colţul casei, să respire, şi încercă să se mai liniştească. Bătrîna nu trebuia să afle nimic, ar fi înnebunit de durere. Nici aşa nu-l iubea prea mult. Desigur, instinctul ei sănătos, ţărănesc, îl ghicise.

Îşi rezemă fruntea de peretele zgrunţuros, încălzit de soare. George nu insistase, nu încercase s-o convingă, dar ea îl cunoştea prea bine şi ştia că era încăpăţînat ca un

animal, că dacă şi-a băgat ceva în cap, nu i-o mai scoate nimeni de acolo. Îi venea să plîngă, atît se simţea de nefericită. Mai bine nu i-ar fi spus acum. Dacă ar fi avut un pic de bun simţ, ar mai fi aşteptat... Nu trebuia acum, nu trebuia. Chiar dacă nu vor mai vorbi niciodată, ea va bănui că el se gîndeşte mereu la asta, chiar dacă nu va fi adevărat. Îşi şterse ochii uscaţi şi intră în bucătărie, încercînd să rîdă. Aici, pe un scăunel, era aşezat Cula, acarul, care, cînd o văzu, se fîstîci şi scăpă chipiul soios de pe genunchi. Bătrîna stătea în faţa lui şi-l privea cu o expresie de bucurie răutăcioasă pe obrazul mic, zbîrcit. Cînd o auzi pe Emilia, se aplecă spre Cula, îl bătu cu palma pe genunchi :

— E, Culă, eu îţi mulţămesc că *ne-ai* spus. Îmi pare tare bine, că eu aşa mi-s învăţată să ştiu de la fiecare om la ce să mă aştept... No, amu du-te, Culă... du-te — şi mulţămesc... Lasă, că vorbesc eu cu fata mea... Îi spun eu cum ştiu eu mai bine...

— S'äru mîna, sărut mînurile, se încurcă acarul şi ieşi zăpăcit, speriat. Abia la poartă, îşi puse chipiul pe cap.

— Da ăsta ce drac' mai vrea ? se răsti Emilia.

— Cum vorbeşti tu ? Îi un vecin de treabă... cinstit... Ţine la noi, la unoarea noastă... Ţine tare... De aceea o venit şi, doamne, bine o făcut...

— Da ce ţi-a spus ?

— Nimica... Bătrîna ofă, se prefăcu a-şi şterge ochii cu o batistă pe care o ţinea împăturată în mînă. Vai, vai, bine-i cînd oamenii îs cinstiţi, de treabă. Buni... Doamne, bine-i...

— Ce-i, mamă ? făcu Emilia, destul de speriată. Cunoştea obiceiurile bătrînei şi ştia că va auzi ceva foarte neplăcut.

— Da nimica... Poate că nu-i nimica... Cula nu-i el prea deştept... da-i un om de treabăăă... Zice că asară... l-o văzut pe cela... pe cum îl cheamă, bărbatu-tău, sub pod cu... cu fata Găvrilii Ursului, cu poalele-n cap...

— Minte ! zbieră Emilia şi se repezi la mamă-sa.

— Poate fi, încuviinţă aceasta, poate fi, poate fi, eu nu zic nu, doamne fereşte... Era şi noapte tîrziu... Acu-

ma-i drept că Cula are ochi buni. Ştii tu, Milie, la gară... trebuiesc ochi buuuni, să vezi tu toate trenurile cum vin şi să le îndrumi, să nu se întîmple nenorocire, că altfel ocna te mîncă.

— Minte !

— Nu ţi-am spus că poate fi ? se supără bătrîna. Nu m-ai auzit ? Ori eşti surdă ? Poate fi. Tu ştii mai bine...

— Minte... Mai bine... mai bine ar fi adevărat...

— Tulvai, doamne, ţie nu ţi-i bine ? Adică pînă aici te-o bătut dumnezeu, că nu-ţi mai pasă să ajungi de rîsul satului ? Popa te ruşină în sfîntul altar, satul îţi pune pe poartă table, ca la curvele cele mai rele, lumea nu-ţi dă bună ziua... ţie nu-ţi pasă. Rău te-o ştiut îmbăta de cap...

— Fă bine şi taci, mamă dragă. Taci... Am eu alte griji... Vezi de mîncare, să nu dea în foc.

Se duse la masă, se aşeză şi-şi prinse fruntea în palme. Nu se putea gîndi la nimic. O auzea pe mamă-sa cum ridică de pe oale capacele, cum amestecă în supă, auzea sfîrîitul focului şi-i simţea căldura neplăcută. Nu şi-l putea închipui pe George cu alta şi, deci, nu credea.

— Auzi, supărati-i pe mine, dacă ţi-oi spune oarece ? întrebă bătrîna, mieros.

— Spune... da scurt, n-am chef de poveşti !

— De ce crezi că i-o trimis vorbă Găvrila Ursului... dacă i-o fi trimis, că dacă stau să mă gîndesc mai bine, poate că nu i-o trimis, ce i-o venit fata singură să-i spună să nu mai treacă pe la ei, că pune pe Ezechil să-i rupă oasele ? Oare de ce ?

Emilia nu răspunse. Tăcu multă vreme, cu faţa înfundată în palme.

Apoi deodată :

— Mamă... George vrea să dea pămîntul nostru la ţărani... Zice că lui, ca comunist, nu i-i voie să aibă avere... Asta mi-o spus azi. Auzi ? Auzi ? No, mai zi ceva... Bucură-te acuma !

Bătrîna puse jos lingura, se şterse pe mîini.

— Unde eşti tu, Milie ? scînci. Vină aci, vină că pic jos...

Emilia sări repede de la masă, luă un pahar, îl umplu cu apă şi fugi lîngă mamă-sa. I-l întinse.

— Nu-mi trebuieşte... Răsufla scurt, sufocîndu-se. Da, horcăi, aşa-i... Ştiu eu că şi în Ungaria cînd o fost revoluţie, tot aşa or vrut ei să ia tot de la oameni, da nu i-o lăsat bunul dumnezeu... De asta mi-o fost mie frică... da nu ţi-am spus...

Căută un sprijin cu mîinile şi fu cît pe ce să le pună pe plita încinsă.

— Mamă, ţi-e rău ?

— Nu. Nu mi-i. Du-mă în pat... du-mă să mă culc, să mă poci gîndi o leacă...

Emilia o duse în odăiţa ei, o culcă, îi fricţionă tîmplele ; simţea sub vîrful degetelor vinele umflate, zvîcnind, ale bătrînei.

— Îl omor, şopti aceasta după un timp. Bag cuţitul în el.

— Sst, taci, mamă !... Linişteşte-te... N-a fi cum vrea el.

— Ba a fi, clătină bătrîna capul pe pernă, încoace şi-ncolo, ba, zău, aceea a fi... Te cunosc...

Emilia stătu lîngă ea multă vreme. Auzi cum bate ceasul în bucătărie, unu... două... trei... Bătrîna nu zicea nimic, îşi clătina numai capul. Fruntea i se făcuse roşie-vineţie.

Pe la trei jumătate, cineva intră în bucătărie. Era George ; îi cunoştea pasul, felul de-a închide uşa. O năpădi furia şi se repezi afară. El se uita pe cuptor, ridicase capacul de pe un castron. Asta o scoase şi mai mult din fire.

— La ce ai mai venit ? zbieră. De ce n-ai rămas la Ardeleanu ? să-ţi dea el de mîncare ! Ce ? Voi comuniştii şi mîncaţi ? Nu sînteţi sfinţi apostoli ?

El o privi trist.

— E vulgar, Emilia, fără rost...

— Vulgar ? Tu vorbeşti ? Tu ai dreptul să vorbeşti ? Nu-ţi dai seama că... Nu înţelegi ? Tu vorbeşti ? Te-am aşteptat cu toţii, eu, copilul, mama...

— Ba eu nu ! strigă bătrîna de dincolo.

— ...te-am așteptat cu drag... și tu vrei să ne nenorocești ? Pentru ce ? Nu-ți dai seama că... (în clipa aceea își aduse aminte de Cula și de ce spusese și ochii i se umplură de lacrimi)... că ești un biet infirm ! Că din milă m-am prefăcut că... Sînt tînără... Da ! Sînt încă tînără și-mi petrec viața lîngă un olog ! Care vrea să ne ruineze... pentru ce ?

El păli înspăimîntător, apoi, fără un cuvînt, se întoarse și ieși pe ușă. Mai avea capacul cratiței în mînă și abia în mijlocul curții îl lăsă să cadă.

Cîteva clipe Emilia simți o satisfacție neobișnuită, apoi îi revăzu fața albă ca varul, privirea mirată, parcă oarbă și dureroasă și fugi după el.

Cînd ajunse la poartă și o deschise larg, voind să-l strige, îl văzu pe pod, stînd de vorbă cu doi țărani. Se retrase încet, ca și cum el ar fi putut auzi zgomotul porții închizîndu-se.

În bucătărie o găsi pe bătrînă, țopăind fericită :

— Vină să te sărute măicuța ta, doamne, da bine i-ai spus... Da ce crede el, că așa mere ?...

— Lasă, mamă... Te rog, lasă-mă puțin... Mai stai și odihnește-te...

Bătrîna rămase în mijlocul bucătăriei ; de pe față i se ștersese expresia de încîntare ; rotea capul în toate părțile, parcă ar fi vrut să vadă.

— Mă tem... auzi, Emilia ? Eu mă tem, spuse cu un glas înăbușit, gros. Nici un lucru nu mai e la locul lui... Barem dacă eu aș vedea mai bine...

9

Multă vreme Emilia nu putu crede că tot ce s-a întîmplat între ei doi fusese real : auzea cuvintele lui George venind parcă de departe, întretăiate și fără înțeles, îl revedea pe Cula mort de rușine, frămîntîndu-și mîinile negricioase, chipiul soios de ceferist și, pe urmă, fața lui albă, speriată și nedumerită, cu buzele strînse, tresărirea scurtă de furie...

Stătea la masă, cu mîinile întinse pe muşamaua umedă; tic-tacul apăsat al ceasului din perete o supăra şi aştepta cu un fel de nelinişte sunetul ruginit al clopoţelului care bătea orele. Bătrîna nu-şi găsea locul; se plimba prin bucătărie, ciocnindu-se de scaune, mormăia într-una şi vinele i se umflaseră atît de tare pe frunte, încît Emilia, speriată, îi spuse aspru:

— Da mai stai jos, mamă, află-ţi un loc! Vrei să te lovească guta?...

— Ba să-l lovească pe el, bată-l dumnezeu! voi să strige Ana, dar vocea i se frînse şi o podidi o tuse seacă, chinuitoare. Emiliei i se făcu milă.

— Mamă, pentru dumnezeu, nici n-ai mîncat... Şezi la masă, să-ţi pun supa...

— Nu-mi trebuieşte! Uită-te, la ce se gîndeşte ea! La zupă! Dă-o la porci, din partea mea... Tulvai, că năsimţită eşti... Numai la stomac te gîndeşti... Bată-l dumnezeu, acolo unde a fi şi crucile din cimitir, că mai bine rămînea pe undeva pe acolo, ca Pavelea meu, că atîţia oameni de cinste şi de omenie s-or prăpădit şi iacă, alţii vin bolunzi, mînce-i lepra!

Emilia se ridică cu greutate, deschise bufetul şi umplu un pahar cu ţuică:

— Bea, mamă, ţi-a face bine, spuse, punîndu-i paharul în mîna care tremura atît de tare încît bătrîna se umplu pe degete de ţuică. Bău păhărelul pînă la jumătate, pe urmă i-l întinse:

— Nu poci. Na, ia-l de aici... Tulvai, doamne, de ce m-am trudit eu şi taică-tău... pentru un bolund... Tulvai, tulvai... Se vedea că se sileşte să plîngă şi nu putea: ochii ei acoperiţi de pojghiţa albă, sticloasă, o căutau pe Emilia. Atunci, zguduită de frămîntarea bătrînei, mai mult decît de propria ei durere, spuse printre dinţii strînşi (şi-n clipa aceea semăna ciudat cu maică-sa):

— Nu te teme, nu se atinge el de pămînt... Să ştiu că...

— Că ce?... întrebă repede Ana şi veni lîngă ea. Că ce?

— Că orice!

— Jură-te, şuşoti Ana, găsindu-i în sfîrşit mîna şi agăţîndu-se de ea cu degetele ei subţiri şi noduroase.

— Mă jur, mamă, da cum crezi că...

— Ce ştiu eu ? Că ai fost oarbă toată viaţa, că n-ai ştiut nimica, dumnezeu te ştie şi pe tine pe cine semeni... Pe taică-tău poate, că şi el a fost o zdreanţă şi un beţiv... Că dacă nu eram eu, puteaţi culdui şi tu erai ţărancă, auzi-mă ?

— Da, mamă... ştiu... ştiu... Hai să mîncăm.

— Erai ţărancă, urmă bătrîna, tremurînd toată, auzi tu ? Erai măritată cu un puturos, cu oarecare nemernic... N-ai fi avut tu vorbă în casă... că cînd ţi-ar fi tras un pumn peste gură... Auzi, Emilie ?

— Doamne, mamă, da ce-i cu dumneata, potoleşte-te... Vrei să păţeşti ceva ?

— Ai fi fost ţărancă ! strigă bătrîna... Şi cînd ai fi ajunsă bătrînă, ţi-ar fi căzut dinţii... ca mie... şi nu mi-o pus nimeni dinţi la loc ! Jură-te, că nu ieşi după el...

— Mă jur, mamă ! şopti Emilia. I se umpluseră ochii de lacrimi şi-i era în acelaşi timp frică.

— Jură-te pe sănătatea şi pe viitorul lui Dănuţ, spuse bătrîna şi se făcu albă. Toate ridurile mărunte de pe faţă păreau trase cu cerneală, numai fruntea îi era roşie, parcă spuzită.

— Mamă ! eşti nebună ? ţipă Emilia. Ia şezi jos şi mănîncă şi să nu mai aud o vorbă !

Aşternu masa, umplu farfuriile şi începu să se joace cu lingura, să creadă mamă-sa că mănîncă. Dar bătrîna stătu nemişcată ; într-un tîrziu, întrebă cu voce plîngăreaţă :

— De ce mă forţirezi să mînc, dacă mie nu mi-i foame ?

— Fă ce vrei atunci, ridică din umeri Emilia, obosită. Nici cu dumneata n-o scoate omul la un capăt, niciodată.

Tăcură amîndouă. O pisică veni să se frece de piciorul Emiliei şi ea o lovi cu răutate. I se făcu ruşine.

— Trebuie să spăl vasele, spuse, dar nu se ridică.

— Mai lasă-le dracului, mormăi bătrîna. Oi chema o țigancă și i-oi da o bucată de pită uscată și le-a spăla... Nu-ți strica tu mînurile, că ești doamnă...

— Știi ce ? Du-te și te culcă, mamă, odihnește-te... o rugă Emilia, deși n-ar fi vrut să rămînă singură. Pe urmă nu se mai putu stăpîni : Ascultă... dumneata crezi... ce-a spus porcul de Cula ?

În clipa următoare îi păru rău că o întrebase ; se temea atît de tare de răspunsul ei, pe care-l bănuia, încît se simți pe neașteptate golită parcă de sînge.

— Știu și eu ? zise bătrîna moale... Că dacă i-o luat dumnezeu minții ?... Dacă aude Găvrilă pune pe Ezechil să-l omoare... Găvrilă îi blînd el, la formă, da să te ferească dumnezeu... Îi on neam tare hoscocorat, ca taică-său... Teofil...

— Așa dară, crezi ? întrebă Emilia cu ură.

— Da de ce nu l-ai întrebat pe el ? se răsti bătrîna.

— Ce să-l întreb ?... Mi-e și scîrbă să... Bine, mamă... Dumitale, în afară de dumneata nu-ți pasă de nimeni... Du-te și te culcă, nu mă încurca...

Bătrîna se strîmbă batjocoritor, se sculă de la masă și se duse în odăița ei ; abia acum își dădu seama că era tare flămîndă și-i păru rău că nu mîncase nimic. Începu să se roage, dar curînd o apucă durerea de burtă. Îi era ciudă pe Emilia că nu vine s-o mai întrebe o dată dacă nu vrea cumva să mănînce. Se culcă bodogănind, și trase cu urechea să audă bătăile ceasului și să-și dea seama cît mai este pînă la cină.

Rămasă singură, Emilia n-avu putere să se apuce de lucru. Mașinal întinse mîna și luă oglinda de pe masă, se privi fără să se vadă. Într-o străfulgerare, își aduse aminte de nopțile ei cu George, de cînd se întorsese — și i se făcu rușine. „E un ticălos“, se gîndi, dar cuvîntul acesta nu se lipea de George și ea se simți din nou descumpănită. Oare trăiește cu țăranca aceea ? Încercă să-și închipuie ce s-a petrecut între ei, dar nu izbuti nici asta. „Eu am fost totdeauna cinstită, nu-mi pot închipui murdăria... Și, oare, în anii aceia de război, departe de casă... Se opri. Voise să spună : săracul...

Simţi că nu mai poate să rabde, se repezi în odăiţa mamei sale şi strigă :

— Nu ne fură el pămîntul, să ştii ! Auzi, mamă ? Să nu-ţi fie frică.

— Şi ce folos îi avea dacă-i devorţa ? răspunse bătrîna, cu o voce subţire, străină, somnoroasă. Toată lumea a zice că tu ai fost o stricată, nu el.

— Am să vînd tot ! Am să plec la oraş să-mi găsesc post acolo... Dan e singur, vai de el şi...

De afară cineva bătu în uşă de cîteva ori, nesigur. „E el ! se gîndi Emilia, cu o tresărire a întregii fiinţe şi se repezi în bucătărie. Cu faţa lipită de geam, Suslănescu privea înăuntru. În prima clipă, Emilia nu-l recunoscu : faţa palidă, cu barba albăstrie, nerasă, părea de mort. Hainele, părul, mîinile, îi erau acoperite de noroi uscat, privirea năucă, mărită anormal de ochelari, o înspăimîntă.

— Ce doreşti ? strigă.

Suslănescu deschise uşa, se împiedică în prag şi nu-şi găsi echilibrul decît rezemîndu-se de perete.

— Sărut mîinile, spuse uşor, şoptit, copilăreşte. Nu vă deranjaţi. Trebuie să vorbescu cu domnul Teodorescu.

— Nu-i acasă ! se răsti Emilia.

— O, nu-i acasă ? se miră Suslănescu şi întinse mîna spre ea. De ce nu-i acasă ? Zîmbi strîmb şi clătină de cîteva ori din cap. Vă rog, mult de tot, să mă iertaţi...

— Da ce-i cu dumneata ? nu se putu stăpîni Emilia să-l întrebe, ce-ai păţit ?

— Nnnimic, spuse el penibil, printre dinţii încleştaţi ca de un spasm. Nimic. Mi-e foame. Îşi scoase ochelarii, îi vîrî în buzunarul de sus al vestonului şi începu să plîngă, suspinînd mărunt şi des.

Domnule profesor, vai de mine, dar ce-aţi păţit ?... Veniţi, staţi jos... staţi să vă dau un pahar cu apă. Vă încălzesc imediat ceva de mîncare... Ocupaţi loc...

Pipăind, Suslănescu ajunse la pătuţul de lemn de lîngă perete, se trînti cu faţa în jos, înfundîndu-şi obrazul în cuvertura veche, puturoasă, de lînă şi rămase nemişcat.

Zăpăcită, înspăimîntată, Emilia se învîrti în jurul lui cu paharul, îl puse pe marginea cuptorului, aţîţă focul să încălzească supa.

— Nu s-a întîmplat nimic, spuse după un timp Suslănescu, înăbuşit. Ceea ce trebuia şi... meritam. Vă rog să mă scuzaţi. Vă rog mult. Trebuie să plec. Faţa murdară îi era umedă, năclăită de lacrimi şi, cum Emilia nu putea suporta să vadă pe cineva plîngînd, i se umeziră şi ei ochii, nervos. Fără ochelari, Suslănescu părea un copil şi era mirată că e atît de bărbos.

— Te rog, linişteşte-te, spuse. Trebuie că ţi s-a întîmplat ceva grav... Te... putem ajuta cu ceva ? Uite, fi te rog bun şi aşează-te la masă... N-am cine ştie ce... dar...

Mişcîndu-se dezarticulat, cu voinţa anihilată, el se supuse ; luă lingura, dar de la prima înghiţitură, îl podidiră din nou lacrimile ; se sili să le reţină şi-şi aplecă faţa deasupra supei aburinde, ca Emilia să nu-l vadă.

— Te-ai certat cu Cordiş ? întrebă ea, fără curiozitate. Ştii, nu trebuie să pleci de la noi. Ne obişnuisem cu dumneata şi... poate *ar fi fost mai bine* să nu pleci.

El tresări şi-şi şterse ochii cu mîneca vestonului ; văzîndu-i gestul, Emilia voi să-i ofere o batistă, dar se reţinu la timp.

— Cred că ţi-ar face bine să bei ceva, spuse ea, bucuroasă că-şi adusese aminte. Îi puse în faţă sticla cu ţuică, dar Suslănescu nu se atinse de ea. Nu izbuti să mănînce nici supa, deoarece începu să sughită atît de violent încît toată faţa i se acoperi de o sudoare rece.

— Pentru dumnezeu, zise Emilia, speriată de-a binelea, întinde-te puţin... Să nu-ţi vie rău...

Mereu supus, el se culcă pe pătuţ şi-şi acoperi faţa cu braţul ; icnelile îl scuturau tot, îşi simţea trupul ca sub şfichiuirile unui bici interior ; nu-i fusese ruşine să plîngă, dimpotrivă încercase o ciudată bucurie, dar acum se încorda tot să se stăpînească. Auzi uşa închizîndu-se uşor şi se ridică într-un cot. Emilia ieşise. Ar fi vrut s-o strige, însă n-avea curajul.

Abia acum, în bucătăria asta curată, cu unghere întunecoase, unde luceau stins cîteva oale de aramă, oboseala îl năpădi, ca o băutură călduţă şi amăruie. Ar fi putut să se lase în voia ei, dacă n-ar fi ştiut că amorţeala asta nu va ţine şi din nou... singurătatea şi consolările ei îi fuseseră răpite pentru multă vreme şi i se părea uimitor că accepta asta ca pe un fapt divers, nici măcar cu resemnare. Îşi strecură mîna sub cămaşă, să-şi simtă pielea subţire, întinsă pe oase ; avea temperatură, nu-i păsa. „Cum se poate, se gîndi, că tot ce mi-am dorit de cînd eram mic, să-mi devină de nesuportat, în urma gestului unei brute ?" Dar nu era numai asta şi, la amintirea celor întîmplate, aceeaşi furie neputincioasă îl zgudui. „Sînt silit *să aleg* ca să mă pot răzbuna", îşi spuse şi faptul că asta suna atît de copilăreşte, nu-l deranja, dimpotrivă.

— Poftiţi înăuntru, domnule profesor, zise Emilia intrînd.

O urmă supus şi emoţionat şi, ca să ascundă asta, întrebă din nou :

— Unde-l pot găsi pe domnul director ?

— Nu ştiu, răspunse ea, dură. Nu mă interesează.

— Doamnă, e rîndul meu să vă întreb ce s-a întîmplat ? Venisem... şi dacă aţi şti cît mă costă... să-i spun : iartă-mă, pentru că am fost orb şi n-am vrut să cred că atunci cînd se înfruntă două forţe, trebuie să te gîndeşti cu tot ce ai mai bun în tine, cu tot ce e cu adevărat nobil în tine, de care parte te aşezi... Voiam să-i cer iertare, că n-am înţeles sensul lucrurilor pe care ni le-a spus în duminica aceea... Eram şi beat... şi am o beţie jalnică, doamnă, de om slab.

— Ce vorbeşti ? zise ea şi-l privi atentă, să vadă dacă nu e beat şi acuma.

— Voiam să-i spun : iată un om care-şi recunoaşte înfrîngerea. Ai să-l loveşti ?

— S-ar putea s-o facă. Pentru el nu contează nimic acum.

Suslănescu ridică din umeri, plictisit.

— V-am admirat, doamnă, pentru că l-aţi înţeles... Eu aveam în urmă altceva, nişte ruine...

— Dumneata eşti atît de tînăr, cum poţi vorbi aşa ? Şi ce-ai admirat la el ?

— Nu ştiu cum se numeşte asta, doamnă, voinţă, forţă, de altfel puţin importă... Cred că puritate... Să poţi rupe cu tot şi asta nu pentru că te-au inflamat nişte idealuri sau cuvinte sforăitoare... ci pentru că *ştii*, doamnă, cu trupul... după ce ai străbătut suferinţa, că altfel nu-ţi poţi salva un echilibru, tot atît de necesar ca aerul.

Se zgribuli şi-şi strînse umerii. Vag, se gîndi că va trebui să vadă un doctor, dar gîndul acesta nu era real acum, ci un fel de răbufnire. Vedea limpede că ea nu numai că nu-l înţelegea, dar îl privia cu un fel de ostilitate şi nerăbdare. Nu voia s-o lase să vorbească (presimţea o neînţelegerea familiară meschină) fiindcă, ascultînd-o, *şi-ar fi adus aminte* şi nu trebuia. Mai tîrziu va uita întîmplarea care l-a împins să aleagă şi va rămîne numai satisfacţia şi bucuria unei hotărîri pe care ai ştiut s-o iei... oarecum liber.

— Văd că nu te simţi bine, domnule profesor. Nu vrei să...

— Nu. Vreau să-l văd pe domnul director.

Încăpăţînarea asta o scoase din fire. Se ridică de pe scaun, veni lîngă el şi, aplecîndu-se asupra lui pînă să-l atingă aproape, spuse, apăsat, cu răutate :

— A plecat... L-am dat afară, înţelegi ?

Suslănescu făcu ochii mari şi mai mult şopti decît spuse :

— Nu...

— Dumneata ai plecat de la noi, n-ai avut timp să ne cunoşti... Noi am pornit foarte de jos, nu mi-e ruşine să spun asta... Părinţii mei au muncit, au fost slugi ca să poată... să avem şi noi... şi pe urmă noi, eu şi cu el... am muncit, am adunat, n-am risipit, nu ne-am permis nici o bucurie... Spune dumneata, că eşti un om inteligent, e o ruşine să nu curgă zdrenţele de pe tine ? Să n-ai uneori ce pune pe masă, ca în casa notarului ? Ce

socialism e ăla, ca să murim de foame ? E o crimă să ai şi tu acolo asigurată ziua de mîine ?

Suslănescu zîmbi, cu totul absent, deşi o urmărea. Pe neaşteptate, poate încurajată de acest zîmbet, ea strigă :

— Vrea să dea pămîntul ! Pricepi ? Vrea să-l împartă ! Pămîntul nostru şi nu se gîndeşte la...

Suslănescu nu auzi mai departe decît nişte cuvinte disparate : copilul... viitorul lui... la Paris, studii... pămîntul... şi mama, săraca, aproape nebună de durere... pămîntul...

I se făcu frică. O frică îngrozitoare, la fel de intensă, deşi pe alt plan, decît în faţa lui Baniciu, a rînjetului celorlalţi, în clipa cînd se întorsese spre ei, implorîndu-i... şi din nou ameţeala aceea, irealitatea subită a lucrurilor dimprejur. Începu să gîfîie şi voi, ca şi atunci, să-şi acopere faţa cu palmele, dar, ca şi atunci, nu se putea. Gemu interior : „Dumnezeule, pînă cînd, şi cum voi putea *şi eu*... şi eu..."

10

Nu-şi dădu seama cît dormise în gară, pînă în clipa cînd Turculeţ îl scutură de umăr şi-i oferi o felie mare de pîine cu slănină. Focul ardea mereu, vesel, în soba de tuci, dar lui îi era foarte frig ; văzu că era gol, învelit doar cu o manta neagră, aspră şi păroasă.

— Domnule, şi mie-mi place să chefuiesc, dar de cînd m-a făcut mama, n-am văzut om beat ca dumneata azi noapte ! E ceva, zău, ca la Vitileanca ! Dom'le, unii plînge, alţii cîntă, alţii-s bătăuşi, dumneata ai boala umblatului. Să vii din Lunca pînă aici, pe un noroi pînă la burtă, e ceva... Noroc că n-ai căzut, să fi rămas acolo. Te aduna rece, peste cîteva zile...

Suslănescu îl privi mirat.

— Ei, uite, vezi, nu-ţi aduci aminte ! Păi, să facem cunoştinţă : Turculeţ Avram, şef de gară, da ne-am mai cunoscut. Îmi pare rău că n-ai venit în vizită, ştii, ca între intelectuali, chiar dacă noi stăm departe, în cîmp. Fetiţa cîntă la pian, e liceistă, Bea din sticla asta, să

te dregi, iar eu mă duc afară, pînă te îmbraci, poate te jenezi... Aseară te-ai făcut gol puşcă. Doamne, dom'le, cîte nu face omul, cînd e ajustat! Cînd îi spui pe urmă, se miră.

Suslănescu se îmbrăcă repede; se simţea ciudat de bine, proaspăt, vioi; numai ochii-i ardeau şi-i lăcrimau uşor. Turculeţ reveni şi-i spuse că e o căruţă din Lunca aici, care poate să-l ducă înapoi şi, înainte de a putea refuza, Suslănescu se trezi pe o banchetă de piele, cu picioarele învelite într-o bundă puturoasă de oaie. În definitiv, e mai bine aşa, îşi spuse, n-avea nici un rost să dezerteze. Baronul era un ramolit bătrîn, nu se poate ca ceilalţi să nu înţeleagă; se gîndea mai ales la Găvrila Ursului, la acest om atît de plin de bun simţ. Nu pămîntul şi orgoliul baronului însemnau ceva în momentele de faţă. În definitiv, îşi spunea, oamenii îl respectă destul ca să-l asculte, să-l lase să vorbească şi să le explice. Obtuzitatea conducătorilor partidelor istorice a făcut destul rău, ca să li se poate permite să ducă aceeaşi politică desuetă, de care numai comuniştii pot profita.

Nevasta lui Cordiş îi spuse că bărbatul ei nu era acasă, ci la Cloambeş, unde se ţinea întrunire politică, şi-i explică unde era casa acestuia. Fără să stea mult pe gînduri, Suslănescu se duse acolo, bătu foarte multă vreme pînă cînd o femeie grasă veni să-i deschidă şi, înainte ca el să poată spune ceva, îl întrebă:

— Veniţi de la moşie? şi-l conduse în casă. În clipa cînd intră într-o odaie mare, plină de fum de ţigară şi de miros de trupuri asudate (geamurile erau acoperite cu pături bătute în cuie), se făcu o tăcere totală. În jurul unei mese, pe care ardea o lampă afumată, îl văzu pe Cordiş, pe Picu, pe Cloambeş şi încă doi oameni pe care nu-i cunoştea. Unul dintre ei, înalt, cu un obraz neras şi părul galben cînepiu, se sculă şi se răsti:

— Da ăsta ce vrea?

— Sînt profesorul Suslănescu, spuse el. Şi, înainte ca ceilalţi să poată spune o vorbă, începu: Am venit să vă explic... Ieri a fost o neînţelegere, n-am fost lă-

sat să-mi expun punctul de vedere... Se opri brusc, pentru că nu ştia cum să li se adreseze. „Fraţilor" ar fi sunat prost, ca o scuză umilă. Domnilor, trebuie să privim totul foarte serios... Domnul baron nu înţelege situaţia... (Cordiş se uita la el cu gura căscată.) Sîntem obligaţi să-i explicăm... dacă ţinem cu adevărat la cauza noastră, că nu prin încăpăţînare se poate rezolva o situaţie atît de gravă...

— Mă, Cordiş, ce vrea limbricul ăsta ? se ridică Baniciu cu nările fremătînd. Şi cine l-a adus aici ? Hai, cine ?

— Toanta de nevastă-mea, se scuză Cordiş, roşind. Dumnealui îi ăla de l-a dat domnia sa domnul baron pe uşe afară...

Baniciu îşi dădu scaunul la o parte cu un gest măsurat, veni lîngă Suslănescu şi luîndu-l de bărbie, spuse :

— Mă tovarăşe, pe mine vrei să mă duci tu ?

— Domnule ! voi să protesteze Suslănescu, dar celălalt îl pişcă atît de tare de bărbie, încît de durere îi dădură lacrimile.

— Va să zică ăsta-i spionul comunist care v-a dus de nas ca pe nişte vite. Şi voi vă lăsaţi... Deştepţi ! Clipi din ochi, şmechereşte... Păi, ce să fac cu el ? Îl lăsă de bărbie, îşi legănă umerii ca şi cum ar fi vrut să-şi facă vînt, apoi spuse scurt :

— Ia dezbracă-te !

Suslănescu nu înţelese, îl privi cu ochi rotunzi şi zîmbi.

— Pardon ?

— Dezbracă-te ! răcni Baniciu pe neaşteptate. Ai să mergi pe stradă în pielea goală, să te înveţi minte. Chicoti şi trase cu ochiul.

Suslănescu simţi că-i vine rău. Se întoarse rugător spre Cordiş, ca şi cum ar fi vrut să-i ceară sprijinul, dar acesta rînjea vesel şi-şi freca mîinile... Picu se scobea în nas, liniştit, iar Cloambeş privea absent...

— Să nu-ţi spun de două ori ! îl îndemnă Baniciu cu voce moale.

— Zicea că-i *boier!* pufni Cordiş. S-a tras în degete cu domnul baron... Şi eu l-am ţinut în casă şi l-am umplut cu mîncare şi băutură şi el a vrut s-o ruşineze pe soţioara mea...

— Dezbracă-te, murmură Baniciu. Te rog, mult, prietene... Şi cum Suslănescu nu se mişca, pe neaşteptate, îi trase o palmă răsunătoare.

Urechile îi ţiuiră ciudat. Nu fusese bătut niciodată; i se păru ciudat cît de dureros i se încălzeşte obrazul lovit.

— Domnule, te rog, afară e frig... şopti, nemaiştiind ce spune. (Cordiş se distra de minune, se strîmba, îi înghiontea pe ceilalţi, scotea limba).

— Dacă mă sileşti să te dezbrac eu, te şi jugănesc, zise Baniciu, apoi se înfurie de-a binelea şi-i mai cîrpi o palmă din toate puterile. Suslănescu se izbi de perete; ca printr-o ceaţă roşcată îl văzu pe Baniciu venind spre el cu pumnul ridicat: avu senzaţia că i se rupe ceva în burtă; se încovoie. Sări la o parte şi cu degete tremurătoare începu să-şi descheie nasturii; îşi scoase vestonul murdar şi rămase cu el în mînă. Făcu un gest ca şi cum ar fi vrut să-l pună pe spătarul unui scaun, apoi îl lăsă să cadă jos. Continuă să se dezbrace, meticulos şi cînd rămase gol îl privi drept în ochi pe Baniciu. Avea senzaţia îngrozitor de precisă că ochii lui sînt goi, că singura goliciune e acolo.

Cei de la masă se prăpădeau de rîs, mai ales Picu: se înecase şi obrazul i se făcuse violet.

Lui Cordiş i se pusese un nod în gît; se sculă şi se duse la fereastră, ridicînd un colţ de pătură să se poată uita afară.

— Uite, dom'le, pufni Baniciu... Ia te uită...

— Ce mai doreşti? întrebă Suslănescu, făcînd un efort...

— Îmbracă-te! Uite, dom'le! Şi aşi fi jurat!

Niciunul nu se mai uită la el, pînă cînd Suslănescu puse mîna pe clanţă.

— Poţi să spui ălora de te-au trimis că nu le merge cu noi! se încruntă Baniciu.

— Nu m-a trimis nimeni... Singur...

— Ieşi afară ! mugi Baniciu.

Tîrziu, Suslănescu îşi dădu seama ce se întîmplase. Mergea mecanic pe o uliţă oarecare, tîrîndu-şi picioarele prin noroiul care începea să se zbicească. La un moment dat îi veni să se trîntească pe jos, să urle ca un copil, să dea din mîini, să cheme pe cineva lîngă el. „Ce trebuie să plătesc ? se întrebă mirat, pentru că acum cuvintele erau penibile, ca într-o limbă prost ştiută, pe care te încăpăţînezi s-o vorbeşti cu orice preţ.

Emilia vorbea mai departe, aplecată spre el şi volubilitatea ei i se părea omenească şi demnă de milă ; ar fi fost bucuros să găsească în clipa asta un limbaj comun, însă nu merita.

— Nu puteţi judeca, doamnă, nişte oameni care au cunoscut ultima umilinţă posibilă...

— Dar cine l-a umilit pe el ? M-am silit din toate puterile să-l fac să se simtă bine, să nu sufere din pricina infirmităţii... („Doamne, se gîndi, cum am putut să-i spun cuvintele acelea ?“) De ce zîmbeşti ?

Suslănescu se întinse peste masă, îi luă mîna şi-şi lipi buzele uscate de degetele ei subţiri, neaşteptat de moi şi de flexibile.

— Dacă nu l-aş fi cunoscut pe... George, spuse el, cred că m-aş sinucide astăzi... Şi simplul fapt că a salvat viaţa unui om... Se opri, n-avea rost. Ea îl privi indulgentă şi puţin ironică (sau i se părea ?). Îşi adună toate puterile să-i poată vorbi. Doamnă, vine o epocă în care noţiunile despre bine şi rău se inversează şi lucruri care au fost normale timp de secole, devin ruşinoase... Ori înţelegem asta, ori sîntem zdrobiţi... şi n-o să ne putem reface niciodată... E greu, ştiu, e mult mai uşor să vorbeşti despre toate acestea, să le ungi cu cuvinte...

— Dar cu ce drept vrea el să risipească munca mea ? Nu-şi dă seama că îmbătrînim şi... Spuse cu o voce

complet schimbată: Are tîmplele cărunte... Ce importă că avem pămînt? Spune-mi dumneata, ce importă?

— Nu vă pot spune...

— Vezi?

Suslănescu se liniştise puţin; o ţinea mereu de mînă, fără să-şi dea seama: îi plăcea această femeie frumoasă, sănătoasă şi îngrijită — şi într-un sens îl bucura faptul că ea nu putea să înţeleagă; asta stabilea între ei un fel de fraternitate tulburătoare şi-l făcea să nu-i mai fie ruşine că plînsese.

— Şi dacă ţi-aş spune că... trăieşte cu o... ţărancă...

Suslănescu tăcu multă vreme, apoi zise:

— Vai, doamnă, e într-adevăr groaznic... Se ridică repede, îi mai sărută o dată mîna. Unde-l pot găsi... pe George?

— Cred că e la Ardeleanu, la mecanicul acela nenorocit... Şi-i explică pe unde trebuie să meargă ca să ajungă acolo. Dar, nu te supăra, ce-ai cu el?

Suslănescu se înclină, politicos:

— Vreau, doamnă, să mă înscriu în partidul comunist! Şi ieşi, înainte ca ea să poată spune ceva.

11

Îi găsi pe amîndoi într-o odăiţă scundă, cu pămînt pe jos, aşezaţi la masă: brînză, un pui fript, vin. Într-un colţ, un pat de lemn, înalt ca un catafalc, acoperit cu o cuvertură de lînă verde, cărţi pe jos, de-a lungul pereţilor.

— Trebuie să vă spun ceva foarte important, începu el, înghiţind cuvintele... Mîine... vor să facă o mare manifestaţie... să vă atace... Baronul vrea să aducă moţii de la moşie, beţi...

— Ce vorbeşti? spuse Ardeleanu. Stai la masă cu noi.

— Vă rog foarte mult să mă credeţi...

— De unde ştii? întrebă George.

Suslănescu se aşeză, luă o ţigară din pachetul de pe masă, o aprinse, trase un fum adînc în piept.

— Pentru că am fost la şedinţa unde s-a pregătit asta... la baron acasă ! spuse foarte limpede, săltăreţ.

George îl măsură de sus pînă jos. În clipa asta Suslănescu ar fi vrut să-l îmbrăţişeze, umilit, să se ascundă la pieptul lui ca un copil, fără nădejde, să fie răbdat, aşa, foarte puţin. George părea bătrîn, avea multe fire albe şi se întrebă cum de nu le văzuse pînă acum.

— Şi... de ce ai venit să ne spui asta ? îl întrebă Ardeleanu, bănuitor.

— Pentru că mi-am dat seama... pentru că am înţeles... că... aveţi dreptate... spuse Suslănescu penibil, uitîndu-se spre George, ca şi cum ar fi vrut să-l roage să-l ierte şi să-l facă să înţeleagă că lui Ardeleanu nu-i poate spune altceva.

— Asta nu e rău, clătină din cap mecanicul, fără să-şi ascundă neîncrederea.

Suslănescu îşi adună toate puterile să le poată povesti, cît mai rece şi mai impersonal, tot ce se discutase la conac ; se bucură văzînd că Ardeleanu se încruntă : *îl credea.* După ce isprăvi de povestit, întinse mîna şi trase spre el farfuria cu puiul, îşi tăie o bucată şi începu să mănînce, cu sentimentul că merită şi că e bine să le arate lor asta. Ardeleanu împinse spre el sticla de vin, dar Suslănescu refuză. În timpul acesta, George nu-şi lua ochii de la el : şi privirea aceasta cenuşie, pe care o crezuse de atîtea ori nepăsătoare şi inumană, îl intimida. Brusc, le povesti şi cum fusese dat afară şi pentru ce.

George nu spuse nimic şi Suslănescu se gîndi că n-are nici un drept să se simtă jignit de tăcerea asta, care nu era bănuitoare, nici uimită, ci ascundea cu totul altceva, poate un fel de bucurie.

— Eu n-am unde locui, spuse, încercînd să fie vesel... Am fost gonit şi de la Cordiş... Şi, deodată, încet, cu un fel de duioşie : George... te rog, iartă-mă... Dumneata ştii... cît e de greu... şi poate nici acum nu-mi dau seama în realitate... În fond, fiecare trebuie să plătim într-un anume fel.

Ardeleanu, care se ridicase de la masă şi se plimba cu mîinile la spate, muşcîndu-şi mustaţa cenuşie, se întoarse spre George :

— Asta-i ! Tovarăşe director, acuma-i acum... Trebuie să luăm măsuri... să adunăm celula de partid... să transformăm manifestaţia ţărănistă într-o manifestaţie a noastră...

— George... urmă Suslănescu, eu nu puteam face altfel. Am vrut să fiu consecvent, dar, poate... nu ştiu de ce, n-am izbutit niciodată... Se întîmplau totdeauna lucruri care mă aruncau în altă parte decît acolo unde aş fi vrut eu să fiu...

— Nu te supăra... domnule profesor, zise Ardeleanu. E... e tare important ce spui acolo, dar noi...

— Eu doresc să mă înscriu în partid ! spuse Suslănescu. Ce trebuie să fac ?

— Păi, să dai o adeziune... Dar... nu e nici o grabă... Lasă, tovarăşe profesor, mai vorbim... Îţi mulţumesc că ne-ai spus... nu-i bine să ne lăsăm luaţi pe neaşteptate, tocmai acum... Lasă... Te mai gîndeşti şi dumneata...

— M-am gîndit... Şi se întoarse iar spre George : Mie... mi-este... într-un sens... mult mai uşor decît dumitale... Am să fiu... un...

Ardeleanu ţistui impacientat, dar Suslănescu nu-i dădu nici o atenţie.

— George... iartă-mă că-ţi spun aşa... E foarte greu să ne lepădăm de ceea ce sîntem... chiar dacă... uneori ni se face scîrbă de noi înşine.

Aproape imperceptibil, George dădu din cap.

— Uite, dom'le hîrtie şi toc, dacă vrei să-ţi scrii adeziunea, spuse Ardeleanu aproape răstit. Treci acolo... Tovarăşe Teodorescu... trebuie să mobilizăm pe toţi cei care vor fi împroprietăriţi... toţi oamenii cinstiţi... să le dăm banditilor o lecţie. Rîse scurt, cu o oarecare superioritate : Asta e mai important... decît... nişte frămîntări, tovarăşe... care...

— Totul e important, vorbi atunci George, pentru prima oară şi cuvintele lui, poate mai mult felul în care fuseseră spuse, îl durură pe Suslănescu : aşteptase alt-

ceva, ceva apropiat, care să-i despartă pentru o secundă de Ardeleanu. Trase în faţă hîrtia albă ; nu ştia ce trebuie să scrie şi n-avea curajul să-l întrebe pe Ardeleanu ; îi auzea pe cei doi şuşotind şi preferă să-şi spună că o fac ca să nu-l deranjeze pe el. Totul era să înceapă. Nu trebuiau cuvinte mari, evident, ci lucruri simple, bine simţite... „Bine simţite", ce măgărie !... Ori, poate, adevărul ? Gol, acest adevăr ar fi sunat astfel : „Vreau să fiu cu voi, pentru că singurătatea mea mă umileşte şi-mi joacă renghiuri tot timpul. Vreau să capăt conştiinţa că există ceva în spatele meu, o forţă care să mă apere în schimbul supunerii mele, o forţă care să-mi poruncească şi să-mi redea sensul fatalităţii. Cîştigînd-o sau plătind-o, tot una, poţi să-ţi făureşti o demnitate particulară, definitiv adevărată interior... Numai conştiinţa slăbiciunii tale te face laş... Istoria şi legile ei n-au nici un amestec."

Din nou accesul de febră. Ochii i se tulburară şi mîinile începură să-i tremure. Starea asta de agitaţie fizică, de fierbere interioară, desfăşurîndu-se în el, fără voia lui, îi producea o stare de exaltare încă neîncercată. Dar nu-şi putea scrie adeziunea. Fără nici o legătură, îşi aminti de Mimi Velceanu şi de clipele în care simţise că ea-l înţelege, dincolo de toată murdăria dintre ei, într-un fel feminin, fricos, pe care nu-l ştiuse păstra, care-l îngrozea atunci mai mult decît tot ce era într-adevăr vulgar şi nedemn.

— Mi-e foarte rău, spuse încet, cu solemnitate şi se uită la cei doi, aşteptînd ceva.

— Da, dom'le, eşti roşu ca focul, spuse Ardeleanu. Veni lîngă el, îi puse mîna pe frunte şi plescăi : Tii, arzi... ce dracu ai făcut ? Ia întinde-te acolea, puţin... lasă că rezolvăm noi toate... Noi sîntem ăia care schimbăm faţa lumii, adăugă vesel... Lasă, hai, culcă-te...

Stînjenit, Suslănescu se întinse cu faţa la perete ; nu trebuia, nu avea în fond dreptul să aştepte mai mult de la nimeni. „Toată nenorocirea a fost că am vrut să înţeleg fiecare lucru în parte... şi aşa, fiecare lucru poate fi înţeles... chiar faptul că individul acela m-a pus să-mi

scot pantalonii, chiar rîsul dobitocesc al lui Cordiş... chiar spaima... E nevoie de altceva. Nici George nu ştie, nici Ardeleanu şi nimeni nu ştie... Dar, poate, o să ştim, nu peste multă vreme." Se întoarse spre cei doi şi le spuse :

— Eu vă mulţumesc.

Iar ei clătinară din cap, în acelaşi fel, binevoitori.

Capitolul IX

1

Pe cerul spălăcit mai licărea secera ştirbă a lunii şi cîteva stele ; toată curtea era scăldată într-o lumină argintie şi praful de pe frunzele tinere ale prunilor părea făină proaspătă. Încă era linişte, numai de departe se auzea trîmbiţa dogită a lui Puţu porcarul, şi tropăitul surd al ciurdei care se aduna.

Bătrîna îşi ridică faţa spre cer şi simţi că s-a făcut lumină ; mai de mult îi plăcea răcoarea asta fragedă a dimineţii, dar acum o pătrundea toată şi ştia că pe urmă n-o să mai poată să se încălzească ziua întreagă. Peste noapte poate dormise, poate nu ; îşi adusese aminte de atîtea chipuri şi de atîtea lucruri, cum se întîmplă numai în somn. Era mirată şi puţin speriată, pentru că nu izbutise să se roage. De cînd nu mai vedea ca să citească Biblia, îşi făcea ea singură rugăciunile din frînturi de amintiri şi din dorinţele ei pentru alţii, bine înţeles ; pentru ea nu mai avea ce să ceară : poate numai un sfîrşit fără prea multă durere, însă nu-i plăcea să se gîndească la asta, încă. Nu se putuse ruga fiindcă, de fiecare dată cînd voise să înceapă, îşi adusese aminte de ginere-său şi de nebunia lui ameninţătoare şi, de furie, o apucau căldurile. Dacă George ar fi fost acasă, ar fi fost în stare să-i dea cu toporul în cap. Ştia că nici Emilia nu dormise ; o auzise răsucindu-se în pat şi chiar plîngînd şi asta o supărase şi mai tare : femeile de astăzi nu mai au mîndrie, se leagă

de un bărbat parcă ar fi dumnezeu şi nu un porc leneş şi nesimţit, care, uite ce-i trece prin cap !

De cu seară frămîntase aluatul şi acum aştepta să vie Lung Saveta, văduva care o ajuta să bage pîinea în cuptor, de cînd nu mai vedea. Emilia o rugase de nenumărate ori să nu se mai trudească, dar ea nu putea să lase pe cine ştie ce nespălată să frămînte aluatul şi pe urmă să iasă pîinea clindoasă şi să cadă greu la stomac. Acum doi ani, în iarna cînd a căzut în curte de şi-a rupt mîna, a fost silită să aducă o vecină, dar vai şi amar de munca ei !

Tăie aluatul şi umplu coşurile de rafie, pe urmă ieşi iar în curte şi o strigă pe Lung Saveta. Ştia că trebuie să fi venit, dar n-are curaj să intre în casă pînă n-o pofteşte. Văduva era într-adevăr în faţa uşii şi-i spuse „săru mîna", ceea ce-i plăcea foarte mult bătrînei.

— Hai, Savetă, că cuptorul îi încins... Ne-o rămas şi de-o două langoşe... Ţie cum îţi plac ? Cu unsoare, ori în cenuşe...

— Cum vrei dumeta, nană Ana, răspunse văduva, cu o voce foarte slabă, obosită şi cam plîngăreaţă.

— Le-om face în unsoare de gîscă, că o mai rămas pe un fund de ulcică... Ţie trebuie să-ţi fie greu, că eşti văduvă... am auzit că umblă după tine Iosif a Lapului, inaşul... Îi drept ?

Femeia nu răspunse şi Ana se gîndi cu plăcere că o făcuse să roşească : îi muiere ruşinoasă şi cinstită, da îi greu fără bărbat, poate zice lumea ce vrea.

Şonticăi pînă la cuptor şi-şi apropie obrazul : dogoarea plăcută, cu miros de coceni de porumb, arşi bine, îi făcu multă plăcere. Îi spuse Savetei să aibă grije cum răstoarnă aluatul pe lopată şi-i povesti a suta oară despre una care trebuia să lege aluatul cu funia ca să nu curgă. O auzi de cîteva ori pe Saveta oftînd şi-i fu milă de ea. Dacă n-ar fi fost aşa de molatecă, poate că ar fi vorbit cu ea despre nebunia directorului, dar aşa n-avea nici un rost ; Saveta ar fi ascultat-o în tăcere, neştiind dacă e mai bine să zică şi ea ceva, sau să tacă.

— Nană Ană, băgai pita, zise Saveta...

— Hai să ne facem langoşe, să prînzim...

— Nană Ană, cînd se scoală dom' derector ? Că stau afară cîteva muieri, văduve... după el...

— Da ce bai au ? se răsti bătrîna. Ce le treabă ?

— Vreu să se şteargă după listră... după listra cu pămîntu... Şi eu, nană Ană mă şterg.

— Poate eşti bolundă ! se cruci bătrîna şi se gîndi că lumea-i bolundă de totului... Unu vrea să-şi dea averea la sărăntoci, celuilalt nu-i trebuie pămînt. Eşti bolundă ! se răsti, cam supărată.

— Nu-s, nană Ană, vai de noi... Numai că... şi tăcu.

— Că ce ?

Saveta oftă iar.

— Or umblat astă noapte prin sat... nişte oameni... doamne iartă-mă... şi... ne-or îmblătit... Or bătut la poartă şi, cînd m-am dus, m-or bătut, ca pe un cîne, nană Ană, m-or călcat în picioare... Mi-s toată vînătă... şi pe burtă... şi o... ţîţă mi-i toată zdrobită... şi le-or bătut şi pe altele... tare rău...

— Da cine-s aceia ?

— Ştie-i Sătana, că erau cu obrazu legat cu cîrpă neagră... Nu-i cunosc...

Bătrîna se apropie de ea şi o întrebă în şoaptă :

— Nu te-or ruşinat ?

— M-o ferit dumnezeu... da mi-s vînătă toată...

Atunci bătrîna se supără de-a-binelea :

— Şi voi v-aţi lăsat ? Să vă bată-ă ?! Da nu v-aţi sculat cu furcile ? Iai, să fi ridicat mîna la mine, oricine, că... Se făcu toată roşie. Saveta, mirată de această furie fără rost, nu mai avu curaj să zică nimic.

— Şi unde-s ludele acelea ?

— La poartă !

— No, hai cu mine !

Saveta o luă de braţ şi o ajută să străbată curtea, să treacă pragul înalt al porţii. Afară, înşirate de-a lungul gardului de sîrmă al grădiniţei, stăteau tăcute, parcă ghemuite, cîteva femei ; bătrîna le simţi şi, întorcîndu-se spre ele, le întrebă, de sus, cu dispreţ :

— Da voi ce bai aveţi de dimineaţă ?
— Ne-or bătut şi or zis că...
— Cine, muiere ?
Nici una nu răspunse ; stătură aşa, destulă vreme, tăcînd şi privind pe bătrînica măruntă care aştepta, pe urmă una din ele începu să smiorcăie :
— Ni-s bătute de dumnezeu... că singure...
Atunci, din mijlocul uliţei, se auzi o voce răguşită molfăind un început de cîntec ; toate se întoarseră într-acolo, uitînd de Ana. Cordiş, foarte beat, venea clătinîndu-se şi încercînd să se ţie drept. Picioarele nu i se supuneau, iar pe faţă avea întipărită un fel de expresie mirată, ca şi cum n-ar fi înţeles ce se întîmplă cu el, cine-l împinge încoace şi-ncolo, de la spate. Petrecuse toată noaptea cu Baniciu, cu Blotor şi cu Picu, după ce Găvrila Ursului se dusese acasă şi Cloambeş la culcare. La început rîseseră aproape un ceas pe seama lui Suslănescu şi de fiecare dată cînd venea vorba de el, Cordiş se scula şi-şi scotea pantalanii, încercînd să-l imite, cum stătea lipit de perete, cu ochii goi, ca de nebun. Pe urmă, după ce ameţiseră, Baniciu îl luase la refec, făcîndu-l tîmpit, idiot, dar s-au împăcat ceva mai încolo, cînd Cordiş i-a cîntat „Sfîntă tinereţe legionară“, cu atîta emoţie că i-au dat lacrimile. În realitate, îi venea tot timpul să plîngă de ciudă şi de ură faţă de acest Baniciu, care se purta cu el mai rău decît cu o slugă. Nu-l putea înţelege pe omul acesta care-şi bătea joc şi de domnul baron, spunea că manifestaţia de a doua zi — pe care Cordiş o aştepta cu nerăbdare niciodată încercată — e un rahat cu perie. Aflînd că fratele lui Cordiş, Cula, e comunist, Baniciu l-a sfătuit să-i spună să se potolească dacă nu vrea să-l pupe mămiţica lui, rece. Cordiş, care n-avea un suflet rău îl iubea şi-l respecta pe Cula, mai ales că datorită lui ajunsese ceea ce era, aşa că îndată ce se sparse cheful, spre dimineaţă, se porni spre locuinţa părinţilor, să-i spună lui Cula să stea acasă astăzi, să nu care cumva să se bage în manifestaţie. Dar afară, la aer, în loc să se trezească, îl păli beţia

de tot, așa că, deși știa că merge la Cula, nu-și putea aduce aminte ce treabă urgentă are cu el. Îi era și greață, gura i se umplea tot timpul de salivă sărată și, ca să nu se lase biruit și să-și dea puteri, cînta : „Bate vîntul trestia !“

Muierile, toate, se dezlipiră de lîngă gardul școlii și se repeziră la el, înconjurîndu-l. Începură să vorbească deodată repezit și plîngăreț :

— Dom' văstor, faceți bine și ne ștergeți... că noi...

— ...proaste, dom' văstor... n-am știut...

— ...mai bine săraci...

— ...mi-s vînătă...

— ...derector nu s-o sculat, că și dumealui...

— Iaca, ne scriserăm și noi, că n-am știut că nu-i voie...

— O scris și în gazetă, dom' văstor...

— Și o zis dom' derector...

Îl trăgeau încoace și-ncolo, el nu prea înțelegea decît pe jumătate ce spun, dar îi plăcea foarte tare.

— Femei ! strigă, ridicînd o mînă. Eu am să vă... spun vouă...

— Spuneți, dom' văstor...

— Să fim cuviincioși ! Da... femei !

— Lasă-l în plata domnului, șopti una, nu vezi că-i mort de bat ?... Cordiș o auzi, se supără, dar îi trecu în clipa următoare, fiindcă nu-și aduse aminte ce ar fi trebuit să-i răspundă.

— V-ați dat cu comuniștii... cu derectorul ! Și acuma o pățiți ! Da ! Cuviința și Romînismul, asta ne trebuie ! Adică... mă, muierilor cu bube-n cap !... Vă trageți de buric cu dom' baron, mă ? Păi cînd... să știți... Daaa ! Să vă dee derectorul pămîntul lui, că are !... Ha ! Ce ziceți la asta ? Lui să nu-i umble gura... că ascultați : vrea să...

— Așteptați ! strigă cineva dinspre crîșma lui Laboș. Se întoarseră și o văzură pe Catița Țuricului, care alerga din răsputeri. Cîrpa i se desfăcuse și părul că-runt, rar, i se despletise pe umeri, ceea ce pentru o femeie văduvă era mare rușine, dar ei nu-i păsa. Podul

de lemn de peste răstoacă bubui sub picioarele ei. În sfîrşit, se opri în fața lor şi, fără să mai aştepte să-şi recapete răsuflarea, începu să strige cu o voce asurzitoare şi schimbată din pricina gîfîielilor.

— Da ce-i cu voi ? Mi-o spus mă-ta, Irină, că ai venit să te ştergi de pe listă ! Îi drept ?

— Nană Catiță...

— Îi drept ? răcni Catița şi o înhăță pe femeia căreia i se adresase de piept şi începu s-o scuture. Îi drept ?

— Nană Catiță... astă noapte... ori vinit... ne-or bătut... vai şi amar... ne omoară....

— Şi te-ai spăriat ? urlă Catița. Ha ? Te-or scuturat o leacă şi tu te-ai spăriat ? Pe mine nu m-or bătut ? Ha ? Ia, uitați-vă numa... Se dădu doi paşi înapoi şi, cu o mişcare bruscă, îşi dădu poalele peste cap şi-şi arătă pîntecul alb, gras, vrîstat de dungi vinete-verzui, de urme de bocanci țintuiți... Ha ! mai strigă şi de ciudă şi furie îi curgeau lacrimile pe fața roşie, parcă spuzită, arsă... Şi na ! adăugă, smulgîndu-şi bluza de cînepă. Sînii lăptoşi şi căzuți îi erau acoperiți de pete negricioase ; pe umăr se întindea o rană acoperită de sînge închegat. V-ați spăriat, nănorocitelor ? Da ei ce vreu, nu să ne sparie ? Să rămînă baronu cu pămîntu ! Bată-l dumnezeu, să-l bată...

— Fii cuviincioasă, zise atunci Cordiş, care o vedea ca prin ceață şi era supărat de strigătele ei, ca şi cum i le-ar fi aruncat lui.

— Du-te şi te culcă, că toată noaptea te-o căutat muierea, vai de tine ! îl repezi Catița Țuricului şi, cum el se îmbulzea în ea, îi dădu un brînci de era să-l azvîrle în şanț. Fie-ți ruşine, că zici că eşti domn şi nu ții cu satul !

Cordiş se strîmbă de uimire : aşa ceva nu-i spusese nimeni, niciodată, şi lui însuşi nu i-ar fi putut trece prin minte că el nu e cel mai bun prieten şi sfătuitor al luncanilor, învățătorul lor iubit şi prețuit.

— Ce spui tu, curvă bătrînă ? zise, aproape plîngînd de ciudă. Îşi dădu seama că dacă n-ar fi atît de beat,

ar ştí cum s-o pună la punct pe nebuna asta : dar aşa nu-şi putea aduna cuvintele şi începuse să-l doară şi stomacul.

— Curvă-i mă-ta ! răcni Catiţa. Auzi, cum mă blomează...

Asta-l dădu gata pe Cordiş. Se clătină pe picioare, pe urmă se întoarse spre clădirea şcolii şi, văzînd-o pe Ana în prag, începu să urle :

— Mă, Teodoresculeee ! Ciunguleee ! Bată-ţi dumnezeu şi cealaltă mînă, să te văd cerşind ! Uite, mă... unde ai adus tu satul... şi tu, vacă bătrînă şi oarbă, poţi să-i spui... Teodoresculeeee ! Vino, mă, afară, să scot maţele din tineee ! Că-şi bat joc femeile de noi, de intelectuali... şi tu eşti de vină...

— Ce-ai zis ? strigă Ana din prag. Ce-ai ştiut zice ? Întinse mîinile şi încercă să coboare cele două trepte de piatră. Nu ieşise însă din curte de ani de zile, aşa că-şi pierdu echilibrul şi, dacă n-ar fi sărit Lung Saveta s-o prindă, ar fi căzut. Atunci Catiţa se repezi la Cordiş şi-i lipi o palmă răsunătoare, pe faţă.

— Tu sudui pe dom' derector, ruşinea pămîntului ? Tu ? Apoi, na ! Celelalte femei, ca la un semn, săriră asupra lui şi începură să dea în el, pe unde-l nimereau. Niciuna nu zicea nimic ; loveau cu dinţii strînşi, într-o tăcere oarbă ; una îi smulse un smoc din puţinul păr pe care-l mai avea şi voi să-i umple gura cu el.

— Na !

În primele clipe, Cordiş, zăpăcit şi orbit de durere, se clătină între pumnii lor, care-l zvîrleau de la una la alta, pe urmă se sperie de moarte şi începu să mugească :

— Ajutor... Vai de mine, nu mai daţi... Auleu, măicuţă...

Catiţa Ţuricului îşi dădu prima seama că femeile îl omoară pe dascăl şi, cu o lovitură de picior, îi făcu vînt din mijlocul grupului care viermuia. Cordiş o luă la fugă. Se trezise dintr-odată, ca şi cum l-ar fi stropit cu cîteva găleţi de apă îngheţată. Simţind ceva cald pe

obraz puse mîna, privi și, văzînd că era sînge, începu să urle din răsputeri, fără să se oprească însă din fugă.

Gîfîind, muierile începură să-și potrivească poalele, cămășile. Nici una nu se uita în ochii celeilalte ; pe neașteptate, Catița Țuricului începu să rîdă, un rîs ascuțit, fără veselie, plin de ușurare.

Cordiș ajunse acasă la frate-său, cu respirația tăiată, năclăit de sînge pe față ; Cula era la gară, iar cumnată-sa, cînd îl văzu, se porni pe bocete, ca la mort, de se adună într-o clipă cîteva vecine care începură să se foiască în jurul lui Cordiș, să-l șteargă pe față, să-i toarne țuică pe frunte. Mirosul alcoolului îi făcu rău. Începu să verse.

— Moare, spuse una, tulvai doamne, ar trebui să mînăm după Cula. Dar cumnata, recăpătîndu-și sîngele rece, clătină din cap.

— Lăsați-l pe Cula la slujba lui... Dom' văstor îi cam bat... L-oi culca în soba cea mare... Cordiș, alb ca varul și tremurînd tot, se lăsă dezbrăcat ca un copil și, îndată ce puse capul pe perna tare, umplută cu paie proaspete, adormi. Nu se trezi toată ziua, așa că habar n-avu de ce se petrece în sat și cum s-a sfîrșit manifestația țărănistă în care-și pusese astă noapte atîtea nădejdi.

Puțin timp după plecarea lui, în timp ce femeile erau acolo, în fața școlii, neștiind ce să facă, de la primărie porni prin sat Vasalie Milionu cu toba. Îl însoțea și Bicașul cu o trompetă veche și verde de cocleală și Ardeleanu, care se despărți de ei după cîțiva pași. La prima încrucișare de ulițe, Vasalie începu să bată toba, însă cu totul altfel decît o făcea de obicei, cînd avea o anumită măsură, așa cum învățase pe vremea armatei, cînd fusese în muzica militară. Acum dădea din răsputeri în pielea de cîine, iar Bicașul sufla lung în trompetă și, cum nu se pricepea, nu izbutea să scoată decît un fel de muget lung, ascuțit, ca de sirenă. În cîteva minute ulițele se umplură de lume : oamenii ieșeau din case, punînd la repezeală pe ei laibărele ; ca la un semn, toți cîinii, stîrniți, începură să latre ;

Vasalie nu se opri însă, parcă ar fi vrut să nu rămînă suflet de om în case, aşa cum îi poruncise Ardeleanu. Oamenii îşi pierdură răbdarea, începură să-l îmboldească :

— Hai, mă, zi, mă, zi odată...

În hărmălaia asurzitoare a tobei şi a trompetei, un bărbat slab, cu înfăţişare bolnăvicioasă, zbieră pe neaşteptate :

— O început iară războluuu, oamenilooor.

Dar Vasalie, fără să se oprească, dădu numai din cap, în semn că nu. În sfîrşit, vîrî beţele în centura lată de piele şi-i făcu semn Bicaşului să nu mai trîmbiţeze. Acesta se opri, pe urmă, făcîndu-se alb la faţă, se clătină de cîteva ori şi se aşeză pe o piatră de hotar. Ameţise.

O tăcere nefirească se lăsase asupra adunării. Vasalie scoase încet de tot o hîrtie din buzunar, o despături tacticos, tuşi, îşi dădu capul pe spate, îşi pironi privirea într-un punct al cerului şi, deodată, începu, cu vocea lătrătoare pe care luncanii i-o cunoşteau atît de bine :

— Se-aduce la cunoştiinţă ! Astăzi ! Poate dimineaţa ! Poate după miazăzi ! Vin în sat ! Oamenii lu Papp ! A baronului !

Aici se opri şi, cu o voce schimbată, s-ar fi zis că plină de îngrijorare, începu să citească, apăsînd pe fiecare cuvînt :

— Vin să ne spună tot felul de minciuni şi să ne îmbete de cap, ca să n-avem corajie să luăm pămîntul !

— Vvvvuu, vui răsuflarea oamenilor.

— Poate că vin şi oamenii baronului, să facă bătaie.

— Să vie ! strigă un flăcău roşcat şi plin de pistrui. Că-i luăm cu furcile !

— Comisia de împroprietărire cheamă pe toţi cei înscrişi pe listă, în faţă, la primărie, la ora zece.

— Venim ! strigară cîţiva. Venim, da ! Poţi şti că venim !

— Şi mai cheamă pe toţi oamenii de cinste şi de omenie din sat, care iubesc satul, să vină ca să vadă ce

fel de oameni îs domnii care-şi zic în batjocură ţărănişti.

Şi din nou, aşa cum obişnuia :

— Se aduce la cunoştinţă ! Să veniţi ! Să nu vă temeţi ! Că or trecut ! Acele zile ! Cînd să se teamă ! Oamenii !

— Veniţi, fraţilor, spuse moale şi Bicaşul, care-şi mai venise în fire şi se sculase de pe piatra de hotar.

2

Cu o zi înainte, prin ploaia măruntă şi deasă, Spinanţiu umblase de dimineaţă pînă seară prin cătunul moţilor, cu Pinţea, care gonea cîinii cu un par după el. Intrase din casă în casă, se aşezase pe laviţele soioase, ameţit din pricina mirosurilor înspăimîntătoare şi comunicase fiecărui cap de familie că domnul baron îi aşteaptă la conac, să stea de vorbă cu ei. După cîteva case, nu se mai gîndea la ce spune : îşi debita automat micul discurs şi, din pricina accentului ardelenesc pe care se silea să-l aibă, îl dureau fălcile. Baronul hotărîse că manifestaţia va fi condusă de Spinanţiu ; întocmiseră împreună discursul de demascare a comuniştilor (lui Spinanţiu nu-i plăcea : avea certitudinea că aici cuvintele nu mai aveau ce căuta şi numai o acţiune hotărîtă, aşa cum preconiza Baniciu — „cîteva piei găurite“ — ar putea opri pe luncani). Ud, acoperit de noroi, îngreţoşat, îl cuprinse o deznădejde rece, dureroasă fizic. Toate i se păreau fără rost, pînă şi viaţa lui, amantele cupide, lecturile, ambiţiile deşarte ale tatălui său, un protopop senil şi zgîrcit. Se întrebă dacă n-au avut dreptate prietenii lui care au fugit cu nemţii : acum erau pe undeva prin lagăre, dar în scurt timp, cînd viaţa europeană se va normaliza, îşi vor găsi un loc, vor uita că au fost romîni. Acasă, în cabinetul lui elegant, de avocat fără prea multe procese, se putea entuziasma sincer de misiunea lui, dar aici, vorbind cu aceşti oameni primari, ale căror sen-

timente se exprimau prin interjecţii neclare, ori păşind prin noroaiele seculare, se năştea în el, tenace, un sentiment de duşmănie activă ; nu era dispreţul snob care se putea satisface prin cîteva observaţii spiritual-amărui, ci o ură efectivă, directă, personală. Îşi isprăvi „turneul" pe la cinci după amiază. La şapte, urma ca moţoganii să vie la conac, dar cînd Spinanţiu ajunse acolo, cei pe care-i vizitase de dimineaţă veniseră deja ; stăteau sub scări, în ploaie, fără să vorbească unii cu alţii. Baronul, încîntat, îi pîndea de la fereastra biroului, îşi freca mîinile şi-i spuse lui Spinanţiu :

— Niculae, vezi ce energhie e în ei ? Solizi bărbaţi !

Şi începu să-i explice ce se va petrece a doua zi : discursul lor va produce o asemenea furie comuniştilor, încît vor sări la bătaie. Atunci moţii îi vor fărîma. În cazul cînd împotrivirea va fi totuşi mai serioasă, va interveni şi Baniciu, va izola pe şefi şi-i va neutraliza. Spinanţiu îl asculta, dînd mereu din cap. Îi era frică şi milă. Nu-şi dădea seama de ce şi asta-l deruta, îi dădea un fel de tremur nervos al întregii fiinţe. Baronul, îmbujorat, se plimba prin odaie, îşi freca mîinile, mîngîia cu vîrful pantofului ascuţit covorul gros de lînă. Niciodată Spinanţiu nu-l văzuse aşa, dar, în loc ca entuziasmul acesta să-i dea încredere, năştea în el numai nişte reflecţii sumbre : baronul îşi apără avutul. Asta era tot. Probabil vrea să-şi menajeze un refugiu, în caz de eşec politic. Se va retrage şi va muri aici, îşi va scrie memoriile şi-şi va definitiva proiectul de autonomizare a Transilvaniei, cu harta, diferit colorată, a fiecărui district, ori comitat, cu statistici din care va reieşi că Transilvania are un relief suficient de variat şi toate bogăţiile solului şi subsolului, astfel încît autonomia e posibilă. Ca rol politic : mediatoare între Romînia şi Ungaria. Principala sursă de venituri : să devină o nouă Elveţie. Deşi Papp nu le vorbise niciodată în amănunt despre această idee, toţi membrii consiliului judeţean o cunoşteau ; o considerau însă un fel de *passe-temps*. Acum, privindu-l pe bătrîn cum se plimbă, cum îşi flutură cu amîndouă mîinile la spate pulpanele redingotei,

Spinanţiu înţelese că Papp credea în ideea lui. Îi venea să plîngă de furie. Tatăl său — „potropopul" cum îi spunea dispreţuitor, deoarece bătrînul nu izbutise niciodată să-şi pronunţe corect titlul — ar prefera să moară decît să-şi lichideze averea şi să-i dea lui jumătate, în aur, ca să poată emigra. Era convins că oriunde şi-ar fi putut face o carieră, luînd totul de la început, dar, cînd se gîndea la miile de dificultăţi mărunte, se înspăimînta şi căuta să găsească argumente care să justifice rămînerea lui în ţară, activitatea la ţărănişti. În clipele acelea, Papp redevenea pentru el Omul miraculos, posesorul unor soluţii neaşteptate şi geniale, iar atitudinea Angliei şi Statelor Unite îi mai oferea prilejul să spere în ceva vag, frumos şi bine.

Cînd cei şaptezeci de capi de familie se adunară, baronul dădu ordin să fie introduşi în hol. Oamenii se supuseră, fără mirare, fără să se sfiască ; intrară şi se rînduiră în jurul pereţilor, ca la biserică. Nici unul nu-şi scoase clopul. În lumina gălbuie a lumînărilor şi a lămpilor de petrol păreau ciudaţi, te-ai fi aşteptat să-i vezi năvălind, spărgînd totul în jur, cu o furie primitivă ; neraşi, zdrenţăroşi şi cenuşii, aşteptau ca baronul să le spună ce vrea de la ei. Bătrînul ţinu o cuvîntare glumeaţă (nici unul nu zîmbi măcar), le spuse că, mulţumit de munca şi devotamentul lor, le-a ridicat leafa şi tainul de grîne (aici citi o listă plină de cifre şi socoteli, care nu-i învioră cît de cît pe moţogani), după care, în sfîrşit, le spuse că neruşinaţii de comunişti din Lunca vor să ia pămîntul, să-l împartă între ei, aşa că moţii vor rămîne pe drumuri. Aceeaşi nemişcare. Spinanţiu, din spatele baronului, se întrebă dacă oamenii aceştia înţeleg limba romînă. După ce Papp le spuse că a doua zi va fi manifestaţie în Lunca şi-i aşteaptă pe toţi, dimineaţa la 6, ca să mai stea de vorbă, unul dintre ei, mai în vîrstă, se dezlipi de lîngă perete, veni încet pînă la treptele pe care stătea Papp, îşi atinse clopul cu un deget bont şi zise, gros.

— Vinim. Apoi se întoarse spre ceilalţi : Haideţi cătă casă. Sănătate bună, bace Romi...

Apelația îi plăcu atît de mult baronului, încît la cină nu vorbi decît despre asta, o repetă pe toate tonurile, spunînd că e cel mai mare omagiu ce i s-a făcut. Bău chiar un pahar de vin, rîzînd vinovat și implorîndu-l pe Spinanțiu să nu spună nimic medicului curant. Avocatul dormi greu și avu visuri triste și neclare ; nu-și dădu seama cît putea fi ceasul cînd Pințea îl scutură respectuos de umăr :

— Vă cheamă escelenția lui... Îs oamenii jos... Vai de mine, domnu Spinanțiu, ce mutre au... Le-am dat pălincă...

În curte, în jurul unui butoi cu țuică, foiau moții. Fiecare ține în mînă o ceașcă ruginită de tablă, un servitor le-o umplea și ei o dădeau peste cap, apoi o întindeau din nou. Baronul se plimba printre ei și făcea tot timpul gesturi, ca și cum ar fi vrut să-i atingă cu vîrful degetelor, dar se sfia.

— Știți „Trăiască Regele ?“ întrebă deodată. Și cîțiva îi răspunseră, mormăind :

— Îhî, cum drac' nu ?

— Îl veți cînta în momentul intrării în sat. Apoi, spre Spinanțiu : totul e bine ; La margine vă așteaptă preotul, învățătorii, fruntașii, copii cu flamuri. La sfîrșit, listele de pe care oamenii se vor fi șters le veți arde, cu pompă. Pe urmă, vii iute 'napoi, ca să compunem articolul pentru gazetă : „O intrigă comunistă s-a prebușit“... Pințea ! ai umplut sticlele ?

— Da, să trăiți !

— Împarte-le !... Oameni buni ! Fraților ! Plecarea !

— Puneți-vă în rînd, zise moale Gozaru. Spinanțiu îl văzuse cu ochii lui golind cîteva căni de țuică ; era ca și cum ar fi băut apă și totuși ceva se schimbase pe fața lui aspră, nerasă, butucănoasă, cu nasul mare și buzele aspre, strîmbate : avea o frumusețe sălbatică, neliniștitoare, poate de unde clipea vesel.

— Îi belim pe luncani, spuse unul din rînd și-și suflă nasul în degete, apoi și le șterse de poalele cămășii.

— Să vă ajute dumnezeu ! strigă baronul. Spinanţiu văzu că bătrînul avea ochii plini de lacrimi şi bărbia-i tremura îngrijorător. O fraţii mei ! mai adăugă Papp subţire.

— Valea ! zbieră atunci Gozaru, cumplit. Moţii porniră în coloană. Opincile lor grosolane fleşcăiau prin noroiul abia zbicit. În clipa cînd ieşiră pe poarta de fier a conacului, Spinanţiu scoase din buzunar sticla de ţuică şi trase un gît. Ca şi cum ar fi fost un semnal sau un ordin, toţi moţoganii făcură la fel. Răsună, la unison, un gîlgîit scurt. Ţuica era foarte tare. Spinanţiu se simţi şi el pătruns de un fel de beţie lăcrimoasă, de o emoţie patriotică. Se apropie de Gozaru, care mergea şi el în rînd, şi-i puse mîna pe umăr.

— Ce bai ai, domnule ? îl întrebă acesta, rece.

— Nimic... Şi spuse prosteşte : Comuniştii vor să ne distrugă. Gozaru se uită la el, de sus pînă jos şi zise :

— Bine, domnule.

Ajunseră pe şosea. Atunci, din rînduri, o voce subţire, femeiască, zgîriind urechile, începu :

Că bine-ni taie cuţituuu
Că l-am ascuţît amuuu !
Că nici jindariu nu-i dă hier
Şi nu tune brişcan- el !
Diri di şi diri di !
Hîtu-i dunga ceterii !

— Cum te cheamă ? se lipi Spinanţiu de Gozaru.

— Gozaru mă chiamă. Poate nu-ţi place ?

— Ba da, mult. Nu vreţi să începem, „Trăiască Regele“ ?

— Nu. Zi, mă, Avrame !

— Ce, bace Gozarule ?

— Diri di !

Şi omul luă cîntecul de la început ; acum îl îngînau şi ceilalţi, veseli. Spinanţiu voi să se simtă liniştit, să-şi spună că alături de aceşti „pui de lei“ nu i se putea întîmpla nimic ; se gîndi însă la discursul lui, vorbe în

vînt, prostii, şi se întrebă ce ecou vor deştepta ele în aceste suflete amorţite sau necunoscute.

Se adresă iar lui Gozaru :

— Frumos cîntec, dar, cînd intrăm în Lunca, trebuie să zicem „Trăiască Regele" ori „Deşteaptă-te Romîne."

Omul îl privi cu un fel de mirare supărată şi nu-i răspunse. De la un timp, le strigă celorlalţi :

— Mai beţi ! Şi ei băură iarăşi, toţi deodată, fără să se oprească, încetinindu-şi doar pasul, puţin.

De pe şosea, Lunca nu se vedea din pricina pomilor, dureros de verzi ; numai turnul bisericii, roşu coclit, părea un deget cu unghie ascuţită, ridicat a mirare. În jur, pusta părea vie : sute de ochiuri mărunte de apă sticleau în soare ca nişte oglinzi de oţel. Pămînt negru, rotocoale de iarbă crudă. Sîrmele de telegraf bîzîiau stins. Altfel, o linişte fără margini... Şi paşii moţilor, pe şoseaua pietruită şi zvîntată, răsunau măcinînd măruntel. Se opriseră din cîntat. Se uitau în toate părţile, parcă miraţi de lărgimea locurilor. Mulţi dintre ei nu fuseseră niciodată la munte, în locurile aspre şi sălbatice şi sărace de unde veniseră strămoşii lor şi totuşi parcă aici, pe pusta largă, mîngîiată de vînt, se simţeau străini, oarecum sfioşi şi, în acelaşi timp, întărîtaţi. Spinanţiu îi simţea beţi, deşi pe nici unul nu se vedea nici un semn. „Eu sînt comandantul lor", se gîndi, dar asta nu-i făcu nici o plăcere. De aceea îi spuse lui Gozaru :

— Poate că, dacă am merge mai repede, ar fi mai bine.

— Poate, răspunse moţoganul. „E tîmpit", îşi spuse Spinanţiu. Nu se lăsă însă.

— Văd cu nu-i prea iubiţi pe luncani, de...

— De ce să-i iubim ? se miră atunci altcineva, mai din spate. Îs „domni". Au pămînt, noi nu... Şi amu zîc că ne ţîpă de pe hodaie, să merem care încătrău.

— Ţîpă ei pe cine-or mai ţîpat, mogoroci Gozaru. Şi deodată ieşi din rînd, veni drept la Spinanţiu şi, duhnindu-i în faţă mirosul de ţuică, de tutun prost, spuse rar, cu un fel de patimă încordată, greoaie :

— Noi ni-s zdrenţele lumii... nici la celălalt rezbel nu căpătarăm nimic, că zice că nu ni-s de aici. Zice că noi ni-s din altă parte... nu ştiu de unde zice că ni-s... şi amu să ne ţîpe... Nice odată...

— Să trăieşti, iubite frate, zîmbi Spinanţiu. Să nu ne lăsăm, că altmintrelea (cuvîntul i se păru foarte caraghios, îl repetă) *altmintrelea* va fi rău de ţară...

Tocmai atunci ajunseră la cotitura şoselei : de aici se vedea cimitirul, uliţa dreaptă a satului cu crucea din cap. La cruce, cîţiva oameni şi copii cu steaguri. Spinanţiu făcu semn cu mîna, vesel, apoi se întoarse spre Gozaru :

— Ei, şi acuma, hai să-i înădim un cîntec...

— Păi, spargeţi-vă, mă, se întoarse Gozaru, că dumnealui îi place hangu nost. Aia mă, cu „Vine Horia", mă...

Dar, posomorîţi dintr-o dată, moţii nu-l ascultară.

Erau aproape de cruce. Aici îi aşteptau popa Ioja, în haine de sărbătoare, negre, cu pantalonii suflecaţi pînă aproape la genunchi să nu-i stropească din greşală cu noroi ; notarul Meliuţă, dîrdîind ; avea o criză de malarie, dar popa nu-l lăsase în pace : „Nu avem dreptul... azi... luptă"... iar Meliuţă, slab din fire, n-avusese curajul să-i spună că funcţionarilor le este interzisă orice activitate politică, aşa că-şi pusese smokingul, singura haină mai de dă-i doamne, verzuie, acoperită parcă de un strat foarte subţire de mătasea broaştei şi venise ; Cloambeş, tăcut şi fleorţăit, cîţiva bătrîni afumaţi bine şi, cîţiva paşi mai încolo, trist, îmbătrînit şi cu o căutătură neliniştită în ochii albaştri, încercănaţi şi cam opaci, Găvrila Ursului. Patru copii ţineau cu greu nişte steaguri decolorate de la primărie, cu prăjinile groase şi grele.

— Bună ziua, bună ziua, începu Spinanţiu, dar Picu nu-l lăsă să urmeze :

— Or adunat comoniştii pe oameni. Stau cu furcile şi ne aşteaptă... Spinanţiu se zăpăci şi, cum privea de la unul la celălalt, ochii lui se opriră asupra lui Găvrilă. Acesta avea un surîs şters, sau poate o strîmbătură

atît de ciudată, încît avocatului îi pieri graiul. Se întoarse spre moți și șopti :

— Ei :

— Merem, dădu din mînă Gozaru. Îi batem. Dumneavoastră țineți predica.

— Așa-i ! se însufleți Spinanțiu... Nu putem da înapoi... Mulțumesc, domnule părinte, domnule notar, că ați ținut să ne onorați cu prezența dumneavoastră... Nu-l văd pe domnul Cordiș...

— Lipsește, zise Picu, cu subînțeles.

— Am onoarea să te salut, domnule Ursu... Sînt bucuros...

Privirea lui Găvrilă era însă rece, absentă.

— Ei, să ne rînduim, urmă Spinanțiu, agitîndu-se... Copilași dragi, treceți în față... desfășurați steagurile... Roșu, galben și albastru, e frumos drapelul nostru, ați învățat asta la școală, nu ? Da ? Bine... Pe urmă dumneavoastră, părinții spirituali, fruntașii satului... pe urmă noi, eu și dumnealor... Hai să ne rînduim...

Supuși, mai ales boșorogii, care se clătinau pe picioare de plăcere și de cinstea care li se făcea, se așezară cîte patru, cu pumnii lipiți de coapse, ca la armată. Popa Ioja părea nerăbdător, jenat, iar Meliuță clănțănea din dinți. Numai Găvrilă rămase pe marginea șanțului, nemișcat.

— Domnule Ursu... zise Spinanțiu, cam enervat.

— Eu m-oi duce pe mărgini, zise Găvrilă, încet. Fusese însă hotărît ; nu mai încăpea altă discuție. Spinanțiu se enervă : „Altul care face pe tîmpitul !“ Voia să zică ceva, dar Picu i se alătură și-i șopti :

— O zis dom'căpitanul că dacă e... adecă... precepeți, să n-aveți grije... că el... e aici... știe tot, vede tot... Îi belim, dom'fiscarăș... Îmi pare rău, că nu veni și măria lui...

— Cu dumnezeu înainte, spuse Spinanțiu și porniră.

Găvrilă mergea pe marginea șoselei, prin iarba udă care-i înmuie pielea cizmelor. Trăgea cu coada ochiului. Pe moțoganii din hodaie îi știa. Vai de ei, calici, și gata cu cuțitul. Vărsare de sînge, asta le trebuie... Și

baronul, şi avocatul, vai de ei! Vai de sat, vai de toată lumea...

Ceva se rupsese în el şi-şi dădea seama. Îşi dăduse seama încă de astă noapte, la Cloambeş. El n-avea cuvînt, Baniciu îl asculta numai pe Picu, se bătea pe burtă cu el, plănuiau cum să spînzure pe comunişti, cum să bată şi să sperie pe cei care s-au înscris pe listă. Azi dimineaţă auzise prin sat că, spre crăpatul zorilor, toate văduvele care se înscriseseră pe lista de împroprietărire au fost bătute şi călcate în picioare. Satul nu ştia cine ar putea fi făptaşul, dar el ştia, şi asta-i făcea să-i sîngereze inima. Se simţea slab, bătrîn, prost, netrebnic, un fel de nimenea. Unde erau dorinţele lui: pace şi înţelegere — şi frica lui? Frica mergea spre sat, cu picioarele moţilor, frica şi duşmănia între oameni şi popa în frunte, iar el, predicatorul baptist, pe margini. Îşi gonise feciorul numai ca să apere rînduiala şi, acuma, mergea cu nişte oameni care poate peste un ceas ori două or să fie ucigaşi. Şi la baron, Picu fusese mai preţuit, iar profesorul gonit ca un cîine şi Găvrilă ştia că bietul om a avut dreptate. Ar fi vrut să-l vadă după aceea, să-i spună cîteva vorbe bune, dar a auzit că locuieşte la mecanic, la Ardeleanu, cu directorul pe care l-ar fi alungat doamna Emilia din casă. Unde era rînduiala în toate astea? De zile întregi nu se mai putuse ruga, aşa cum ştia el s-o facă, de se simţea după aceea uşurat şi curat ca după o baie... Oftă.

Intrară în sat. Pe cele dintîi uliţe nu se vedea ţipenie de om. Copiii obosiţi aplecau steagurile mari. Pînza decolorată se tîra cu un capăt pe jos. Lui Găvrilă îi era milă de bieţii copii.

3

În clipa cînd, fără să-şi dea seama cum, Emilia îi povesti vecinei, nevasta lui Cula, că George voia să risipească pămîntul, se simţi uluitor de uşurată. Parasca lui Cula, acarul, era urîtă, îmbătrînită înainte de vreme,

fără un dinte în gură la patruzeci și cinci de ani, dar cu ea puteai vorbi despre orice, pentru că avea ceva liniștitor, un fel de-a asculta și de a răspunde care dădea curaj. Asta o știau toate muierile de pe uliță; veneau la ea cu tot felul de necazuri, o rugau să le împace cu bărbații cînd aceștia o luau aiurea, sau să aibă grijă de copiii care se jucau în uliță, sau să vie să doftoricească o vacă bolnavă, fiindcă se pricepea. Emilia îi povesti totul și, în timp ce vorbea, își aduse aminte că și Cula era înscris în partid și asta-i făcu plăcere: parcă o apropia și mai mult de Parasca.

— Știi, Parască, doamne ferește... să nu fie un ordin de la comuniști, ca toți membri să-și împartă averile... Vezi, ai grijă de Cula...

— N-am grijă, doamnă. Cula îi cam prost...

— Da dacă îi silește ?

— Pe Cula nu-l poate sili...

— Da atunci cum s-o înscris ?

— S-o luat după alții, de la chefere... Și să n-aveți nici o grijă doamnă, dom' derector îi om cu școală, nu-i plugar... Cum să facă el... una ca asta ?...

Vorbeau peste gard, și-și țineau amîndouă mîinile pe ostrețe. Emilia îi povesti și despre fata lui Găvrilă. Parasca știa de la bărbatu său, care-i prinsese pe pod, la miezul nopții. Nu credea. Se cam temea de director, nu-i plăcea de el, pentru că vorbea prea repede și nu se înțelegea ce spune. Totuși îl știa om serios și nu mai era fecior.

— Cula îi cam lud, doamnă. Nu vă luați... Și să știți că Cula spune că dom' derector îi un om mare... numa cumnatu meu, doamne, nu-i lua și puțina minte ce mai are... îi umblă gura... Bețiv. Și amu îi în casă, mort. Doarme... Cula îl iubește, că știți cum îs frații — și o nevastă nu se poate băga între ei, că o bate dumnezeu...

Își sfîrșiră vorbele. Emilia intră în bucătărie.

— Nu-ți e rușine ? o luă în primire bătrîna. Ca țiganii, să știe satul că v-ați despărțit. Ce te-ai apucat să vorbești cu Parasca ? Doamne, fată, slabă minte ai tu...

Emilia roşi toată şi-i fu ciudă pe mamă-sa, pentru că o auzise. Nu se putea însă răsti la ea ; se simţea vinovată.

— Lasă-l, spuse cu răutate, să ştie că sînt hotărîtă.

— Vai de hotărîrea ta... La urmă tot cum a vrea el a fi... Eşti slabă...

— Eu ? Ştii ce ? Mai bine vezi-ţi de treaba dumitale !

Bătrîna pufni de cîteva ori ; nu se putea vedea de ce anume e supărată, nu-i dădea Emiliei de înţeles. Curînd Emilia se plictisi ; la şcoală veniseră atît de puţini copii, încît nu se puteau face lecţii cu ei. Îi trimise acasă, răstită, pe urmă veni iar în bucătărie. Încercă să intre în vorbă cu Ana. Bătrîna bufnea şi mormăia, pînă cînd Emilia o întrebă :

— Da ce ai ? Nu-ţi place ceva ?

— Nu-mi place de tine... Te prosteşti pe cît bătrîneşti. Cuvintele acestea o jigniră peste măsură. Îi veni să plîngă.

— Lasă, că m-a lua dumnezeu, spuse... Ai să mă îngropi... să rămîi singură, că aşa vrei...

— Ştii ce ? Mai bine ceteşte oarece din Scriptură...

Nu-mi pun mintea cu tine... Ştii cum eşti tu, Milie ? Nici doamnă, nici ţărancă, cum îi mai rău. Ştii să te porţi şi ca o doamnă şi ca o plugăriţă... Da tu nu eşti nici una, nici alta... Tu eşti cam întîrziată la minte.

— De ce mă ofensezi, mamă ? zise Emilia. Veni lîngă bătrînă şi o mîngîie pe umăr, pe creştet.

Bătrîna tăcea, cu gura pungă.

— Spune, mamă, ce rău îţi fac eu ?

— De ce te dai pe gura satului ? De ce ai vorbit cu Parasca ?

— Aşa am avut pueftă...

— No, atunci dă-mi pace... Îi ajunge de rîsul satului şi tot tu ai să te duci după el...

— Eu ? Rău mă cunoşti...

— Ceteşte din Scripturi, spuse bătrîna, rîzînd încet. Ceteşte-mi oarece cu Arhangheli...

Emilia îşi pierdu răbdarea ; în clipa aceasta îl ura pe George, pentru că din pricina lui se simţea umilită.

— Spune, mamă, de ce crezi că am să mă duc după el ?

Atunci Ana avu un moment de nehotărîre. Dădu din cap şi-şi trase colţul broboadei pe frunte, mult.

— Aşa de slabă, de zdreanţă, mă crezi ? Aşa de fără demnitate ?

— Nu, răspunse bătrîna, oftînd. Dară tu nu precepi de ce face el ce face...

— Pricepi dumneata ! se enervă Emilia.

Ana tuşi de cîteva ori, cu milă.

— Nu precep nici eu. Vezi că vine cineva.

Emilia n-avu timpul să-şi schimbe expresia de mînie şi de nedumerire : pe uşă intrară zgomotoase preoteasa, notăreasa şi nevasta lui Cordiş. Doamna Arina se repezi la ea, o îmbrăţişă strîns, smiorcăi puţin.

— Milie scumpă, am auzit dragă, am auzit... Cine ar fi crezut, draga mea, să ajungeţi aici, voi care eraţi aşa de potriviţi unul cu altul ?

— Poate că-i mai bine... Eşti tînără, eşti frumoasă, eşti situată, spuse notăreasa, o femee înaltă, foarte frumoasă, creolă, cu priviri absente şi mişcări leneşe, plictisite. Nevasta lui Cordiş, pe care cele două o culeseseră cu sila din casă, tăcea. Era stînjenită şi de haina de duminică, dar mai ales de prezenţa Emiliei. Aceasta îi fusese învăţătoare şi se mai temea încă de ea, deşi după ce se măritase, Cordiş îi poruncise să facă ce-o şti şi s-o tutuiască pe Emilia, să se ţină pe picior de egalitate cu ea.

Zăpăcită, Emilia se uita de la una la alta şi nu găsea nimic să le spună ; nu înţelegea de unde putuseră afla. Preoteasa o rugă s-o ierte pentru ieşirea de duminica trecută. Ştii, dragă, că eu sînt cam tiroidiană, am nervii zdrenţuiţi, deşi n-am să mă plîng de părintele, e aşa de buun... Iartă-mă, nu ştiam în ce canon te zbaţi...

— Nu face nimic, Arină... te cunosc eu, ştiu că nu eşti rea, în fond. Preoteasa surîse prietenoasă.

— Am venit la tine, în vizită, să nu te mai simţi sin-

gură, după cele ce ai păţit, zise şi notăreasa. Rîse încet, ironic. Eu cu al meu, nici o grijă... E atît de fericit, maimuţa mică, cînd îl las să se apropie de mine, odată pe săptămînă... Şi apoi, cine se uită la el ? Dracu... Al tău e şic, şic teribil...

Emilia le pofti în sufragerie. După prima clipă de ciudă, acum îi părea aproape bine că veniseră ; altfel s-ar fi certat desigur cu mamă-sa, să-şi reverse durerea pe cineva.

Sufrageria pe care n-o foloseau niciodată, era neprimitoare ; mirosea prea tare a curăţenie, a văruială proaspătă, a rufe care stau neîntrebuinţate cu anii, presărate cu levănţică. Abia se aşeză, preoteasa scoase dintr-un săculeţ un ghem de lînă şi andrele şi începu să croşeteze. Notăreasa văzu pe masă un paghet de ţigări al lui George şi-şi aprinse una. Fuma cu dezinvoltură şi nevasta lui Cordiş o privea cu ochi mari. Emilia o invidiase totdeauna, în fundul sufletului, pentru nepăsarea ei ; era foarte risipitoare şi, deşi sesia primăriei era foarte mare, aproape patruzeci de iugăre, jumătate de an n-aveau ce mînca şi se împrumutau la tot satul ; dar cînd notarul Meliuţă izbutea să dea o lovitură aduceau de la oraş lăzi cu vinurile cele mai scumpe, tot felul de trufandale şi petreceau. Mai de mult, Emilia fusese puţin geloasă : îşi dădea seama că Irinei îi place prea mult George şi nu era de mirare cînd avea un bărbat de-o urîţenie înfiorătoare ; totuşi erau prietene bune, nu se certaseră niciodată : era şi greu cu Irina, pe care nimic nu izbutea s-o supere, n-avea nici un pic de mîndrie şi-şi mărturisea în gura mare admiraţia ei faţă de Emilia, îi povestea toate nefericirile ei sentimentale. Se încurca cu toţi învăţătorii tineri veniţi în sat şi izbutea să-i înspăimînte peste puţin timp cu pasiunea ei, cu supunerea de sclavă, cu atenţiile exagerate. Cînd se întîmpla cîte o furtună din astea, Meliuţă era beat tot timpul, posomorît şi trist. Pe urmă se împăcau şi erau fericiţi cîtva timp ca doi tineri căsătoriţi.

— Aşa mă doare capul ! spuse Irina. Mili, n-ai ceva de băut ?

— Ba da, sări Emilia. Cum să nu ? Un lichior de vişine. L-am făcut eu...

— Bei, Arina ?

— Puţin... puţin de tot, n-am voie, medical.

— Face bine, spuse Irina şi trase cu ochiul. Emilia o văzu. Avea un fel de nelinişte interioară : ştia că nu peste mult timp va veni vorba de George şi simţea nevoia să se destăinuie acestor femei pe care nu le iubea, dar care gîndeau la fel cu ea. Dacă n-ar fi venit viţeaua asta de Cordişoaie... Băură cîte un pahar ; Arina le umplu din nou. Emilia nu dormise aproape toată noaptea, era obosită ; alcoolul i se răspîndi în trup, ca argintul viu, odată cu o tristeţe grea. Ce bine ar fi fost să aibă acum o prietenă, să nu fi murit sora ei... Sau măcar să le fi iubit pe notăreasă, pe preoteasă.

— Ei, Mili, ce s-a întîmplat, dragă ? Povesteşte-ne... zise Irina, cu o voce plicitisită. Emilia ştia însă că arde de nerăbdare ; îi cunoştea strălucirea fugară a ochilor, ori decîte ori venea vorba de George.

— Nimic... Vrea să dea pămîntul, să-l împartă...

— Să-l vîndă ? ! se miră preoteasa. Da de ce ? Părintele zice că vine inflaţie, că aşa a fost şi după celălalt război.

— Nu. Vrea să-l dea. Gratis.

Repede, preoteasa şi notăreasa schimbară o privire. Emilia înţelese. N-o credeau. Îşi închipuiau că vrea să le ascundă ceva, povestea cu Măria Ursului. Se enervă.

— Hai, beţi-vă paharele... E aşa cum vă spun. Ce-mi pasă mie că comuniştii i-au poruncit să se sărăcească singur ? spuneţi şi voi ! Avem un copil, trebuie să-l creştem...

— Da, doamnă, spuse nevasta lui Cordiş.

— Da cum i-o venit ?

— Nu ştiu, ştie-l dracu... Cred că... nu e normal...

— Ah, cum vorbeşti aşa, sări preoteasa, miloasă. Domnul director e un om atît de fin, de cult...

— Da, doamnă, dădu din cap nevasta lui Cordiş.

Tăcură : Emilia ameţise şi-i era somn. Notăreasa începu să povestească, molcom, cum aflase de moartea

eroică a învățătorului Giurgiu și cît a fost de mirată că n-a suferit nimic. Oricît, era un cunoscut, stătuse la ei în casă aproape trei ani, un om politicos, cult, fin. Emilia n-o auzea. Drept în fața ei era o fotografie a lui Dănuț, la patru ani : serios, cu buzele strînse și fruntea mare. Ochii i se umplură de lacrimi.

— Păcat că n-ai un radio, zise notăreasa, împleticindu-se, ne-am putea distra atît de bine... Ce rar ne întîlnim noi, femeile, între noi... e ca la școală, la internat, mai țineți minte ?

— O, ce mult e de atunci... Mă uit la mine și nu cred că am fost și eu, odată, acolo, suspină preoteasa. E bun lichiorul tău. Cum îl faci ?

Emilia ridică din umeri.

— Îl fac, să fie.

— E bun, e dulce.

— Ar trebui, totuși, să nu-l lași pe George să se înhăiteze cu comuniștii... zău, Mili, tu ești așa de energică, de dominantă... Cînd mă gîndesc, nu-i așa, că evită societatea prietenilor lui... și cu Ardeleanu... Voi nu-l știți, ce individ e !

Ca prin ceață Emilia se gîndi că tot satul vorbise acum cîțiva ani, că notăreasa s-a încurcat cu mecanicul, că venea noaptea pe furiș la el, în casa babei unde locuia.

— Bine că s-a terminat războiul, oftă Arina. M-am temut atît de mult...

— Las' că nu i-ar fi stricat părintelui un pic de militărie... A început să aibă burticică, rîse notăreasa...

— Mai bine burtă, decît... se opri... Nu te supăra, Mili.

— Nu mă supăr... Ai dreptate... Am să divorțez. N-o să-l las să-mi strice viața, să distrugă viitorul copilului...

— Știi, în sfîrșit, faci cum crezi, nimeni nu poate să te împingă... dar spunea părintele că... în curînd îi duce dracu pe comuniști și o să umple închisorile cu ei, zău.

Băură iar, pălăvrăgiră. Pe Emilia o apucase o durere cumplită de cap. Fiecare cuvînt pe care-l spuneau femeile acestea vulgare o lovea parcă în tîmplă.

— Am să divorţez, bîlbîi, da, am să-l las...

Atunci uşa se deschise şi intră bătrîna. Mirosi şi începu să rîdă, cu răutate.

— Bine vă stă... doamnelor ! Ca curvele, la băutură, de dimineaţa.

— Eh, nană Ană, ni se duce tinereţea, spuse cu limba împleticită notăreasa.

— Vai de voi, zise bătrîna. Vai de voi... Mai bine duceţi-vă acasă, să nu vă văd... Şi tu, preoteasă ? De tine mă mir, că te-am crezut mai de omenie...

— Hai cu noi, nană Ană, hai să bei un pahar, se sculă notăreasa. O luă de umeri, o aduse cu sila la masă, îi umplu un pahar şi i-l puse în mînă.

— Sănătate să dea dumnezeu ! închină Ana.

Pe neaşteptate, Emilia izbucni într-un plîns chinuit. Se ridică de pe scaun, clătinîndu-se şi se trînti pe pat, cu faţa în jos. Femeile săriră repede la ea, încurcîndu-se una pe alta.

La masă, cu paharul în mînă, bătrîna clătina din cap, cu un fel de milă şi nedumerire.

Din uliţă se auzea un murmur lung, de oameni mulţi şi strigăte nedesluşite.

4

Cam la un sfert de ceas după ce Vasalia Milionului străbătuse satul, oamenii se adunară în faţa primăriei ; mulţi veniseră cu furci şi cu coase. La început, toţi erau foarte veseli, glumeau pe socoteala baronului, pe care nici unul nu-l cunoştea, pe urmă, în aşteptare, între ei se făcu linişte. Nerăbdarea îi cuprinse. Se uitau în lungul şoselei, aşteptînd să se ivească moţoganii şi, cum aproape jumătate din sat, cei înscrişi pe liste, familiile lor şi mulţi curioşi veniseră în păr, şoseaua pustie, strălucind neagră în soare, casele de pe margine, cu porţile închise, aveau ceva ciudat de neprietenos. Cei care veniseră „înarmaţi" se ruşinară şi-şi rînduiră coasele şi furcile în lungul zidului roşiatic, de piatră, ce împrej-

muia curtea primăriei. Părea că, înainte de-a se duce la lucru, s-au oprit cu vreo treabă şi aşteaptă. Văduvele bătute azi noapte povesteau a suta oară cum veniseră oamenii cu feţele acoperite, şi cît de sălbatici au fost; ascultătorii îşi dădeau cu presupusul, cine anume din sat ar fi putut fi atît de cîinos, încît să se lege de nişte muieri singure. Nu se înţelegeau.

În clădirea primăriei, în afară de Bicaş, care era şi un fel de paznic, nu se găsea nimeni. Notarul se făcuse nevăzut, nu se ştia unde poate fi. Ardeleanu, George şi Mitru stăteau în jurul telefonului, aşteptînd să capete legătura cu judeţeana de partid, iar Suslănescu, care se ţinea după ei, tăcut, privind mereu în jos, se întinsese pe bancheta de piele scorojită şi puturoasă. Îi era foarte rău şi nu voia să se plîngă : îşi simţea toate oasele, vii ca o rană. Era înduioşat de el însuşi. Ca printr-o ceaţă îi vedea pe ceilalţi mişcîndu-se, le auzea cuvintele, dar ele alunecau deasupra lui şi i-ar fi trebuit o sforţare prea mare ca să le înţeleagă. Nici George nici Ardeleanu nu dormiseră toată noaptea, vorbiseră. Suslănescu nu ştia despre ce : îşi amintea doar că fuseseră cuvinte, idei foarte frumoase — şi un fel de căldură, de simplitate.

Din cinci în cinci minute Ardeleanu învîrtea furios manivela telefonului şi un clinchetit vesel răsuna în biroul murdar. Nu răspundea nimeni. George, tăcut, se plimba în lung şi-n lat, fumînd. Se simţea foarte stingherit, ca în primele zile ale mobilizării, cînd, din pricină că-şi dădea seama că poate să facă aproape orice, nu ştia ce să facă. De cîteva ori, noaptea, voise să-i spună lui Ardeleanu totul, dar se oprise în ultima clipă : ceva îl despărţea totuşi de omul acesta, exact lucrurile pe care nu i le putea explica şi care nici pentru el însuşi nu aveau un nume precis. La Emilia se gîndea ca de la o mare depărtare, mirat. În răstimpurile cînd nu trebuia să-i răspundă lui Ardeleanu, vedea, foarte precis, frînturi de imagini : ea, el, tineri, sau chiar după ce s-a întors de pe front, totul învăluit în ceva nostalgic şi ireal. Ardeleanu era un om bun, naiv, practic. Nu se încurca în lucruri : cînd îi povestise nenorocirea Măriei,

stătuse puţin pe gînduri, apoi îi spuse cinstit : „Nu ştiu, acum nu-mi pasă de asta... Zău, îmi pare rău de ea..." Nu putea exprima prea bine ce gîndea. George îl înţelese ; asta avea şi o formulare : soarta individului... pe urmă noile legi sociale, în care ea îşi va găsi împlinirea. Vag. Dar asta era. George ştia şi totuşi ar fi vrut s-o poată ajuta, acum. Atunci, formularea — *în care credea,* pe care o gîndise de nenumărate ori, lucid, rece, căutînd toate argumentele pe care le putuse găsi împotriva ei — ar fi fost un lucru foarte viu, propriu ca şi cum el, primul, ar fi găsit-o... Poate că şi complicaţiile lui erau acelaşi lucru, sub o altă faţă, mult mai gravă... Nu era adevărat. Era grav pentru el ; pentru Emilia monstruos, de neînţeles. Nu-l duruseră atît cuvintele ei — se credea deasupra acestor lucruri — ci revelaţia distanţei. Contradicţia. Şi asta avea o formulare teoretică, dar îl enerva. Nu-l satisfăceau explicaţiile pe care şi le dădea, fragmentar, în clipele scurte cînd avea timp : că poziţia lui era imorală, şi că era nevoie de sacrificiu. Se simţea străin de pămînt, de „proprietate" şi acum îşi spunea că toată viaţa fusese aşa, fără să-şi dea seama, împlinind ritualuri. Sărac, nu s-ar fi simţit nefericit, nici umilit. Şi în asta era ceva fals. Nu putea gîndi sărăcia. A altora, a lui Mitru de pildă, îl umilea, dar numai raportată la bunăstarea lui, la privilegii. Undeva, gîndirea lui se încurca, devenea neclară şi tocmai de aceea evita orice discuţie cu Ardeleanu. L-ar fi sîcîit orice explicaţie. Suslănescu şi „drama" lui nu erau decît o justificare în plus ; pentru Suslănescu, însă, capitală. Era fericit că se poate gîndi, cu un fel de nerăbdare, la lucruri mari : înţelegerea dintre oameni, fericirea, siguranţa. Poate că restul n-avea importanţă acum. Aşteptînd meetingul, în biroul familiar al notarului — nimic nu se schimbase aici, în afară de cîteva portrete al căror loc se vedea pe peretele cenuşiu — se simţea alt om. N-avea nerăbdarea care se putea desluşi în toate mişcările lui Ardeleanu, în tonul vocii lui, nici curiozitatea aproape copilărească a lui Mitru. Totul era clar : ca înaintea unei bătălii, dar

fără nervozitatea aceea, a cărei simplă amintire declanşa în el un fior de frică, fizic.

Pe geamul mic, nespus de murdar, se vedea un colţ de stradă, cîţiva oameni în mijlocul şoselei, fumînd. Ieşi repede din birou. În clipa cînd păşi în curte, în uliţă se auzi o hărmălaie, apoi strigăte : Iacă-tă-i ! Viin ! Tulai, că-s mulţi... Cu steagul ! Cîntă...

Îl înconjurară pe George, agitaţi. Unii-şi luau coasele, furcile ; toţi îşi stinseră ţigările. George se gîndi mirat că în tîrg se bătuseră cu ungurii ca orbeţii, iar aici erau nelinişitiţi. Se vedea. Aveau ceva de apărat, de aceea ? Sau... în conştiinţa lor... ?

— Tovarăşi ! strigă sec, milităreşte. Linişte ! Ascultă la mine, bace Petre, n-avem timp.

— Ascult, să trăiţi ! zise omul — şi stătu drepţi.

— Jumătate dintre dumneavoastră, treceţi pe partea cealaltă a uliţei... Aşa... hai, bace Culcuşe, ia comanda...

— Hăptac ! zbieră bătrînul. El, care de obicei era roşu ca o sfeclă opărită, pălise, vocea-i tremura...

— Vă înşiraţi pe marginea şoselei, cam pînă la şcoală... Aşa cum v-am mai spus... Nu răspundeţi, chiar dacă ei se leagă de voi, s-a înţeles ?

— Dom' derector, întrebă bicaşul din spate, să nu scot taurii şi să-i azmut pe ei ? Într-o minută îi păfug...

— Taci din gură ! ţipă George. Era furios pentru că oamenii se zăpăciseră şi, din celălalt capăt al satului, procesiunea înainta. Steagurile aduceau a prapori. Părea o înmormîntare, mai ales din pricina cîntecului tărăgănat, ce se auzea în răstimpuri, nedesluşit.

— Hai, mişcaţi-vă. Bace Culcuşe, ce stai, ai adormit ?

— Hăptac ! strigă Culcuşea.

Ieşise şi Ardeleanu şi încerca să împingă oamenii, să se înşire pe marginea stîngă a şoselei. Cît era de mare se pierdea între ei, îl astupau, nu-l luau în seamă. Femeile începură să ţipe.

Ardeleanu se gîndi că poate greşiseră creind această atmosferă de panică. În sfîrşit, oamenii se rînduiră pe amîndouă părţile şoselei, de la şcoală pînă la primărie ;

grosul se înghesuia pe imaşul din faţă, iar de pe uliţele lăturalnice veneau alţi ţărani, în fugă. Ardeleanu se urcă pe o piatră de hotar şi începu să urle :

— Oameni buni ! Îi lăsăm să vie pe imaş... atunci începe adunarea noastră ! Să vedem ce vor... Hei, mă, ăia, cîntăreţii ! Unde sînteţi ?

— Aici, răspunseră vreo opt oameni, mai bătrîni şi mai tineri, care stăteau ciopor în spatele lui.

— Ştiţi cum să strigaţi ?

— Ştim ! Petru Groza şi poporul !

— Să strigaţi !

— Om striga !

— Ei, şi acuma, gura, muierilor !

— Tulvai, tulvai Miroanea meu, cum murişi tu în rezbel ! începu să plîngă Lung Saveta. Catiţa Ţuricului se foia printre oameni, îi îmbărbăta, înjura ca un plutonier, nici ea nu ştia pe cine ; era supărată.

Suslănescu veni şi el ; îl găsi cu greu pe George, prin mulţime. Îi ardeau mîinile, ochii, tremura. Se agăţă de el şi spuse, încet, obosit, trist :

— Cît te admir... dacă ai şti...

— De ce ? se întoarse George mirat, pe urmă-i păru rău. Îi întinse mîna : Nu trebuie... lasă... dumneata eşti prea impresionabil... Să ştii, e aşa de simplu... Trebuie să spulberăm o manifestaţie a ţărăniştilor. Asta se numeşte în limbaj de partid „transformarea manifestaţiei“. Vom izbuti. E simplu...

— De ce mă minţi ? întrebă încet de tot Suslănescu. N-ai de ce... Să ştii, nu sînt fericit că sînt aici... Nici dincolo... cu ei, n-aş fi fost, chiar dacă nu m-ar fi respins... Dar aici, trebuie... Pe urmă, fără şir, îmbrăţişînd cu un gest nesigur mulţimea : Sînt frumoşi... ştiu ce vor...

— Nu idealiza. Sînt interesaţi acum. Un interes de clasă... Fii calm. Ce vrei, Mitrule ?

— Dom'derector, da dacă încep ei cu bătaia ?...

— Nu încep !

— Da dacă ?

— N-auzi că-ţi spun că n-o să înceapă? N-o să fie nici o bătaie... De ce nu stai, tovarăşe, la locul tău?

— M-or întrebat oamenii, că ce să facă dacă...

— Să fie liniştiţi... să nu se lege... Du-te!

Slab, neras, infirm, îi părea măreţ lui Suslănescu şi cu toate acestea ştia că şi George joacă un fel de teatru. Fără să-şi dea seama. Mai tîrziu, ceea ce se întîmplă aici, va avea un nume în istorie. Într-un fel sau într-altul. Iar faptul că el, istoric, se găsea aici i se părea comic, răpea ceva evenimentelor, le punea — subiectiv — în rîndul întîmplărilor personale. Era bolnav, avea temperatură. Avusese pe vremea studenţiei un infiltrat foarte romantic. Paloare, sensibilităţi, grija politicoasă a prietenilor. Acum, din pricina febrei, vedea măreţ, mulţimea, „duşmanii" apropiindu-se; erau în dreptul crîşmei lui Laboş acum. În ceea ce-i mişca pe aceşti „duşmani" crezuse că crede ani de-a rîndul, şi acum era dincoace şi se simţea mult mai în siguranţă, nu pentru că aceştia erau mai mulţi, sau aveau dreptate, sau erau mai bine organizaţi, ci pentru că, dacă ar fi fost bătuţi, el n-ar fi suferit după aceea, în singurătate... Oamenii înşiraţi în lungul şoselei nu puteau sta liniştiţi, aşa cum li se poruncise; fiecare se apleca înainte, împiedecîndu-l pe vecin să vadă şi rîndul unduia, ca şi cum toţi oamenii ar fi fost înşiraţi pe o sfoară şi cineva o scutura de un capăt.

Se întoarse. Aici, la primărie, se sfîrşea satul; de aici începea pusta. Cerul senin, cîţiva nori se frecau de boltă, o pace teribilă. Moţoganii, apropiindu-se, se auzeau cîntînd, groaznic, nu se înţelegea ce.

— Petru Groza şi poporul! Petru Groza şi poporul! începură să urle oamenii aleşi de Ardeleanu. Pe imaş, femeile se porniră şi ele, dar nu se înţelegea ce spun. În faţa şcolii, popa şi notarul ieşiră repede din rînduri şi intrară în curte fugind. Picu şi Cloambeş luaseră steagurile de la copii şi le fîlfîiau deasupra capului. Pe margine, aproape atingînd pe oamenii înşiraţi acolo,

venea încet, cu pasul lui măsurat, Găvrila Ursului, cu mîinile în buzunare și capul în pămînt.

Dincoace, pe neașteptate, Gligor a Hahăului începu să rîdă ca un zărghit. Cînd George se întoarse spre el își astupă fața cu palmele, fără să se poată opri.

— Ce ai ? îl întrebă cineva.

— Mi-s bucuros, răspunse el și se potoli.

Moții cîntau mereu, „Bine-mi taie cuțîtu“ ! Spinanțiu tremura tot ; nu știa de cine-i era mai frică, de cei ce veneau în urma lui, de cei din față și, peste cîteva minute, trebuia să vorbească. În clipa cînd trecură prin fața primăriei, înainte de a coti spre imaș, Spinanțiu își scoase pălăria și salută pe toată lumea, apoi făcu un semn cu mîna spre pînza fîlfîitoare a steagurilor tricolore și decolorate.

— Uraa ! uraa ! zbieră Picu.

Ardeleanu fugi, aplecat de șale, spre „agitatori“, le șopti ceva — și ei începură :

— Vrem pă-mînt ! că ne-am lup-tat ! Vrem pă-mînt ! că ne-am lup-tat !

Pe imaș, coloana se opri. Picu și Cloambeș înfipseră în pămînt steagurile, bătrînii se rînduiră într-un semicerc în fața moților, iar cei care se luaseră după ei se așezară mai la o parte, mulți pe jos. În timpul acesta, oamenii care făcuseră gardă în lungul șoselei veniseră și ei și, la un semn al lui George, se postară într-un fel de arc. Spinanțiu se enervă. Nu se gîndise că ar fi mult mai bine să vorbească de pe ceva înalt. Așa se pierdea. Păși în fața coloanei și începu :

— Frați țărani !

— Frate ești cu domnii, nu cu noi ! răcni Mitru și un cor de glasuri îi răspunse :

— Așa-i !

— Lăsați-mă să vorbesc, ori vi-e frică de adevăr ? ! țipă din toate puterile Spinanțiu. Glasul i se pierdea. Nu era un orator bun în aer liber.

— Vrem pămînt, că ne-am luptat ! strigă Catița Țuricului, ca o trompetă. Mitru se întoarse :

— Mai taci, nană! Unde te-ai luptat? În pat, cu bărbatu?

— Fraţi ţărani, iubiţi romîni! urmă Spinanţiu. În ultima vreme, aici, în satul dumneavoastră, s-au petrecut multe lucruri care... Se fîstîci, îngrozit. Totul era pierdut de la început. Ei erau vreo sută şi aici se aduhaseră peste trei sute de bărbaţi şi femei; Baniciu cu Blotor se strecuraseră prin grădini, erau undeva prin apropiere, dar ce puteau face? Să tragă în mulţime, la întîmplare? „Tu-ţi parastasul mătii, de rahat bătrîn!" se gîndi, uşor ameţit. De ce n-ai venit tu? Lucruri care...

— Vrem pămînt!

— Petru Groza şi poporul!

— Bine, zise Ardeleanu, undeva printre oameni, foarte bine.

Nici Picu nu era în apele lui. Stătea lîngă steag şi, drept în faţa lui, o mulţime de ochi. Parcă ar fi fost gol, plin de bube. Cloambeş se mistuise. Se temea de Mitru, poate. Îl cuprinse ciuda. Şi Găvrila Ursului, tras deoparte, tot cu mîinile în buzunare, se uită, curge-i-ar ochii amîndoi. Şi boul ăsta cu glas subţire, ce îndrugă?

— ... fraţi romîni, dacă ne lăsăm duşi de nas de comunişti, ajungem rău, că ei vreau să ne momească...

— Cu ce? Cu pămînt? Momiţi-ne tu cu pămînt, se răsti Pavăl Bituşea, care ieşise în faţă de tot, singur şi era tare fericit că-l vede toată lumea.

— Am să vă lămuresc. Pămîntul nostru iubit romînesc care de veacuri... udat... cu sînge...

— Fugi iute în primărie şi adă un scaun, îl împinse Ardeleanu pe un flăcău de lîngă el, dar repede, mă!

Rîdea, era bine; Junca o să fie mulţumit. Oamenii încep să-şi piardă răbdarea. Îi făcu un semn lui George şi, cînd flăcăul veni cu scaunul, Ardeleanu, liniştit, îl luă, veni aproape pînă în faţa lui Spinanţiu, îl puse jos, se urcă pe el, şi, făcîndu-şi palmele pîlnie, strigă:

— Oameni buni! Domnul director Teodorescu...

— Trăiască! ţipă Pavăl Bituşea.

— ... o să vă spună el... Poftiţi.

George se urcă liniştit pe scaun. De jos, Spinanţiu se uită la el, cu gura căscată, uluit.

— Reforma agrară hotărîtă de guvernul democratic prevede că orice moşie, pînă la cincizeci de hectare se expropriază. Moşia „Hodaia“ are patru sute treizeci şi opt de iugăre. Ea nu mai este a cetăţeanului Romulus Papp, ci a foştilor soldaţi, a văduvelor de război şi a săracilor din satul Lunca, în a cărui hotar se găseşte.

— Urraaa! zbieră Ardeleanu şi, după el, toţi.

— Toate vorbele sînt de prisos! Listele s-au întocmit; astăzi vom trimite după un inginer hotarnic să facă măsurătorile. Se intră cu plugurile în moşia baronului!

Atunci se petrecu ceva neaşteptat. Din rîndurile moţilor care ascultau mohorîţi, aşteptînd un semn să se repeadă cu cuţitele, se desprinse Gozaru. Se repezi cu tot trupul în scaunul pe care era George, îl răsturnă şi George sbură la cîţiva paşi, în pieptul lui Pavăl care-l prinse să nu cadă. Gozaru îşi rupse cămaşa, dezvelindu-şi pieptul păros, cu muşchii încolăciţi ca frînghiile. Era leoarcă de sudoare, avea ochii tulburi şi vocea spartă, parcă-i scormonea o ghiară gîtlejul.

— A luncanilor? De ce? Şi noi? Slugi? De ce? A voastră? cine s'nteţi voi? Ne mîncă păduchii! Bolile! Nu-i nici popă! Ha? De ce? Voi? Vă îmbuibaţi! De ce, ha? urlă el spre Spinaţiu. Si noi? Unde să merem? Pe lume, să culduim? Bată-vă dumnezeu, luncani! Unde să merem? Unde? Unde să mereeem?

Gozaru îşi rupea cămaşa, fîşii, îi curgeau balele din gură. Răcnea mereu, pe acelaşi ton:

— Unde să merem? Unde? Cu pruncii? Ha? Să fim slugi la voi? Ha? Unde să merem cu pruncii?

Ardeleanu şi George schimbară o privire fulgerătoare: amîndoi erau albi ca varul. În clipa următoare putea să înceapă bătaia. Gozaru se zbuciuma pe loc, opincile lui făcuseră două gropi în pămîntul moale al imaşului.

— Nu luaţi pămînt! Mă, moţoganilor! Mă, pă ei!

Cu nişte mişcări încete, moţoganii îşi scoaseră cuţitele unii din carîmb, alţii din brîu. Spinanţiu sări la o parte, din calea lor.

În secunda de tăcere care urmă se auzi un ţipăt subţire :

— Nu ! Apoi Găvrilă se repezi în faţa lui Gozaru, care horcăia încă :

— De ce ? Unde să mergem cu pruncii ?

Dintr-o mişcare, Ardeleanu puse scaunul pe picioare, se urcă pe el şi strigă :

— Şi dumneavoastră primiţi pămînt !

Cîţiva moţi şi porniseră ; ţineau cuţitele cu tăişul în sus, şi degetul mare pe tăiş.

— Primiţi pămînt ! strigă Ardeleanu, cu un fel de deznădejde în glas, primiţi pămînt, ca şi luncanii ! Primiţi pămînt !

Gozaru părea că se potolise, era ud de sudoare pe obraz.

— Unde să merem cu pruncii, domnule ?

— Toţi veţi fi trecuţi pe listă ! urmă Ardeleanu şi vocea lui, de obicei foarte răsunătoare, era acum chinuită.

Făcuse o greşeală de neiertat, nu cunoştea condiţiile locului, nu se interesase. Şi Teodorescu ! Se ceartă cu nevasta în loc să...

Moţii se opriseră.

— Veţi fi trecuţi pe listă acum, în minuta asta ! urmă Ardeleanu.

Atunci, din mijlocul luncanilor izbucniră strigăte furioase ; se duşmăneau cu moţii din hodaie, îi dispreţuiau şi gîndul că din loturile lor va fi ruptă o bucată pentru aceşti venetici îi scoase din fire. Cîţiva agitară furcile.

— Da ce ? Ei nu-s de aici, nu-s în hotarul comunei...

— Nu se poate !

— Nu-i dreptate...

— Să stăm de vorbă ! urla Catiţa Ţuricului... Mitru Moţ ! Mă ! Că te-am ales preşedinte... Ce stai cu mălaiu-n gură ! Ce stai ?

Posomorît, Mitru se uita în pămînt. George se întoarse spre luncani, furios. Întîlni privirile lor duşmănoase, guri căscate, pumni ridicaţi. În clipa aceea îi urî atît de tare, încît ar fi fost în stare să tragă în ei...

Acelaşi lucru murdar, nedemn şi la Emilia...

— Gura ! strigă, dar nu se auzi.

În mintea lui Mitru se încălecau cu o iuţeală de neînchipuit nişte socoteli : cam cu cît se micşora lotul lui dacă primeau şi moţoganii pămînt, ce însemna asta pentru el, pentru casa lui care trebuia să se ridice pînă în toamnă. George era lîngă el. Îl înhăţă de umăr cu putere şi-i strigă în ureche :

— Vorbeşte tu ! Vorbeşte, n-auzi ? O singură secundă ochii negri ai lui Mitru putură înfrunta privirea aceea cenuşie, tăioasă, scormonitoare ; apoi simţi că se rupe ceva în el şi, într-adevăr, îl duru trupul pe dinăuntru. Se scutură ca de apă, se smulse din mîna lui George şi, întorcîndu-se spre luncani, zbieră :

— Nu vă pică obrazul de ruşine ? Nesătuilor ! Dacă n-ar fi partidul nostru comunist aţi primi un căcat şi mai faceţi gură ? Partidul nostru comunist vă dă pămînt şi voi faceţi gură ? Pentru partidul nostru toţi oamenii îs pe o formă ! Nu te strîmba, Catiţa Ţuricului, că-ţi dau un picior în foale, uită-te la ea, şi te arunc afară din comisie ! Ce ? Vreţi să fie ei slugile voastre ? Ei nu-s fraţi, nu-s plugari ? Nu-s bătuţi de dumnezeu ?

Se întoarse spre George să vadă dacă zice bine : faţa acestuia era ca de piatră, oasele-i jucau sub pielea obrazului. Mitru se sperie de el. Ceva mai încolo, Ardeleanu respira greu, ca după o goană lungă.

— Sînt fraţi ! Şi de ei şi-o bătut joc baronul, ca de mine Cloambeş ! Noi ni-s de vină, că nu ne-am gîndit la ei. Acuma, în perţu aista îi trecem pe listă ! Făcu stînga împrejur, merse la Gozaru şi-l luă în braţe. Celălat tremura ca varga în mîinile lui şi Mitru auzea cum ceva-i cloncăne în gît. În sfîrşit, Gozaru se smulse, se întoarse şi spuse încet oamenilor lui : Cîntaţi.

Ei începură „Trăiască Regele".

5

Pe imaş era o vînzoleală de parcă ar fi izbucnit încăierarea. Se strîngeau toţi în jurul lui Mitru, care scosese listele, le întinsese pe scaun şi, în genunchi, scria cu un capăt de creion chimic numele moţilor. Ei veneau pe rînd, îşi scoteau clopul, îşi făceau cruce şi răspundeau nespus de sfioşi la întrebările lui Mitru. Nici unul nu ştia carte: îşi udau buricul degetului mare, Mitru îl freca cu vîrful creionului, apoi îl apăsau pe hîrtie.

Brad Ion.
Brad Ion.
Brad Ion.
Curz Ioan.
Curz Petre.
Avram Iancu.
Jurj Ioan şi alţii.

Alături de imaş era o casă mare, galbenă. O despărţea un şanţ adînc, plin de buruieni tinere. Găvrila Ursului era acolo, ghemuit şi plîngea, îşi frămînta obrazul cu unghiile şi durerea asta nu-i era de ajuns. Îl putea vedea cineva, ciucit aici. Nu-i păsa. Pe urmă se linişti, suspinele îi încetară şi, cu ochii curaţi, se uită la oameni: erau tot acolo, într-un loc, iar pe buza şanţului, Gligor a Hahăului. Găvrilă roşi, se ridică în picioare şi murmură:

— M-o apucat o oarece durere.

Gligor îşi scoase clopul, măsurat.

— Bună ziua, bace Găvrilă. De ce ţi-i dumetale greaţă de oamenii săraci?

— Cum poţi vorbi aşa, dragu bacii?... se sperie Găvrilă. Doamne, apără-ne... Gligor coborî în şanţ. Era cu clopul în mînă.

— Dumeta ai avut noroc; poate şi mai multă minte. De ce nu vrei să căpătăm şi noi pămînt? Cînd Găvrilă vru să zică ceva, Gligor se încruntă. Nu se încrunta niciodată şi îl duru pielea frunţii. Simţea mult curaj în el. De ce te dai cu boierii, cînd nu-ţi are nime baiu?

Dom' derector te-o întrebat: n-ai vrea să fii primar? Ai zis că nu. De ce, bace Găvrilă? Care-i dragostea dumetale față de sat? Mie, să știi, îmi pare rău.

— Gligore, dumeta ești tînăr. Nu mă judeca pe mine... Pe mine nime nu mă poate judeca, că puțini mă cunosc.

— Îmi pare bine atunci, spuse Gligor, că nu ți-i scîrbă de omul fără avere. Mie mi-i dragă Măria dumetale, să știi. Îți spun, dacă zici că nu ți-i greață de omul sărac. Mi-i dragă, da. Amu oi primi și eu pămînt și o ieu și-ntr-o cămeșe, dacă ții cu dinții de pămîntul dumetale. Că nici lui Ezechil n-ai vrut să-i dai partea lui și el s-o dus în lume. Îi ascuns undeva și mi se pare că o bătut azi noapte muierile văduve care s-or înscris pe listă.

Vorbea întins, fără să se poticnească și avea ochi curați. Nu se uita însă la Găvrilă, ci pe deasupra lui, la zidul galben al casei. Cum celălalt nu spunea nimic, Gligor începu să surîdă, cu subînțeles.

— Știi, urmă, nu-i om în sat să nu știe că Măria dumetale o trăit cu Petrea Marcului, da mie nu-mi pasă. Atunci mi-o păsat și, dacă nu-l tăia altcineva, poate că-l tăiam eu, așa mălai mare, cum mă vezi. Mie nu-mi pasă că o trăit cu el. Nu, nu-mi pasă. Și iar se uită să vadă ce zice Găvrilă. Acesta părea să nu-l fi auzit. Gligor se miră cît părea de tînăr. Poate nu știa ce să-i răspundă. Se bucură. Îl luase pe neașteptate, îl încurcase și lui Găvrilă nu-i era greață de el, altfel l-ar fi suduit, sau și-ar fi bătut joc.

— Lumea cea veche se duce, bace Găvrilă! zise atunci, foarte tare, dîndu-și capul pe spate, încîntat. Că nici nu era bună.

Nici acum Găvrilă nu zise nimic. Se uita doar la Gligor cu ochii mari deschiși, și parcă nu-l vedea.

— Bace Găvrilă...

— Nu acuma, Gligore, nu acuma. Să poftești la mine, să stăm de vorbă, așa cum se cuvine... Așa cum se cuvine, șopti, nu-i așa? Să vii.

Fața mare a lui Gligor înflori parcă. Zîmbi larg.

— Adică, zici că să viu ? Cînd ?

— Cînd vrei... Găvrilă îi întinse o mînă mică, moale şi asudată. Şi ceea ce zic răii de Măria mea, îi minciună.

— Minciună, bace Găvrilă.

— Sănătate bună... Găvrila Ursului ieşi din şanţ, se opri şi, de sus, se aplecă spre Gligor :

— Dacă-l vezi... pe Ezechilu meu... spune-i să vină acasă.

Gligor mai rămase un timp, nu prea mult, în şanţ. Mirosea tare a ierburi grase, călcate în picioare, a nămol verzui. Nu-i venea să creadă că Găvrilă îl primea. Parcă-l chinuia ceva ; nu se simţea prea bine. Ieşi din şanţ şi veni cu paşi mari spre mulţimea care se înghesuia încă în jurul scaunului lui Mitru. Ştia că Măria se va supune tatălui ei, chiar fără voie. Asta avea bun Găvrilă : ştia să poruncească pruncilor, nici unul nu îndrăznea să crîcnească în faţa lui. Şi, la urma urmelor, de ce să se ia Găvrilă după toanele unei fetişcane fără minte ?

Abia gîndurile acestea îl liniştiră. Cînd se vîrî între oameni zîmbea şi părea, ca totdeauna, cam prostănac.

6

Cînd Picu se ivi în curtea conacului, călărind pe deşelate şi răcnind ca un zănatic, vreo cîteva femei care grăpau aleea de prundiş fugiră din calea lui, ţipînd speriate ; Pinţea alergă să vadă ce s-a întîmplat : dădu mai întîi cu ochii de calul ud de spumă, cu picioarele subţiri tremurînd, apoi de Picu, crăcănat, frecîndu-şi furca picioarelor şi gemînd încet. Scuturat de cal îşi muşca buzele, însîngerîndu-şi-le.

— Du-mă la barău ! Nu te holba, aţi dat-o dracului ! scrîşni el. Mişcă, mă, să nu mă răstesc la tine !

Speriat, Pinţea bîigui ceva : domnul baron doarme, sau citeşte, nici el nu ştiu ce spuse. Picu ridică pumnul.

— Mă, n-auzi ? Una, două, că-i rău ! Vine să vă deie foc !

Pintea nu mai zise nimic. Porni înainte, urmat de Picu, bătu cu sfială la uşa baronului, apoi îl împinse pe ţăran înăuntru. Papp colora o hartă, meticulos. Ţinea vîrful limbii între dinţi.

— Ce-i ? se miră el, văzîndu-l pe Picu în faţa lui.

— Fugiiiţi ! ţipă acesta pe neaşteptate, plîngăreţ. Vine moţoganii, să vă deie foc ! Fugiiiţi ! I-o momit comoniştii. Fugiţi, vă spun... Mare nănorocire s-o adunat pe capu dumneavoastră... Nu ştiu cum îţi scăpa din ea...

— Ce vorbeşti, frate Marchiş ! îşi ţuguie baronul buzele pămîntii. Ce sînt aceste voarbe nearticulate ?

— Vine ei, acuma, să vă articuleze, spuse Picu, umil, prefăcîndu-se foarte agitat şi uitîndu-se spre uşă, ca şi cum s-ar fi aşteptat să dea buzna moţii, dintr-o clipă într-alta.

Baronul se sperie. Picu îşi dădu seama îndată şi, luîndu-şi fruntea în palme, începu s-o clatine de la stînga la dreapta, cu disperare.

— Nu precep ! Lămureşte-mă ! porunci bătrînul.

— D-apoi ce lămurire mai încape ? Luaţi-vă ce puteţi lua, suiţi-vă în otomobilă şi fugiţi... vă rog cu lacrimi în ochi, că altfel vă omoară şi se duce nădejdea noastră...

— Cine să mă omoare pe Mine ? se ridică pe jumătate de pe scaun, Papp. Nu ştii ce spui.

Picu îşi împreună mîinile. În colţul ochilor îi apăruseră lacrimi.

— Faceţi bine, să nu perdem vremea... Am venit cu calul, că-i slab, nehrănit şi n-o putut fugi mai repede şi... ei... vin...

— Cine ? Te rog să te linişteşti...

Picu răsuflă adînc.

— D-apoi, mănifestaţia s-o dus dracului... Nu vă supărareţi pe mine, că eu sînt om prost dar cu sinceritate... da domnu Spinanţie, îi cu multă şcoală... da nu

ştie vorbi cu plugarii... Şi oamenii erau aţîţaţi... Cu furcile aşteptau, vai şi-amar... Şi moţoganii dumneavoastră, că eu am spus că-s neşte loaze, că cît bine le-aţi făcut, numai dumnezeu ştie şi recunoştinţă, ioc! Cînd le-o spus bolşovicu, Ardeleanu, că şi ei capătă pămînt din moşiuţa dumneavoastră, de loc s-or dat de partea comoniştilor... Mitru Moţ i-o scris pe listă, aşa că şi ei capătă...

— Ei!

— Mă jur pe ochii mei din cap! Şi derectorul ciungu, s-o apucat să facă nişte socoteli, că cu cît... să mă iertaţi, i-aţi păgubit dumneavoastră din 1920 şi cît li se cuvine să le daţi... Calicii stăteau, deşertau ieguţele, tăceau. Îs ca boii, să mă iertaţi. Numa că cuvîntă. Şi, cînd derectorul le-o făcut socoteala, unul mai bătrîn o zis: Haideţi, să ne cerem socoteala! Şi s-or pornit încoaci, cu comoniştii din Lunca şi cu alţi oameni...

— Şi Baniciu, ce păzeşte, mama lui?! zise baronul furios.

Lui Picu îi veni să rîdă. Uite că şi domnii mari ştiu să suduie.

— Dom' Baniciu o fost acolo, cu Blotor, sub răstoacă în tufişuri; cu otomatele... da în cine să fi tras? O zis să vă dau beletu ista.

Papp luă hîrtia şi o citi, ţinînd-o foarte aproape de ochi:

> „Mierleală. SP. cretin. Ţăranii montaţi. Aici nu vorbe. Cîteva gloanţe. Eu pr. zis gata. Aştept aprobarea dv. dacă din pt. de v. al politicii ce cu onoare conduceţi e bine. În acest caz, potolesc mulţi.
>
> B.

Papp rupse hîrtia în bucăţele mici de tot. Degetele lungi, fine, îi tremurau. Pe urmă, pe neaşteptate, se făcu palid, o sudoare rece îi îmbroboni fruntea, tîmplele. Se lăsă să cadă pe scaun şi-şi culcă ceafa pe spătar.

— Tulvai, doamne, moare! strigă Picu și, ocolind biroul, veni lîngă el, unde se opri în poziție de drepți. Nu muriți, faceți bine, se rugă. Obrazul subțire, prelung ca o pară, al baronului, se făcuse verzui, lentilele pince-nez-ului aveau o lucire stinsă, moartă.

— N-am nimic, șopti, printre buzele crispate. Fii liniștit, lasă-mă puțin...

— Ce să vă aduc, sufletu meu? scînci Picu, cu ce să vă folosesc?

— Sst, taci. Mîinile atîrnau fără vlagă, osoase. Picu se lăsă în genunchi lîngă scaun și, luînd dreapta baronului, o sărută cu evlavie. Asta-l dădu gata pe bătrîn. Două lacrimi gălbui i se scurseră de-a lungul obrajilor.

— O, aceste simțiminte vor să le distrugă veneticii, șopti. Mulțumesc, frate... mi-ai redat încrederea în omenire...

Pe urmă furia îl năpădi din nou, îi umflă vinele frunții.

— Am să le vorbesc! Am să le țin o cuvîntare! Spinanțiu, sacrament, *der Teufel soll ihm buserieren!*

— Faceți bine, nu... Noi îi cunoaștem pe moțogani... cînd îs beți, îs ca lupii... păzește, doamne, să nu se întîmple ceva nenorocire...

— Am să plec! Am să vin cu armata! Am să le bag în minte respectul, dacă altfel nu se poate!

— Asta-i foarte bine... Știți, vreu să intre cu plugurile în pămînt... poate luni, poate marți... Și dacă intră, atunci... s-o dus. Țăranul, măria voastră, știi... unde pune gura... nu mai mișcă... Sîntem răi...

Baronul se uită lung la el. Picu avea o față hîdă, desfigurată de lovituri și de boală. Oase mari, diforme. Papp se scutură ca de un fior.

— Măria voastră, spuse atunci Picu, socotind că a venit clipa, puteți scăpa moșia...

Baronul păru să nu-l audă. Scutură un clopoțel, nervos, pînă cînd Pințea apăru. Îi porunci să-l caute pe șofer, să-i spună să pregătească mașina de drum.

— Escelența voastră pleacă?

— Binevoieşte a nu mă inoportuna cu cestiuni, acuma. Plec. Dumeta vei rămîne aici. Am perdut moşia. Dumeta vei apăra conacul. Cincizeci de iugăre îmi rămîn. Asta e tot.

Pinţea se rezemă de uşe. Îşi făcu cruce.

— Marş şi esecută ce-am spus ! ţipă baronul. Marş ! Ai să primeşti instrucţiuni !

Pe urmă se repezi la birou şi începu să adune febril hîrtiile, hărţile, statisticile şi să le înghesuie într-o geantă burduhănoasă. Cînd le vîrî pe toate, cumpăni geanta în mînă şi o aruncă într-un colţ al odăii, cu scîrbă. Picu îl urmărea atent, cu ochi strălucitori.

— Măria Voastră... puteţi rămîne cu mai mult... nu numai cu cincizeci de iugăre... Pînă vin vremurile noastre... Pînă facem alegeri... Că răspund eu cu capul, că cîştigăm sută la sută...

— Ce spui ? ! se miră Papp. Te-ai zăpăcit, Marchiş ?

Picu se întrebă dacă ar trebui sau nu să se mai puna o dată în genunchi. Hotărî că nu. Veni în faţa baronului şi, privindu-l în ochi, cu voce domoală, începu :

— Puteţi scăpa mai mult de cincizeci de iugăre... Facem un act, cum că mi le-aţi vîndut mie... că mi-aţi vîndut, să zicem, încă cincizeci, sau cît credeţi... Iară peste mine nu trece nime... Mă pun cu mitraliera pe pămîntu meu şi omor tot satu.

Papp îşi privi un timp vîrful pantofilor, surîse, apoi cu o mişcare bruscă îl înhăţă pe Picu de bărbie, cu degete puternice, ca nişte cleşti. Îl tîrî aproape pînă lîngă fereastră şi, aici, îşi apropie obrazul de faţa lui, gata să-l atingă. Picu simţi în nări un miros greu, ca de mort, şi încă un miros, de trandafir. Măriţi de lentile, ochii baronului erau rotunzi şi aveau culoarea gheţii de pe baltă.

— Marchiş, tată, pe vremea cînd tu aveai burta umflată de lubeniţe, eu l-am contrazis în Parlamentul din Peşta pe contele Appony Albert, carele, după bunul dumnezeu, a avut mintea cea mai luminată din lume... Ai preceput această parabolă ?

— Am preceput, zise Picu cu hotărîre. Voi spune că eu am destul pămînt al meu, că mi-s ofticos şi că la toamnă zice doptoru că mă curăţ. Faceţi bine şi mă lăsaţi de barbă, că mă doare, de cînd mi-o zdrobiră ungurocii cu care m-am bătut. Sănătate bună să vă dee dumnezeu...

— Ei, frate Marchiş, rîse Papp, înveselit, stai, stai... Ai puţină pacinţă.

Picu se opri. Papp se întoarse cu spatele le el şi se uită multă vreme în perete. Atunci, stins, se auzi un murmur de mulţime, de afară. Peste puţin intră Pinţea, roşu, agitat :

— Maşina-i afară. Dom' Dumitraşcu zice să vă grăbiţi...

— Încuie poarta ! zise sec baronul. Mişcă-te ! Frate Marchiş, mult aş da eu să pot ceti acuma în tine.

— Şi eu aş da mult ! răspunse Picu, destul de răstit. Simţea un gol în stomac, îi ardeau obrajii şi dădea laudă lui dumnezeu că nu băuse nimic. Baronul se duse la fereastră, se uită afară. Pe alee veneau buluc moţii, urlînd.

— Păcat că nu-i Spinanţie aici, zise Papp. Ar fi putut să ne ajute...

— La ce ? rînji Picu. Poate să plîngă... No, cu bine, domnu Papp, mă duc, că aiştia-s puşi pe rele mari... şi am o fată, n-aş fi avut-o.

Papp se aşeză la birou, scoase dintr-o mapă o hîrtie. În clipa aceea Picu se temu că va începe să rîdă. Îl durea tot trupul. Baronul scrise cîteva rînduri, apoi îi întinse foaia.

— O dai domnului Baniciu. Sînt neşte ordine.

De afară se auzea ceva nedesluşit. Baronul scria mai departe, aplecat pe spate. Părea că se uită în altă parte, parcă n-ar fi vrut să vadă ce scrie. Cînd Pinţea, palid, vîrî capul pe uşe, Papp îi spuse rece :

— Ieşi !

— Da... maşina-i afară... Poate o s-o strice, doamne păzeşte...

— Dumitraşcu n-are revolverul la el ? Ieşi ! Şi scrise mai departe.

— Este în regulă, spuse de la un timp. Ascultă :

> „Între suptiscăliţii Romulus Papp şi Teodor Marchiş, a intervenit următorul act de vînzare-cumpărare : suptiscălitul Romulus Papp vinde suptiscălitului Teodor Marchiş din satul Lunca 100 iugăre din latifundiul cunoscut sub numele „Hodaia“ care se află...“

Picu nu mai auzi nimic. Odaia începu să se învîrtă cu el. Îi venea să rîdă atît de tare că-l dureau muşchii fălcilor.

— A doua hîrtie, zise baronul.

> „Suptiscălitul Teodor Marchiş recunosc prin prezenta că, neplătind nici un leu asupra celor 100 de iugăre, n-am nici un drept asupra lor şi le voi restitui proprietarului lor leghitim atunci cînd acesta mi-o va cere. Cînd circumstanţele politice vor fi de aşa natură.“

— Vină şi iscăleşte.

Picu iscăli amîndouă hîrtiile, împătură una şi o vîrî sub cămaşe, pe piele, unde o secundă îi simţi răcoarea plăcută, ca de frunză. În clipa aceea o piatră sparse un geam şi căzu în mijlocul odăii.

— Să mergem, spuse Papp. Maşina e în dos. Dumeta faci cum crezi, să ajungi în Lunca. Lui Spinanţie îi spui să vie cu trenul, cînd o putea, că n-am vreme să mă duc după el în sat.

În hol aştepta Pinţea, cu geamantanele. Tremura tot.

— N-ai de ce să te temi, iubite al meu pretene, zise Papp. Vei fi răsplătit pentru devotament. Bună ziua. Marchiş, ţine-mi pardesiul.

Se îmbrăcă încet, îşi încheie toţi nasturii, apoi întinse mîna lui Picu. Acesta i-o strînse tare, plugăreşte. Papp începu să rîdă, mulţumit.

— Frate Marchiş, eşti un om cinstit... Eu nu mă înşel niciodată... Dacă mi-ai fi sărutat mîna... he, he,

însemna că ești un mincinos... Bine, lasă... Să vii cît poți mai repede, la mine, să legalizăm actul. L-am datat cu trei luni înainte. Nelegalizat, n-are nici o valoare... Am eu avocații mei. La bună vedere...

Străbătură o bucătărie mare, apoi ieșiră pe o ușe dosnică. Pințea aranjă bagajele în mașină, Papp flutură mîna. Închise portiera cu grije.

— Amice, îi spuse lui Dumitrașcu, pornești în cea mai mare viteză și treci peste oricine vrea să te oprească. Ai pistolu la îndemînă ?

— Da. Ne regulară ?

— Nu, zise Papp, e cu totul temporar, *mein lieber*. Nici două zile.

Mașina puternică demară, ocoli conacul. În fața treptelor, moții, în masă compactă, strigau ceva, aruncînd cu pietre în geam. Mașina dădu buzna în ei, aruncîndu-i în lături, ca pe niște manechine, apoi intră pe alee. O singură piatră nimeri caroseria, la spate. În fața porții se întîlniră cu un grup care venea foarte repede, aproape în pas alergător : Papp recunoscu pe Suslănescu, un militar infirm (trebuia să fie directorul), un om mai gras, cu mustață cenușie, — pesemne agitatorul.

Mașina ajunse pe șosea.

— Trebuia să-i fi slobozit un glonte, spuse calm șoferul.

— Nu e nevoie... Sînt ca și aranjați. Toți.

Peste cîteva minute, privind în oglindă, Dumitrașcu văzu că Papp adormise. Ochelarii îi căzuseră de pe nas și-i pendulau pe burtă. Cerul se acoperise iarăși de nori și curînd începu să plouă mărunt.

C a p i t o l u l X

1

Duminică seara, Laboş, ajutat de nevastă-sa, fiindcă el se încurca, număra mai mulţi bani decît în toate zilele săptămînii la un loc şi nu se mira : tineretul joacă, asudă, se repede să bea un spriţ şi n-are vreme să simtă cît e apă, cît e vin. Noroc de frăgarul cel mare de lîngă arteziană, chiar alături de zidul crîşmei ; în jurul trunchiului, Laboş a pus să se întocmească un fel de bancă pe care se suiau muzicanţii, iar la peretele galben al crîşmei o laviţă foarte lungă, ca să aibă mumele de unde-şi pîndi fetele. Iarna, în schimb, fierbea de ciudă, deoarece hora se ţinea în grajdul cel mare al lui Marcu Petrii Simii, în celălalt capăt al satului : Marcu aducea de la tîrg zeci de sticle de bere şi vin, aşa că în afară de obişnuiţii cîrciumei, nimeni nu venea la Laboş. Voise să-şi prefacă şi el grajdul în „sală", dar n-a mers ; satul se obişnuise aşa : vara la frăgarul lui Laboş, iarna în grajdul Marcului unde, de praf, nu se vedea om cu om şi flăcăii puteau pipăi fetele în toată voia.

Alături de frăgar, pe un tăpşan înclinat, se afla locul unde jucau flăcăiaşii care nu împliniseră încă cincisprezece ani. De la ei nici dracu nu aştepta cîştig ; lor le ardea numai să se frece de fete şi, din cînd în cînd, vreun feciorel, care adunase cu chiu cu vai cîţiva bani, venea la muzicanţi şi-l ruga pe Puţu, cel cu trîmbiţa : „Iaca, fă bine şi zi mai tare, să auzim şi noi."

În duminica asta, după slujbă, în care popa Ioja ţinu o predică încurcată, vorbind de neam, de rege, dar şi de democraţie (se speriase groaznic cu o zi înainte, cînd văzuse cum s-a stricat manifestaţia şi nu voia să se pună rău cu satul), lumea se adună mai devreme, să poată vorbi în linişte despre cele ce se întîmplaseră : acum, după ce primejdia trecuse, se mirau de înţelepciunea directorului şi a lui Ardeleanu. Fără ei, de bună seamă că ar fi început să se taie cu moţii şi ar fi ieşit rău, că ăia erau încăpăţînaţi şi mai degrabă s-ar fi lăsat tăiaţi pînă la unul, decît să fugă. Pavăl Bituşea se şi aşezase în capul unei mese şi începuse o cuvîntare.

— Da, fraţilor, Mitru s-o dus la oraş după inginer. Nu voia să se ducă, zicea că se pierde pe acolo, dar însă tovarăşul Ardeleanu, mecanicul nostru mult iubit, s-o răstit la el ! Du-te, zice, ia legătura cu partidul ! Mitru că nu şi nu. Atunci, i-o spus şi tovarăşul director şi Mitru n-o mai zis o iotă. O stat drepţi şi o zis : Am înţăles. Poate încă azi, aşa zicea tovarăşul mecanic Ardeleanu, vine cu inginerul hotarnic. Ăla face măsurătorile şi ne băgăm cu plugurile în moşie. He, hei, cu plugurile, măi !

Vreo doi îl şi întrebară cum ar face să se înscrie în partid. Pavăl se gîndi multă vreme, apoi le spuse să mai aştepte. În partid nu intră oricine, e nevoie numai de oameni unul şi unul.

— Poate de hoţi ! sări Laboş, de la tejghea. Tu taci, Pavăle, că ştie o lume ce-ai făcut în tîrg... Taci...

Pavăl începu să rîdă cam albastru. Nu peste multă vreme sosi şi Cordiş, plin de vînătăi pe faţă, la braţ cu frate-său, Cula. Ceru voie, umilit, să se aşeze la masa ţăranilor şi plăti un rînd pentru toată lumea. Fusese în vizită la Teodorescu acasă, stătuse de vorbă cu Emilia, îl lăudase pe George din răsputeri şi acum voia să se pună bine cu oamenii, dar cei mai mulţi îl priveau cu neîncredere şi el simţi asta.

Afară, Puţu-Ţiganul, cu obrajii gata să-i plesnească, sufla în trîmbiţa lui galbenă. Bobocuţ, băiatul lui cel

mai mare, scărpina înflăcărat cele trei coarde ale viorii, iar Sprenţi, ginere său lovea în tobă. În jurul frăgarului se ridicase un nor de praf din care răsăreau feţe asudate, cizme tropotind, fuste învălurindu-se în jurul pulpelor rotunde ale fetelor. Pe laviţă mamele sporovăiau, fiecare ascultîndu-se pe sine. Catiţa Ţuricului, nelipsită din asemenea locuri unde era mulţime, povestea cum a fost bătută de „oameni mascaţi pe obraz", îşi arăta cu mîndrie vînătăile şi se lăuda că luase parte la izgonirea baronului. Copiii, în cămăşi lungi pînă la călcîie, se vîrau în mijlocul horei şi în fiecare clipă se auzeau zbieretele cîte unuia călcat pe picioarele goale, sau îmbutuşit zdravăn.

La marginea băncii, ca o mogîldeaţă de ceară, stătea nevasta lui Picu şi alături Rigo, fata ei, rîsul satului. Picu venise în zori, mort de beat, le sculase din somn şi le poruncise să-i aştearnă masă, să-i frigă pui şi să-i facă supă. Se uitase la Rigo cu un fel de milă care o înspăimîntă de moarte pe fată, obişnuită numai cu bătaia şi-i spuse, chemînd-o lîngă el şi pişcînd-o de coapse :

— Mă, nănorocită, mă.. Am făcut din tine cea mai bogată fată din sat, nănorocită ce eşti... Ia stai tu în genunţi înaintea mea şi-mi mulţămeşte. Rigo se puse în genunchi, dar nu găsi nici un cuvînt potrivit. Picu o privi cu scîrbă, apoi o scuipă.

— Du-te, să nu te mai văd. Se înfurie că mîncarea nu era gata în cinci minute şi-şi bătu nevasta, înjurînd-o că nu-i făcuse un băiat, un fecior zdravăn şi deştept ca şi el, să aibă cine moşteni averea lui. Nevasta se temu că bărbatul a înnebunit şi începu să plîngă, ţinînd isonul lui Rigo. Atunci Picu le goni pe amîndouă din casă, în curte. Dimineaţa a venit la ei domnul Spinanţiu şi Picu a întors toată casa cu dosul în sus pentru el. A chemat-o pe Rigo şi i-a spus, răstit, uitîndu-se în altă parte :

— Să te porţi frumos. Îţi fac norocul, vacă — şi nu meriţi.

Pentru Rigo, fiecare duminică era un chin fără margini, dar pentru nimic în lume n-ar fi lipsit de la horă. Avea cea mai frumoasă rochie de brocart verde, cu flori late, aurii şi pe pieptul mare, lăptos, i se înşira o salbă de ludovici. Nimeni n-o cerea la joc. Ea stătea pe bancă, alături de mă-sa, pînă seara tîrziu, cînd perechile se risipeau înlănţuite, iar cei mai zurbagii feciori chefuiau şi se băteau ca orbeţii ; stătea nemişcată, cu mîinile în poală şi bătea pămîntul cu vîrfurile cizmelor roşii, sub cele douăsprezece poale care-i acopereau picioarele. De la o vreme nu se mai gîndea la nimic, nu vedea pe nimeni, deşi era cu ochii deschişi : auzea numai muzica şi o învăluia un fel de beţie mohorîtă. Rareori îşi putea aduce aminte de cîte ori i se întîmplase una ca asta în viaţă : cîte un fecior care băuse în crîşmă şi rămăsese fără fată, se oprea în faţa ei, o trăgea de mînă şi o ducea în joc. În jurul ei feciorii şi fetele începeau să facă — muu... muu... hu huu... dar ea nu simţea nimic. Se strîngea toată în fecior şi o treceau sudori calde şi reci. Pe urmă, cînd acesta îi întorcea spatele fără o vorbă, duşmănos, îl ura de moarte pe taică-său. De cîtva timp se gîndea să-l opărească în somn cu o vadră de apă clocotită ; îi spusese şi mă-sii ce vrea să facă şi aceasta a început să plîngă şi s-o roage să mai aştepte că tot îl ia dracul azi mîine. Pe urmă, cînd se uitau una la alta, ştiau amîndouă că le trece prin cap acelaşi gînd ; bătrîna se înfiora şi-şi făcea cruce ; frica ei o bucura pe Rigo şi se ţinea după mă-sa mereu, să-i vadă ochii, să citească spaima şi rugămintea mută din ei.

„Iacă-tă-o şi pe Măria Ursului... Cum de-o lasă la horă taică-său, sfîntu, pocăitu, milogu ? Face pe sfînta fecioară şi toată lumea ştie că s-a ţinut cu Petrea Marcului şi că nu-s cîteva zile de cînd a prins-o Cula Cordiş cu directorul, cu ciungul, sub pod, cu poalele ridicate în cap. Toată lumea ştie şi feciorii se îmbulzesc în jurul ei, ca muştele pe baligă, bată-i dumnezeu ! Trag la averea Găvrilii, la aia trag... Parcă-i mai multă decît a ei, dar, ştie-i dumnezeu... Numai Gligor a Hahăului stă de-o parte şi-şi strînge pumnii în buzunare. Parcă-şi dă

Găvrilă fata după un calic, se gîndi cu mulţumire Rigo. Paşte, murgule, iarbă verde... Are faţa albă, Măria, şi zice că nu foloseşte lapte de castraveţi. A întrebat-o într-o dimineaţă la artizană şi a zis că nu foloseşte. Se laudă, curva. Se laudă. bat-o dumnezeu, mînce-o sfrenţia, să-i cadă nasul jos, ca la baba Fogmegoaia, aceea de a trăit cu satana pînă ce într-o noapte satana a prins-o cu un jandarm şi i-a muşcat nasul, cu dinţii lui ca briciul."

Măria se oprise departe de frăgar, pe podeţul de lemn de peste şosea, şi surîdea nimănui. Tatăl ei o rugase să vie la horă, poate-l găseşte aici pe Ezechil şi să-l cheme să se întoarcă la el acasă, să fie liniştit, că nu se poate să nu se înţeleagă ei doi. Îi spusese toate astea Măriei, în şoaptă, cu o linişte şi o tristeţe neobişnuite şi atunci, în clipa aceea, ei îi veni să-i povestească totul. N-o putuse face pentru că, prima dată în viaţa ei, tată-său i se părea un om ca toţi oamenii, poate mai slab decît ceilalţi. Dimineaţa, la templu, citise pilda fiului risipitor şi Măria o ştia pe dinafară, deoarece Găvrilă le-o spunea de multe ori şi în casă. „Şi a zis cel mai tînăr dintre ei tatălui său : Tată, dă-mi partea de avuţie ce mi se cade. Şi le-a împărţit avuţia..." Aici Găvrilă închisese ochii şi prin toată adunarea trecu ceva, ca un fior ; pe faţa albă a lui Găvrilă curgeau sudori bogate. Nu şi le ştergea. Tăcu mult timp şi pe urmă citi cu voce liniştită, străină, toată pilda. Apoi, ca de obicei, se cîntă un psalm. David, feciorul lui Găvrilă, care cînta la armoniu, simţise şi el zbuciumul tatălui şi cîntă aşa de frumos, încît din nou oamenii simţiră că în casa lui Găvrilă s-au petrecut lucruri neobişnuite. Cînd veni rîndul predicii, Găvrilă se sui la amvon şi începu :

— Astăzi, eu n-am să vă spun nimic vouă despre Fiu, despre Fiul risipitor, ce despre Tatăl lui. Căci păcatele fiilor din păcatele părinţilor se trag, din cele ştiute sau ascunse tuturora. O, vai ţie, tată, care nu ţi-ai ştiut păzi fiul de ispită, care l-ai depărtat de tine prin dărnicia ta prostească, prin supunerea ta faţă de el. Dar însă, vai şi ţie, tată, care n-ai răsădit întru fiul tău

dragostea, căci zice apostolul: fără dragoste sîntem aramă lucitoare şi chimval răsunător.

Se oprise pe neaşteptate, el care vorbea cel puţin două ceasuri şi, deschizînd scriptura, citi: „Luaţi jugul meu asupra voastră şi învăţaţi-vă de la mine că sînt blînd şi smerit cu inima şi veţi afla hodină sufletelor voastre. Că jugul meu este bun şi povara mea este uşoară. Aşa au zis domnul. Doamne, dă dară hodină sufletelor noastre, învaţă-ne."

Cîteva muieri plîngeau. Nu înţelegeau nimic, dar plîngeau ca şi cum Găvrilă şi-ar fi luat rămas bun de la ele. Se gîndeau la mulţi oameni care muriseră.

...Şi Măria, oprită pe podeţ, se uita drept la frăgarul înconjurat de praf şi nu-l vedea. Era frumos, soarele se culca încet, devreme, prin pomi se furişau raze, şi o căldură bună îi mîngîia umerii. Ezechil nu era acolo. Ştia că dacă va veni, o să-l poată duce acasă. Tresări. Ion Sofron Poţocu se aprise în faţa ei, mieros: era urît, puţin ghebos, cu mîini subţiri şi lungi şi se ţinea după ea de doi ani de zile. Gurile rele spuneau că el l-ar fi înjunghiat pe Petrea în noaptea acea fără lună, dar Măria nu credea. Nu credea nici că Petrea a fost omorît: asta nu se putea, deşi era adevărat.

Poţocu o luă de mînă, uşor, cu grije, el care era spurcat la gură şi-i plăcea să spună numai porcării fetelor, să le ruşineze şi să rîdă de ele.

— Vină, mîndră, vină să te joc!

Cînd intrară în horă, feciorii se dădură puţin în lături, să le facă loc. Mai toţi erau „feldii" lui Ion, care le plătea de băut cît doreau, că avea veşnic bani, îl ştia duce de nas cum voia pe taică-său, Sofron, fostul primar.

Măria juca lin; mîinile lui Ion, puse uşor pe mijlocul ei, îi simţeau fiecare mlădiere a trupului şi, cînd o răsucea cu pricepere, ţîţele ei tari îi atingeau uşor pieptul coşcovit; atunci îi venea să urle şi s-o sfîşie. Încercă să spună ceva, dar Măria parcă nu-l auzea: obrajii i se îmbujoraseră. Îşi trecu repede, ca un şarpe, vîrful limbii peste buzele roşii. Poţocu ştia că n-o poate dovedi la

joc ; el se ostenea foarte repede, îl treceau năduşelile şi-l biruia o tusă seacă.

Gligor se apropiase, mereu cu mîinile în buzunare şi stătea nemişcat, uitîndu-se la ei cu un zîmbet prostesc. „Nu-i nimic, se gîndea, nu-i nimic." Dar în fundul sufletului îi era ciudă pe Măria : joacă, uite, cu ucigaşul lui Petrea şi se bucură de plăcerea jocului. Femeile n-au suflet ; îs un fel de mîţe rele. Ion Poţocu aruncă lui Puţu cîteva sute, să zică mai departe şi toţi feciorii strigară în cinstea lui. Asta-l făcu să se umfle în pene şi să-i mai treacă slăbiile.

Gligor, întîmplător, dădu cu ochii de Rigo : fata se uita drept la el şi rînjea urît. O clipă vru să se ducă la ea, s-o cheme la joc. Se opri la timp şi-i zîmbi, cu toată gura. „Prostule" făcură buzele fetei, drăgăstos de data asta. Îi plăcea trupul lui mare, pietros. Dar Gligor nu mai avea ochi pentru ea. Se întorsese iar spre horă.

În crîşmă, Cordiş plătise al doilea rînd. Suferea. Altădată, după atîta băutură, ar fi spus : Ei, şi să mai lăsăm lumea, să zicem un cîntec de-al nost'. Acum nu îndrăznea. Îl asculta pe Pavăl cum se laudă şi cum îi laudă pe comunişti şi ştia că o face în contra lui, parcă i-ar fi dat cu tifla. Îl aproba din cap, îi repeta cuvintele şi celălalt prindea şi mai mult curaj. Cula se pilise şi moţăia. Aşa era el : cînd nu era de servici, dormea tot timpul, frînt.

Pe geamul mic, din spatele lor, se vedea fundul curţii lui Laboş, răstoaca plină de apă verde, strălucitoare, răchitişurile tinere, roşcate. Deasupra apei pluteau scame alburii. Lui Cordiş îi venea să plîngă. Ar fi vrut să spună : „Nu-i pe lume sat ca al nost'", şi n-avea curaj.

Puţu ridică trompeta în semn că vrea să se odihnească. Feciorii îl suduiră, fetele ţipară. Puţu se întinse pe bancă şi Bobocuţ începu să-i facă vînt cu pălăria verde, soioasă.

Fetele se luară de braţ şi, în şiruri lungi, începură să se plimbe pe uliţă în jos, să le mai iasă praful din nări ; feciorii umplură crîşma. Numai Gligor veni lîngă Măria

şi, cînd ea vru să se ducă cu celelalte fete, o luă de braţ, atît de tare încît ea îşi înăbuşi un strigăt.

— Stai aici, zise el, de ce joci cu Poţocu ?

— Nu mi-i voie ?

— Ai putea avea atîta obraz, să nu joci cu el, spuse Gligor cu răutate.

— Gligore, vezi-ţi lungul nasului, se supără Măria. Cu ea nimeni nu vorbea în felul acesta.

— Mi-eşti dragă şi am să te iau. Am vorbit cu bacea Găvrilă.

Înlemnită, ea se întoarse spre el. Trebui să se uite în sus, era prea înalt. Roşeala o năpădi atît de tare, că-şi duse amîndouă palmele la obraji. Gligor se uita mereu înainte, peste acoperişul casei din faţă, unde, pe coş, clămpănea o barză costelivă. Atunci se opri lîngă ei Marcu Petrii Simii, întinse mîna şi o mîngîie pe Măria pe cap :

— Ei, fată dragă, azi erai nora mea... dacă dumnezeu nu-mi lua feciorul... smiorcăi el. Că, doamne, tare te-am iubit eu pe tine şi tare-am vrut să-mi fii noră.

Altă dată Măria ar fi căzut jos la asemenea cuvinte, sau ar fi plîns. Acum îl privi pe Marcu cu ochi curaţi şi se simţi stingherită din pricina lui Gligor.

— Dumnezeu să-l ierte, bace Marcule. Şi se uită în altă parte. Marcu, jignit, se depărtă bodogănind. Numai el ştia de dragostea celor doi, pe care o încurajase, deoarece nădăjduia să pună mîna pe ceva pămînt de la Găvrilă, cu care se duşmănea de vreo zece ani, dintr-o nimica. Îi plăcea şi fata : era bună, frumoasă, cinstită. Pînă acum vorbiseră de nenumărate ori despre Petrea. Măria venea la ei să plîngă cu toţii împreună şi uite, l-a uitat.

Măria se întoarse spre Gligor :

— Să nu-mi mai spui niciodată aşa ceva. Auzi, niciodată.

Se depărtă de lîngă el. Gligor voi să se ia după ea, pe urmă se răzgîndi. „Las' că-ţi bagă Găvrilă minţile în cap, fîşneaţă !" îşi spuse, furios.

Puțu începu din nou să cînte. Tocmai atunci, de peste drum, din casa lui Cloambeș ieși Picu, îmbrăcat în negru, apoi Spinanțiu, cu ochelari de soare pe nas ; la urmă Cloambeș și nevastă-sa. Grupul străbătu ulița cea mare și se apropie de frăgarul unde Puțu încremenise de curiozitate. Spinanțiu își scoase pălăria și, înclinîndu-se, spuse cu glas subțire :

— Bună ziua, petrecere frumoasă, fraților !

Feciorii, dintre care cea mai mare parte fuseseră ieri pe imaș, la adunare, tăceau fîstîciți și numai cîțiva răspunseră cu jumătate de gură.

— Petrec tinerii, zise Cloambeș. Îndată lăcrimă : aici ar fi fost și al nost' dacă nu-l omorau păgînii. Al nost', să știți, o fost în Gărzile lu domnu Maniu, spuse el încet. Aurelia plînse puțin.

— Da, datinele, splendidele noastre datini, murmură Spinanțiu.

— Întocmai, zise Picu. Cum ați binevoit a spune...

În realitate, Spinanțiu se temea. Fuga baronului îl năucise. Nu mai înțelegea nimic și trecea de la furie la deznădejde. Se hotărîse : îndată ce ajunge la oraș își dă demisia din partid cu zgomot și se înscrie la social democrați. Ceea ce făcuse Papp era monstruos. Să-l lase aici, în satul acesta, unde oamenii îl urau ! Nu putea pleca înapoi cu trenul, n-avea curaj, așa că aștepta să trimită Papp mașina după el ; totuși, atît de nesimțit nu putea fi încît să-l părăsească definitiv. Ce ? El era de vină că nu reușise manifestația ? Papp era de vină. Profesorul Suslănescu avusese dreptate. Dacă era vorba de viitorul politic, baronul ar fi trebuit să-și împartă moșia, să facă o festivitate imensă — și luncanii nu l-ar fi uitat niciodată. Acum, faptul că ieșise la horă se datora lui Baniciu care primise, prin Picu, un bilet de la baron : *„Fă cum crezi. Ai mînă liberă."* Baniciu rîsese mult, bine dispus.

— Dacă mă lăsa pe mine, rezolvam, spuse încîntat. Acuma, micuțule, o să faci foarte bine și o să te prezinți la horă, cu camaradul Picu, o să vorbești cu oamenii prietenește o să plătești de băut, ca și cum nimic

nu s-ar fi întîmplat. Dacă poţi, plasează nişte chestii politice, dar fin. La noapte o să fie un dans nemaipomenit şi e bine să fii văzut între oameni.

— Ce dans, ce vorbiţi ? se sperie Spinanţiu. Dacă aveţi intenţia să... în sfîrşit, eu nu mă bag, dar e mult mai bine ca eu să nu fiu văzut.

— Nu ! Cum am zis. Şi nu te uita aşa la mine, răcni pe neaşteptate Baniciu, că te tund ca pe o oaie ! Crucea şi dumnezeul mătii de avocăţel. O luaţi cu vorbe, cu palavre şi pe urmă să dreg eu ! Nici o vorbă, că-ţi fac boiangerie la nas !

— Bine, bine, acceptase Spinanţiu speriat. Nu-i nevoie să fii grosier, pentru asta... În regulă...

— Eşti bun... rîse Baniciu. Eşti bun şi deştept. La horă, nene, cu ţăranii, în mijlocul poporului, altfel vi-i fură comuniştii şi pe urmă puteţi să vă regulaţi între voi.

— Haide, Puţule ! strigă Picu. Domnu atvocat vrea să vă vadă flăcăi...

— Haidee ! strigă cineva.

— Da ce ni-s noi, bohoţi, să se mire la noi ? strigă pe neaşteptate Gligor şi Spinanţiu încremeni. Bine că ţiganul începuse cîntecul, aşa că în curînd norul de praf se ridicase iar în jurul frăgarului. Spinanţiu îl urma pe Picu, salutînd mereu.

— Asta-i muierea mea, zise Picu tare. Şi asta mi-i fata...

Spinanţiu se înclină şi le strînse mîinile asudate, pe urmă, fără să se gîndească prea mult, se aplecă în faţa lui Rigo, care se uita în pămînt, topită.

— Nu vreţi... în sfîrşit, domnişoară, să-mi acordaţi un dans ?

Rigo îşi ridică faţa şi rămase cu gura căscată. Picu roşi ca un curcan şi zbieră :

— N-auzi ? Domnu atvocat zice că să joci cu domnu atvocat !

Pe banca muierilor se lăsă o linişte nefirească. Nevasta lui Picu, înlemnită, se uita în jur fără să vadă şi să priceapă nimic. Atunci Rigo sări în picioare şi-şi po-

trivi fustele, bătîndu-le cu palma. Buzele-i murmurau ceva, nici ea nu ştia ce.

Cînd dansatorii văzură cu cine joacă domnul, mulţi se opriră pe loc. Cîţiva chicotiră şi Spinanţiu se dădu la toţi dracii pentru imprudenţa lui. Departe de Picu, a cărui violenţă îl liniştea, îi era frică şi mirosul de praf, de trupuri asudate, de picioare, îl făcu să pălească. Întinse mîinile, cuprinse mijlocul fetei şi ea îi strînse umerii cît putu şi-şi puse sînii grei, plini, pe pieptul lui. Spinanţiu începu să dea din picioare ; din stînga şi din dreapta feciorii îl izbeau, îl călcau pe pantofii de antilopă. Vedea, ca într-un panopticum, feţele lor roşii, cefele groase, unde, frunţile înguste, ochii tulburi, roşii. Rigo, dezlănţuită, sărea, se frămînta, îl răsucea ca pe un fus. Nu-i păsa că se aud rîsete, mugete, nu-i păsa de nimic. Se jură, în gînd, că nu mai vine niciodată la horă acum după ce a fost fericită în văzul lumii. Spinanţiu se lăsă în voia ei. Avea senzaţia că, brusc, se împuţise, contaminat de duhorile din jur. Feciorii aruncau mereu bani ţiganilor. Fără să-şi ia trompeta de la gură, Puţu îi prindea cu mîna cealaltă. Pe Spinanţiu îl dureau urechile, parcă-i sîngera creierul. Problema ţărănească ? O mitralieră, o ladă cu cartuşe, de fiecare sat, asta-i !

S-a terminat. Ieşi zdrobit şi încercă să zîmbească.

— Fetiţa dumneavoastră dansează ca o balerină, îi spuse lui Picu. Acesta nu se supără.

— Aşa-i. Îi cam curvă, spuse gînditor. O pişcă pe Rigo de bărbie şi-i făcu cu ochiul. Ai ? Oi vedea ce mulţămită mi-i şti da, mai încolo, nu acuma.

Rigo nu-l auzi. Se repezi şi, luînd mîna lui Spinanţiu, o sărută. Acesta se pierdu de tot, trase aer în piept ca şi cum s-ar fi înecat.

— Îi bine crescută, rîse Picu mulţumit. I-am dat o creştere foarte drăguţă. Îl podidi tusea şi aprinse o ţigară, s-o potolească.

La începutul dansului, Ion Poţocu umblase s-o caute pe Măria. Gligor îi tăie calea şi, cu vocea lui obişnuită, moale, îi spuse :

— Mă, Poţoace, găseşte-ţi tu alte fete, mă, dragă...
Poţocu înlemni. Se uită lung la Gligor. Poate înnebunise, nu ştia că el are cei mai mulţi prieteni din sat ?
— Da, da, Poţoace, repetă Gligor, apăsînd asupra poreclei, fă aşa cum te sfătuiesc eu. Ca un părinte-ţi sînt.
— Gligore, vrei să te găuresc, poate ?
— Du-te-n treaba ta, îl sfătui Gligor, plictisit.
— Bine, zise liniştit Poţocu. Acuma ascultă şi tu : Cară-te frumos acasă şi te culcă că altfel, la spartul horei, te împung. Gligor începu să rîdă, întunecat.
— Meri din calea mea, că te pişc de nas şi ţi-l rup jos, Poţoace, taică. Meri, dragă... Şi fă cum zic eu, că mi-s mai cuminte.
Poţocu îi întoarse spatele. Peste puţin timp îşi adună toţi prietenii la o parte şi, cu capetele apropiate, începură să şuşotească.
Măria umbla încoace şi-ncolo, întrebînd pe toată lumea dacă nu-l văzuseră cumva pe Ezechil. Nimeni nu ştia de el : cîţiva îi spuseră că au auzit de la cineva că s-ar fi dus din sat, acum trei zile, dumnezeu ştie unde.
Picu îl lăsă pe Spinanţiu cu muierile, spunîndu-i că dacă mai vrea să joace cu fata lui el n-are nimic împotrivă. Fata nu prea are chef să joace, dar de plăcerea lui o să se supună. Intră în crîşmă şi, văzîndu-l pe Cordiş, îi făcu semn să intre în odaia „domnilor".
Aici nu venise încă nimeni. Era răcoare, plăcut.
— Eu nu mă pun împotriva satului ! îi spuse Cordiş, de la început. Picu îl privi lung, cu ochii lui răi.
— Ţi-i frică, ce ? Nici ieri nu venişi...
— M-or bătut muierile, am fost beteag.
— Am auzit.
— Unde locuieşte acuma derectorul ? se aplecă deodată Picu spre el şi-l prinse de mîneca hainei cu degete de fier.
— Nu ştiu, ce-mi pasă mie unde locuieşte el ?
— Am auzit cum că la baba Fogmegoaia, cu Ardeleanu şi cu jidovul...

— Poate fi...

Picu începu să rîdă.

— Dascăle, eşti prost şi fricos...

— Cum îţi permiţi ! strigă Cordiş, făcîndu-se vînăt. Aşa-i ! Aşa-mi trebuie, dacă mă bag între voi şi nu păstrez dinstanţa !

— Taci, dracului ! Uite ce faci : te duci la derectoreasă şi afli de la ea dacă Todorescu îi la mecanic. Şi vii să-mi spui.

— Da cine eşti tu, să-mi poronceşti mie, Picule ? Ţi-ai luat nasul la purtare. Ia te uită la el, că...

— Vorrba ! A zis dom' căpitan să te duci.

Cordiş începu să se scarpine pe frunte.

— Cu mine să vorbeşti respectuos, spuse moale, fără convingere.

— Bine, domn învăţător, faceţi bine şi duceţi-vă, vă rog, foarte mult şi tare...

— Asta-i altceva... Tu nu eşti om rău, Picule, da prea ţi-ai luat nasul la purtare. Da ce vrea dom' căpitan ? Mă duc, sigur... acuma chiar...

Cînd Cordiş ajuse în uşe, Picu îl opri :

— Iertaţi, vă rog. *Duceţi-vă,* eu aşa am vrut să zic.

Şi, după ce Cordiş ieşi, îşi spuse : „Îmi place de mine. Doamne, dă-mi sănătate !"

Ca să scape de Poţocu şi de Gligor, Măria trecu de cealaltă parte a uliţei şi se aşeză pe banca din faţa casei lui Cloambeş. Era obosită, o supăra şi praful şi muzica. Pînă nu de multă vreme, cum venea duminica începea să tremure de dorul horei, să poată juca cu Petrea. Pleca de acasă pe furiş, cu inima ticăind, se strecura prin albia secată a răstocii. Bucuria-i era înjumătăţită de frică : dar dacă cineva o spune lui Găvrilă că a fost la horă ? Acum se mira singură, cît de străine i se par toate astea şi fără rost. Ar fi vrut să fie singură pe cîmp, s-o bată vîntul, să-şi scoată cizmuliţele şi să umble desculţă prin iarbă... Să se culce pe spate, pe malul Teuzului şi să se uite la norii roşii ai înserării. Auzi parcă vocea groasă a directorului şi ceva dulce şi cald o năpădi pe dinăuntru — nici ea nu ştia ce — şi

i se făcu rușine. Se gîndi că dacă el i-ar fi spus, ca odinioară Petrea, să meargă cu el în lume, s-ar fi dus, fără să se uite înapoi. Săracu, îi olog, da atîta de bun! Dacă n-ar fi fost războiul, ar fi vorbit cu Găvrilă și, azi, ea era învățătoare...

Ezechil nu era nicăieri... Îi părea bine aproape. Fără el în casă, nu se temea.

— De ce ai zis să nu-ți spun că mi-ești dragă și că vreau să te iau? Ți-i scîrbă de mine? auzi vocea rugătoare a lui Gligor.

— Tu nu mă poți lua, Gligor, spuse încet.

— Da de ce? Te iau, Mărie, că mă mistui... Se așeză grijuliu la celălalt capăt al băncii și-și strînse mîinile mari între genunchi. Mărie, eu capăt pămînt, acuma. Mîine, ori poimîine. Nu-mi trebuiește nimic de la taică-tău. Mi-s lucraș bun... și mi-s destul de frumos... Îs mare, zdravăn... Te-oi ține bine, nu-i răbda de foame. Nu te-oi bate. Eu știu că... Se înecă și roși.

— Ce știi? șopti ea.

— Știu că... ți-o fost drag fie iertatu. Își întoarse spre ea fața mare: Da ce putem face, dacă o repauzat? Am vorbit cu tică-tău. O zis că...

— Ce-o zis?

— O zis că... bine. O zis că nu i-i scîrbă de mine.

— Nici mie, Gligore, doamne iartă-mă, de ce să-mi fie?

— Atunci cînd punem actele?

— Gligore, dragă, eu mi-s însărcinată, spuse atunci Măria, foarte limpede și nu se mai uită la el. Ai să-mi spui curvă, toată viața.

Dincolo de drum, flăcăii chiuiau. Cîțiva se și păruiseră, dintr-un nimic, așa cum se întîmpla în fiecare duminică și se spălau la artizană de sînge. Pavăl Bitușea intrase în joc și nu se auzea decît vocea lui:

Bată-te dumnezeu, nană,
Și cîrpa ta cea cu pană!
Și cîrpa și zadia!
Că mîncași inima mea!

Pe ulița mare se plimbau flăcăii cu fetele. Se țineau de batistă. Așteptau să se însereze, să se strecoare prin stufărișul răstocii.

Clopotul bisericii bătea de vecernie, babele se grăbeau.

— Mințești, șușoti Gligor.

Măria ridică din umeri.

2

Se înserează. Cerul e uscat, încremenit, depărtările pustii, vinete ; Laboș a scos cîteva lămpașe și le-a atîrnat de crengile frăgarului ; roiuri de țînțari flutură în jur, ca o pînză verzuie, subțire. Cu cele din urmă puteri, Puțu suflă în trîmbiță, împrăștiind o ploaie de scuipat ; Bobocuț a făcut scurtă la mînă, îi curg lacrimile și în timp ce trage arcușul pe strune, vorbește cu tată-său :

— Mai bine m-ai fi omorît cînd m-am născut, să mă fi țîpat în fîntînă. Să mă fi dat la porci. Să mă fi pus pe foc...

Dacă s-ar opri acum, flăcăii i-ar sparge vioara. Cîntă și înjură. Mîine iese cu porcii și poate dormi cît vrea. Și nici banii nu-s răi... Se adună destui, duminică seara.

Au venit și o mulțime de moțogani și moțogance tinere : unul care părea un fel de șef s-a înclinat cu pălăriuța în mînă în fața luncanilor și le-a spus :

— Am venit să jucăm și noi. Plătim. Faceți bine și nu vă legați de noi, că ni-s tare bucuroși. Ne dă pămînt și nouă.

Sînt bine simțiți. Nu se bagă, joacă la margine, într-un fel ciudat, poate de unde au opinci și nu cizme.

— Bată-ți dumnezeu trîmbița, tată, că mi-ai spart urechile. Și cînți prost, nu știi cînta, ce te bagi ? geme fără încetare Bobocuț. Puțu nu-l aude. În fiecare duminică seara, deși nu bea nici un pahar, e surd ca peretele și beat de atîta suflat, se clatină pe picioare ; dacă nu l-ar duce cei doi feciori, ar cădea în șanț. Abia joi,

pe la prînz, începe să audă şi atunci e foarte bucuros, rîde toată ziua.

Cîţiva feciori au venit la Gligor şi i-au spus să meargă acasă, pe furiş, pentru că prietenii Poţocului vor să-l taie. Gligor nici nu i-a auzit. S-a învîrtit printre feciori şi fete, ameţit, pe urmă s-a dus la Rigo şi a cerut-o la joc. Ea l-a privit semeaţă :

— Nu joc cu tine. Eşti marhă mare, nu ştii juca.

— No, atunci mă iartă. Serbus.

În crîşmă, prin fumăraie, oamenii cîntă :

Pe marginea gropii mele
Sămănaţi-mi viorele...

Vasalie a Milionului a venit de la primărie şi a spus că a vorbit cu Mitru Moţ, la telefon : zice că soseşte astă seară cu inginerul şi cu un şef al partidului. Oamenii s-au bucurat : în cîteva zile pot să se bage cu plugurile în moşie.

De la templul pocăiţilor se aud acordurile armoniului, prelungi şi triste : templul e crîşma şi hora lor.

Seara, pe pustă, e o tăcere atît de mare că se aude uneori fluieratul unui tren de foarte departe, ori ţipătul cucuvelei din turnul bisericii, ori radioul părintelui, dacă uită vreun geam deschis.

Dinspre pădure se naşte o lună ca un dovleac ; alunecă puţin deasupra pomilor, îi părăseşte şi se ridică.

Puţu începe marşul de plecare ; cîţiva feciori se reped la el, îi umplu buzunarele cu bani şi-l ameninţă că, dacă nu mai cîntă, îl aruncă în răstoacă. Bobocuţ nu mai poate vorbi. Geme :

— Aoleu, la ce mă făcuşi ? La ce, la ce, la ce, la ce, di, ri, ri, şi di, ri, ri, şi di, ri, ri...

În clipa cînd Măria, văzînd că Ezechil nu se iveşte, voi să pornească spre casă, Gligor îi aţinu calea.

Nu-l vedea, erau în afara luminii de la frăgar ; îl simţea numai gîfîind, ca după o alergătură.

— Mărie, mie nu-mi pasă. Oi spune că-i a meu. Nu l-oi bate niciodată.

Ei i se făcu milă. Se gîndi, mirată, că-i era milă şi de taică-său şi de Gligor. Întinse mîna şi puse palma pe pieptul lat al feciorului ; inima lui bătea aşa de aproape, de parcă o ţinea între degetele ei.

— Gligore, eu vreau să mă duc la oraş... Poate că... Eu aş vrea să ajung dăscăliţă.

— Aha, precep. Vrei să fi doamnă.

— Nu. Dăscăliţă.

— Cine ţi-o băgat asta în cap, tu, fată ?

— Domn derector...

— Aha, spuse el, cu respect. Şi cînd te duci ?

— Nu mă duc niciodată, Gligore. Îi numa un gînd.

— Şi ce faci cu pruncu ? În care lună eşti ?

— Întorc în a treia. Cu pruncu ? Nu ştiu acuma, Gligore. Să văd ce zice tăicuţa.

— Nu te temi de el ?

— Nu. De ce să mă tem ? Îi bun.

— Poate că-i bun. I se rupea inima şi se silea să vorbească, să mai întîrzie Măria lîngă el.

— Mărie, tu om ca mine nu găseşti...

— Ştiu, Gligore, dragă.

El îşi aprinse o ţigară, cu mare greutate.

— Dară nu găseşti, spuse amărît. Îs ca gunoiul. Plină-i lumea.

Nu-şi dădea seama de ce nu pleacă fata, ce mai are de împărţit cu el. Nu-i era drag. Poate că se tulburase la minte din pricina morţii lui Petrea.

Într-un tîrziu ea îi întinse mîna.

— Vină pe la noi, Gligore...

El tresări.

— Îţi mulţămesc pentru această voarbă. Oi veni mîine. Du-te cu dumnezeu, sănătate bună.

Se întoarse la frăgar să se mai uite la feciori şi la fete. Atunci îl înconjurară prietenii lui Ion.

Acesta păşi înainte, se crăcănă şi începu să-şi croiască tureacul cizmei cu vîna de bou.

— Ce-ai zis tu, azi, către mine, Gligore? întrebă, răutăcios. Cum ai ştiut tu zice?

Gligor se uită la el, parcă nu-l cunoştea, pe urmă-şi aduse aminte şi rîse.

— Cum ai ştiut tu vorbi cu mine? Ştii tu cine mi-s io?

Atunci se petrecu un lucru neaşteptat: Gligor urlă atît de tare, că încremeniră toţi, iar muzicanţii se opriră. Nici nu era un glas omenesc.

— Mă, Poţocule! Tu vezi mînurile mele? Le vedeţi, mă, feldii Poţocului? Cîţi vi-s voi? Opt? Nouă? Mereţi dinaintea mea, că vă omor pe toţi! Mă, Poţocule, uită-te, mă, la mînurile mele!

În lumina chioară a lămpaşelor acoperite de ţînţari, Gligor părea uriaş. Întindea sub nasul Poţocului un pumn cît un cap de copil.

Vocea-i scăzu, dintr-o dată. Urmă în felul lui obişnuit:

— Dragă Ioane. Eu te prind într-un pumn. Te prind de gît şi te răsucesc şi-i dobor pe toţi cu tine. Dă-mi pace, că mi-s cătrănit şi vreau să mă duc acasă.

Poţocu întoarse capul, fulgerător. Trei din prieteni se şi mistuiseră. Şi el se speriase de zbieretul acela ca de taur.

— Bine, zise şi încercă să rîdă. N-am nimic cu tine... Mă, îi veni un gînd, nu vrei tu să fii feldi cu mine? Dă mîna şi hai să bem.

— Mîna ţi-o dau, de băut nu beu. Bună sara, bine că ţi-o dat dumnezeu minte, să nu te agaţi de mine.

Îl dădu la o parte pe Ion, înlemnit, şi se îndepărtă cu paşi mari. Voia să stea de vorbă cu Ardeleanu, ca în fiecare seară. Mecanicul îi citea din cărţi; el nu pricepea nimic, dar se făcea că pricepe.

3

Duminică, după prînz, Suslănescu scuipă sînge. Îl podidise o tuse chinuitoare, seacă, fără sfîrşit, şi deodată avu senzaţia unei mari uşurări. Ceva cald, străin

şi totuşi intim îi umplu gîtlejul, ca o băutură catifelată. Îşi simţi bărbia umedă şi, cînd îşi luă palmele de acolo, le văzu roşii de sînge. George şi Ardeleanu erau cu spatele la el, la o măsuţă, aplecaţi asupra hărţii satului: voiau să înceapă înscrierile în partid şi alegeau punctele strategice de pe fiecare stradă. Îl auziră strigînd înăbuşit şi se întoarseră. Suslănescu se clătina, cu faţa şi mîinile năclăite întise spre ei.

— Ce-i asta? întrebă cu o voce ciudată, gîlgîitoare. Uitaţi-vă... Ce-am păţit?

Abia acum, cînd sîngele începu să se răcească pe pielea lui, nedumerirea lui se schimbă în spaimă, îi urîţi brusc faţa palidă, nerasă.

Cei doi săriră, îl dezbrăcară, îl spălară, îl culcară în pat, cu mişcări stîngace, greoaie. El le spunea tot timpul: „Lăsaţi, de ce?... S-o fi rupt o arteră" şi-n tot timpul acesta se gîndea că *asta* se întîmplă cu *el*. Aştepta zadarnic durerea; în mintea lui sîngele era asociat cu suferinţa ascuţită, cu o inconştienţă subită, ca prăbuşirea bruscă într-un coşmar şi acum nu simţea nimic. Îşi deschise ochii: George era în picioare, lîngă pat şi, pentru că părea sincer nefericit, Suslănescu îi surîse cu bunătate.

— Ai răcit... în noaptea aceea... pe cîmp, spuse penibil, numai pentru că trebuia să spună ceva.

— O, da de unde! Nu atunci... sînt bolnav mai de mult... Acuma a plesnit. Se strîmbă, ştrengăreşte: Am rupt-o-n fericire. Nu-şi aducea aminte cînd auzise expresia asta golănească, poate în timpul refugiului. Fu nespus de fericit că i-a venit acum. Işi dădu seama că George îl priveşte cu milă. Nu bravez, spuse rece... E... ciudat.

— Trebuie să plecaţi numaidecît de aici! interveni Ardeleanu. E serios, cum să nu fie... Începu să se plimbe cu paşi mari prin odăiţă. Cu trenul nu se poate, e o nenorocire... Trebuie să vă vadă un doctor, să vă internaţi în spital... Tu-i mama ei de treabă... Cum facem, dom' director?

George nu răspunse. Suslănescu rîse:

— Dumneata eşti un om practic, Ardeleanu. E minunat. Da, ai dreptate... trebuie să plec. Păcat.

— Poate, cu maşina... Mitru a telefonat că vine şi tovarăşul Jurca şi atunci...

— E splendid... O maşină comunistă, ducînd un bolnav... Face de-un articol la ziar, înainte de alegeri, nu ? Se ruşină. Iertaţi-mă... n-am vrut să spun ceva urît... Se înecă şi faţa i se congestionă.

— Încearcă să nu tuşeşti, spuse repede George. Reţine-te...

Suslănescu dădu din cap, ascultător. Îşi muşcă buzele. Îi vîjîiau urechile, parcă ceva-l gîdila în piept. Pe urmă se linişti.

— O victorie, spuse gîfîit. George îi puse mîna pe frunte : avea palma aspră şi rece ; ca sub o mîngîiere, Suslănescu închise ochii. „Doamne, dumnezeule, se gîndi. Fraternitatea virilă, tandreţea stîngace a acestor oameni... ce lucruri necunoscute". Voia să fie singur şi pentru asta nu trebui decît să închidă ochii şi să respire încet, regulat.

— Sst ! făcu Ardeleanu, să-l lăsăm să se odihnească... Ieşiră amîndoi, în vîrful picioarelor.

Îşi simţea corpul uşor, ca într-o baie dezmorţită şi-l putea gîndi, detaşat ; trecîndu-şi palmele peste pieptul slab le apăsă îndelung, încercînd să ghicească tactil procesul misterios de distrugere dinăuntru. Nu credea, era fericit că nu crede, ca de-o dovadă neaşteptată de curaj, de vitalitate. „Ce-ar mai trebui să mi se întîmple, ca să mă descopăr — se întrebă — şi ce valoare ar avea descoperirea asta ?" Nu ştia măcar dacă doreşte să dea un sens acestei descoperiri ; era adevărată, era a lui, ceilalţi şi le aveau pe ale lor, tot atît de importante, unice şi primordiale. În realitate, singurul lucru adevărat era carnea lui, care murea fără să sufere şi, dincolo de asta, întrebări de o tristă banalitate, care nu-i aparţineau şi nu-l angajau cu nimic. Îi venea să rîdă de lipsa lui de curiozitate, de indiferenţa cu care-şi privea viitorul, numai pentru că scuipase puţin sînge, o cantitate infimă care se refăcea în clipa asta. Îşi aducea

aminte că, după eliminarea lui Andrei Sabin din liceu, voise să se sinucidă ; n-o făcuse şi găsise zeci de justificări, în afară de una singură, cea adevărată : avea dreptul să trăiască, nu pentru că viaţa avea un sens şi el era obligat să-l descopere, ci dintr-un optimism pe care şi-l ignorase şi care l-ar fi făcut să se simtă meschin şi animalic cu cîteva luni înainte.

Prin geamul mic al odăiţei pătrundea, de afară, o lumină prăfuită, confuză ; mobilele modeste, cărţile înşirate în lungul pereţilor, căpătară un luciu nou şi viu. Îi părea rău ca n-a înţeles niciodată muzica : acum, dacă şi-ar fi putut lega starea aceasta sufletească de un crîmpei de melodie, ea l-ar fi ajutat să reziste mai tîrziu, în spital, cînd spaima egoistă a celorlalţi şi lupta inutilă împotriva morţii îl va cuprinde şi pe el.

În clipa asta ar fi vrut să aibă alături de el nu pe George (îl simţea depărtat, opac, din pricina războiului prin care trecuse, a frămîntărilor lui sociale care ascundeau, era sigur de asta, o frică tot atît de mare, poate mai profundă şi mai deznădăjduită decît neliniştile lui din clipa cînd începuse să se gîndească pe sine pînă acum) — ci pe părintele Potra : să stea de vorbă cu el despre dumnezeu, despre credinţă şi despre toate alegoriile poetice ale religiei, născute din teamă şi din febră, din dorinţa violentă a oamenilor de-a se simţi unii pe alţii, de-a se dărui, ca să nu mai fie singuri.

Mai tîrziu, cînd afară începu să se însereze, George se strecură înăuntru să-l vadă ce face. Suslănescu, cu ochii mari deschişi, părea să aştepte ceva. Îi făcu un semn să se apropie şi să se aşeze pe marginea patului.

— Cum te simţi ? întrebă Geogre şi din nou îi puse mîna pe frunte.

— Bine, mulţumesc...

— Ştii, nu e atît de grav. În lagăr am avut un camarad... tuberculos. Se îmbolnăvise în timpul asediului... În lagăr s-a vindecat... Desigur, nu de tot, dar, în fine... simţitoare ameliorare şi...

— Da, am să mă vindec, evident. Vreau.

— Te las. Odihneşte-te... Mîine te transportăm, te

internezi şi, peste cîteva luni, eşti în stare să-ţi reiei activitatea...

Suslănescu se scutură ca de un fior. N-avea nevoie de asemenea cuvinte; îl pîndi pe George: părea bătrîn, trist. Scoase mîna de sub pătură şi o puse pe mîna lui. Instinctiv, celălalt voi să şi-o retragă. Se reţinu în ultima clipă; Suslănescu oftă. Ştia că de acum înainte va face gestul acesta pur de mii de ori şi ceilalţi îl vor primi cu indiferenţă: pentru că bolnavii, oricît de plicticoşi sînt, nu trebuie iritaţi.

— Nu face nimic, îi spuse lui George, care părea jenat.

— Iartă-mă...

— Nu e nimic... Eu nu ţi-am fost prea simpatic, nu-i aşa?

George se întoarse spre el:

— Spune-mi, de ce te chinui dumneata singur? Crezi că are vreun rost?

— Mai de mult, îmi făcea o oarecare plăcere. Mă izola de ceilalţi... era şi un fel de-a le-o lua înainte. (Pe sub pernă îşi mîngîia mereu pieptul, cu o uşoară senzaţie de repulsie). Cred că, cu timpul m-aş fi acrit. Acum, desigur, e altceva...

— De ce? întrebă George, mai interesat decît voia să pară.

— După tot ce ne-ai povestit, atunci, mai întrebi?

— A, făcu George, desigur.

Suslănescu se simţea foarte indulgent; se gîndea: „Parcă nu e indiferent cum realizezi mizeria propriei tale fiinţe... El a făcut războiul, de aceea i se pare că înţelegerea lui are o anumită măreţie."

— Dacă ne-am putea înţelege, cel puţin acum, zise încet, cald. Nici n-ar fi nevoie de prea multă osteneală... Ştii, cred că nu mai vreau să mă înscriu în partid...

— N-ai vrut niciodată... era o simplă pornire...

Umerii obrajilor lui Suslănescu se acoperiseră de două pete roşii. Spuse, gîfîind:

— Pornirea a rămas şi acum... Cînd îmi aduc aminte... de umilinţa aceea, aş fi în stare să ucid... Ase-

menea monstruozități trebuiesc stîrpite, sînt de acord... Sînt mii de lucruri mărunte, practice, care trebuiesc realizate pentru demnitatea umană... așa cum faci dumneata cu Ardeleanu.

— Atunci ? zise George.

— Pentru asta nu e neapărată nevoie de mine... și, pe urmă, eu m-aș pierde în aceste mărunțișuri... n-aș putea cultiva nealterate... în sfîrșit, niște idei. Totul e confuz.

— Vrei să te las singur ?

— Nu. Aș vrea să-mi explici... de ce ai plecat de acasă ?

— E prea lung, Alexandre... Nici eu nu știu prea bine. Am să mă întorc, de altfel. Sînt infirm și...

— Știi bine că nu ești. Dar ai să suferi... (voia să spună „ai să te prăbușești") pentru că vrei să realizezi o unitate absolută între voința și actele dumitale, o armonie... Crezi că are importanță faptul că dumneata ai pămînt și ești comunist, în același timp ?

— Pentru mine, are...

— Dar pentru ceilalți ? Oamenii de aici nu vor uita niciodată ce ai făcut pentru ei... iar pentru alți oameni dumneata nu exiști, indiferent ce-ai face... Și, pe urmă, să-ți spun ceva : chiar dacă ai fi făcut din interes personal ce-ai făcut, nici asta n-ar fi avut nici o importanță.

George se ridică nervos :

— Uiți un lucru, spuse aspru, că *eu* n-am făcut nimic. Nici revoluția, nici împroprietărirea... că ele sînt rezultatul unei activități comune... de care vreau să fiu demn. Asta e tot. Nu se poate raporta totul la eu, mine, mie... De aceea te chinui dumneata.

— Probabil... Dar asta e realitatea *mea*.

— Atunci n-ai înțeles nimic, ridică din umeri George. Îmi pare rău... Ar trebui să-ți spun cuvinte mari... nu mă interesează cuvintele...

Suslănescu îi întinse mîna :

— Îți mulțumesc... e clar. Dumneata *crezi*... de aceea ești fericit... Nu mă întrerupe... Fericiți sînt cei ce cred, scrie și în Biblie... Iar să crezi în om e măreț, după ce

ai făcut războiul și ai citit cel puțin o carte de istorie. Da, e bine. Comunismul e un entuziasm științific... Da, și, într-adevăr, soarta mea individuală n-are nici o importanță, nici a dumitale... Dar asta mi se pare cam trist... După toate prin cîte am trecut, iubesc totuși valorile sterile... Valorile poetice. Acelea care mă exaltă pe mine, chiar dacă nu merit, chiar dacă sînt o zdreanță. Le-am căutat și nu le-am găsit. Dumneata ai impresia că le-ai găsit tocmai acolo unde nu sînt și s-ar putea, dacă ai noroc, să păstrezi impresia asta pînă la moarte.

George îl bătu ușor pe umeri :

— Ești foarte încăpățînat... Ar trebui să luăm totul de la început, să ne spunem lucruri pe care le știm amîndoi foarte bine... despre motorul istoriei, despre proletariat, despre necesitatea istorică a preluării puterii... Ai să-mi răspunzi că toate astea n-o să stîrpească microbii din plămînii dumitale... eu am să-ți răspund că important este să realizăm un astfel de sistem de asigurări sociale, încît să prevenim bolile ; ai să-mi răspunzi că asta este o chestie practică, măruntă...

— Și ce-ar trebui să fac, după dumneata, ca să ne putem înțelege... nu dumneata și cu mine... ci eu cu ceilalți.

— Să renunți la *proprietatea* dumitale, oricît te-ar costa. Indiferent de ce-ar zice alții, chiar cei pe care-i iubești...

— Marxist vorbind, să renunț la tot ceea ce, pe plan suprastructural, proprietatea particulară asupra mijloacelor de producție a generat în mine, nu ? Ar trebui să devin altul. Mi-ar fi frică de mine... Ar trebui să hulesc ce-am adorat și invers... în fond n-am adorat nimic. Tăcu, închise ochii... Îți urez multă fericire, șopti.

— Vrei să dormi ?

— Nu. Sînt trist. Să fii demn de ceilalți... ce frumos sună... Asta se poate realiza însă și prin ipocrizie, prin o doză bună de cabotinism, nu crezi ?

— Bazele pe care este organizat partidul comunist, spuse George grav, exclud asta.

Suslănescu se ridică în capul oaselor, îl privi atent.

— A, da, spuse, clipind din ochi cu veselie. Natura umană nu e eternă. Are un caracter istoric.

— Nu crezi asta ?

— Ba da, ba da, cum să nu...

Afară se însera albastru.

4

Cinară tîrziu. Baba Fogmegoaia, despre care satul spunea că fusese ţiitoarea dracului în tinereţea ei, era zăpăcită că are atîta lume în casă şi le făcea toate pe dos. Se şi temea să stea cu atîţia bărbaţi şi dormea la o vecină. Suslănescu avea iar febră mare ; nu putu mînca nimic, i se părea tot timpul că se scufundă într-o apă caldă şi roşie ca sîngele ; era leoarcă de sudoare şi, cu mîinile ca de cîrpă, îşi pipăia mereu pieptul. I se părea cu Ardeleanu e nemulţumit de faptul că el era aici şi voia să se scuze tot timpul. După ce mîncară, George ieşi în curte să fumeze ; de departe se auzea zvonul stins al horei, ţipete.

— Eu am să mă duc acasă, spuse încet.

— E mai bine, tovarăşe director...

Ardeleanu nu-l întrebase niciodată de ce s-a mutat la el, poate din sfială. George voise să-i spună de cîteva ori, dar nu ştia cum să se facă înţeles şi n-avea nici un chef să explice nimic.

Ardeleanu avea prea mult bun simţ deşi, din punct de vedere politic, i-ar fi dat dreptate. Asta, propriu zis, nu-l interesa. Simţise la Ardeleanu un respect deosebit pentru căsnicia lui ; era mai bine să-l lase să bănuiască o neînţelegere oarecare.

Aşa cum stăteau alături, privind întunericul plin de umbre vinete, pîndi obrazul mare al celuilalt : cînd trăgea din ţigară i se luminau buzele mari, mustaţa aspră, prost potrivită ; părea bătrîn.

— Cîţi ani ai, Ardeleanu ?

— Patruzeci şi doi...

— A, da ? Îi păru rău că-l întrebase şi într-un sens, tăcerea asta greoaie dintre ei doi îl supăra ; era sigur că ar fi avut ce să-şi spună, trebuia doar început.

— Eşti membru de partid de mult ?

— Din 37. Din octomvrie.

— Nu eşti căsătorit ?

— Nu răspunse Ardeleanu, leneş. Lui George i se păru că simte o uşoară stînjeneală în vocea lui şi nu mai insistă ; pe neaşteptate îl năpădi o senzaţie de amărăciune : spaţiul dintre ei nu putea fi umplut cu cuvinte, erau încă singuri amîndoi, stîngaci, nu intuiau efortul care ar trebui făcut, ca să se apere de singurătate ; poate de aceea le era mai uşor să vorbească despre tot felul de lucruri exterioare. Nu ştia nici măcar dacă ar fi bine să-i spună acum că-l chinuie nişte incertitudini... Acum sau altă dată, lui sau altora. Oftă fără voia lui şi Ardeleanu se întoarse spre el, dar tocmai atunci intră pe poartă Gligor a Hahăului, aşa că nu-şi spuseră nimic. Gligor văzu jarul celor două ţigări, veni lîngă ei, îşi aprinse şi el una şi fumară tăcuţi ; abia după un timp flăcăul îşi dădu seama că a fost necioplit.

— Bună sara, să dea dumnezeu...

— Vii de la horă ? întrebă Ardeleanu. Cum a fost ?

— Nicicum. Nişte luzi care-şi zdrumică măruntaiele. Eu m-am uitat, răspunse Gligor cu gîndul în altă parte. „Are s-o silească Găvrilă, n-a fi după capul ei cel prost... Mă duc la ei mîine şi-i spun lui Găvrilă că fata e «în stare» şi dacă nu se mărită iute o rîde tot satul..." Ştia că mîine, la lumina zilei n-o să aibă curajul să se ducă şi asta-l înfuria mai tare.

— Or vorbit oamenii despre pămînt ? se interesă Ardeleanu.

— Nu ştiu, că nu fusei în crîşmă. Nu mă bag în crîşmă căci nu-i obicei frumos. Trase aer adînc în piept, şi pe neaşteptate spuse cu o voce schimbată : Vreau să vă spun ceva, nu ştiu dacă nu vi-ţi supăra. Eu mă însor.

— Bravo Gligore, zise George. Cu cine ?

— Cu fata Găvrilii Ursului, răspunse el arţăgos. Am vorbit cu el de mai multe ori, mai de mult. Mi-o dă.

Poți ști că mi-o dă, repetă și încercă să rîdă, dar nu izbuti.

— Cu chiaburița ? întrebă Ardeleanu. Îl prinse pe Gligor de mînă : Da alta n-ai fost în stare să-ți găsești ? Tocmai aici, la reacționari tragi ?

— Da de ce să-mi găsesc alta ? Asta-mi place. Îi faină. Îi cu stare. Și... îi place de mine... Încă mai de mult... de cînd ne-am ridicat...

Ardeleanu își aprinse o nouă țigară ; după felul cum aruncă chibritul, departe, făcîndu-l să sfîrîie subțire, George își dădu seama, mirat, că Ardeleanu e într-adevăr necăjit din pricina asta ; lucrul i se păru comic ; pe urmă, brusc, o vagă neliniște îl pătrunse : oare Gligor știa de starea fetei, sau vorbea numai așa, ori era cam pilit.

— Haideți să intrăm în casă, zise. S-a făcut răcoare.

Intrară. Suslănescu, cu fața la perete, dormea greu. Micșorară fitilul lămpii. George știa că ar trebui să plece acasă, dar n-avea putere ; îi bătea inima, neliniștită ; ce-o să-i spună Emiliei ? Ea va crede că venirea lui acasă înseamnă că a renunțat. Ardeleanu părea foarte serios.

— Gligore, faci rău, spuse gînditor.

— Da de ce fac rău ? se supără feciorul. Spune-mi, de ce fac rău ? Ce, dacă m-am scris la partid, musai să-mi poroncești dumeta pe cine să ieu ?

— Tragi la bogăție, Gligore, n-am știut.

— Trage aia, a nevoii... Nu mă vezi cum îs ? Îmi trebuiește nevastă, mi-s ca cînele, singur. Fă bine și mă precepe. Fata-i bună, *cinstită...* se opri să vadă ce zice celălalt și, pe sub masă, își strînse pumnii.

— Găvrilă îi dușman ! începu Ardeleanu. Nu l-ai văzut ? I-am spus să primească să fie primar democrat — și el ? Cu Maniu, cu Papp... Tu mi-ai povestit că, odată, cînd ai vorbit despre reformă, o sărit la tine, el, blîndu ! Și cu cît ne-om întări noi, cu atîta o să ne fie mai dușman... Și tu te bagi între ei ? N-ai văzut cine-i ? Și-o gonit feciorul, numa să nu-i dea partea lui

de avere ! Ai să te strici între ei, Gligore, tu care ești așa de cinstit, de bun... Omule, și apoi fata...

— Să faci bine să nu zici o vorbă asupra ei. Cunosc eu mai bine... Dacă nu trebuiesc în partid, cu muierea mea, mă duc...

— O iubești ? întrebă încet George.

Gligor se întoarse, mirat că era și el aici.

— Nu știu. Îmi trebuiește... Cunosc eu toate... și că dumneavoastră i-ați spus să se facă dăscăliță... Rîse batjocoritor : că nu-s altele de dăscălițe... Amu s-a apuca de școală, cu un prunc în brațe !...

Se opri, speriat că se dăduse de gol.

— A, aici ați ajuns ? surîse Ardeleanu. Atunci eu nu mai zic nimica.

— Aici am ajuns, cu ajutorul lui dumnezeu ! spuse Gligor, silindu-se să zîmbească larg, în felul lui cam prostesc. Dar George văzu că pe sub masă își strînge din toate puterile mîinile între genunchi și că fruntea i s-a acoperit de sudoare. Îl privi atent, ca și cum nu l-ar fi cunoscut. Era ceva schimbat în toată înfățișarea lui Gligor, nu-și putea da seama anume ce și se simți oarecum intimidat de fixitatea dură a privirilor lui.

— Mie nu-mi trebuiește pămîntul Găvrilii, că ține de el ca cîinele cel rău. Eu oi avea pămînt... O iau că-i cuminte, că-i bună și n-o avut nici un fel de noroc, bat-o focu ei...

În lumina chioară a lămpii, lui George începură să i se închidă ochii de somn ; tîrziu, Ardeleanu se uită la ceas :

— Oameni buni, a trecut de douăsprezece... e timpul să ne culcăm... Am vorbit cu Fogmegoaia, ne lasă în pod, e fîn, nu-i frig, luăm o pătură, două...

— Iertați-mă, spuse atunci Suslănescu, vă fac un deranj teribil... Mă simt...

— Nu-i nimic domnule profesor, sîntem învățați... Gligore, du-te și tu și te culcă...

— Nu mă duc, spuse Gligor, senin. Nu mi-i somn. Poate-mi cetiți ceva din cărți, că doamne, tare-mi place.

George căscă, obosit. Se gîndi că ar fi mai bine să se ducă acasă, să-i spună Emiliei : lasă, e atît de fără sens... Se ridică greoi, se duse la geam și-și lipi fruntea de sticla rece : atunci, prin curtea vag luminată de lună, văzu o umbră lungă întinzîndu-se de la poartă pînă la zidul casei, bălăbănindu-se pe jos, o clipă, dispărînd.

— A intrat cineva în curte, spuse. Poate s-a întors Mitru.

— N-am auzit mașina, se învioră Ardeleanu și se îndreptă spre ușă.

— Stai ! zise George, stai puțin. Văzuse, într-o frîntură de secundă, pe cineva sărind gardul și străbătînd din cîteva salturi curtea. Ardeleanu, cu mîna pe clanță îl privea mirat. De afară se auziră pași furișați, apoi un obraz se lipi de geam și se trase îndată înapoi.

— Baniciu ! țipă Suslănescu. Căpitanul !

Mai mult reflex, George suflă în lampă. În întunericul brusc, li se auziră respirațiile greoaie.

— Cine ? șușoti Ardeleanu.

— Un șef legionar... omul baronului... se ascundea aici, la un țăran...

— De ce paștile mă-tii n-ai spus ? scrîșni Ardeleanu.

Dincolo, la ușa odăiței în care dormea Fogmegoaia, se auzi o izbitură puternică, un zgomot de lemn crăpat. Dintr-un salt Ardeleanu fu la ușă și puse zăvorul, exact în clipa cînd o mînă apăsa de dincolo pe clanță.

— Ieșiți pe ușa cealaltă ! șopti. Ne omoară aici. Ai armă, Teodorescu ?

— Nu... E acasă.

Cineva se azvîrli cu toată greutatea în ușă.

— Tulvai, tulvai ! țipă spart Fogmegoaia.

— Taci, că-ți crăp capul ! răsună o voce aspră de dincolo.

— Ieșim... o luăm la fugă, ne împrăștiem prin ogrăzi, șușoti Ardeleanu, rapid. Haidem !

În clipa cînd Gligor deschidea ușa cealaltă, un om scund se repezi să le taie calea. Gligor îl lovi cu amîndoi pumnii, simți trosnitura înfundată a oaselor.

Suslănescu sări din pat, ud de sudoare. Picioarele i se muiară, căzu în genunchi, lovindu-se cu fruntea de stinghia patului. Apoi întinzîndu-se pe burtă, se strecură dedesubt. Praful adunat acolo se făcea mocirlă sub mîinile lui ude. În clipa aceea uşa trosni, căzu cu zgomot peste masă. Zăngănitul cioburilor fierbinţi ale lămpii, răsuflarea gîfîită a cîtorva oameni, raza albăstrie a unei lanterne.

— Pe aici! răcni Baniciu şi străbătu din doi paşi odaia. Se împiedică de trupul lui Ezechil care gemea, acoperindu-şi faţa cu mîinile.

— Acuma săr gardul... uite-i! gemu, împrăştiind o duhoare de ţuică. Mă dor ochii...

— Mişcă-te, scoală-te, îl smuci Baniciu.

În patru labe Ezechil începu să-şi caute revolverul prin praful negru. Picu năvălind în odaie, dădu peste el, îl înjură şi-i spuse să se grăbească, dacă nu vrea ca „ăia" să intre în vreo casă. În cîteva salturi străbătură ogrădiţa Fogmegoaiei, se căţărară peste gardul de spini, zgîriindu-se şi săriră într-o curte netedă; dincolo, cei trei tocmai urcau peste gard şi se vedeau limpede pe cerul luminat de lună. Baniciu se opri scurt. Îşi culcă revolverul pe cotul mîinii stîngi şi trase două focuri, dar inima-i bătea prea tare din pricina alergăturii şi nu nimeri. În clipa următoare toţi cîinii din împrejurimi se porniră să latre; undeva se deschise o poartă şi o voce răguşită şi supărată întrebă:

— Care tragi, bat-te dumnezeu?

În vecini se aprinse o lampă, la un geam se ivi un cap zbîrlit.

— Haideţi! zbieră Baniciu şi, aplecat de spate, alergă pînă la gardul înalt pe care nu putu să-l sară. Ezechil, care smiorcăia pe nas şi-şi ştergea cu mîneca obrazul de sînge, îi făcu o scară cu palmele apoi se săltă şi el.

Casa vecinului Fogmegoaiei dădea în dolmă; auzeau paşii înfundaţi ai celorlalţi, de partea cealaltă şi bruşii de pămînt care se scurgeau odată cu ei.

— I-am prins! ţipă Baniciu sărind de pe gard.

Dolma se încolăcea ca un șarpe gras, urmînd credincioasă toate meandrele Teuzului, spre pădure, unde se isprăvea. Ezechil voi s-o urce, dar Baniciu, liniștit dintr-odată îl opri.

— Nu te sui. Mergem pe partea asta și cînd ajungem în dreptul lor o trecem și-i luăm ca din oală. La trap!

Și începu să fugă, cu pași regulați, cu coatele lipite de corp.

— Să nu scape în pădure, gîfîi Picu, care se ținea cu greu după ei; îi ardeau plămînii și se temea: dacă i-ar fi prins în casă ar fi fost altceva, dar așa... Cu cît se depărta de sat, parcă auzea mai tare lătrăturile cîinilor și de la un timp parcă și bătaia în dungă a clopotului. Fugind, Blotor vorbea vesel:

— Dacă se bagă-n pădure... e bine... cunosc pădurea... tu-i lemnu ei...

Baniciu alerga neobosit în frunte, cu părul în vînt. Respira normal, nu-și pierduse forma: simțea în tot trupul o ațîțare nebună, vecină cu plăcerea. Din cînd în cînd trăgea cu urechea: dincolo, ceilalți nu puteau fi departe...

5

Fogmegoaia, despletită, în cămașă, cu picioarele goale, ieși în stradă, se puse jos, să aibă mai multă putere și începu să zbiere ca tăiată. Nu era nevoie deoarece, auzind împușcăturile, oamenii începuseră să iasă din case, înspăimîntați și gălăgioși. O înconjurară, o ridicară, intrară în casă, unde-l descoperiră pe Suslănescu, acoperit de sînge de sus pînă jos. Acesta se zăpăci, cînd oamenii umplură odăița și nu izbuti decît cu foarte mare greutate să le spună ce se întîmplase, pe urmă leșină.

Pavăl Bitușea care locuia prin apropiere o luă la fugă spre biserică, să tragă clopotul și străbătînd ulița, striga cît îl ținea gura:

— Sculați luncanilor! Tulvai doamne, sculați-vă!

Dădea cu pumnul în geamuri, spare cîteva, tăindu-se tot. Curînd își pierdu puterile. Îi vîjîia capul. Cînd ajunse pe ulița mare, plină de oameni, văzu nu departe de biserică o mașină mică, verde ; în lumina farurilor oamenii apăreau și dispăreau ca umbrele. Nu se putea înțelege nimic, deoarece toți strigau. Nu putu ajunge la mașină, din pricina cioporului din jurul ei și începu să lovească pe unde nimerea cu picioarele, să zgîrie, pînă își făcu loc. Fără nici un șir îi povesti lui Mitru, care stătea prostit înăuntru, lîngă un tînăr cu ochelari, că niște necunoscuți îi omoară pe director și pe Ardeleanu, undeva la marginea satului.

Atunci, ca împins de-un arc, Mitru se repezi cu capul înainte, străbătu cercul de oameni și ajuns la larg, zbieră :

— Bitușe ! Du-te la primărie, scoate armăsarii... Fraților după ei...

— Or luat pe dolmă în sus, către pădure ! țipă Bitușea. Îi și Gligor acolo.

— Mașina poate merge pe acolo ? întrebă tînărul.

Mitru nu-l auzi. Sări șanțul și fugi pînă la casa popii Ioja. Luminile erau stinse. Lovi cu pumnul în geam și zbieră ceva, niște sudălmi, pînă cînd se ivi obrazul buhăit de somn al popii.

— Cheia de la biserică mugi Mitru. Iute !

— Da de ce îți trebuește ?

— Taci și dă cheia că te omor ! Vă judec pe toți... tulvai doamne, dacă pățește ceva dom' derector... tulvai...

— Da ce pățește ?...

— Dă cheia ! răcni Mitru și întinse mîna spre fața lui ca și cum ar fi vrut să-i rupă nasul.

Popa se ivi peste o clipă și-i întinse cheia mare, ruginită. Mitru strigă celor adunați în jurul mașinii :

— Luați caii fraților ! Luați și armele, care aveți !

Descuie cu greu poarta bisericii — îi tremurau degetele — năvăli înăuntru. Nu vedea nimic. Pe pipăite nimeri scara putredă care ducea în pod, o urcă în

patru labe, lovindu-şi fruntea de trepte şi în sfîrşit ajunse. Prin beznă începu să dea cu mîinile în toate părţile, pînă apucă funia unui clopot.

Dangătul plîngăreţ, în dungă, îl asurzi. Pe urmă funia clopotului cel mare îl smuci pe neaşteptate în sus, îl aruncă cu putere în perete. N-o lăsă din mîini, nici n-ar fi putut, degetele-i fuseseră apucate de un zgîrci. care le ţinea încleştate. Trase aşa, un timp, pînă cînd socoti că e de ajuns. Se repezi pe scări în jos, se împiedică, şi se rostogoli cu capul înainte. Îi trecu prin minte un singur gînd : „Nu mă doare", apoi se trezi în uliţă. Cîţiva oameni sosiseră cu caii, peste o clipă se ivi şi Pavăl cu cei patru armăsari ai primăriei şi cu Bicaşul, care se ţinea de cămaşa lui şi se ruga :

— Nu-ţi dau caii, nu-ţi poci da caii, mă nănoroceşti, dacă păţesc ceva, mi-s om sărac, am prunci, Pavăle, nu-ţi dau caii, îs blăstămaţi, te muşcă, cum vrei să te sui pe ei, fără căpestre, Pavăle, fă bine...

Mitru smuci automatul din mîna cuiva — nu văzu din a cui — apoi sări pe spatele lui „Ionel", un armăsar negru, tînăr.

— Cîţi sînteţi ? întrebă.

— Vreo nouă.

— Dă-i drumuu ! Spre pădure !

Oamenii din mijlocul drumului, abia avură vreme să sară în lături. Un copil, lovit de armăsar, ţipă prelung.

Pe urmă, după tăcerea ce se lăsase, se uzi din nou dangătul clopotului. Altcineva se suise să-l tragă, într-o dungă, fără oprire, prelung. Din case ieşeau mereu alţi oameni.

Emilia citea în bucătărie, bătrîna se culcase cînd răsună clopotul.

— Arde undeva, spuse Ana, trage clopotul în dungă. Doamne, multe necazuri pe săracii oameni.

— Taci, mamă, șopti Emilia. Cînd fusese mică arsese o casă în sat și ea împreună cu alți copii s-a dus să vadă ; cînd țăranii au izbutit să stingă focul, au scos dinăuntru două bucăți de cărbune, cu formă omenească : le-a simțit mirosul groaznic de carne pîrlită și de atunci nu putea auzi clopotul în dungă, fără s-o scuture frica și scîrba.

Mai stătură așa, un timp, apoi Emilia se sculă.

— Mă culc, mamă. Mă simt rău, mă doare capul.

Dar nu ajunse să se dezbrace că în curte năvăliră o mulțime de oameni și de femei, sparseră aproape ușa bucătăriei. Parasca, nevasta lui Cula, se repezi la Emilia și o luă în brațe, plîngînd.

— Tulvai, doamnă, vai și amar... Îl omoară pe domnul derector.

Emilia o privi mirată. Nu înțelegea nimic. Pe neașteptate se făcu palidă ca varul și se rezemă de masă.

— Cine ? îngăimă.

Toți cei ce intraseră se porniră să vorbească deodată, hărmălăind. Muierile se văietau, ținîndu-și capul cu amîndouă mîinile, una se făcuse ghem și-și bătea genuchii cu fruntea.

— Liniște ! țipă Emilia, cu o voce albă, ca la școală.

— Doamnă... or... venit... niște tîlhari... or pușcat după ei... amu îi fugăresc către pădure... îi omoară... Tulvai doamne... pentru pămînt, doamnă...

— Îs oamenii lui Papp, ori a dracului... Îi omoară... pe scumpul nost' dom'derector...

Emilia se repezi la Parasca, o înhăță de piept și începu s-o scuture, cu sălbăticie :

— Ce-i ? Spune... mama voastră !

De lîngă ușă, ascuns de cei ce stăteau în fața lui, un flăcăiaș povesti ce auzise. Emilia ascultă un timp, apoi se repezi spre odaia bătrînei. Se izbi de Ana care încerca să se dea jos din pat gemînd, o luă în brațe și hohoti :

— Mamă... eu l-am omorît... Eu ! Eu ! Eu !

— Doamnă ! Dragă doamnă ! strigă Parasca din bucătărie, s-o dus Mitru şi oamenii, cu caii, cu *armăsarii* de la primărie... Îi ajung, dragă doamnă... să mă bată dumnezeu şi pe pruncii mei, dacă nu-i ajung, că nu-s aceia mai iuţi ca caii...

Emilia înhăţă de pe umerii bătrînei o cîrpă mare, neagră de lînă, se repezi printre oameni şi o luă la fugă prin curte, ajunse în stradă şi alergînd mereu, începu să strige :

— Oameni buni ! Nu-l lăsaţi ! Nu-l lăsaţi ! Haideţi oameni buni ! Oameni buni ! El îi directorul şcolii ! Bărbatul meu, luncanilor, bată-vă dumnezeu pe toţi !

Îi curgeau lacrimile pe faţă, pierdu cîrpa, un pantof îi căzu şi simţi pe talpa goală, subţire, tăişul pietrelor ascuţite ale şoselei.

— Scăpaţi-l ! ţipa mereu, cu vocea din ce în ce mai pierdută. Cum puteţi sta ! Pentru numele lui dumnezeu ! Nu-l lăsaţi să-l omoare !

Cîţiva încercară s-o potolească, dar ea îi lovi cu pumnul în faţă şi fugi mai departe, de-a lungul uliţei colcăind de oameni care se izbeau orbeşte unii de ceilalţi. Clopotul trăgea mereu. Se opri o secundă şi atunci, de departe, se auziră cîteva împuşcături seci. Linişte. Din nou clopotul.

Urlînd, Emilia ajunse pînă în faţa bisericii, unde nu putu trece mai departe. Înăuntru cineva aprinsese cîteva lumînări şi oamenii intrau şi ieşeau fără rost. În maşină tînărul cu ochelari, ghemuit pe pernele de piele, privea năuc salturile pe care le făceau ţăranii trecînd prin tăişul de lumină al farurilor.

Emilia îngenunchie în praf, dar nu putu scoate o vorbă. Din uliţă, se uita cu ochi mari, goi, la icoanele slab luminate din biserică, ciudat de mici, văzute de aici. Popa, în izmene, stătea prostit în poarta casei şi scîncea. Dinăuntru răsuna vocea ascuţită a preotesei :

— Hai, Dobrică, vină Dobrică, să nu paţi ceva...

„Eu l-am omorît... eu l-am omorît", repeta Emilia. Cuvintele nu-i spuneau nimic. Se uită în jur, năucă.

Pădurea nu putea fi departe. În răstimpuri o pală de aer rece îi lovea în obraz ; în jurul lor tot cîmpul părea să vuiască ; auzeau acest zgomot și sîngele în urechi, ca o sirenă. La început se ținuseră alături, apoi Ardeleanu, mai greoi, rămăsese în urmă. George îl simțea, deși nu se putea întoarce : ar fi căzut. Limba i se umflase și ciotul mîinii stîngi îl durea ca o rană deschisă. Înțelegea planul urmăritorilor : voiau să le-o ia înainte, pe partea cealaltă a dolmei, să le taie calea, înainte ca ei să ajungă la pădurice. O clipă se gîndi să încerce să treacă Teuzul, dar își dădu seama că ceilalți ar fi auzit clipocitul apei, s-ar fi urcat îndată pe dolmă și i-ar fi împușcat ușor. Spre pădurice apa se îngusta, putea fi trecută dintr-o săritură. Gligor fugea în față, icnea greoi la fiecare pas, dar nu încetinea. George îl ajunse și gîfîi :

— În pădure... ne risipim... Nu ne... mai prind...

— Așteptați-mă ! se auzi din urmă țipătul răgușit al lui Ardeleanu și îndată, de dincolo de dolmă, un fluerat scurt.

Pe neașteptate Gligor se împiedică și căzu ; George îl lovi cu piciorul în spate, puternic. Știa că dacă celălalt mai stă o singură clipă întins nu se mai scoală. Pe urmă, cînd Gligor începu din nou să alerge, se gîndi că poate ar fi mai bine să se întindă toți trei la pămînt, să se lase depășiți. Nu putea însă risca.

Curînd o boare rece îi răcori obrazul încins, ud. În față se ghiceau umbrele pădurii. Încercă să se grăbească. Nu putu. Din pricina mîinii stîngi, n-avea echilibru ; nu știa încă să fugă fără o mînă.

În spate se auzi o detunătură de armă. Cineva, la vreo două sute de metri în urmă, se urcase pe dolmă și trăgea, la întîmplare, în lungul ei. Glontele le țiui pe la ureche, muzical. Teuzul se strîmtase, curgea mai repede, le acoperea zgomotul pașilor. Gligor îl sări primul, dar nu mai avea putere. Căzu greoi în apă și, de spaimă, începu să se zbată și să zbiere. Ardeleanu

se prăbuşi şi el cu faţa în apa puţin adîncă şi, în patru labe, alunecînd în noroi, ajunse la malul celălalt, unde nu mai putu să se urce. Îşi încleştă degetele în iarba care se rupea. Îl tîra apa. Foarte aproape îi auziră pe ceilalţi, urcîndu-se pe dolmă, pe urmă lumina firavă a unei lanterne se pierdu printre frunze. Ajunşi dincolo, uzi, stătură o clipă. Ardeleanu bolborosea:

— Gata... tu-i lumina... ne-au prins.

George voi să-i roage să meargă înainte. După cîţiva paşi s-ar fi înfundat în pădure şi s-ar fi risipit, dar nu putu vorbi. I se părea că i se umflase capul, urechile-i vîjîiau, să plesnească.

Teuzul clipoci din nou, ceva mai jos. Treceau ceilalţi. Cineva încerca să lumineze cu lanterna.

Ardeleanu se dezmetici primul. Le făcu semn să pornească. După primii paşi însă genunchii i se îndoiră şi căzu. Pe jos numai frunze moarte, de crengi uscate care trosneau. Lui George îi venea să ţipe de furie: trosnetul acesta mărunt, sec, i se părea insuportabil.

Urmăritorii începură să tragă la întîmplare, printre pomi. Gloanţele se înfigeau în trunchiuri cu un mic zgomot sec, altele fîşîiau printre frunze, sau bufneau scurt în pămînt.

George nu vedea nimic, se izbea de pomi. Pe stratul de frunze nu se putea fugi şi, cu cît îşi încetinea goana, simţea oboseala şi o căldură ciudată, binefăcătoare, cuprinzîndu-l. Ştia că şi ceilalţi simt la fel şi îi urî pentru faptul că n-au obosit, că n-au renunţat. O clipă se gîndi că acuma e totuna şi voi să se întoarcă, să le facă faţă. Ştia că asta înseamnă sfîrşitul. Intrară orbeşte într-un tufăriş tînăr, cu crengi subţiri, spinoase, care le agăţară hainele. Durerea zgîrieturilor îi învioră puţin. Se smuciră furioşi. Gligor înjură chiar. „Cineva... trebuie să cedeze... îşi spuse George. Ori ei, ori noi... Nu se poate să ne prăbuşim în aceeaşi clipă..."

Pădurea foşnea calm. Nu era vînt.

Ardeleanu se întinse deodată, cît era de lung şi în timp ce-l ridicară, George auzi, doar la cîţiva metri,

trosnetul crengilor rupte sub picioarele celorlalţi. Ardeleanu ţinea ochii închişi. Avea faţa umflată şi nu mai putea să respire.

George scînci :

— Hai... hai... te rog... hai...

Gligor îl luă de subsuori şi îl tîrî după el.

În clipa aceea pătrunseră într-un luminiş în mijlocul căruia se ridicau urmele unei capele de piatră, roasă de vremi. Razele lunii luminau albăstriu, le lungeau umbrele : în faţă zidul negru al pomilor.

— Acolo, scrîşni George... Acolo... Ştia că există o ravină, acoperită cu o perie de pomi tineri. Dacă ajungeau pînă în margine, se puteau rostogoli şi jos nu i-ar mai fi găsit. Se întoarse. Dintre pomi apărură patru umbre. Raza palidă a unei lanterne mătură o parte din luminiş, se opri o secundă pe cămaşa albă a lui Gligor. Apoi trosni o împuşcătură. Gligor icni, se opri, îl scăpă pe Ardeleanu, care căzu în patru labe, încercă să se ridice, dar nu mai putu. Gligor se lăsă greoi, la pămînt, se întoarse pe o rînă.

În clipa aceea George se afla chiar lîngă rămăşiţele capelei unde fusese îngropat fiul arhiducelui ; le ocoli, se azvîrli cu capul înainte printre pomi şi, după cîţiva paşi, pămîntul îi fugi de sub picioare. Încercă să se agaţe de ceva, pomii subţiri ca nişte nuiele se rupeau. Cu faţa în jos alunecă zdrobind în cădere tufişuri mici, ierburi, bălării. Un ciot îi sfîşie palma, altul îl lovi în coaste şi-l răsuci pe loc. În sfîrşit se opri. Nu se mai putea mişca, sîngele îi vuia atît de tare în cap încît nu auzea nimic. O linişte stranie, izvorîtă din el, ca la surzi. Acum puteau să vină. Era tot una.

La început îşi simţi sîngele zvîcnind în ciotul braţului stîng, pe urmă mirosul putred al frunzelor şi mai tîrziu (i se păru că trecuse foarte multă vreme) durerea surdă, totală, a trupului întreg. Atunci se auzi răcnetul lui Gligor :

— Auuauuauu...

Pe urmă voci, gîfîind, sfîrşite şi ele :

— Alalalt unde-i ?

— Or fost numai ei... atîta (recunoscu glasul lui Picu). În întunericul foșnitor, însuflețit de zvîcniturile inimii, i se păru monstruos de cunoscut. Își reținu strigătul prin care voia să-l cheme.

Aici, în fundul gropii era întuneric; mișcările, zgomotele celorlați i se păreau atît de apropiate încît instinctiv, își încordă toți mușchii, să nu facă vreun gest și să le atingă picioarele.

Pe neașteptate, făcîndu-l să zvîcnească scurt, ca sub o lovitură, plesniră trei împușcături înfundate; pădurea vui, ca o apă grea, și în tăcerea care urmă se auzi deslușit cum cineva icnește și varsă.

— Ți-am spus să nu bei, gîfîi o voce obosită. Nu ți-am spus ?

— Lasă-mă nevoii mele...

Din nou tăcere; pe urmă, de departe, tropăit de cai, strigăte vagi.

— Vin dom căpitan... vin din sat...

— Păi, vezi bine, ce-ai crezut ? Acu ne despărțim... Unde duce rîul ?

— Spre Vînători, să trăiți...

— Asta e. Voi vă întoarceți. Dă-mi niște țigări... Parcă era și ciungul cu ei...

— Nu era dom căpitan... nu l-am văzut... Unde să fie ?

— Bine. La revedere.

— Să trăiți. Săru mîna lu domnu baron...

Pașii se depărtează grăbiți, în locul lor intră în pădure tropotul cailor, plescăitul apei.

Pe burtă, alunecînd ca un bolovan, George începu să se tîrască din groapă, trosnetul ascuțit al crengilor pe care le rupea îi spărgeau parcă timpanele. „Vin oamenii, se gîndi. Ardeleanu *știa* că sînt aici... Nimeri cu fața într-un tufiș des, spinos, își rupse haina la umăr. În sfîrșit ieși, se clătină o clipă, apoi își rezemă tîmpla de zidul mucegăit, rece, al capelei. În luminiș nu se vedea nimic și după ce făcu greu cîțiva pași, se împiedică de cele două trupuri. Îngenunchie și le pipăi grijuliu, cu degetele țepene. Ardeleanu căzuse

peste Gligor, încovrigat, cu gura încleştată în umărul celuilalt. Încercă să-i despartă, să-i întindă alături, dar erau prea grei şi rămase chincit, alături. Caii treceau Teuzul, pleoscăind ; se ridică şi strigă :

— Hei ! Unde sînteţi ! ? Veniţi aici !

I se păru că vocea e prea slabă şi începu să lovească cu picioarele în trunchiul unui copac.

Luminişul se umplu de umbre agitate, raza fumurie a unei lanterne linse cîteva trunchiuri, se opri asupra celor două trupuri pe jos — în jurul lor o baltă de sînge neverosimil de largă — apoi pe obrazul lui George, care-şi astupă ochii cu braţul. Mitru se repezi la el, îl înlănţui, hohotind :

— Dom'derector... dom'derector... scăparăţi... scumpul meu... scăparăţi...

— Îi Gligor şi Ardeleanu Baci, spuse Pavăl Bituşea, care îngenunchiase lîngă cei doi. Îs morţi. Amîndoi. I-o puşcat.

— Dom'derector... dragă dom'derector... repeta Mitru în neştire... pe unde s-or dus ? Pe unde ?

George nu răspunse. Se îndreptă clătinîndu-se spre unul din cai, dar nu izbuti să se urce.

— Ajută-mă ! îi spuse lui Mitru sec. Pe urmă altuia, de lîngă el : dă-mi pistolul.

Omul i-l întinse mirat.

— Pe cai ! ţipă atunci George. Au luat-o în lungul Teuzului. Nu-s departe... Tu rămîi aici ! îi porunci el omului căruia-i luase calul — nu ştia cine era. Te luăm la întoarcere. Omul încercă să spună ceva, dar George pornise fără să se uite dacă ceilalţi se ţin după el sau nu. Trecu Teuzul, urcă dolma şi lovi cu călcîiele în burta armăsarului care porni într-un galop neregulat, furios.

Cerul începea să se lumineze. George ştia că ceilalţi nu pot scăpa ; pădurea se sfîrşea curînd, iar pe pustă i-ar fi văzut. Se silea să străbată întunericul, să-i descopere, asta era singurul lucru important acum ; în urma lui auzea mormăielile lui Mitru care înjura fără

încetare. Cînd dolina coti larg, lăsînd pădurea în urmă, i se păru că zărește ceva mișcîndu-se în răchitișurile de pe malul apei.

— Aprindeți lanterna ! strigă. În fulgerarea scurtă de lumină văzu pata albă a unei cămăși, apoi o înghițiră frunzișurile. Probabil „el" se încurcase acolo, deoarece se auzea cum se zbate să iasă, cum trosnesc crengile sub picioare. Mitru opri calul, sări jos și proptindu-și automatul de burtă începu să tragă în rafale. Lătrăturile metalice cuprinseră toată pădurea, o treziră. George își îndemnă armăsarul să coboare dolina, spre apă și aici, deși picioarele calului se înfundau în pămîntul clisos, îl lovi mereu cu călcîiele pînă cînd îl auzi nechezînd de durere, de mînie și de neputință. De pe malul celălalt ceva plescăi greoi în apă ; un om se rostogoli de pe povîrniș.

Apa nu era adîncă, dar fundul era clisos, aluneca și George îl ajunse îndată. Ezechil făcu o săritură deznădăjduită, căzu pe burtă, pleoscăind și cînd se ridică din nou, o singură secundă se întoarse cu fața spre George, care era chiar deasupra lui, apoi icnind greoi vru să sară pe mal. George se lăsă pe o parte și cu țeava pistolului aproape lipită îl împușcă în ceafă. Ezechil se prăbuși, stropii ridicați în cădere udară fața și umerii lui George ; își pierdu echilibrul și se rostogoli și el în apă, peste celălalt.

Armăsarul, ușurat, se scutură, pufăi și aplecîndu-și botul, bău lung, sforăind de plăcere.

Bătură pădurea toată noaptea, trăgînd focuri la întîmplare, dar pesemne ceilalți izbutiseră să iasă dintre pomi, ori să se ascundă pe undeva, așa că nu i-au găsit.

Spre dimineață se întoarseră uzi, înghețați, încărcară morții pe cai și se îndreptară spre sat. Cînd ajunseră aproape de pod, auziră clopotul pe care-l trăgea încă cineva, în dungă.

Ulițele erau pustii și sure ; în lumina aspră a dimineții satul părea mic și becisnic. Copitele cailor obosiți scăpărau scîntei mărunte, verzi. Din urmă, cineva întrebă :

— Unde-i ducem pe morți ?

— La școală, răspunse George. Avea mîna încleștată în coama armăsarului ; cu picioarele îi simțea fierbinteala trupului asudat.

— Da de ce mă-sa mai trage ăla clopotul ! se înfurie Mitru. Mă doare urechile !...

Tocmai treceau prin fața salcîmiștii care ascundea casa lui Găvrila Ursului. Mitru le ceru să aștepte, trecu podețul de peste șanț și opri calul în fața porții. Nevasta lui Găvrilă se și sculase și mătura ocolul pustiu. Văzu capul lui Mitru trecînd peste gard și rămase încremenită.

— Bună dimineața, zise Mitru și începu să bată cu piciorul în gard și să zbiere :

— Găvrila Ursului ! Găvrila Ursului, scoală-te, mă ! Ce dormi, mă, atîta, că averea nu se face dormind ! Sculați-vă, mă, a Ursului !

Îndată se deschise o ușe și se ivi Măria, numai în cămașă și despletită ; țipă scurt și se trase înapoi. Mitru striga mai departe, cu ură și batjocură.

— Găvrila Ursului ! Dormi, mă ? Hai, mă !

Din casele celelalte apărură feciorii, nevestele lor și, în sfîrșit, Găvrilă, cu ochii cîrpiți de somn.

— Găvrilă ! strigă Mitru. Fecioru tău, Ezechil, o omorît pe Gligor a Hahăului și pe tovarășul Ardeleanu... No, vină si-ți ia feciorul, că ți l-am adus !

Împinse de pe cal trupul lui Ezechil și bufnitura surdă răsună neobișnuit de puternic. Găvrilă se împiedică pe trepte, căzu în patru labe, se ridică și se repezi spre poartă, dar nu putu deschide zăvorul greu.

— Aci-i, urmă Mitru, ia-l și săturați-vă de avere ! Să vă fie, să aveți destulă, să plesniți !

Întoarse calul şi plecă în galop, săltînd caraghios pe crupa netedă, lucioasă şi udă.

Găvrilă îşi însîngeră degetele într-un cui. Neputincios, se dădu un pas înapoi, pe urmă se zvîrli în poartă, cu capul.

— Tăicuţă, stai, tăicuţă! ţipă David. Sări, îl dădu la o parte şi deschise poarta. Ezechil zăcea în praful rece, cu faţa în jos şi cu mîinile lungi adunate sub el. Cînd fraţii îl ridicară, pe jos rămase urma trupului, întipărită din pricina apei care se scurgea de pe el. Era greu ca pămîntul, abia-l puteau duce cinci fraţi. Femeile începură să ţipe, să-şi muşte mîinile; mama, cu mătura în mînă, mai dădu de cîteva ori pe jos, apoi, fără s-o arunce, veni încet spre poartă. Îl văzu pe Lazăr, alb ca varul, plîngînd cu bulbuci şi-i porunci:

— Du-te în casă, că-ţi rup oasele...

— Puneţi-l jos, aici, şopti Găvrilă. Cu faţa în sus.

Îl aşezară binişor şi se dădură înapoi, îngroziţi: murise cu dinţii rînjiţi, lungi şi gălbui, cu ochii închişi, înfundaţi; obrazul îi era neras de mai multe zile şi mirosea a rachiu şi a nămol.

Găvrilă se clătină încoace şi-ncolo, se agăţă la întîmplare de un cais subţire, care se rupse sub greutatea lui. Se uită în jur: feciorii, nurorile, nu se mişcau, aşteptau, cu ochii la el, să-l vadă ce face.

— Doamne, da mulţi sînteţi voi, murmură el. Şi, pe neaşteptate, se aruncă în genunchi, lîngă Ezechil, începu să-l sărute pe obraz, pe gît, să-i pipăie pieptul păros, năclăit de sînge şi să se vaiete, subţire, prelung, ca o femeie:

— Dragul tatii fecior, dragul meu, scumpu meu, fecioru tatii... cum ne lăsaşi tu pe noi, sufletu meu!

Ca la un semn, ceilalţi începură să strige şi ei; nevasta lui David se puse în genunchi şi lovi pămîntul cu fruntea; numai mama, rezemată în mătură, nu se mişca.

— Tăceţi! porunci Găvrilă. Gura! Că voi nu l-aţi iubit pe feciorul meu! Şi continuă, atît de ascuţit, încît toţi tăcură speriaţi, aproape uitînd de mort:

— De ce nu m-ai luat pe mine, doamne, mai bine, doamne, să nu prind ziua care zice şi-n Apocalips. Cădeţi peste noi munţi şi stînci şi ne ascundeţi de faţa celui ce şede pe tron şi de mînia Mielului... Căci a venit ziua cea mare a mîniei lor şi cine poate să stea ? Ezechilu meu, Ezechil, fecioru tatii cel mai drag... care te-ai dus... hu, hu, hu...

Măria se strecură printre fraţi, veni lîngă el şi, aplecîndu-se la urechea lui, îi spuse :

— Tăicuţă dragă... lasă... tăicuţă... nici aşa nu-l învii...

— Du-te de acolo, tu, blăstămată, tu, curvă ! zbieră atunci mama, nestăpînită. Că-i neam blestemat !... Se repezi la Găvrilă, mereu îngenuncheat şi începu să-l lovească fără oprire cu mătura peste cap, peste obraz, din răsputeri.

— Na ! Că ai fost „sfînt“ şi numai din scripturi ai vorbit şi tu l-ai agonit şi acuma tot tu plîngi şi tu spurci sfintele scripturi !

Îl mai lovi de cîteva ori peste faţă, vrîstîndu-l.

— Că gură în casă nime n-o avut şi pămîntu nu i l-ai dat, că tu eşti dumnezeu... şi cu mine n-ai vorbit niciodată... ai numa poroncit... sfîntule... eşti sfînt !

Înnebunit de usturime Găvrilă îşi acoperi faţa cu palmele. Nu găsi în el atîta putere să se ridice. Măria voi să smulgă mătura de nuiele din mîna mă-sii, dar femeia, cu o putere nebănuită, o şfichiui şi pe ea.

— Du-te din cale, curvă năruşinată, care te-ai tăvălit cu Petrea Marcului şi l-ai omorît, că eşti blăstămată de dumnezeu, ca tot neamu şi am auzit că joci cu Poţocu, care l-o junghiat...

Azvîrli mătura şi o luă la fugă, ţipînd :

— No, eu mă ţîp în fîntînă... şi vă blestem înainte !

David şi Adam săriră la ea. N-o putură ţine. Le dădu cîte un brănci şi se mistui în fundul curţii.

Găvrilă se ridică încet, fără să-şi ia mîna de pe ochi.

— Luaţi-l, spuse, pe scumpul dispărut şi duceţi-l în casă... Chemaţi pe Fogmegoaia să-l spele... şi pe Gyusi să-l radă şi aprindeţi lumini...

Nu aşteptă să vadă dacă fac ce le spusese, intră în casă şi, peste cîteva minute, îl văzură ieşind, îmbrăcat în haine negre, cu obrazul dungat, ochii roşii şi capul gol. Pînă la poartă merse încet, măsurat, dar în uliţă o luă la fugă, spre primărie. Nu putu rezista multă vreme ; era bătrîn şi obosit. Începu să se roage : „Miluieşte-mă, doamne, după mare mila ta... Nu mai este Cale, ci numai pietre şi spini... doamne... unde eşti ? Că eşti aici şi nu te văd... şi te-am văzut în tinereţele mele şi acuma te-ai ascuns... Ai, fecioru meu, Ezechil... ce păcate plătesc eu, oare ?"

Ajunse la locuinţa notarului, bătu în geamuri şi, pentru că nu venea nimeni, se izbi cu umărul în poartă, făcînd-o să sară din ţîţîni. Străbătu coridorul plin de grămezi de cartofi încolţiţi, sparse gemuleţul uşii şi intră înăuntru lovindu-se de mobile, de scaune.

— Vai de mine, cine-i ? ţipă notăreasa. Dormea goală, alături de Meliuţă, mic, chircit. Găvrilă n-o văzu. Se duse drept la Meliuţă şi începu să-l scuture, sălbatic, de umăr :

— Scoală, dom'notarăş, că am trebuinţă de tine ! N-auzi, să te scoli ?

— Ce, ce s-a întîmplat ? se bîlbîi Meliuţă, căutînd după ochelari.

— Scoală-te ! răcni Găvrilă. Am trebuinţă ! Şi-l smuci din pat, afară.

— Grăbeşte-te, n-auzi ? Iaca bani, te cumpăr tot ! Şi azvîrli pe pat o grămadă de hîrtii mototolite.

— Da ce s-a întîmplat, domnule Ursu ? întrebă notăreasa, curioasă. El nu-i răspunse.

Meliuţă, îngrozit, se îmbrăca, nu-şi nimerea hainele, nu putu desface şireturile de la pantofi. Găvrilă i-i smulse din mînă şi rupse şireturile, apoi, îngenunchiind, îl încălţă pe notar, repetînd înfrigurat :

— Mai repede, dom'notarăş, mînce-te nevoia, mai repede !

— Scumpi, fă-mi cafeaua, scînci Meliuţă şi, spre Găvrilă : Nu pot face nimic pe stomacul gol, am ulcer,

înţelege-mă, ce dracu, doar eşti om. Nu fuge treaba, ce dracu...

— N-am vreme, n-auzi, ori ai surzit, beţivule! se răsti Găvrilă. Las' că-ţi dau la mine, să te îndopi pînă-i plesni... Îi pomană la Găvrila Ursului, i-o murit fecioru!

În sfîrşit Meliuţă isprăvi cu îmbrăcatul. Tremura ca varga şi arunca priviri îndobitocite spre nevastă-sa care, căscînd leneşă, netezea banii şi-i număra.

— Da, poate-mi spui despre ce-i vorba, bace Găvrilă...

— N-ai trebuinţă să ştii. Îi vedea! Ia neşte hîrtii şi pecetea de la primărie, că ştiu c-o ţii în casă...

Tot mai speriat, Meliuţă se supuse.

— Da, bace Găvrilă, mai bine lasă-mă să mănînc ceva. Mi se face rău...

— Haidem! se răsti Găvrilă şi îl trase de mînecă. La buna vedere, doamnă...

Pe drum, Meliuţă încercă să-l mai întrebe care-i necazul. Găvrilă se făcea că nu-l aude. Buzele i se mişcau, albe-vineţii. Murmura ceva.

Curtea era plină: femeile scoteau apă din fîntînă, feciorii o cărau în casă, lăsînd în urmă o dîră lată, neagră.

— Unde-i mumă-voastră? îl întrebă Găvrilă pe Iona.

— Îi în fundul curţii... te blastemă pe dumeta...

Găvrilă străbătu ocolul; lîngă o grămadă de tulei de porumb, în genunchi, femeia îşi făcea cruci:

— Şi... să nu poată dormi noaptea, că el l-o ţîpat, că eu numa de asta m-am temut... şi l-o ţipat... şi să-l bată dumnezeu, în vecii vecilor, amin, că mi-o mîncat viaţa, că cu mine nu s-o sfătuit niciodată şi m-am uitat la el ca la dumnezeu şi mi-o plăcut de el... Şi, cînd a cădea ţărîna pe copîrşeul lui, să-şi aducă aminte cum omorî el pe săracu fecioraş... că o fost hîd şi nănorocit...

— Femeie, spuse Găvrilă, venind lîngă ea, taci, nu huli.

Ea îl privi, de jos, continuînd să închipuie cruci.

— Nu te cunosc, zise.

— Eşti slabă, şopti Găvrilă, şi bătută de dumnezeu. O lăsă acolo şi, venind în mijlocul curţii, strigă cu voce răsunătoare : Feciori ! Puneţi pe voi hainele cele negre şi veniţi în casa cea mare, repede, trăsnească-vă dumnezeu din senin, că am trudit pentru voi şi îmi sînteţi datori cu ascultarea... Să nu zic de două ori, că vă rup în bucăţi !

În odaia din mijloc nu se vedea nimic, din pricina aburilor. Pe Ezechil, gol, îl culcaseră în albia cea mare de pîine şi, în timp ce Gyusi cel tînăr, frizerul satului, îl săpunea pe faţă, să-l radă, Fogmegoaia, cu un şorţ de piele de viţel pe burta ţuguiată îl freca peste tot cu nişte şomoioage de paie şi vorbea singură :

— Ai de mine, că fain fecior se prăpădi... are carnea ca piatra şi bărbăţia lui, care-o ţin în mînă...

— Taci, babă, că mă ruşinez şi tai faţa mortului ! se răsti Gyusi.

Meliuţă, simţind că i se face rău, se apropie de copaie, înghiţi în sec, apoi se întoarse spre Găvrilă :

— Sincerele mele condoleanţe. A fost asasinat.

— Mărie, porunci Găvrilă fetei, care stătea rezemată de perete, cu ochii închişi, du-te în cămară, taie slană, cîrnaţi, şuncă, pită proaspătă ; adă şi pălinca, să-l hrănim pe dom'notar.

— Mulţumesc, bîigui Meliuţă, nu mai am poftă de nimic. Sînt sensibil...

— Da un păhar de pălincă nu bei ? Ştiu că-ţi place. Beu şi eu.

— Atunci, cu plăcere...

Măria aduse sticla, paharele, le turnă.

— Dumnezeu să-l ierte şi să mă ierte şi pe mine ! se închină Găvrilă. Bău dintr-o înghiţitură şi mai ceru unul.

Între timp, feciorii începură să intre în casă.

— Da nevestele nu le-aţi adus ? se înfurie Găvrilă. Şi cu ele am treabă. Şi aduceţi-vă toţi cîte un păhar, să închinăm întru hodina fratelui vost' şi să plîngem. Mărie, aşterne faţa de masă dincolo, aprinde lampa, că nu văd !

Cînd se adunară toţi, odaia deşi mare, păru neîncăpătoare.

— Aşezaţi-vă zise Găvrilă. Unde-i micul Lazăr! Nu-l văd.

Îl aduseră şi pe el. Cînd, în sfîrşit, toţi se aşezară şi priveau roată, speriaţi, Găvrilă se sculă, luă sticla de ţuică în mînă şi, făcînd ocolul mesei, umplu toate paharele.

— Dumnezeu să ne ierte, spuse — şi lacrimile începură să-i curgă pe obraji. O noră gemu prelung. Găvrilă o fulgeră din priviri şi ea îşi şterse cu batista ochii uscaţi.

— Îmi pare rău că nu-i şi măicuţa voastră aici, cu noi, zise Găvrilă şi clătină din cap. Ea o să rămînă cu mine, neajutorată...

Descuie un dulăpior din lemn afumat, cu crestături, scoase o cutie de fier şi de acolo un teanc de hîrtii îngălbenite, grijuliu împăturate şi le întinse notarului.

— Aici este scris tot pămîntul meu, care l-am avut şi care l-am adunat, începu Găvrilă, domol, silindu-se să surîdă. L-am ţinut tot la un loc, să păzesc rînduiala şi să nu-l risipiţi voi, că nu sămănaţi cu mine. *Acuma îl împart.*

Nu se putură stăpîni. Murmurară nedumeriţi.

— Ori, poate, nu vă place? rînji Găvrilă. Vi-l împart, căci rînduiala n-o fost bună şi azi-mîine închid ochii şi atunci o să vă rupeţi ca cînii, că sînteţi sînge rău, blăstămat. Taci, Lazăre, nu plînge, nu moare încă tăicuţa... Mai încolo, peste o vreme... Dacă nu vă place cum vi-l împărţesc, să spuneţi, să nu mă suduiţi după aceea, în lipsa mea.

Vorbea liniştit, căuta privirile feciorilor şi nu le întîlnea; ei se uitau în podele, să nu-i vadă că se bucură. Găvrilă însă simţea. Ridică din umeri.

— În totul sînt una sută douăzeci şi şepte de iugăre. Scrie, dom' notarăş. Mai toarnă-i, Mărie, domnului notarăş, pălincă, să aibă puteri, să nu greşească şi să vă trageţi prin judecăţi, după aceea... *Ca cînii.* Voi sînteţi opt...

— Numai şepte, tăicuţă dragă, îndrăzni David. Că săracu Ezechil îşi dădu duhul său.

— Dacă ai tăcea, mai mult ai preţui! Sînteţi opt! Nu vrei să mă-nveţi tu cîţi prunci am, boule ?

De dincolo se auzea clipocitul gros al apei în albie.

Găvrilă îşi turnă încă un pahar de rachiu. Îl bău.

— Pămîntul îi bun, da nu pe o formă — şi-i împrăştiat. Fiecare căpătaţi cincisprezece iugăre. Mai rămîn şapte. Scrie, dom' notar, scrie dragă. Davide, în Grinduri sînt şase iugăre la un loc. Îs a tale, cele mai bune şi atunci îţi mai dau patru în Cosalău, cu nisip, şi patru la Hodaie... Cu tine am gătat. Înseamnă, dom' notar, să facem acturile. David se foi pe scaun. Pe sub masă, nevasta îl pişca de pulpă, să nu uite că mai are de căpătat un iugăr. Găvrilă o văzu.

— Ai muiere bună Davide, eu ţi-am ales-o... Un iugăr mai tăiem din pămîntul lui Adam... are patru la Grinduri, da om tăia de altundeva, să nu vă omorîţi după aceea, ca cînii...

— Mulţămesc, taică, zise Adam şi rîse.

— Să trăieşti, puiu meu! Găvrilă întinse spre el paharul, ciocniră.

Atunci Lazăr îşi culcă obrazul pe braţe şi începu să plîngă chinuit.

„Pruncu simţeşte, se gîndi Găvrilă. Nu precepe, da simţeşte".

— Nu plînge, fătu meu. Tu îi rămîne cu noi, cu mine şi mă-ta şi cu Măria, dacă ea a vrea să stea cu noi, pînă se mărită. Dacă nu, pe aici îi drumu. Îi fac şi casă...

Împărţi totul şi la urmă făcu socoteala. Ieşea.

— Lui Ezechil îi rămîn opt iugăre în Cosalău... Nu-i pămînt bun, dară el l-ar fi lucrat şi l-ar fi îngrăşat, că era muncitor. Cu trei în Pădureţi, unsprezece, cu patru lîngă gară, pont, cinsprece. Acelea îmi rămîn mie.

Oftă, îşi şterse fruntea, mai bău un pahar. Apoi se ridică. Feciorii voiră să-l imite, dar se zborşi :

— Şedeţi ! V-am spus eu să vă sculaţi ? Începu să facă ocolul mesei, începînd cu David, căruia-i întinse mîna :

— Să faci ce vrei cu el. Domnul să te ajute.

— Tăicuţă dragă, spuse feciorul sărutîndu-i mîna, nu ştiu de ce te grăbişi, că noi şi aici am fi tare fericiţi...

— Minţeşti, spuse Găvrilă, zîmbind. Nu-i sfîrşi bine. Norei îi băgă mîna sub nas, şi ea i-o sărută lipicios, ţocăind.

— Mulţămesc, zise Iona cînd îi veni rîndul.

— Bine, răspunse Găvrilă. Tu să ai grijă, că eşti puturos şi numai moartea te schimbă.

Cînd ajunse la Măria se opri, îi puse mîna pe umăr.

— Tu, lasă, că noi om fi împreună şi ne-om *înţelege*... Şi tu Lazăre, lasă. Ţi-oi cumpăra alt briceag, să nu mă duşmăneşti. Plîngînd mereu, copilul se agăţă de mijlocul lui şi-l strînse din toată puterea, ascunzîndu-şi obrazul.

Biruit, Meliuţă îşi scoase ochelarii şi începu să suspine în batistă. Găvrilă se îndreptă spre uşă şi de acolo le spuse :

— Dom' notar îi mai bine simţit ca voi. Daţi-i să beie.

Dincolo, Fogmegoaia şi încă vreo cinci babe, venite între timp, încercau, chinuindu-se, să-l îmbrace pe Ezechil. Gyusi îl ţinea în picioare şi ele voiau să-i îndoaie mîinile ca să-i poată trage cămaşa.

— A fi greu, bace Găvrilă, suspină Fogmegoaia, că-i ţapăn şi a ieşit tot sîngele din el şi mă grăbesc, că-i musai să-i spăl şi pe săracu Gligor a Hahăului şi pe Ardeleanu şi cu aceia m-oi trudi şi mi-s bătrînă şi încă nime nu m-o îmbiat cu un păhar de răchie.

— Unde-s... cei doi ? şopti Găvrilă.

— La işcoală, pe laviţe, că n-au pe nime.

Găvrilă se duse la fîntînă, îşi scoase cămaşa şi se spălă pe obraz şi pe cap cu apă rece, apoi plecă. În uliţă, soarele îl orbi ; strălucea fierbinte, a ploaie. În faţa şcolii, foiau oamenii şi, încet, Găvrilă se îndreptă într-acolo. Cînd îl văzură se dădură la o parte din calea lui, murmurînd.

— Unde se află răposaţii ? întrebă Găvrilă, închinîndu-se adînc în faţa unuia pe care nu-l recunoscu. Omul

arătă cu mîna spre clase şi, cînd Găvrilă îi întoarse spatele, scuipă scîrbit.

Pe coridor, în antreu, ţărani cu plăriile în mînă, tăceau. Găvrilă îşi făcu loc cu coatele, se zbătu, lovi; cînd îl vedeau, toţi se dădeau la o parte, parcă speriaţi ori scîrbiţi şi el se închina în faţa lor, cu o mînă pe piept.

În clasă toate băncile fuseseră strînse una peste alta, lîngă perete, iar în mijloc, pe cele două table, trupurile lui Gligor şi Ardeleanu, acoperite cu cîte-o hartă. În jurul lor, Mitru, Pavăl Bituşea şi alţii, cu arme. Într-un colţ, Emilia, cu părul despletit şi rochia cenuşie de praf, se uita la George: acesta, întors cu spatele, fuma la fereastră.

La căpătîiul celor doi o lumînare groasă, rămasă de la botezul lui Dan. Mai avea cîteva flori de hîrtie, albastre.

Găvrilă se opri lîngă George, dar nu îndrăzni să-i spună nimic. Simţea parcă, între umeri, privirile aprinse ale lui Mitru şi i se făcu frică.

— Dom' derector, murmură. Dom' derector, dragă.
George se întoarse:

— Ce vrei?

Nu mai găsea cuvintele, deşi pe drum îşi pregătise tot ce voia să-i spună.

— Dom'derector, oftă.. am venit...

George îl privea ciudat, ca şi cum ar fi văzut prin el.

— Dom' derector... rînduiala mea n-o fost bună... O fost a satanii şi nu a domnului... Îmi pare rău.

— Acuma, degeaba... bace Găvrilă.

— Dom' derector... cine o mai fost... în pădure... cu al meu?

— Picu şi doi străini, răspunse George, sec.

Găvrilă îşi plecă fruntea.

— Şi unde-i Picu? Ştiţi, dom' derector... lumea zice că mi-i... frate vitreg.

— A fugit.

— Nu ţi-i ruşine ? începu atunci să strige Mitru şi, de furie, scăpă automatul din mînă. Ce cauţi aici ? Mă mir că n-ai fost şi tu, că în suflet eşti în stare să spînzuri oameni, numai să nu-ţi steie în cale !

— Poate fi, răspunse Găvrilă, pierit. Poate fi... Eu însă nu ştiu de asta...

— Şi ce cauţi aici ? Mitru veni pînă în faţa lui şi-i scutură pumnul sub nas. Du-te cu Lădoiu, cu ai tăi, nu mă zădărî, că-ţi bag un plumb în burtă... Că cînd te-am îmbiat să fii primar, n-ai vrut — şi s-ar fi luat oamenii după tine... Da acuma poţi fi tu şi înger, că nime nu te mai ascultă. Că eşti lacom, Găvrilă. Acuma te cunosc şi eu, şi alţii. Şi fă bine şi ieşi de aici, pînă nu ne uităm de noi !

— Dom' derector... se rugă Găvrilă. Dom'derector...

George se uita pe geam afară, în uliţă. Veneau oamenii din toate părţile, spre şcoală.

— E mai bine să pleci, spuse încet, cu un fel de duioşie care-l răscoli tot pe Găvrilă. Se uită împrejur, parcă ar fi cerut ajutorul cuiva, un semn, o vorbă, dar nu întîlni decît privirile încruntate, rele, necunoscute, ale oamenilor pe care-i ştia. Un timp nu se putu mişca. Simţea ceva greu pe umeri, ca şi cînd cineva s-ar fi căţărat acolo şi-l apăsa. Îşi adună toate puterile să nu se aplece şi mai mult şi să rămînă cocoşat ; întorcîndu-se spre Emilia care stătea tot acolo în colţ, spuse tare, răspicat :

— Bine, atunci mă duc să ar...

Şi din uşă se întoarse, smucit :

— Pămîntul lui Ezechil...

8

George ciocănea cu degetele în geam, cu ochii închişi din pricina soarelui. Din toată noaptea asta, Emilia nu-şi aducea aminte decît de clipa în care Cordiş intrase urlînd în casa popii : „Îi viu ! Directorul îi viu ! Sosesc acuma ! O scăpat !"

Alergase pînă la şcoală, desculţă. N-avu curajul să apară aşa în faţa lui şi, intrînd în casă, îşi luase o pereche de pantofi, negri, puţin folosiţi. Bătrîna dormea şi sforăia. N-o trezi. Se strecură în clasă, privirile li se întîlniră : ale lui erau pline de ceva necunoscut şi Emilia nu îndrăzni să se apropie. Se furişă în colţ şi rămase acolo, în picioare, neştiind ce ar putea face cu mîinile. Nu îndrăznea să se uite la cele două trupuri, se temea de morţi. Pînă la urmă, nu se putu răbda. De sub hartă ieşeau picioarele lui Gligor, în cizme de box, murdare de pămînt şi de noroi, cu un ghem de frunze uscate lipit de călcîiul stîng. Îl acoperiseră cu harta Americii de Sud ; sîngele străbătuse hîrtia pînzată şi acoperea jumătate din Brazilia.

Emilia era frîntă de oboseală, dar ştia că nu se va mişca de aici, oricît ar fi stat George. Căuta pe faţa lui trăsăturile cunoscute, pe care el nu le mai avea ; voia să-l vadă aşa cum era în gară, acum patru ani, cînd plecase pe front, cînd alergase de-a lungul trenului, încleştată de mîna lui care atîrna pe fereastra vagonului. În ultima clipă îşi lipise buzele ude de ea. Încercă să-şi aducă aminte care mînă era. Nu reuşi. Ar fi fost fericită acum dacă nu era dreapta, aceea pe care o pierduse. Dar nu-şi putea aduce aminte. La ce se gîndeşte acum ? De ce se gîndeşte ? N-avea nici un rost să se gîndească la nimic. Tresări cînd auzi glasul lui Mitru :

— Dom' derector... faceţi bine şi vă hodiniţi... Vi-s galbăn ca moartea, iertaţi-mă de voarba slabă. Noi stăm aici, îi priveghiem... Şi după masă i-om băga în biserică pe amîndoi.

El dădu din cap de cîteva ori. Pe urmă se întoarse spre ea.

— Emilia... Vino...

Ea veni lîngă el, sugrumîndu-şi nodul de plîns. Îi văzu parcă pentru prima dată părul cenuşiu la tîmple, ridurile mărunte, foarte multe, de la colţul ochilor, al buzelor, gîtul slab, neras.

— Emilia, aş dori să mă culc.

— Bine, dragul meu. Vino.

Îi fu recunoscătoare pentru că se rezema de ea, cu toată greutatea. În antreu, ţăranii le făcură loc, iar muierile se porniră pe plîns :

— Tulvai, doamne, cum arată... Doamne mulţam, care l-ai scăpat.

Emilia, ţinîndu-l cu amîndouă mîinile, şoptea :

— Vă mulţumesc... vă mulţumesc...

Cînd ajunseră în faţa bucătăriei ea se opri. Se încleştă de braţul lui, cu unghiile :

— George, spuse, încercînd să-i găsească ochii... cu pămîntul... vei face cum vrei tu... Cum ai tu dreptate... El dădu din cap şi Emilia se gîndi că ar fi bine să-i dea ceva de mîncare. Dar spuse cu totul altceva :

— George... să nu ceri niciodată de la oameni... mai mult decît pot da.

El încuviinţă din nou, absent.

Emilia oftă şi-l ajută să treacă pragul înalt al bucătăriei.

C a p i t o l u l XI

1

Trenul făcu patruzeci și cinci de kilometri în opt ore jumătate ; acum era spre prînz și cînd în depărtare se văzură coșurile fabricilor orașului și ciuperca lătăreață de fum deasupra, garnitura se opri în cîmpul care strălucea festiv. Suslănescu își scoase capul pe geamul spart al vagonului, ca să respire aer curat. Înăuntru era fum, duhoare de trupuri, de mîncăruri ardeiate și mirosul acela de fier ars al trenurilor de după război. Pe acoperiș dansau niște tineri ; se întorceau ori plecau la armată. Era slăbit, dar se simțea mult mai bine ; criza trecuse și vedea lucrurile altfel, mai simple, apropiate : își va lua un concediu lung, se va interna într-un sanatoriu bun, curat, doctorii îl vor simpatiza pentru că va încerca să se apropie de ei cu sinceritate, acceptîndu-le părerile. Se va vindeca, toată viața va trebui să fie grijuliu, oamenii-l vor ști suferind și asta-l va ocroti.

Acum, cît timp trenul pufăia nemișcat, ca și cînd s-ar fi odihnit, știa că se află între două coșmaruri, trecute amîndouă, și nu-i păsa ce lăsaseră în el, cu ce-l îmbătrîniseră. Era stupid să tragi concluziile unei experiențe ; rămîneau numai niște formulări fără legătură cu emoțiile secătuite și Suslănescu știa cîte feste îi jucaseră formulările lui și capacitatea de incantație pe care le-o bănuia, sau o aveau. Totul era să fii bun, o bunătate leneșă, pasivă, puțin curioasă, ca a unei mătuși bătrîne, singură și bogată. Se mai întorsese o dată în oraș, din refugiu, privise orașul din același loc poate, cutre-

murat de spaimă şi deznădejde, cu sentimentul groaznic că acele case fumurii năvălesc spre el, într-un flux neliniştit. Atunci era toamnă şi vînt. Poate şi război. Şi de atunci s-au petrecut multe lucruri.

— Nu staţi la geam, domnule profesor, să nu răciţi cumva. Timpul acesta însorit e extrem de periculos, spuse un domn gras şi chel, cu care Suslănescu stătuse de vorbă în timpul drumului, pentru că George dormise de cînd plecaseră. Domnul gras era dentist şi-i povestise despre un medicament miraculos, penicilina, care distrugea toţi microbii şi a cărui aplicare va face să dispară, într-un timp neverosimil, toate bolile infecţioase. Se întoarse şi-i zîmbi.

— E atît de frumos, spuse, alintîndu-se. E minunat. Îi făcea plăcere să spună banalităţi ; conversaţia dentistului îl încîntase ; din păcate acesta îşi istorisise viaţa foarte repede. N-avea fantezie.

În fond, Suslănescu sperase că, în aceste ore, ştiind că n-o să-l mai vadă poate niciodată, George se va apropia de el, i se va destăinui şi se vor despărţi egali, iar el îl va putea uita, sau clasa, ceea ce era tot una ; îi era drag George, deci îşi dădea seama că ar fi putut tot atît de bine să-l urască şi ar fi fost tot atît de ridicol, ca pe vremea cînd ura generalii care-l învinseseră pe Napoleon. George o învinsese pe biata Emilia, numai pentru că întîmplarea îl pusese în faţa morţii, în prezenţa Emiliei, *fără ea*, şi oamenii au ciudata capacitate de-a se simţi responsabili de suferinţa sau primejdiile prin care trec cei dragi lor. George visa însă o altfel de solidaritate şi aceasta era posibilă, atîta timp cît gruparea umană a comuniştilor va putea respira nestînjenită, într-o perioadă revoluţionară de lungă durată. Iar dacă se va crea acea atmosferă de fraternitate virilă, necruţătoare, sinceră şi gingaşă în acelaşi timp, se va împărtăşi şi el, din afară. Dar, propriu zis, reuşita sau eşecul îi erau indiferente. Voia să creadă că boala îl împăcase cu destinul lui mediocru, pentru multă vreme ; era o absenţă necesară şi fericită, un capitol alb pentru

care nimănui nu-i va trece prin minte să-i ceară socoteală.

Diseară îl va vizita pe părintele Potra şi-i va spune rîzînd : „Iată-mă. Încearcă să mă convingi. Sînt dispus, dar te previn că vreau miracole". Iar Potra se va osteni, se va gîndi noaptea la argumentele pentru a doua zi, sau poate se va ruga lui dumnezeu să-i dea putinţa să facă o singură minune. Bieţi oameni intransigenţi !

Se retrase de la geam, se aşeză lîngă George şi cum acesta deschisese ochii, îl întrebă încet, abia perceptibil :

— Spune-mi... crezi că toate... sacrificiile acestea... merită să fie făcute ?

George rămase gînditor şi Suslănescu îşi spuse indulgent că era o prostie să iei toate întrebările altora atît de serios. Voi să-i pună mîna pe braţ, dar se stăpîni.

— Oamenii nu le-ar face, dacă n-ar merita să le facă, răspunse George şi Suslănescu se strîmbă amabil. Într-un fel... trebuie să ai sentimentul vieţii, al creaţiei...

— Anonime ?... Pentru că cei care pun în practică o morală... bună sau rea... rămîn totuşi nişte anonimi...

Celălalt ridică din umeri.

— Ţi-am mai spus că nu raportez totul la mine.

— Ci la identitatea armonică sau absolută între idee şi faptă, ştiu. Individul nu contează. Şi asta ştiu.

Ezită, roşi, ca şi cum celălalt i-ar fi putut citi gîndurile ; se simţi foarte prost, enervat că trenul nu mai porneşte odată, să se despartă, fiindcă altfel îl va întreba. După cîteva clipe îşi plecă fruntea.

— Ai să te superi pe mine, sau... Mai bine tac.

— Vrei să-mi spui ceva ?

— Da. Vreau să-ţi pun o dilemmă.

Îşi dădu seama că-l lovise. Obrazul lui George se contractă, ca de un tic, apoi se sili să zîmbească încurajator.

— Primei dileme pe care mi-ai pus-o am încercat să-i răspund.

— Lasă, te rog. Dacă dumneata nu contezi, de ce... Nu pot.

— Spune, omule ! se răsti George.

— Atunci cînd... l-au omorît pe Ardeleanu şi dumneata erai alături... la cîţiva paşi... n-ai simţit că ar trebui să fii alături de el, să fii egal cu el ? Pentru bietul Ardeleanu, poate, clipa aceea ar fi egalat eternitatea, cel puţin aşa cred... Aşi vrea să mă înţelegi bine... Ştii, identitatea pe care o visezi, armonia... sînt atît de imposibile... Şi setea după aşa ceva, naşte atîtea cruzimi...

George îl privi tăios. cu răceală şi Suslănescu se sperie.

— Totul e doar în teorie... un joc gratuit... Nu mă lua în serios...

— Sînt lucruri pe care dumneata n-ai să le înţelegi niciodată, spuse George, rece, aşa că e inutil să ne înveninăm. Şi, ghemuindu-se în colţul lui, închise ochii.

Trenul încetini. Disperat, Suslănescu se gîndea : „Nu ne putem despărţi aşa, e urît, nedemn... Cu ce drept vreau să-l prind cu mîţa-n sac, de ce ? La ce bun ? Şi atît de banal... scolastică puştească..."

Pe urmă îşi spuse că, de vreme ce nu se despărţeau împăcaţi unul cu altul, George nu-l va uita. Şi parcă asta avea vreo importanţă ?

Casele mărunte şi jupuite ale mahalalelor începură să treacă prin faţa geamului. Suslănescu se foia pe banchetă, îşi rodea unghiile, se simţea mic şi netrebnic.

În clipa cînd trenul se opri lîngă peronul distrus şi o mulţime pestriţă îl părăsi urlînd de parcă ar fi deraiat, nu găsise încă nimic care putea restabili, pentru secunda cît îşi vor strînge mîna cel puţin, precarul echilibru al ultimelor zile.

George îi luă din plasă geamantanele — pe cele cu cărţi nici nu le deschisese măcar cît timp stătuse „la ţară" — şi se vedea că-i era greu să le coboare cu o singură mînă, deoarece îi cădeau în cap. Aşteptară să se golească vagonul, găsiră un hamal bătrîn, scheletic, acesta le duse bagajele în piaţa unde, printre caroserii ruginite, schelete de tancuri şi de tunuri, se instalase tîrgul negru al gării, le aduse o birjă şi le ceru un preţ uriaş pe care trebuiră să-l plătească.

— Eu merg pe jos, zise George, privind în altă parte.

Lui Suslănescu i se umpluseră ochii de lacrimi.

— Iartă-mă, spuse, eu, într-adevăr, nu voi înţelege niciodată... pentru că am să mor în curînd.

Sări în trăsură şi strigă birjarului, cu un glas ascuţit de copil :

— Repede ! Mînă repede !

George îşi luă geamantanul — era plin cu de-ale mîncării pentru Dan — şi porni încet, spre oraş. Era ciudat. Nu se grăbea, voia să ajungă la liceu la sfîrşitul orelor, să-l ia pe Dan ; la cinci îl aştepta Jurca la judeţeana de partid ; vorbise cu el la telefon. Credea că ar fi cazul să fie dat în judecată baronul Papp şi Nicuşor Spinanţiu, un proces de demascare, ca instigatori ai crimei din Lunca. La început asta nu-i plăcuse lui George, pe urmă-şi spuse că e normal ca ucigaşii să fie pedepsiţi şi se opri numai asupra acestei laturi. Avea de discutat şi problema pămîntului, dar nu voia să se gîndească la asta, acum. Îi era dor de Dan. Lăsase un băieţandru stîngaci şi timid şi după ce se întorsese fuseseră împreună doar o jumătate de zi, în atmosfera aceea de zăpăceală în care fiecare încerca să spună, în cîteva cuvinte, tot ce se petrecuse în anii cînd nu se văzuseră.

O porni pe malul Mureşului şi se pomeni zîmbind. Îi bătea inima. Apa i se părea prea luminoasă, orbitoare, poate din pricina oboselii, a nopţilor nedormite. Cum era copilul lui ? Cum se dezvoltase ? Ce gîndea ? Nu ştia şi toate astea erau nespus de importante. În anii războiului Dan îşi formase, desigur, o imagine despre el ; în ce fel îl va impresiona realitate ? Îl cuprinse o ciudată stinghereală, cu cît se apropia de liceu : se vedea clădirea înaltă, cenuşie, austeră, terenul de sport acoperit de zgură sîngerie. Se opri puţin, întoarse faţa spre soare şi închise ochii. Pe front, primise doar cîteva scrisori de la băiat, stîngace, goale. Le ştiuse pe dinafară, în lagăr le repetase, căutînd în dosul cuvintelor ceea ce băiatul lăsase să-i scape : trăsăturile micii lui personalităţi. Cu puţină amărăciune, George se gîndi că ea se formase departe de el şi, acum, vor trebui să se acomodeze unul altuia. Erau atîtea lucruri de aflat : ce vrea

să devină băiatul, ce aptitudini are. Ciudat, nu ştia nimic despre el ; Emilia îi vorbise foarte puţin. Lucrul i se păru îngrozitor.

Urcă treptele intrării principale, largi, roase de vreme şi de miile de elevi şi pătrunse în holul întunecos. Paşii îi sunară asurzitor pe lespezi, se trezi mergînd în vîrful picioarelor. Era un liceu bun, cu tradiţie ; îi plăcea atmosfera sobră, de studiu.

Pe neaşteptate se pomeni că nu ştie în care clasă e Dan ; se opri, puse jos geamantanul şi începu să facă socoteli : îl dăduseră la şcoală cu un an mai devreme, acum avea şaptesprezece, deci era în clasa VIII-a... La toamnă, facultatea. Pe coridor se ciocni cu un profesor bătrîn, care se plimba cu mîinile la spate, fumînd un trabuc puturos.

— Nu vă supăraţi... la ce oră iese... clasa VIII-a...

— Ştiinţifică sau literară ?

George roşi, se bîlbîi. Profesorul, vădit impresionat de uniforma lui şi de invaliditate, surîse cu dinţii cariaţi :

— Pe cine căutaţi, dumneavoastră ?

— Pe fiul meu... Teodorescu Dan...

— A ! La ştiinţifică... nu ştiaţi ? Vai de mine, ce să caute el la latinişti, la mortăciuni ? Elev eminent... Mă prezint : profesor Grădeanu Tiberius, de fizică... sînt încîntat. Ne mîndrim cu Teodorescu... De pe front ? Din spital ?

— Da, spuse grăbit George.

— Mai avem cîteva minute pînă sună... Veniţi... Îl luă de braţ, strîns şi-l duse de-a lungul coridoarelor proaspăt spoite.

— Da... frontul... Şi, mă iertaţi, în viaţa civilă ?

— Învăţător...

— Colega... Mă bucur... Se vede, educaţia... Şi începu să explice : încă din clasa IV-a, s-a văzut că e ceva de capul lui Teodorescu. Foarte serios, aplicat... O curiozitate rece, obiectivă, rară la vîrsta asta... O sănătoasă incredulitate... De unde conflicte cu religia... I le aplanăm noi, cei de la ştiinţe... Rîse. Tatăl lui Toedorescu îi plăcea. Urmă, antrenat : În general războiul... măgăriile

oficiale din vremea lui Antonescu, toată propaganda, au stricat copiii... Şi acum, excesul de libertate... Li se propovăduieşte libertatea de gîndire celor ce nu ştiu încă gîndi, da, domnule Teodorescu, e trist. Prin toate acestea Teodorescu Dan trece impasibil, curios şi niţeluş ironic... Ce să vă mai spun ?

— Mulţumesc, mulţumesc, spuse George stînjenit. Dan i se părea acum şi mai departe. Dar Grădeanu nu se lăsă :

— Material... cum staţi ? Mă iertaţi, indiscreţia, ştiu, e deplasată. Dar ţin mult la băiat...

— Bine... Adică... salariul...

— Aha, făcu celălalt decepţionat.

— De ce, domnule profesor ?

— Mă gîndeam... facultatea în Anglia... acum că nemţii s-au dus pe rîpă. Păcat de ei, totuşi, popor serios... În fine...

— Vă mulţumesc că vă interesaţi atît de mult de Dan... E frumos să faci planuri pentru alţii... ştiu din proprie experienţă... Pe scară redusă, rurală, bineînţeles. Grădeanu se opri mirat :

— O, de ce planuri ? Lucruri realizabile... Războiul s-a terminat... Vine pacea, ordinea... Iar studiile în străinătate sînt extrem de importante... Maturizează imens. Dau simţul proporţiilor. Mă rog, de aici se naşte adevărata iubire de ţară... aceea pe care o generează comparaţia...

Atunci sună şi, într-o clipă, coridoarele se umplură de copii gălăgioşi, care se rostogoliră urlînd pe trepte.

— Aici e a VIII-a ştiinţifică. Mi-a părut bine... La revedere, domnule Teodorescu.

George era foarte emoţionat. Îşi aprinse cu greu o ţigară. Uşa clasei se deschise, ieşi un profesor cu ochelari şi un umăr împins agresiv înainte, apoi cîţiva tineri exuberanţi. Pe urmă, cînd hărmălaia se înteţi, apăru Dan şi, în prima clipă, George rămase uimit. Era uluitor de elegant : un costum cenuşiu, fin, care-l făcea să pară înalt, cravată argintie, pantofi de antilopă, o geantă de diplomat sub braţ şi purta ochelari fără ramă. Ochii i se ume-

ziră, se repezi la băiat şi-i înconjură gîtul cu braţul. „Scumpul meu, gîndi... Dragul meu..."

— Tu eşti, tată ? Cum de-ai venit ? Şi... în uniformă !... Nu te-ai săturat ?

— Ţi-am adus... maică-ta... a pus o mulţime de lucruri bune, de acasă... pîine proaspătă, prăjituri... ceva afumat... Să ai...

— Mulţumesc, făcu Dan şi George observă că-şi reţine un zîmbet. Mă bucur foarte mult. Se apleacă şi ridică geamantanul greu. Se strîmbă.

— Lasă că-l duc eu, se grăbi George. Să nu-ţi strici hainele... De ce vii cu ele la şcoală ? Cînd ţi le-ai făcut ? Mama nu mi-a spus nimic...

Şi dădu să-i ia geamantanul.

— Tată, fii serios.

— Lasă, Dan. Mi s-a întărit stînga... ceva, nu-ţi poţi închipui... Ar putea tata să spargă piatră.

Ieşiră din liceu. George voi să-şi aprindă o ţigară, dar Dan i-o luă înainte.

— Ce fumezi mahorca aia ? Ia de aici... şi-i întinse un pachet de ţigări americane.

— Fumezi, Dan ? Cam devreme... Eu numai pe front m-am obişnuit şi trag nădejde să mă las în curînd... Pipăi pachetul învelit în celofan.

— Trebuie să fie scump. Pe astea-ţi cheltuieşti tu banii pe care ţi-i trimitem ?

— L-am primit... Nu te nelinişti. Sînt de-o economie gigantică. Nici nu fumez, de altfel. Poţi să-l păstrezi. George îl privea cu admiraţie ; se temuse, cînd era copil, că va fi timid, neajutorat, era şi cam prea gras pe atunci şi acum zvelt, degajat. Îi fu ruşine că nu observase nimic cînd se întorsese de pe front. Avea fruntea înaltă, părul blond-auriu, meticulos pieptănat.

— Şi Andrei ? întrebă. El... nu-i la şcoală ?

— Nu. Dă în particular. Acum e la Bucureşti, la ceva chestie politică.

— Da ? Îmi pare bine. Şi unchiul Octavian ?

— Prin ceva crîşmă, la gară. Beat. S-a întors azi din Ungaria... cu bani, pe care o să-i mănînce curvele...

— Vai de mine... aşa a decăzut ? Tot nu s-a împăcat cu Andrei ? spuse George zguduit. Trecuse peste limbajul verde al băiatului.

— Bătrînul e încăpăţînat şi ăla e fanatic şi neuman... Păcat, că nu-i prost... Dacă ar asculta de *eiţesurile* mele ?...

— De ce să asculte, Dănuţ ?

— De sfaturile mele...

— Cum vorbeşti tu... Tot mai există jargonul elevilor ?

Dan se opri, îl privi stînjenit. Puse geamantanul jos.

— Ai obosit, Dan ? Lasă că-l duce tata, ţi-am spus... Începu să rîdă : Maică-ta mi-a dat nişte bani, să-i aduc nu ştiu ce... am uitat... Mergem la restaurant... tu trebuie să ştii, lasă, nu te prefă, şi eu am fost tînăr... Ceva, totuşi, nu exagerat de scump... Vă dă voie de la liceu ?... Dar, în sfîrşit, eşti cu mine şi...

Dan făcu o mişcare ca şi cum ar fi vrut să se uite la ceasul brăţară, dar se opri şi începu să-şi privească pantofii.

— Ce-i, Dan ?

Băiatul se hotărî şi spuse cu o voce nesigură :

— Tată... îmi pare foarte rău... n-am ştiut că vii... trebuia să mă fi anunţat...

George simţi ceva ciudat, o senzaţie de gol, ca o ameţeală.

— N-am ştiut că vii... am fost invitat... la masă... la... profesorul de matematică, un tip extraordinar... Vine şi fratele său, profesor universitar la Bucureşti, la politehnică... Proful voia să mă prezinte... Acuma... aş putea să nu mă duc, dar n-am cum să-l anunţ, n-are telefon şi mă tem că ar fi o necuviinţă.

George răsuflă uşurat.

— Du-te. Sigur că trebuie să te duci, mai încape vorbă ? Nu-i nimic, Dănuţ... Mai avem timp. Dă-mi cheia de la locuinţă să mă duc să mă spăl, să mă schimb... Am şi eu treabă la partid... Ne vedem pe urmă... Cam la ce oră crezi că scapi ?

— Pe la şase, şapte...

— Perfect... Atunci cinăm împreună... Fie ce-o fi, la Pallas.

Dan se sili să zîmbesacă ; îi reuşi o strîmbătură nesigură.

— În regulă, tată. La şapte juma, la Pallas. Poftim cheia.

Plecă repede, în direcţia liceului. George îl urmări un timp : se dezvoltase armonios, poate face şi sport... „Sînt bătrîn, se gîndi... Bătrîn şi prost"... Dar era fericit. La colţul străzii, Dan se întoarse şi, văzîndu-l tot acolo, îi făcu un semn cu mîna.

2

— Emilie ! strigă bătrîna. Unde eşti, Emilie ?

Ştia că nu era acasă, de aceea o striga, să se încredinţeze. Intră prin toate camerele, chemînd-o mereu şi, cînd fu sigură că nu era, începu cu voce tare :

— Lasă, Emilie... îi mai plînge tu după mine... mi-i mai jeli tu pe mine... Daa... Pîine cum fac eu ţi-a mai face maica dracului, că aştea fac un fel de tină. Nu-i bună... Nu. Îi grea la stămac. Lasă, Emilie, îi mai plînge tu, mult... Şi are să te lase, ascultă voarba mea, are să te lase, că nu mai eşti fată... A lua-o pe a Ursului, care l-or văzut cu ea pe pod, noaptea. Ce-or făcut ei pe pod, Emilie ?

Începu să plîngă, fără lacrimi, chinuit. Peste puţin timp încetă, îşi şterse nasul cu cîrpa. Se duse în antreu unde era dulapul ei ; pe pipăite, găsi cheia, îl descuie şi mirosul de busuioc stătut, greu, îi plăcu atît de mult că începu să strănute.

— Asta-i secrinu meu, spuse. Pipăi pe rînd toate hainele, pînă dădu de rochia neagră de clot, neîntrebuinţată ; o scoase şi o căută peste tot să afle dacă dăduseră moliile în ea. Pe urmă bluza, cîrpa, ciorapii, ghetele cu nasturi. Le aşeză pe spătarul unui scaun. Ar fi vrut să plîngă, dar nu putea, şi-i fu ruşine, pînă se gîndi că puţine ar fi acelea care n-ar plînge acum, în această împrejurare. Se îmbrăcă repede. Era învăţată.

Nu-i trebuia ei ajutorul nimănui, că nu era oloagă. Avea numai albeață pe ochi. Și tatăl ei avusese, și unchiul Miculae. Mai greu fu pînă izbuti să afle scrisorile lui Palli : erau într-o cutie de lemn, împreună cu alte hîrtii, actele asupra pămîntului ei ; pe acelea n-ar fi vrut să le ia, dar nu putea alege scrisorile dintre ele. Sărută hîrtiile, le vîrî în sîn și atunci își simți bătăile inimii. Într-un colț era bastonul de lemn scump al lui Mihai, luat în tîrg la Békéscsaba ; cînd puse mîna pe el simți că era acoperit de praf așa că luă un ciorap vechi și-l șterse. Cît timp îl frecă, o năpădi mînia și sîngele începu să-i vuiască în cap.

— Lasă, Emilie, tu, nănorocită, care te-ai jurat pe ce ai avut mai scump, că nu-i lăsa după venetic... Doamne, îndurate, fă bine și n-o asculta, că-i minte slabă, de găină. Ascultă-mă pe mine Doamne, și iart-o... Vai de ea, vai de ea, bine că l-ai luat pe Mihai, să nu ajungă ziua asta. Mulțămescu-ți Doamne, bine faci ce faci...

Închise dulapul, puse cheia pe masă, s-o găsească fata : pe raftul de sus erau ștergările pentru popă și dieci și banii mărunți, legați în fișicuri.

Inima-i bătea atît de tare, că se temu să nu-i rupă vreo coastă. Bocănind cu talpa care nu se îndoia a pantofilor și sprijinindu-se în baston, intră în dormitor și începu să cînte, încet, să n-o audă cineva și să creadă că-i bolundă :

Rămîneți și voi pereți,
Că pe mine voi nu mă mai vedeți...
Cît îi lumea și vilagu...

În odăița ei nu găsi nimic de spus, așa că intră în bucătărie :

Rămîi și tu bucătărie
Că mult m-am trudit eu cu tine...

Se opri în prag :

Rămîi cu dumnezeu prag
Că eu, pe tine, mai mult, nu mai calc...

Încuie ușa, să nu intre cineva să fure și așeză cheia sub o cărămidă, dar la vedere. Pe urmă, încet, cu pași măsurați, străbătu ocolul, ieși pe poartă și ajunse în ulița mare. „Îi soare, se gîndi. Îi cald. Bine că nu bate vîntul, ori nu plouă... Undeva scîrțîia un car, în răstoacă rațele se zbenguiau, măcăind. O porni încet spre marginea satului. Nu se grăbea. Se mira cît de bine merge, pe cît nu mai era învățată cu ulița. Dar o cunoștea, știa fiecare casă pe lîngă care trecea : Aici îi covăcia lui Árpád Sándor, adică aici a fost mai de mult și avea o firmă mare, de fier, făcută la Arad, pe care era închipuit dracul, scoțînd flăcări pe gură și pe nas. Părintele Aavram a venit într-o zi și l-a luat la bătaie pe Árpád, că atrage pe Mamona deasupra satului, dar covaciul n-a vrut să audă de aruncarea firmei : atunci părintele Aavram, care era om hamiș, a venit noaptea, cu securea și cu o scară și a scos-o de acolo. Părintele Aavram a fost în oastea măriei sale Iancului, regele munților și cînd își aducea aminte de măria sa plîngea gros, ca un bivol, de se înspăimîntau oamenii de moarte ; pe urmă se încuia în odaia lui, se îmbăta, și-și curăța pistoalele și sabia. Toate astea i le-a povestit Anei unchiul Miculae, că atunci cînd ea s-a mai ridicat în vîrstă, părintele Aavram era un bătrîn puțintel, cu barbă foarte lungă, ca a domnului dumnezeu din ceruri. Păcat că unchiul Miculae nu s-a înțeles cu el ; unchiul Miculae era spiritist, vorbea cu duhurile regilor și ale sfinților și scotea multe învățăminte pe care le spunea apoi oamenilor, îi învăța cu cine să voteze la alegeri, să aibă județul deputat romîn la Pesta și, cînd a fost Goga în sat, a dat mîna cu unchiul Miculae. Pe Goga l-a văzut și ea ; parcă avea barbă albă, parcă nu. Versurile le știe și acuma : *„Dorurile mele n-au întruchipare“*... *și „Deșteaptă-te romîne din somnul cel de moarte“*... Goga a vorbit din fața crîșmei lui Lăboșoiul cel bătrîn, care a avut patru neveste și, cînd a vrut s-o ia pe a cincea, în Vinerea patimilor domnului nostru Iisus Cristos, l-a lovit guta. Lăboșoiul nu prînzea ca oamenii : cum se scula dimineața,

înghiţea cîteva linguri mari de unsoare de porc, fără pîine, numai cu paprică. Cam pe aici, unde e ea acuma, era casa Lăboşoiului, alături de a lui Teofil a Ursului. Frumos om şi nebun! Îl vede de parcă ar sta în faţa ei, înalt, subţire, cu ochi mincinoşi şi ţigara în colţul gurii. Nu, aşa arăta Mihai, bărbatul ei. Teofil era altfel, dar tot frumos. Cînd l-au scos din fîntînă, după ce s-a înecat l-a văzut şi ea: era verde, cu ochii ca porţelanul; dacă nu i-ar fi fost teamă — că era destul de tînără — s-ar fi uitat mai mult.

Uliţa-i mai largă decît era atunci; cînd trecea Miklos călare trebuia să sari în lături dacă nu voiai să te calce pe picioarele desculţe, sau să te croiască.

Acuma a ajuns pe locul unde era primăria cea veche, în curtea căreia ea l-a văzut cu ochii ei pe Sofron Brişcălău, omul lui Rozsa Sandor, cu lanţuri la mîini şi la picioare, trîntit pe jos, plin de sînge, că se bătuse cu jandarmii: cinci zile au umblat după el prin pădure şi, cînd nu se aşteptau, atunci puşca pe vreunul şi la urmă l-au doborît. Fişpanul a plătit din buzunarul lui drumul pînă la Dobriţîn la cinci luncani, să vadă cum l-au spînzurat pe Sofron; cînd s-a suit pe scăunel, Sofron a început să cînte bisericeşte şi a cîntat două ceasuri şi a fost musai să-l lase că asta a fost dorinţa lui cea de pe urmă. Se mirau domnii de el, că-i mai înşcolat ca un popă, iar Brişcălăul cînta de răsuna Dobriţînul. Atunci au pus pe jandarmi să tragă clopotele să nu se audă; degeaba, că Sofron a ridicat glasul şi clopotele nu s-au auzit. Cînd au trecut două ceasuri a pus capul în pămînt, hoherul a venit, i-a sărutat mîinile şi i-a cerut iertare, apoi a zvîrlit cu piciorul scaunul de sub el. Oamenii spun că de aceea a cîntat Brişcalăul două ceasuri, ca să-i dea vreme lui Sobri Ioşca să vie să-l scape. Sobri n-a putut veni, dar a călcat după aceea casa judecătorului şi l-a tăiat. Săracu Brişcalău, era om hamiş. Lui Goga i-ar fi plăcut de el.

Obosise. „Multă apă-i în om, de asudă atîta, se gîndi. Asudă, se lipeşte praful. Or trebui să mă spele de mai multe ori, da nu-i bai, că mi-s uşoară ca pana... Satul

s-a lungit. Altădată, pe aici era imaş. Acuma sînt case, de-ale necunoscuţilor.

— Tulvai, doamne, nană Ană, da dumeta unde meri ? se auzi strigată de o femeie. Doară nu la biserică, că te-ai îmbrăcat aşa ?

— Da cine eşti tu ? se supără bătrîna.

— Io mi-s Livia a lui Păpucelu.

— Treaba ta. Nu te ştiu. Cîţi ani ai ?

— Douăzeci şi şasă întorc la toamnă.

— Eu mă duc să mă preumblu, la aer curat. Sănătate bună.

— Săru mîna, nană Ană. Asta o înduioşă. Nu zise însă nimic.

„Oare dumnezeu ce griji o fi avînd ?" se întrebă mai încolo.

Pe urmă ieşi din sat. Aici cunoştea şi mai bine. O bătea vîntul şi o răcorea. Dacă ar fi fost tînără i-ar fi plăcut să tragă cu plugul o brazdă, două. Asta a fost pofta ei şi mai de mult. Mihai n-o lăsa, zicea că-i păcatul bătăii de joc să dai plugul pe mîna muierilor. Îi păru bine că a ieşit din sat. Putea vorbi.

„Emilie, Emilie, te-am crescut şi te-am ţinut la şcoli şi n-o ieşit nimica, nimica, din tine. Eşti zdreanţă sub picioarele ciungului. Să nu te pedepsească Dumnezeu, să nu te pedepsească. Da mă tem, că El are multă ţinere de minte, nu uită, nu bate cu bîta".

Din nou o cuprinse mînia aceea pe care o cunoştea aşa de bine : îi părea că i se umflă capul, să plesnească, parcă-i săreau ochii din cap şi dacă ar fi avut putere ar fi omorît om, femeie, pe oricine i-ar fi stat în cale. „Mai bine mă stingeam cînd am avut gălbinare, de mult — îşi spuse — mai bine era.

Aici e pămîntul Găvrilii Ursului. Bun pămînt.

„Cum te-ai lăsat, Emilie, cum te-ai putut lăsa tu, fata mea, să arunce el pămîntul care l-ai adunat ! Să-l arunce la văndroci. De ce să-l arunce ? De ce să arunce pămîntul ? Şi tu, Emilie, în loc să chemi doctorii să-l lege şi să-l bage la bolunzi, în casa galbenă, tu te iei

după el, şi te-ai jurat. No, atunci nu-i bai. Nu-i bai, bată-vă dumnezeu şi neamul vost! Care risipiţi! Care vă băteţi joc şi-l daţi la văndroci. Da cine-s văndrocii, să-l daţi? Da au ei bani să-l plătească? Da îi pămîntu ciungului?"

O clipă se gîndi să se întoarcă şi să spargă tot în casă, să-l aştepte pe ciung şi să-l doboare la pămînt, să-l calce cu călcîiele pe ochi.

— Mă grăbesc, spuse, şi, părăsind şoseaua, porni peste brazde. Dincolo de iugărele Ursului era o bucată a lor, cea mai bună: douăzeci de măji de iugăr.

După ce a murit Mihai şi a rămas singură, ea urca sacii cu grîu în pod; un sac îi mai greu decît un om, te apasă şi, cînd îl deşerţi, grăunţele ţîrîie, ca ploaia.

Mergea tare greu acum, se împiedica în brazde, îi venea să întindă mîinile înainte, să nu cadă; bastonul se afunda adînc în pămînt, parcă voia s-o tragă după el. Abia putea să-l scoată; de fiecare dată oboseala o înmuia, o învelea în cearşafuri fierbinţi. Căzu. Mîinile şi genunchii i se înfundară în brazda moale şi sfărmicioasă, se lovi şi la frunte. Acum o birui plînsul şi i se păru că tot sufletul se scurge din ea, odată cu lacrimile. Ghemuită, se zbuciuma, gemînd încet; îi era nespus de milă de ea, bătrînă, oarbă, după ce a muncit o viaţă de om, să moară aici, singură, ca un cîine. De cîteva ori încercă zadarnic să se scoale; poate ar fi izbutit, dacă ar fi avut bastonul, dar nu-l găsea; îi zburase din mînă şi era scump, căpătat de Mihai în dar de la măria sa Esterházi. Decît să-l piardă aşa, mai bine l-ar fi dat unchiului Miculae căruia îi plăcea tare, la bătrîneţe, cînd nu mai vedea din pricina cetitului peste măsură.

— Aci-i capătul, spuse. De pe pămîntul meu, nu mă ia nime...

Îşi luă rămas bun, în gînd, de la nepoţi şi de la Emilia, pe care nu mai găsi putere s-o mustre în clipa asta. Ea era vinovată că n-a ştiut-o creşte şi, cînd s-a măritat, i s-a suit domnia la cap, şi a citit prea multe

cărţi. Le spuse tuturor, plîngînd mereu, „bună ziua“ şi închise ochii.

În jur nu se auzea nimic, numai pămîntul.

Cînd se trezi, se răcorise de-a binelea şi parcă tot trupul îi ruginise : nu-şi putea mişca nici mîinile, nici picioarele. Ştia că dacă cineva adoarme pe ogor proaspăt arat, primeşte aprindere de plămîni, că pămîntul are o putere care te trage pe dedesubt şi te bagă în pămînt. I se făcu frică şi, încordîndu-se, se ridică în şezut. Deodată i se păru că vede : nişte pomi, Teuzul sticlind, oameni cu plugul. Se uită mai bine ; erau numai păreri. Cînd se tîrî mai încolo, dădu de baston şi se bucură foarte tare. Îl şterse de pămînt cu poala rochiei, îl înfipse iarăşi în brazdă şi, agăţîndu-se de el, se sculă în picioare.

Se uită împrejur, doar dacă o mai zări ceva ; văzu biserica, alţi pomi, nişte viţei şi ceva nedesluşit. De foame o apucară slăbiile, se clătină şi toate vedeniile începură să joace împrejurul ei. Se ţinu bine, cu amîndouă mîinile încleştate pe măciulia bastonului.

— Nu pic, zise. Iaca, că nu pic !

Şi fu atît de bucuroasă că e zdravănă şi în puteri, că nu se mai gîndi la nimic, în afară de faptul că nu trebuie să cadă, fiindcă altfel aici rămîne şi nu-i pămîntul lor încă, e numai al Găvrilii Ursului.

Dacă n-ar fi fost aşa de flămîndă, toate ar fi fost bine : ar fi rămas aici, în picioare, pînă va veni ciungul cu văndrocii lui şi i-ar fi pus pe fugă. Iar norocul cel mare, mîna lui dumnezeu, era că nu cădea.

Spre seară o găsi aici, dormind în picioare, Mitru Moţ, pe care Emilia îl rugase dezdănăjduită s-o ajute să dea de bătrînă ; el scotocise tot satul, întrebase în stînga şi-n dreapta, pînă cînd o nevăstuţă îi spuse că a văzut-o mergînd spre pod ; Emilia pornise în cealaltă parte a satului.

Veni spre ea, fugind şi, cînd ajunse aproape, rămase încremenit: bătrîna avea faţa atît de albă, de netedă şi senină, încît părea o fetiţă.

— Nană Ană, pentru numele lui dumnezeu, da unde te-ai dus, muiere bătrînă şi neputincioasă! Te căutăm de la prînz, ca bolunzii şi eu şi doamna învăţătoare... Da ce cauţi dumeta aici, maica mea, doamne?

Bătrîna se întoarse spre el şi scînci:

— Mi-i foame, mi-s ostănită...

— Poţi şti că eşti, Iisuse, doamne, cum să nu fii, cînd umbli pe cîmpuri, muiere neputincioasă... Hai să te duc acasă, că doamna mai că nu şi-o perdut mintea!

O luă în braţe, şi porni încet spre şosea. Nu pricepea de ce făcuse bătrîna asta; doamna Emilia nu-i spusese nimic, venise pe neaşteptate, plîngînd şi frîngîndu-şi mîinile. La şosea opri un car cu boi şi, ţinînd-o mereu pe bătrînă în braţe, o duse acasă. Ea dormi tot timpul şi nu se trezi nici cînd Mitru o culcă în pat. Emilia tot nu venise şi Mitru plecă după ea.

Bătrîna se prefăcuse numai că doarme: era bucuroasă că o duce acasă şi nu voia să stea de vorbă cu el. Nu era treaba lui să se amestece. După ce-l auzi închizînd uşa, îşi adună puterile şi se dădu jos din pat.

— Nu mi-s eu cîne, spuse, să mor pe drumuri... Oamenii cinstiţi mor în patul lor, acolo li-i locul... În sertăraşul de lîngă pat avea două lumînări neîncepute; le ţinea acolo să fie la îndemînă, dacă, doamne fereşte, o loveşte moartea pe neaşteptate. Le aprinse, picură puţină ceară pe spătarul înalt al patului, le lipi acolo apoi se întinse peste acoperitoare şi-şi puse mîinile pe piept.

Simţea cum toate o lasă, cum urcă răceala de la picioare spre piept, încet, încet. „Primeşte-mă, doamne, întru împărăţia ta, în loc cu verdeaţă... să mă întîlnesc cu pruncii mei răposaţi, cu Todor, cu Anuţa, cu Palli, cu Măria, cu Viorica, cu Petrea, cu Fănică cel mic, care i-am născut în durere“...

Începu să vadă din nou uliţa mare, mulţimea de oameni mergînd încet, cu praporii, oprindu-se la fiecare

colț ca ea să-și poată lua rămas bun, popa în odăjdii de aur, popa Aavram cu barba albă cîntînd, „Cu sfinții hodinește'", Grozuța, începînd cu glasul lui ascuțit hora mortului, nepoțeii mici, plîngînd după bunica lor. Începură să-i curgă lacrimile în jos, spre urechi și s-o gîdile.

Din bucătărie ceasul ei cu lanț ticăia foarte tare. Nu l-a tras nimeni, că merge anapoda, nu le trebuie lor lucru vechi, ei îs domni, au ceasuri mici.

Mai tîrziu, mereu nemișcată, i se făcu poftă de slănină prăjită la flacără, cu untura stoarsă pe o felie mare de pîine, cu ceapă. Gata, s-a isprăvit cu slănina prăjită... Nu era rea nici aceea cu castraveți murați, mari, moi, care se topesc în gură. În cămară mai e o sticlă cu castraveți, neîncepută... Ei, se gîndi cu necaz, a fi bună și la pomană. Doamne, că rău put lumînările astea și am dat șaptesprezece lei pe bucată... Laboș îi un tîlhar...

Emilia se întoarse destul de tîrziu, alergînd, cu ochi strălucitori. Cînd intră în odăița bătrînei și o văzu cu ochii închiși, cu mîinile pe piept și lumînările aprinse la creștet, dădu un țipăt ascuțit și rămase încremenită în prag.

— Mamă ! Mamă dragă ! îngenunchie lîngă pat și-și puse fruntea pe mîinile ei zbîrcite. Erau calde. Miroseau a pămînt. Îi văzu pieptul cum se ridică în ritmul respirației, apoi rochia mînjită, pantofii acoperiți de noroi.

— Mamă, ce ai ? Doamne păzește, mamă, scoală-te !

Fără să-și deschidă ochii, bătrîna se răsti :

— No, nici muri nu mai poate omul în casa asta ?

Emilia începu să rîdă printre lacrimi :

— Vai de mine, mamă, da ce-ai făcut ? Femeie bătrînă... ce-ți trece prin minte ?... Și hainele de îngropăciune... în ce hal. . toată ești plină de noroi, cum se poate mamă ?

Stinse lumînările, le aruncă sub pat şi curăţi grămăjoarele de ceară. Apoi o luă pe Ana de umeri, o ridică.

— Lasă-mă, mormăi bătrîna, mi-s ostănită, mă dor toate...

— Hai, mamă, ajută-mă să te dezbrac... Stai puţin, fug să pun apă caldă, să te spăl... Am vorbit cu George la telefon...

— Nu-l cunosc, n-am auzit de el, cine-i acela ?

— Mamă, mamă ! Nu trebuie pămîntul ! La partid l-au certat... au spus că-i nu ştiu cum... ceva cu „ist"... Săracu ! El e naiv, mamă, ţi-am spus eu... Şi dumneata...

— Pe mine nu mi-i spăla tu ! strigă bătrîna Nu mi-s moartă ! Prăjeşte-mi clisă şi ceapă. Mi-s flămîndă !

— Acuma, uite, acuma... Doamne, n-ai mîncat nimic toată ziua!. Eşti ca un copil, nu te supăra, că-s sinceră. Îţi fac slănină... Din care vrei ?

Bătrîna era încruntată, vorbea cu buzele ţuguiate, rece :

— Din aceea macră !

— Un pahar de rachiu, mamă... cred că ţi-ar face bine...

— Beu. Dă-mi. Şi deschide iaga aceea cu crastaveţi...

— Bine, mamă... Hai, scoală-te... Stai, să-ţi scot pantofii... În ce hal i-ai adus !... Şi rochia... Dacă ai vedea...

— Văd ! Pune-mi apă caldă, să mă spăl... Şi dă-mi sopon bun... Cheia. Adică *aceea* îs mai cuminţi decît ciungul.

— Decît cine, mamă ?

— Decît al tău... Am ştiut eu.

În timp ce frigea slănina în faţa cuptorului, ghemuită, Emilia vorbea fără încetare, veselă :

— Dănuţ îi bine... Toţi profesorii îl laudă, îl iubesc... Sigur, mamă. George a trecut prin multe, el nu înţelege... El e idealist... niciodată n-a fost practic.

— Mai taci, că mă doare capul de prostiile tale... Ba are pe cineva, vreo curvă şi vrea să-i deie ei averea şi tu, ca o proastă. Lasă-l ! Lasă-l, în plata domnului, pînă-i vreme...

Emilia n-o auzea. I se făcuse şi ei poftă de slănină : avea chef să se apuce acuma, să facă o prăjitură, ceva bun, repede. O întrebă pe Ana ce crede şi bătrîna începu să înghită în sec.

— Fă. Cu vişine. Scoţi vişine din iaga de licur. Îs bune. Eu, cînd nu eşti acasă, scot într-un păhar şi le mînc, cu sîmburi cu tot... Mi se pare că am răcit, mă trage la spate... D-apoi, poţi gîndi că nici comuniştii aceia nu-s ei bolunzi... Nu văzuşi că or dat pămînt la ţărani ? Şi lu Mitru Moţului şi Catiţii, Ţuricului şi...

— Ştiu, mamă...

— Ştii, pe dracu... Tu nu ştii numa de ciung... Omul olog îi rău la suflet, păgîn... Într-o zi mi-o spus unchiutău, Miculae, fie iertat, că... No, am uitat, că mă doare capul... Bine amiroase clisa friptă... Poate mînci şi tu o leacă... Hai aici, la masă, mai aproape...

— Întîi vino să te speli, mamă. Îi gata apa.

3

Restaurantul era mare, o eleganţă greoaie, multă catifea roşie şi aurării afumate, cavaleri nemţi deşertînd butoaie de bere, sau frigînd porci în suliţe. Aproape pustiu. Într-un colţ cîţiva domni roşcovani, cu mustăţi de focă şi lavalieră, jucau domino şi se certau, chelnerii se plimbau plictisiţi, membrii orchestrei începuseră să se adune şi beau rom, grăbiţi, cu instrumentele pe genunchi. Geamul de cristal lîngă care stătea George fusese găurit de cîteva gloanţe. Nişte raze capricioase ca braţele unei stele de mare. Afară strada vuia surd. Lui George îi era foarte somn şi începu să-l cuprindă iritarea împotriva lui Dan. Ar fi putut să spună acolo că a sosit tatăl lui şi să plece mai devreme. Îl aştepta neliniştit, cu o emoţie insuportabilă şi ori de cîte ori uşa turnantă scîrţîia, tresărea şi se întorcea spre ea. Mai tîrziu se resemnă, încercă să-l justifice şi nu reuşi. Ar fi vrut să sosească odată, să nu mai stea singur. Dan

era o fire raţională, aşa-i spusese şi profesorul de fizică şi nu mai era copil : George era dispus să-i primească observaţiile. Ar fi fost posibil ca el să nu vadă aspectul real al lucrurilor, să exagereze din pricina educaţiei, a vîrstei. Partidul n-avea nevoie de frămîntări sterile, de intelectualisme gen Suslănescu, ci de-o sănătoasă activitate practică, raţională şi accesibilă oamenilor. Poate că fraternitatea pe care o visa — destul de neclar, de altfel, ca pe un fel de necesitate personală — să nu se poată clădi pe nişte zbuciumări şi nesfîrşite probleme de conştiinţă, ci în timp, răbdător şi calm.

Dar în realitate discuţia cu Jurca îl jignise. Acesta-i spusese, destul de aspru, că ideile lui în legătură cu pămîntul propriu, cu „împărţirea", erau tipic narodnice şi ar fi făcut mai mult rău ; s-ar fi spus în sat : uite, comuniştii trebuie să-şi împartă tot ce au, aşa o să fie mai încolo cu toată lumea. „Problema dumitale, tovarăşe Teodorescu, o să se rezolve la timpul potrivit. Important e faptul că ai muncit bine, că v-aţi dus sarcina la capăt, nu că soţia dumitale a avut ceva zestre".

Se simţea zăpăcit, cam obosit şi trist, cu senzaţia dureroasă că nu înţelege ; ştia că liniştea lui ar putea izvorî numai dintr-o înţelegere totală, fără rezerve, din aceea armonie, fără compromisuri, de care rîdea amărît Suslănescu şi pe care el o credea posibilă, sau în orice caz o dorea pentru sine. Poate că trebuia să înveţe răbdător să gîndească totul de la început şi că restul nu erau decît nişte elanuri, nişte descoperiri tîrzii. Important era că avusese putinţa să aleagă şi că alesese. Iar încurcătura lui venea din faptul că trebuia să joace un rol pentru care nimic nu-l pregătise şi care-l depăşea ; iar de acum înainte tot ce vor face oamenii, toate gesturile lor, aparţin — într-un sens — istoriei, capătă o altă gravitate.

Atunci sosi Dan. Purta un costum albastru închis, părea mai matur şi George îl privi intimidat.

— Aşa de mult a ţinut ?

Dan luă un scaun, se aşeză lîngă el, îşi scoase ochelarii şi-i vîrî în buzunarul de la piept; faţa-i păru din nou copilăroasă; întinse palma şi acoperi mîna fierbinte a lui George.

— Tată... te-am minţit. N-am fost la nici un profesor... Mi-a părut foarte rău, am avut remuşcări... N-am avut dreptul să te mint, a fost ceva foarte urît, meschin. M-aş simţi prost să-şi cer iertare...

Din toate George nu reţinu decît siguranţa cu care se exprima; la treisprezece ani îşi căuta mereu cuvintele, nu le găsea şi din pricina asta avea tot timpul un surîs crispat, la un pas de plînsul nervos.

— A trebuit să mă întîlnesc cu o fată...

Chemă chelnerul şi comandă o sticlă de vin înfundat. Puse un nou pachet de ţigări americane pe masă, îşi aprinse şi el una, trase stîngaci cîteva fumuri, apoi aplecîndu-se spre George îl privi în ochi.

— Mă însor.

Chelnerul sosi, desfundă sticla, le umplu paharele şi aşteptă.

— Deocamdată atît, spuse Dan. Mai tîrziu mîncăm ceva.

— Am înţeles...

În prima clipă lui George îi veni să rîdă, pe urmă se sperie. Dan spusese asta calm, ca pe un lucru de multă vreme rumegat şi definitiv.

— Ce vorbeşti, bîgui şi se simţi prost, încurcat, străin.

— Iată, surîse Dan, nu mai sînt copil... Am optsprezece ani...

— Încă n-ai...

— Peste o lună jumate... Oraşul e plin de curve, toţi colegii mei au avut boli venerice. Am oroare de aşa ceva... E bineînţeles, stupid, deoarece cu panaceul universal care se numeşte penicilină, nu mai e grav. Rămîne însă murdăria. E ceva înjositor. Iartă-mă că-ţi explic atît de mult, tu eşti un om modern, ai vederi înaintate, o spun fără ironie, aşa că mă înţelegi.

— Dan, eşti prea tînăr... Ce-o să zică mama ?

— Deci tu eşti de acord... dacă o invoci pe ea. Te cunosc bine, nu eşti omul care să te ascunzi în dosul opoziţiei materne...

George bău încet paharul de vin, îi tremurau degetele.

— Dan, am vrut să fim prieteni totdeauna... În concepţiile mele, între tată şi fiu...

— Da, înţeleg. O prietenie bărbătească.

George puse paharul jos, cu un gest brusc.

— Mă simt copil eu, în faţa ta. E dureros...

— Nu vorbii prosti. Iartă-mă. Tu eşti un om minunat... te-am admirat întotdeauna. Vreau să-ţi semăn...

— Ce-i asta, Dan ?

— Nu-i *captatio benevolentiae*. E foarte sincer. Eu nu ştiu să mint.

— Şi azi ?...

Dan îşi trecu mîna prin păr, şuviţele blonde, moi, îi căzură pe frunte.

— N-am să mi-o iert niciodată.

George întinse mîna după sticlă, îşi umplu paharul. Se uită lung, în altă parte, fără să vadă nimic.

— Nu ştiu nimic despre tine, spuse într-un tîrziu. Nu poţi să înţelegi asta... Caut în tine băieţaşul pe care l-am lăsat...

— Şi tu crezi că eşti acelaşi, tată ?

— N-ai de unde şti, Dan. (Se întrebă, rapid, dacă va trebui să-i povestească şi lui războiul, lagărul, noaptea din pădure, omorîrea lui Ezechil şi tot ceea ce-l chinuise după aceea, nesiguranţa, încrederea, necesitatea de dăruire...)

Orchestra se sui pe podiu şi începu un vals trist ; Dan se strîmbă.

— Muzica proastă îmi calcă pe nervi.

— Trebuie să te mai gîndeşti, spuse George, nesigur. Dan clătină din cap.

— N-are rost, îi datorez prea mult. Nu-ţi pot explica.

— Dar nu-ţi cer să-mi explici nimic ! Eşti tînăr, bineînţeles...

— Nu. Te rog să nu spui nimic... Şi încă ceva : e evreică. Tu ca internaţionalist proletar nu poţi avea prejudecăţi, nu ?...

Lui George i se părea că păşeşte pe un teren necunoscut, primejdios. Era încordat şi încerca să se stăpînească. Răsuflă adînc.

— Spune-mi tot...

Dan zîmbi din nou ; era ceva neplăcut în surîsul acesta. George ar fi vrut să închidă ochii ; îşi umplu iar paharul.

— O cheamă Edith Wielder. E frumoasă. Părinţii ei au murit la Auschwitz... Rămăseseră în Ardealul cedat şi ştii că acolo s-au petrecut lucruri groaznice. N-au mai putut trece dincoace... Edith era aici la o mătuşe bătrînă care n-are pe nimeni şi o adoră... Teribil de bogată... Aur, dolari şi un mare magazin care pînă la 23 August a fost dat de C.N.R. unui avocat escroc care o să plătească acuma de-o să-i sară ochii din cap.

— Dan, mie-mi spui toate astea ? întrebă George surd.

În clipa aceea Dan întinse mîna după pahar, manşeta albă a cămăşii îi fugi şi George văzu un ceas de aur pe mîna lui. Îl apucă de încheietură cu degetele crispate :

— Şi asta ? Ce-i cu asta ? Şi hainele de pe tine ? Îi lăsă mîna, cu repulsie.

— Ce e ? Ce ai, tată ?

— Nimic, spune mai departe...

— Nu-mi cere să-ţi explic sentimente. Nu mă pricep. Onorabilul Andrei e as în aşa ceva. Despică firul de păr în patru şi găseşte în fiecare bucată tot felul de lucruri nostime. Sociale, psihologice. Lui Edith îi datorez mult. Asta e. Banii şi celelalte n-au nici o importanţă.

Vorbea cu o uşoară ostilitate, poate pentru că nu se putea explica.

— În sfîrşit, una secundară... Vreau să călătoresc mult, să studiez... Uită-te în jur... totul e primitiv, oamenii, sentimentele lor arhaice. Trebuie un suflu mo-

dern, ceva american... Industria, afaceri, ţara e bogată, oamenii leneşi. Prea multă latină şi poezie la cei deştepţi... Nu ştiu dacă mă înţelegi...

— Nu, spuse George maşinal. Nu te înţeleg.

— Mă mir. Pe foarte mulţi oameni războiul i-a vindecat de sentimentalism.

Puse mîna pe umărul lui George, dar acesta i-o scutură violent.

— Iartă-mă... Vom avea timp să discutăm...

— Ce să discutăm, Dan ? Spune, ce să discutăm ? Te pierd.

— De ce să ne încurcăm cu vorbe mari ?

— Dan, cum te-ai putut apropia... de fiinţa asta ?

Dan începu să rîdă, nervos.

— „Fiinţa asta" ! Şi-a pierdut părinţii... toată copilăria petrecută în spaimă şi-n umilinţă... la paisprezece ani să fii silit să porţi un semn infamant şi să fii femeie... să priveşti lumea, oamenii, cu sentimentul hăituitului...

George îşi propti fruntea în palmă. Îi ardea.

— Dacă crezi, nu e nevoie să-i spui mamei că e evreică...

— Crezi că ea are nevoie de o minciună ?

— Poate că nu. În orice caz tu poţi să-i explici, mai bine ca oricine, că nu există decît oameni. Şi suferinţă.

— Da. Multă. Şi fără nici o legătură: Cînd vii acasă ?

— Aş vrea să o cunoşti pe Edith... Azi... Vreau să venim împreună, cît de curînd.

— Şi şcoala ?

— Ei să fim serioşi... Pot să-i dau un telefon, să vie aici ?

— Dă-i.

Dar Dan nu se mişcă de pe scaun. Era vizibil că ar vrea să spună ceva şi nu găseşte şi-i pare rău.

Atunci uşa turnantă se deschise şi se învîrti multă vreme, împinsă de o mînă puternică. Un om înalt, subţire, cu mustaţă neagră, scurtă de piele şi cizme burger intră, se uită împrejur, ţistui enervat şi la urmă îl văzu

pe Dan. Surîse larg şi veni repede, apoi dînd cu ochii de George, rîse stînjenit, mormăi ceva şi-şi atinse borul pălăriei cu un deget împodobit cu inele.

— Salut, dom Dan, salut... Am sosit... Am primit telefonul şi venii... vorbim mai încolo...

— Poţi să spui.

— A ieşit foarte bine. Teribil, dom' Dan, să fiu al naibii. Scuzaţi, se întoarse spre George, scurt de tot, nu vreau să vă deranjez... Au sărit pe noi, moarte de om. Dom'le sarea e ceva !... Pentru un kil de sare, cea mai mişto unguroaică îşi dă poalele în cap... Se apleca spre urechea lui Dan : am adus *două* de becuri... Desfacem într-un ceas... Don Tavi e la „Pintenul negru“ cu o fufă... Vine şi el imediat, dacă vine... Asta e. Vă găsesc mîine, să trăiţi, mă duc să beau un *and soda*... Se întoarse sprinten, se aşeză cîteva mese mai încolo şi îndată un chelner veni la el aplecat şi respectuos.

— Cine-i ăsta, Dan ?

— Un tip.

— N-auzi, cine-i ăsta ?

— Un tip. Afaceri.

Fără să ridice vocea, silindu-se chiar să zîmbească, George insistă :

— Ce afaceri ?

Dan îl privi rece : avea şi el ochi cenuşii, limpezi, cu mici firişoare aurii.

— Te interesează ? Trimitem sare în Ungaria, acolo nu se găseşte de loc. Se aduc becuri, mărfuri. Unchiul Octavian e mare specialist la C.F.R. Răspunde de garnituri cu cărbune. Două vagoane se aranjează totdeauna. Mai e asociat fratele unchiului Octavian, unul Gavril, trebuie să-l ştii. E un geniu în materie de afaceri. Puţin prea violent. Nu prinde momentul, vrea s-o facă mare şi încă nu se poate, înţelegi ? În cinci ani Gavril e mai ceva decît Malaxa, sau decît Neumann.

— Şi tu... ce eşti în povestea asta ?

— O parte din capital... L-am împrumutat de la mătuşa lui Edith. Dolari şi *eiţesuri*.

— Ce-e ?

— Idei. Totul trebuie calculat, matematic. Probabilităţi şi celelalte, ştii ? Mai ales că unchiul Octavian face boacăne, altfel e util, cunoaşte pe toată lumea, pe toţi feroviarii din ţară şi pînă la Budapesta.

— Şi te mîndreşti cu asta ?

— În fine, e pasionant...

George întinse mîna, ca şi cum ar fi vrut să ia paharul şi nu-l ajungea. Dan se întinse peste masă să-i ajute. În clipa următoare, cu pumnul strîns, George îl lovi din toate puterile în faţă. Simţi cum i se stîrceşte ceva sub pumn ; sîngele izbucni pe nas, violent. Cu dosul palmei îl mai lovi o dată peste obraz, de răsună toată cafeneaua.

Dintr-un salt omul în haină de piele fu lîngă el, îl înhăţă pe George de gît cu o mînă şi-l ridică de pe scaun, ca şi cum ar fi fost un copil.

— Lasă-l... făcu Dan, surd. Îşi ţinea palmele pe obraz şi printre degetele subţiri şi foarte albe, transparente, sîngele îi curgea pe bărbie, pe gît. Lasă-l... E tata... Du-te de aici !

Celălalt îl lăsă pe George, cu regret.

— Ce dai domle, ca în sac, ia te uită, ce maniere, uite dom'le cum îl poceşte... Luă un şervet, îl înmuie în frapieră şi începu să-l şteargă pe Dan, pe obraz.

— Nasul nu-i rupt, spuse... Mă mir. Tăticu dete ca-n fasole... putea să vă nenorocească, ce părinţi, dom'le...

— Du-te de aici, scrîşni George, că te împuşc...

Omul clipi din ochi, şmecher.

— Fii serios nene... Stai aşa, dom Dan, cu capul în sus, se opreşte îndată... Tăticu !

Şi se duse la masa lui, gonind chelnerii care se pregăteau să intervină. George răsufla greoi, era roşu la faţă. Nu vedea nimic ; o durere chinuitoare îi strîngea inima. Pe urmă, se uită la Dan : stătea cu capul dat pe spate, cu şervetul apăsat pe obraz. Se linişti cu greu, pentru că-şi înghiţea lacrimile şi spuse încet :

— N-a avut nici un rost...

— Mai bine te omor cu mîinile mele, zise liniştit

George. Înţelegi ? O să faci ce am să-ţi ordon eu ! Aşa cum am să-ţi ordon eu !

— Fii serios, răspunse Dan, la fel de încet, aproape imperceptibil. Nu trebuia să mă loveşti. Inutil şi urît...

În faţa restaurantului se opriră două trăsuri. Într-una, răsturnat pe perne, Octavian Sabin, cumnatul lui George, în frac, cu un guler tare, soios, înalt pînă la urechi şi plastronul stropit cu sosuri, ieşit din cămaşe. Era beat turtă, părul rar, cîteva fire, îi stătea zburlit, ca în caricaturile profesorului Nimbus ; în cealaltă trăsură patru ţigani, cu viori, care săriră jos şi-i ajutară să coboare ; Octavian le împărţi nişte hîrtii, apoi clătinîndu-se încoace şi-n colo, zbieră :

— Laţi, Pişta, Sandor, Mihai ! Drepţi ! După mine înainte 'arş ! Cîntă mă, aia a mea. Ţiganii începură şi din gură, acompaniindu-se :

Dacă-n douăzeci de toamne
Zi senină n-am avut
O atuncea, spune-mi doamne
La ce bun m-am mai născut.

Chelnerii săriră să-l primească ; Octavian se încurcă în uşa turnantă, care-l zvîrli afară, în braţele lor. Mîngîie pe obraz pe cîţiva, se încruntă la unul tînăr (i se păruse nerespectuos), apoi văzînd pe George şi pe Dan veni băţos spre ei, rîzînd cu gura pînă la urechi :

— Iar mi-i bine, iar mă-mbăt ! Servus Gheorghe, servus Dan... Servus... Îl sărută pe Dan, strîngîndu-l tare în braţe, apoi începu să plîngă.

— Eu n-am copil... Tu eşti copilul meu... Copilul meu s-o dat cu ungurii şi cu jidanii...

— Şi nepotul, nu ? întrebă ironic George. Nu-l prea iubea pe cumnatul său, îl obosea.

— E, asta-i altceva... Edith e o micuţă scumpă.

Era roşu la faţă, lacrimile i-o poleiau ; simţindu-şi obrajii uzi se înduioşă şi mai mult şi începu să hohotească. Ţiganii, care-l cunoşteau, începură, solemn : Deşteptă-te romîne ! Octavian tresări, îşi umflă pieptul

şi aruncă în jur priviri scăpărătoare. Domnii care jucau domino veniră la masă, zgomotoşi :

— Servus Tavi !

— Reţiproca, Cornelius ! Ce faci Bandi ? Servus !

— Reţiproca !

— No, mereţi la masa voastră, comandaţi ce vreţi ! Plăteşte Tavi baci ! Am treabă cu nepotul meu... cu el... că eu n-am copil... Nu mai am...

Domnii plecară, fără să se simtă jigniţi. Îl cunoşteau.

— Dănuţ, data viitoare te duce unchiul Tavi şi pe tine... Se întoarse spre George, aproape duşmănos : Voi ! Ce meritaţi voi un copil ca ăsta ? E un sfînt... să-i dea dumnezeu sănătate... Vino să te pupe unchiul Tavi, scumpul meu iubit. Îl sărută lipicios. Dar surîdea puţin stînjenit.

— Şi unchiul Gavril te pupă dulce... Cu becurile aranjează el. Poate cu Neumann, ori cu Andrény... Vedem... Dacă merge aşa, într-o lună îmi realizez visul meu... Ştii tu mă Gheorghe, care-i visul meu ?

— Poate să bei ceva, nu ? Se simţi îndată meschin, îi fu ruşine. Dar Octavian nu se supără.

— Nu vreau să fac un schit... pentru mine singur, lîngă Budureasa... Mă călugăresc... acolo... şi mor cu gîndul la soţia mea... Care nu mai e... care nu mai este între noi. Ţiganii porniră repede :

Călugărul din vechiul schit
O zi la el m-au găzduit...

Octavian îşi ştrese lacrimile.

— Ea a fost o sfîntă... A, să nu uit, Dan, te salută domnul Bozgovici, şeful gării. Te preţuieşte. Va trebui să-i faci o vizită.

George îl pîndea pe Dan. Cum se putea simţi bine în mocirla asta ? Părea să nu-i facă nici o impresie. Se întrebă uluit : „E insensibil ?"

— A găsit unchiul Gavril şi locuinţă... Ne mutăm dragă George, din magherniţă... Da... casă nouă... patru camere... *tutalegu*... Mă, se ridică el şi plesni cu palma fruntea lui George : Ştii tu ce mintiuţă are copilul tău...

ce copilul tău ? Al meu... că eu nu mai am. Am avut... L-am iubit ca pe ochii din cap...

— Lasă unchiule, spuse atunci Dan, plictisit, o să vă împăcați, răspund eu...

— Să-mi cer iertare de la el ? Care a omorît pe mama lui prin purtările sale ?

— Fii serios, nu vorbi aiureli, se răsti Dan. Are să-ți ceară iertare... Aranjez eu...

— Vino să te sărut.

— Ei, ce bem ?

— Nimic. George se sculă. Eu plec.

— Şi eu, zise Dan. La revedere unchiule. Vezi şi vino acasă... Eşti obosit...

— Vin puiule, drag, vine unchiul Tavi. Beau o sticluță de Minişel, că mi-i cam sete şi sosesc... Jucăm o partidă de şnapsli şi te bat, iau pielea de pe tine...

— Ei, asta mai vedem, făcu Dan vesel. Se apleacă şi-l sărută pe obraz şi asta-l dădu gata pe Octavian. Îşi puse capul pe masă. Umerii i se scuturau.

— Eu n-am... avut... noroc... niciodată... Țiganii cîntară :

În fîînul de curîînd cosiit
Gîndid la tine-am adormit...

— Mă, zise Octavian, voi sînteți prietenii mei... Veniți, şedeți la masă cu mine... Şi voi, îi strigă pe jucătorii de domino. Veniți, mă... Bandi, să-ți zică ție una de pe pustă... Nu-mi place de voi, ungurii, dar ştiți cînta. Suflet, mă, suflet mare, păcat că-i păcătos... Haide Lați, dă-i drumul :

Hulló levél, sárga levél
Vigyen szerte széjel e szél...
S mond el kün a temetöbe
Hogy most van a nap lemenöbe...

Domnul Bandi, amploiat la poştă, îl îmbrățişă pe Octavian.

— Mă, n-am avut noi noroc, mă, Tavi baci...

Mergeau alături, tăcuţi. Bulevardul era plin de lume ; paşii se auzeau ca şi cum o singură talpă mare, s-ar fi tîrşit pe asfalt.

— Tată, vreau s-o cunoşti pe Edith. Îi dau un telefon şi ne întîlnim. În parc, e frumos... şi trist... Nu aşteptă încuviinţarea, intră într-o cofetărie violent luminată.

George se rezemă de o vitrină. Totul i se păru inutil, obositor şi lung. La cîte lucruri ar fi trebuit să se gîndească acum... Nu numai el şi cei îngheţaţi în tranşeele Stalingradului făcuseră războiul, ci şi copiii, femeile ; ceva rău, murdar şi deznădăjduit li se strecurase în suflet... Nu erau de ajuns cuvintele frumoase, pîine, libertate, dreptate. Oboseau, se demonetizau. Se gîndi la Emilia, la reacţia ei. Ar fi vrut să poată pleca acum, departe, pentru multă vreme... Dan veni, spuse simplu : Ne întîlnim peste o jumătate de oră şi porniră iar, alături.

— M-aş simţi înjosit dacă aş încerca să-ţi explic, începu Dan, cînd părăsiră bulevardul şi o luară pe străduţele liniştite şi pustii care duceau spre Mureş. Mie lucrurile mi se par simple.

— Lasă Dan, dădu din mînă George, plictisit, mai avem vreme... Eu n-am să te las singur... Vom sfîrşi prin a ne apropia unul de celălalt.

— Nu sînt singur, tată.

— A, da... Ţi se pare că nu eşti. Să ştii însă că n-am să te las să ajungi să-ţi fie ruşine de tine însuţi.

Îşi dădu seama că nimerise ; Dan mergea cu capul plecat, încruntat.

— N-ai nici o justificare.

— Îmi face impresia că priveşti printr-o prismă veche, deformată şi sentimentală vremurile în care trăim. Totul e admirabil ca intenţii, pur. Şi atît.

— Nu-i adevărat ! Şi nu face pe cinicul că te plesnesc din nou !

— Ar însemna să abuzezi, totuşi, răspunse Dan serios. Pe mine ideile nu mă încălzesc. Avem prea multe idei noi, romînii. Foc de paie... Pasiunea măgăriilor în

sine. Trebuie creat, produs, biciuită lenea orientală... Călcat în picioare tot ce e moale, conformist şi sunător. Pentru asta trebuiesc bani şi matematică.

George nu-i răspunse. N-avea rost acum, după părerea lui. Totul era ciudat, dragostea băiatului (nu şi-o putea închipui şi de aceea era curios şi neliniştit ca în faţa necunoscutului), setea aceasta de acţiune, în care nu era nimic aventuros, ci ceva rece, rău şi profund sceptic. Urcară treptele digului ; apa neagră, sfredelită departe de un şirag de lumini timide, curgea tăcută, lingînd malurile ; de departe venea un miros de pămînt umed şi gras. Pomii foşneau, ca şi cum s-ar fi furişat, sperioşi, odată cu valurile.

— Ce-mi poţi oferi în schimb ? întrebă Dan, ascuţit.

— Eu nu sînt nici negustor, nici afacerist. Am să te oblig. Nu eu, viaţa. Şi ceea ce e bun în tine. Ceea ce spui că ai moştenit. O cinste şi o severitate faţă de tine însuţi. O altă latură a matematicii...

— Cred că am să plec în străinătate, spuse Dan, încet.

— Mă îndoiesc.

— Ai curajul să-ţi iei răspunderea asta ?

— Am. Am mult mai mult curaj decît crezi tu, băiete.

Dan păru să nu-l audă. Tresărise, începu să meargă mai repede. Sub un felinar, pe digul pustiu, stătea o fată zveltă, în uniformă de şcolăriţă, cu părul negru-albăstriu, lung, revărsat pe umeri ; îşi frămînta degetele, nervoasă.

— Hai tată, îl îndemnă Dan.

Ajunseră lîngă ea. Fata avea ochii uimitor de mari, negri, adînci, strălucitori ca de lacrimi, cu gene întoarse ; era foarte palidă, îi tremurau buzele.

— Edith, îţi prezint pe tatăl meu.

Fata întinse mîna şi se sili să zîmbească ; dezveli un şirag de dinţi albi, mărunţi, regulaţi. George îi simţi degetele subţiri, calde, uşor asudate, zvîcnind vii în palma lui. Nu putu spune nimic în prima clipă.

— Ni-s vecini, amu, zise moţul şi porni spre Mitru. Mie îmi zice Avram Iancu. Şi ţie ?

Mitru nu-l auzi. Bătea un par roşu în pămînt, cu atîta grijă parcă ar fi fost de sticlă, apoi se puse în patru labe şi se uită în lungul lanţului care era legat de celălalt par, la capătul ogorului, să vadă dacă e bine întins.

— No gată, mă, odată ! strigă de departe Pavăl Bituşea, să încep şi eu.

Avram Iancu se oprise la cîţiva paşi, încurcat.

— Nu vrei să vorbeşti cu mine ? întrebă. Oi fi vreun fudul ?

Mitru se ridică, îşi frecă multă vreme palmele una de alta, să le curețe de pămîntul lipicios.

— Vină Bituşe, poţi veni să iei lanţul ! zbieră el, mult mai tare decît ar fi fost nevoie pentru depărtarea unde stătea Pavăl, tropăind de nerăbdare. Pe urmă se întoarse spre Avram Iancu. Nu mi-s fudul, pretene. Mi-s bucuros.

— Te cunosc, zise celălalt. Tu eşti Mitru Moţ. Veni mai aproape, îngrijorat : N-ai să te bagi cu plugul în pămîntul meu, mă ? Zi !

— Nu, răspunse Mitru cu gravitate. Aşa să-mi ajute dumnezeu.

— Amin. Asta-i muierea ta ? arătă Avram Iancu spre Floriţa, care stătea la cîţiva paşi mai încolo cu palma pe buze şi cu cealaltă mînă pe ceafa lui Fănică.

— Da, zise Mitru. A mea.

Omul nu ştiu ce să mai spună.

— Hai să duhănim, făcu, într-un tîrziu.

— Bine zici Avrame, hai. Se aşezară jos, cu picioarele sub ei, ca turcii, rupseră o foaie de ziar, o stîrciră între degete să se înmoaie, drămuiră tutunul şi începură să pufăie, încet, cu plăcere.

— Tu ce semeni ? întrebă Avram Iancu. Eu, porumb.

— Poate că tot porumb, şi eu. Îi mai cu spor.

— Şi-i bun... Dacă semeni cu porumb, parcă ai pămînt mai mult... Eu te cunosc. Tu eşti preşedintele la comisie.

— Nu mai este comisie, îl lămuri Mitru. Amu, dacă s-o împărţit pămîntul, nu mai îi nevoie de comisie...

— Păcat, clătină din cap Avram Iancu.

Nici după ce-şi termină ţigara moţul nu se mişcă. Mitru începu să dea semne de nerăbdare ; i-ar fi plăcut să rămînă singur, cu muierea şi cu pruncul.

Se sculă şi punîndu-şi palma streaşină la ochi, privi în toate părţile : de-a lungul şi de-a latul moşiei, peste pămîntul negru, arat, mişunau oamenii ca furnicile, alţii, cărora nu le venise încă rîndul, tropăiau nerăbdători în urma inginerului care măsura, zorindu-l, ca şi cum s-ar fi temut că socotelile nu fuseseră bine făcute şi la urmă lor n-o să le rămînă ; îndată ce unul îşi primea locul şi bătea parii, începea să strige pe ceilalţi, deşi n-avea nimic să le spună, dar dorea să fie *văzut*, băgat în seamă ; măsura brazdele primei arături şi-l înjura pe baron pentru că-şi bătuse joc de pămînt. În altă parte, aproape de şosea, era Teodorescu, şi cineva de la partid, un tînăr slab, cu ochelari care scria tot timpul ceva într-un carneţel ; înainte de începerea împărţirii ţinuse şi o cuvîntare, dar după primele cuvinte oamenii şi-au pierdut răbdarea, au început să se foiască, să murmure, pînă cînd Culcuşea şi-a luat inima în dinţi, a păşit înainte cu pălăria în mînă şi l-a rugat pe „domnul tovarăş“ să facă bine să le ţină predica după ce se împarte pămîntul, nu de alta, dar să nu-i prindă seara pe cîmpuri, nemîncaţi şi cu inima îndoită. Holţman a rîs, a făcut un semn inginerului şi acesta a început să măsoare, ajutat de Vasalie a Milionului, de Bicaşul şi, la început, şi de Teodorescu. Moţii se amestecaseră printre luncani, destul de sfioşi ; nevestele lor stăteau undeva pe margine, adunate în ciopor şi nu vorbeau.

— Avrame, tu ştii cine ţi-a dat ţie pămînt ? întrebă pe neaşteptate Mitru, aducîndu-şi aminte că în şedinţa de aseară, Teodorescu spusese că toţi comuniştii trebuie

să stea de vorbă cu oamenii, să-i lămurească, să-i atragă spre partid.

— Ştiu, zise celălalt. Bunul dumnezeu...

— Ce dumnezeu, mă ? Cum poţi vorbi aşa ? Partidul comunist, ai înţeles ?...

— Păi, aşa am auzit... Dar partidului cine i-o dat gîndul cel bun ? Nu domnul ? El...

— Partidul Comunist Romîn, urmă Mitru, ca şi cum n-ar fi auzit. Şi încă mare mult bine \va mai face, fiindcă el este partidul oamenilor săraci şi luptători. Tu Avrame, ar trebui să te înscrii în partid mă, ascultă-mă pe mine.

— Bine, răspunse celălalt, fără să stea pe gînduri. Numai că eu nu ştiu carte.

— Îi învăţa...

— Parcă nu cred... şi se lovi cu degetul pe frunte. Nu se bagă nimic aici...

— Crezi tu. Se bagă.

— Păi, poate. Da cum să mă scriu, dacă nu ştiu carte ?

— Îi învăţa, n-ai auzit ?

— Da pînă să învăţ, cum să mă scriu ?

— Pui degetul ! strigă Mitru scos din fire.

— Îi bine şi aşa ?

— Îi bine.

— No atunci pun degetul. Tu eşti preşedinte ?

— Nu-s eu. Să vii în Lunca mîine. Şi să stai de vorbă cu moţoganii, să-i lămureşti, cum te-am lămurit eu pe tine.

— Şi ce să le spun, ha ?

— Păi, ce ţi-am spus eu ţie : că partidul comunist a dat pămînt ţăranilor săraci, care s-au luptat... Că se gată cu domnia domnilor...

— Poate că se gată... Dară pămîntul, dumnezeu mi-l dădu, să ştii.

— Bine, mă, şi dumnezeu... Da el n-are partid, aşa că trebuieşte să te înscrii la noi.

— Dar la biserică îi slobod să umbli ?

— Slobod.

— Atunci îi tare bine... Poate face partidul biserică şi la noi în colonie, că murim ca ţiganii, fără popă.

— Omule, lasă acuma... Om sta de vorbă, om vedea...

Avram Iancu păru să înţeleagă că Mitru vrea să scape de el, se sculă cu părere de rău, supse cel din urmă fum din ţigară, apoi dezlipi chiştocul de pe unghie.

— Sănătate bună, zise el. Sănătate bună şi ţie, muiere... Şi încet, crăcănat, parcă să cuprindă mai mult loc cu pasul, se depărtă spre bucata lui.

Cînd îl văzu mai încolo, Mitru se întoarse spre Floriţa, dar fără să se scoale de pe jos.

— Fată, murmură. Vină aici. Ea se apropie, cu copilul. Şedeţi şi voi, aici, zise Mitru încet. Şedeţi lîngă mine. Se aşezară. Nu-şi vorbiră. Copilul se plictisi şi spuse că el se duce să se joace.

— Mai încolo, spre pădurice îs şi ceilalţi prunci, umblă după ciuperci.

— Du-te, încuviinţă Mitru. Poţi mere. Şi cînd rămaseră singuri : Tu eşti cam golişeauă, Floriţă... Nu-mi place...

— Lasă, şopti ea. Lasă acuma...

— Nu las... Întinse mîna şi-o prinse de umăr. Ea îl auzi suflînd greu şi se ruşină fără nici o pricină.

— Nu te uita încoaci, făcu el, surd... M-o biruit o slăbie...

— Te-ai trudit mult...

— Nu m-am trudit, ce m-am trudit ?... Mi-o venit în minte săracu Gligor şi Ardeleanu... Şi mă doare sufletul... Dacă pun mîna pe Picu...

— Mai potoleşte-te... Te faci prea rău, Mitre...

— Aşa-i bine, Floriţă... Aşa trebuieşte... Tăcură iar. El nu-şi luă mîna de pe umărul ei slab, cam osos.

Nu putură sta în linişte, aşa, pentru că se ivi Cordiş, călcînd împrăştiat printre brazde. Venea întins spre ei, făcîndu-le semne largi.

— Salut, salut, dragă Moț... Te felicitez din inimă. Azi îi o zi mare pentru sat, bine că am ajuns s-o văd și pe asta...

Mitru mîrîi ceva, nu se sculă de jos și nu se uită la el.

— M-am înscris în Frontu Plugarilor, urmă Cordiș cu o veselie silită. Acolo m-am înscris. La centrul județean... Mă... tu ești mînios pe mine. De ce ?

— Auzi tu Floriță, spuse Mitru, acuma-i musai să ne deie frate-tău plugul și boii... I-om plăti poate după aceea, cum ne-om înțelege...

— Mitre, tu nu-l vezi pe dom' văstor ? îndrăzni femeia.

— Nu, răspunse el. Frate-tău nu-i el om rău, numa că l-o stricat ceva, știe dracu ce. Oi sta de vorbă cu el și l-oi lămuri.

Cordiș scosese o sticlă de țuică din buzunar și stătea cu ea întinsă ; pe obraz i se zugrăvise un fel de mirare, de neînțelegere ; strînsese mîna oamenilor, îi felicitase, de bucuria unora îi dăduseră chiar lacrimile și uite că ăsta nici nu se uită la el. Îl cuprinse frica.

— Da ce ți-am făcut ? bîigui.

— Nimica, Petre. Numa să știi ceva de la mine : n-ai fost cu satul la greu și pentru asta îi plăti odată și ți-i mușca unghiile și a fi tîrziu. Acuma fă bine și lasă-ne, că am de socotit cu muierea multe. N-am avut vreme să vorbesc cu ea zilele astea, cînd tu ai uitat de sat și de părinții tăi și de frate tău, tovarășul Cula.

Cordiș plecă, dar nu se mai duse spre șosea, acolo unde era Teodorescu și cea mai mare parte dintre oameni ; o luă peste brazde, spre pădurice și de acolo străbătu imașul cel mare, se sui pe dolmă și încet, porni spre sat ; o vreme se văzu cît o vrabie pe cer.

— Om mere și noi, zise Florița, om mere să mulțămim lu domnu derector...

— Nu. Lasă... Altă dată. Este vreme multă. Hai, zise Mitru cu o voce ciudată și o ridică de jos, ținînd-o strîns de mînă. Hai, spre pădure, acolo îi pruncu... O privea pieziș, nările subțiri i se zbăteau. Ea se temu.

În capătul ogorului, Mitru se întoarse ; Pavăl, care se așezase pe pămînt cu alți doi luncani și beau pe nerăsuflate dintr-o sticlă verde, îi făcu semn, chemîndu-l.

Mitru ridică din umeri și porni repede, către păduricea de salcîmi ; dincolo de ea erau alte pomiști și se vedea acoperișul roșu al conacului. „Și pe ăsta l-om lua, se gîndi. Cît de iute, că așa-i bine. Cît de iute".

Prin salcîmiște trecea o cărăruie neumblată, năpădită de buruieni grase, care țiuiau parcă sub talpă.

— Unde-o fi Fănică ? întrebă, cu voce înăbușită, Florița.

— Lasă-l. Se joacă. Și fără nici o legătură : Acuma ni-s și noi în rînd cu oamenii, fată. Doamne ajută-ne.

De pe pămînturi se auzeau pînă aici, murmurul oamenilor, strigăte stinse : treceau prin foșnetul frunzelor.

— Hai să ședem, zise Mitru. Eu mi-s ostănit. Și o trase lîngă el, pe iarbă.

— Nu, șopti ea, nu... Doară ne vede cineva...

El rîse putin batjocoritor și-i înlănțui mijlocul.

Nu-l văzuse niciodată așa, parcă era altul, cu niște ochi străini, lacomi și fericiți. Zări deasupra cerul zdrențuit de frunze și de crengi și închise ochii, străbătută de fiori fierbinți, sub mîngîierile lui sălbatice... Tremura.

5

Emilia nu vedea nimic din pricina pîclei de lacrimi ; stătea la cuptor, cu obrazul dogorît, scotea tăvile cu prăjituri : cu nucă, *„non plus ultra"*, cornulețe cu mac ; ridica îngrijorată capacul de pe friptura de pui tînăr și nu-și aducea aminte dacă pusese sare, destulă. Îi venea să țipe de durere, să se ascundă în dormitor, să tragă perdelele și să plîngă pe întuneric. Și George era nefericit, știa asta, deși el se silea din răsputeri s-o ascundă. Îl auzise oftînd și răsucindu-se în pat toată noaptea și n-avusese puterea să se strecoare lîngă el, să-și pună capul pe umărul lui, să găsească ceva care să-l consoleze.

— Îi frumoasă... spuse bătrîna, care stătea pe pătuţ, cu picioarele atîrnînd... Ştiu că-i frumoasă... Are o voace ca o pasăre...

— Taci, pentru dumnezeu, ţipă Emilia, că arunc cu toate vasele de pămînt ! Eşti în stare să te şi bucuri...

— No, doamne, da ce-i cu tine ? Te doare burta ? Dănuţ îi bărbat, ce te bagi tu ? Că doară nu-i fi vrînd să se mărite cu tine !

— E un copil...

— Ce copil ? Are mai nu optsprece ani. Pe vremea mea, la optsprece ani oamenii aveau şi un prunc, doi !

— Să-mi dai pace cu vremea dumitale, ai auzit ? Eşti... eşti o ţărancă bătrînă ! nu te-ai cizelat şi dumneata puţin, deşi stai cu noi de douăzeci de ani !

Bătrîna începu să chicotească, încîntată :

— M-o ferit bunul dumnezeu, dragă Milie... Îi dau mulţămită. Cum îi fătuţa ? Frumoasă ?

— Dă-mi pace ! Taci şi dă-mi pace !

— Auzi, tu, urlă atunci bătrîna pe neaşteptate, să nu mă scol de aici şi să-ţi dau una peste gură de să-ţi zboare dinţii ! Cum vorbeşti tu cu mine, nu ţi-i ruşine, tu, vacă ! Cînd te întreabă măta ceva, apoi să răspunzi, că eu nu ştiu multe, că eu şi după ce te-ai măritat te-am lovit peste gură, nu ştiu dacă ţii minte ! Că nu mă hrăneşti din milă şi ţi-am lucrat şi grîul meu la voi în pod mere, şi faceţi ce ştiţi cu el şi nu vă întreb !

Începu să gîfîie şi se sufocă ; Emilia se sperie, veni lîngă ea şi îi luă amîndouă mîinile :

— Mamă... iartă-mă... vai de mine mamă...

Trecu un timp pînă Ana să se liniştească. (Fusese rău bolnavă două zile, după ce Mitru o adusese de pe cîmpuri ; chemaseră pe doctorul Hălmăgianu de la Chişineu şi acesta spusese că doamna bătrînă e sănătoasă tun, să dea dumnezeu şi altora asemenea forţă vitală, dar că are arteroscleroză şi trebuie să i se evite orice enervare. Poate că bătrîna simţise asta, deoarece se purta ca o tirană cu Emilia. Cu George nu vorbea. Ieri, la masă, în timp ce el povestea ceva, Ana întrebase pe neaşteptate :

— Tu Milie, da cela... bărbatu tău, cînd vine acasă să prînzească ?

— Dar sînt aici, mamă... Nu mă auzi ?

— Nu-i frumos să prînzeşti fără stăpînu casei, spusese bătrîna apăsat. Eu aşa ştiu, aşa am făcut la viaţa mea...

— Unde-i Dănuţ cu fetiţa, se miră bătrîna deodată. Unde-s scumpii mei ? Să vie aici, la mine...

— Vin îndată mamă... Dan s-a dus... să-i arate *ei* grădina, satul...

— Da... Lui nu-i ruşine că-i de la ţară...

— Şezi, fă bine, liniştită, pînă fac prînzul, spuse Emilia cu vocea înecată în lacrimi. Se duse din nou la cuptor. Era vlăguită, abia se mişca. Încercă să şi-l închipuie pe Dan în braţele acestei fete şi simţi un junghi ascuţit în inimă — era ca şi cum ar fi înşelat-o cineva foarte drag, în care a avut prea multă încredere. Nu-i putea spune bătrînei că fata e jidancă — ar fi murit îndată, desigur. Dar şi ea cînd se gîndea mai bine nu era disperată din pricina asta : era ceva ciudat, şi un fel de mîndrie totodată, pentru că Dan crescuse şi se dovedea atît de sigur pe sine (se temuse totdeauna că va fi un timid incorigibil, un neajutorat) atît de curajos. Ce îndrăzneală din partea lui s-o aducă aici, în faţa ei !

— Mamă... şopti... Crezi dumneata că... e bine, aşa ?

— Poţi şti... Amu eu nu ştiu încă : are fata asta ceva avere ?

— Nu ştiu nici eu. (George nu-i spusese nimic).

— Gîndesc că Dănuţ îi prea cuminte, să facă o prostie... Cu mintea lui şi cît îi de frumos, găseşte fată de ministru... Şi tu nu pişorcăi ca o ludă ! Aşa sînteţi voi, doamnele... Vă gîndiţi că dacă faceţi un prunc acela-i a vost' pînă moare... Ţi-am spus, Milie, să nu zici că nu ţi-am spus : mai fă un prunc, doi, că atunci ai bucurie... Dacă n-ai mai mulţi prunci, eşti prost, eşti legat... Vezi în ăla unul, care-l ai, pe Dumnezeu şi el poate-i prost şi hîd, şi tu-i spui că-i cuminte şi frumos şi vai de viaţa lui, că nimeni altu nu-i mai spune voarbe bune şi nu-l drăgăleşte.

— Fata-i frumuşică, aşezată, de familie foarte bună...
— No, ce-ţi mai trebuieşte ?
— E prea tînăr...
— Bine, bine... Milie, bine amiroase friptura aceea... Ie, încinge-mi o strîjeauă de pîine în unsoare, că mi-i poftă...
— N-ai să mănînci la masă, mamă...
— Nu-mi purta grija ! N-ai auzit ce-am poroncit ?

George sosi ceva mai tîrziu, de la cîmp, obosit, asudat, plin de praf, cu o înfăţişare atît de tristă, încît Emiliei i se făcu milă.

— Dragă, spală-te, îmbracă-te şi tu ca oamenii, cu costumul cel gri... Mai lasă hainele astea militare. Nu ţi-a fost de ajuns ?
— Ba da, încercă el să rîdă.
— Ai cămaşă curată, cravată... Copiii sînt în grădină.

El se spălă, se rase, se îmbrăcă şi se duse să-i caute. Ograda mare, plină de ierburi proaspăt crescute după ploile de acum o săptămînă, i se păru neîngrijită, în paragină. Un stup roise desigur, deoarece la gura lui nu se mai vedea atîta agitaţie, ca de obicei. Se gîndi că după masă o să vie cu un cocean aprins să le cerceteze pe celelalte. Nu-i plăcea în hainele civile, cam demodate, din stofă englezească, foarte bună, „dinainte de război“ ; aveau un miros aparte, ştiut şi uitat şi... Se opri puţin, totuşi, lîngă stupi. Îi plăceau, era ceva misterios şi emoţionant în viaţa lor zumzuitoare, un fel de secret, o anumită forţă. Emilia spunea, de mult, că el ar fi trebuit să se facă stupar ; albinele nu-l înţepau niciodată ; bîzîiau mai tare atunci cînd le scotocea stupul, dar atîta tot.

Era foarte obosit, bucuria ţăranilor, mulţumirile lor, îl întristaseră puţin, într-un fel aparte ; avusese tot timpul un sentiment de inferioritate şi de jenă. Pe drum, spre casă — îl adusese Holţman cu maşina, pînă la crucea din capul satului — se întîlnise cu Măria Ursului ; fata era îmbrăcată în negru, palidă, parcă îmbătrînită. Venise spre ea şi-i întinsese mîna ; nu ştia dacă

în familia Ursu se aflase că el l-a împuşcat pe Ezechil; şi de aceea era încurcat.

— Mărie... m-am gîndit la tine şi...

Ea nu văzuse mîna lui întinsă. Îl privise puţin, o frîntură numai, apoi se uitase în jos, la bulgării de pămînt alb, uscat, de pe şosea.

— Lăsareţi, dom derector, nu vă îngrijireţi de mine... Am spus tot tăicuţii meu.

— Şi ? întrebase el, neliniştit.

— Nimica... Tăicuţa nu mai îi acasă...

— Cum ? A plecat undeva ?

— Nu... unde să poată pleca ? Da nu mai îi acasă... Eu vă mulţămesc mult. Sănătate bună.

Ridică acoperişul unui stup şi analogia care i se impunea, i se păru puţin banală şi falsă. „Sîntem, într-un sens, slabi, se gîndi. Şi eu, şi copilul meu... Căutăm să ne lipim de ceva, de cineva, ca să ne regăsim... Numai inconştienţii se pot crede tari... ca bietul Octavian..."

Se îndreptă spre malul răstocii. Aici păpurişul crescuse sălbatic, învolburat şi neliniştitor. Dan cu Edith stăteau pe marginea răstocii; el arunca în apa verde, nemişcată ca o bucată de tablă, bulgăraşi de pămînt. Îl auziră apropiindu-se şi fata se sculă în picioare şi roşi. Purta o rochiţă albă, cu picăţele verzi, veninoase, şi pentru că bătea vîntul îşi ţinea tot timpul poalele cu amîndouă mîinile, înspăimîntată.

— E gata masa, veniţi... spuse George.

Dan rîdea cu dinţi albi; părea neverosimil de tînăr.

— Tată, aici am săpat cu Andrei un adăpost... cînd se auzea de bombardamente... Pe urmă l-am îngropat pe Pufi în el, şi gata...

— Dumneata Edith, îl cunoşti pe Andrei ?...

— Îl cunoaşte, cum să nu, rîse Dan. Se teme de el ca de dracu.

— Edith, dumneata de ce taci tot timpul ?

— Pentru că-mi spuneţi „dumneata", răspunse ea. Avea vocea plăcută, foarte puţin guturală.

— Bine, am să-ţi spun tu...

— Minte, tată. O intimidezi... de asta tace.

Fata roşi iar, foarte tare şi-l fulgeră cu privirea.

— Îşi dă seama că mama e foarte nenorocită că ne căsătorim.

— Taci! ţipă Edith şi se agăţă cu unghiile de braţul lui.

— Eu îi spun că nu-i adevărat, urmă Dan, că tu eşti comunist şi deci...

— Mai taci din gură! se răsti George. Veni spre fată şi o prinse de bărbie:

— Edith, nu ştiu nimic despre tine... Am auzit că ai suferit mult...

— Tata crede în fraternitatea suferinţei... în dialectica suferinţei, spuse Dan, serios.

— Veniţi la masă, hai să lăsăm complicaţiile... Sînteţi copii, amîndoi. Puţin prea copii. Asta e tot.

Mîncară în bucătărie. Aici, îndată ce soarele trecea de amiază se făcea întuneric şi pe poliţe începeau să sclipească cratiţele; totul părea vechi, afumat şi trist. George povesti, lungind peste obiceiul lui, cum a fost împărţirea pămîntului, cum a început Catiţa Ţuricului să cînte Internaţionala, pe care dumnezeu ştie de unde-o învăţase, cum au primit telefon de la Şepreuş că Picu a fost găsit în pădurea de acolo, mort, ţinînd în pumn o hîrtie mîncată de umezeală; nimeni nu putuse descifra ce scria acolo.

Edith nu îndrăznea să ridice ochii din farfurie; simţea asupra ei, privirile ascuţite şi scormonitoare ale Emiliei şi de cîteva ori i se umplură ochii de lacrimi. Bătrîna mînca zgomotos, lăudînd fiecare fel.

— Auziţi voi, să gătească ca fata mea, nu-i alta pe lume! Tot ce face ţi se topeşte în gură şi alta nu... Nu-i femeie aceea care nu ştie găti...

Îi dădură şi ei vin şi bău două pahare, unul după altul.

Dan o privea cu admiraţie, de la un timp nu se mai putu stăpîni:

— Bunică dragă, eşti cea mai grozavă femeie de pe

pămînt... Dacă noi am fi pe jumătate ca dumneata, am întoarce lumea cu dosul în sus...

Bătrîna începu să smiorcăie.

— Numai atîta sănătate să-mi deie bunul dumnezeu pînă să-mi văd eu strănepoţii... Copilaşii voşti... Să-i cresc eu în frica lui dumnezeu, să le povestesc eu cu Pipăruş Pătru... Eu ştiu multe poveşti, de la unchiul Miculae...

Emilia îi şopti lui Dan, care stătea lîngă ea :

— Nu ştiu ce-i cu bunica... De cîteva zile nu mai vorbeşte decît de unchiul Miculae...

— Şi cum era unchiul Miculae ? întrebă Dan. Îi plăcuseră totdeauna poveştile bunicii şi ea îl iubea pentru că avea răbdare s-o asculte...

— Lasă, îţi spun eu altă dată... Vorbiţi-vă voi, ale voastre; nu mă prea băgaţi în seamă...

Emilia se sculă şi puse pe masă prăjiturile.

— Nu ştiu dacă domnişoarei îi plac... Poate e obişnuită cu de alea, de la cofetărie...

Edith se făcu palidă, nu putu zice un cuvînt.

— De ce o intimidezi, mamă ? De ce-i spui „domnişoară“ ?

— Dar îmi dă voie să-i spun altfel ?

Edith se sculă de pe scaun, ocoli masa, veni lîngă Emilia şi-i sărută mîna. Gestul i se păru deplasat, totuşi dovedea bună creştere. O mîngîie pe cap.

— Ce păr frumos ai draga mea...

— Lasă, mamă, că nici tu n-ai de ce să te plîngi... Eu am început să chelesc... Şi Dan îşi dădu la o parte şuviţele de pe frunte, ca să arate că părul i se răreşte în faţă.

— Apoi de aceea musai să te-nsori puiu meu, sări bătrîna, că pe urmă, chel, te mai ia mama nevoii. Numa o babă ca mine îţi găseşti !

— Mamă ! Ce vorbe-s astea ? Femeie bătrînă, doamne, doamne, tot mai slabă ţi-e judecata...

— Te iert că nu ştii ce zici, spuse bătrîna, din vîrful buzelor. Vină lîngă mine fata mea... Vină Florică...

— Mă cheamă Edith... bunică...

— Vină lîngă mine... Ce mînă mică ai... Nu eşti muncită... Nu-i bai, dragă... nu-i bai, să fii frumoasă... îi făcu semn să se apropie cu urechea la buzele ei : Eşti negruţă ?

— Da, şopti Edith. Puţin prea mult...

— Nu-i bai, aşa-i frumoasă o fată...

Emilia îl întrebă ceva pe Dan despre Andrei, despre Octavian şi el începu să istorisească o mulţime de istorii ciudate, cam nepotrivite. Atunci, profitînd de asta, bătrîna o luă pe Edith de gît şi o trase lîngă ea :

— Fătuţă dragă, să nu te mînii, că mi-s bătrînă şi curioasă... (Vocea-i coborî încît Edith o auzi cu greu). Ceva avere... ai tu ?

— Da, bunică...

— Da bani ai ? De trusău ? Că noi am cam prăpădit tot ce-am avut cînd or fost pe aici ungurii...

— Am bunică... La mătuşa mea.

— Mulţi ?

— Nu ştiu. Dan ştie...

— Aha... Vină să te sărut scumpa mea... Îmi place de tine, nu eşti grasă... Te iubesc... cum ai zis că te chiamă ? Nu mi-s învăţată cu nume de astea domneşti, de prin cărţi... Eu ştiu cum le chiamă pe fete la noi, da ai nume frumos... Şi în Biblie este nume de ăsta ca al tău...

— Edith... spuse fata cam stînjenită.

— Aha, Iudita. Frumoasă femeie o fost. I-o scris mulţi psalmi apostolul Solomon... Auzi, să nu prăpădiţi banii... să vă cumpăraţi casă frumoasă, şi ceva pămînt... Pămîntu-i bun... Orice îi orice nu-i, pămîntul stă la locul lui, acolo unde l-o pus bunul şi înduratul dumnezeu... Nu ţi-i scîrbă de mine dacă te-oi săruta ?...

Îi atinse uşor obrazul cu buzele şi-l simţi umed de lacrimi.

— Da tu de ce plîngi, fătuţă dragă ?

— Sînt aşa de fericită, bunică... Eu n-am avut... nici tată... nici mamă...

— Lasă... Emilia are să te iubească. Îi fată bună...

Fata mea... Numai să-i știi tu intra în voie, o leacă... la început...

Se lăsă pe spătarul scaunului.

— Da voi ce tot vorbiți acolo ? La noi nici nu vă uitați ? Ei, Dănuț... așa-i dragă, știu eu... Mi-o spus mie odată unchiul Miculae : Anuță, zice, cît ești tînăr și în puteri, toată lumea se uită la tine în ușa c... și pe urmă, sănătate bună ! Sapa și lopata... Ei, să trăiți voi cît am trăit eu... să știți voi... Ce știți voi !... Cînd o fost Goga în sat, eu l-am văzut. Am dat mîna cu el...

— Mamă dragă, sări Emilia, pe copii îi plictisesc istoriile astea. Dănuț le-a auzit de cînd avea cinci ani...

— Dimpotrivă, mă interesează foarte mult...

— Dănuțu bunicii... știi tu cînta ?

— Da de unde bunică ? Nu știi că am un glas de clapon ?

— Da, Dumnezeu nu te-a hărăzit cu acesta dar, ți-o dat altele, multe. Milie, mai dă-mi tu un păhar de vin... fără apă acră... Fără... Aceea-i bună pentru pui de găină...

— Ai să te îmbeți, mamă dragă...

— No și ? M-oi îmbăta ! Ce-ți pasă ! Mă Gheorghe, mă, hai să ciocnesc eu cu tine un păhar.

— La mulți ani, mamă...

Pe neașteptate, bătrîna începu să cînte, cu o voce neobișnuit de tînără, parcă nu era a ei !

Pe marginea gropii mele
Sămănați-mi viorele
Viorele flori adînci,
Cînd le vezi, stai pe loc și plîngi...

— Asta era a lui moșu-tău Mihai, fie iertat în pace și hodină, că o fost om bun... Cam moale... Tu Milie pe el semeni, dacă n-aș fi fost eu, vai și amar era de tine... Umblai în poale... Da, da... Dănuț, miculețu bunicii, ții tu minte aceea care ți-o cîntam eu, cînd erai tu mic și nu puteai să dormi ?

Cîntă iar, de data asta trist, încet, cu pleoapele lăsate :

Curge Bistriţa în valeee
De ce oare-au fi curgînd...
Toate plîng în a ei cale...

— Staţi ! făcu Emilia. Ce se aude ?

Din uliţă venea zvonul unui alt cîntec : nu se înţelegea nimic, părea să fie o mulţime care zbiară din răsputeri, ceva ciudat.

— A, se întorc ţăranii de la cîmp. S-au terminat împărţirile, spuse George.

Tăcură toţi. Bătrîna se legăna pe scaun.

— Mie mi-i somn, spuse, mi-i tare somn. Am băut prea mult. Nu mi-s învăţată... că în casa asta eu n-am partę de un păhar de pălincă... ca omul, înainte de prînz...

— Cum vorbeşti, mamă ?

— Adevărul, cum să vorbesc... Ce faci tu de cină, Milia mamii ?

— Apoi, ce se găseşte în casă... Pui rece, cartofi prăjiţi.

— Să-i faci subţiri, auzi ? Şi moi, să se topească...

— Mamă, nu vrei să te culci puţin ?

— Ba... da nu mă poci scula de pe scaun... M-am îmbătat... Iartă-mă Iudita, drăguţă...

Emilia se ridică, jenată, o luă de subsuori şi o duse în odaia ei. În timp ce o dezbrăca nu se putu stăpîni şi-i spuse la ureche, cu răutate :

— Te bucuri,... Da ştii că-i jidovoaică ? Ştii ? Ai ? Ce zici ?

Bătrîna se uită spre ea.

— Milie, dă-mi obrazul tău...

— Doamne fereşte... Da de ce ?

— Să-l pipăiesc...

Îi trecu mîinile peste frunte, ochi, buze.

— Proastă eşti tu... Ba nu. Te faci că eşti... Tu ai vrea să facă toată lumea cum vrei tu şi Gheorghe şi

Dan şi nici unul nu face... Şi atunci te cătrăneşti... şi ce dacă-i jidovoaică ? Aceia nu-s oameni ? Da domnul nostru Iisus Cristos ce-o fost ? Îi fată bună, frumoasă, bogată... Taci... Du-te şi poartă-te frumos, că de la ea îi avea tu nepoţi, nu de la alea care le vrei tu... Du-te... Doamne, mă făcui de rîs... M-o ameţit vinu. Îi bun. De unde l-aţi cumpărat ?

— De la Marcu Petrii Simii...

— Aha. Ştiu... Şi lu unchiu vost' Miculae, îi plăcea... No, acoperă-mă şi du-te... Şi poartă-te frumos...

După ce bătrîna se duse să se culce, în bucătărie se lăsă liniştea. De afară, din stradă răsuna tot mai tare cîntecul acela nedesluşit al mulţimii care se întorcea şi poate din pricina lui nu puteau găsi un subiect de conversaţie. Emilia se aşeză lîngă Edith şi începu s-o mîngîie pe mîini. Ar fi fost fericită să poată fi cu ea, numai ele doua, şi să plîngă puţin împreună, apoi să facă planuri.

— George, de ce fumezi tu atîta ? întrebă nemulţumită. Are să-ţi facă rău... Doamne, cîte obiceiuri proaste aţi adus voi din război...

Dan bătea cu degetele în masă ; părea somnoros şi prost dispus.

— Ce-i cu tine Dan ? Nu te simţi bine ? Poate am gătit cu prea multă grăsime ?

— Nu... a fost foarte bun... Îmi pare rău că s-a dus bunica. Nu trebuia să-i dăm să bea, să mai fi stat cu noi...

— Lasă... începu să rîdă Emilia, cînd... — se posomorî brusc — cînd o să ai casa ta... o să-o iei cu tine... dacă te distrează...

Zgomotul de afară păru să se apropie ; curtea se umplu de oameni. Veneau clătinîndu-se, cîntînd, toţi erau destul de afumaţi. Se opriră în faţa uşii. Aduseseră cu ei pe Puţu şi pe Bobocuţ ; Mitru strigă :

— Daţi-i drumu, măă ! Un, doi, trei, haide-e !

Puţu îşi umflă obrazul şi slobozi „Mulţi ani trăiască!"

— Are să cadă şcoala, ca zidurile Ierihonului, spuse Dan.

George, mişcat, îşi potrivi cravata şi ieşi pe prag.

— Vă rog să poftiţi înăuntru, la un pahar de vin...

— Da de unde ! strigă Mitru, da de unde tovarăşe director ! Că doară nu v-om *deranja* şi în sfînta duminică... Am venit numa să vă spunem la mulţi ani, că azi în ziua noastră şi aţi fost cu satul... Şi la toată familia !

— La mulţi ani ! strigară ceilalţi în cor, cam prea pe multe glasuri.

Dan privea cu ochi mari ; era ceva neliniştit, întrebător şi nesigur în privirea asta şi Edith simţi. Se sculă repede, veni lîngă el, ocolind masa şi-i puse uşor mîna pe umăr. Emilia îşi făcu de lucru cu farfuriile.

George strînse mîna tuturor, apoi veni înăuntru. Se aşeză şi nu putu scoate o vorbă ; mîngîie numai paharul gol din faţa lui.

— Dan... tu vrei să dormi după masă ?

— Nu. De ce ?

— Trebuie să stăm de vorbă noi, *doi*...

— Bine... Voi să se ridice de pe scaun, dar se răzgîndi. Încă puţin tată, vrei ? Mă simt, aşa de bine... Păcat că nu e bunica aici, să fi văzut manifestaţia... Cred că i-ar fi plăcut... Dacă ar fi mai tînără bunica ar ajunge ministru, sînt sigur...

Ţăranii ajunseră în stradă şi aici îşi dădură drumul ; nu cîntau însă numai ei, ci şi alţii, care veneau spre primărie de pe uliţele lăturalnice. Probabil şi jucau, deoarece deasupra acoperişului roşu al şcolii apăru coama sură a unui nor de praf.

Emilia, care se uita îngrijorată la George — simţise ceva aspru, neobişnuit de hotărît în tonul cu care vorbise cu Dan — oftă, încercă să rîdă.

— Ei, Dănuţ... Dacă vrei atît de mult să stai cu babă-ta... mă duc s-o scol... Are vreme să doarmă la noapte, nu-i aşa ? Şi intră repede în odaia bătrînei.

George îşi aprinse o nouă ţigară, de la mucul celeilalte, umplu două pahare, întinse unul lui Dan.

— Să trăieşti, copile...

Cîntecul oamenilor umpluse parcă uliţa mare ; numai în răstimpuri trîmbiţa răguşită a lui Puţu izbutea să-l acopere.

Atunci uşa odăiţei învecinate se deschise foarte încet şi Emilia, palidă, apăru în prag ; se rezemă de perete. Îi tremurau buzele şi spuse încet, cu o nemărginită mirare :

— Veniţi... a murit mama...

1954—1957.